CİLT 2

2019
2020
YILI

KAZI ÇALIŞMALARI

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü

2019-2020 YILI KAZI ÇALIŞMALARI

CİLT 2

ANKARA 2022

T.C. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI ANA YAYIN NO: 3714/2
Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Ana Yayın No: 192/2

Editör
Dr. Adil ÖZME

e-ISBN: 978-975-17-5051-8 (Takım)
978-975-17-5056-3 (2.Cilt)

Grafik Tasarım
Nihal KARAPEK

Kapak Fotoğrafı
Abdulkadir ÖZDEMİR
Aşağı Kaleköy Barajı Projesi / Murat Höyük 2019 Yılı Kurtarma Kazısı

Not: Kazı raporları, dil ve yazım açısından Dr. Adil Özme tarafından denetlenmiştir.
Yayımlanan yazıların içeriğinden yazarlar sorumludur.

İÇİNDEKİLER

Deniz SARI, Harun KÜÇÜKAYDIN, Erdal MEAN, Tuba KONUK, Tülay ŞİMŞEK, Fatma ŞAHİN, Fadime ARSLAN, Osman DENGİZ, Şemsettin AKYOL
GEDİKKAYA MAĞARASI KURTARMA KAZILARI 2019-2020 YILI KAZI ÇALIŞMALARI 7

Elif ÖZER, Ahmet TÜRKAN, Zerrin ERDİNÇ
AİZANOİ ANTİK KENTİ 2019 VE 2020 KAZI SEZONLARI KAZI VE ARAŞTIRMALARI 19

Elif Tül TULUNAY, Müjde PEKER, Daniş BAYKAN, Dinçer Savaş LENGER, Mustafa BİLGİN, Ceren BAYKAN
NİF (OLYMPOS) DAĞI ARAŞTIRMA VE KAZI PROJESİ: 2019 YILI KAZISI 37

E. Emine NAZA DÖNMEZ, Şeyda ALGAÇ, Tolga AYDIN
AMASYA HARŞENA KALESİ VE KIZLAR SARAYI KAZISI 2019 – 2020 DÖNEMİ ÇALIŞMALARI 61

Emre OKAN
PRUSIAS AD HYPIUM TİYATROSU 2019-2020 YILI KAZI ÇALIŞMALARI 75

Erdoğan ASLAN, L. Ufuk ERDOĞAN, Yusuf KILIÇ, Uğurcan ORHAN
KSANTHOS – LETOON KAZI ÇALIŞMALARI: 2020 99

Erhan BIÇAKÇI, Yasin Gökhan ÇAKAN, Ali Metin BÜYÜKKARAKAYA
TEPECİK-ÇİFTLİK'TE 2019 VE 2020 YILINDA YÜRÜTÜLEN ÇALIŞMALAR 111

Ersin ÇELİKBAŞ, Ercan VERİM
HADRIANOUPOLIS 2019 - 2020 ÇALIŞMALARI 125

Ertekin M. DOKSANALTI, İbrahim KARAOĞLAN, Derviş Ozan TOZLUCA, Kadriye Merve SELEK, Songül SÖZEL
KNİDOS-BURGAZ-EMECİK APOLLON KUTSAL ALANI KAZI VE ARAŞTIRMALARI: 2019-2020 143

Fatih ERHAN, Nedim DERVİŞOĞLU
MAGARSUS KAZISI 2019 YILI ÇALIŞMALARI 163

Felix PİRSON
PERGAMON – 2019 VE 2020 YILLARI ÇALIŞMA RAPORU 173

Feriştah SOYKAL ALANYALI, Serap ERKOÇ,
SİDE 2019-2020 YILI ÇALIŞMALARI 187

Fikri KULAKOĞLU, Elif GENÇ, Ryoichi KONTANI, Luca PEYRONEL, Nilgün COŞKUN,
Önder İPEK, Güzel ÖZTÜRK, Abdullah HACAR, Tarık ÖĞRETEN, Burcu TÜYSÜZ,
Birol AKALIN, Erkan BEŞDOK, Ahmet Emin KARKINLI, Mehmet Akif GÜNEN,
Emin CANDANSAYAR, Uğur DOĞAN, Çetin ŞENKUL, Evren YAZGAN, Nihal ÇEVİK,
Handan ÜSTÜNDAĞ, Asım Mustafa AYTEN, Leyla KADERLİ, Mehmet UĞURYOL,
Drahşan UĞURYOL, Cihan AY, Yılmaz RIDVANOĞULLARI
2019-2020 YILI KÜLTEPE-KANİŞ KAZILARI 209
Fulya DEDEOĞLU, Erim KONAKÇI, Ali OZAN, Bora TEMÜR
EKŞİ HÖYÜK 2019-2020 YILLARI ARKEOLOJİK KAZI ÇALIŞMALARI 221

Göksel SAZCI, Devrim ÇALIŞ SAZCI, Meral BAŞARAN MUTLU
MAYDOS KİLİSETEPE HÖYÜĞÜ KAZILARI 2019- 2020 SEZONU
ÇALIŞMALARI 229

Grazia SEMERARO
PHRYGİA HİERAPOLİS'İ (PAMUKKALE) 2019- 2020 YILI KAZI VE RESTORASYON
ÇALIŞMALARI 245

Gülriz KOZBE, Eyüp CANER, Akarcan GÜNGÖR
ŞANLIURFA KALESİ 2020 YILI KAZILARI 263

Gülsün UMURTAK
HACILAR BÜYÜK HÖYÜK KAZILARI (2019 - 2020) 279

H. Ertuğ ERGÜRER, Yaşar ARLI, Mustafa YILDIZLI, Umut BÜYÜME, Hatice ERGÜRER
SYEDRA 2020 YILI KAZI VE RESTORASYON ÇALIŞMALARI 289

Halil TEKİN
DOMUZTEPE 2019 KAZILARININ İLK ÖN RAPORU 311

Halime HÜRYILMAZ, A. Nejat BİLGEN, Z. BİLGEN
GÖKÇEADA-YENİBADEMLİ HÖYÜK 2019-2020 YILI KAZILARI 325

Hamza EKMEN, F. Gülden EKMEN, Ahmet MERCAN, Ali GÜNEY,
Burak KADER, Gamze KAYGUSUZ
İNÖNÜ MAĞARASI 2019-2020 YILLARI KAZILARI 343

Harun TAŞKIRAN, Kadriye ÖZÇELİK, Gizem KARTAL, Yavuz AYDIN, Eşref ERBİL,
M. Beray KÖSEM, Göknur KARAHAN
2019 YILI KARAİN MAĞARASI KAZILARI 365

Hatice PAMİR, Işıl IŞIKLIKAYA LAUBSCHER, Serdar BAĞLIBEL, Büşra KOCAMAN SAKİN
ANTAKYA HİPODROM VE ÇEVRESİ KAZILARI 2019-2020 YILI ÇALIŞMALARI 387

Hatice PAMİR, Nalan YASTI, Ayşe ERSOY, Aşkım ÖZDİZBAY, Serdar BAĞLIBEL,
Kamuran ÖNCÜ, Pelin KAYAŞ
ISSOS EPIPHANEIA 2019-2020 ÇALIŞMALARI 409

Hüseyin METİN, Abdulhadi DURUKAN
DARA (ANASTASİOPOLİS) KAZI, RESTORASYON VE KONSERVASYON ÇALIŞMALARI
2020 429

Hüseyin Murat ÖZGEN, Burak Bünyat AYKANAT, Ali ÖZTÜRK, Hasan Sercan SAĞLAM,
Serap ALPER
ADRAMYTTEION (ÖREN) 2019 VE 2020 KAZI VE ONARIM ÇALIŞMALARI 447

İrfan Deniz YAMAN
ELBİSTAN KEÇE MAĞARASI KAZILARI-2019/2020 459

İsmail AYTAÇ
HARPUT İÇ KALE KAZILARI 2019-2020 YILI ÇALIŞMALARI 471

İsmail BAYKARA, Ayşen AÇIKKOL, Ece EREN KURAL, Didem TURAN, Tuğçe GÖKKURT,
M. Kenan AGRAS, Serkan ŞAHİN, Derya SİLİBOLATLAZ BAYKARA
ÜÇAĞIZLI II MAĞARASI KAZISI-2020 487

İsmail ÖZER, Rıdvan GÖLCÜK, Mehmet SAĞIR, İsmail BAYKARA, Başak KOCA ÖZER, Berkay DİNÇER, İrfan AKÇA, Naoki MORIMOTO, Wataru MORITA, Serkan ŞAHİN, Ayşenur BOZKURT, Ece EREN KURAL, Sercan ACAR, Öznur GÜLHAN, Ayşegül ÖZDEMİR, Çağdaş ERDEM, Sibel ÖNAL
2019 VE 2020 YILLARI İNKAYA KAZILARI 499

Jeroen POBLOME, Peter TALLOEN, Ebru TORUN, Frank CARPENTIER, Johan CLAEYS, Mücella ALBAYRAK, Inge UYTTERHOEVEN, Bas BEAUJEAN, Dries DAEMS, Elena MARİNOVA, Stephan MOLS, Göze ÜNER, Özge BAŞAĞAÇ, Piraye HACIGÜZELLER
SAGALASSOS ANTİK KENTİ'NDE 2019 YILI KAZI, MALZEME ÇALIŞMALARI VE RESTORASYON 513

Kaan İREN, Sedef ÇOKAY KEPÇE, Özgün KASAR, Çiçek KARAÖZ, F. Nihal KÖSEOĞLU, Büşra ATALAR YETER, Yeşim KİRMAN
DASKYLEİON 2019 VE 2020 YILI KAZI, KORUMA VE ONARIM ÇALIŞMALARI 535

GEDİKKAYA MAĞARASI KURTARMA KAZILARI 2019-2020 YILI KAZI ÇALIŞMALARI

Deniz SARI*

Harun KÜÇÜKAYDIN

Erdal MEAN

Tuba KONUK

Tülay ŞİMŞEK

Fatma ŞAHİN

Fadime ARSLAN

Osman DENGİZ

Şemsettin AKYOL

GEDİKKAYA MAĞARASININ KONUMU VE ARAŞTIRMANIN TARİHÇESİ

Gedikkaya Mağarası, Bilecik İli İnhisar İlçesi'nin yaklaşık 1km. güneydoğusunda, Gedikkaya Mevkii'nde yer alan Gedikkaya Nekropolü içerisinde bulunur. İn Mağarası olarak tescillenmiş olan mağara İnkaya olarak adlandırılan kayalık tepenin kuzeye bakan yamacında, tamamen Sakarya Vadisi'ne hâkim bir konumda yer alır (Resim: 1). Mağara güney yönünde dağın içine girer. Mağaraya giriş kuzeydendir. Mağara ağzı 6 m. genişliğinde ve 3.5 m. yüksekliğindedir. Mağaranın ağzının deniz seviyesinden yüksekliği 354 m. kuzeyinden akan Sakarya Nehri'nden yüksekliği ise 180 m. ve yol seviyesinden yüksekliği ise 125 m.dir**.**

* Doç. Dr. Deniz SARI, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji, Bölümü, 11200, Gülümbe Kampüsü, Bilecik/TÜRKİYE.

Müze Müdürü Harun KÜÇÜKAYDIN, Bilecik Müzesi, Alirıza Özkay Cad. No. 25, 11200, Merkez, Bilecik/TÜRKİYE.

Müze Araştırmacısı Erdal MEAN, Eskişehir Eti Arkeoloji Müzesi, Atatürk Bulvarı, No. 64, 26020, Odunpazarı, Eskişehir/TÜRKİYE.

Arkeolog Tuba KONUK, Bilecik Müzesi, İstiklal Mahallesi, Alirıza Özkay Cad. No. 25, 11200, Merkez, Bilecik/TÜRKİYE.

Sanat Tarihçisi Tülay ŞİMŞEK, Bilecik Müzesi, İstiklal Mahallesi, Alirıza Özkay Cad. No. 25, 11200, Merkez, Bilecik/TÜRKİYE.

Doç. Dr. Fatma ŞAHİN, Çukurova Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü ,01330, Adana/TÜRKİYE.

Uzman Arkeolog Fadime ARSLAN, Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 20160, Karataş Köyü, Merkez, Denizli/TÜRKİYE.

Uzman Arkeolog Osman DENGİZ (MA), İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Tarih Öncesi Anabilim Dalı, Laleli, İstanbul/TÜRKİYE.

Uzman Arkeolog Şemsettin AKYOL, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İzmir Yolu Terzioğlu Kampüsü, Terzioğlu Yerleşkesi, 17100, Merkez, Çanakkale/TÜRKİYE.

Mağaranın tüm uzunluğu yaklaşık 180 m. kadardır; içinin seviyesi ise yak. 15-20 m. kadar yükseğe ve genişlik ise 30 m.ye ulaşmaktadır. Gedikkaya Mağarası, Üst Jura-Alt Kretase yaşlı Bilecik kireçtaşları içinde gelişmiştir[1]. Büyük çöküntü mağarası olan iç kesimde ise yer yer 10 m.den fazla kalınlığa sahip kalker blokları tavandan koparak oda zeminini kaplamışlardır. Üst ve alt mağaralar olmak üzere üç kesimden oluşan mağarada alt kesimde yer alan damlataş oluşumlar son derece ilgi çekicidir (Resim: 2).

Mağara'da 1960 yılında K. H. Rupprecht tarafından fosforit araştırmaları kapsamında MTA adına araştırmalar yapmış, mağaranın planını çizip raporlamıştır[2] ve yine 2001 yılında MTA adına Lütfi Nazik başkanlığında bir ekip Orta Sakarya Havzası doğal mağaraları projesi kapsamında mağarayı ziyaret etmiş ve raporlamıştır[3]. Bununla beraber tüm bu araştırmalar sırasında mağaranın içinde yer alan arkeolojik malzemenin varlığından bahsedilmemiştir. Gedikkaya Mağarası içerisinde şaşırtıcı bir şekilde çok yoğun bir Prehistorik dolgusunun var olduğu ise, Doç. Dr. Deniz Sarı başkanlığında yürütülen "Bilecik İli ve İlçelerinde Kültürel Mirasın Belgelenmesi" konulu "Bilecik İli Arkeolojik Yüzey Araştırmaları" sırasında 2017 yılı sezonunda ilk kez saptanmıştır[4]. Araştırmalar sırasında, mağaranın içinde ve etrafında film çekimi, kaçak kazı gibi çok çeşitli sebeplerden yoğun bir tahribat tespit edilmiştir.

2019 yılından itibaren T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Bilecik Müzesinin başkanlığında ve Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Arkeoloji Bölümü'nden Doç. Dr. Deniz Sarı'nın bilimsel danışmanlığında bir ekip tarafından yürütülen kazı çalışmalarına başlanmıştır. Söz konusu çalışmalar T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi ve İnhisar Belediyesi'nin destekleri ile gerçekleştirilmektedir. Bu vesile ile başta özverili çalışmalarından tüm ekip üyelerine ve desteklerinden dolayı adı geçen kurumlara teşekkür ederiz.

2019 YILI KAZILARI

Kazı çalışmaları 27 Nisan 2019 tarihinde başlamış ve dört hafta kadar sürmüştür. 2019 yılı ekip üyeleri Doç. Dr. Deniz Sarı (BŞEÜ), Müze Araştırmacısı Erdal Mean (Bilecik Müzesi), Arkeolog Tuba Konuk (Bilecik Müzesi), Sanat Tarihçisi Tülay Şimşek (Bilecik Müzesi), Arkeolog Şemsettin Akyol (ÇOMÜ), Arkeolog Osman Dengiz (BŞEÜ), Arkeolog Fadime Arslan (PAÜ), Arkeolog Burcu Saygılı (BŞEÜ), Arkeolog Neslişah Özkan (BŞEÜ), Arkeolog Birsen Gonca (BŞEÜ), Mert Nadir Yazmacı (BŞEÜ), Nursaç Kaya (BŞEÜ), Yunus Emre Aras (BŞEÜ), Deniz Dak (BŞEÜ), Hatice Kütük (BŞEÜ), Hamza Aladağ (BŞEÜ) olmak üzere Bilecik Müzesi ve Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi öğretim üyeleri ve öğrencilerin-

1 Nazik, L., ve diğ., 2001. Orta Sakarya Havzasının (Eskişehir ve Bilecik doğusu) Doğal Mağaraları. *MTA Raporu,* Derleme No:10420. S. 57

2 K.H.Rupprecht 1960, İnhisar civarındaki Gedikkaya mağarasında bulunan fosforit zuhurunun etüdü. *MTA Raporu,* Derleme No: 02770.

3 Nazik ve diğ. 2001.

4 Sarı, D. 2019. "Bilecik İli 2017 Yılı Yüzey Araştırmaları", *36. Araştırma Sonuçları Toplantısı,* Cilt 1. (439-454), Ankara, 444-446.

den oluşmaktadır. 2019 yılında gerçekleştirilen çalışmalarda mağarada Neolitik ve Kalkolitik Dönemde yoğun bir iskanın olduğu anlaşılmıştır.

E6-E5-E4 ve E3 Plankareleri

Kazı çalışmaları başlamadan önce mağara 4x4 m.lik plankarelere ayrılmıştır. Genel alan temizliği yapıldıktan sonra ilk kazı çalışmaları E6 plankaresinde gerçekleştirilmiştir (Resim: 3). Mağara giriş koridorunun orta kesimine denk gelen bu alanda taban nivosu ortalama 352,80 m.dir; bu kesim girişe göre yaklaşık 1.40 m. daha aşağıdadır. Bu kesimde yoğun bir tahribat söz konusudur. 1960'larda MTA burada fosforit araştırmaları yapmış ve 4x4 m.lik ve 4 m. derinliğinde bir kuyu açmıştır; ayrıca yakın zamanda da yarasa gübresi çıkarmak gibi çeşitli sebeplerle buradan toprak alınmıştır; işte bu sebeplerden dolayı mağaranın giriş koridorunun ön kesimi haricinde kalan tüm alanda taban seviyesi alçalmıştır.

Çalışmaların ilk aşamasında E6 plankaresinde x: 0.0-14.0- y: 0.0-4.0 gridleri arasında olmak üzere olmak üzere 4 m.x4 m. boyutlarında bir açma açılmıştır (Resim: 4a). Burada yüzey seviyesinden itibaren yoğun orta boy taşçıklı kahverengi bir dolgu söz konusudur. Kazmaya başlamadan önce alan taşlardan ayıklanmış ve bu şekilde çizimi yapılmış, fotoğrafı çekilmiştir. Temizlik çalışmalarının ardından buradaki taşçıklı kahverengi dolguyu kaldırmak amacı ile alan çapa ile kazılmaya başlanmıştır. Güney kesimden kuzeye doğru derinleşerek kazılan bu alanda batı tarafta üstteki dolgu devam ederken doğu kesime doğru mağara duvarından itibaren sarı renkli, kireçli ve yer yer yanıklı killi bir dolgu gelmiştir. Söz konusu dolgu mağaranın anakayasının üzerinde birikmiş olan erken Prehistorik Dönem dolgusudur ve dolgu içinde yoğun hayvan kemiği saptanmıştır. Söz konusu alanda yak. 352, 13 kotunda çalışmalar bitirilmiştir**.**

Sonraki aşamalarda E6 plankaresinin kuzeyinde yer alan E5, E4 ve E3 plankarelerinde çalışmalara devam edilmiştir. Öncelikle her üç alan da taşlardan arındırılmıştır. Bu kesimde de yoğun tahribat devam etmiştir. Kahverengi taşçıklı dolgu burada batı profili boyunca yak. 50 cm.lik bir hat şeklinde devam etmekte ve daha da aşağıya gitmektedir. Plankarelerin doğu kesiminde ise mağara doğu duvarına dek çok yumuşak, ayak bastıkça çöken, içinde hiçbir buluntu ve ya taşçık bulunmayan bir dolgu saptanmıştır. E5 plankaresinin kuzeybatı köşesinde yaklaşık 1 m.x1.5 m.lik bir açmada bu dolgu 1 m. kadar kazılmıştır ve çok yumuşak ve homojen bu toprak içinde hiç malzemeye rastlanmamıştır. 352.15 kotlarına kadar kazılan bu boş dolgunun şiş sokularak kontrol etmek suretiyle en azından 1 m. daha derine indiği anlaşılmıştır. Söz konusu dolgunu mağaranın kendi yapısından kaynaklanan doğal bir oluşum olduğu düşünülmektedir. E4 plankaresi tamamen bu dolgu ile kaplıdır; E3 plankaresinde ise aynı dolgu kısmen devam etmiş, açmanın kuzey köşesinde tam sıra vermeyen az sayıda taş dizisine rastlanmıştır**.**

D7, D8 ve D9 Plankareleri

Mağaranın batı kanadında ise D7, D8 ve D9 plankarelerinde çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Öncelikle D7 ve D8 plankarelerinde yüzey temizliği yapılarak alan taşlardan arındırılmıştır. D7 plankaresinde yüzeyden itibaren (yak. 353,20 kotu) E6 plankaresindeki ile aynı olan kahverengi taşçıklı dolgu saptanmıştır. Alanın batı duvarları boyunca ise çok gevşek, yine kahverengi, orta boyda beyaz taşçıkların bulunduğu bir dolgu açılmıştır. Bu seviyeden sonra yaklaşık 353, 52 kotlarında mağaranın giriş koridorunun arka kesiminin neredeyse tamamını kaplayan sarı taban ile karşılaşılmıştır. Bu tabaka temizlendikten sonra alanın kapanış nivoları alınmış; tüm alanda sarı tabanın açılmasının ardından alan temizlenip, fotoğraflanmıştır.

D8 plankaresinde ise x: 1.0-2.3/y:2.0-4.0 gridlerinde ve 353,13 kotunda sarı tabanın altına inilmiş ve ana kayanın üzerinde birikmiş olan killi, portakal rengi tabakanın başlangıç seviyesine inilmiştir (Resim: 4b). Bu alanda Erken Prehistorik Döneme ait olan amorf taş alet parçalarına rastlanmıştır. Oldukça sert ve taşlı bir yapıya sahip olan toprak içinden ise ayrıca çok sayıda kemik ele geçirilmiştir. D8 ve D9 plankareleri aynı seviyeye geldikten sonra tüm alan beraber kazılmıştır. Mağaranın ön kısmına göre loş sayılabilecek bu kesimdeki çalışmalarda sağlam tabakalara rastlanmıştır. Mağaranın batı duvarında yer alan ve mağaranın doğal oluşumundan kaynaklanan niş diye adlandırdığımız girintilerde kahverengi taşçıklı dolgu ve dolgu içinde çok sayıda hayvan kemiğine rastlanmıştır. Bu dolgu üst evreye ait olan sarı tabanı kesmektedir. Sarı tabanın bir altında ise yine bir başka tabaka saptanmıştır. Söz konusu tabakada yine sarı, gri topraklı ve taşçıklı bir dolgudur. Bu kesimde mağaranın ön kısmında bulunmayan ve ön kısma nazaran daha erken bir evreye tarihlendirilen en az iki farklı yerleşim evresi olduğu düşünülmektedir. Mağarada tabakalar güneyden kuzey alçalarak meyilli bir şekilde devam etmektedir.

2020 YILI KAZILARI

2020 Yılı kazı çalışmaları 22 Eylül-17 Ekim 2020 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir. 2020 Yılı Ekip Üyeleri Doç. Dr. Deniz Sarı (BŞEÜ), Arkeolog Tuba Konuk (Bilecik Müzesi), Doç. Dr. Fatma Şahin (ÇU), Arkeolog Fadime Arslan (PAÜ), Arkeolog Osman Dengiz (İÜ), Arkeolog Şemsettin Akyol (ÇÖMÜ), Arkeolog Mert Nadir Yazmacı (BŞEÜ), Arkeolog Yunus Emre Aras (BŞEÜ), Arkeolog Nursaç Kaya (BŞEÜ), Arkeolog Hatice Kütük (BŞEÜ), Arkeolog Birsen Gonca (BŞEÜ), Hamza Aladağ (BŞEÜ), Anıl Can Aydoğan (BŞEÜ), Ali Atila (BŞEÜ).

2020 yılında 4x4 m boyutlarında olan plankarelerden C3, C4, D3, D4, D5, D6, D7, D8, D9, E6, E7 ve E8 plankarelerinde kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir (Resim: 3).

C3, C4 ve D3, D4 Plankareleri

353,22 (GB); 354,08(KB); 353,97(KD); 353,21(GD) sevilerinde kazılmaya başlnamış olan C3 ve D3 plankarelerinde yüzeyin yaklaşık 30 cm. altında kaya bloklarına ulaşılmıştır.

Kalker bloklarından oluşan bu kaya kütlesi güneye, mağaranın içlerine doğru meyille gitmiş ve yaklaşık üç metre sonra keskin bir şekilde kesilmiştir (Resim: 4c). Bu kesimden itibaren ise bol taşçıklı dolgu daha güneyde yer alan D5 ve D6 plankarelerinden anlaşıldığı üzere en azından 1 m. derine inmektedir. D3 plankaresinin güney kesiminde ve D4 plankaresinde dolgu, toprağından arınmış çok yoğun taşlardan oluşmaktadır ve kalker bloğunun önünde yığma bir taş konsantrasyonu saptanmıştır. Bu durum, 1960'lı yıllardaki MTA fosforit sondajları sırasında satıldığı belirtilen toprak elenip taşlar tekrar sondaj çukuruna doldurulmuş izlenimi vermektedir. Bu kesimdeki dolgu çok yoğun irili ufaklı taşçıklı, gri-kahverengi bir dolgudur. Söz konusu alanın orta kesiminde bir tahribat saptanmıştır; tahribat dolgusu içerisinde mermi, çivi, demir parçalarının yanı sıra az sayıda Klasik Dönem malzemesine rastlanmıştır.

D3 ve C3 plankarelerindeki çalışmalardan sonra hemen güneyinde D4 ve D5 plankarelerinde derinleşilmeye karar verilmiş ve 0-2,0 / 2,0-4,0 gridlerinde 353,33 (güneybatı); 353,33 (kuzeybatı); 353,29 (kuzeydoğu); 353,18 (güneydoğu) seviyesinde derinleşme çalışmaları başlatılmıştır. Bu alandaki toprak yine aynı şekilde irili ufaklı taşlarla dolu dolgu şeklinde devam etmektedir. 353,02 (güneybatı); 353,01 (kuzeybatı); 352,84 (kuzeydoğu); 352,89 (güneydoğu) seviyelerine dek malzeme yine kuzey kesimde D3-C3 plankarelerinde olduğu gibi Neolitik/Kalkolitik Dönem karakterlidir. Bu kesimde topraktaki renk farklılaşmasından dolayı daha küçük bir alanda derinleşme kararı alınmış ve 0-1,0 / 1,0-3,0 gridlerinde yaklaşık 1m.x2m.lik bir alanda 353,02 (güneybatı); 353,01(kuzeybatı); 352,84 (kuzeydoğu); 352,89 (güneydoğu) seviyelerinde derinleşilmiştir. Bu alanda bu defa Neolitik Dönem malzemesi ile beraber Hellenistik Dönem malzemesi gelmiştir. Mağaranın içinde yer yer saptadığımız Hellenistik Dönem çukurları mağaranın önündeki yamaçlarda yer alan Gedikkaya nekropol alanı ile ilişkilidir. Hellenistik Dönemde belli aralıklarla mağaraya uğranıldığı anlaşılmıştır.

D5 Plankaresi

0-2,50 / 0-4,0 gridlerinde 353,15 (güneybatı); 353,17 (kuzeybatı); 353,09 (kuzeydoğu); 352,84 (güneydoğu) seviyelerinde D5 plankaresinde çalışmalar başlatılmıştır. Bu alanda yine mağaranın tüm yüzeyinde görülen irili ufaklı taşlık ve kahverengi dolgu devam etmektedir. Plankarenin batı kesiminde mağara duvarına dayalı bir taş konsantrasyonu tespit edimiştir; at natlı biçiminde mağara duvarına yaslanmış taş sırası bir ocak yeri izlenimi vermekle beraber herhangi bir kül kalıntısına rastlanmamıştır (Resim: 4d). Taş sırası kaldırıldıktan sonra alanda çalışmalara devam edilmiş; D4 plankaresinde rastlanmış olan siyah renkte ve iri taşçıklı dolgu burada da saptanmıştır. Ancak alanın orta kısmında, y: 1.0-2.0 gridleri arasında siyah dolgunun altında batı-doğu doğrultusunda hat veren yanık izleri belirgin olan ve 2 cm. kalınlığında gri küllü bir toprak saptanmıştır. Bu dolgunun hemen altında da mağaranın kendi dolgusu olduğu düşünülen turuncu bir dolguya rastlanmıştır. Söz konusu turuncu hat mağaranın içlerine doğru devam etmektedir. Büyük olasılıkla Neolitik Dönemin üst evresinde anatoprağın bu seviyesinin kesildiği anlaşılmaktadır.

D6-D7 Plankareleri

0-2,50/0-4,0 gridlerinde 352,81 (güneybatı); 352,79 (kuzeybatı); 352,83 (kuzeydoğu); 352,84 (güneydoğu) seviyesinde D6 plankaresinde çalışmalara başlanmıştır. Bu alanda yüzeyde mağaranın kendi dolgusu olan yoğun taşla beraber toprak temizlenmiştir . Toprağın renginin 5 cm. kadar siyah renge sahip olduğu ve altından hemen turuncu renkte dolgu geldiği görülmüştür (Resim: 5a). İkinci aşamada ise 0-1,0/0-4,0 gridlerinde 353,37 (güney); 353,34 (kuzey) seviyelerinde mağaranın batı duvarının hemen önündeki yüksekte kalan kalker bloğu üzerindeki siyah dolgu kaldırılmıştır. Mağara duvarının dibinde de çok sayıda hayvan kemik parçaları ele geçirilmiştir. Burasının olasılıkla çöp çukuru ya da ritüel alanı olarak kullanılmış olabileceği düşünülmektedir. Bu alandaki malzemeler Neolitik Dönem karakterindedir. Ayrıca açmanın kuzeybatı tarafında mağara duvarına yakın, yüksekte kalker bloğu üzerinde düzgün bir şekilde konumlandırılmış taş duvar olabileceği düşünülen taş sırası açığa çıkartılmıştır. Taşlar temizlenip, 353,31(güney); 353,27 (kuzey) seviyesinde kalker bloğu üzerindeki çalışmalar sonlandırılmıştır (Resim: 5b).

Bir sonraki aşamada ise bloğun önünde alçakta kalam kesimde derinleşme çalışmalarına odaklanılmış (Resim: 5c) ve bu alanda 1.5 m. derinde Paleolitik Döneme inilmiştir. Söz konusu sondaj çalışmasında öncelikle siyah renkli yine aynı şekilde irili ufaklı taşçıklı dolguya dek kazılmış ve sonra malzeme karışmaması için 352,49 (güneybatı); 352,48 (kuzeybatı); 352,48 (kuzeydoğu); 352,51 (güneydoğu) seviyesinde alan kapatılıp yeni bir kova açılmıştır. Bir sonraki dolgu turuncu renktedir, yoğun irili ufaklı taşçıklı bir yapısı vardır. Çalışmalar sırasında modern çiviler, ayakkabı altlığı olabilecek ve modern yanık izlerine rastlanmıştır. Bu plankare güneyde aynı D 5 plankaresinde olduğu gibi kesilmiş turuncu renkte ana toprak ile sınırlanmaktadır. 0,60-2,50/0-1,40 gridlerinde 352,07 (güney); 352,09 (kuzey) seviyesinde mekân içinde derinleşmeye başlanmıştır. Alanın güneyinde yumuşak bir dolgu kuzey kesimde ise daha sert bir dolgudur.

1,10-2,50/1,50-2,50 gridlerinde 352,10 (güney); 352,26 (kuzey) seviyesinde alanın kuzey kesimde yuvarlak hat veren olası bir birim saptanmıştır. Bu alanda kil topakları ve altındaki taş dizileri derme çatma bir bölme duvarı izlenimi vermektedir **.** Üç dört taş dizisinden oluşan söz konusu birim hemen doğusunda, E6 açmasında çıkan taşlara paralel gitmektedir. Mekân izlenimi veren bu kesimin içinden sarı büyük taşçıklı dolgu boşaltılmıştır; sıkıştırılmış killi bir zemin seviyesine gelindiğinde kova kapatılmıştır. Aşağı devam eden dolgu plankarenin batısında bulunan kalker bloğuna dayanmaktadır ve söz konusu mekânın kuzey kesiminde taş konsantrasyonuna dayanmaktadır. Söz konusu taş konsantrasyonu D6-5 planakaresi kapsamında kaldırılmış ve burada Hellenistik Dönem tahribat çukuru olduğu anlaşılmıştır. Taşlar kaldırıldıktan sonra, aynı alanda farklı dokuda bir başka taş konsantrasyonuna rastlanmıştır, söz konusu taşlar da kaldırılmıştır. Bu sonradan kaldırılan taşlar içinde her hangi malzemeye, yaşam dolgusuna rastlanmamıştır. Bu taşlar hemen taş dolgunun batı taraftan dayandığı kalker bloklarından zamanla kopmuş olmalıdır. Taşlar bitince alttan turuncu dolgu gelmiştir. Turuncu dolgudan sonra alanda dört farklı seviye şeklinde derinleşilmiştir. En son aşamada

artık Neolitik Döneme tarihlendirilen çanak çömleğin olmadığı, sadece kemiklerin ve kalkerden yontulmuş olup düzelti içermeye taşlara rastladığımız Paleolitik tabakaya inilmiş ve 351,37 (güney); 351,52 (kuzey) seviyelerinde alandaki çalışmalar bitirilmiştir.

D6 plankaresinde aynı sondaj çalışması yukarıda bahsedilen alanın hemen güneyinde 0-1,50/2,50-1,0 gridlerinde 351,83 (güney); 351,86 (kuzey) seviyelerinden başlayarak gerçekleştirilmiştir. Burada da en altta yukarıda olduğu gibi Paleolitik tabaka gelmiş ve 351,61(G); 351,72 (kuzey) seviyesinde alandaki çalışmalar sonlandırılmıştır (Resim: 6).

E6-E7-E8 Plankareleri

Bu alan farklı zaman dilimlerinde, mağaranın en fazla tahribata uğramış olan kesimidir. Geçen yıl çalışma gerçekleştirdiğimiz E6 plankaresinin güneybatı köşesi temizlenmiş ve burada D6'da açığa çıkarılan taşlarla beraber giden tek sıra taş dizisine rastlanmıştır. Kuzey tarafta ise yine ana toprağın üzerinde aynı D7'de olan yanık izlerinin devamı gelmiştir. Kuzeydeki düşmüş kalker bloğu ve etrafı temizlenmiş fakat burası mağaranın arka tarafında yer alan en ışık alan yer olduğu için çok sık tahrip edilmiştir. E7 plankaresinde Neolitik tabaka çok yoğun olarak modern tahribata uğramıştır; alanda fazla sayıda demir ve cam parçaları bulunmuş olup ve orta kesimde yoğun bir zift kalıntısına rastlanmıştır. Bu alanda küçük bir parçası da olsa bir ocak yeri korunagelmiş, kalker bloğunun hemen önünde ise Klasik Dönemde açıldığını düşündüğümüz ve içinde düzensiz taşların yer aldığı bir çukur saptanmıştır (Resim: 5d).

D8-D9 Plankareleri

D8 ve D9 plankarelerinde 2019 yılında açığa çıkarılmış tabanların altında derinleşilmiştir. Bu kesimde D9 plankaresinde 0-2,50 / 2,0-4,0 gridlerinde 353,57 (doğu); 353,59 (batı) seviyesinde başalayan sondaj çalışmasında 353,40 (doğu); 353,39 (batı) mağaranın ana kayasını oluşturan kalker bloklarına ulaşılmıştır. Be kesimde mağaranın giriş koridorunda olduğu (D4-7) plankarelerinde dolgu fazla derine gitmemekte, tabakalar bu alanda yükselmektedir. Bu durumda en azından Neolitik Dönemde orta kesime bir çukur açılarak yerleşildiğine işaret etmektedir. 2019'ta açığa çıkardığımız Neolitik Dönem alt evre tabanın altında, D6 plankaresinde saptadığımız çanak çömlek içermeyen, çok sayıda hayvan kemiği ve yontulmuş kalker taşlar içeren Paleolitik Dönem dolgusu saptanmış ve bu dolgunun anakayanın üzerine oturduğu anlaşılmıştır.

SONUÇ

2019-2020 kazı çalışmalarında pişmiş topraktan, kemikten, taştan ve metalden olmak üzere çanak çömlek, ağırşak, delici, mablak, dilgi, mızrak ucu, kazıyıcı, idol, metal iğne gibi farklı buluntu gruplarını içeren çok sayıda etüdlük ve envanterlik eser açığa çıkartılmıştır (Resim: 7). Kısa bir zaman diliminde gerçekleşmiş olmasına rağmen Gedikkaya İn Mağarası kazıları Anadolu tarihöncesi dönemleri için önemli sonuçlar doğurmuştur. Mağara'da ilk aşamada üç dönem saptanmıştır, Bunlar:

1. Klasik Dönem Çukurları

2. Kalkolitik Dönem

3. 3A- Neolitik Dönem 1. Evre (Üst evre)

4. 3B- Neolitik Dönem 2. Evre (Alt evre)

5. Paleolitik Dönem

Bilecik'in kuzey kesiminde mağaralar yoğun bir şekilde iskan edilmiş durumdadır. Çoğunluğunu yassı baltalar ve vurgu taşlarının oluşturduğu sürtme taş aletler, çok sayıda ağırşak, tığ, bız, mablak gibi çeşitli kemik aletler, aşı boyası parçaları tarihöncesi zanaatçılığıyla ilgili önemli veriler sağlar ve bu tip aletlerin yoğun olarak bulunması mağaradaki Neolitik ve Kalkolitik Dönemde uzun süreli aralıklı iskanı destekleyen göstergelerdir. Bu seneki çalışmalarımızda ele geçirilen Kilia tipi mermer idol parçası ve mermer kap parçaları mağaranın göreli tarihlendirmesinde önemli buluntu gruplarından birini teşkil etmektedir (Resim: 7).

Gedikkaya İn Mağarası'nda gerçekleştirilen kazıda ele geçirilen çanak çömlek buluntuları içinde siyah zemin üzerine beyaz boyalı çanak çömlek en yoğun gruplardan birini oluşturmaktadır. Söz konusu çanak çömlek geleneğine Kuzey Ege'den Orta Karadeniz sahil kesimine kadar Kalkolitik Dönemin ortalarından itibaren rastlanır. Gedikkaya'da ise bu geleneğin Neolitik Döneme kadar indiği anlaşılmaktadır. Gedikkaya'da sıkça rastlanan yüzey renkleri siyah ve kahverenginin tonlarında olan, koyu yüzlü açkılı ve beyaz boyalı parçalar ve nokta baskı bezemeli parçalar çanak çömleğin önemli bir kısmını oluşturmaktadır (Resim: 8). Çanak çömlek buluntuları bir yandan Kuzey Ege ve Balkanlar özelliklerini yansıtırken bir yandan da Mersin Neolitik Dönem ve Konya Ovası'nın doğusunda yer alan özellikle Can Hasan'dan bildiğimiz çanak çömlek özelliklerini yansıtmaktadır.

Bu senenin en önemli sonuçlarından bir tanesi ise Paleolitik Dönem tabakalarına inmiş olmamızdır. Özellikle D6 plankaresinde ve D9 plankaresinde en altta ulaştığımız dolgu çanak çömlek buluntusu içermeyen, çok sayıda hayvan kemiği ve çoğunluğunu kalkerden yontulmuş düzeltisi olmayan taşlardan olmak üzere yontmaş taş alet içermektedir.

Resim 1: Gedikkaya Mağarası'nın konumu.

Resim 2: Mağara girişleri.

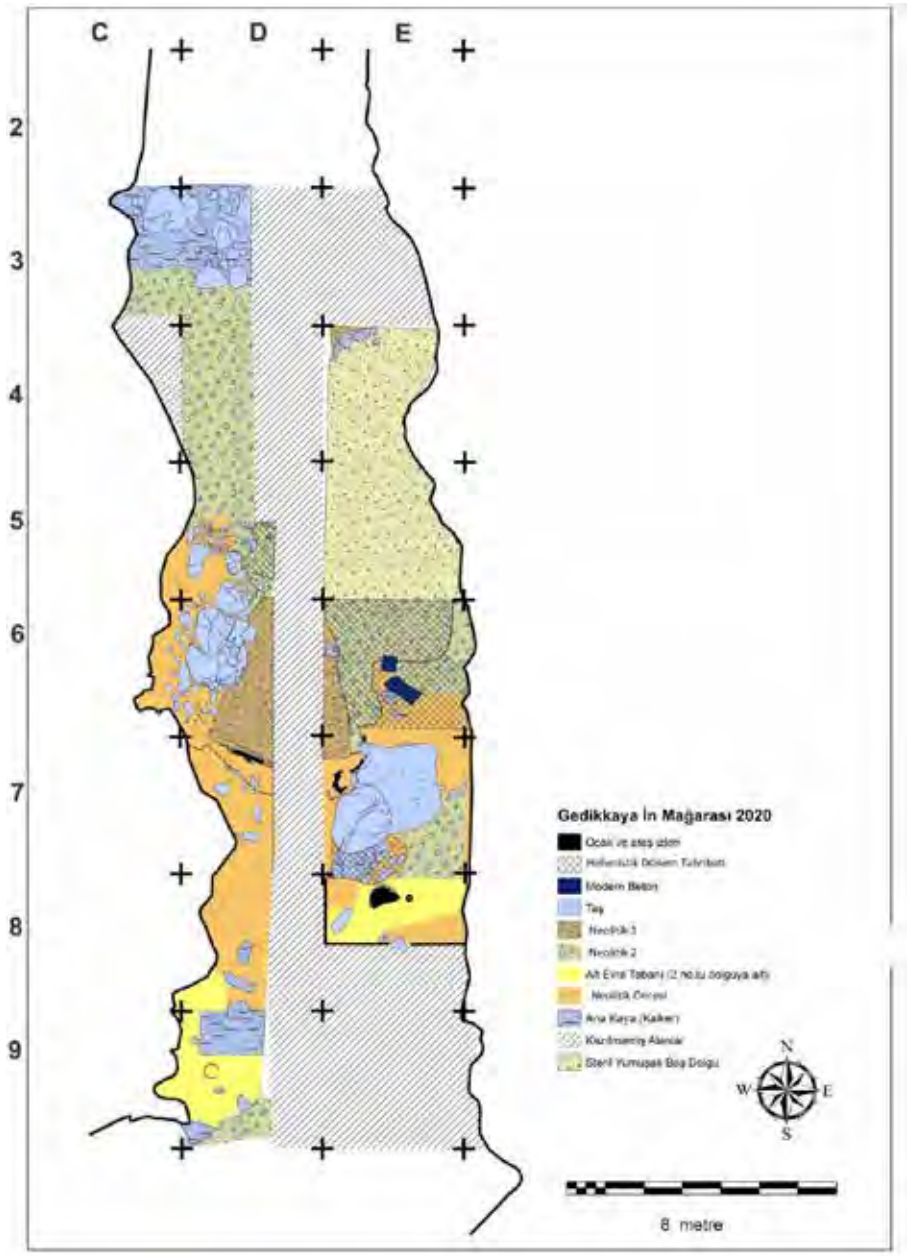

Resim 3: Mağara planı (2019 ve 2020 yıllarında çalışılan alanlar).

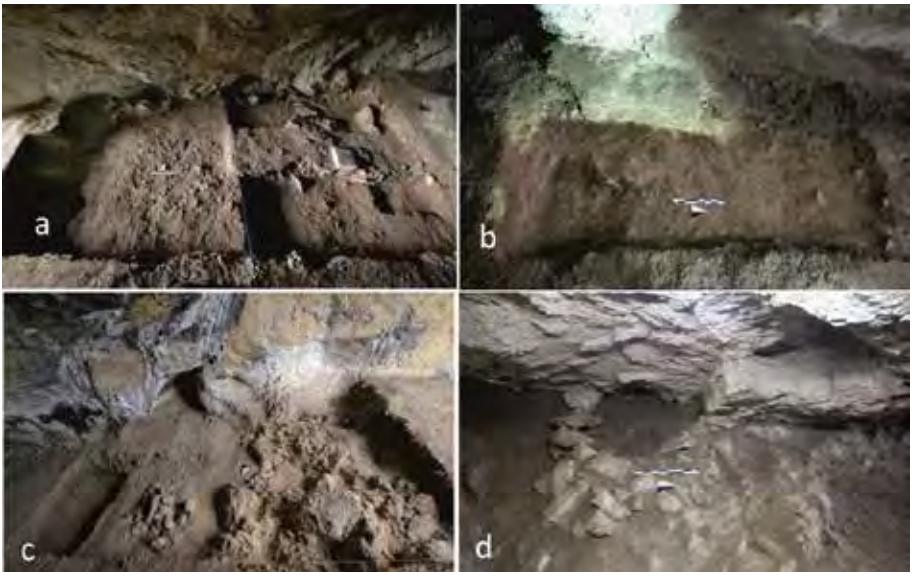

Resim 4. 4a: E5 ve E6 plankareleri 2019 yılı çalışmaları; 4b: D8 plankaresi 2019 yılında açılan Neolitik tabaka; 4c: C3 ce C4 plankareleri 2020 yılı çalışmaları; 4d: D5 plankaresinde açığa çıkarılan yapı kalıntısı.

Resim 5. 5a: D6 ve D7plankareleri 2020 yılı çalışmaları, güneydem; 5b: D6 plankaresi Neolitik Dönem kalıntıları; 5c: E6 ve D6 plankareleri Neolitik Dönem yapı kalıntıları, kuzeyden; 5d: Hellenistik Dönem çukuru.

Resim 6: D6 plankaresi 2020 yılı çalışmaları, Paleolitik dolgu (sağ kesimde, kalker bloğunun altında kalan dolgu).

Resim 7: Mağarada ele geçirilen küçük buluntular.

Resim 8: Neolitik ve Kalkolitik Dönem çanak çömleği.

AİZANOİ ANTİK KENTİ 2019 VE 2020 KAZI SEZONLARI KAZI VE ARAŞTIRMALARI

Elif ÖZER*

Ahmet TÜRKAN

Zerrin ERDİNÇ

Kütahya İli'nin 48km. güneybatısında, bugün Çavdarhisar İlçesi'nin sınırları içinde yer alan Aizanoi Antik Kenti, jeopolitik avantajı ve dinsel ayrıcalıkları ile Hellenistik ve Roma dönemlerinde güçlü bir polis hâline gelmiştir. Özellikle M.S. 1.ve 2. yüzyıllarda kent büyümüş, anıtsal mimaride ciddi bir gelişim sergilemiştir. 2011 yılından beri kentin pek çok noktasında gerçekleştirilen kazı çalışmaları 29 Nisan – 6 Eylül tarihleri arasında sürdürülen 2019 sezonunda, hamam *palestra* ve agorada yoğunlaştırılmıştır. Ayrıca kentin kuzeybatısında kalan ve kuzey nekropolisin bir uzantısını teşkil eden Maltepe Mevkii'nde tespit edilen bir kaçak kazının ardından bu bölgede de kazı çalışmaları yapılmıştır.

16 Haziran-14 Aralık tarihleri arasında gerçekleştirilen 2020 yılı kazı çalışmalarının ağırlık merkezi ise hazırlıklarına önceki yıl başlanan "Tiyatro–Stadion Restorasyon Hazırlık Projesi" kapsamında tiyatro yapısı olmuştur[1]. Tiyatronun *proscene*, orkestra, *cavea* ve *criptae* kısımları kazılmış ve büyük bir kısmı açığa çıkarılmıştır. Bunun yanında Penkalas Çayı 2 ve 4 numaralı köprüler arası ıslah projesinin 5. etap çalışmaları kapsamında TTK'dan alınan destek ile söz konusu alanda kazı, koruma çalışmaları ve restorasyon yapılmıştır.

2019 YILI KAZI ÇALIŞMALARI

Hamam Palaestra Çalışmaları

Kent plankare sisteminde I6-22 numaralı karelaja denk gelen, hamam *palaestra*da bulunan *natation*un kazısı tamamlanmamıştır. Çalışmalarda, 1013.919-1012.659 m. kot aralığında beş adet basit toprak mezar tespit edilmiştir.

*Natation*un içinde devam eden çalışmalarda hamam üst örgü sistemine ait moloz taş, pişmiş toprak plaka, mermer duvar kaplaması parçaları, *stroter* ve *kalypter* parçaları, açmanın

* Prof. Dr. Elif ÖZER, Pamukkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Denizli/TÜRKİYE, eozer@Pau.edu.tr

Arş. Gör. Dr. Ahmet TÜRKAN, Osmangazi Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Eskişehir/TÜRKİYE, aaturkan@gmail.com

Öğr. Gör. Dr. Zerrin ERDİNÇ, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Kütahya/TÜRKİYE, zerrin.erdinc@dpu.edu.tr

1 Aizanoi Kazısı Ana Sponsoru Halk Yatırıma ve Tiyatro Stadion Kompleksi Sponsoru Sn. Rıza Güral ve Gürok A.Ş.ne burada bir kez daha teşekkürlerimi sunarız. Bakanlık Temsilcilerimize de tüm bu süreçte bize yardımcı olmalarından ötürü yürekten teşekkür ederiz.

güneydoğusunda yoğun miktarda mavi ve beyaz mermer plaka parçaları, yazıtlı ve bezemeli mermer plaka parçaları, *toichobat* parçaları ve mermer plaster parçaları ile karşılaşılmıştır. Ayrıca tüm mekâna yayılmış şekilde mor, yeşil, sarı, siyah, kahverengi, mavi renkte tessaralar ve harçlı mozaik parçaları bulunmuştur. *Natation*un uzunluğu 18 m., genişliği 4.70 m., derinliği ise 1.00 m. olarak saptanmıştır (Resim: 1).

Agora

2019 yılı kazı sezonunda agora alanında L7-65, L7-90, L8-51, L8-52, L8-63 ve L8-74 numaralı plankarelerde çalışmalar yapılmıştır.

L7-65: Agoranın güneybatı sınırını oluşturduğu düşünülen köşe sütununun bir düzlem üzerine oturup oturmadığı ve etrafında eğer var ise diğer mimari ögeleri ortaya çıkarmaya çalışarak sınırın netleşmesi sebebiyle bu alanda çalışmalar yapılmıştır.

L7-90: Agora güneybatı sınırına yakın ve iki adet sütunun olduğu alanda çalışmalar başlamıştır. Böylelikle agoranın güneybatı sınırında olası buluntu ve kalıntıları tespit edilerek, bahsi geçen iki sütunun *in-situ* olup olmadığını ortaya konmuştur. Sütunlar arasında belirlenen iki metrelik çalışma alanında 12 cm. derinlikte harçlı zemine ulaşılmıştır. Çalışmalar sonucunda sütunların *in-situ* olmadığı ve bu alana agora güneybatı sınırından getirildiği tespit edilmiştir.

L8-51: Agoranın zemininin tespit etmek amacıyla agorada bulunan *heroon* yapısının batısında L8-51 Açması'nda çalışmalar yapılmıştır. Dolgu toprak açmanın batısına doğru ilerledikçe daha üst seviyede bitmektedir. Muhtemelen alanın Penkalas Çayı'na yakın olması, toprak örtüsünün nehir yatağına doğru alçaldığını göstermektedir.

L8-52: L8-52 1005.149 m. kotunda, açmanın ortasına denk gelen alanda yassı moloz taşlar tespit edilmiştir. Bir düzlem izlenimi vermemekle birlikte göçme ve sökülme ihtimali üzerinde durulmaktadır. Bu yassı kireçtaşı blokların, L8-63 Açması'nda *heroon*un batı *stylobat*ının altındaki bloklarla aynı cins ve aralarında yaklaşık 10 cm. yükseklik mesafesi bulunması dikkat çekicidir.

L8-63: *Heroon*un batısında kalan alanda yapılan çalışmada alanda bulunan modern yığma taş bahçe duvarları kaldırılmadan önce moloz yığınının sırası boyunca 1 m.x1 m. ölçülerinde 5 adet sondaj alanı oluşturulmuştur. Sondajlarda az miktarda pişmiş toprak ağız, kulp ve gövde parçaları ile yassı blok taşlar tespit edilmiştir.

L8-74: *Heroon*un güneybatı ve kuzey duvarının önünde gerçekleştirilen çalışmalarda duvar düzlem sınırını görmek ve yapıyı tam olarak açığa çıkarmak amaçlanmıştır. Bu alanda *heroon* duvarları takip edilerek, güneybatı duvar önünde 1,5 m. ve *heroon* girişinde 2 m. genişliğinde alanlarda çalışmalar yürütülmüştür.

Maltepe Mevkii Kurtarma Kazısı

Aizanoi antik kentinin kuzeybatısında bulunan ve Maltepe olarak bilinen tepe üzerinde 25.07.2019 tarihinde yapılan kaçak kazı sonucunda alanda kurtarma kazısı yapma zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Alanda toplamda beş adet mezar tespit edilmiştir (Resim: 2).

Mezar 1 (A19.A4-99.M01): Doğu-batı doğrultulu, dışa bakan yüzeyleri düzleştirilmiş taşlarla oluşturulmuş olan sandık mezarın batı duvarında bir kapama bloğu bulunmaktadır. Çalışmalarda dağınık halde, yatış pozisyonu tespit edilemeyen bir bireye ait (*ulna*), omur (*vertabrae*), kaburga (*ribs*), parmak (*phalanges*) ve bacak (*tibia*) kemikleri tespit edilmiştir[2]. Mezar dışındaki çalışmalarda ise güneybatı yönünde guttus formunda tama yakın bir kap bulunmuştur[3].

Mezar 2 (A19.A4-99.M02): Doğu-batı doğrultulu, dışa bakan yüzeyleri düzleştirilmiş taşlarla oluşturulmuş olan sandık mezardır. Mezarda yapılan çalışmalarda batı-doğu doğrultulu yan yana dorsal pozisyonda yatırılmış 6 birey[4] tespit edilmiştir. A19-A4-99.M02.B06 No.lu bireyin sol parmak kemikleri ile pelvis kemiklerinin yanında gömü esnasında bireyin sol avcuna yerleştirildiği anlaşılan bronz bir sikke[5], A19.A4-99.M02.B02 No.lu bireye ait üst gövde kemikleri altında bir demir obje[6], A19.A4-99.M02.B05 No.lu bireye ait kemiklerin kaldırılma çalışmaları sırasında ise bireyin sağ kol kemiklerinin altında Diokletianus Dönemine tarihlenen bir adet bronz sikke[7] tespit edilmiştir.

Mezar 3 (A19.A4-99.M02): A19.A4-99.M02 No.lu mezarın batı sınırında pişmiş toprak plakalarla oluşturulmuş bir mezarın daha olduğu anlaşılmıştır. Mezarda yapılan çalışmalarda batı-doğu doğrultulu yan yana dorsal pozisyonda yatırılmış 3 birey tespit edilmiştir[8]. Devam eden çalışmalarda Birey 2'nin sol kolu ile mezarın güney duvarı arasında demir çivi tespit edilmiştir[9]. Birey 3'ün açığa çıkarılma çalışmaları sırasında Birey 3'ün bacak kemikleri arasında cam kâseye ait parçalar tespit edilmiştir[10]. Yine Birey 3'ün sağ bacak kemiği ile mezarın kuzey duvarı arasında bir adet bronz kaşık bulunmuştur[11]. Ayrıca iskeletlerin kaldırılma işlemleri sırasında Birey 2'nin sağ parmak kemiklerinin yanında, gümüş bir yüzük bulunmuştur. Kaş kısmında bir kadın ve erkek betimlemesinin bulunduğu erotik sahne tasvir edilmiştir.

2 A19.A4-99.M01.B01

3 A19.A4-99.PT01

4 A19.A4-99.M02.B01, A19.A4-99.M02.B02, A19.A4-99.M02.B03, A19.A4-99.M02.B04, A19.A4-99.M02.B05, A19.A4-99.M02.B06

5 A19.A4-99.M02.KB02.

6 A19.A4-99.M02.S01.

7 A19.A4-99.M02.S02.

8 A19.A4-99.M03.B01, A19.A4-99.M03.B02, A19.A4-99.M03.B03.

9 A19.A4-99.M03.KB06.

10 A19.A4-99.M03.KB07.

11 A19.A4-99.M03.KB08.

Mezar 4 (A19.A4-99.M04): Mezar 3'ün batı duvarının tespiti için batı yönünde genişletilen alanda başlatılan seviye indirme çalışmaları sırasında açmanın güneybatı köşesinde üzeri pişmiş toprak plaka parçaları ile kapatılmış basit toprak mezar ile karşılaşılmıştır. Mezarda tespit edilen kafatası sayısından mezarda 11 farklı birey olduğu anlaşılmıştır[12]. A19.A4-99.M04.B01 No.lu bireyin kafatasının içinde bir adet bronz sikke tespit edilmiştir[13]. Devam eden çalışmalarda Birey 11'e ait kemiklerin altından bir cam *unguentarium*a ait boyun parçası[14], yine birey 11'e ait kemiklerin arasında bir adet bronz sikke bulunmuştur[15]. Mezardaki bireylerin kaldırılmasının ardından yapılan seviye düzeltme çalışmalarında mezarın güneyindeki alanda demir bir *strigilis* tespit edilmiştir[16].

Mezar 5 (A19.A4-99.M05): Mezar 3'ün batı duvarının açığa çıkarılması amacıyla açmanın batı yönünde genişletilen alanında yapılan çalışmalarda A19.A4-99.M03 No.lu sandık mezarın batısında basit toprak mezar açığa çıkartılmıştır. A19.A4-99.M05.B01 No.lu birey dorsal pozisyonda kuzey-güney yönünde yatırılmıştır. Mezar 5'de bireyin bacak kemiklerinin kuzeyinde yapılan çalışmalarda A19.A4-99.M05'in mezar hediyeleri olduğu anlaşılan kontekst halde buluntu grubu ile karşılaşılmıştır. Yapılan çalışmalarda bireyin kuzeydoğusunda pişmiş toprak bir kadeh tespit edilmiştir. Kadehin etrafında 5 adet demir çivi[17], üç adet cam *unguentarium*[18] açığa çıkartılmıştır. Cam *unguentarium*ların batısında ise Medusa betimlemesi olduğu düşünülen bronz bir amulet tespit edilmiştir[19]. Amulet tüpünün içinde bronz iğne, cam boncuk[20] ve tekstil kalıntıları tespit edilmiştir[21]. Bireyin kuzeydoğusunda devam eden çalışmalarda demir çivi[22], bronz küpe[23] ve gümüş ayna[24] bulunmuştur. Aynanın arka yüzünde kabartma dairesel yivler bulunmaktadır.

12 A19.A4-99.M04.B01, A19.A4-99.M04.B02, A19.A4-99.M04.B03, A19.A4-99.M04.B04, A19.A4-99.M04.B05, A19.A4-99.M04.B06, A19.A4-99.M04.B07, A19.A4-99.M04.B08, A19.A4-99.M04.B09, A19.A4-99.M04.B10, A19.A4-99.M04.B11.

13 A19.A4-99.M04.S01.

14 A19.A4-99.M04.KB01.

15 A19.A4-99.M04.S02.

16 A19.A4-99.M04.KB02.

17 A19.A4-99.M05.KB01, A19.A4-99.M05.KB02, A19.A4-99.M05.KB03, A19.A4-99.M05.KB04, A19.A4-99.M05.KB05.

18 A19.A4-99.M05.KB07, A19.A4-99.M05.KB08, A19-A4-99.M05.KB10.

19 A19.A4-99.M05.KB09.

20 A19.A4-99.M05.KB21.

21 A19.A4-99.M05.KB20, A19.A4-99.M05.KB22.

22 A19.A4-99.M05.KB17.

23 A19.A4-99.M05.KB18.

24 A19.A4-99.M05.KB19.

RESTORASYON, KORUMA, ONARIM VE ÇEVRE DÜZENLEME ÇALIŞMALARI

2019 sezonunda *hamam-palaestra*da natatio bölümünde ve agorada *heroon* batı bölümünde duvar sağlamlaştırma ve konservasyon çalışmaları, Tapınak Açık Hava Sergi Alanı Çevre Düzenleme Çalışması ve kazı deposu restorasyon laboratuvarında küçük buluntu restorasyon ve konservasyonu gerçekleştirilmiştir.

Hamam Palaestra Natatio Konservasyonu

Çalışmalara *natation*un yıkılmış olan güney duvarının basit onarım çalışmaları için duvarın tesviyesi yapılarak başlanmıştır. Doğu apsisten 0.95 m. güneye dönüş yapan ve batı-doğu yönünde uzanan duvarın 7.70 m. uzunluğundaki kısmı hamam *palaestra* kazılarında tespit edilen bir yüzeyi düzleştirilmiş kesme taşlarla 0.50 m. yüksekliğinde örülmüştür.

Agora L8-74 Açması Konservasyonu

Agora alanında yer alan *heroon* kalıntısının batı duvarı açığa çıkarılma çalışmalarında, duvarın dış yüzünün dışa doğru eğimli olduğu gözlemlenmiştir. Yapılan çalışmalarda Çavdarhisar'ın iklim koşulları göz önüne alınarak yağmur ve kar yağışlarından kalıntının az etkilenmesi için moloz taşlarla destek duvarı örülmüştür.

Küçük Buluntu Restorasyon ve Konservasyonu

2019 yılı çalışmaları kapsamında 20 adet pişmiş toprak seramik eser, 27 adet sikke, 36 adet küçük buluntu, toplam 83 adet eserin restorasyon ve konservasyonu tamamlanmıştır. Penkalas çalışmaları sırasında bulunan bir adet *khytra*nın içerisinde gelen toplu sikkeler *khytra*ya ve sikkelere zarar vermeyecek şekilde çıkarılmıştır. Toplam 651 adet gümüş sikke olduğu anlaşılmış ve Penkalas Sikkeleri adı verilmiş bu özel grubun M.Ö. 1. yy.a tarihlendiği tespit edilmiştir. Sikkeler Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde sergilenmekte ve yayın hazırlıkları devam etmektedir.

Tapınak Sergi Alanı Çevre Düzenleme Çalışmaları

Çalışmalarda kazı evi kampüsünün batı kısmında bulunan 1978 yılında Alman kazı ekibi tarafından bulunan taş gülleler tapınağın kuzeyine sergi alanı oluşturularak yerleştirilmiştir. Yine aynı şekilde Kıranbayır Mevkii Kuzeydoğu Nekropolis civarında tespit edilen *phallos*, tapınağın kuzeyinde yer alan sergi alanında sergilenmek üzere taşınmıştır.

Penkalas Çayı Uygulama Projesi

2. Etap Çalışmaları: Çalışmalar, Aizanoi Kazı Başkanlığı koordinesinde, Kütahya Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü'nün kontrollüğünde başlamıştır. Yapılan çalışmalarda 4. köprüden batıya doğru toplamda 74 m. uzunluğunda, 4 m. genişliğinde, 50 cm. derinliğinde seviye indirme çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Batı set duvarı arkasına açılan muayene çukurundan

kesite bitişik halde pişmiş toprak kap içerisinde sikkeler tespit edilmiştir. Bir *khytra* içerisinde toplam 651 adet olmak üzere 435 adet *denarius*, 216 adet *cistophor* bulunmaktadır (Resim: 3).

2019 YILI ALAN ARAŞTIRMALARI

Alan araştırmaları; Aizanoi Mezar Taşları Corpusu, Aizanoi Somut Olmayan Kültürel Miras Projesi, Aizanoi Kültürel Miras Bilincini Geliştirme Projesi olarak sürdürülmüştür.

Aizanoi Mezar Taşları Corpusu çalışmaları kapsamında 9-18 Temmuz 2019 tarihleri arasında Çavdarhisar ilçe merkezi, Barağı, İlcikören, Yenicearmutçuk, Yeğinler, Yağmurlar, Örencik ve Zobu köylerinde araştırmalar sürdürülmüştür.

Kütahya İli'nin Çavdarhisar İlçesi Barağı Köyü'nde yapılan somut olmayan kültürel miras çalışmaları sırasında, ise köyün güneyinde bulunan bir tepede Barak Dede ya da Barağın Tekkesi olarak adlandırılan bir mezar olduğu tespit edilmiştir.

2019 yılı Kültürel Miras Eğitimi Etkinliği, Şehit Sebahattin Şenkal Anaokulu öğretmen ve öğrencileriyle temsili kazı uygulaması ve Aizanoi'un çocuklara tanıtılması ile Çavdarhisar Emniyet Amirliği ve Çavdarhisar Jandarma Komutanlığı personeline iftar ve kültürel miras eğitimi programı şeklinde tamamlanarak, katılımcılara sertifikaları verilmiştir.

2020 YILI KAZI ÇALIŞMALARI

2020 sezonu çalışmaları 16 Haziran 2020 tarihinde 29 uzman, 2 öğrenci ve 61 işçiyle başlamış ve 14 Aralık 2020 tarihine kadar kazı, alan araştırmaları, depo ve restorasyon çalışmalarını kapsayacak şekilde devam etmiştir. Bu sezon içinde yapılan kazılar, tiyatro – stadion kompleksindeki ön restorasyon çalışmaları ve Penkalas Çayı koruma duvarları restorasyonu kapsamında gerçekleşmiştir. Buna paralel olarak depo çalışmaları sürdürülmüş, aynı zamanda Meter Steunene kutsal alanında ve kent merkezi içinde alan çalışmaları yapılmıştır.

Tiyatro Kazıları

2020 sezonunda çalışmaların yoğunlaştığı alan tiyatro – stadion kompleksi olmuştur. Yapının mevcut halini rölövesi alınmış ve ardından *proscene*, *parados*, orkestra ve *cavea*sında gerçekleştirilen kazılar sonucunda, tiyatro sahne binası, *ima-cavea*nın tamamı, *summa-cavea*nın ise büyük kısmı ortaya çıkarılmıştır (Resim: 4).

Proscene ve Parados Çalışmaları: Proscene kısmındaki çalışmalar E8-28, E8-38, E8-48, E8-39, E8-49 plankarelerinde gerçekleşmiştir. Çalışmalar sonunda tüm açmalarda zemin seviyesine ulaşılmış ve söz konusu alan restorasyon çalışmaları için hazır hâle getirilmiştir. Kazı boyunca yapının tarihi süresince sahne binasından yıkılmış/düşmüş olan mimari ve *in-situ* olmayan blokların kaldırılarak -daha sonra restorasyon çalışmalarında kullanmak için- belirlenen taş tasnif alanlarına taşınmıştır. Bunlar arasında oturma blokları ve friz parçaları yer almaktadır. Bunların yanında, sahne binasındaki süslemelerle ilişkili olabilecek mermer plakalara da rastlanmıştır.

Bu alandaki çalışmayla birlikte *proscene* girişleri ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca zeminin üstünde tespit edilen pişmiş toprak plakalar, sonraki dönemde zeminin yükseltildiğine dair ipuçları vermektedir. Orkestra kazılarında bulunan kırmızı toprak zemin ile pişmiş toprak plakaların ilişkili olma ihtimali, bu müdahalenin 5-6. yy.larda gerçekleşmiş olabileceğini düşündürmektedir. Bu da söz konusu dönemde tiyatronun kullanım amacının değişmiş olabileceğini göstermektedir. (Resim: 5)

Çalışmalarda tespit buluntular arasında en çok dikkat çekeni heykel parçalarıdır. Bunların arasında frizlere ait olan çeşitli kabartma parçaları ile kolosal boyutlarda heykel parçaları bulunmaktadır. Bu parçaların çoğu tamamlanacak durumda değildir; İnce ve kopması kolay olan yüz, el, kol, parmak parçaları az sayıda ve tahrip olmuştur. Bu durum daha önce buraya bir müdahalede bulunmuş olunabileceğini düşündürmektedir. Çalışmalarda tespit edilen seramikler de genellikle kaba mutfak ve sıvı kaplarıdır ve yoğun şekilde tespit edilmiştir. Yine domuz ve sığır gibi besi hayvanlarının kemikleri yoğun bir şekilde bulunmuştur. Bu kemiklerden bazılarının siyah boya ile boyanmış olduğu görülmüştür. Bunların hangi amaçla kullanıldığı da bir soru işaretidir. Oyunlarda takı ya da dekor olarak kullanılması ihtimaller arasındadır (Resim: 6).

Batı *parados*taki çalışmalar E8-36 ve E8-37 plankarelerde gerçekleşmiştir. Ortalama 1018–1016 m. seviyesinde başlayan kazılar eğimli yüzeyin kademeli olarak düzeltilmesiyle birlikte 1014.035 m. seviyesinde sonlandırılmıştır. Çalışmalarda tespit edilen seramik eserlerin geneline bakıldığında; kaba mutfak kaplarının yoğun olduğu ve az da olsa ince cidarlı seramikler, *dolium (pithos)*, kandil ve *thymiaterion* parçalarına rastlanmıştır. Ayrıca sahne binasına ait, Eros ve bazı hayvanların yer aldığı av sahnelerinin canlandırıldığı, yüksek kabartmalı friz parçaları tespit edilmiştir. Alandan az miktarda cam buluntu ele geçirilmiştir. Bunlar arasında bulunan düz ve yüksek geçirgen camların sahne binasının pencerelerine ait olduğu düşünülmektedir. Bunların yanında İkisi M.S. 2.-3. yy.lara biri ise M.S. 4. yy.a tarihlenen üç adet bronz sikke tespit edilmiştir.

Batı *parados*ta gerçekleşen çalışmalarda yapının bazı kısımlarının yerinde korunduğu görülmüştür. Bunlardan ilki girişte bulunan, kemerleri ve lentoyu taşıyan sövelerdir. Bu sövelerden ilki kuzeyde *analemma* duvarına, ikincisi ise güneyde sahne binasına yapışık, karşılıklı şekilde konumlandırılmıştır. Kuzeydeki söve, kaidesinden kaymıştır ve 70 derecelik bir eğimle durmaktadır. Bir başka yerinde mimari eleman ise sütun parçasına ait olduğu düşünülen kaidedir. Yüksek platformlardan ilkinin kuzeybatı ucunda yer almaktadır.

Batı *parados* ile eş zamanlı olarak doğu *parados*ta da kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir Buradaki çalışmalar 1017.440 m. seviyesinde E8-50 plankarede sahne binasının altıncı platformu üzerinde bulunan akıntı toprağın kaldırılmasıyla başlamış ve 1014.450 m. seviyesinde sonlandırılmıştır. Batıda olduğu gibi bu alandan da çok sayıda blok ve mimari eleman kaldırılmıştır. Bunlar arasında arşitrav parçaları, sütunlar, duvar tacı, duvar bloğu, podyum bloğu, friz parçaları, kaide, parapet altlığı, başlık, tavan kasedi ve *geisopodes* bulunmaktadır. Bunların çoğu sahne binasından düşmüştür. Kabartmaların arasında av sahnelerinden olduğu anlaşılan hayvan parçaları ve Eroslara ait uzuvlar bulunmaktadır.

Orkestra Çalışmaları: E8-19, E8-20, E8-27, E8-28, E8-29, E8 -30, E8-37, E8-40 plankarelerde yapılan kazılarda, orkestranın merkezini ve onu çevreleyen parapet blokları ortaya çıkarmak amaçlanmıştır.

E8-19 plankaresindeki çalışmalarda açmanın kuzey yarısında 1014.043 m. seviyesinde başlatılmış ve 1013.5 m. seviyelerinde kültür katmanına ulaşılmıştır. Burada Geç Roma/Erken Bizans Dönemine tarihlenen metal, seramik ve kemik eserler tespit edilmiştir. Bunlar arasında balta, çivi *khytra*, çiviler, figürin kaidesi, kabartma boğa başı parçası bulunmaktadır. Bunun yanında, yapının *suma-cavea*sının yıkılmasıyla orkestraya kayan *geisopodes* bloğu, friz bloğu, tavan kaseti, duvar tacı, oturma bloğu ve sütun gibi pek çok mimari malzeme bu alandan kaldırılarak tasnif alanına taşınmıştır. Seramik buluntuların genelinde sıvı kaplarına ait yassı kulp parçaları, üzerlerinde yanık izleri görülen geniş hacimli pişirme ve saklama kaplama ait parçalar, tabaklara ait dip parçaları, fincan kulpları, yeşil sırlı seramik ağız ve gövde parçaları, siyah astarlı ağız ve gövde parçaları bulunmaktadır. Seramik buluntuların birçoğu gri, devetüyü, kırmızı ve kiremit rengi tonlarda hamura sahip günlük kullanım mutfak kaplarına ait olmakla beraber ince cidarlı, pişirme kalitesi yüksek ağız, gövde ve kulp parçaları görülmektedir.

E8-19 karelajındaki çalışma alanlarının kuzeyinde *ima-cavea*nın merkezi sayılabilecek bir noktada tespit edilerek açığa çıkarılan geç dönem yapısının içinde ve etrafında yapılan çalışmalarda duvar harçlarında ve yapının etrafındaki *gradus* bloklarının üzerinde tespit edilen harç kalıntılarında seramik parçalarının bulunduğunun tespit edilmesi orkestra çukurundaki E8-19 karelajında yapılan çalışmalarda karşılaşılan seramik yoğunluğunu açıklamaktadır.

E8-37 Açması'nda yapılan çalışmalarda açmanın günlük kullanım mutfak kaplarına ait, kalın cidarlı, kiremit ve kırmızı renkte hamura sahip seramik parçaları tespit edilmiştir. Bu seramik parçaları içerisinde orta ve küçük boyutlu sıvı kaplarına ait yassı ve şerit kulpların yoğunlukta olduğu görülmektedir. Ayrıca kırmızı astarlı ve gri hamurlu kâse ve orta boyutlu açık kaplara ait ağız, gövde ve kaide parçaları seramik parçaları içerisinde tespit edilmiştir. E8-37 Açması'nda çalışmalara 1011.604 m. kotta zemine ulaşılarak son verilmiştir.

Ardından E8-28 plankaresindeki çalışmalarda tespit edilen seramik parçaları içerisinde özellikle kırmızı ve kiremit rengi tonlarda hamura sahip kaba yapım günlük kullanım üzerlerinde yanık izleri görülen pişirme kaplarına ait dip parçalarının ön planda olması açısından alanın güneyinde bulunan E8-28 Açması'ndaki seramik buluntularından farklılık göstermektedir. Bunların yanında testi formuna ait şerit ve yassı kulplar ile kâse ve *kythra* formlarına ait ağız, gövde ve kaide parçaları da görülmektedir. Ayrıca 1012.955-1012.355 m. kot aralığında koyu yeşil ve siyah renklerde cam kâse ağzı parçası ve cam kulp parçası tespit edilmiştir. Kazı sırasında kolosal bir heykele ait olduğu düşünülen ayak parmak parçası ile bir el parmak parçası tespit edilmiştir. Bunun yanında *proscene* ve *parados*larda çokça görüldüğü üzere frizlerdeki Eros betimlerine ait olduğu düşünülen kırık el parçası bulunmuştur. (Resim: 7)

Alandaki çalışmalarda zemine ulaşılması ve parapet blokları ile kanalitin ortaya çıkarılmasıyla birlikte 1011.657 m. seviyesinde kazı sonlandırılmıştır.

Orkestranın ortasında yer alan E8-29 plankaresinde 1012,22 seviyelerinde başlayan kazı 1011,65 seviyelerinde orijinal orkestra zeminini dış etmenlerden daha uzun süre koruyabilmek amacıyla 1011,65 seviyelerinde sonlandırılmıştır. Orkestra kısmındaki çalışmaların son safhası ise E8-29 ve E8-40 plankarelerde gerçekleşmiştir. Orkestranın genelinde olduğu gibi *cavea*dan akan toprakla eğimli hâle gelen yüzey seviyesinde, yani 1014.034–1012.149 m. seviyelerinde başlayan çalışmalar 1011.610 m.de zemine inilerek sonlandırılmıştır. Çalışmalar sırasında altı adet mermer blokla karşılaşılmıştır. Bunlardan açmanın güneyinde olan ikisi güneyde ve *in-situ* durumdadır. Dik şekilde duran bu bloklar üzerinde birer adet 6x16 cm. ölçülerinde zıvana deliği bulunmaktadır ve *proscene*nin kemerli giriş kısımlarının taşıyıcısı olduğu düşünülmektedir. (Resim: 8) 1011.610 m. kottaki kanalitlerin oluk bölümünde kuzeye doğru ilerleyen kısımlarının açığa çıkarılma çalışmaları devam etmiş ve sahne binasına giden drenaj hattı ortaya çıkarılmıştır.

Ima-Cavea Çalışmaları: Tiyatro *ima-cavea* ve *summa-cavea*dan oluşmaktadır ve dokuz *cuneus*a bölünmüştür. *Summa-cavea* tamamen yıkılmıştır. *Ima-cavea* ise suma *cavea*dan akan taş, moloz ve toprakla yer yer kaplanmış, bazı alanlarda ise çökmeler meydana gelmiştir. Buna rağmen *ima-cavea* neredeyse eksiksiz bir şekilde korunmuştur.

*Ima-cavea*daki çalışmalar, batı *cavea*daki 1,2 ve 3, 5 ve 6. *cuneus*lar üzerinde bulunan ve *criptae* ile *summa-cavea*dan akmış olan dolgu toprağın ve oturma bloklarının kaldırılmasından oluşmuştur. Bu kapsamda E8-17, E8-18 ve E8-19, E8-27 plankaralerde kazı çalışması gerçekleştirilmiştir. Yapılan çalışmalarda batı caevaya ait alttan üste doğru toplam 13 oturma basamağını kapatan dolgu toprak kaldırılmış ve *summa-cavea*dan dökülen taşlar tasnif alanına taşınmıştır.

Yapılan çalışmalarda döküntü dolgunun içerisinde kırmızı ve kiremit rengi tonlarda hamura sahip kaba yapım, pişirme kalitesi düşük günlük kullanım seramik parçaları tespit edilmiştir. Bu seramik parçaları içerisinde kapalı sıvı kaplarına ait yassı ve şerit kulpların ağırlıkta olduğu görülmektedir. Bunun yanında kırmızı ve gri hamura sahip kâse ağız ve kaideleri, pişirme kaplarına ait ağız, gövde ve kaide parçaları, kandil *discus* parçası, tabak kaide ve gövde parçaları, kazıma dalga motifli gövde parçaları ile *amphora* kulp parçası tespit edilen seramik parçaları içerisinde bulunmaktadır. Bu alanda oturma basamakları ve *krepis* basamaklarının açığa çıkarılmasının ardından alandaki çalışmalara son verilmiştir.

E8-9 / Geç Roma-Erken Bizans Yapısı Çalışmaları: Batı *cavea*daki dolgu toprağın kaldırılmasına eş zamanlı olarak *cavea*nın 5. *cuneus*ta da kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Buradaki çalışmalar, daha önce "*bisellium*" olarak adlandırılmış yapıda yoğunlaşmıştır. Yapı, çalışma karelajında E8-9 plankaresi içinde yer almaktadır. Cepheden 9,60 m. genişliğinde, E8-20 plankaresi kazılarının ardından da görüldüğü üzere; 5,05 m. derinliğindedir. Yapı, 5.nci *gradus* sırasının üzerine oturan 0,98 m. yüksekliğindeki devşirme *gradus* blokların-

dan oluşan temeller üzerinde inşa edilmiştir. Tiyatronun orijinal inşa planında *bisellium*un yer alıp almadığı bilinmemektedir. Olasılıkla tiyatronun işlevini yitirmesinin ardından, 5 ve 6. *cuneus*lara ait *gradus* ve *klimakes* bloklarının sökülmesiyle temellendirilmiştir. Cepheyle doğu duvarının kesiştiği köşede bir sütun kaidesi yer almaktadır. Bu kaidenin, yapının hangi safhasında yerleştirildiği bilinmemektedir. Yapı, sahne binasını açısal olarak karşıdan görecek şekilde konumlandırılmamıştır. Aksine batıya doğru eğimli bir görüş sağlamaktadır.

Bu alanda gerçekleşen çalışmalarda doğu-batı doğrultusunda 9.60 m., kuzey-güney doğrultusunda ise 5.05 m. boyutlarında iki odalı bir yapı açığa çıkarılmıştır (Resim: 9). Olasılıkla 5 ve 6. *cuneus*lardan sökülen *gradus* ve *klimakes* bloklarının düzgün açılarda, ancak özensizce yerleştirilmesiyle yapıya bir temel oluşturulmuştur. Yapının güney temelleri 5.nci *cuneus*un güneydoğuda 5. güneybatıda ise 6. *gradus* sırasına oturmaktadır. Çalışmalar sırasında kapı çengeli, işlenmiş kireç taşı, cam kandiller, cam kadehler, cam şişe ve kaseler tespit edilmiştir. Seramik eserlere bakıldığında öncelikle parçaların alandan bulunan 4 ve 5. yy.a ait sikkelerle paralellik gösterdiği görülmüştür.

Criptae ve Analemma Çalışmaları: Tiyatro yapısında bulunan *criptae* bölümünün kuzeyinde yer alan ve *vomitorium* alanını kapsayan D8-89–D8-90 açmalarında yapılan kazılarda öncelikle *diazoma* seviyesini görmek amacıyla açılan 2 m.x2 m.lik sondaj ile 1025.018 m. seviyesinde başlamıştır. Bu sondaj 1022.406 m. seviyesinde sonlandırılmıştır. Ardından çalışmalar plankarenin kuzeyine kaydırılmış ve burada *criptae*ya ait bir merdiven tespit edilmiştir. Ardından bu merdivenin zeminini bulmak için 1025.027 m. seviyesinde 240 cm.x150 cm. ölçülerinde bir sondaj açılmış ancak zemine ulaşılamamış ve 1024.376 m. seviyesinde sondaj çalışması sonlandırılmıştır.

D8-90 karelajında gerçekleştirilen, 1028.418 m.de seviyesinde başlayıp 1028.355 m. seviyesinde sona eren kazı çalışmaları sırasında *criptae*nın doğusunda yapılan çalışmalara istinaden zengin buluntu yoğunluğu ile karşılaşılmıştır. Çok sayıda tama yakın pişmiş toprak kandil, bronz sikke, demir çivi, hayvan kemiği, pişmiş toprak seramik ve kiremit açığa çıkarılmıştır. Bu buluntular haricinde az miktarda işlenmiş kemik, insan kemiği, bronz obje ve stucco parçaları da tespit edilmiştir. Özellikle açmanın güneyinde seramik yoğunluğu daha dikkat çekicidir. Seramikler incelendiği takdirde; ince cidarlı ve kırmızı-siyah astarlı seramikler, kandiller, *thymietarion*lar ve açık kaplar azınlık kısmı oluştururken üstünde yanık izleri kaba mutfak kapları çoğunluğu oluşturmaktadır.

*Criptae*nın merkezindeki kazı çalışmalarının ardından D9-81 plankaresinde 10x10 m.lik bir açma oluşturulmuş ve açmanın kuzeyindeki 5 m.x 5 m.lik alanda seviye inme çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Çalışmaların devamında cryptaenın devamını ve *vomitorium* olduğu düşünülen alanı açmak adına D9-91 karelajının bir kısmı dahil edilmiştir. Böylece *criptae*nın merkezi ve *analemma duvarı* ilişkisi ortaya çıkarılmıştır.

Doğu *criptae*da ise E9-03, E9-13 ve E9.23 karelajlarında kazı çalışmaları yapılmıştır. Burada 1028.369 m. seviyesinde başlayan çalışmalar 1025.00 m. seviyesinde sonlandırılmıştır.

Seviye inildikçe toprağın renginin açıldığı ve yoğun olarak moloz taşların çıktığı görülmüştür. Ayrıca moloz taşlarla beraber pişmiş toprak plakalar (*tegulae*) da tespit edilmiştir. Bu pişmiş toprak plakalar (*tegulae*) kırmızı kiremit renginde ve üzerinde genelde harç izleri yer almaktadır. Üzerlerinde harç izlerinin olmasından dolayı *analemma* duvarlarında ya da örgü sisteminde dolgu veya yapı malzemesi olarak kullanılmış oldukları düşünülmüştür.

Criptae genelinde gerçekleştirilen çalışmaların tamamında hemen her seviyede *summa-cavea*ya ait yıkılmış oturma blokları bulunmuştur. Özellikle bu alanda oturma yerlerinin belirli kişilere ayrıldığı taşların üzerinde yer alan yazıtlar ile açığa çıkmıştır. Söz konusu mimari elemanlar kayıt altına alınarak restorasyon çalışmalarında kullanılmak üzere tasnif alanına taşınmıştır (Resim: 10).

Bununla birlikte *analemma*nın dış duvarı da tespit edilmiştir. Uzunluğu 5 m. ve ölçülebilen genişliği de 3.90 m.dir. *Analemma* duvarın yapısına bakıldığında iç ve dış sınırların düzgün yüzeyli kesme kireçtaşı bloklardan oluşturulan, arasının ise harç ve moloz taş dolgu ile doldurularak desteklenmiş *emplakton* duvar örgü tekniğiyle örülmüş olduğu görülmektedir. Duvarda kullanılan harcın yapısına bakıldığında kireç ve çakıl taşından oluşmakta, gözenekli ve dokunulduğunda dağılan bir yapıdadır. Duvarın harçlı kısmından örnekler alınmış ve incelenmesi için depoya teslim edilmiştir.

E9-03 Açması'nın kuzeybatısında bulunan merdiven yapısının olduğu alanda 1026.838-1026.537 m. kotlar arasında 29 adet, pişmiş toprak plakalardan 92 adet, mermer zemin plakalarından ise 8 adet tespit edilmiştir. Mermer plaka, mermer mimari plastik parça ve pişmiş toprak plakaların tespit edildiği alanın altında 1026.428 m. kotta önceki yıllarda hamam–*gymnasium* yapısında yapılan kazılardakine benzeyen mermer duvar plakaları tespit edilmiştir. Bu mermer duvar plakaları 100x56 cm.lik alanı kaplamaktadır. Duvar plakaları beyaz ve kaliteli mermerden yapılmışlardır. Arka taraflarına bakıldığında harç izleri görülebilmektedir.

Doğu *criptae*daki kazılarda M.S. 2-3. yy.lara ait olabilecek iki bronz sikke ve çeşitli çiviler ve az miktarda seramik buluntu tespit edilmiştir. 1028.369 m. ile 1025.600 m. kotlar arasında form olarak kalın cidarlı günlük kullanım kaplarına, kapalı mutfak kaplarına, sıvı kaplarına ve kandillere ait parçaları tespit edilmişken 1025.600 m. kottan itibaren değişkenlik olduğu görülmektedir. 1025.600 m. kottan itibaren tespit edilen seramiklere bakıldığında astarlı parçalar ve daha ince cidarlı parçalar yer almaktadır. Ayrıca yine bu kottan itibaren tespit edilen parçalar içerisinde içe ve dışa çekik ağızlı kâse parçaları, fincan ve maşrapa kulpları, halka kaideler ve *thymiterion* kaideleri yer almaktadır

Tiyatro Kazılarından Elde Edilen Ön Sonuçlar: 2021 sezonunda tiyatro binasının kazı çalışmaları sahne binası, orkestra, *parados*lar, *cavea*lar ve *criptae*de sürdürülmüştür. *Criptae*nin doğu yarısı devrilen mimari blokları kaldırmak için yerleştirilen mobil vincin bulunduğu küçük bir alan dışında tamamen kazılmıştır. Bu çalışmalar gerçekleştirilirken *summa-cavea* ve sahne binasından devrilen ve kayan taşlar ilk hal planında gösterilerek tasnif alanına taşınmıştır. Bu süreçte tiyatronun mimari yapısı ve planı hakkında veriler elde edilmiş, yapı özgün hâliyle büyük ölçüde açığa çıkarılmıştır (Resim: 11)

Elde edilen veriler tiyatronun M.S. 2. yy.dan, M.S. 5. yy.a kadar kullanım gördüğünü göstermektedir. Tiyatro M.S. 2. yy.da onarım ve geliştirme görmüş ve bu süreçte *summa-cavea* inşa edilmiştir. Aynı süreçte sahne binası da yükseltilmiş olmalıdır. Bununla birlikte M.S. 3. yy.da da muhtemelen tiyatro ya da meclis olarak kullanım görmüş olmasına rağmen, M.S. 4. yy.da orkestra ve *ima-cavea*daki müdahaleler kullanım amacında değişikliğe gidildiğini göstermiştir. Alandan çok sayıda sikke, seramik, cam ve metal malzeme tespit edilmiştir ki bunlar da genel kronolojiyi doğrular niteliktedir. Böylece, tiyatronun tarihlemesi hakkında önemli veriler elde edilmiştir.

Penkalas Kazıları

Aizanoi kentinin içinden geçen ve bugün Koca Su ya da Koca Çay olarak adlandırılan, Antik Dönem ismiyle Penkalas Çayı, Hellenistik Dönemden itibaren koruma duvarları ile ıslah edilmiştir. Roma Döneminde de hem M.S. 2. yy. hem de M.S. 4. yy.da onarım görmüştür. Bunun yanında yine Roma Döneminde çayın kent sınırları içinde kalan kısmında dört taş köprü inşa edilmiştir.

Türk Tarih Kurumu[25] desteği ile yürütülen "Aizanoi Kazısı Penkalas/Kocaçay Deresi 2 Ve 4 No'lu Köprüler Arası Islah Projesi 5. Etap Restorasyon Uygulama Çalışması" kapsamında çalışılacak alanlar doğu set duvarının arkasında L9-52, L9-53, L9-61, L9-62, L9-71 ve L9-80, L9-82, karelajlarını içine almaktadır. Ancak kazılacak alan kent ve sit planlama karelajına çapraz oturduğu için çalışılan dört karelaj haricinde L9-52, L9-61, L9-82 karelajları da vardır. (Resim: 12)

Çalışmalarda yoğun miktarda moloz taş ele geçirilmiştir. Ayrıca dik olarak devrildiği düşünülen 2 adet mermer duvar bloğuna rastlanmıştır. Açmanın güneybatısında dik şekilde duran bloklardan daha güneyde olanının yüksekliği 140 cm., genişliği 54 cm. ve derinliği 20 cm. olup, daha kuzeyde olanının ise yüksekliği 120 cm., genişliği 52 cm. ve derinliği ise 14 cm.dir. Dik blokların aralarındaki mesafe ise 2.85 m. ölçülerindedir. Bu blokların arasından ve etrafından 1005.380 m. ile 1004.665 m. kotlar arasında yanık izleri, hayvan kemikleri ve çok sayıda seramik parçaları tespit edilmiştir.

Kazılan alanın genelinde seramik parçaları olarak ağız, kaide, dip, kulp ve özellikle yoğun olarak gövde tespit edilmekle birlikte, mermer duvar bloklarının çevresindekilerde yanık izi bulunmaktadır. Kalın cidarlı günlük kullanım, depolama ve mutfak kaplarından; ince cidarlı, astarlı, terra sigilata kâse ve tabak parçaları, kabartmalı gövde parçaları, kandil parçalarına kadar farklı formlar bulunmaktadır. Yine bu alandan 1004.020 m. kotta yanık tabakada bir figürün başı tespit edilmiştir.

25 2020 sezonunda "Aizanoi Kazısı Penkalas/Kocaçay Deresi 2 ve 4 No.lu Köprüler Arası Islah Projesi 5. Etap Restorasyon Uygulama Çalışması" Türk Tarih Kurumu desteği ile yürütülmüştür. Projeyi destekleyen Türk Tarih Kurumu'na ve tüm kurum çalışanlarına burada bir kez daha teşekkür ederiz.

Sonuç olarak, Penkalas Çayı Islah Projesi'nde 5. etap proje kapsamında doğu set duvarının arkasında L9-52, L9-53, L9-61, L9-62, L9-71 ve L9-80, L9-82 karelajlarında kazı ve uygulama yapılmıştır. 5. Etap duvarının tarihlendirilmesi tespit edilen seramik ve küçük buluntulara göre Geç Hellenistik ile Bizans Dönemi arasına verilmektedir. İncelenen bu seramikler ile Penkalas 5. etap duvarı için en erken tarih M.Ö. 1. yy. olup, yoğun olarak M.S. 1. yy.dır. En geç tarih ise eldeki verilere göre Bizans Dönemini işaret etmektedir. Kazı esnasında bu alana atılan mimari plastik blokların büyük bir kısmı mezar taşı parçalarıdır ve M.S. 2. yy.a tarihlenmektedirler. Bu mimari plastik bloklar olasılıkla duvarın çok geç evrelerinde buraya atılmış olmalıdır ve devşirme dahi kullanılmaları mümkün görünmemektedir. Restorasyon uygulamasında ise yapılan müdahalelerin sonucunda söz konusu rıhtım duvarının deprem etkisinden olumsuz etkilenmeyecek şekilde sağlamlaştırma-güçlendirmesi yapılmış ve hedeflenen turistik nehir yolu ulaşımı sırasında doğabilecek olan can ve mal güvenliği riski kaldırılmıştır. Bunu sağlarken duvarın özgün mimari özelliklerinin korunması sağlanmış, dışarıdan bakıldığında müdahalenin hiçbir izinin görünmemesi sağlanmış, duvarın yaklaşık 2000 senelik geçirdiği ve üzerinde iz bıraktığı tarihi doku, patina ve özgünlük korunmuştur. Duvarın tamamlama yapılan yerleri hariç, hiçbir kısmı sökülmemiştir.

Resim: 1

Resim: 2

Resim: 3

Resim: 4

Resim: 5

Resim: 6

Resim: 7

Resim: 8

Resim: 9

Resim: 10

Resim: 11

Resim: 12

NİF (OLYMPOS) DAĞI ARAŞTIRMA VE KAZI PROJESİ: 2019 YILI KAZISI

Elif Tül TULUNAY*

Müjde PEKER

Daniş BAYKAN

Dinçer Savaş LENGER

Mustafa BİLGİN

Ceren BAYKAN

Elif Tül TULUNAY

Nif Dağı'ndaki yirminci yılımız ve kazımızın on dördüncü sezonu olan 2019 yılında çalışmalarımız, 08 Temmuz - 06 Eylül 2019 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir[1].

* Prof. Dr. Elif Tül TULUNAY, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü Klâsik Arkeoloji Ana Bilim Dalı Emekli Öğretim Üyesi, İnönü Cad. SÜMKO Sitesi Nu.1I M 6 Blok A Kapısı D. 15, 34736 Kozyatağı - İstanbul / TÜRKİYE e-posta: ettulunay@gmail.com

Doç. Dr. Müjde PEKER, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü Klâsik Arkeoloji Ana Bilim Dalı, 34134 Lâleli - İstanbul / TÜRKİYE e-posta: pekermujde@gmail.com

Prof. Dr. Daniş BAYKAN, Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü Klâsik Arkeoloji Ana Bilim Dalı Balkan Yerleşkesi 22100 Edirne / TÜRKİYE e-posta: danisbaykan@gmail.com

Doç. Dr. Dinçer Savaş LENGER, Akdeniz Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Eski Çağ Tarihi Ana Bilim Dalı, Dumlupınar Bulvarı 07058 Antalya / TÜRKİYE. e-posta: dinsavlenger@gmail.com

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa BİLGİN, Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Ahmet Necdet Sezer Kampüsü 2. Eğitim Binası, 03200 Afyonkarahisar / TÜRKİYE e-posta: bilginarkee@gmail.com

Öğr. Gör. Ceren BAYKAN (M.A.), Trakya Üniversitesi ETBMYO Mimari Restorasyon Programı Sarayiçi Yerleşkesi 22100 Edirne / TÜRKİYE e-posta: cerenbaykan@gmail.com

1 2019 yılı Nif Dağı Kazısı, 19.02.2018 tarih ve 2018 / 11466 sayılı BKK ile T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 14.05.2019 / 94949537-160.01.01-E.411598 tarih / sayılı izni ve 13.05.(sehven)2020 / 94949537-160.01.01.(35)-408716 tarih / sayılı Kazı ve Sondaj Ruhsatnamesiyle, İstanbul Üniversitesi BAP (Bilimsel Araştırma Projeleri) Birimi'nin "Nif Dağı Karamattepe, Ballıcaoluk, Dağkızılca ve Başpınar Antik ve Orta Çağ Yerleşimlerini İnceleme ve Jeofizik Araştırma Projesi - 2019" (M. PEKER / İÜ BAP Proje Nu. SBA-2019-29219) başlıklı Projeyi (işçi parası hariç) desteklemesi ve Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın kazımıza çıkardığı ödenekle yapılmıştır. Kazımıza [Proje numarası-BK013514(2019)] sağlanan bu destek için teşekkür ederiz. Kazı çalışmalarını yürüten ve buluntularını değerlendiren bilimsel ekibimizde görev üstlenen 41 kişinin isimleri, unvanları ve bağlı oldukları kurumlar, uzmanlık alanlarına göre şöyledir:

Klâsik Arkeologlar: Prof. Dr. Elif Tül Tulunay (Kazı Başkanı) - İÜ emekli; Doç. Dr. Müjde Peker (Kazı Başkan Yardımcısı) - İÜ; Prof. Dr. Daniş Baykan (Kazı Başkan Vekili / Metal Eserler Uzmanı) - TÜ; Doç. Dr. Dinçer Savaş Lenger (Nümismat) - AkdenizÜ; Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Bilgin (Antik Keramik Uzmanı) - AKÜ; Pınar Bilgin (M.A.) - AKÜ; Zehra Ceylancı (M.A.) - SÜ; İlkay Gizem Önem (M.A.) - İÜ; Onur Özbalaban (M.A.) - İÜ; Eylem Özdemir (M.A.) - PAÜ; Şeymanur Boğaz - AnadoluÜ-- İÜ (SBE); Öznur Tombul - İÜ; Koruma-Onarım Uzmanları: Öğr. Gör. (M.A.) Ceren Baykan - TÜ; Rabia Armutçu - TÜ; Şehriban İçten - TÜ; Bizans Sanatı Tarihçileri: Doç. Dr. Lale Doğer (Keramik Uzmanı) - EÜ; Dr. Öğr. Üyesi Muhsine Eda Armağan (Mimarî ve Plastik Uzmanı) - SDÜ; Faruk Fidancı (M.A.) - EÜ; Jeoloji Mühendisleri: Prof. Dr. Abdullah Sinan Öngen - İÜ; Prof. Dr. İzver Özkar Öngen - İÜ; Jeodezi (Harita) Mühendisi: Okan Özege; Mimar: Bengi İnak -

İzmir İli Nif Dağı Kazısı 2019 yılı kazı, sondaj ve koruma-onarım çalışmaları, Birinci Derece Arkeolojik Sit tescilli dört kazı alanımız olan Karamattepe, Ballıcaoluk, Dağkızılca ve Başpınar mevkilerinde (Resim: 1 a - b) devam etmiştir[2].

KARAMATTEPE

Elif Tül TULUNAY

2019 yılının ilk arazi çalışmalarına, her yıl olduğu gibi yine Karamattepe Arkaik Yerleşim / Hellenistik Nekropolis alanında başlanmıştır. Kazı alanının, öncelikle durumu incelenmiş, kazılması planlanan doğu kesiminde, ot temizliği yapılmış, jeotekstil örtüler kaldırılmış ve harita mühendisi tarafından memleket koordinat sistemine göre karelaj oluşturularak araziye oturtulmuştur. Karelajda, önceki uygulamalar doğrultusunda, harf ve sayılarla adlandırılan

DEÜ; Hititolog - Arkeolog: Doç. Dr. Hasan Peker - İÜ; Klâsik Filolog: Alphan Fiçor - İÜ; İşletme Uzmanı ve Arkeoloji Öğrencisi: Tuğba Aykut - İÜ; İstatistik Uzmanı ve Klâsik Arkeoloji -Tarih Öncesi Arkeolojisi ÇAD Öğrencisi: Öğr. Gör. Dr. Tutku Tuncalı Yaman - BeykentÜ - İÜ; Öğrenciler: Buse Ceren Akgün - FMVIşıkÜ Mimari Restorasyon; Özge Altın - PAÜ Arkeoloji; Kerem Yılmaz Atilla - FMVIşıkÜ Mimari Restorasyon; Yusuf Buhari - TÜ Koruma Onarım; Devrim Can Çetedir - DicleÜ Tarih; Mehtap Kaçar - İÜ Klâsik Arkeoloji; Atakan Kamacı - TÜ Koruma Onarım; Ayşegül KIRCA - FMVIşıkÜ Mimari Restorasyon; Ecem Kulübecioğlu - ODTÜ Mimarlık; Didem Pekdemir - MEFÜ Mimarlık; Serhat Sarıkaya - FMVIşıkÜ Mimari Restorasyon; Tuğçe Sınır - İTÜ Mimarlık; Ezgi Eylem Şahin - İYTE Mimarlık; Furkan Yavuz - FMVIşıkÜ Mimari Restorasyon ve Bakanlık Temsilcisi: Veysel Öztürk - Denizli Müzesi Klâsik Arkeolog.

2 İzmir (Smyrna) Körfezinin doğusunda, Kemalpaşa, Torbalı, Buca ve Bornova ilçelerinin ortak sınırları çevresinde konumlanan NİF (Olympos / Kemalpaşa) Dağı'nın yeri ile arkeolojik yerleşim ve nekropolis alanlarını gösteren haritalar için bkz. Resim: 1 a - b; Tulunay 2020, s. 11 Dpn. 1 ve s. 25 Resim 1 a - b - c; Tulunay 2012b, s. 81 ve s. 94 Resim: 1 a - b; Tulunay 2009, s. 422 Resim: 1; Tulunay 2007, s. 357 Resim: 1; Tulunay 2006, s. 195 Resim: 1 (Tulunay 2019, s. 603 Dpn. 1; Tulunay 2018, s. 301 Dpn. 1; Tulunay 2017, s. 331 Dpn. 1; Tulunay 2016, s. 383 Dpn.1; 2015a, s. 695 Dpn.1; Tulunay 2014, s. 343 Dpn.1; Tulunay 2013, s. 233 Dpn.1; Tulunay 2012a, s. 147 Dpn.1; Tulunay 2011, s. 405 Dpn.1).

2019 yılı İzmir İli Nif Dağı Kazısı hazırlıkları çerçevesinde, 06 - 07 Temmuz 2019 tarihlerinde Torbalı ilçesi Dağkızılca mahallesindeki Nif Dağı Kazı Evi, gerekli tamirat ve eksiklikler tamamlandıktan sonra; temizlenip, laboratuvar, bilgisayar odası ve kütüphanesi düzenlenerek, çalışma ve konaklamaya hazır hale getirilmiştir. 08 Temmuz Pazartesi günü Bakanlık Temsilcisi Veysel Öztürk, İzmir Arkeoloji Müzesi Müdürü Hünkâr Keser ve Kazı Başkanı Prof. Dr. Elif Tül Tulunay tarafından, Kazı Başkan Yardımcısı Doç. Dr. Müjde Peker'in de katılımıyla, Nif Dağı Kazı Evi Depoları açılarak tetkik edilmiştir. Nif Dağı'ndaki kazı alanları da Bakanlık temsilcisi, Kazı başkanı ve ekip üyeleri tarafından gezilip incelenmiş; fotoğrafları çekilerek belgelenmiştir. Nif Dağı Kazı Evi Depoları, Bayram dolayısıyla 08.08.2019 tarihinde Bakanlık Temsilcisi Veysel Öztürk, Kazı Başkanı Prof. Dr. Elif Tül Tulunay ile İzmir Arkeoloji Müzesi araştırmacısı Elif Akgül tarafından kapatılmış, 19.08.2019 tarihinde Müze uzmanı Fulin Artıran tarafından açılmıştır. Kazı sonunda depolar, 06.09.2019 tarihinde, Bakanlık Temsilcisi Veysel Öztürk, İzmir Arkeoloji Müzesi müdür yardımcısı Seval Konak ve Kazı Başkanı Prof. Dr. Elif Tül Tulunay tarafından, Kazı Başkan Yardımcısı Doç. Dr. Müjde Peker ile Kazı Başkan Vekili Prof. Dr. Daniş Baykan ve Uzman Restoratör Ceren Baykan'ın (M.A.) da katılımıyla kapatılarak mühürlenmiştir.

Ekibimizin özveriyle çalışan tüm üyelerine, Bakanlık temsilcimize ve İzmir Arkeoloji Müzesi yetkililerine içten teşekkür ederim.

Nif Dağı Kazı Evi'nde, 2019 Etkinlikleri çerçevesinde, yöre halkına dört kazı başkanı tarafından beş konferans verilmiş, ekip üyeleri ve misafirler altı sunum yapmış, bir fotoğraf sergisi açılmış, jeoloji Profesörlerince alanlardan toplanan taşlardan ve kazı buluntusu deniz kabuklarından daimî sergilenmek üzere açıklamalı üç vitrin hazırlanmış (Resim: 15) ve okçuluk turnuvası (Resim: 16) düzenlenmiştir.

10 m.x10 m.lik plankarelerin sol alt (güneybatı) köşelerine numaralı kırmızı kazıklar çakılmış; her plankare, kenar ortalarına dikilen mavi kazıklara karşılıklı gerilen iplerle sol üst köşeden başlayarak saat yönünde (a-d harfleriyle) 5 m.x5 m.lik 4'er açmaya bölünmüştür.

Karamattepe'de 2019 yılında alanın doğusunda, kuzeyden güneye doğru sırasıyla toplam yirmi iki açmada çalışılmıştır (Resim: 1 c). Bunlardan on altısı yeni (AA 31 c, AB 31 d, AB 34 b, AA 32 c, AA 33 b, AB 32 c, AB 32 d, AB 33 a, AB 33 d, AB 33 b, AB 33 c, AB 34 d, AB 35 a, AB 35 d, AB 35 b, AB 34 c); altısı ise geçmiş yıllarda tamamlanamamış olan açmalardır (AA 32 b, AB 32 b, AB 34 a, AA 34 b, AA 33 c, AB 32 a).

AA 31 c: Kazı alanının kuzeydoğusundaki açmanın; ortasında, kepire oyulmuş küçük bir olası ahşap dikme yuvası (Resim: 2 a); güneybatısında, parçalanmış pişmiş toprak bir kap (Resim: 2 b) ve belli bir doğrultu vermeyen taşlar (Resim: 2 c) ile bir bronz sikke (S.19-1) bulunmuştur.

AA 32 b: Açmanın 2019'da çalışılan batı yarısında, 2018'de doğu kısmında ortaya çıkan taşların devam ettiği görülmüş (Resim: 2 c ve f; Resim: 4 c); pişmiş toprak kap parçaları ile 3 adet demir Tip 1 ok ucu (M.19-1, M.19-3 ve M.19-5) bulunmuş ve yaklaşık 25-30 cm. derinliğinde kademeli ana kayaya ulaşılmıştır. AA 32 c açmasında, Arkaik Döneme ait pişmiş toprak kap parçaları (NİF 19.K.99 Resim: 2 d - e) ile ikisi Tip 1 (M.19-12 ve M.19-13) biri Tip 2 (M.19-14) 3 demir ok ucu, 1 bronz sikke (S.19-3), çeşitli demir ve bronz obje parçaları bulunmuştur. Taşlar bir mimariye işaret edecek nitelikte değildir; ancak yer yer görülen kırmızı toprak nedeniyle fırın ya da ocak oluşturmak amacıyla yan yana konulmuş olabilir (Resim: 2 f).

AA 33 plankaresinde ana kayaç (kepir) ortalama 30 cm. derinlikte ortaya çıkmıştır. AA 33 b açmasında (Resim: 2 f; Resim: 3 a ve h), AA 31 c örneğine (Resim: 2 a) benzeyen küçük bir kepir oyuğu (Resim: 3 b), olası ahşap dikme yuvası (?) ile yoğunlukla M.Ö. 7. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilen keramik, ör. *skyphos* parçaları (NİF 19.K.129 Resim: 3 d); ayrıca 1 adet demir Tip 1 ok ucu (M.19-11) ile 1 adet uçları kırık demir çakmak (M.19-7 Resim 3 c) bulunmuştur. AA 33 c açmasının 2018'den kalan kuzey yarısı kazısında (Resim: 3 h); az sayıdaki keramik içinde hem M.Ö. 7. yüzyılın ilk yarısına ait *skyphos* ağız parçası (NİF.19.K.169 Resim: 3 e) hem de Erken Hellenistik (M.Ö. 325-275) siyah astarlı bir *kantharos* ağız parçası (NİF 19.K.156 Resim: 3 f) ele geçirilmiştir. Küre formlu kurşun obje (M.19-17: Resim: 3 g) de dikkat çeken bir buluntudur.

AB 31 d: Açmanın kuzeybatı, kuzeydoğu ve güneydoğusunda kepir çukurları açığa çıkarılmış (Resim: 4 a); güney kısmında, kırmızı toprak nedeniyle ocak işlevinde kullanılmış olabileceği düşünülen yaklaşık 60 cm.x25 cm. ölçülerinde küçük bir alan (Resim: 4 b) kazılmadan bırakılmış, üzeri jeotekstil ve elenmiş toprakla örtülmüştür. Bu alanın kuzey ve doğusunda bulunan taşlarla 2018'de kazılmış olan AB 32 a Açması'nın kuzeyinde açığa çıkarılmış yay çizen taşların ilişkili olduğu anlaşılmıştır (Resim: 4 a). Açmada ayrıca 2 adet Tip 1 (M.19-2, M.19-4) ve 4 adet Tip 2 (M.19-6, M.19-8, M.19-9, M.19-10) demir ok ucu, demir

obje parçaları ve cüruf bulunmuştur. AB 32 a Açması'nın kuzeyinde taş kaldırma çalışması yapılmış, kuzeybatısındaki taşlar alınarak altındaki toprak temizlenmiştir. Açmanın kuzeyi ortasındaki taş grubunun bazı taşları kaldırılınca, altında AB 31 d Açması ile bağlantılı örs taşı ve cevher ezmek amaçlı kullanılan oval/yuvarlak taşlar (Resim: 5 c), çevrelerinde de metal objeler ele geçirilmiştir. Açmanın güneyinde kademeli kepir katmanları görülmektedir (Resim: 4 c). AB 32 c Açması'nda pişmiş toprak kap parçaları, 1 aşık kemiği ile demir obje ve cüruf parçaları; AB 32 d Açması'nın güneyinde ise doğu - batı doğrultulu bazı taşlar (Resim: 5 d), 1 bronz sikke (S.19-2) ile bronz ve demir obje parçaları, demir üretim atıkları bulunmuştur.

AB 33 a: Ana kayaca kadar 30 cm.-40 cm. kazılan açmanın kuzeybatısında, kuzeybatı-güneydoğu ve kuzeydoğu-güneybatı doğrultulu, kesişen taş sıraları açığa çıkarılmış (Resim: 5 d); 1 Tip 2 (M.19-15) ve 1 Tip 3 (M.19-6) demir ok ucu ile obje ve cüruf parçaları bulunmuştur. AB 33 b Açması'nda 45 cm.; AB 33 c ile AB 33 d açmalarında ise 60 cm.-70 cm. derinlikte kepire ulaşılmıştır (Resim: 6 a). AB 33 c Açması'nda 50 cm. çapında bir kepir çukuru (Resim: 6 b); AB 33 plankaresindeki her dört açmada da çok miktarda birleşebilir pişmiş toprak kap parçası bulunmuştur. AB 33 d Açması'nda (Resim: 6 d ve 6 f - g) kuzeybatıdan güneydoğuya doğru kavis çizen bir kanal (?) ve taş-kepir sırası açığa çıkarılmıştır. Bu kavisin batıda kalan iç kısmındaki küllü topraktan (Resim: 6 c) çok miktarda (4 adet 5kg. lık poşet dolusu) keramik parçası toplanmıştır (Bkz. Karamattepe Keramik Resim: 9 a - g). AB 33 d Açması'nın güneybatısına doğru açığa çıkarılan ve altında 25- 35 cm. yüksekliğinde toprak olan taşlar, ölçüm ve çizimleri tamamlandıktan sonra kaldırılarak kazıya devam edilmiş; öncekiyle aynı düzeyde yine küllü toprak tabakaya rastlanmış, bunun altında kırmızı toprağın görüldüğü ikinci bir seviyeye ulaşılmıştır. Açmanın güneyinde derin bir kepir oyuğu yer almaktadır (Resim: 6 e). Keramik yanı sıra bu açmada çok sayıda üretim atığı ve cüruf ele geçirilmiştir.

AB 34 b: 2018 jeofizik verileri doğrultusunda çalışılan açmanın kuzeybatısında, köşeli U biçimli bir taş grubu ve zemininde kırık kepirlerden bir döşeme saptanmıştır (Resim: 5 b). Önceki yıllarda kazılmış olan AA 34 b Açması'nın güneydoğusunda kaldırılan taşlar altında da taş döşemeli bir alan tespit edilmiştir (Resim: 5 a). AA 34 b ve AB 34 b açmalarında, aralıklı olarak aynı hizada görülen bu düzenlemeler, benzer bir işlevde (ocak ?) kullanılmış olabilir. AB 34 b Açması'nda, cam bir oyun taşı (C.19-1 Resim: 5 f), demir bir ok ucu Tip 1 (M.19-28) ve 1 adet sikke (S.19-4) de bulunmuştur. AB 34 c açmasının kuzeybatısında grup halinde taşlar ortaya çıkmış; doğu orta kesiminde ise, AB 31 d Açması'ndakine (Resim: 4 b) benzeyen kırmızı topraklı bir yere rastlanmış ve korumaya alınmıştır (Resim: 4 d). Açmada pişmiş toprak *pithos* parçaları, 1 Tip 2 ok ucu (M.19-31), 1 adet bronz sikke (S.19-5) ve birkaç demir çivi ile cüruf parçası da ele geçirilmiştir. AB 34 d açmasının doğu yarısında doğrultu vermeyen bir taş grubu ile çeşitli formlarda 5 adet kepir çukuru; keramik parçaları, 1 adet Tip 1 demir ok ucu (M.19-18: Resim: 5 e) bulunmuştur.

AB 35 a: Ortalama 25 cm.de kepir seviyesine inilen açmanın (Resim: 7 a), kuzeybatısında, batı-doğu doğrultulu taşlar arasında kemikler, pişmiş toprak kap parçaları; kuzeyinde 80 cm. derinliğinde büyük bir kepir çukuru ve toplu halde deniz kabukları; kuzeydoğusunda içi keramik parçaları dolu bir kepir çukuru bulunmuştur. Açmada 1 adet demir ok ucu Tip 1 (M.19-9), cam bilezik parçası, pişmiş toprak ağırşak (P.T.19-1 Resim: 7 g - h) ve üretim atıkları ele geçirilmiştir. AB 35 b Açması'nda 10 cm. derinlikte ana kayaca rastlanmış olup, kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda aralıklı taşlar ve onları kesen kuzey-güney doğrultulu taş topluluğu ile kepir çukurları açığa çıkarılmıştır (Resim: 7 a). Bunlardan bitişiğinde daha küçüğü olan büyük çukur, AB 34 c Açması'nda devam etmektedir (Resim: 7 c); ayrıca AB 35 b Açması'nın güneybatısında, henüz kazılmamış olan AB 35 c Açması'na doğru devam eden, yuvarlak, büyük bir kepir çukuru daha vardır (Resim: 7 e). Kuzeybatıda kırmızı toprak gözlenmiş ve örnek alınmış, yakınında pişmiş toprak bir kap kaidesi ve *pithos* parçası ile 2 adet demir Tip 1 ok ucu (M.19-30 ve M.19-32) ve demir obje parçaları ele geçirilmiştir. AB 35 d Açması, doğuda, kazı alanının en güneyinde yer alır. 30 cm. derinlikte kepire erişilen açmanın (Resim: 7 b), güney batısında güney-kuzey doğrultulu büyük bir yatay taş ve hemen doğusunda daha küçük dikey bir taş ile küçük taş sırası, aralarında ve kuzeyinde yuvarlak kepir çukurları (Resim: 7 f); doğusunda, kuzeydoğu-güneybatı doğrultuda 3 adet sıralı kepir çukuru (Resim: 7 d) ortaya çıkmıştır. Genelde bu üçlü grup çukurlara, Karamattepe'de *in-situ* örneği bulunan büyük *pithoi* oturtuluyordu. Açmada 2 adet Tip 1 demir ok ucu (M.19-26 ve M.19-29) ile bol miktarda cüruf da bulunmuştur. Kazı sonunda alanın tümü jeotekstille örtülmüştür.

Karamattepe'de 2006 yılından beri sürdürdüğümüz kazı çalışmaları, M.Ö. 8. yy.ın ikinci yarısından M.Ö. 6. yy. sonlarına ve M.Ö. 4. yy.dan M.Ö. 3. yy. ortalarına dek tarihlendirilen ender ve eşsiz kültür varlıklarımızı gün ışığına çıkarmakta; bu dönemlerde Nif Dağı'ndaki kırsal yaşamı aydınlatmaktadır. 2019 yılında kazılan açmalar (Resim: 1c) ve buluntuları, özellikle buradaki Geç Geometrik ve Arkaik yerleşimin düzeni konusundaki düşüncelerimizi doğrulamıştır: Karamattepe'nin kazılan tüm alanından elde edilen verilere göre, Geç Geometrik Dönemde yapılar (konutlar) batıda yer almakta, metal işlikleri doğuda kümelenmektedir. Geometrik yapıları büyük ölçüde tahrip eden Arkaik yapılaşma ise orta kesimde yoğunluktadır ve metal işlikleri kuzeydedir. Kırsal nitelikteki bu yerleşmeler, her iki dönemde de güneyden bir savunma duvarıyla korunmaktaydı. M.Ö. 6. yy.ın ikinci yarısında mevcut yerleşim, Pers istilasıyla dağılmıştır. Muhtemelen Persler bir süre burada konaklamışlar ve hazır buldukları metal işliklerinden yararlanarak ordularına mühimmat ikmali yapmışlardır. Perslerin gidişinden sonra iki yüz yıla yakın bir süre terk edilmiş halde olan tepe, M.Ö. 4. yy.ın son çeyreğinden itibaren nekropolis işlevi kazanmıştır. Ölü hediyelerine göre Erken Hellenistik Döneme tarihlendirilen mezarlar hem ölü gömme (inhümasyon) hem de ölü yakma (kremasyon) geleneğinin varlığını kanıtlamaktadır. Duvarları korunmuş yapıların içinde veya devşirme taşlarla çevrelenmiş yuvarlak alanlar ortasında bulunan kepire oyulmuş mezarlar, yassı taşlarla kapatılmışlardır. Mezarlık, yeri saptanamayan yakın bir Hellenistik yerleşime, muhtemelen bir katoikoia ait olmalıdır. M.Ö. 3. yy.ın ortalarında tepe yeniden terk edilmiş ve bir daha kullanılmamıştır.

Keramik

Mustafa BİLGİN

Geç Geometrik Dönem: Karamattepe'de Arkaik Döneme tarihlendirilen yapılardan büyük oranda zarar görmüş olan Geç Geometrik Dönem yerleşimine ait keramik buluntular, genellikle bir yapı ya da kontekstle ilişkilendirilememiştir. AA 32 c Açması'nda (Resim: 2 f) bulunan ve ağız çapı 45 cm. olan *kotyle*-krater ağız kenarı parçası (NİF.19.K.144 Resim: 8 a), Karamattepe'deki yerleşimin en erken evresine ait olmalıdır. Parçanın dış yüzeyinde, ağız kenarının altında, üstten ve alttan birer bantla sınırlandırılan ilk bezeme frizinde birbirini takip eden meander motifi yer almaktadır. İnce frizin altındaki daha geniş ikinci frizde de yine meander motifi tercih edilmiştir; üst frizdeki örnekten daha büyük tasarlanan motifin içi, sağa doğru kısa çizgilerle taralıdır. Bu tip meanderler M.Ö. 750 yılından sonra, batı Anadolu'nun kıyı şeridinde görülmektedir.

Karamattepe'nin Geç-Sub Geometrik Dönem yerleşim evresiyle ilişkilendirilen *kotyle* parçalarının ağız çapları 14 cm. ile 22 cm. arasında değişmektedir. Bunların tozaran hamurları, genellikle bej rengin tonlarında, mika ve mineral katkılı, ince kumlu, sık dokuludur. Dış yüzeylerinde, ağız kenarının altında oluşturulan ve bantlarla sınırlandırılan bezeme alanlarında, dikine yerleştirilmiş, düz ve dalgalı çizgi kümeleri, yatay dalgalı hatlar, içi taralı üçgen ve baklava dilimi gibi geometrik bezemeler görülmektedir. *Kotyle*ler (*kotylai*) tipolojik olarak ikiye ayrılmaktadır: İlk gruba giren örneklerin ağız kenarı açık olup, altındaki çentik derin değildir. İkinci grup örneklerin ise ağız kenarı daha içe dönük tasarlanmıştır ve çentikleri daha derindir (Resim: 8 g-j). Yerleşmede tespit edilen *skyphos*lar (*skyphoi*), önemli bir buluntu grubudur. Özellikle M.Ö. 7. yy.ın ilk yarısında popüler olan *skyphoi*, hafifçe dışa çekik ya da düz kenarlı ağza sahip, gövdesi dibe doğru daralan yapılıdır. Bunların tozaran hamurları, genellikle bej rengin tonlarında, mika ve mineral katkılı, ince kumlu, sık dokuludur. Dış yüzeyleri çoğunlukla kırmızı ve kahverenginin farklı tonlarında, dikey-dalgalı çizgi kümeleriyle (NİF.19.K.137 Resim: 8 b ve NİF.19.K.230 Resim: 8 d) ya da içi taralı üçgen ve baklava motifleriyle (NİF.19.K.215 Resim: 8 c) bezenmiştir, ancak sadece fırça astarlı örnekleri de görülmektedir. Genellikle içki kadehi olarak kullanılan bu kâselerin ağız çapları 12 cm.-22 cm.dir.

AB 33 d Açması'nda tespit edilen küllü bir alanda (Resim: 6 c) çıkan keramik (Resim: 9 a-g), yerleşmenin Geç Geometrik evresini temsil eden önemli bir buluntu grubudur. Homojen yapısı olan küllü alan bir işlik ya da çöplükle ilişkili olmalıdır. Külle karışık toprakta ele geçirilen çoğunlukla günlük kullanıma ait kap parçaları bu düşünceyi destekler. Tanımlanabilen formlar dönemin karakteristik özelliklerini göstermektedir. Bunlar arasında derin çentikli *kotyle*-krater (NİF.19.K.246 Resim: 9 a) ile dinos ağız kenarı parçası (NİF.19.K.244 Resim: 9 b) Batı Anadolu'da Geç Geometrik Dönem tabakalarında tespit edilmiştir. Ağız çapı 38 cm. olan *kotyle*-kraterin yüzeyi aşınmış olduğundan bezeme özellikleri tanımlanamamaktadır. Ancak, hemen ağız kenarı altındaki derin çentik, özellikle M.Ö. 8. yy.ın ikinci yarısına özgü bir özelliktir. *Dinos*un, tablası aşağı doğru eğimli olan ağız kenarı altına yapılan ve üst-

ten bantla sınırlandırılmış bezeme frizinde, dönem için tipik bir meander motifinin köşeleri görülmektedir. Hafif dışa çekik kenarlı *skyphos* ağız parçasının (NİF.19.K.243 Resim: 9 c) ağız kenarı altındaki, üstten bantla sınırlandırılmış bezeme frizinde dikey çizgi kümeleri yer almaktadır. Bu tip bezemeli *skyphoi* ve *kotylai* ile diğer fincan (NİF.19.K.211 Resim: 9 d ve NİF.19.K.242 Resim: 9 e), *amphora/hydria* (NİF.19.K.247 Resim: 9 f) ve testi (NİF.19.K.212 Resim: 9 g) ağzı parçaları, küllü alanda ele geçirilen diğer Geç Geometrik Dönem buluntularıdır. AA 33 b (NİF.19.K.129 Resim: 3 d) ve AA 33 c (NİF.19.K.169 Resim: 3 e) açmalarında da NİF.19.K.243 (Resim: 9 c) ile benzer dikey çizgi kümeleriyle bezenmiş *skyphoi* örnekleri bulunmuş olup Geç-sub Geometrik Döneme tarihlendirilmektedir.

Arkaik Dönem: Yerleşmenin Arkaik Dönem evresiyle ilişkili dirsekli bir tabağın (NİF.19.K.25 Resim: 8 e) ağız çapı 16 cm.dir; bej hamuru, mika, mineral ve kireç katkılı olup, ince kumlu, sık dokuludur. Dış yüzeyinde, ağız kenarının altındaki dirsekten itibaren iki adet, iç yüzeyinde ise bir adet bant korunmuştur. Ağız çapı 25 cm. olan düz ağız kenarlı bir tabağın (NİF.19.K.112 Resim: 8 f) gövdesi aşağı doğru daralmaktadır; açık kırmızı hamuru, yoğun gümüş mika katkılıdır; ince sulandırılmış astarı dökülmüştür. M.Ö. 7. yüzyıla tarihlendirilen yonca ağızlı testi (NİF.19.K.99 Resim: 2 d) ilginç bir örnektir. Üç yapraklı yonca formunda olan ağzı 7,2 cm. genişliğinde olup, ağız kenarından ovoid gövde profiline geçiş çok kısa bir boyunla sağlanmış; dikey kulpu ağız kenarından çıkarak yüksek kavisle üst gövdeye bağlanmıştır. Kiremit rengi hamuru; sert, sık dokulu; mika, mineral ve az miktarda kireç katkılıdır. Dış yüzeyi çok ince bej astarlıdır. Ağız kenarından başlayarak gövdenin altına kadar takip edilebilen kırmızımsı kahverengi bant bezemeleri çok siliktir. Yüzeyinde kirecin fırınlama sırasında patlamasından oluşan küçük boşluklar vardır. Geç Geometrik Dönemden itibaren Arkaik Dönem boyunca kullanılmış olan çömlekler de önemli bir buluntu grubudur. Genellikle örneğimizdeki gibi (NİF.19.K.240 Resim: 8 k) dışa açılan ağızlı, küresel gövdeli ve yuvarlatılmış diplidirler; ağız çapları 10 cm. ile 18 cm. arasında değişir; hamurları kaba ve iri taneli olup çekirdekleri sıklıkla karbonizasyona uğramıştır. Yüzeyleri çoğunlukla pürüzlüdür, ancak hafif perdahlı örnekleri de mevcuttur.

Hellenistik Dönem: 2019 yılı kazı sezonunda Karamattepe Nekropolisi'nde bir mezarla ilişkilendirilen eser tespit edilememiştir. Ancak kaçak kazılar sonucu ya da tarımsal faaliyetlerle tahrip edilmiş mezarların ölü hediyelerine ait çok sayıda keramik parçası gün ışığına çıkmıştır. İki grupta incelenen örnekler iyi arıtılmış açık kırmızı ya da bej hamurlu ve parlak astarlıdır. Bunlardan açık kırmızı hamurlu keramik ithal Attik vazolarla; bej hamurlu olanlar ise Nif Dağı veya çevresindeki merkezlerin üretimi ile ilişkilendirilebilir. 2019 buluntuları içinde en fazla görülen formlar, *kantharoi* ve içe dönük kenarlı kâselerdir. Bu örnekler, Hellenistik Dönemin en erken safhasına (M.Ö. 325-275) tarihlendirilmektedir. Siyah astarlı içe dönük kenarlı bir sığ kâsenin (NİF.19.K.02 Resim: 9 h) iyi arıtılmış soluk kırmızı hamuru, ince taneli ve sık dokuludur. Her iki yüzeyi siyah parlak astarlıdır. *Kantharos* ağız parçası (NİF.19.K.156 Resim: 3 f) ve kaideleri (NİF.19.K.10 Resim: 9i ve NİF.19.K.204 Resim: 9 j) Attik örnekler gibi iyi arıtılmış açık kırmızı hamurlu; yüzeyleri siyah parlak astarlı ve

pürüzsüzdür. Bölgesel özellik gösteren, Attik formların taklit edildiği içe dönük kenarlı kâse (NİF.19.K.42 Resim: 9k) ile *kantharos* (NİF.19.K.38 Resim: 9l) parçalarının hamurları, genellikle bej ya da kırmızının tonlarında, yoğun mika, mineral katkılı, ince kumlu, sık dokulu ve yumuşaktır. Dış yüzeyleri kırmızı ile kahverenginin tonlarında yalın ya da daldırma tekniğinde astarlıdır. Bu örnekler de Attik keramik gibi Êrken Hellenistik Döneme tarihlendirilen önemli bir gruptur.

Metal Buluntular

Daniş BAYKAN

Karamattepe 2019 metal buluntuları arasında 12 adet Tip 1 ok ucu (M.19-1, M.19-2, M.19-3, M.19-5, M.19-11, M.19-12, M.19-13, M.19-18 Resim: 5 e, M.19-19, M.19-28, M.19-30, M.19-32); 9 adet Tip 2 ok ucu (M.19-6, M.19-8, M.19-9, M.19-10, M.19-14, M.19-15, M.19-26, M.19-29, M.19-32) ve 1 adet tip 3 (M.19-16); yapım aşamasında yarım kalmış 1 demir ok ucu (M.19-4); demir bir çakmak (M.19-7 Resim: 3c) ile küre biçimli kurşun bir nesne (M.19-17 Resim: 3g) vardır.

Karamattepe'de AB 31d ile AB 32a açmalarına denk gelen bir alanda mimari kalıntısı izlenememekle birlikte zemin üzeri izlerden bir işlik alanı tespit edilmiştir. Burası buluntularına göre büyük olasılıkla bir demir dövme / şekillendirme işliğidir. Yapım aşamasında kalan 1 adet demir ok ucu (M.19-4); 1 adet Tip 1 ok ucu (M.19-2) ve 4 adet Tip 2 ok ucu (M.19-6, M.19-8, M.19-9, M.19-10), bize bu alanda ok ucu şekillendirmesi yapıldığını göstermektedir. Zemindeki izler arasında bir tavlama ocağı, hemen yakınında körüğün oturtulacağı düz bir taş ve üzerinde dövme işleminin yapılmış olabileceği bazı sert çay taşları görülmektedir (Resim: 4b ve Resim: 5c).

Sikkeler

Dinçer Savaş LENGER

2019 yılı Karamattepe kazısında toplam 5 adet bronz sikke ele geçirilmiştir. İçlerinden dördü (S.19.1; S.19.2; S.19.3; S.19.4) Ephesos kentinin otonom darplarıdır. M.Ö. 340-325 yıllarına tarihlendirilirler. 10 mm. çapındaki yaklaşık 1gr. ağırlığa sahip olan 3'ü (S.19.2; S.19.3; S.19.4) en küçük birime karşılık gelen khalkoustur. Buna karşın 15 mm. çapında ve 2,15gr. ağırlığındaki dördüncüsü (S.19.1) *dikhalkous* birimindedir. Bu sikkelerin ön yüzünde arı, arka yüzünde ise geyik tasviri yer almaktadır. Beşinci ve sonuncu sikke (S.19.5) ise kötü kondisyonundan dolayı teşhis edilememiş; tanımsız kategorisine ayrılmıştır.

2019 kazı sezonu öncesi Karamattepe Hellenistik nekropolis kazılarında 26 farklı kentin otonom ve Makedon Krallığının Küçük Asya'daki darphanelerde basılmış sikkeleri bulunmuştu. Otonom kentlerde basılanlar içinde en büyük grubu 41 sikkeyle Ephesos darpları oluşturuyordu. 2019'da ele geçirilen 4 yeni örnekle birlikte Ephesos kentine ait toplam sikke sayısı 45'e ulaşmıştır. Tüm Hellen sikkelerinden neredeyse yarısı (toplamda 102 sikkeden

45'i) Ephesos darbıdır. Bu durum M.Ö. 4. yüzyılda Torbalı Ovası'nın Ephesos *territorium*u içinde yer almasından kaynaklanmaktadır. Hellenistik dönemde Smyrna kentinin yeniden kurulmasının ardından bölge bu kentin *territorium*una dahil edilmiştir. M.Ö. 3. yüzyıla tarihlendirilen sikkelerin sadece Smyrna darpları oluşu bu durumu doğrulamaktadır. Bugüne kadar ele geçirilen Makedon Krallığına ait bronz sikkeler ise Nif Dağı'nın, stratejik konumu ve bölge savunmasının önemli parçalarından biri oluşuyla alakalıdır.

BALLICAOLUK

Müjde PEKER

Ballıcaoluk'taki çalışma alanları 01.08.2019 tarihinde gezilerek tahribat ve kaçak kazı durumu fotoğraflarla belgelenmiş; kaçak kazıların geçen yıla oranla arttığı, alandaki izlerden dedektör benzeri bir âletle arama yapılmış olabileceği, çevredeki çöplerden kaçak kazıcıların alanda bir süre konakladıkları gözlenmiştir. Devriye ve denetimlerin sıklaştırılmasıyla bu yasadışı faaliyetlerin büyük ölçüde engelleneceği konusunda Kazı Başkanlığımız Kemalpaşa ve Torbalı İlçe Jandarma komutanlıkları ile görüşmeler gerçekleştirmiştir. Ballıcaoluk'taki kazı çalışmaları, ödenek yetersizliği nedeniyle, 05-09 Ağustos 2019 tarihlerinde 5 iş günüyle sınırlı kaldı. İlk gün arazide çalışılacak alanlar ve çevresinde genel ot temizliği yapıldı.

AD 24 d açmasında, jeotekstil örtü kaldırılarak, 519,85 m. kotundan seviye inilmeye başlandı. Açmanın batı kenarında, 2018'de kazılan ve AC 24 c doğrultusuna devam eden duvarın kuzeyinde buna paralel bir duvar parçası daha açığa çıktı (Resim: 10 a - b ve d). Çalışmalar sırasında 4 adet demir ok ucu [Tip 1 (M.19-22 Resim: 12 a), Tip 2 (M.19-24 Resim: 12 b), Tip 3 (M.19-25 Resim: 12 c) ve tipi tanımlanamayan bir ok ucu (M.19-27 Resim: 10 c) Bkz. Baykan, Metal Buluntular], demir çivi ve obje parçaları, bir (marangozlukta kullanılan?) âlet (Md.2019 Resim: 12 d) bir bronz obje parçası (Mb.286 Resim: 12 e) ile cüruflar, pişmiş toprak kap (*pithos*, *amphora*, kâse) parçaları ve hayvan kemikleri bulundu. Çam ağaçlarının köklerinden akan reçine nedeniyle kazısı zorlaşan sert toprakta buluntulara zarar vermemek için çalışmalar yavaş ilerledi ve 519,56 m. kotunda bırakıldı. Kazı sonunda açma ve duvarlar, jeotekstil örtülerek geçici korumaya alındı.

Daha önce çalışılmamış olan Y 19 c açması ile Z 20 plankaresi açmalarında tespit edilen kaçak kazı çukurlarında (Resim: 11 a-c) temizlik yapılarak toprak elendi. Y 19c açmasındaki çukurdan (R= 2,10 m.x1,20 m.), olasılıkla insana ait kemik ve bir mezarı örten kiremit parçaları; demir ok ucu parçaları, demir çiviler, kurşun bir obje parçası (Mk.94 Resim: 12f), pişmiş toprak kap parçaları ve Bizans Dönemi (M.S. 7. yüzyıl?) cam parçaları (Resim: 12 h) çıktı. Z 20 a-b açmalarındaki kaçak kazı çukuru (2,20 m.x1,00 m.x0,75 m.) ile Z 20 d-c açmaları arasındaki kaçak kazı çukuru (2,00 m.x 0,90 m.x0,70 m.) toprağının elenmesi sonucunda, demir çivi, pişmiş toprak kap parçaları, kiremit parçaları ve Bizans Dönemi (M.S. 7. yüzyıl?) bir cam parçası (Resim: 12 g) bulundu. Z 20c-d açmaları arasında, kaçak kazıyla doğu-batı doğrultulu bir duvarın açığa çıktığı ve bu duvarın ana kaya üzerinde tek sıra korunageldiği, arkasına (kuzeyine) küçük taşlarla dolgu yapıldığı belirlendi (Resim: 11b). Çizim sonrasında

duvar jeotekstille örtüldü. Ballıcaoluk'ta 2020 yılı arazi çalışmaları kapsamında, AD 24d ve AC 24c açmalarında konut mekânlarının işlevi ve evrelerinin anlaşılması amacıyla kazıya devam edilmesi; AD 25a açmasının kuzeydoğusundaki duvarın çizilebilmesi için üzerindeki ağaç kökünün sökülerek temizlenmesi; alanda tahribata uğrayan yerlerin uzman restoratörler ile imkân dahilinde onarılması planlanmaktadır.

Keramik

Mustafa BİLGİN

Ballıcaoluk 2019 keramik buluntuları, yerleşmenin Hellenistik Dönem evresiyle ilişkilidir. Attik ithal ve bölgesel üretim örnekleri olarak iki grupta incelenmiştir. Karamattepe'nin keramik kültürüyle benzer özellikler gösterir. Ballıcaoluk'tan çıkan ithal keramik örnekleri, iyi arıtılmış açık kırmızı hamurlu siyah astarlı Attik keramik olup, homojen yapısıyla dikkat çekmektedir. Bu gruba giren ve Y 19b kaçak kazı çukurundan çıkan parlak siyah astarlı içe dönük kenarlı bir kâseye ait ağız kenarı parçasının (NİF.19.BO.05 Resim: 12i) hamur ve astarı, bir dip parçasınınkiyle (NİF.19.BO.04 Resim: 12j) aynı özelliklere sahiptir. Ağız çapı 13 cm. olan kâsenin derinliği fazla değildir. Bölgesel üretim olan siyah astarlı keramik, gerek hamuru gerekse astarıyla Attik keramikten hemen ayrılır. Derin gövde yapısına sahip bir kâse ağız parçasının (NİF.19.BO.01 Resim: 12k) bej renkli hamuru mika ve mineral katkılı, astarı ise mat ve incedir. Y 19c açmasına atılmış kaçak kazı toprağından çıkan bölgesel nitelikteki bir dirsekli kâse parçasının (NİF.19.BO.12 Resim: 12l) da bej hamuru, yoğun sarı mika, mineral ve kireç katkılıdır. Astar içte ve dışta oldukça aşınmıştır; ancak gövdenin alt bölümünde kırmızımsı kahverengi akma izlerinden kabın daldırma tekniğinde astarlandığı anlaşılmaktadır. Bu tip, özellikle Attik örnekleri dikkate alındığında, M.Ö. 3. yy.a ait olmalıdır. AD 24d açmasının güneybatısında bir ticari *amphora* dip parçası (NİF.19.BO.06 Resim: 12 m) bulunmuştur. Düğme dipli bu örneğin açık kiremit rengindeki hamuru, mika ve mineral katkılıdır. Aşınmış dış yüzeyi beyaz astarlıdır. AD 24d açmasında özellikle 519,67 m. kotundan itibaren çıkan keramik Erken Hellenistik Döneme (M.Ö. 3. yy.ın ilk yarısı) tarihlendirilmektedir.

Metal Buluntular

Daniş BAYKAN

Ballıcaoluk'ta, 2019 yılında toplam 7 adet demir ok ucu tespit edilmiştir (Bkz. Peker, Ballıcaoluk). Üretim aşamasında kalmış olan M.19-27 numaralı ok ucu, Nif Tip 3 biçimine tamamlanabileceği gibi gövde sap geçişindeki fazlalık nedeniyle Başpınar'dan aynı görünümde olan (aradaki büyük dönem farkı nedeniyle) numara vermediğim paçalı tipe de dönüştürülebilir. İstatistiksel dağılımda hatayı önlemek için tip dışı olarak kodlanmıştır.

2019 yılında Ballıcaoluk'ta sikke gün ışığına çıkmamıştır.

DAĞKIZILCA

Elif Tül TULUNAY

Nif Dağı yöresinin Antik Çağdaki ölü gömme geleneklerine ışık tutacak farklı tiplerde mezarlar barındıran Dağkızılca nekropolisinde, dokunulmamış yeni mezarlar bulmak amacıyla, kamusallaştırılan ve Nif Dağı Kazısı'na tahsis edilen 101 ada 54 parselde, önceki yıllarda yapılan jeofizik araştırma sonuçları doğrultusunda, karelaj oluşturulduktan sonra çalışmalara başlanmıştır.

R 10 b: Manyetik anomali veren R 10b açmasında, kazıya kuzeydoğuda 351,38 m. kotunda başlanmış, 349.58 m. kotunda ana kayaya ulaşılmıştır (Resim: 13a). Açmada herhangi bir mimari kalıntıya rastlanmamıştır. Açmanın kuzey kesiminde ve doğusunda çok sayıda kaçak kazı yapılmış olduğu tespit edilmiş, açmanın kuzeyinde R 9c ile S 9d açmaları arasında kalan kaçak kazı çukurunun (Resim: 13c) güneye atılmış toprağı temizlenmiş, fakat herhangi bir buluntu ele geçmemiştir.

C 33 c: 101 ada 46 parselde yer alan DM 1 (Dağkızılca Mezar 1) çevresinde, tümülüsün *krepis*ini saptamak amacıyla, jeofizik verilere dayanarak DM 1'in güneybatısındaki C 33 c Açması kazılmış; tümülüsün çevre duvarı ile dolgusu belirlenmiştir (Resim: 13 b). Açma genelinde az miktarda pişmiş toprak kap parçası ve 1 adet delikli kemik parçası (Resim: 13 d) bulunmuştur.

BAŞPINAR

Elif Tül TULUNAY

Dıştan köşeli içten yuvarlak tek apsisli, iç duvarları freskli büyük yapı (A Yapısı); üç apsisli, tabanı *opus sectile* döşemeli kilise (B Yapısı) ve güneyindeki küçük şapelden (C Yapısı) oluşan Bizans Yapı Kompleksi (Resim: 13 e), üzerinde yer aldığı parsel 2017 yılında kamulaştırılmış olmasına rağmen, A Yapısı'nın duvarları freskli iç kısmında çalışabilmek için gerekli koruma çatısı projesi hâlâ uygulanamadığından 2019 yılında da kazılamamıştır. Yalnızca alanın genelinde, özellikle kuzey, batı ve doğu kısımlarında ot temizliği yapılmış; jeotekstiller yenileriyle değiştirilmiştir (Resim: 13 f-g).

TEMİZLİK-KORUMA-ONARIM ÇALIŞMALARI

Ceren BAYKAN

2019 koruma onarım çalışmaları (Resim: 14) yanı sıra yıllardır sürdürdüğümüz yazılı ve dijital arşiv kayıtlarına devam edilmiş; metal verileri (buluntu fiş bilgisi, koruma onarım sonrası fotoğrafı ve 1/1 ölçekli çizimi) her buluntu için tek tek file maker kayıt programına sistemli şekilde yüklenmiştir. Mimarlık öğrencileriyle yürütülen çalışmayla da tüm buluntular AutoCAD programında arazi planı üzerine numaralarıyla işlenmiş olup, topluca veya kendi gruplarına göre ayrı ayrı görülebilmektedir.

Metal Buluntuların Koruma ve Onarımı: Bronz, demir ve kurşun buluntuların temizliği; bozulma şekilleri ve durumları tanımlanarak, optik görüntüleme cihazı ve büyüteçli masa lambası altında kontrollü bir şekilde, özellikle bronz ve demir eserlerde yüzeyi kaplayan toprak ve korozyon tabakaları, mekanik yöntemle gerçekleştirilmiştir. Mekanik yöntemin tercih nedeni, uygulama yaparken kontrolün uzmanın elinde olmasıyla, meydana gelebilecek zararı minimum seviyede tutmaktır. Küçük kesici el âletleriyle yapılan uygulamada görsel kontrol maksimum seviyede olmalıdır. Metal eserlerde yüzeyin bozulmasını hızlandıran nem ve oksijen etkisini önlemek amacıyla, temizlik tamamlandıkan sonra eserlerin yüzeyi metal koruyucuyla kaplanmıştır. Metal eserler tek parça halinde ele geçtiği gibi ince cidarlı levha eserler birkaç parça halinde de bulunabilmektedir. Bu durumdaki bir eserin temizlendikten sonra mevcut parçalarının kaybolmaması ve şeklinin görülebilmesi amacıyla yapıştırılmasına karar verilir. Uygulamada yapıştırıcı olarak geri dönüşümü sağlanabilen Paraloid B72 (%15 oranında) ve bazı parçaları desteklemek amacıyla da asitsiz kâğıtlar kullanılmıştır.

Kazı envanterliklerle birlikte, tasnif dışı numara alarak kaydı yapılan her bir buluntu hassas terazide tartılmıştır. Buluntu grubu dışında değerlendirilen her bir üretim artığı parça da metalürjik veri olarak kaydedilmiş, numaralandırılmış ve tartılmıştır (Bkz. Baykan, Nif Dağı Kazısı'nın 2006-2019 Genel Metal Buluntu İstatistiği).

Temizlik ve onarım uygulaması tamamlanan ve kayıt defterlerine kaydı yapılarak numara alan her bir buluntunun 1/1 ölçeğinde milimetrik çizimi de yapılmaktadır. Onarım öncesi başlayıp, aşamalarında devam eden fotoğrafla belgeleme süreci uygulamaların sonunda kayıt numarası ile restorasyon sonrası durumunun belgelenmesi için tekrarlanmıştır. Koruma onarım çalışmalarının en önemli aşamasını oluşturan fotoğraflama işlemi, buluntunun laboratuvara gelişinden başlayarak her bir uygulama esnasında düzenli olarak sürdürülür. Fotoğraf çekimi, ışıklı stüdyoda sabit ayağa yerleştirilmiş fotoğraf makinesi ile tam 90 dereceden yapılmaktadır.

Pişmiş Toprak Buluntuların Koruma ve Onarımı: Tüm veya parçalı durumda ele geçirilen pişmiş toprak eserler arazide sağlıklı şekilde paketlenerek koruma onarım laboratuvarına ulaştırılmaktadır. Pişmiş toprak parçalar durumlarına göre önce astarlı ve astarsız olarak ayrılmakta, sonra temizlik yöntemine karar verilmektedir. Astarsız parçalar yumuşak kıllı fırçalarla yıkanıp kurutma tezgâhında kurutulmakta; astar gibi boyalı bir yüzeye sahip olduğu düşünülen pişmiş toprak parçaların temizliği ise mekanik yöntemle ve lokal ıslak temizlikle hassas boya tabakasının korunmasına dikkat edilerek yapılmaktadır. Buluntu yerine göre pişmiş toprak parçanın yüzeyini kaplayan tabakanın kalınlığı gibi çeşidi de farklılık göstermektedir. Özellikle mezar buluntusu pişmiş toprak parça ve kapların yüzeyi farklı kalınlıklarda tuz tabakasıyla kaplıdır. Yüzeyin astarlı olabileceği düşünülerek bu tabakaların da temizliği kontrollü olarak bisturi ile gerçekleştirilmektedir. Pişmiş topraktan ağırşak gibi küçük objelerin temizliği de eserin durumuna ve yüzeyini kaplayan tabakaya göre belirlenen yöntemle kontrollü yapılır. Temizliği tamamlanan pişmiş toprak parçaların tasnifi sırasında kırık kırığa oturanlar ayrılarak, malzemeye uygun geri dönüşümlü yapıştırıcıyla (Paraloid

B72) birleştirilmektedir. Bir kabın tam profilini oluşturabilecek kadar parça olmadığında, tümlenebilen kısım, parçaların devamının gelebileceği düşüncesiyle paketlenerek depolanmıştır. Yapıştırma sonrası kabın profili ortaya çıksa dahi tamamlama malzemesinin hem esere yük hem de restorasyon etiğine aykırı olacağı düşüncesiyle eksik kısımların tümlenmemesi kararı alınmıştır.

Pişmiş toprak malzemenin bozulma nedeni, üretimde yüksek ısıda fırınlanamamasından olabileceği gibi buluntu yeri özelliklerinden de kaynaklanabilir. Karamattepe pişmiş toprak eserlerinin buluntu ortamları değerlendirildiğinde meyve ağaçlarıyla kaplı alanın sürekli sulanması, toprağın havalandırma için sürülmesi ve buluntuların yüzeye yakın olması malzemedeki yapısal zayıflığı ve özellikle astar tabakasının korunamamasını açıklamaktadır. Pişmiş toprak kap ve parçalar %5'lik paraloid B72 çözeltisi püskürtülerek sağlamlaştırılmaktadır. Karamattepe ve Ballıcaoluk buluntusu pişmiş toprak parçaların yüzey temizliği mekanik yöntemle gerçekleştirilmiş, yüzey durumlarına göre değerlendirilerek temizlenmiş, ayrılmış ve birleşebilir olanlar yapıştırılmıştır.

Karamattepe'de bulunan yonca ağızlı pişmiş toprak kap, ilk olarak içindeki toprağın orta bölümünden az miktarda örnek alınarak kontrollü şekilde boşaltılmış; fotoğraflama, mekanik temizlik ve yapıştırma aşamalarından sonra tekrar fotoğrafları çekilip pişmiş toprak buluntu deposuna çizimi yapılmak üzere kaldırılmıştır. Karamattepe AB 33d açmasından çıkan pişmiş toprak bir kap içinde kemik ve bronz bir iğne saptanmış, buluntuların çıkarılması videoya kaydedilmiş, kap içindeki toprak örnek olarak ayrılmıştır.

Cam Buluntuların Koruma ve Onarımı: Cam eserlerde, üretimden kaynaklı hatalar ve ortam koşullarından ötürü bozulmalar görülmektedir. Buluntu yüzeyindeki toprak tabakası, %50 saf su % 50 etil alkol karışımı çözeltiye batırılan pamuklu çubuklar yardımıyla yumuşatılarak, mekanik yöntemle temizlenir. Başpınar ve Karamattepe buluntusu çok parçalı camların yüzeyinde gözlemlenen toprak ve sedefli hastalık tabakası saf su - etil alkol karışımıyla lokal yöntemle temizlenmiştir.

NİF DAĞI KAZISI'NIN 2006-2019 GENEL METAL BULUNTU İSTATİSTİĞİ

Daniş BAYKAN

Nif Dağı Kazısında 2006-2019 çalışma döneminde, yıllara ve buluntu cinslerine göre ayrıntısı aşağıda verilen, 804 adedi kazı envanter defterine kayıtlı ve 3502 adedi tasnif dışı olmak üzere toplam 4306 adet metal buluntu ele geçmiştir. 2019 yılının kazı envanter defterine kayıtlı metal buluntuları ise, 5 bronz sikke, 30 demir ok ucu, 1 demir çakmak, 1 kurşun küçük küredir. Tasnif dışı olarak değerlendirilen 59 adet demir (Md; metal demir), 11 adet bronz (Mb; metal bronz), 4 adet kurşun (Mk; metal kurşun) ile 50 adet demir cüruf ve cevher parçasıdır.

Kazı Envanter Defteri Metal Kayıtları [Yıl (Sayı)]: 2006 (79), 2007 (44), 2008 (89), 2009 (142), 2010 (77), 2011 (46), 2012 (41), 2013 (68), 2014 (43), 2015 (53), 2016 (23), 2017 (46), 2018 (21) ve 2019 (32). 2006-2019 Kazı Envanter Defteri Toplam Metal Kayıt Sayısı: 804.

Tasnif Dışı Metal Buluntu Kayıt Sayıları: Md defteri (Demir) 2026; Mb defteri (Bronz) 288; Mk defteri (Kurşun) 95; Üa defteri (Üretim Atığı) 1093. Toplam Tasnif Dışı Metal Buluntu Sayısı: 3502. 2006-2019 Nif Dağı Toplam Metal Buluntu Kaydı: 4306.

2019 yılı hem Nif Dağı'ndaki ilk çalışmalarımızın 20. Yıldönümü hem de İzmir İli Nif Dağı Kazısı'nın başkanlığımda gerçekleştirilen on dördüncü ve son sezonuydu[3]. 1999'dan beri yirmi yıldır Nif Dağı'nda başkanlığını yürüttüğüm gezi, araştırma ve kazılar; 2020 yılından başlayarak ikinci döneminde, burada çoğu ilk günden itibaren uyum, özveri ve başarıyla birlikte çalışan çeşitli dallarda uzmanlar, öğrencilikten yetişen akademisyenler ve ekibe katılacak genç araştırmacılar ile yeni öğrencilerden oluşacak dinamik bir kadroyla, Doç. Dr. Müjde Peker başkanlığında sürdürülecektir. Nif Dağı Kazısı'nda, 2006 - 2019 yıllarında titizlikle yapılan tüm çalışmalar ve yayınlar için emek veren değerli ekip üyelerine çok teşekkür eder, "İkinci Dönem"in ülkemiz arkeolojisine önemli katkıda bulunacağı inancıyla, başarılı ve hayırlı olmasını dilerim.

KISALTMALAR

ArkeometriST	Arkeometri Sonuçları Toplantısı
AST	Araştırma Sonuçları Toplantısı
KST	Kazı Sonuçları Toplantısı
Tulunay 2006	E. T. Tulunay, "Nif (Olympos) Dağı Araştırma Projesi: 2004 Yılı Yüzey Araştırması", *AST* 23, 2, 2006, s. 189 - 200.

3 Nif Dağı'ndaki Gezi (1999-2001) ve Yüzey Araştırmalarımız (2004-2005) sonrası BKK ile Nif Dağı Kazısı'na 01 Eylül 2006 tarihinde başladık. Nif Dağı'nda ilk günden bu yana geçen yirmi yılda, başta T. C. İstanbul Üniversitesi ile Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü olmak üzere bizi destekleyen tüm kurumlara, kuruluşlara ve kişilere; kazımıza sağlanan olanaklara, Yardımcılarım Doç. Dr. Müjde Peker, Prof. Dr. Daniş Baykan, Doç. Dr. Dinçer Savaş Lenger, Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Bilgin ve Ceren Baykan (M.A.) ile özveriyle çalışan tüm Ekip üyelerimiz ve Bakanlık temsilcilerimize, ayrıca etkinliklerimize katılan ve kazımızı ziyaret eden herkese ve bilinçli yöre halkına içten teşekkür ederim. Özellikle 2019'da Nif Dağı'nda yirminci çalışma yılı kutlamalarımız ve benim kazı başkanlığına veda etmem dolayısıyla düzenlediğimiz toplantılara katılarak konferanslar veren, Prof. Dr. Yaşar Erkan Ersoy, Prof. Dr. Musa Kadıoğlu ve Doç. Dr. Ayşe Gül Akalın Orbay'a; sunumlar yapan ekip üyelerimiz Prof. Dr. İzver Özkan Öngen, Prof. Dr. Abdullah Sinan Öngen, Doç. Dr. Lale Doğer, Doç. Dr. Hasan Peker'e, eski ekip üyemiz Prof. Dr. Övgün Ahmet Ercan'a; Tuncer Emre Erendağ ile Şule Erkoca'ya; kazımızı ziyarete gelen Kemalpaşa Belediye Başkanı Rıdvan Karakayalı ve beraberindeki mesai arkadaşlarına, kazı evi günısı ve nem cihazı ile ilgili yardımlarından dolayı KOSBİ Bölge Müdürlüğü yetkililerine, kütüphanemize çok sayıda arkeolojik kitap bağışlayan Koç Üniversitesi Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Merkezi (AKMED) Akademik İşler sorumlusu Dr. Tarkan Kâhya'ya; Prof. Dr. Ersin Doğer, Prof. Dr. Mustafa Adak, eski Bosna Hersek Başkonsolosu Mimar Nidiara Ercan, Ezgim Sert, Kenan Muslu, Adem Sarı, Özlem ve Tuana Öztürk, eski Doktora öğrencim Dr. Gülnur Kurap, 2019 kazısının ve başkanlığımın son günü Nif Dağı'ndaki yirminci yılımızı kutlamaya İstanbul'dan gelen değerli sanatçımız ve eski öğrencim Arkeolog Candan Erçetin'e; Büyükbabam Elif Naci Bey için hazırladığım "Çok Yönlü Bir Sanatçı Tanımak" adlı Fotoğraf Sergisi'nin tüm ziyaretçilerine, eşim Akın Tulunay'a ve hep yanımda olan en yakın yardımcım oğlum Deyyan Tulunay'a içten teşekkür ederim.

Tulunay 2007	E. T. Tulunay, "Nif (Olympos) Dağı Araştırma Projesi: 2005 Yılı Yüzey Araştırması", *AST* 24, 2, 2007, s. 351 - 362.
Tulunay 2009	E. T. Tulunay, "Nif (Olympos) Dağı Araştırma ve Kazı Projesi: 2007 Yılı Kazısı", *KST* 30, 3, 2009, s. 411 - 426.
Tulunay 2011	E. T. Tulunay, "Nif (Olympos) Dağı Araştırma ve Kazı Projesi: 2009 Yılı Kazısı", *KST* 32, 3, 2011, s. 405 - 423.
Tulunay 2012a	E. T. Tulunay, "Nif (Olympos) Dağı Araştırma ve Kazı Projesi: 2010 Yılı Kazısı", *KST* 33, 3, 2012, s. 147 - 171.
Tulunay 2012b	E. T. Tulunay, "Smyrna (İzmir) Yakınlarında Birçok Kültürü Barındıran Dağ: Nif (Olympos)", *CollAn XI*, 2012, s. 81-99.
Tulunay 2013	E. T. Tulunay et alii, "Nif (Olympos) Dağı Araştırma ve Kazı Projesi: 2011 Yılı Kazısı", *KST* 34, 2, 2013, s. 233 - 252.
Tulunay 2014	E. T. Tulunay et alii, "Nif (Olympos) Dağı Araştırma ve Kazı Projesi: 2012 Yılı Kazısı", *KST* 35, 2, 2014, s. 343 - 357.
Tulunay 2015a	E. T. Tulunay et alii, "Nif (Olympos) Dağı Araştırma ve Kazı Projesi: 2013 Yılı Kazısı", *KST* 36, 3, 2015, s. 695 - 717.
Tulunay 2015b,	E. T. Tulunay et alii, "Nif-Olympus Survey And Excavation Project between 2004 and 2010", *Recent Studies on the Archaeology of Anatolia* (BAR S2750), Oxford, 2015, s. 11 - 17.
Tulunay 2016	E. T. Tulunay et alii, "Nif (Olympos) Dağı Araştırma ve Kazı Projesi: 2014 Yılı Kazısı", *KST* 37, 2, 2016, s. 383 - 406.
Tulunay 2017	E. T. Tulunay et alii, "Nif (Olympos) Dağı Araştırma ve Kazı Projesi: 2015 Yılı Kazısı", *KST* 38, 2, 2017, s. 331 - 358.
Tulunay 2018	E. T. Tulunay et alii, "Nif (Olympos) Dağı Araştırma ve Kazı Projesi: 2016 Yılı Kazısı", *KST* 39, 3, 2018, s. 301 - 326.
Tulunay 2019	E. T Tulunay et alii, "Nif (Olympos) Dağı Araştırma ve Kazı Projesi: 2017 Yılı Kazısı", *KST* 40, 1, 2019, s. 603 - 626.
Tulunay 2020	E. T. Tulunay et alii, "Nif (Olympos) Dağı Araştırma ve Kazı Projesi: 2018 Yılı Kazısı", *KST* 41, 2, 2020, s. 11 - 32.

2020 YILI DİĞER YAYINLARIMIZ:

Baykan 2020	C. Baykan, "Nif Dağı Kazısında Bulunan Bir Hydrianın Koruma ve Onarımı", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 10, Sayı 20, 2020, 263-276.
Tulunay 2019-2020	E. T. Tulunay et alii, "Nif Dağı Kazısı 2018", Türk Eskiçağ Bilimleri HABERLER 45, 2019-2020, 77-84.
Tuncalı Yaman 2020	T. Tuncalı Yaman, "Application of Multiple Imputation Using *Fuzzy Archaeological* Data", *Intelligent and Fuzzy Techniques in Big Data Analytics and Decision Making, INFUS* 2019, Haz. C. Kahraman et al., 2020, 322-329.

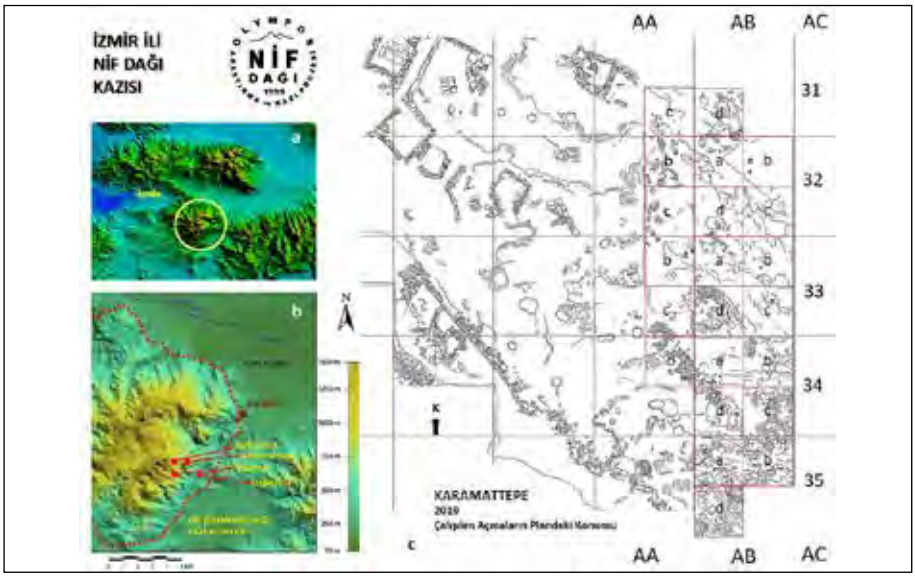

Resim 1: Nif Dağı a-b) Harita ve uydu görünümü c) Karamattepe 2019 planı.

Resim 2: Nif Dağı - Karamattepe: 2019 Açma AA 31 c, AA 32 c.

Resim 3: Nif Dağı - Karamattepe: 2019 Açma AA 33 b, AA 33 c ve buluntular.

Resim 4: Nif Dağı - Karamattepe: 2019 Açma AB 31 d, AB 32 a, AA 32 b, AB 34 c.

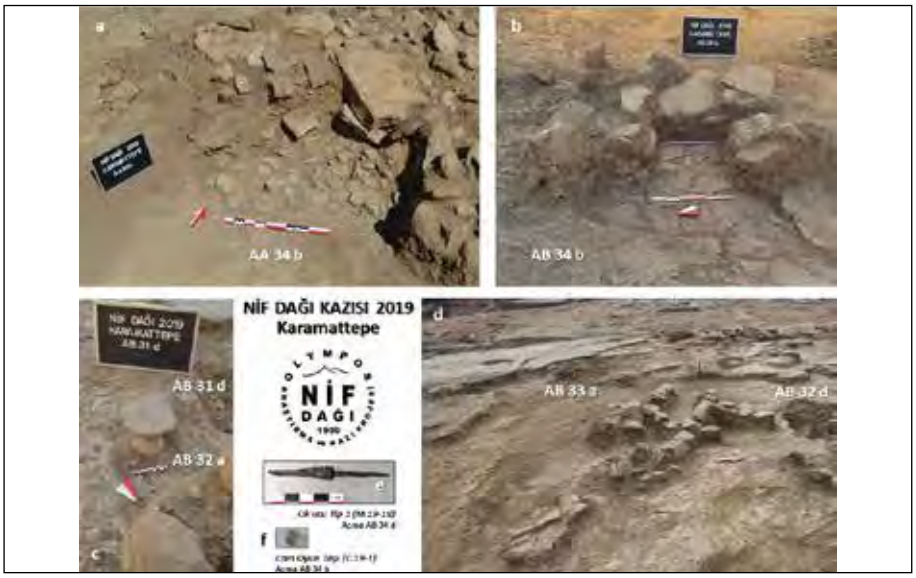

Resim 5: Nif Dağı - Karamattepe: 2019 Açma AA 34b, AB 31d, AB 32a, AB 33a, AB 32d.

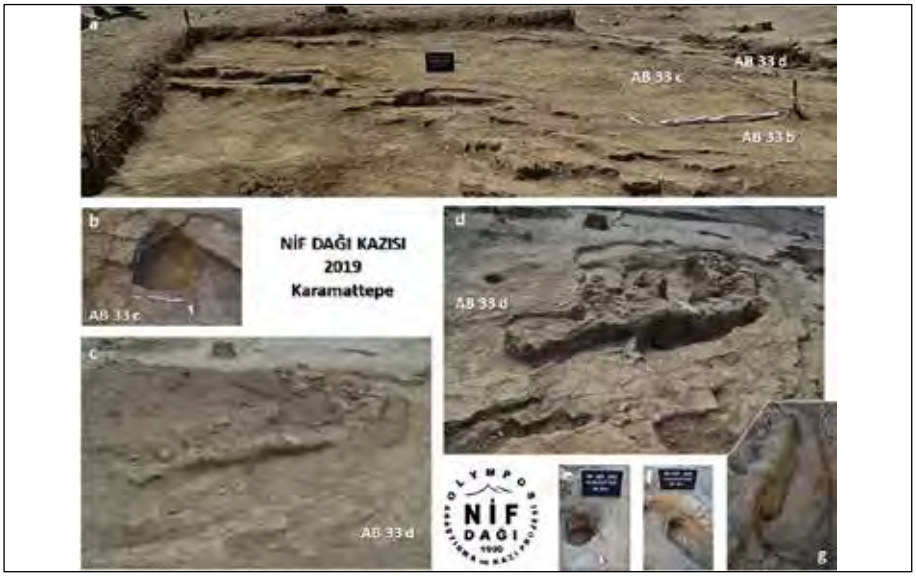

Resim 6: Nif Dağı - Karamattepe: 2019 Açma AB 33b, AB 33c, AB 33d.

Resim 7: Nif Dağı - Karamattepe: 2019 Açma AB 35 a, AB 35 b, AB 35 c, AB 35 d, AB 34 c.

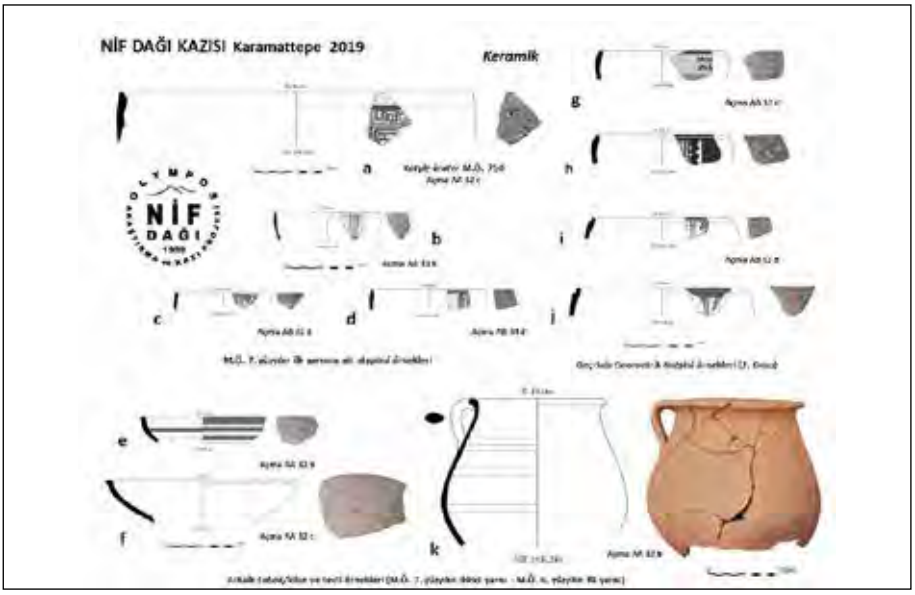

Resim 8: Nif Dağı-Karamattepe: 2019 keramik.

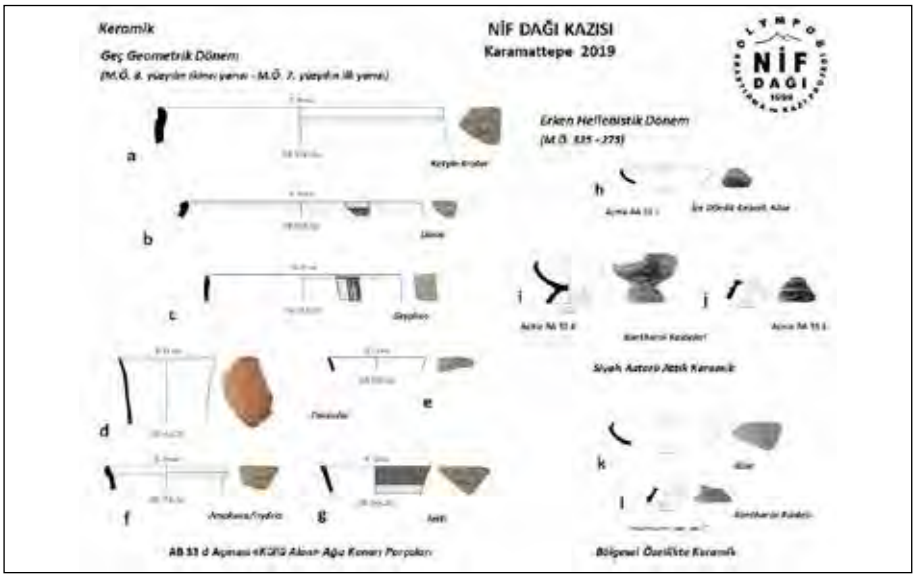

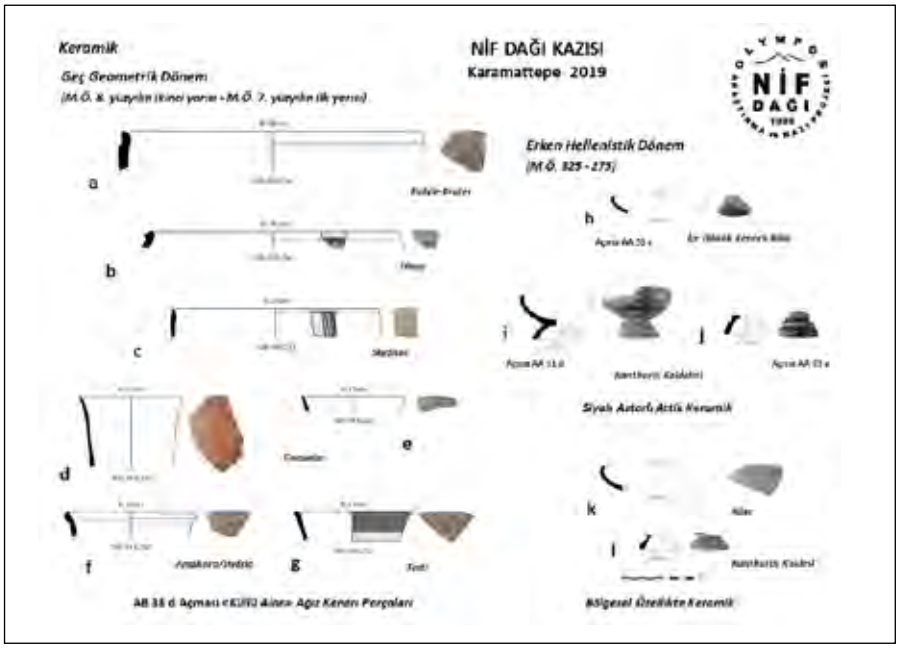

Resim 9: Nif Dağı-Karamattepe: 2019 keramik.

Resim 10: Nif Dağı - Ballıcaoluk: 2019 Açma AD 24d.

Resim 11:Nif Dağı-Ballıcaoluk: 2019 Açma Y 19 c, Z 20 c (kaçak kazı çukurları).

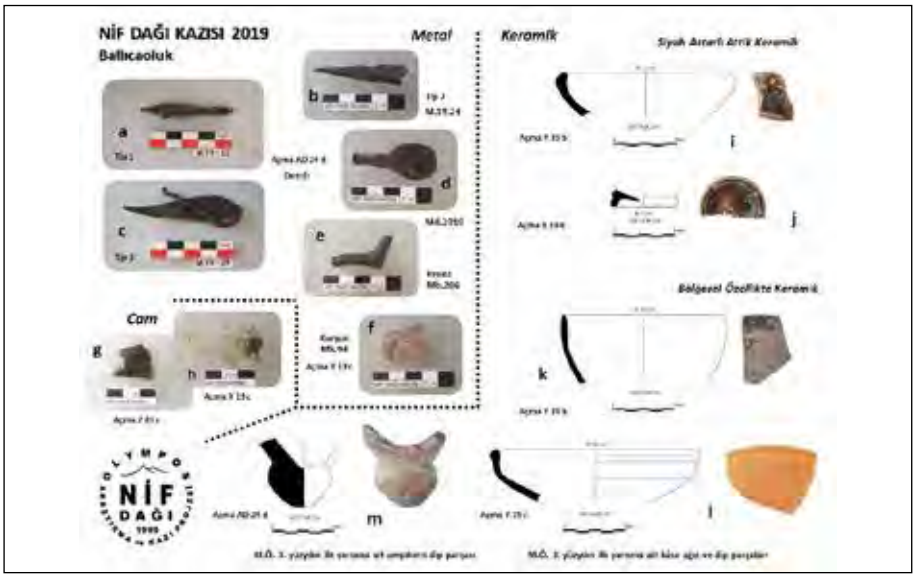

Resim 12: Nif Dağı - Ballıcaoluk: 2019 keramik ve diğer buluntular.

Resim 13: Nif Dağı - Dağkızılca ve Başpınar: 2019.

Resim 14: Nif Dağı - Kazı Evi: 2019 - Koruma onarım ve bilgisayar çalışmaları.

Resim 15: Nif Dağı - Başpınar'da taş incelemesi ile kazı evinde taş ve deniz kabukları sergilemesi: 2019.

AMASYA HARŞENA KALESİ VE KIZLAR SARAYI KAZISI 2019 – 2020 DÖNEMİ ÇALIŞMALARI

E. Emine NAZA DÖNMEZ*

Şeyda ALGAÇ

Tolga AYDIN

HARŞENA KALESİ 2019 YILI KAZI ÇALIŞMASI

Amasya Harşena Kalesi ve Kızlar Sarayı Kazısı, 01.08.2019 - 09.09.2019 tarihleri arasında Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izni ile gerçekleştirilmiştir. Doç. Dr. E. Emine Naza Dönmez'in başkanlığında ve Afyon Kocatepe Üniversitesi'nden Dr. Öğretim Üyesi Şeyda Algaç'ın kazı başkan yardımcısı olarak görev yaptığı kazı ekibinde; Prof. Dr. Vedat Onar (İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa), Tolga Aydın (Sanat Tarihçisi), Fatih Samet Canıbek (Sanat Tarihçisi), Nihat Sefa Komesli (Sanat Tarihçisi), Rabia Karabağ (Sanat Tarihçisi), Asya Eroğlu (Restoratör), Birsen Sarıca (Sanat Tarihçisi), Selda Gölcü (Sanat Tarihçisi), İstanbul Üniversitesi öğrencilerinden Betül Yılmaz, Kübranur Kalyoncuoğlu, Sümeyye Küçükkural, Ülger Nur Ceren, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi öğrencilerinden Çisem Köseoğlu ve Bakanlık temsilcisi olarak İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürlüğü'nden Sanat Tarihçisi Ömer Çepnioğlu görev yapmıştır.

Kazı çalışması Kültür ve Turizm Bakanlığı DÖSİMM'in katkılarıyla gerçekleştirilmiştir.

2019 yılı kazı çalışmaları Harşena Kalesi'nin girişinde bulunan Gözetleme Kulesi'nin güneyinde yer alan "Cami Alanı"nın çevresinde yapılmıştır. 2017 yılında cami alanında ve 2018 yılında 'A1, A2, A3, A4, Z açmalarında' seviye inme çalışmaları yapılan alanlarda öncelikle yüzey temizliği ile duvar kalıntılarının ve sokak döşemesinin ince temizlik işlemleri yapıldı. 2019 yılında kazı yapılacak alanda ve geçmiş yıllarda kazı çalışması yapılmış olan yerleşim alanında ot temizliği tamamlandı. 2019 yılında seviye inme çalışmaları 'B1, B2, B3, B4, C1, C2, C3, C4, D1, D2 açmaları' 5 m.x5 m. olarak düzenlenerek kazı çalışmalarına başlanılmıştır (Resim: 1).

B2 Açması'nın çoğunluğunu kapsayan döşeme, müzenin 2008 yılında yapmış olduğu kurtarma kazısında bulunmuştur. B2 Açması öncelikle açılarak toprak altında kalan döşemenin devamı ve ana hattı ortaya çıkarılmıştır. B4 Açması'nda aynı işlem yapılarak döşemenin

* Doç. Dr. E. Emine NAZA DÖNMEZ, Harşena Kalesi ve Kızlar Sarayı Kazı Başkanı, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, Türk ve İslam Sanatı Anabilim Dalı, 34134-İstanbul/TÜRKİYE. edonmez@istanbul.edu.tr

Dr. Öğr. Üyesi Şeyda ALGAÇ, Harşena Kalesi ve Kızlar Sarayı Kazı Başkan Yardımcısı, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü, Afyonkarahisar/TÜRKİYE, seydaalgac@hotmail.com

M. A. Tolga AYDIN, tlqydn@hotmail.com

sınırına gelindiğinde sokağa paralel uzanan bir duvar kalıntısı yer almaktadır. Sokak döşemesinin kuzey batı ucunda bulunan C2 ve C4 açmalarında sokak döşemesinin devamı ortaya çıkarılmış, bu döşeme güneyden kuzeye doğru eğimli olarak yaklaşık 10 m. uzunluğunda yapılmıştır. C2 ve C4 açmalarında çıkarılan sokak döşemesinin doğu tarafında güneyden kuzeye doğru uzanan duvar kalıntısı tespit edilmiştir. Bu duvar kalıntısı muhtemelen sokak döşemesinin yanında bulunan iç mekânların beden duvarını oluşturmaktadır. Duvar kalıntısının C2 Açması'nda görülen kısmındaki boşlukta, iç mekânda, döşemenin devam ettiği görülmekte ve bu boşluğun burada yer alan yapının kapı eşiği olduğu düşünülmektedir. Döşeme iç mekânda yer yer devam etmekte C2 Açması'nın güney kısmında döşemelerde üç adet oval formda çukur görülmektedir. Ana kayaya ulaşan bu çukurların yiyecek depolamak için kullanıldığı düşünülmektedir. C4 Açması'nın duvar kalıntısının kuzey batı köşesinde tuğladan yapılmış bir ocak bulunmuştur. C4 Açması'nın güney tarafında sokak dokusunun yanındaki duvar ile kesişen 55 cm. kalınlığında 263 cm. uzunluğunda doğudan batıya doğru uzanan bir iç mekân duvarına rastlanılmıştır. Bu duvarın önünde tuğladan yapılmış bir ocak bulunmaktadır. C4 Açması'nda 2 ocak ve birbirleriyle kesişen 2 duvarla bir iç mekânın olduğu anlaşılmaktadır. C1 Açması'nın güney batı köşesinden kuzey doğu yönüne doğru uzanan bir duvar kalıntısı ortaya çıkarılmış duvarın orta kısmından doğuya doğru hafif çapraz uzanan D2 Açması'nda devam eden bir duvar kalıntısına da rastlanılmıştır. C1 Açması'nın güney doğu köşesinde 632.21 cm. kotunda iç döşeme kalıntısı ve yanı başında bir tandır ortaya çıkarılmıştır. C1 Açması'nın güney batı köşesinden kuzey doğu yönüne doğru uzanan duvarın doğusunda duvara bitişik olarak kareye yakın dikdörtgen formunda düzgün taşlarla örülmüş, dip kısmında ana kaya bulunan derinlemesine bir depolama alanı tespit edilmiştir. Bu depolama alanının üst seviye duvar kotu 631.83 cm. iç kısmında bulunan ana kayanın kotu 630.03 cm.dir. Kot seviyelerinden anlaşıldığı üzere kareye yakın dikdörtgen depolama alanının derinliği 1.80 cm.dir. Bu depolama alanının iç mekânda olması ve ana kaya ile ilişkili olması bu mekânın döneminde bir derin dondurucu görevine sahip olduğunu düşündürmektedir. B1 Açması'nın tam orta kısmında oval form oluşturmuş taş dizilerine rastlanılmıştır. Bu oval formda oluşan taş dizilerinin büyük bir tandır veya depolama alanı olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Seviye inme çalışmaları sırasında içindeki topraktan bol miktarda kemik ve kül tabakası ortaya çıkmıştır. Oval formlu taş dizisinin kuzey batı köşesine doğru bir sıradan oluşan iki adet ince duvar kalıntısı bulunmaktadır. Oval formlu taş dizilerinin kuzey doğu kısmında bir adet tuğladan yapılmış ocak görülür. B3 Açması'nda iç mekân döşemeleri düzgün olarak görülmekte zamanında tahrip olmuş döşemenin orta kısmında ise ana kaya yer alır. C4 Açması'nın kuzey tarafındaki seviye inme çalışmalarında taş döşeme arasına yerleştirilmiş bir künk parçası bulunmuştur. Bu künk parçasının su gideri olduğu düşünülmektedir. Bu su giderinin oluk şeklinde taş döşeme arasından geçmesi; iç mekândan su giderinin nasıl tahliye edildiği konusunda bilgi edinmemizi sağlamaktadır. Bu su gideri daha önceki yıllarda seviye inme çalışmalarında sıkça bulunan künk parçalarını da anlamlandırmamıza yardımcı olmuştur. D2 Açması'nın seviye inme çalışmalarında C1 Açması'nda bulunan duvar kalıntılarının devamı izlendiğinde kare bir mekân oluşturduğu görülmektedir. D1 ve D2 açma-

larında seviye inme çalışmaları sırasında dökuntü tabakasının gelmesi ile çalışma şimdilik durdurulmuştur. Bu açmalar gelecek seneye seviye inme çalışmaları devam edilecek şekilde bırakılmıştır. Seviye inme çalışmaları sırasında ortaya çıkan mimari duvar kalıntılarının sokak dokusu ile ilişkisi bize bir yapı kompleksinin devamlılığını göstermektedir. 2018 yılında ortaya çıkarılan hava fotoğrafları ile daha da belirgin gözüken mimari duvar kalıntıları, Erken Dönem Osmanlı mimarisindeki "zaviyeli" yapılara benzemektedir. Bu yapının kuzeyinde yapılan 2017 yılı kazı çalışmaları sırasında ortaya çıkarılan Yıldırım Cami kalıntılarının bulunduğu alan ile güneydoğuda yer alan zaviyeli yapının arasında ortaya çıkarılan kalıntıların bu iki yapı ile ilişkili olduğu düşünülmektedir. Bu mekânların içlerinde depolama yerlerinin ve ocakların çok olması bize bu yapının külliye olarak düşündüğümüz yapı kompleksinin "imaret"i olabileceği kanaatini vermektedir (Resim: 2-3).

Müzeye Teslim Edilen Envanterlik Eserler

HRŞ 19 01 envanter numaralı eser gümüş bir "zihgir"dir. Okçu yüzüğünün dış yüzü çift sıra silme ile sınırlandırılıp bir bordür oluşturulmuştur. Yeşim taşı ile kaplanmış bordürün üzerinde bitkisel ve geometrik motifler görülmektedir. Zihgirin kaş kısmının iki yanında dairesel çiçek motifi yer almaktadır. Motiflerin etrafında stilize edilmiş yaprak ve dikdörtgen formlu bezemeler bulunmaktadır. Zihgirin kaş kısmında yuvarlak çerçeve içerisine kırmızı akik taşı yerleştirilmiştir. Yuvarlak çerçevenin dış kısmını metal tanecikler çevreleyerek süsleme oluşturmaktadır. Kaş kısmının en ucunda daha büyük tanecik vardır (Resim: 4).

Osmanlı dönemine ait iki adet bakır sikkeden, HRŞ 19 02 envanter numaralı eser İbrahim Han (H.1049-1058/M.1640-1648) döneminde basılmıştır. Ön yüzünde '*Sultan İbrahim bin Mehmed Han Azze Nasruhu Duribe Kostantiniye 1049*' yazmaktadır. Arka yüzünde '*Sultan'ül Berreyn ve Hakan'ül Bahreyn Es Sultan bin Es Sultan*' ibaresi yer almaktadır. Daha sonra ki dönemde eserin ikinci kullanımının süs eşyası olduğu üzerine açılmış olan delikten anlaşılmaktadır. HRŞ 19 03 envanter numaralı eser ise Osmanlı Padişahı II. Ahmed (H.1102-1106/M.1691-1695) döneminde basılmıştır. Sikkenin ön yüzünde II. Ahmed'e ait tuğra ve '*Ahmed bin İbrahim Han el-Muzaffer daima*' yazısı bulunmaktadır. Arka yüzünde '*Duribe fi Kostantiniye 1102*' ibaresine yer verilmiştir (Resim: 5-6).

1643 senesinde Fransa Kralı XIII. Louis (1610- 1643) tarafından basılan gümüş sikke(?) HRŞ 19 04 envanter numarasıyla kayıtlıdır. Ön yüzünde XIII. Louis'in portresi ve çevresinde Latince 'LVDOVICVS.XIII.D.G.FR.ET.NAV.REX' yazmaktadır. Arka yüzünde Fransız kraliyet arması bulunmaktadır. Çevresinde Latince olarak 'SIT.NOMRN.DOMINI.V.BENEDICTVM.1643' yazısı vardır. Fransız sikkesinin üstünde daha sonraları açılmış bir delik görülmektedir (Resim: 7).

HRŞ 19 05 envanter numaralı eser necef bir mühredir. Osmanlı Dönemine tarihlendirilen mühre; kâğıtları düzleştirmek ve parlatmak için kullanılmaktadır (Resim: 8).

Müzeye Teslim Edilen Etüdlük Eserler

Toplam 43 adet olan etüdlük eserlerin 22 tanesi sikkeden oluşmaktadır. Bir adet Roma Dönemine ait bronz sikke bulunmaktadır. Bu bronz sikke Roma İmparatoru Arcadius (Doğum: 378-Ölüm:408) Döneminde darp edilmiştir. Diğer kalan sikkeler İslami ve Osmanlı Dönemine tarihlenmektedir. Gümüş olan 2 sikkenin bir tanesi Osmanlı Padişahı I. Mahmud (1730-1754) Dönemine, diğeri ise Osmanlı Padişahı III. Mustafa (1757-1774) Dönemine tarihlendirilmektedir. 5 adet bakır sikkeden bir tanesi Osmanlı Padişahı I. Bayezid (1389-1402), iki tanesi Osmanlı Padişahı II. Mehmed (1451-1481), diğer iki tanesi de Osmanlı Padişahı II. Süleyman (1687-1691) Dönemine tarihlenmektedir. Diğer etüdlük eserler içinde; iki adet yüzük, bir adet ok ucu, iki adet sapan taşı, bir adet ağırşak, camdan yapılmış boncuklar, zırh süsleri, terazi ağırlığı, metal objeler ve bir adet tamamlanmış küp bulunmaktadır (Resim: 9).

Kazı çalışmaları yapılan alanda çok sayıda sırlı sırsız seramik parçaları, lüleler, cam bilezik parçaları bulunmuştur. Söz konusu alanda ortaya çıkarılan çok sayıda mıh ve demir yapı aksamları buradaki yapılarda ahşap malzeme kullanıldığını göstermektedir. Bu eserler içinde 5 tanesi envanterlik, 43 tanesi etüdlük eser olarak müzeye teslim edilmiştir. Diğer bulunan eserler kazı evi deposunda tasnif edilerek kutulanıp, depoya yerleştirilmiştir.

Bu çalışmalara ilaveten Prof. Dr. Vedat Onar kazı evinde hayvan kemiklerini inceleyerek raporlarını hazırlamıştır.

Kazı süresince Restoratör Asya Eroğlu kazı esnasında çıkarılan eserler ile depo içinde yer alan malzemeleri tasnifleyip koruma ve onarım işlemlerini gerçekleştirmiştir.

HARŞENA KALESİ 2020 YILI KAZI ÇALIŞMASI

Amasya Harşena Kalesi ve Kızlar Sarayı Kazısı, 01.08.2020-31.08.2020 tarihleri arasında Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izni ile gerçekleştirilmiştir. Doç. Dr. E. Emine Naza Dönmez başkanlığında, Afyon Kocatepe Üniversitesi'nden Dr. Öğr. Üyesi Şeyda Algaç kazı başkan birinci yardımcısı ve Sanat Tarihçisi Tolga Aydın (M.A.) kazı başkan ikinci yardımcısı olarak görev yaptığı kazı ekibinde; Prof. Dr. Vedat Onar (İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa) Sümeyye Küçükkural (Sanat Tarihçisi), Ülger Nur Ceren (Sanat Tarihçisi), Nazlı Yalçın (restoratör), Amasya Üniversitesi Öğretim Görevlisi Hüseyin Onur Erdem ve Bakanlık Yetkili Uzmanı olarak Trabzon Müze Müdürlüğü'nden Sanat Tarihçisi Enver Özkurt görev yapmıştır.

Kazı çalışması Kültür ve Turizm Bakanlığı DÖSİMM'in katkılarıyla gerçekleştirilmiştir.

2020 yılı kazı çalışmaları Harşena Kalesi'nin girişinde bulunan Gözetleme Kulesi'nin güney doğusunda yer alan ''zaviyeli'' yapıda, 2019 yılında açılan D1 Açması'nda ve çevresinde yapılmıştır. 2017 yılında cami alanında, 2018 yılında ''A1, A2, A3, A4, Z'' açmalarında, 2019 yılında ''B1, B2, B3, B4, C1, C2, C3, C4, D1, D2'' açmaları seviye inme çalışmaları yapılan bu alanlarda öncelikle yüzey temizliği ile duvar kalıntılarının ve sokak döşemelerinin

ince temizlik işlemleri yapıldı. 2020 yılı kazı yapılacak alanda ot temizliği yapılmıştır. 2020 yılında seviye inme çalışmaları ‘’D1 ve E2 Açmaları, A1-A2 Kesiti, A1-A3 Kesiti, A2-A4 Kesiti, A2-Z Kesiti, A2 Batı Kesiti, A3-A4 Kesiti, A4 Batı Kesiti, C2 Batı Kesiti ve C4 Batı Kesiti’’ olmak üzere 2 açma ve 9 kesitte yapılmıştır.

2019 yılı sezonunda yarım kalan ‘’D1 Açması’’, 2020 yılı kazı sezonunda kazı alanının ot temizliği ve ince temizlik çalışmaları tamamlandıktan sonra kaldığı yerden devam edilerek seviye inme çalışmalarına başlanılmıştır. D1 Açması’nın başlangıç kotu 632,42 cm. olarak tespit edilmiştir. 2019 yılında üstü açılan yarı düzenli şekilde bir bütünlük sağlayan taş dizileri korunarak açmanın toprak kısımlarında seviye inme çalışmalarına devam edilmiştir. D1 Açması’nın toprak dokusu taşla karışık olarak gözlemlenmektedir. Bu taşlı toprak doku muhtemel yapının yıkıntısından kalmış döküntü taşlar olarak düşünülmektedir. Seviye inme çalışmaları sonucunda 631,35 cm. kotunda açmanın güneydoğusundan gelen mimari kalıntıya ait duvar dokusunun kuzeybatıdan doğuya doğru giden duvarla kesişip kuzeye doğru çıkıntı yaptığı tespit edilmiştir. İki sıra duvar dokusu olduğu düşünülen katman ortaya çıkarıldı. Döküntü olan taşların duvar örgüsü takibinin yapılmasından dolayı kaldırılarak seviye inme çalışmalarına devam edilmiştir. Kuzeybatıdan yeni bir duvar takibi tespit edildi. Güneyden kuzeye doğru gelen ve kuzeybatıdan gelen duvarla kesişen ikinci duvarın üst tarafında; duvar örgü malzemesi olarak kullanılmış tambur parçası görülmektedir. 630,70 cm. kotunda olan tambur parçası devşirme olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Toprak kısımda seviye indirilme çalışmaları 630,63 cm. kotunda sonlandırılmıştır. D1 Açması’nın güneybatı köşesinde 632,75 cm. kotunda bulunan döküntü taşlar, alt kotlarda bulunan mimari kalıntıların devam ettiği gözlemlendiğinden kaldırılarak seviye inme çalışmalarına devam edildi. Açmanın güneybatı köşesinden 632,01 cm. kotunda ahşap hatıl tespit edildi. Ahşap hatıldan parça örneği alınarak seviye inme çalışmalarına devam edildi. Mevcut olan toprak dokusunda ahşap parçaların karıştığı gözlemlenmektedir. Seviye inme çalışmaları sırasında bir adet *pythos* dibi parçasına rastlanıldı. Bu alandan toprak tabakasında kömür parçaları yer yer görüldü. Aynı seviyede çok sayıda kemik parçaları ve yanmış seramik parçaları ortaya çıkarıldı. D1 Açması’nın güneybatı köşesinin en güneyinde 631,14 cm. kotunda ana kayaya rastlanıldı. Açmanın kuzeybatısından- kuzeydoğusuna doğru iki sıra dizi halinde uzanan duvar kalıntısının boyu 220 cm., eni 35 cm.dir. Bu duvar ile kesişen D1 Açması’nın güneyinden kuzeye doğru uzanan duvar kalıntısı hafif eğimli olarak görülmektedir. Bu duvarın uzunluğu 390 cm., eni ortalama 70 cm. olarak gözlemlenmektedir. Bu şekilde iki kesişen duvar “L” formunu vermektedir. “L” formunda olan duvar kalıntısının güneydoğu köşesinde küçük taşlar ile örülmüş dairesel formda görülen taş dizileri yer almaktadır. Dairesel formlu taş dizisinin kotu 631,20 cm.dir. “L” formlu olan duvarların güneybatı köşesinde görülen duvar kalıntısının boyu 200 cm., eni ortalama 40 cm.dir. Bu duvarın güney kısmından alt kota inilen iki adet basamak (?) olduğu düşünülen taşlara rastlanılmıştır. “L” formlu olan duvarın orta kısmına batıdan doğuya doğru uzanan 215 cm. boyunda, 40 cm. eninde uzanan ince bir duvar görülmektedir. Açmanın güney köşesinde ana kayaya rastladıktan sonra açmanın kuzeydoğu köşesinde döküntü olduğu anlaşılan taşların kaldırılmıştır. Döküntü taş kaldırılma işlemi sırasında

güneydoğudan kuzeye doğru uzanan mevcut duvarın alt kısmından seviye indikçe devamının geldiği görülmektedir. Bu duvara paralel olarak doğudan batıya doğru hafif eğimli bir duvar kalıntısının geldiği tespit edildi.

C4 Açması'nın kuzeyinde yer alan E2 Açması'nda 5 m.x5 m. ölçülerinde düzenlenmesi yapılarak başlangıcı yapıldı. E2 açmasının başlangıç kotu 630,28 cm. olarak belirlendi. Açmanın yüzeydeki temizlik işlemi ve toprak seviyesinde çıkıntı yapan fazlalık eşitlendi. Seviye indirilmeye başlanmasıyla henüz 5-10 cm.lik toprak katmanından sonra taş döküntüsü ortaya çıktı. Ortaya çıkan bu taşlar temizliği yapılarak belirginleştirildi. Taş döküntüsünden sonra doğu yönünden batıya doğru düzenli bir duvar dizisi ortaya çıkarıldı. Söz konusu duvar dizisinin E2 Açmasının düşünülen taşların devamı aynı kotta görülmemektedir. Bu taşların devamının farklı kotta ortaya çıkacağı düşünülmektedir. Gelinen kotta döküntü olduğu varsayılan taşlar da görülmektedir. E2 Açması'nın güneydoğu uzantısında duvar dizisi olduğu düşünülen düzgün sıralı taş dizisi bulunmaktadır. Açmanın kuzey yönünde ise aralıklı ve boyut olarak diğerlerinden büyük 3 adet düzgün taş dizisine rastlanıldı. E2 Açması'nın içerisinde döküntü taşların ve duvar izlerinin ayrımı yapıldı. E2 Açması bitiş kotu 628,44 cm. olarak belirlendi.

2020 yılı kazı çalışmalarında 9 adet kesit kaldırımı yapıldı. Kazı alanın güneyinde bulunan "zaviyeli yapının" iç kısmında ve Osmanlı sokak dokusunun üzerinde bulunan kesitlerin kaldırma işlemi, mevcut yapı kalıntılarının planını ortaya çıkarmak ve sokak dokusunun bütün görünümü sağlamak amacıyla yapılmıştır.

İlk olarak A1-A3 Açması arasındaki kesit kaldırılarak çalışılmaya başlanıldı. Kesitin üst kısmı 633.35 cm. kotuyla, en alt kotu 632.66 cm. seviyesinde kalan toprak kısım alındı. Bu kotlar arasında çok sayıda metal obje, seramik ve kemik buluntular elde edildi.

A3-A4 kesitinin başlangıç kotu 633,35 cm. olarak belirlendi. Kesit kaldırma çalışmaları esnasında sırlı-sırsız seramik parçaları, metal objeler, kemik parçaları ve özel buluntu olarak bir adet mavi-beyaz seramik parçası bulundu. Kesit kaldırma çalışmaları sonucunda bitiş kotu 632,16 cm. olarak belirlendi. A1-A2 açmaları arasında kesit kaldırma çalışmalarına başlandı. Başlangıç kotu 633,35 cm. olarak belirlendi. Seviye indirme çalışmaları sırasında mimari duvarın devamı ortaya çıkarıldı. Taşlar ince temizlik ile belirginleştirildi. Kesit kaldırma çalışmaları sırasında sırlı-sırsız seramik parçaları ve metal obje parçalarına yoğun olarak rastlandı. Çalışmalar sonunda bitiş kotu 632,73 cm. olarak belirlendi.

A2-A4 kesitinin başlangıç kotu 633,35 cm. olarak belirlendi. Daha sonra A2-A4 kesitinin duvar kalıntısı olduğu düşünülen mimari taşların devamı ortaya çıkarıldı. A2-A4 kesitinin bitiş kotu 632,14 cm. olarak belirlendi.

A2 ve Z kesiti arasında kalan üçgen alanda seviye indirildi. Başlangıç kotu 633,52 cm. olarak belirlendi. Güneydoğudan kuzeybatıya doğru uzanan mevcut duvar kalıntısının kesit kısmındaki uzantısı ortaya çıkarıldı. Kesitin güneyinden gelen duvar kalıntısı ortaya çıkarılmaya başlandı. Duvar kalıntısı üzerindeki döküntü taşlar alınarak seviye indirilme çalışma-

larına devam edildi. İndirilen seviyenin 632,71 cm. kotunda 1 adet Osmanlı Dönemi sikke bulundu. Güneyden gelen duvar kalıntısının devamında kapı eşiği olduğu düşünülen basamaklar ortaya çıkarıldı. Aynı kot seviyesinde ahşap malzeme ile ilintili olduğu düşünülen metal parça bulundu. Kaldırılan kesitten kemik, metal ve çok sayıda sırlı-sırsız seramik parçaları elde edildi. A2-Z kesitinde ortaya çıkarılan mimari kalıntıların ince temizlik işlemi yapıldı. Güneyden gelen duvarın uzunluğu 4,54 cm. eni ise 50 cm. genişliğinde görülmektedir. A2-Z kesitinin bitiş kotu 632,57 cm. olarak belirlendi.

A2 Açması'nın batı kesitinin kaldırılma işlemine başlanıldı. Kesitin başlangıç kotu 633,10 cm. olarak belirlendi. Kesitten seviye indikçe toprak tabakasının yumuşadığı görülmektedir. Bahsi geçen kesitten toprak alındıkça döküntü taşlara rastlanıldı. Mevcut batı kısmındaki duvar kalıntıların devamı takip edilerek ortaya çıkarıldı. A2 batı kesitinin seviye indirilme çalışmaları sırasında döşeme taşlarına rastlanıldı. Bu döşeme taşları A2 Açması'nın farklı yerlerinde de gözlemlenmektedir. Kesitten kemik parçaları, sırlı sırsız seramik parçaları ve çok sayıda metal parçalar bulundu. Seviye indirme çalışmaları 632,35 cm. kotunda sonlandırıldı. A2 batı kesitinin kaldırılmasıyla zaviyeli yapının batı duvarının tamamen ortaya çıkarılma işlemi gerçekleştirildi.

A4 Açması'nın batı kesitinin 632,71 cm. kotundan seviye indirilmeye başlanıldı. A4 batı kesitinin yol uzantısı olarak kuzeye doğru uzanan düzenli bir döşeme dizisi bulundu. Döşeme ince temizlik ile ortaya çıkarıldı. A2 kesitinden A4 kesitine uzanan duvar kalıntısının devamı ortaya çıkarıldı. Mimari olarak beliren taşların devamı ortaya çıkarıldı. A4 Batı kesitinden sırlı-sırsız seramik parçaları, kemik parçaları ve metal parçaları ele geçirildi. Mimari kalıntının ince temizliği yapılarak sonlandırıldı. A4 batı kesitinin bitiş kotu 631,75 cm. olarak belirlendi.

Başlangıç kotu 631,88 cm. olarak belirlenen C2 batı kesitinin seviye indirme çalışmalarına başlanıldı. A4 batı kesitinin sokak döşemesinin bir devamı olarak düşünülen kesit açılmaya başlandı. A4 batı kesitinin yol uzantısı olarak taş döşemesi belirginleşmeye başlandı. Toprak katmanı yumuşak ve zemin seviyesine yakın olarak görüldü. C2 batı kesiti ile cami alanı arasında düzenli bir duvar dizisi ortaya çıkarıldı. Yer zemininde ise boyutları değişen döşeme taşları görüldü. A4 batı kesitinin sokak döşemesinin bir devamı olarak düşünülen kesit tamamen kaldırıldı. A4 batı kesitinin yol uzantısı olan sokak döşemesi ortaya çıkarıldı. Cami alanı ve C2 batı kesitinin arasındaki duvar dizisi tamamıyla belirginleştirildi. C2 batı kesiti içerisinden az sayıda sırlı-sırsız seramik parçaları, metal parçaları ve kemik parçaları bulundu. Kesitin bitiş kotu 630,42 cm. olarak belirlendi.

C4 Batı kesitinin başlangıç kotu 631,16 cm. olarak belirlendi. Seviye indirildikçe C2 batı kesitinden uzanan sokak döşemesi dokusu ortaya çıkarıldı. C4 kesitinden az sayıda sırlı-sırsız seramik parçaları elde edildi. Kesitin seviyesi tamamen indirilip çalışmalar sonlandırıldı. C4 batı kesitinin bitiş kotu 630,49 cm. olarak belirlendi. Çalışmaların sonunda kazı alanı geotekstillerle kapanarak koruma altına alınmıştır (Resim: 10-11).

Müzeye Teslim Edilen Envanterlik Eserler

Türkiye Selçuklu Dönemine ait HRŞ 20 01 envanter numaralı eser Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev (H.634-643/M.1237-1246) döneminde basılmıştır. Maddesi bakır olan sikkenin ön yüzünde '*Essultan-ül Azam (Muazzam?) Keyhüsrev bin…*' yazmaktadır. Arka yüzünde '*Muhammed Resulullah*' ibaresi yer almaktadır (Resim: 12).

Müzeye Teslim Edilen Etüdlük Eserler

Toplam 23 adet olan etüdlük eserlerin 10 tanesi sikkeden oluşmaktadır. Sikkelerin maddesi bakırdır. Diğer etüdlük eserler içinde; bir adet yüzük taşı, bir adet sapan taşı, bir adet askeri düğme, bir adet işlenmiş kemik, iki adet ok ucu, iki adet kemer tokası, iki adet Osmanlı tüfeğinde kullanılan kurşun bilye, metal ve pişmiş topraktan yapılmış eserler bulunmaktadır (Resim: 13).

Kazı çalışmaları yapılan alanda ortaya çok sayıda sırlı sırsız seramik parçaları, lüleler, cam bilezik parçaları bulunmuştur. Söz konusu alanda ortaya çıkarılan çok sayıda mıh ve demir yapı aksamları buradaki yapıda ahşap malzeme kullanımını göstermektedir. Bu eserler içinde 1 tanesi envanterlik, 23 tanesi etüdlük eser olarak müzeye teslim edilmiştir. Diğer bulunan eserler kazı evi deposunda tasnif edilerek kutulanıp, depoya konulmuştur.

Bu çalışmalara ilaveten Prof. Dr. Vedat Onar kazı evinde hayvan kemiklerini inceleyerek raporlarını hazırlamıştır.

Kazı süresince Restoratör Nazlı Yalçın kazı esnasında çıkarılan eserler ile depo içinde yer alan malzemeleri tasnifleyip koruma ve onarım işlemlerini gerçekleştirmiştir.

Resim 1: Harşena Kalesi 2019 yılının karolaj üzerinde açma isimleri ve yerleri.

Resim 2: Harşena Kalesi 2019 yılı kazı yapılan alanın hava fotoğrafı.

Resim 3: Harşena Kalesi 2019 yılı çalışma yapılan açmaların hava fotoğrafı.

Resim 4: Değerli taşlarla süslenmiş gümüş zihgir.

Resim 5: Sultan İbrahim Döneminde basılmış bakır sikke.

Resim 6: II. Ahmed Döneminde basılmış bakır sikke.

Resim 7: Fransa Kralı XIII. Louis Döneminde basılmış gümüş sikke.

Resim 8: Necef taşından yapılmış mühre.

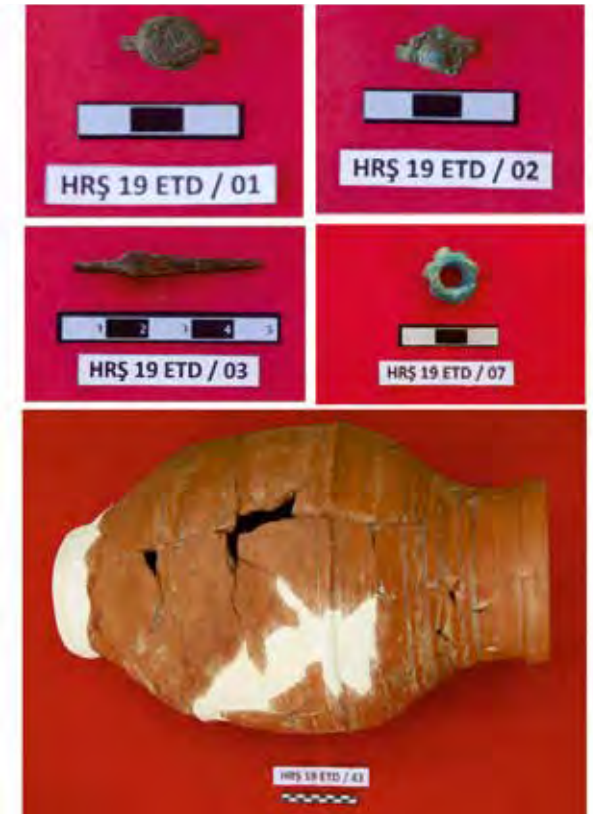

Resim 9: 2019 Yılı etüdlük eserlerinden örnekler.

Resim 10:Harşena Kalesi 2020 yılı çalışma yapılan kazı alanının hava fotoğrafı.

Resim 11: Harşena Kalesi 2020 yılı kazı alanının geotekstille kapanmış hali.

Resim 12: Türkiye Selçuklu Sultanı II. Gıyâseddin Keyhüsrev Dönemine ait bakır sikke.

Resim 13: Osmanlı Dönemine ait yüzük taşı.

Resim 14: Osmanlı askerlerinin kıyafetlerinde kullanılan düğme.

Resim 15: Ok ucu.

PRUSIAS AD HYPIUM TİYATROSU 2019-2020 YILI KAZI ÇALIŞMALARI

Emre OKAN*

GİRİŞ

Günümüzde modern Düzce İli'nin bir semti olan Konuralp'te Çiftepınarlar Mahallesi sınırları içinde kalan, Prusias ad Hypium kentine (Resim: 1) ait tiyatro, tüm antik kentin günümüze ulaşmış tek anıtsal yapısıdır. Yapıdaki ilk bilimsel çalışmalar 2013 yılında başlamıştır ve halen devam etmektedir[1].

Tiyatro, kentin kurulu olduğu tepenin güneye bakan yamacı üzerinde, ovaya hâkim bir konumda inşa edilmiştir (Resim 1). Herakleialı Memnon'a göre Herakleia Pontika kentinin kolonisi olduğu bilinen kent, önemli bir konumda olmasına rağmen, antik kaynaklar tarafından adından söz edilmez. Ancak 17. ve 18. yy.larda bölgeye gelen gezginlerden birkaçı kent hakkında detaylı bilgiler verir[2].

2015 yılında, tiyatronun batısında yapılan kazı çalışmaları sırasında, batı *aditus maximus* girişinin bulunmasıyla birlikte, yapıdaki kazının seyri de değişmiş ve uzun yıllar modern mimari altında kalmış tiyatronun, sanılandan daha sağlam şekilde günümüze ulaştığı anlaşılmıştır.

2017 yılında, 2015 yılı kazıları sırasında tespit edilen *aditus maximus*un bulunduğu batı bölümde kazılara devam edilmiş, bu çalışmalar sırasında, *aditus maximus*un tonozlu girişi büyük oranda ortaya çıkarılmış, ayrıca, sahne binası ile *analemma* arasında kalan *parados* koridorunun da kazılarına başlanmıştır. Bu alanda yapılan çalışmalar sırasında, *parodos* koridorunu kapatan, tiyatroya ait mimarinin de devşirme olarak kullanıldığı bir duvar, tiyatronun kullanımdan kalktığı tarihi vermesi açısından önemli bir buluntu olarak kayıtlara geçmiştir. 2018 yılında ise, *aditus maximus* tamamen temizlenmiş ve orkestra çıkışı ile *tribunalia* açığa çıkarılmıştır. Bu arada Arkeoteknik firması tarafından, kazılan alanların belgelemesi (rölöve ve fotoğraflama) kazı ile eş zamanlı yapılmıştır.

Bu makale, 2020 ve 2021 yıllarında pandemi nedeniyle gerçekleştirilemeyen Kazı Sonuçları Toplantıları için hazırlanmıştır ve 2019 ile 2020 yıllarında yapılan kazıların sonuçlarını bilim dünyası ile paylaşmayı amaçlamaktadır.

* Doç. Dr. Emre OKAN, Düzce Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Beçi-Yörükler, Düzce/ TÜRKİYE, emreokan@duzce.edu.tr

1 2013 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izinleri ile Konuralp Müzesi Başkanlığı'nda, Düzce Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü'nün bilimsel danışmanlığında başlayan arkeolojik kazılar, Düzce Belediyesi tarafından da lojistik olarak desteklenen kazılar, 2020 yılında, Türk Tarih Kurumu'nun desteklediği 12 aylık kazı programına dahil edilmiştir. Bu konuda Kültür Bakanımız Sayın M. Nuri Ersoy ile Bakan Yardımcısı Nadir Alparslan'a ve Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne teşekkür ederiz.

2 Bu kaynaklar için bkz Karakuş 2017, 11-16.

2019 YILI KAZI ÇALIŞMALARI

Prusias ad Hypium tiyatrosu kazılarında 2019 yılı çalışmaları tiyatronun batı bölümünde yoğunlaştırılmıştır. Kazı öncesi alanda yapılan temizlik sonrası, 2017 yılından bu yana ortaya çıkarılan *cavea*nın (*ima cavea* batı bölümü) basamaklarının kuzeye doğru açılması çalışmaları gerçekleştirilmiştir (Resim: 2). Bu aşamada, basamaklar üzerine inşa edilmiş modern evlere ait beton blokları ve bahçe duvarı kalıntıları ile karşılaşılmış ve gerekli belgeleme işlemleri gerçekleştirildikten sonra beton bloklar ve tiyatro basamaklarının devşirme olarak kullanıldığı bahçe duvarı kaldırılarak kazıya devam edilmiştir. *İma cavea* üzerinde yapılan çalışmalarda, *cavea*ya ait 16 adet basamak ortaya çıkarılmıştır. Basamaklar üzerinde görülen çatlak ve kırıklara karşın, genelinin sağlam şekilde ortaya çıkarılmış olması, tiyatronun alt bölümünün sağlam kalmış olduğuna yönelik düşüncelerimizi doğrulamıştır.

Bu arada, tiyatronun batı *aditus maximus* koridoru zemin seviyesine kadar tamamen temizlenmiş ve orkestra çıkışı ortaya çıkarılmıştır (Resim: 2). Orkestra çıkışında, kilit taşı üzerinde yer alan kabartma kalkan ve çelenk motifi tiyatronun kullanımına yönelik fikir vermesi açısından önem arz eder. Nitekim, bu tiyatronun spor müsabakaları ve hatta gladyatör gösterileri için kullanıldığına yönelik yazıtlar da mevcuttur[3].

2019 yılında, 2018 yılında kazısı yapılan Geç Roma-Erken Bizans Dönemine tarihlediğimiz ve *parodos* koridoru içine inşa edilmiş olan mimari yayınlanmıştır[4]. Bu yayında, söz konusu yapı, içinde ele geçirilen işlenmiş hayvan kemikleri ve kemik objeler sayesinde atölye olarak tanımlanmış ve sikkeler yardımıyla İ.S. 4-5. yüzyıllara tarihlenmiştir.

2019 yılında, tiyatroda çalışılan bir diğer alan ise *media cavea* alanıdır. Burada yapılan kazının amacı, dışarıdan görünmeyen *media cavea* bloklarının mevcut olup olmadığını anlamaktır. Bu alanda gerçekleştirilen çalışmalarda, *media cavea*ya ulaşmak mümkün olmamakla birlikte, 1970'li yıllarda inşa edildiği anlaşılan, birbirine paralel şekilde yerleştirilmiş toprak harçlı bahçe duvarları ortaya çıkarılmıştır. Ancak bu alanda sonuca ulaşmak 2020 yılı çalışmalarında mümkün olacaktır.

2020 YILI KAZI ÇALIŞMALARI

Düzce Prusias ad Hypium antik kenti tiyatrosu 2020 yılından itibaren Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından, Türk Tarih Kurumu'nun desteklediği 12 aylık kazı programına dahil edilmiş ve böylece alanda daha uzun süreli çalışma mümkün olmuştur. Bu aşamada, Düzce Belediyesi'nin işçi ve lojistik desteği ile birlikte hız kazanan çalışmalar, tiyatronun batısında yoğunlaştırılmıştır. Özellikle, batı *ima cavea*nın ortaya çıkarılması dışında, *media* ve *summa cavea*ya erişimi sağlayan tonozlu koridorların da ortaya çıkarılması için çalışmalar yapılmıştır.

3 Akçakoca yolu üzerinde ele geçirilmiş olan bir yazıtta, Aphrodisiaslı bir boksör olan M. Aelius Aaurelius Menander'in maç kazandığı yerler arasında Prusias ad Hypium kenti de sayılmaktadır.

4 Okan-Bulut 2019, 165-188.

Cavea

Prusias ad Hypium tiyatrosunun *cavea*sı, güneydeki ovaya hâkim tepenin üst kısmındaki doğal yamacın üzerine oturtulmuştur. *Cavea* üç bölümden oluşmaktadır (*ima, media, summa*) (Çizim: 1). *Cavea*nın inşasında, tiyatronun oturduğu yamacın yapısı etkili olmuştur. *Cavea*, doğusunda anakaya zemine otururken, batıda, irili ufaklı şekilsiz taşlardan oluşan toprak harçlı bir temel üzerinde yükselmektedir[5]. Doğu ve batı uçlarda ise tiyatroyu, tonozlu girişler[6] desteklemektedir (Resim: 1B). *Ima* ve *summa cavea*da oturma sıraları görülürken, *media cavea*nın neredeyse tüm oturma blokları zaman içinde yerinden sökülmüştür[7]. Mevcut *cavea*larda basamak yükseklikleri ortalama 37 cm.-39 cm., derinlikleri ise 77 cm.-80 cm. arasında değişir. Tiyatronun *cavea* çapı ile ilgili olarak Ferrero 96 m. ve Sear 97 m. ölçüsünü verirken, tarafımızdan yapılan *cavea* restitüsyonuna göre bu ölçü 95 m. olarak hesaplanmıştır.

Tamamen ortaya çıkarılan *ima cavea* 9 *cuneus*a ayrılmıştır (Çizim: 1)[8]. *Media cavea*nın oturma sıralarına ait blokların tamamı sökülmüşse de başlangıç ve bitiş noktaları bilindiği için yapılan ölçümlerde *media cavea*nın yaklaşık 16 oturma sırasına sahip olduğu anlaşılmıştır. En üstte yer alan *summa cavea* ise mevcut haliyle 17 oturma sırasından oluşmaktadır[9]. Tüm basamak blokları yerel kireçtaşından yapılmış *cavea*da, her bir *cune*inin başı ve sonunda kabartma şeklinde, farklı stillerde ve kalitede işlenen aslan (griffon ?) ayakları vardır (Çizim: 2). Her bir scalae, oturma sırasıyla aynı bloğa oyularak yapılmıştır ve 68 cm.-73 cm. arası değişen genişliğe sahiptir.

*Ima cavea*ya doğu ve batıdan, iki adet *aditus maximi* ile giriş yapılmaktadır. Prusias ad Hypium tiyatrosunda hem batıda hem de doğudaki *aditus maximus* korunmuştur ve batıdaki *aditus maximus*tan anlaşıldığı kadarıyla, bu tonozlu geçitlere yaklaşık 3 mx3.70 m. ölçülerinde, dört basamakla inilen, tabanı taş döşeli ve üzeri tonozlu (tonoz günümüze ulaşmamış olsa da izleri mevcuttur) bir avludan girilmektedir (Resim: 3). Sağlam şekilde açığa çıkarılmış olan batı *aditus maximus*, 2.63 m.x2.62 m. ölçülerinde ve 10.50 m. uzunluktadır. Avlu ve koridorun tamamında kireçtaşı plakalardan yapılmış bir zemin kaplaması vardır. Ancak geçidin ortasından orkestraya kadar olan kısımda bu kaplama sökülmüştür[10]. 2020 yılı çalış-

5 Bu özelliği Ankyra tiyatrosu ile benzerlik göstermektedir. Bkz. Kadıoğlu 2004, 2.

6 Tonozlar olasılıkla İmparator Hadrian zamanındaki imar faaliyetleri sırasında inşa edilmiştir. Konuya ilişkin bir makale hazırlık aşamasındadır.

7 İ.S. 3. yy.da yapıldığı düşünülen kent surlarında tiyatro basamaklarının da kullanılmış olması, tiyatronun en erken 3. yy.da işlevini yitirdiğini göstermektedir.

8 Ferrero tarafından çizilen planda, *cunei analemma* duvarından itibaren başlamaktadır. Sear ise Prusias ad Hypium tiyatrosu hakkında verdiği bilgilerde tamamen Ferrero'nun planını temel almıştır. Sear *a.g.e.*, 359; ancak gerek plan olarak gerekse de mimari elemanlar açısından Ferrero'nun çizimi gerçeği yansıtmamaktadır. Yapı olasılıkla mevcut kısımlar ve yapının bir yamaca yaslı olması göz önüne alınarak, Ferrero tarafından bir Yunan tiyatrosu olarak yorumlanmış ve planı bu yoruma göre çizilmiştir, Fererro 1970, 125-132.

9 Sear, Ferrero'nun planından yola çıkarak bu sayıyı 16 olarak vermiştir Bkz. Sear *a.g.e.* 359.

10 Burada yapılan sondaj çalışmalarında ele geçirilen seramiklerin Geç Antik Çağa (İ.S. 4-5. yy.lar) ait olması, buradaki tahribatın söz konusu dönem içinde gerçekleştirilmiş olduğunu göstermektedir.

malarında, *aditus maximus*tan yaklaşık 20 cm. yükseklikteki bir basamaktan inilerek orkestraya giriş yapıldığı anlaşılmıştır. Batı *aditus maximus*un orkestraya açılan çıkış bölümündeki kemerin kilit taşı üzerinde kabartma şeklinde kalkan ve etrafını çevreleyen çelenk motifi, bu tiyatronun spor müsabakaları ya da gladyatör gösterileri için de kullanılmış olabileceğini düşündürmektedir (Resim: 2B)[11].

Media cavea bölümü ise en fazla tahrip olan kısımdır (Resim: 1B). Tiyatronun modern yerleşim alanı olarak kullanıldığı dönem içinde, *media cavea*nın oturma sıralarının tamamı sökülmüş, hem tiyatroda başka amaçlarla hem de kentteki diğer evlerin inşasında kullanılmıştır. 2020 yılına kadar *media cavea*ya ait bir iz aranmış, bu çalışmalar sırasında, *media cavea* podium duvarının yaklaşık 20 m.lik kısmı ile kerkislere ulaşımı sağlayan iki scalaenin başlangıç basamakları ve *ima cavea* ile *media cavea* arasındaki ilk *diazoma* bulunmuştur. Bu *diazoma*nın *ima cavea*ya bağlanan bölümünde yer alan ve içinde korkulukların yerleştirildiği zıvana delikleri olan yaklaşık 26 cm. genişlikteki kanal tedpit edilmiştir (Resim: 4). Ancak aynı durum, ikinci *diazoma* için geçerli değildir, çünkü bu alan neredeyse tamamen tahrip olmuş ve *diazoma* zemini sökülmüştür.

*Media cavea*ya, *ima cavea*da olduğu gibi, hem doğuda hem de batıda "L" planlı *vomitorium*lar ile ulaşılmaktadır (Resim: 5)[12]. Batıdaki *media cavea vomitorium*unun kuzey-güney koridoru 3.65 m. genişlik ve 5.35 m. uzunlukta, doğu-batı koridoru ise 3.80 m. genişlik ve 7.30 m. uzunluktadır. Hem doğu hem de batı *media cavea vomitorium*ları, özellikle Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Döneminde üzerlerine inşa edilen evler nedeniyle büyük ölçüde zarar görmüştür. Bu evlerin kalıntılarını bugün de görmek mümkündür.

Tiyatronun günümüze kadar büyük oranda korunmuş olan bir diğer bölümü *summa cavea*dır. *Summa cavea*nın yaklaşık 3/2 si korunmuştur (Resim: 1B). *Summa cavea* blokları çok uzun süre hava ile temas ettiği için üzerinde oluşan patina tabakası nedeniyle, orijinal rengini kaybetmiş ve gri bir renk almıştır. *Summa cavea*nın mevcut olan kısmından yola çıkarak 18 *cuneus*a ayrılmış olduğu hesaplanmıştır (Çizim: 1).

2020 yılı çalışmalarında, tiyatronun batısında, *summa cavea*ya ulaşımı sağlayan yaklaşık 26 m. uzunlukta ve büyük oranda çökmüş olan "L" formlu ve beşik tonolzu bir vomiytoryum tespit edilmiştir (Resim: 6). Vomitoryum, olasılıkla bindirme teknikte yapılmış tonozlardan oluşmaktadır ve başlangıç tonozu, birkaç küçük çatlak dışında sağlam şekilde ortaya çıkarılmıştır.

30°lik bir eğime sahip olan theatron kısmının, özellikle batı bölümde yapılan kazılarla elde edilen veriler sayesinde restitüsyon önerisini yapmak mümkün olmuştur (Çizim: 3). Ya-

11 Tiyatroda gladyatör gösterilerinin de yapılmış olduğu araştırmacılar tarafından belirtilmektedir. Bkz. Karakuş 2017, 61.

12 Anadolu'da L Planlı vomitoryumlara sahip tiyatrolar arasında Alinda Tiyatrosu, bkz. Sağnak, 2017, 85-87; Hierapolis Tiyatrosu (bkz. Sağnak *a.g.e.* 113-118; Ferrero 1990.) ve Prusias ad Hypium tiyatroruna yapısal olarak en çok benzeyen tiyatrolardan biri olan Kibyra Tiyatrosu (bkz. Sağnak *a.g.e.*, 123-125; Yılmaz, 2009, 105-107; Özdilek2016, 139-185) ve Nysa Tiyatrosu (Sear *a.g.e.*, 74) sayılabilir.

pılan rölöve ve restitüsyon çalışmaları sonucunda Prusias ad Hypium tiyatrosunun yaklaşık 9500/10000 kişi kapasiteli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Analemma

2020 yılında, tiyatronun batısında yapılan kazılar, tiyatronun görkemli *analemma* duvarını da ortaya çıkarmıştır. Tiyatronun *analemma* duvarları düzgün kesilmiş dikdörtgen kireçtaşı bloklardan *isodomik* tarzda inşa edilmiştir (Resim: 7). Yer yer bloklar üzerinde mahmuzların bırakıldığı görülmektedir. *Analemma* duvarı en batıda, tiyatroyu dıştan çevreleyen kalın bir çevre duvarı ile birleşmektedir. Bu bölüm, güneyden kuzeye doğru *summa cavea*yı ve *vomitorium* tonozunu destekleyen, içi harçlı molozla dolu, iri kumtaşı blokların çevrelediği odacıklardan oluşmaktadır (Resim: 6). *Analemma* duvarının, çevre duvarı ile birleştiği ve en yüksek seviyesine (yaklaşık 20 m.) ulaştığı noktada, *summa cavea* vomitoryumunun batısında, olasılıkla içinde bir heykel olan kemerli bir niş bulunmaktadır. Nişin yüksekliği 287 cm. genişliği 150 cm. derinliği ise 65 cm.dir (Resim: 7). Yarım daire bir kireçtaşı bloğun destek olduğu ve günümüze üç taşı kalmış olan niş kemerinin taşları, tiyatronun tüm kemer ve tonozlarında olduğu gibi üç *fascia*lı bir profile sahiptir ve en üstte *kyma reversa* profile sahip kemer tacı yer almaktadır

Orkestra

2017 -2020 yılları arasında büyük kısmı açığa çıkarılan *ima cavea* ve *aditus maximi*, Prusias ad Hypium tiyatrosunda orkestranın yarım daireyi aşan formda olduğunu göstermiştir (Çizim: 1). Tam olarak ortaya çıkarılmamış olmasına rağmen, daha önceki araştırmacılar orkestranın çapını 22 m. olarak hesaplamıştır[13]. Bu boyutuyla, yakın coğrafyadaki Ankyra Tiyatrosu'ndan geniştir[14].

2020 yılı sonunda, batı *aditus maximus*un orkestraya açılan bölümünde yapılan çalışmalarda, *aditus maximus*tan orkestraya 20 cm. yükseklikteki bir basamak ile inildiği görülmüştür. Anadolu'da benzer şekilde yarım daireyi aşan orkestraya sahip tiyatrolar arasında Elaiussa-Sebaste Tiyatrosu[15], Kaunos[16], Kibyra[17], Hierapolis[18] tiyatroları örnek gösterilebilir.

Sahne Binası

Prusias ad Hypium tiyatrosunun sahne binası, etrafına inşa edilen evlerin yarattığı tahribata ve taşlarının büyük oranda kayıp olmasına rağmen, günümüze kadar büyük oranda

13 Sear, Ferrero'yu baz alarak bu ölçüyü vermiştir. Bkz. Sear *a.g.e.*, 359.

14 Ankyra tiyatrosu 12.5 m. çapında orkestraya sahiptir. Bkz. Kadıoğlu *a.g.e.*, 4.

15 Sağnak *a.g.e.*, 107; Schneider 2008, 35.

16 Yılmaz *a.g.e.*, 43; Öğün 2001, 53.

17 Sağnak *a.g.e.*, 123-125; Sear *a.g.e.*, 332, plan 324.

18 Ceresa 2002, 53; Sağnak *a.g.e.*, 114; Sear *a.g.e.*, 338.

korunmuştur (Resim: 1B). Özellikle doğu bölümü çatı seviyesine kadar ayakta kalmış olduğundan binanın genel planını oluşturmak ve cephe görünüşüne dair restitüsyon önerebilecek kadar veriye ulaşmak mümkün olmuştur (Çizim: 4). Rektilinear formdaki sahne binası mevcut haliyle 50 m. uzunluk, 12 m. genişlik, 6 m. yüksekliktedir. Tamamı, kireçtaşı bloklarla *isodomik* tarzda inşa edilmiştir. Sağlam kalmış doğu bölümünde, dış cephedeki iki adet pencere ve bir adet kapıdan anlaşıldığı kadarıyla sahne binası üç kapı (1 *valva regia*, 2 *porta hospitale*) ve altı adet pencereye sahiptir (Çizim: 4B)[19]. *Scaenae frons* iki kenardan kanatlarla (versurae) sınırlandırılmıştır. Olasılıkla bu kanatlarda da birer kapı bulunmaktadır[20].

Batı bölümdeki kazılardan anlaşıldığı kadarıyla sahne binası ile theatron arasında 3.70 m. genişlikte *parodos*lar yer almaktadır. Batı *parodos*ta yapılan kazılarda, koridorun dikdörtgen şekilli kireçtaşı bloklardan oluşan *isodomik* tarzda örülmüş duvarlarla sınırlandırıldığı görülmüştür. Ayrıca özellikle sahne binası temelinde kullanılan kumtaşı bloklar yaklaşık 10 cm. kadar dışa doğru çıkıntılı yerleştirilmiştir[21]. Hem doğuda hem de batıda, *aditus maximi* üzerinde yer alan kareye yakın planda yapılmış ve plaka taş döşeli *tribunalia* alanlarına, *parodos*tan açılan merdivenlerle giriş yapılmaktadır. Bu alanların varlığı, tiyatroda, özellikle Roma İmparatorluk Dönemi içinde, tiyatro performansları dışında farklı gösterilerin de yapıldığını göstermektedir (Resim: 8).

Henüz kazısı tamamlanmadığı için genel planı hakkında kesin bir şey söylemek zor olsa da batı *parodos*ta yapılan kazılar sırasında bulunmuş ve mermerden yapılmış kompozit sütun başlığı ile *torus*larında defne yaprağı ve üç noktalı sarmal motifi bulunan Attik-İon sütun kaidesi ile farklı mimari elemanlar, tiyatronun *scaenae frons*undaki dekorasyon hakkında fikir vermektedir (Resim: 9)[22]. Ayrıca sahne binası içindeki dolguda İonik tarzdaki sütun başlıklarının varlığı ve bu başlıkların kompozit başlıklara oranla daha küçük boyutlu olması, *scaenae frons* dekorasyonunda her kat için iki farklı düzenin kullanılmış olabileceğini düşündürmektedir.

Sahne binası ile orkestra arasındaki orana bakıldığında, Vitruvius tarafından belirlenen Yunan tiyatrosu oranlarına uyduğu söylenebilir[23]. Bu da, tiyatronun Hellen oranlarını koruduğunu göstermektedir.

---

19 Bu durum beş kapılı Anadolu geleneği ile uyuşmamaktadır. Bkz. Kadıoğlu *a.g.e.*, 7; ayrıca *scaenae frons* tipleri için bklz. Sear *a.g.e.*, 83-87; Isler de yapının sahne binasının üç kemerli kapı ve altı kemerli pencereye sahip olduğunu belirtmektedir. Isler *a.g.e.*, 641-642.

20 Sear, *scaenae frons* duvarında üç kapı bulunan tiyatrolarda, kenarlardaki kanatlarda da birer kapı bulunduğunu ve toplam 5 kapı ile sahneye giriş yapıldığını belirtmektedir. Sear *a.g.e.*, 83.

21 Laodikeia Tiyatrosu *parodos*unun da *parodos*u *isodomik* tarzda kesme bloklardan oluşmaktadır ve doğu *parodos* duvarının dayanıklılığını arttırmak için en alt sıradaki blokların 14 cm. dışa doğru çıkıntılı yapıldığı görülmüştür. Bkz. Şimşek-Sezgin 2011, 183.

22 Sahne binasındaki dolgu içinde yer alan yarım ve tam sütun gövdeleri nedeniyle, Prusias ad Hypium tiyatrosunun *scaenae frons*unda bu tip sütunların kullanıldığı anlaşılmaktadır. Sear, en erken (İ.Ö. 4-3. yy.lar) scaenea fronslarda kullanılan sütunların yarım sütun ya da pilaster sütunlar olduklarını ancak İ.Ö. 1. yy.dan itibaren serbest duran sütunların dekorasyonda yer almaya başladığını belirtir. Sear *a.g.e.*, 83.,

23 Bu oranlar Yunan tiyatroları için bir yarıçap, Roma tiyatroları için yarım yarıçaptır. Bkz. Kadıoğlu *a.g.e.*, 6.

Sahne binasının arşitrav blokları üzerindeki bir yazıttan anlaşıldığı kadarıyla İmparator Hadrianus Döneminde M. Iulius Proklos isimli bir Prusiaslı'nın İmparator Rahipliği unvanına yükseltilmesi onuruna sahne binasının *proskenion*unu ve bazı heykellerini yaptırdığı bilinmektedir[24]. Bu yazıtın bize verdiği bilgi önemlidir ancak sahne binasının tamamının mı Hadrianus Döneminde yapıldığı ya da bir onarımın mı söz konusu olduğuna cevap vermek şu aşamada mümkün değildir. Ancak batı *parodos* içinde bulunan kompozit sütun başlığına baktığımızda sahne binası dekorasyonunun Hadrianus Dönemine (M.S. 2. yy.ın ikinci çeyreği) atfedilmesi mümkün görünmektedir[25].

Tiyatronun Evreleri

Prusias ad Hypium tiyatrosu, Hellenistik kökenli bir tiyatrodur. Tiyatronun yamaca yaslı olması, *cavea*nın sahne binasından yüksek ve güneydeki ova manzarasına hâkim olması, orksetranın yarım daireyi aşan formu ve *cavea* ile sahne binasının ayrı olması Yunan tiyatrolarına özgü özellikler olarak göze çarpar. Özellikle tiyatronun batı bölümünde, tiyatro çevre duvarının dışında yapılan kazılarda Geç Hellenistik Döneme tarihlenebilecek siyah firnisli seramik örneklerinin varlığı tiyatronun Hellenistik kökenine işaret etmektedir[26].

Ancak, tiyatronun mevcut durumu, Hellenistik tiyatronun Roma Döneminde genişletildiğini göstermektedir. Özellikle batı ve doğu bölümün tonozlar üzerinde yükseltilmiş olması bu fikri desteklemektedir. Ayrıca, hem tonozlar hem de sahne binasındaki kapı ve pencere kemerlerinin kemer taşlarının üç *fascia*lı profilleri ile tonoz ve kemerlerin oturduğu traverslerin *kyma recta* ve *kyma reversa*dan oluşan basit profillerinin benzer olması, inşa süreçlerinin çağdaş olduğuna işaret eden unsurlardır. Tiyatronun batısında, tonozları destekleyen odacıklarda bulunmuş kırmızı astarlı Roma seramikleri, çoğunlukla İ.Ö. 1. yy. sonu ile İ.S. erken 2. yy. arasına tarihlenmektedir. Bu seramikler de tiyatronun söz konusu tarihler içindeki kullanımına işaret eder.

Yukarıda bahsedilen Proklos yazıtı ise sahne binasının ya Hadrianus Döneminde baştan inşa edildiğini ya da onarımdan geçtiğini göstermektedir. Sear[27] sahne binasının İ.S. 3. yy.ın ilk yarısında yeniden dekore edildiğini söylese de, bu tarih sahne binasının dekorasyonu için

24 Adak 2021, 89-101.

25 Kompozit başlık mevcut haliyle 65 cm. yüksekliğe ve 70 cm. genişliğe sahiptir. Bu başlık kalathos üzerinde iki sıra akanthus yaprak dizisine sahiptir. Akanthus yaprakları üzerindeki derin kanallar yuvarlak yaprak uçlarına kadar uzatılmıştır. Başlığın üç yumurtadan oluşan ekhinus kısmında ise, yumurtalar ve yumurta çerçeveleri arası oldukça derin işlenmiş ve yumurtalar arasındaki oklar belirgin biçimde gösterilmiştir. Üç yapraktan oluşan köşe palmetleri oldukça detaylı bir işçiliğe sahiptir. Akanthus yapraklarının formu, Laodikeia Kuzey Tiyatrosunda bulunan Korinth başlıklarıyla benzerdir. Laodikeia örnekleri bu özellikleri nedeniyle Korinth başlıklarını Geç Hadrian-Erken Antoninler Dönemine tarihlemektedir. Bkz. Şimşek-Sezgin, *a.g.e.*, 183. Ayrıca, Prusias ad Hypium kompozit başlığı Efes Agorasında bulunmuş olan Geç Hadrian-Erken Antoninler Dönemi kompozit başlıkları ile benzerlik göstermektedir. Bkz. Başaran 1999, 22-23, fig. 14-15.

26 Söz konusu seramikler yayın aşamasındadır.

27 Sear 2006, 359.

oldukça geç bir tarihtir. Proklos yazıtı ve kompozit başlık en geç İ.S. 2. yy. ortasına işaret etmektedir.

Tiyatronun batı *parodos*unda, 2017 ve 2018 yılı kazılarında tespit edilip açığa çıkarılan ve koridoru enlemesine kapatan bir duvar ve duvarın oturduğu tabaka, tiyatronun sonuna işaret etmektedir. Ortalama 1.18 m. yükseklikte korunmuş olan duvar, *parodos* koridorunda, yaklaşık 50 cm. yükseklikteki bir toprak tabakanın üzerine yer almaktadır. Bu toprak tabaka içinden ele geçirilen İmparator Probus (İ.S. 276-282) sikkesi bu tarihte tiyatronun kullanımda olmadığını göstermektedir. Bunun nedeni, İ.S. 3. yy.ın özellikle ikinci yarısına damgasını vuran Goth tehlikesi olabilir. Bu tarihlerde birçok kenti yakıp yağmalayan bu barbar kavimlerin kente ulaştığı kesin olarak bilinmemekle birlikte, kentin etrafına aceleyle inşa edilmiş bir sur sistemi, bu dönem içinde kentteki kültürel faaliyetlerin kısıtlandığı ya da sonlandırıldığını düşündürmektedir. Bu ilk katmanın üzerinde yer alan ve yukarıda bahsedilen toprak harçlı duvar ise alt seviyesinde bulunan İmparator Arcadius (İ.S. 395-408) sikkesi ile tarihlenmektedir. Bu yapı içindeki kazılarda duvarın önündeki bir kireç kalıntısının içinde, kesilmiş hayvan kemikleri ele geçirilmiştir. Kemikler üzerine yapılan inceleme ve alandan ele geçirilen kemik obje ve seramikler[28] Geç Antik Çağda bu yapının bir kemik işleme atölyesi olarak kullanıldığını göstermektedir[29]. 2020 yılı kazıları sırasında, sahne binasının batısında yapılan kazılarda ortaya çıkarılan ve sahne binasının mimarisinden faydalanılıp taş ve tuğla kullanılarak inşa edilmiş harçlı duvarları sahne binasını farklı büyüklükte odalara ayırmıştır. Kuzey odanın girişini oluşturan iki parça duvardan batıdaki tamamen tuğla, doğudaki ise tuğla ve taş kullanılarak inşa edilmiştir. Duvarlar ortalama 1 m. kalınlıktadır. Güneydeki odayı kuzeyden sınırlandıran ve daha iyi korunmuş olan duvar ise sahne binasının batı duvarındaki çıkıntı taş bloklar destek alınarak inşa edilmiştir. Yaklaşık 2.5 m. uzunlukta ve 1 m. genişlikteki duvar, taş ve tuğla kullanılarak inşa edilmiştir. Sahne binasının batı kanadı içindeki bu odacıklar içinde yapılan kazılar, *parodos* koridorunda ortaya çıkarılan duvarın işlevini kanıtlarcasına, işlenmiş hayvan kemiklerini ve çok sayıda İ.S. 4-6. yy.lar arasına tarihlenebilecek seramikleri ortaya çıkarmıştır.

Sahne binasının kullanım evresine yönelik bir diğer önemli buluntu, kuzey odanın güneybatı köşesinde ortaya çıkarılan bebek mezarıdır. Pişmiş toprak *stroter* ve ön kısmında bitkisel bir *antefix* bulunan taş bir *kalipter* kullanılarak yapılmış olan mezarın içinden tarihleyici bir buluntu ele geçirilmemiş olmasına aynı tabakada çok miktarda İ.S. 4. yy.a (çoğunlukla I. Konstantin ve II. Julianus ikkeleri) tarihli sikke ele geçirilmiş olması, mezarın en erken bu yüzyılın başında yapılmış olduğunu göstermektedir.

28 Bu seramikler arasında yer alan İ.Ö. 4-6. yüzyıllara ait beyaz hamurlu ve havuç formlu gövdeye sahip Herakleia Pontika üretimi *amphora*lar, kentin Geç Antik Çağda bile kurucu kenti olan Herakleia Pontika ile bağının kopmadığını göstermektedir. Bkz. Okan-Bilir 2020, 333-356.

29 Okan-Bulut 2019, 165-188.

Tiyatronun Kullanımı

Prusias ad Hypium tiyatrosu kullanımı açısından tipik bir Roma tiyatrosudur. Kültürel ve dini etkinliklerin yoğun olduğu Yunan tiyatrolarının aksine Roma tiyatroları, kültürel gösterilerden daha ziyade halkın ilgisini çekecek kanlı gösteriler ve spor müsabakalarına ev sahipliği yapmıştır. Bu durumu Prusias ad Hypium tiyatrosunda da görmek mümkündür. Bugün Konuralp Müzesi envanterinde bulunan bir mezar yazıtına göre, Yunanistan'dan gelen tiyatro topluluğuna üye Atinalı bir tragedya oyuncusunun (Tiberius Klaudius Philoksenos) Prusias'ta öldüğü ve gömüldüğü, yıllar sonra Korinthli bir meslektaşının (İsthmos), mezar taşına kabartma tiyatro maskları yaptırarak O'nu onurlandırdığı anlaşılmaktadır[30]. Aphrodisias'ta bulunmuş bir yazıtta, Aphrodisiaslı bir pankreas boksörünün (M. Aelius Aurelius Menander) gösteri maçı yaptığı kentler arasında Prusias ad Hypium'un da yer alması[31], bu maç için tiyatronun kullanılmış olabileceğini akla getirmektedir. Bu kapsamda hem doğuda hem de batıda, *aditus maximus*ların üzerindeki *tribunalia*ların varlığı önemlidir.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Bu makale Prusias ad Hypium tiyatrosunda, özellikle 2020 yılında yapılan kazılar ile büyük oranda açığa çıkarılan mimariden elde edilen bilimsel verileri ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, söz konusu veriler, nitelikleri itibariyle tiyatro için yeni ve özgün sonuçları da beraberinde getirmiştir. Kazılar ile ortaya çıkarılan mimarinin detaylı şekilde belgelenmesi, bu sonuçların temelini oluşturmuş ve tiyatronun mimarisine yönelik sağlam kanıtlara dayalı restitüsyon önerilerini sunmaya olanak sağlamıştır. Tüm bu bilgiler ışığında Prusias ad Hypium tiyatrosundan elde edilen yeni ve özgün bilgiler şunlardır:

Prusias ad Hypium tiyatrosu, sistemli kazıların başladığı 2013 yılına kadar, planı ve özellikleri tam olarak bilinmeyen, yalnızca 1860'ta Fransız gezgin G. Perrot ve Mimar E. Guillaume ile 1970 yılında De Bernardi Ferrero'nun çizmiş olduğu planlar ile tanınan bir yapıydı. Ancak Perrot ve Ferrero ile sonrasında bu tiyatroyu çalışan diğer araştırmacıların verdikleri bilgiler birbirinin tekrarı olmalarının yanı sıra yeni kazıların ortaya çıkardığı sonuçlarla büyük oranda farklılık göstermektedir. Tiyatro hakkında ilk kapsamlı bilgiyi veren Perrot, tiyatroyu iki *cavea*lı ve yarım daire formuyla göstermiştir (Çizim: 5A). Bunun sebebi Perrot'un *ima cavea*yı görmemiş olmasıdır. Ferrero ise tiyatronun mevcut kalıntılarından yola çıkarak ve tiyatronun tamamının yamaca yaslı olması nedeniyle yapıyı tipik Yunan tiyatrosu formunda, yarım daireyi aşan orkestra ve diagonal *analemma* duvarıyla göstermiştir (Çizim: 5B). Ferrero planında, tiyatroya girişi sağlayan iki *parados* ve "L" planlı *media cavea vomitorium*larını da göstermiştir. Perrot'tan farklı olarak Ferrero, tiyatro *cavea*sını üç bölüme

30 Yazıtın çevirisi: "Atinalı, Tragedya sanatçısı Tiberius Claudius Philoksenos, 29 yıl 3 ay yaşadı. (Ben) Korinthli tragedya sanatçısı Isthmos (Bu mezarı) yeniledim", Bkz. Karakuş *a.g.e.* 206-207; Ameling *a.g.e.*, No.97.

31 İ.S. 138-169 yılları arasına tarihlenen bu yazıtta sporcunun Bithynia'da Nikomedia, Nikaia, Prusias ad Hypium ve Claudiopolis kentlerinde ve daha pek çok kentte erkekler pankreas oyununu kazandığı yazmaktadır. Bkz. Ameling *a.g.e.*, 13-14;

ayırarak çizmiştir. Fererro'nun yapının mimarisi ile ilgili tek doğru çıkarımı bu görünmektedir. Ayrıca Ferrero, Prusias ad Hypium tiyatrosunu hem Yunan hem de Roma tiyatrolarının özelliklerine sahip olması nedeniyle "geçiş formu" olarak tanımlamıştır[32].

Prusias ad Hypium tiyatrosunda devam eden kazılar birçok bilinmezi açıklığa kavuşturmuştur. Bunların başında yapının planı gelmektedir. Fererro'nun çizdiği planın aksine Prusias ad Hypium tiyatrosu, diagonal *analemma* duvarlarından ziyade düz hatlı *analemma* duvarlarına sahiptir (Çizim: 1). Bu düz hatlı plan içinde, yapının yamaca yaslı ve üç *cavea*lı olması, orkestranın yarım daireyi aşan plana sahip olması, sahne binası ile *cavea*nın ayrı olması gibi özellikler Romalı görünen bu yapının arka planında Yunanlı bir mimari anlayışın olduğunu göstermektedir. Bu da Fererro'nun ortaya attığı, Prusias ad Hypium tiyatrosunun bir geçiş dönemi tiyatrosu olduğu görüşünü kanıtlamaktadır.

Ancak uzun yıllar boyunca faklı amaçlarla kullanılmış olması ise tiyatronun tarihlendirilmesine engel bir durumdur. Kazılar başlamadan önce tiyatronun sahne binasında ve orkestrası üzerinde yaklaşık 5 m. yükseklikte bir dolgunun olması ve bu dolgunun büyük oranda modern olması, özellikle 19. yy. sonu ile 20. yy. başından itibaren bu alandaki yapılaşmanın bir göstergesidir. Batı *parodos* ve sahne binasının batısında keşfedilmiş olan Geç Antik Çağ yapısı ise tiyatronun en geç İ.S. 4. yy. başında kullanımdan kalkmış olduğunun göstergesidir. Ancak, tarihlendirme konusunda esas sorun ise tiyatronun ilk inşa edildiği dönemin tarihlenmesinde karşımıza çıkmaktadır. 2020 yılı kazılarında, özellikle batı bölümde yapılan kazılarda, tiyatronun tonoz temelleri içinde tespit edilen kırmızı astarlı Roma seramikleri, Perrot, Fererro, Isler, Sear gibi araştırmacıların yapı için verdiği İ.Ö. 1. yy. sonu ile İ.S. 1. yy. arasına verdikleri tarihi doğrular niteliktedir. Yine, tiyatronun batısında ve tiyatro dışındaki dolgu içinde yoğun siyah firnisli seramiğin tespit edilmiş olması ise bu alandaki Geç Hellenistik (İ.Ö. 2.-1. yy. başı) dönem dolgusunu görmemizi sağlamıştır. Mimari anlamda ise yapının Yunan tiyatro geleneğini yansıtan özellikleri dışında, tonozlu giriş koridorlarının varlığı, Roma Dönemi içinde bir yenileme geçirdiğine yönelik kanıtlar olarak yorumlanabilir. Tiyatronun özellikle sahne binasına ait mimari elemanların detayları ise bu yenilemenin Hadrian Dönemi içinde gerçekleştiğini düşündürmektedir. Nitekim Prof. Dr. Mustafa Adak tarafından okunan sahne binasının arşitrav blokları üzerindeki yazıt, Hadrianus Döneminde bir düzenleme ve yenileme yapıldığını göstermektedir.

Prusias ad Hypium tiyatrosunun inşa dönemine ilişkin bir diğer veri de, Prusias ad Hypium tiyatrosunda çıktığı söylenen ve bugün Berlin'de sergilenen Hellenistik kökenli bir kabartmadır. Tam olarak bulunmuş bu eser bir satyr ve nympheden oluşan doğa manzaralı bir kabartmadır[33]. C. Blümel tarafından yayınlanmış olan bu kabartmada, solda yerde oturan bir satyr, ona doğru eğilmiş bir nymphe ve üzerinde herme olan bir kaya altarı yer almaktadır.

32 Ferrero 1990, 115-128.

33 Kabartmanın Prusias'tan çıktığı tarih belli değildir fakat 1960 yılında Carl Blümel tarafından yayınlanmıştır. Bkz. Blümel I960 27f, fig. 3. Berlin inv. 1841. H. 0.31 m.; W. 0.43 m.; H. of relief 0.05 m.

Kabartma 31 cm. yükseklikte, 43 cm. genişlikte ve 5 cm. kalınlıktadır[34]. Bu kabartmanın, sonrasında, kendisi örnek alınarak yapılan Roma Dönemi kopyaları için terminus ante quem olduğu öne sürülmüş ve İ.Ö. 1. yy.a tarihlenmiştir[35].

Yukarıda da belirtildiği gibi kazılar neticesinde ortaya çıkarılan mimari, yapının detaylı rölövesinin ve restitüsyonunun hazırlanmasına olanak sağlamıştır. Rölöve çizimleri, üç boyutlu tarayıcılardan elde edilen verilerle hazırlanmış ve restitüsyon çizimlerinin temelini oluşturmuştur. Ayrıca mevcut mimari sayesinde tiyatronun üç boyutlu modeli de, bir öneri olarak ilk kez bu yayın ile bilim dünyasının ilgisine sunulmuştur. Yine de yapılan belgeleme yapının özgün görünüşüne yönelik öneriler olarak kabul edilmelidir. Kazılar tamamlandıktan sonra yapının mimarisi kesin olarak anlaşılacaktır.

KAYNAKÇA

Adak, Mustafa, 2021, "Das Bühnengebäude Von Prusias Ad Hypıum Und Seine Bauinschrift", *Asia Minor*, 1, 89-101.

Ameling, Walter, 1985. *Die Inschriften von Prusias ad Hypium, IK (Inschriften Griechischer Städte aus Kleinasien)*, Band 27, Bonn,

Memnon 2007. *Herakleia Pontike Tarihi (Peri Herkleias)*, Çev. Murat Arslan, Odin Yayıncılık,

Ayengin, Nurperi 2014. "Düzce İli Kazı ve Yüzey Araştırma Sonuçları", içinde Düzce'de Tarih ve Kültür, Düzce Belediyesi Kültür Yayınları. *Düzce Araştırmaları* 1, Ed. Ali Ertuğrul, İstanbul,

Başaran, Cevat 1999. *Anadolu Kompozit Başlıkları*, İstanbul

Blümel, Carl I960. "Drei Weihreliefs an die Nymphen," *Theoria, Festschrift fuiir W. H. Schuchardt-Deutsche Beitrdge zur Altertumswissenschaft*,

Celal Şimşek- Sezgin, M. Ayşem 2011. "Laodikeia Kuzey Tiyatrosu", *OLBA* XIX, 173-202.

Ceresa, F. 2002. "Geometrie Formali Per Il Rilievo del teatro di Hierapolis", *Saggi in Onore Di Paolo Verzone*, Ed. D. Da Bernardi Ferrero, Roma, Giorgio Bretschneider Editöre.

Ciancio Rosseto, Paola - G. Pisani Sartorio, 1994. *Teatri Greci en Romani. Alle origini del linguaggio rappresentato* I–III. Rome,

de Bernardi Fererro, Daria, 1970. *Teatri Classici in Asia Minore* 3, Rome.

de Bernardi Ferrero, Daria, 1990. *Batı Anadolu'nun Eski Çağ Tiyatroları*, (Çev. Erendiz Özbayoğlu), Ankara.

Doğancı, Kâmil, 2013. Antik Kaynaklara Göre Bithynia'daki Civitaslar, *U.Ü. Fen-Edebi-*

34 Hanfmann 1966, Vol. 70, No. 4, 371-373, Fig. 2.

35 Hanfmann *a.g.e.*, 373.

yat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2013/1, Yıl: 14, Sayı 24, 167-186.

Ertuğrul, Ali - İrfan Dursun, 2014. "Düzce Yöresinde Fetihler Dönemine Nispet edilen Camiler", içinde: *Düzce'de Tarih ve Kültür,* Düzce Belediyesi Kültür Yayınları. Düzce Araştırmaları 1, Ed. Ali Ertuğrul, İstanbul 392-421.

Hanfmann, George M. A. 1966. "A Hellenistic Landscape Relief", *AJA*, 371-373.

Isler, Hans Peter, 2017. *Antike Theaterbauten aın Handbuch. Katalogband. Archaeologische Forschungen*, Band 27, Wien.

Kadıoğlu, Musa 2004. "Ankyra Tiyatrosu: Ön Rapor/ Vorbericht über das Theater von Ankyra", I. - II. Ulusal Arkeolojik Araştırmalar Sempozyumu - *Anadolu / Anatolia*, Ek Dizi 1, Ed. Z. Çizmeli Öğün, T. Sipahi, L. Keskin, Ankara, 1-13.

Karakuş, Onur Sadık 2017. *Roma İmparatorluk Döneminde Prusias ad Hypium*, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Eskişehir.

Ninou Kindeli, V.- N. Chatzidakis, 2016. "Roman Theatre at Aptera: a preliminary report", içinde: *Roman Crete New Perspectives*, (ed. Jane E. Francis-Anna Kouremenos), Philadelphia, 127-154.

Michels, Christoph, 2017. "The Persian İmpact on Bithyhnia, Commagene, Pontos and Cappadocia", içinde: S. Muller, T. Howe, H. Bowden, *The History of Argeads, New Perspectives, Classica et Orientalia*, 19, Wiesbaden, 41-56.

Okan, Emre - Ahmet Bilir, 2020. "A group of Heraclea Pontica *amphora*e from the Late Antique bone workshop at Prusias ad Hypium Theatre", *Peuce Serie Nouă* XVIII, 333-356.

Okan, Emre - Hande Bulut, 2019. "Prusias ad Hypium Antik Tiyatrosunda Bir Geç Antik Çağ Kemik Atölyesi", içinde: *Arkeolojiyle Geçen Yarım Asır: Sevil Gülçür Armağanı*, Ankara, 165-188.

Öğün, Baki, 2001. *Kaunos-Kbid*, Antalya.

Özdilek, Banu, 2016. "Lykia Tiyatrolarına Genel Bakış", *CEDRUS* IV, 139-185.

Perrot, George- Edmond Guillaume, 1872. *Exploration Archéologique de La Galatie et de Bithynie, d'une partie de la Mysie, de la Phrygie, de la Cappadoice et du Pont*, Paris.

Sağnak, Erkan Recep, 2017. *Anadolu Tiyatrolarında Tonoz*, (yayınlanmamış doktora tezi), İstanbul.

Sayar, Mustafa Hamdi, 2020. "Bithynia Krallarının Adlarını Taşıyan Şehirlerin Kurulmasının Eskiçağda Bithynia Bölgesinin Bağımsız Kalma Çabalarıyla İlişkisi", içinde: *Konur Alp Gazi ve Düzce Tarihi Sempozyumu*, 23-24 Kasım 2018, Ankara 3-14.

Schneider, E. Equini, 2008. *Elaiussa Sebaste*, Çev: L.E. Sakar, İstanbul.

Sear, Frank, 2006. *Roman Theatres. An Architectural Study*, Oxford.

Schuchardt, W. H., I960. *Deutsche Beitrdge zur Altertumswissenschaft*, 27f.

Texier, Charles 2002. *Küçük Asya. Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*, I. Cilt, Çev. Ali. Suat, Ankara.

Treister, Mikhail 2010. "Achaemenid and Achaemeind-Inspired Goldware and Silwerware, Jewellery and Arms and their imitations to the North of the Achaemenid Empire", Achemenid Impact in the Black Sea Communication of Powers. İçinde: *Black Sea Studies* 7 eds. Jens Nieling-Ellen Rehm, Aaahus Univesity Press, Denmark, 223-279.

von Bothmer, Dietrich. 1984. A Greek and Roman Treasury, *The Metropolitan Museum of Art Bulletin*.

Woodward A.-Margaret Hobling, 1925. "Excavations at Sparta, 1924–1925, 2. The Theatre." *ABSA* 26, 119-156.

Yılmaz, Yaşar 2009. *Anadolu Antik Tiyatroları*, İstanbul, 119-56.

Resim 1 A: Prusias ad Hypium kentinin konumu B- Prusias ad Hypium Tiyatrosu.

Resim 2 A: Tiyatronun batı bölümü (*parodos*, *tribunalia* ve *ima cavea*). B: Batı *aditus maximus* koridoru.

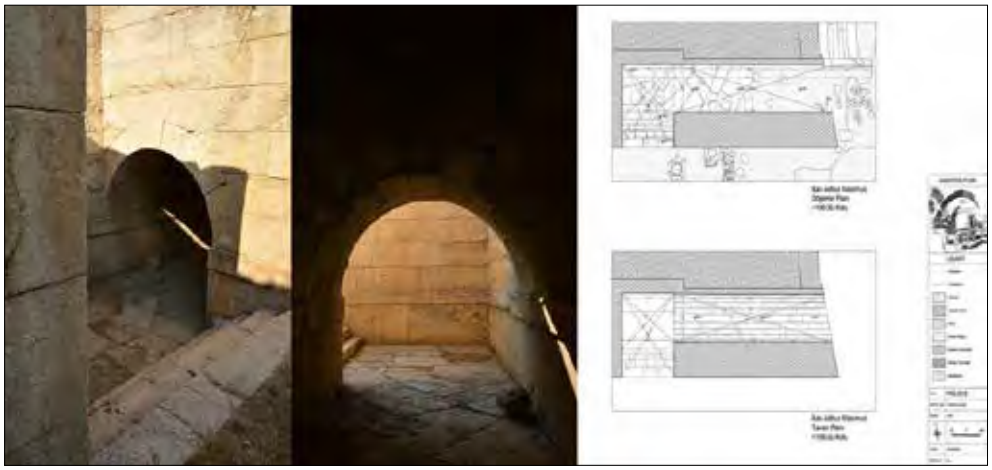

Resim 3: Batı *aditus maximus* koridoru ve planı.

Resim 4 A: Birinci *diazoma*. B: *Media cavea* podyum duvarı.

Resim 5: *Media cavea*ya girişi sağlayan L planlı tonozlu koridorlar.

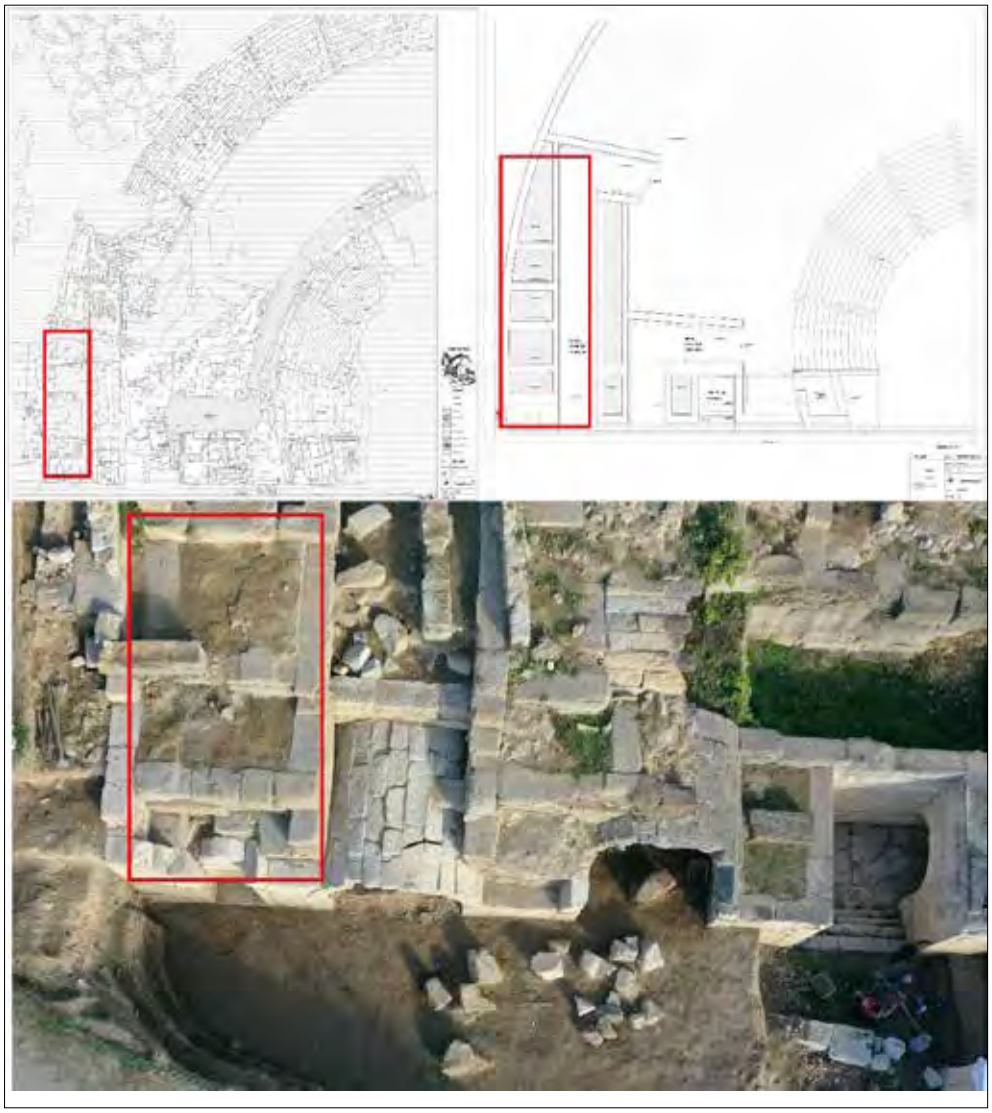

Resim 6: *Summa cavea*ya çıkışı sağlayan tonozlu *vomitoryum* ve tonozları destekleyen içi moloz dolgulu odacıklar.

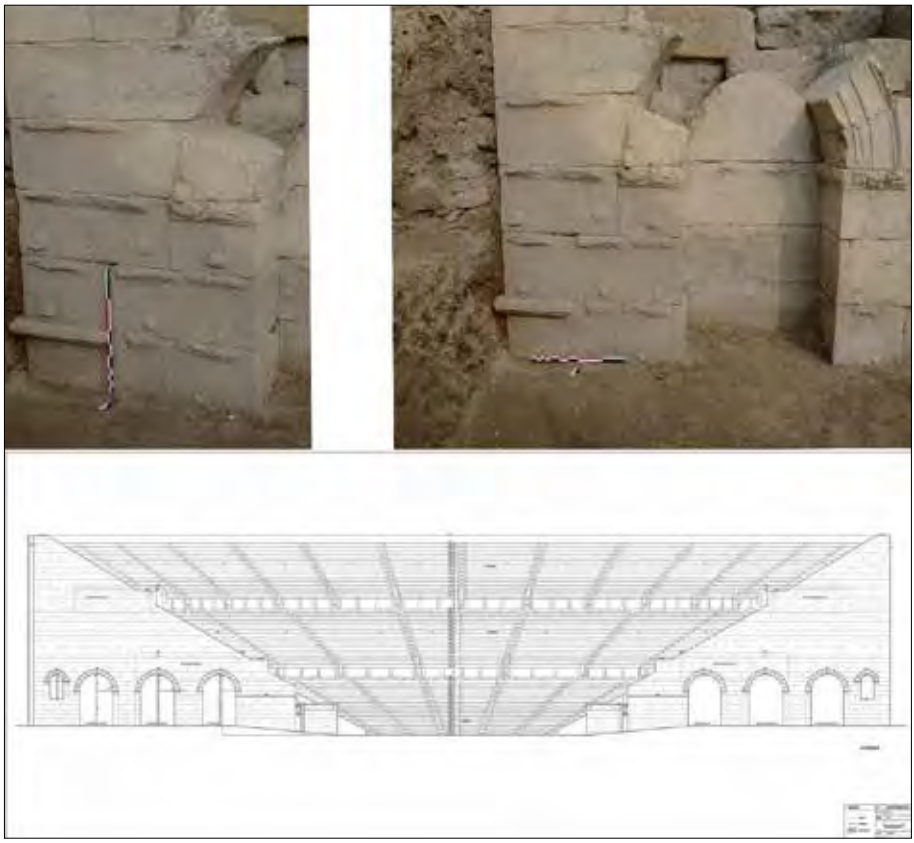

Resim 7: Tiyatro batı *analemma* duvarı, kemerli niş ve *analemma* duvarlarını gösteren restitüsyon çizimi.

Resim 8: Doğu ve batı *tribunalia*.

Resim 9: Batı *parodos*ta bulunmuş kompozit başlık ve Attik-İon sütun kaidesi.

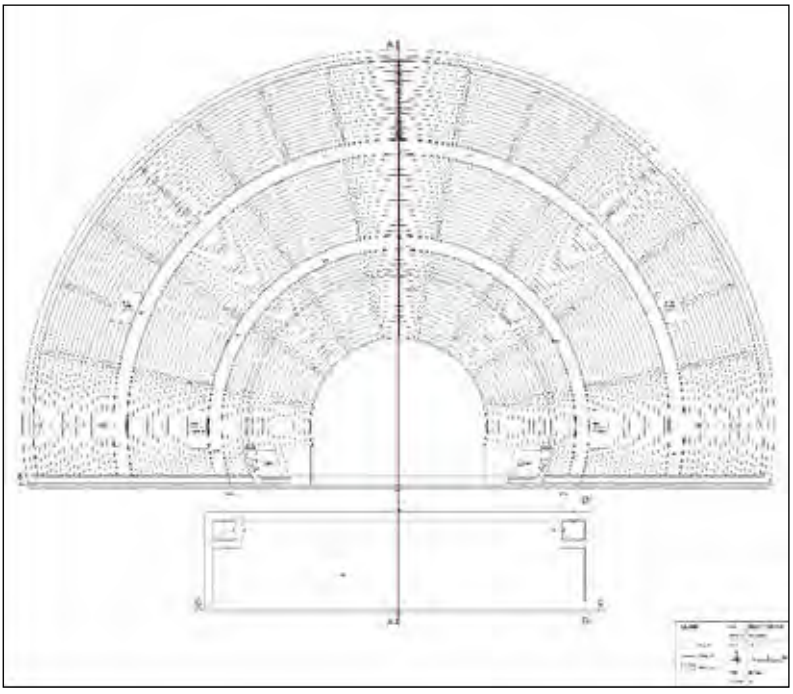

Çizim 1: Tiyatronun plan restitüsyonu.

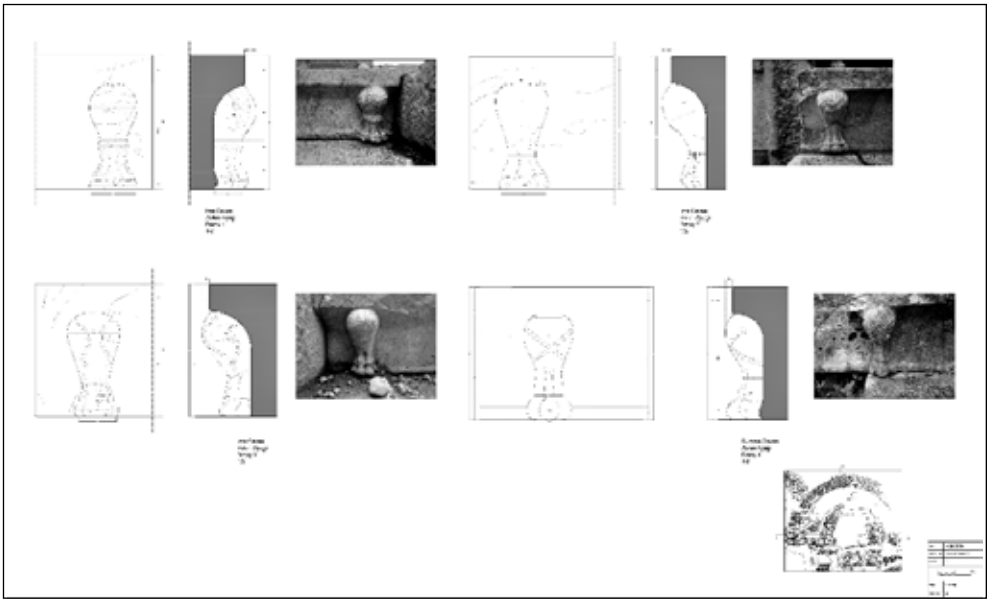

Çizim 2: Oturma basamağı profilleri ve kabartma aslan (griffon?) ayakları.

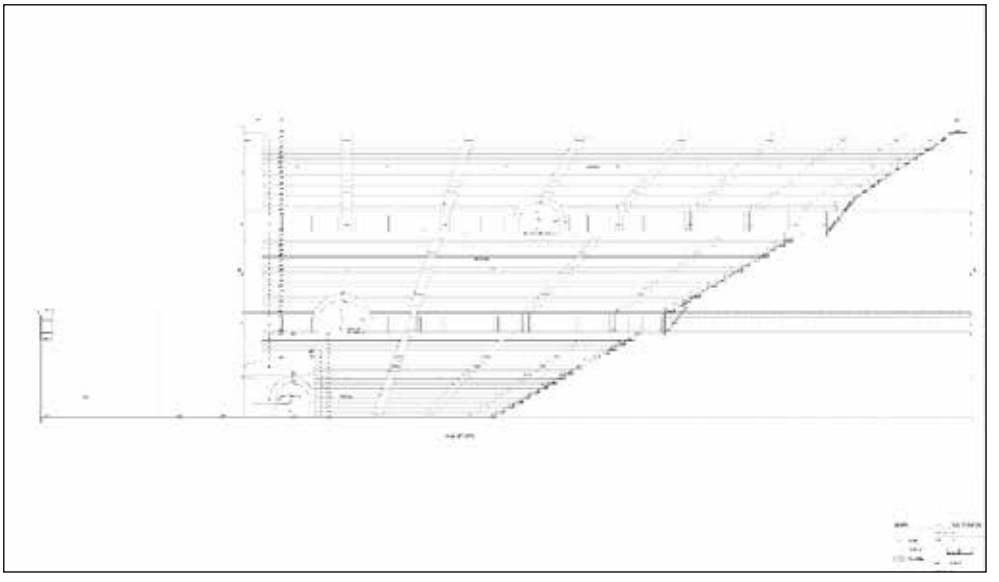

Çizim 3: Tiyatro kesit çizimi (A-A kesiti).

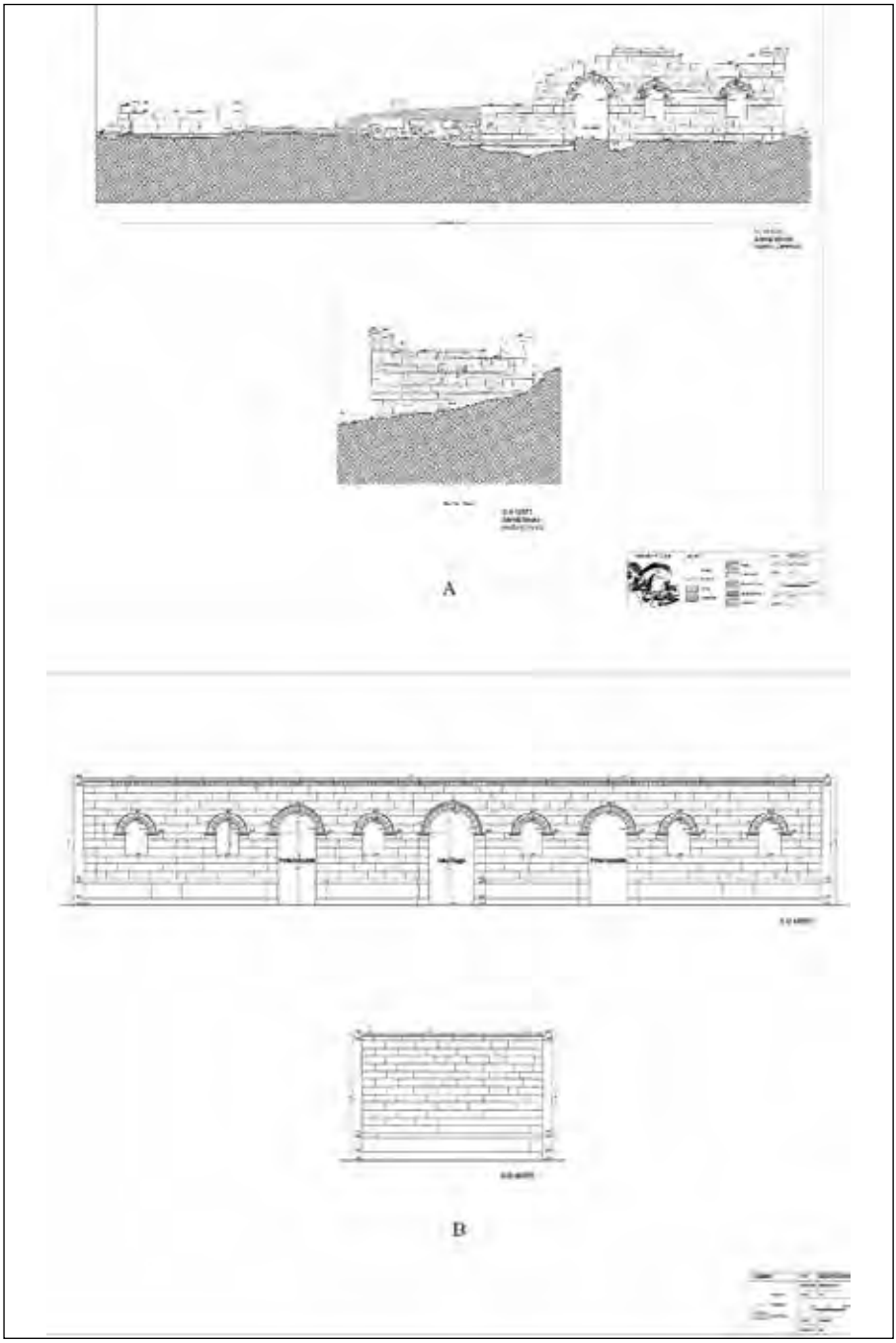

Çizim 4A: Sahne binası rölövesi. B: Sahne binası restitüsyonu.

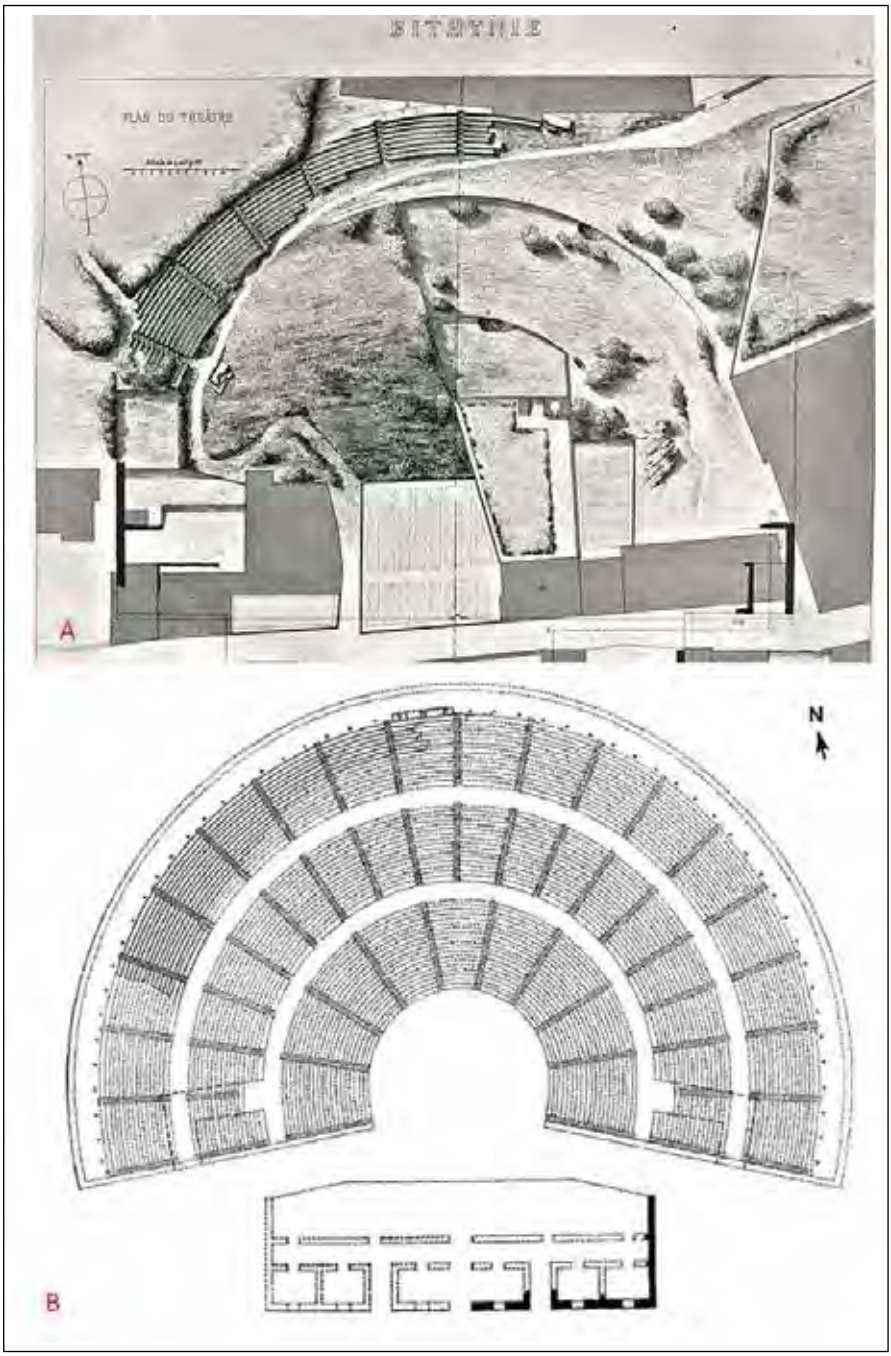

Çizim 5 A: Perrot tarafından çizilen plan (Perrot 1872). B: Ferrero tarafından çizilen plan (Ferrero 1970).

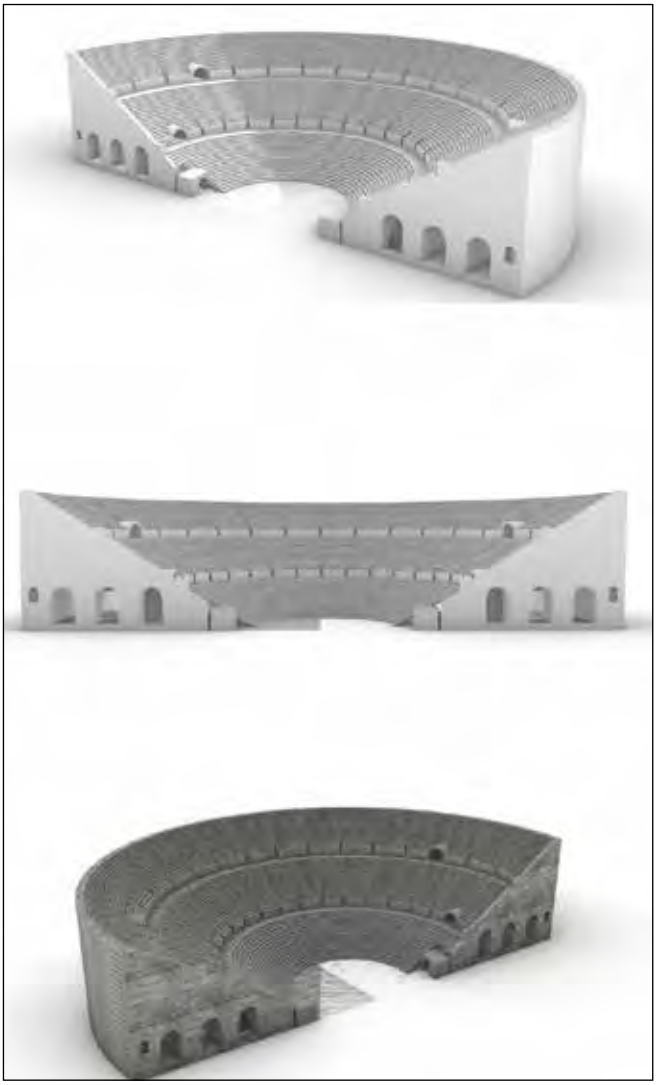

Çizim 6: Tiyatronun üç boyutlu modeli.

KSANTHOS – LETOON KAZI ÇALIŞMALARI: 2020

Erdoğan ASLAN*

L. Ufuk ERDOĞAN

Yusuf KILIÇ

Uğurcan ORHAN

1. GİRİŞ

Antalya İli, Kaş İlçesi Ksanthos Antik Kenti ve Muğla İli, Seydikemer İlçesi Letoon Kutsal Alanı'nda, 01.06.2020 tarih ve 2587 sayılı Cumhurbaşkanı kararı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğünün 24.06.2020 tarih ve 434473 sayılı kazı ruhsatnamesi ile Selçuk Üniversitesi adına sürdürülen, Ksanthos-Letoon Kazısı, 2020 sezonunun arazi çalışmaları 06.07.2020 tarihinde başlamış, 14.09.2020 tarihinde sonlandırılmıştır. Çalışmalar Kültür ve Turizm Bakanlığı Temsilcisi Malatya, Malatya Arkeoloji Müzesi Müdürlüğü uzmanı Bülent Demir'in katılımıyla gerçekleştirilmiştir.

Bu sezon yapılan çalışmalar kazıdan ziyade alt yapıya, tespite, çevre düzenlemeye ve eser depolarına yönelik olarak gerçekleştirilmiştir.

2. KSANTHOS ANTİK KENTİ

Bu sezon çalışmalarında; eser ve malzeme depoları ile bu yapıların çevrelerinin temizlik, bakım ve düzenleme çalışmalarının yapılması, özellikle gezi yolları ile yapılar içinde bitki temizliği gerçekleştirilmesi ve arazideki yapıların mevcut durumlarının belgelenmesi amaçlanmıştır.

Çalışmalar dört başlık altında gerçekleştirilmiştir;

- Çevre Düzenleme Çalışmaları

- Tespit Çalışmaları

* Doç. Dr. Erdoğan ASLAN, Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Konya/TÜRKİYE, erdoganaslan@gmail.com Orcid no: 0000-0002-3437-7207

PhD. Öğr. L. Ufuk ERDOĞAN, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya/TÜRKİYE, ufukerdogan@hotmail.com.tr Orcid no: 0000-0001-8468-1613

Araş. Gör. Yusuf KILIÇ, Sinop Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Sinop/TÜRKİYE, yusuffkilicc@gmail.com Orcid no: 0000-0002-8125-4701

PhD. Öğr. Uğurcan ORHAN, Akdeniz Üniversitesi, Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü, Antalya/TÜRKİYE, orhanugurcan@gmail.com Orcid no: 0000-0003-4344-6267

Katkı ve yardımlarından dolayı Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğüne, çalışmalar sırasında her türlü desteği sunan Demre Müzesi Müdürü Nilüfer Sezgin ile Fethiye Müze Müdürü Emel Özkan'a ve tüm müze çalışanlarına, özveri ile çalışan tüm kazı ekibine ve Kaş Belediyesi ile Seydikemer Belediyesine en içten teşekkürlerimizi sunarız. Bu araştırma Selçuk Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından desteklenmiştir. Proje Numarası: 20401111

- Depo Çalışmaları
- Epigrafik Çalışmalar

2.1. Çevre Düzenleme Çalışmaları (Resim: 1)

Kente gelen ziyaretçilerin öncelikli gezi alanları olan agora, tiyatro, hamam, Bey Akropolü'nde bulunan Likya ve Bizans konutları ve doğu-batı caddesi yabani ot ve çalılardan temizlenmiş, buralara ulaşımın sağlandığı yollar düzeltilmiştir (Resim: 2). Temizlik çalışmaları, kentin kuzeydoğusunda yer alan ve neredeyse tamamen bitki örtüsü ile kaplı olan Ksanthos'un en nitelikli mezar anıtlarının yer aldığı nekropolis alanı temizlenerek ziyaretçiler için 1.5km.lik gezi güzergâhı düzenlenmiş ve gelecek yıllarda gerçekleştirilecek olan bilimsel araştırmalar için zemin oluşturulmuştur (Resim: 3).

2.2. Tespit Çalışmaları

Gerçekleştirilecek kazı, rölöve, restorasyon ve çevre düzenleme çalışmaları için kent ve çevresinin tamamını kapsayan yüksek çözünürlüklü ortofotosu oluşturulmuştur. Kent Tiyatrosu, Harpy Mezar Anıtı, Payeli Dikme Mezar Anıtı, Yazıtlı Dikme Anıt Mezarı ve Likya Ev Tipi Anıt Mezar ile *kriptoportik* yapılarının mevcut durumu incelenmiş ve acil olarak müdahaleye ihtiyaç duyulan kısımları tespit edilmiştir. Bu yapıların statik ve dayanım analizlerinin yapılması ve gerekli koruma önlemlerinin alınması için ivedilikle restorasyon ve konservasyon çalışmalarına yönelik işlemler başlatılmıştır. Ayrıca, tiyatro yapısının rölöve ve restorasyon projeleri için ön hazırlıklara başlanmıştır.

Bu çalışmalara ek olarak, arazinin güncel ve ayrıntılı haritasının oluşturulabilmesi için kalıntıların yerleri belirlenmiş ve bu yapı kalıntılarının ölçüm ve çizimlerine başlanmıştır.

2.3. Depo Çalışmaları

Kentin sınırları içerisinde yer alan birbirine bitişik etüdlük eser ve malzeme deposu kente güneyden girişi sağlayan modern yolun hemen kuzeydoğusundaki yamaçta konumlanmaktadır (Resim: 1). Uzun yıllardır kullanılmış olan taş depo binasının temizlenmesi, özellikle çatı ve duvarlarının bakım ve onarımının yapılabilmesi, eserlerin tasniflenebilmeleri için eser deposunun yaklaşık 70 m. batısında yeni yapılmış olan karşılama merkezinde geçici depo alanı ve çalışma laboratuvarının tahsis edilmesi ve düzenlemesi için çalışmalar yapılmıştır. Burada oluşturulacak olan deponun demir rafları yaptırılmış ve plastik buluntu kasaları temin edilmiştir (Resim: 4). 2021 yılında başlanacak olan taşıma işlemine yönelik hazırlık çalışmaları büyük oranda tamamlanmıştır. Ayrıca depo bahçesinde ve içinde yer alan toplamda 11'i taş biri pişmiş toprak olan 12 adet envanterlik eser Likya Uygarlıkları Müzesine teslim edilmiştir[1]. Bunların içinde Roma İmparatorluk Dönemine ait sekiz altar, Roma İmparatorluk Dönemine ait üzerinde onurlandırma yazıtı bulunan bir heykel kaidesi, olasılıkla bir impara-

1 Daha önceki kazı sezonlarında çıkarılan bu eserler eser deposunun bahçesinde ve içinde yer almaktaydı.

tora ait heykel parçaları (iki parça), ezme teknesi (*trapetum*) ve bir adet *pithos* yer almaktadır (Resim: 5). Ayrıca eser deposunun bitişiğinde yer alan malzeme deposu da düzenlenmiştir.

2.4. Epigrafik Çalışmalar[2]

Kentte gerçekleştirilen epigrafik çalışmalarda tahribatsız ve temassız görüntülemeye olanak sağlayan ve oldukça hassas sonuçlar veren RTI ve Fotogrametri metotları uygulanmıştır[3]. Ksanthos Antik Kenti'nde öncelikli olarak daha önce tespit edilen ve okunmasında zorluk yaşanan yüzeyi aşınmış yazıtların çözümlenebilmesi için söz konusu yöntemler ile belgeleme yapılmıştır (Resim: 6). Ayrıca kentte yürütülen temizlik ve gözlem çalışmaları sırasında Payava Lahdi ile Akropol Dikmesi arasında tespit edilen yeni bir yazıt da hem geleneksel yöntemlerle hem de sayısal olarak RTI yöntemi ile kayıt altında alınmıştır.

3. LETOON KUTSAL ALANI

Bu sezon çalışmalarında ören yerinin içinde bulunan ve önceki kazı ekipleri tarafından konaklama ve depo alanı olarak kullanılmış olan yapılarda temizlik, bakım ve düzenleme çalışmaları yapılmıştır. Bu çalışmalara ek olarak kutsal alan içinde yer alan tapınaklar ve diğer yapılarda belgeleme çalışmaları yapılmıştır (Resim: 7).

- Çalışmalar dört başlık altında gerçekleştirilmiştir;
- Çevre Düzenleme Çalışmaları
- Tespit Çalışmaları
- Depo Çalışmaları
- Epigrafik Çalışmalar

2 Epigrafik çalışmalar Akdeniz Üniversitesi, Eskiçağ Enstitüsü, Edebiyat Fakültesi, Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü Öğretim Üyesi Arkeolog–Epigraf Doç. Dr. Nihal Tüner Önen yürütücülüğünde, yine aynı departmandan Arş. Gör. Aykan Akçay ve Arş. Gör. Betül Gürel tarafından gerçekleştirmiştir.

3 RTI Metodu Reflectance Transformation Imaging -RTI- (Yansıtma Dönüşümlü Görüntüleme): Objelerin yüzeyinin farklı açılardan aydınlatılması ile elde edilen yansıtma değerlerinin sentezlenmesi sonucu materyalin yüzey morfolojisine dair hassas ve doğru veriler sunan sayısal bir fotoğraflama metodudur. Ksanthos ve Letoon'daki yazıtların RTI metodu ile sayısallaştırılması aşamasında arazi koşullarında taşınabilir ekipmanlarla (fotoğraf makinesi, üçayak, ışık kaynağı, yansıtıcı küreler vb.) kayıt yapılabilmesine imkân veren Highlight-RTI metodu kullanılmıştır. Fotogrametri Metodu Yüzeyi erozyona ve kırılmalara uğramış yazıtların çözümlenmesine tarafımızdan kullanılan bir diğer metot ise yakın mesafe fotogrametridir. Bu yöntemle, birbiriyle örtüşen görüntü verileri (fotoğraf) bağdaştırılarak ilgili bilgisayar programlarıyla structure from motion algoritmaları kullanılarak nesnelerin üç boyutlu hassas sayısal modelleri oluşturulmaktadır. Ksansthos-Letoon dijital epigrafi çalışmalarında özellikle silindirik formdaki yazıtlı stellerin kaydı alınmış ve üç boyutlu sayısal modelleri oluşturulmuştur. Structure from Motion yöntemi ile yazıtların 3 boyutlu dijital temsillerinin oluşturulması aşamasında Agisoft Metashape Pro yazılımı tercih edilmiştir.

3.1. Çevre Düzenleme Çalışmaları

Çevre düzenleme çalışmaları öncelikle ören yerini gezen ziyaretçilerin kullandığı yaklaşık 3 m. genişliğindeki yol ve bu yolun sınırlarını oluşturan ahşap çitlerin bakım ve onarımları yapılmıştır (Resim: 8).

Gezi yolunun onarım ve bakımının ardından tiyatro, *portiko*, Apollon Tapınağı, Artemis Tapınağı, Leto Tapınağı, teraslar, kutsal yol, anıtsal çeşme, taş bahçeleri ve erken Hristiyanlık Dönemine tarihlendirilen kilisede bitki temizliği gerçekleştirmiştir (Resim: 9). Ayrıca etrafta dağınık vaziyette bulunan moloz taşlar toplanarak taş havuzları oluşturulmuştur. Çevre düzenlemeye yönelik yapılmış ve zamanla yıkılmış olan modern kuru moloz taş duvarlar onarılmıştır (Resim: 10).

3.2. Tespit Çalışmaları

Kentin, kazı, rölöve, restorasyon ve çevre düzenleme çalışmalarına yönelik kent algısının anlaşılabilmesi ve verilerin kullanılabilmesi için kent ve çevresinin tamamını kapsayan yüksek çözünürlüklü ortofotosu oluşturulmuştur (Resim: 7).

Akdeniz Üniversitesi'nden Dr. M. Hamdi Kan yürütücülüğündeki heyet[4] tarafından, "Kültür Turizminin Seyahat Kısıtlamalarından Kurtarılmasında Sanal Gerçeklik" başlıklı 120K375 No.lu Tübitak projesi kapsamında çalışmalar yürütülmüştür. Bu proje kapsamında özellikle tapınakların bulunduğu kısmın hem alan ve yapı tarama yöntemleri ile mevcut durumu hem de dijital modelleme yöntemleriyle kullanımda olduğu dönemdeki durumu iki ayrı içerik olarak üretilmiştir. Yüksek performanslı dijital ekipmanla üretilen içerik, sanal gerçeklik setleriyle izlenebilir formata dönüştürülmüş ve ziyaretçiye mekânsal ve zamansal seyahat hissi vermesi sağlanmıştır.

Tiyatronun hali hazır durumu belgelenmiş ve incelemelerde bulunulmuştur. Acil olarak müdahaleye ihtiyaç duyulan kısımlar tespit edilmiş, özellikle tiyatro binası kuzey *vomitoriu*munun girişindeki çökme tehlikesine karşın ivedilikle restorasyon ve konservasyon çalışmaları başlaması için hazırlıklar yapılmış ve ilgili birimler bilgilendirilerek gerekli başvurular yapılmıştır. Ayrıca arazinin güncel ve detaylı haritasının oluşturulabilmesi için kalıntılarının yerleri belirlenerek ölçüm ve çizimleri yapılmıştır.

3.3. Epigrafik Çalışmalar

Kentte gerçekleştirilen epigrafik çalışmalarda Ksanthos Antik Kenti'nde kullanılan metotlar uygulanmıştır. Letoon çalışmaları kapsamında alanda yürütülen temizlik ve düzenleme çalışmaları sırasında tapınak alanındaki moloz taşlar arasında bulunan bir yazıt parçası bel-

4 Bu çalışma için Akdeniz Üniversitesi, Serik Güzel Sanatlar Meslek Yüksek Okulundan Öğr. Gör. Dr. M. Hamdi Kan, Akdeniz Üniversitesi, Fen Fakültesi, Uzay Bilimleri ve Teknolojileri bölümünden Jeodezi ve Fotogrametri Mühendisi Doç. Dr. Nusret Demir, Peyzaj Mimarı Doç. Dr. Serdar Selim, Arkeolog Serkan Bulamaz ve 3D programcı Can Güloğlu arazi çalışmalarına katılmışlardır.

gelenmiş ve önceki yazıtların fotoğraf kayıtları alınmıştır (Resim: 11). Ayrıca yüzeyi aşınmış olan bir yazıtın RTI kaydı alınmıştır.

3.4. Kazı Evleri İle Malzeme Depolarının Bakımı ve Onarımı

Bilim heyeti ve öğrencilerin konakladığı kazı evi Letoon örenyeri sınırları içinde bulunmaktadır. Kullanımda olan yapılardan (1, 2, 4 No.lu yapılar) 1 No.lu yapının (kazı evi) bakım, onarım ve düzenleme (Resim: 12) çalışmaları kapsamında çatının su sızdırmazlığının sağlanması amacıyla çatı izolasyonu yapılmıştır (Resim: 13). Konutun iç ve dış cephe duvarlarında bakımsızlıktan ve nemden kaynaklanan sıva dökülmeleri nedeniyle oluşmuş hasarlar giderilmiştir (Resim: 14). Hasarları giderilen bu duvarlar ile pencere, kapı, merdiven korkulukları ve verandayı çevreleyen kepenkler boyanarak önceki kötü ve bakımsız görünüm ortadan kaldırılmıştır. Ayrıca kazı evi tabelası yaptırılarak kazı evinin yola bakan cephesine yerleştirilmiş ve kazı evinin hemen bitişiğine bayrak direkleri dikilip resmi yapı kimliği kazandırılmıştır (Resim: 14).

Tüm bunların yanı sıra gerekli düzenleme ve temizlik çalışmaları yapılarak 4 No.lu yapı (misafirhane) kullanılabilir duruma getirilmiştir. Malzeme deposu olarak kullanılan 2 ve 3 No.lu yapıların içinde bulunan tüm malzeme dışarıya çıkarılmış temizlenmiş ve depoların içlerine çelik raf ve dolaplar yerleştirilmiştir. Dağınık ve atıl halde olan tüm malzeme sınıflandırılarak bakımları yapılmış, düzenli bir biçimde raf ve dolaplara dizilmiştir (Resim: 15).

Resim 1: Ksanthos, ortofoto üzerinde gösterilen çalışma alanları.

Resim 2: Ksanthos, Bey Akropolü ve Kuzey Nekropolis bitki temizliği çalışmaları.

Resim 3: Ksanthos, Kuzey Nekropolis yönlendirme tabelaları ve gezi yolu.

Resim 4: Ksanthos, yeni eser deposu için hazırlanan demir raf ve kasalar.

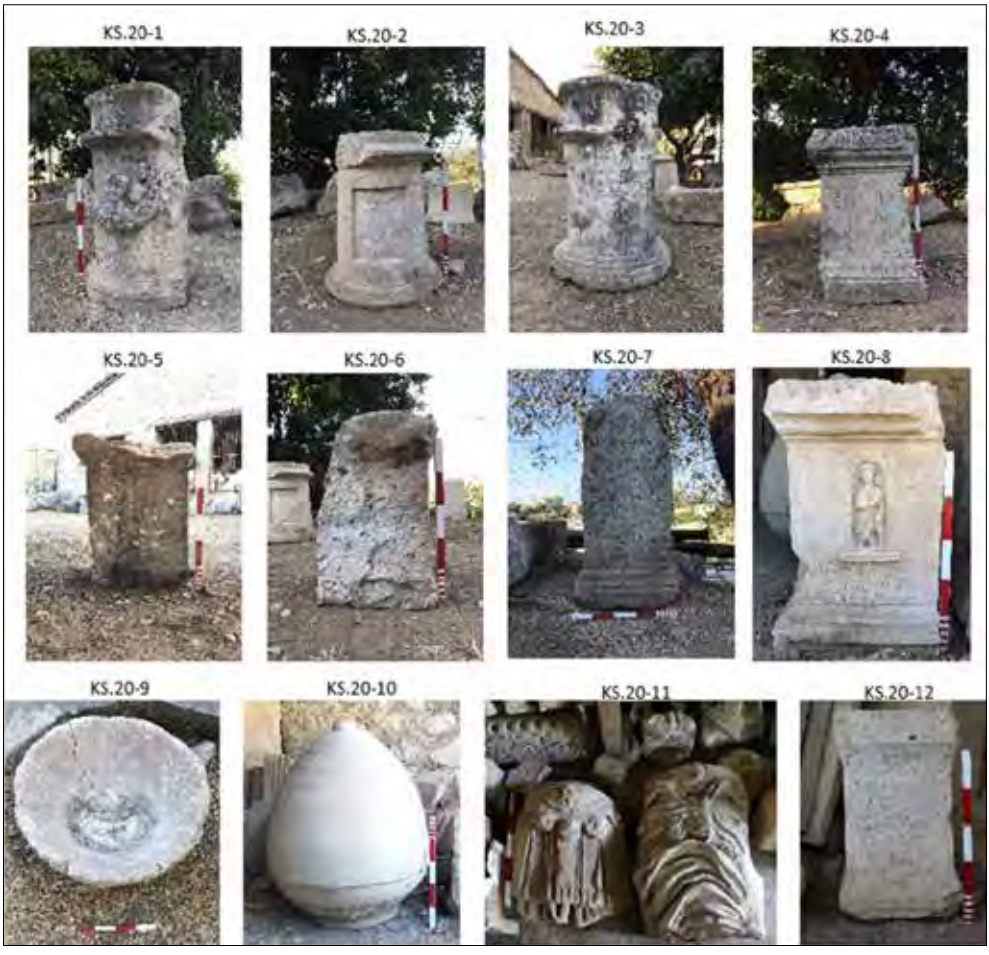

Resim 5: Ksanthos, müzeye teslim edilen eserler.

Resim 6: Ksanthos, yazıtlı eserler üzerindeki epigrafi çalışmaları ve yeni tespit edilen yazıtlı stel parçası.

Resim 7: Letoon, arazi temizlik ve düzenleme çalışmalarının yapıldığı alanlar.

Resim 8: Letoon, gezi yolu temizlik ve onarım çalışmaları.

Resim 9: Letoon, arazide yapılan temizlik çalışmaları.

Resim 10: Letoon, alanda dağınık durumda bulunan moloz taşların düzenlenmesi.

Resim 11: Letoon, yazıtlı blok parçası.

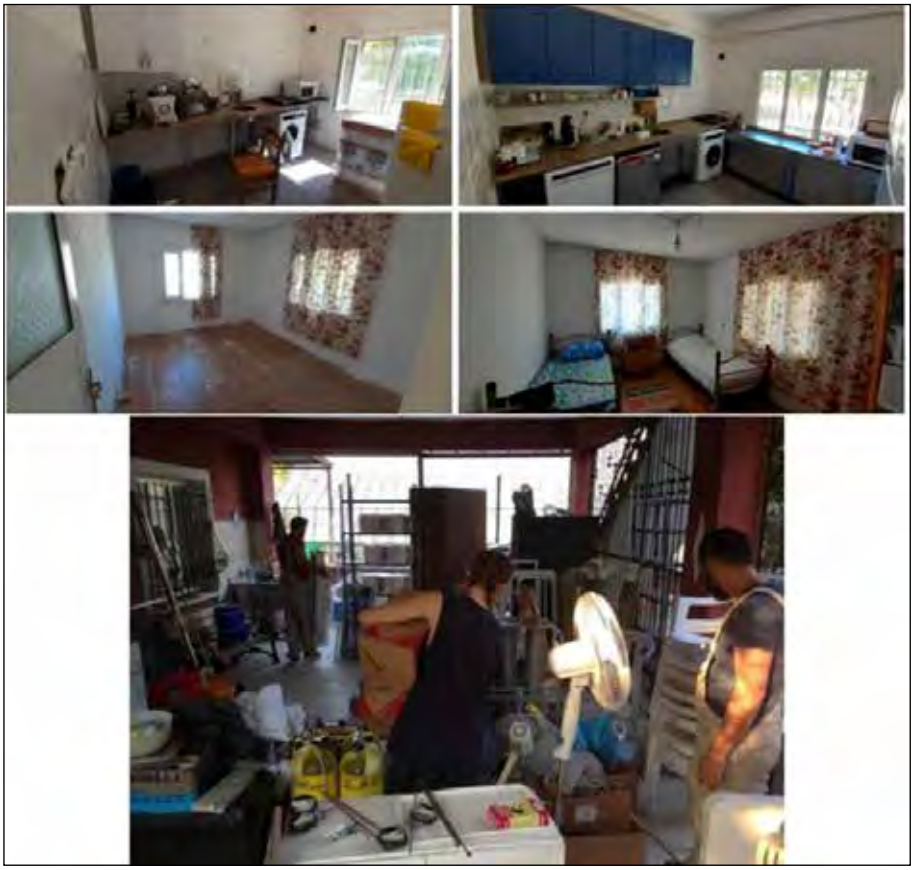

Resim 12: Letoon, kazı evi temizleme ve düzenleme çalışmaları.

Resim 13: Letoon, kazı evi (1 No.lu Yapı) çatısı su izolasyonu çalışmaları.

Resim 14: Letoon, kazı evi bakım onarım çalışmaları öncesi-sonrası ve tabela ile bayrak direklerinin eklenmesiyle kazı evinin son durumu.

Resim 15: Letoon, kazı malzemeleri deposu (2 No.lu Yapı) öncesi ve sonrası.

TEPECİK-ÇİFTLİK'TE 2019 VE 2020 YILINDA YÜRÜTÜLEN ÇALIŞMALAR

Erhan BIÇAKÇI*

Yasin Gökhan ÇAKAN

Ali Metin BÜYÜKKARAKAYA

GİRİŞ

Orta Anadolu'da uzun yıllardır gerçekleştirilen araştırmalar, bölgenin tarihöncesi kronolojisinin ve tarihöncesi kültürlerinin anlaşılmasına yönelik önemli bilgiler edinilmesini sağlamıştır. Buna katkı sağlayan araştırmalardan biri de 2000 yılından bu yana Tepecik-Çiftlik Höyüğü'nde gerçekleştirilmektedir.

Tepecik-Çiftlik Höyüğü Çanak Çömleksiz Neolitik Dönemin sonundan, İlk Kalkolitik Dönem sonlarına kadar (M.Ö. 8. binyıl sonları ile M.Ö. 6. binyıl ortaları arasında) kesintisiz tabakalanması ve yerleşimi ile Orta Anadolu Platosu gibi geniş bir kültür coğrafyasında anahtar yerleşme özelliği kazanmıştır.

Niğde'nin Çiftlik İlçesi merkezinin yaklaşık 1 km doğusunda bulunan Tepecik-Çiftlik'te bu güne dek toplam 14 arkeolojik seviye tespit edilmiş, henüz ana toprağa ulaşılamamıştır (Resim: 1, Tablo: 1). Tespit edilen 2., 3. ve 4. tabakalar geniş alanda, 5 ve 6. tabaka ise kısmen daha dar bir alanda açılabilmiştir. Ortaya çıkarılan bu tabakalar yaklaşık olarak M.Ö. 6700-5800 yılları arasındaki süreçte yaşayan insanlar hakkında önemli bir bilgi birikiminin oluşmasına imkân sağlamıştır. 7-14. tabakalar ise çok dar bir alanda tespit edilebilmiştir. Herhangi bir mimari kalıntı ile karşılaşılmayan bu alanda, sadece kültür dolguları arasındaki renk ve doku farklılıklarından yola çıkılarak tabaka tespiti yapılabilmiştir. Bu nedenle höyüğün bu evreleriyle ilgili oldukça kısıtlı bilgilere ulaşılabilmiştir.

* Doç. Dr. Erhan BIÇAKÇI, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Tarihöncesi Arkeolojisi Anabilim Dalı, Ordu Cad. No. 6 Fatih-İstanbul/TÜRKİYE, erhanbicakci@gmail.com.

Araş. Gör. Yasin Gökhan ÇAKAN, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Tarihöncesi Arkeolojisi Anabilim Dalı, Ordu Cad. No. 6 Fatih-İstanbul/TÜRKİYE, ygcakan@gmail.com.

Doç. Dr. Ali Metin BÜYÜKKARAKAYA, Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Antropoloji Bölümü, Ankara/TÜRKİYE, buyukkarakaya@gmail.com.

2019 YILI ÇALIŞMALARI[1]

Ağustos ayı itibariyle kazı çalışmaları ağırlıklı olarak 4. tabakaya ait kalıntıların bulunduğu 17L ve 18L açmalarında yürütülmesi hedeflenmiş ve bu doğrultuda 17L açması ile doğusundaki 18L Açması ve 17 m Açması'nın bir bölümünde kazı yapılmıştır (Resim: 2). Eylül ayı itibariyle de 17L ve 18L açmalarının jeotekstil örtü ile örtülerek muhafaza altına alınmasıyla çalışmalar sonlandırılmıştır.

Kazı alanında 2019 sezonunda yapılan çalışmalar şöyledir

17L Açması

17L Açması'nda, Neolitik Döneme tarihlenen 4. tabakaya ait AK mekânının batısındaki açık alanda yapılan kazı çalışması sırasında, alanın dört farklı noktasında mezarlar tespit edilmiştir. 17L Açması'nın kuzey kesiminde, SK-101 No.lu mezarda *hocker* pozisyonunda yatırılmış bir bireye ait kemikler ele geçirilmiştir. Sağ tarafına yatırılmış olan bireyin kafatası bulunmamaktadır. Bu mezarın yaklaşık 2 metre güneyinde ise SK-102 No.lu mezarda bir çömlek içi bebek gömüsü tespit edilmiştir (Resim 3). Mezar, tüm olmayan, düz dipli ve geniş ağızlı büyükçe bir çanak içine yerleştirilmiş bir bebeğe ait kalıntılar içermektedir. Açmanın güney sınırına yakın bir konumda bulunan SK-103 No.lu mezardaki birey sol tarafı üzerine *hocker* biçimli yatırılmıştır ve olasılıkla bir erişkin erkektir. İskelet üzerinde gözlemlenebilen bazı organik kalıntı izleri, ölü gömme uygulaması sırasında hasır benzeri organik bir malzemenin örtü olarak kullanılmış olduğuna işaret etmektedir (Resim 4). Açmanın kuzeybatı kısmında ise erişkin bir insana ait kafatası parçaları, omurlar, kaburgalar gibi parçaları içeren bir ikincil gömü (SK-104) tespit edilmiştir. İskelet kalıntıları arasında bezemeli bir kil buluntu ele geçirilmiştir (Resim: 4).

Açmanın batısında bulunan araba yolunun 16L Açması seviyesine indirilmesi amacıyla başlatılan kazı çalışmaları sırasında 3. tabakanın farklı seviyelerine ait arkeolojik dolgular kazılmıştır (Resim: 5). Araba yolunda başlatılan çalışmalar sırasında, yüzey toprağının kaldırılmasının ardından 3. tabakanın 1. evresine ait dağınık taşlar açığa çıkmıştır. Bu seviyede gerçekleştirilen belgeleme çalışmalarının ardından, bir alt seviyeye ulaşmak için mevcut taşlar kaldırılmıştır. Kazısına devam edilen daha alt seviyedeki dolgular 3. tabakanın 2.

1 2019 yılı araştırmalarında arazi çalışmaları Yasin Gökhan Çakan, Dr. Burak Falay, Sümeyye Tutar, Aleyna Gürbüz, Ali Alkan, Ece Şeker, Buket Yürüyen, Pınar Özükurt ve Hayrun Nisa Sarı tarafından yürütülmüştür. Dr. Martin Godon, Tepecik-Çiftlik çanak çömleği üzerine odaklanan çalışmalarına, Alice Vinet ve Denis Guilbeau, yontmataş buluntular üzerindeki incelemelerine devam etmiştir. Dr. Öğretim Üyesi Ali Metin Büyükkarakaya ile Songül Murat insan kalıntılarıyla ilgili çalışmalar yürütmüş, Edibe Erdem, kısa süreli de olsa onlara yardımcı olarak projeye katılmıştır. Gül Bıçakçı, ufak buluntu çizimlerini gerçekleştirmiş, Ceren Çilingir ise arkeobotanik kalıntılar üzerine yürüttüğü çalışmalarına devam etmiştir. Dr. Catherine Kuzucuoğlu, Melendiz Bölgesi'nin paleoçevresel süreçleriyle ilgili çalışmalarını sürdürmüştür. Koruma ve onarım çalışmaları ise Dr. Halit Canol tarafından gerçekleştirilmiştir. 2019 yılı kazı çalışmalarında Niğde Müzesi'nden bakanlık temsilcisi olarak görevli Mustafa Eryaman ve Niğde Müzesi çalışanlarına yardımları ve sağladıkları kolaylıklardan ötürü teşekkür ederiz.

evresine aittir. Bu seviyede araba yolunun güney yarısında, küllü tabakalar içeren, yanmış odun ve bitki kalıntılarının bulunduğu bir dolgu ile karşılaşılmıştır. Bu dolgu, aşağıda değinilecek olan, 17 m Açması'nda tespit edilmiş çöplük alanı ile ilişkili olmalıdır. Güneydeki bu alanla doğrudan bir ilişkisi tespit edilemese de, çöplük olarak değerlendirdiğimiz alanın hemen kuzeyinde, kuzey-güney uzantılı bir duvar kalıntısı ortaya çıkartılmıştır (SB-32). Son Neolitik Döneme tarihlenen bu duvar parçasının daha önceki yıllarda 16L ve 17L açmalarında ortaya çıkartılan 3. tabaka yapılarıyla nasıl bir ilişkisi olduğu şu an için açık değildir. Bu kesimde yürütülen kazı çalışmaları esnasında, SB-32 No.lu duvarın doğusunda, duvardan daha alt seviyede kafatasları ve çeşitli uzuv kemiklerinin bulunduğu ikincil bir mezar tespit edilmiştir. SK-105 No.lu bu mezarda sürdürülen çalışmalarda çok sayıda uzuv kemiği ve kaburgalar gibi gövde kemiklerini içeren kalıntılar arasında 5 adet kafatası gün ışığına çıkarılmıştır (Resim: 6). İkincil gömü olduğu belirlenen mezar içindeki kafataslarının üçünde, kafataslarının boşluk kısımlarında (örneğin göz çukurları) dolgu malzemesi saptanmıştır. Alandaki gözlemler sonucunda, kafataslarının hem boşluk kısımlarında hem de yüz ve alın kısımlarında kalıntıları ve izleri bulunan bu tip malzemenin özellikle Yakındoğu Neolitik kültürlerindeki bir ölüm uygulamasıyla; sıvalı kafatası uygulamasıyla ilgili örnekler olduğu anlaşılmıştır. Kazı sırasında bu kafataslarının birinde parlak mavi renkte ve kırmızı renklerde boya kalıntıları da tespit edilmiştir.

SK-105 No.lu mezarın yaklaşık 3 m. kuzeyinde ise iki kafatasından oluşan bir başka mezar daha tespit edilmiştir (Resim: 7). SK-106 No.lu bu mezarda yürütülen çalışmalarda kafataslarında, SK-105 No.lu mezardaki örneklerle kısmen benzer olarak, farklı malzemeler de kullanılarak yapılmış çeşitli içeriğe sahip dolguların mevcudiyeti tespit edilmiştir. Dolayısıyla bu mezardaki her iki kafatasında da sıvalı kafatası uygulaması saptanmıştır. Buna ek olarak, SK-106 No.lu mezarda bulunan kafataslarından erişkin bireye ait olanda maske sıvasının korunmuş parçaları tespit edilmiştir. Çocuk bireye ait olan kafatasında ise sıva dolgularının yanı sıra *mandibula* üzerinde kırmızı renkte boya kalıntıları da gözlemlenmiştir (Resim: 7).

18L Açması

Açmada, önceki yıllarda kazısı yapılan 4. tabakaya ait AK yapısı kompleksinde çalışmalar yürütülmüştür. Yapının doğu odalarından birini oluşturan BM mekânı ile, onun doğusunda ve güneydeki açık alan dolgularında kazı çalışmaları yürütülmüştür (Resim 8).

BM mekânında yürütülen çalışmalar sonucunda, mekân tabanı düzleminden daha alt bir seviyede, 4. tabakadan daha erken bir evreye ait taş öbekleri ve taş döşeme kalıntıları ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu kesimin birkaç metre kuzeyine, 18K Açması sınırında ise muhtemelen 4. tabakanın daha erken bir evresine ait duvar kalıntısı ortaya çıkmıştır. Tespit edilen taş subasman üzerindeki kerpiç duvar kalıntıları izlenebilmektedir (Resim: 9). Ortaya çıkan bu yeni mekân, korunmuş kerpiç duvarları sebebiyle Tepecik-Çiftlik'te bir ilktir. Bugüne dek ortaya çıkartılan taş subasmanlar üzerinde bu denli iyi korunmuş kerpiç duvarlara rastlanmamıştır. Anlaşılan o ki 4. tabakaya ait AK yapısı inşa edilirken alttaki yapıya ait

duvarlar tamamen ortadan kaldırılmamış, kerpiç duvarlar korunacak şekilde bir düzenleme yapılarak AK yapısı inşa edilmiştir. Bu durum AK yapısından önce, yapının bulunduğu konumda benzer doğrultuda (kuzeydoğu-güneybatı) inşa edilmiş başka bir yapının mevcudiyetini göstermesi açısından önemlidir. Şimdilik ilk gözlem olarak niteleyebileceğimiz bu çıkarımlar kuşkusuz ki önümüzdeki sezonlarda AK yapısına ait duvarların kaldırılmasının ardından daha da netleşecektir.

Açmanın güneyindeki açık alan dolgusunda yapılan çalışmalar sırasında, AK yapısıyla çağdaş mezarlar bulunmuştur. Bunlardan biri *hocker* pozisyonunda yatırılmış bir çocuğa aittir (SK-108). Birey sağ tarafı üzerine hocker pozisyonunda yatırılmıştır (Resim: 10). Bir diğeri ise dağınık halde ele geçirilmiş bir bebeğe ait mezardır (SK-109). BM mekânının güneyinde, mekân duvarına yakın bir konumda ise bir çocuğa ait kafatası tespit edilmiştir. Başka bir iskelet elemanına rastlanmayan mezarda kafatasının hemen altında mezar eşyası olarak bırakılmış küçük pişmiş toprak bir kâse bulunmuştur (Resim: 10)

18L Açması'nın batısında bulunan araba yolu, sert kış şartlarından dolayı kısmen tahrip olmaya başlamıştır. Bu nedenle 2019 yılı kazı sezonu içerisinde bu araba yolunun kaldırılması hedeflenmiştir. Söz konusu alanda başlatılan kazı çalışmaları sırasında 3. tabakaya ait arkeolojik dolgular kazılmıştır. Önceki yıllarda batı kesimi 17L, doğu kesimi ise 18L Açması sınırları içinde bulunan, 3. tabakanın alt evresi olan Fırınlı Yapılar Evresi'ne ait Yapı-7 ortaya çıkartılmış ve kazısı tamamlandıktan sonra kaldırılmıştır. Bu yıl kazılmaya başlanan araba yolu ise, bu yapının orta kesiminde kuzey-güney aksında uzanmaktadır. Dolayısıyla, araba yolunun kaldırılması esnasında, Yapı-7'ye ait kalıntılar ortaya çıkmıştır (Resim: 11).

Yapı-7, kazı alanının doğu kesiminde, tabaka 3.2'ye ait, fırınlı yapı tipinde inşa edilmiş bir yapıdır. Yapının kuzey kesiminde bir alkov içerisine inşa edilmiş fırın bulunur. Yapının batı kanadında kerpiç blokları ile inşa edilmiş bir depolama birimi yer alır. Fırının önünde, ağız kısmının bulunduğu noktada bir seki yer alır. Mekân tabanı kil katkılı bir çamur ile sıvanmıştır ve bu sıva seki boyunca fırının ağız kısmına dek devam eder. Ağız açıklığı mekâna doğru döndürülmüş olan fırın defalarca kez yenilenerek uzun süre kullanılmıştır. Fırına ait duvarlar kerpiçle inşa edilmiş, kerpiç bloklar arasında çamur harç kullanılmıştır. Yapı-7, fırınlı yapılar evresine ait en iyi korunmuş örnektir. Her ne kadar yapının güney kesimi kazılmamış alanda kalmış olsa da kuzey yarısında tespit edilen bulgular yapının inşası ve kullanımıyla ilgili önemli bilgiler sunar. Buna karşın, yapının tam orta kesiminde bulunan araba yolu, yapı planının anlaşılmasına engel teşkil etmekteydi. Bu yıl araba yolunun kazılmaya başlanmasıyla, mekânın orta kesimindeki eksik bilgilerimiz tamamlanmış, fırını çevreleyen alkov duvarı gün yüzüne çıkartılarak en azından mekânın kuzey yarısının planının anlaşılması mümkün olmuştur. Önceki yıllarda yaptığımız öngörülere uygun olarak, fırını batıdan sınırlandıran taş duvarın depolama biriminin bulunduğu kesimde bir alkov oluşturacak şekilde güney yöne döndürülerek inşa edildiği anlaşılmıştır. Fırının önünde bulunan sekinin de araba yolu içerisinde kalan kısmının gün yüzüne çıkarılması mümkün olmuş, böylece yapının kuzey kesimi net bir biçimde belgelenebilmiştir.

Önceki yıllarda, 17L Açması'nda tespit edilen, Yapı-7'nin kuzeybatı dış köşesine eklenerek inşa edilmiş "BR" mekânının araba yolu altında kalan kısmı da açığa çıkartılmıştır. Bu kesimde *in-situ* sürtme taş aletler, hayvan boynuzları ve obsidiyen dilgiler ele geçirilmiştir (Resim: 12). Bu buluntular BR mekânında önceki yıllarda ele geçen buluntularla paralellik göstermektedir. Anlaşılan o ki diğer örneklerde olduğu gibi, Yapı-7'de de fırının bulunduğu kesimin dış kısmına sonradan bir mekân eklenmiş ve bu mekân işlik olarak kullanılmıştır. Bu uygulama fırınlı yapılar evresindeki diğer yapılarda da görülmektedir.

Araba yolunda yürütülen çalışma, önümüzdeki yıl devam etmek üzere 3. tabakaya ait Yapı-7 seviyesinde bırakılarak sonlandırılmıştır.

17 m Açması

17 m Açması'nın kuzey kesimindeki küçük bir alanda kısmi kazı çalışması gerçekleştirilmiş, yukarıda değinilen Yapı-7'nin 17 m Açması sınırları içerisindeki duvarlar temizlenerek ortaya çıkartılmıştır. Açmanın kuzeybatısı köşesinde tespit edilen büyük ve küçükbaş hayvan kemiklerinin yoğun olduğu çöplük alanındaki arkeolojik malzeme toplanmış ve böylece açmadaki çalışmalara son verilmiştir.

2020 YILI ÇALIŞMALARI[2]

Bu kazı sezonunda koronavirüs salgınına karşı önlem amacıyla çalışmalar küçük bir ekiple yürütülmüştür. Kısıtlı zaman nedeniyle ve maddi olanakların elverdiği ölçüde 2020 sezonunda kazı yapılması yerine, kazı alanının korunmasına yönelik çalışmalar yürütülmesi kararlaştırılmıştır. Bu kapsamda, höyüğün kuzey ve batı kesimindeki açmalardan başlayarak, gelecek yıllarda çalışma yapılması planlanmayan alanların jeotekstil örtü ile kaplanmasına karar verilmiştir.

Kazı alanının kuzeyindeki 16I ve 17I açmalarında, profillerden akan toprak ve daha önce serilmiş olan jeotekstil örtünün bozulan kısımları kaldırılmıştır. Otlar temizlenerek, açmalar yeni jeotekstil örtünün serilmesi için hazır hale getirilmiştir. Jeotekstilin temin edilmesinin ardından, açmalar örtülmüştür.

Batı kesimdeki 15I, 15J, 15K ve 15L açmalarında bulunan 2. tabaka duvarlarının desteklenmesi için temin edilen çuvallar, kazıdan çıkan atık toprak ile doldurulmuştur. Tüm duvarlar bu çuvallar ile desteklenerek söz konusu açmaların üzeri jeotekstil ile kaplanmıştır.

Kazı alanının batı kısmındaki 16K plankaresinde bulunan derin açma, bir süredir çalışma yapılmadığı için, hava şartlarının oluşturduğu olumsuz etkiler nedeniyle tahrip olmaya başlamıştır. Bu nedenle derin açma tabanı ve batı profili jeotekstil örtü ile örtülmüş, kot farkının giderilmesi amacıyla da açma toprak ile doldurulmuş ve bu dolgunun üzeri de jeotekstil ile örtülmüştür..

2 2020 yılı ekip üyeleri: Ali Metin Büyükkarakaya, Sıtkı Halit Canol, Yasin Gökhan Çakan, Gamze Karakaş, Pınar Özükurt, Ece Şeker, Tolunay Bayram, Songül Murat ve Ali Alkan. Tüm ekip üyelerine ve Aksaray Müzesi'nde görevli bakanlık temsilcimiz Avşar Timuçin Çolak'a teşekkür ederiz.

Yukarıda sözü edilen alanların üzeri milimetreden çok daha ince liflerin iğneleme ve ısıl işlem yöntemiyle birleştirilmesi ile oluşturulan kumaş görünümlü yüzeye sahip jeotekstil malzemesi ile kaplanmıştır. BTM RWP 500gr. 4,3 mm. (TS EN 1849-1) kalınlığında ve boylamasına ve enlemesine çekme ve kopma mukavemeti N/5 cm. (TS EN 1231-2) olan beyaz jeotekstil malzemesi yaklaşık 1300 m^2 alanın kapatılmasında kullanılmıştır. Jeotekstil malzemesi, açmalara ve bunlara ait profillere serildikten sonra üzerlerine çeşitli malzemelerden ağırlıklar koymak ve profillere sabitlemek yöntemiyle sabit bir duruma getirilmiştir. Son olarak üzerleri ince toprak tabakasıyla kapatılarak alanı koruma altına alma uygulamaları sonlandırılmıştır (Resim: 13).

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Tepecik-Çiftlik, Neolitik Dönemin erken evrelerinden İlk Kalkolitik Dönemin sonlarında dek sahip olduğu kesintisiz tabakalanma sebebiyle Volkanik Kapadokya Bölgesi'ndeki Neolitik Dönem kültürlerinin anlaşılması adına önemli veriler sunar. 2019 yılında, 17L ve 18L açmalarında yoğun olarak 3. ve 4. tabaka dolgularında, yani yaklaşık olarak M.Ö. 6600-6200 yılları arasına tarihlenen dolgularda çalışılmıştır.

18L Açması'nın kuzey kesimindeki AK Yapısı ve çevresinde yürütülen kısmi kazı çalışmalarıyla, 4. tabakanın daha erken bir evresine ya da 5. tabakaya ait yeni yapı kalıntılarının varlığı kanıtlanmıştır. Önceki yıllarda, 5. tabakada yürütülen çalışmalar kapsamında pek fazla mimari kalıntı ile karşılaşılmamış, bunun aksine yerleşmenin açık alan olarak kullanıldığı kesimler ortaya çıkartılmıştır. Bu nedenle 5. tabakaya ait yapı kalıntılarının güneydeki 16L, 17L ve 18L açmalarının bulunduğu kısımda olduğu öngörülmüştür. 2019 yılında, AK Yapısı ve çevresindeki çalışmalar bu öngörüyü destekleyen sonuçlar vermiş ve kısmen de olsa AK Yapısı'nın bulunduğu kesimde daha erken dönemlere ait yapı kalıntıları gün yüzüne çıkmıştır. Önümüzdeki yıllarda bu kesimde, AK Yapısı'na ait duvarların tamamen kaldırılması ve 5. tabaka yerleşme düzeninin anlaşılmasını sağlayacak yeni yapıların ortaya çıkartılması hedeflenmektedir.

2019 yılı kazı sezonunda elde edilen bulgular ve özellikle sıvalı kafatasları, Anadolu arkeolojisi için ünik olarak değerlendirilebilecek buluntulardır. Yakındoğu ve Anadolu'da az sayıda tespit edilen sıvalı kafatası uygulaması, tarihöncesinde yaşayan insanların ölüleri ile olan ilişkileri, ölüm uygulamalarındaki çeşitlilikleri ve ritüelleri hakkında önemli ipuçları sağlamaktadır. Kökleri Levant Bölgesi'ndeki Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem yerleşmelerine uzanan kafatası sıvama uygulamasının Köşk Höyük ve Çatalhöyük'ten sonra Tepecik-Çiftlik'te de tespit edilmiş olması, bu geleneğin Orta Anadolu'da da yaygın bir biçimde uygulandığını göstermesi bakımından önemlidir. Kafatasları üzerinde bulunan sıva kalıntılarının arkeometrik yöntemler ile analiz edilerek, sıvanın üretim ve uygulama teknolojisinin anlaşılması hedeflenmektedir. Bu nedenle söz konusu kafatasları, koruma, onarım ve analiz işlemlerinin sürdürülebilmesi için Niğde Müzesi'ne teslim edilmiş ve bu ünik buluntularla ilgili çok yönlü analizleri içeren yayın hazırlıklarına başlanmıştır.

Tabaka	Dönem	Evre	Tarih*
1. Tabaka	Geç Roma-Erken Bizans	Sadece mezarlar	
2. Tabaka	İlk Kalkolitik	1. Evre 2. Evre 3. Evre	6100-5800
3. Tabaka	Son Neolitik	1. Evre 2. Evre	6400-6100
4. Tabaka	Neolitik		6600-6400
5. Tabaka	Neolitik	1. Evre 2. Evre	6800-6600
6. Tabaka	Neolitik		
7-9. Tabakalar	Neolitik		7000-6800
10-14. Tabakalar	Neolitik		7000 ve öncesi

*Kalibre edilmiş, Milattan Önce

Tablo 1: Tepecik-Çiftlik'te kronoloji.

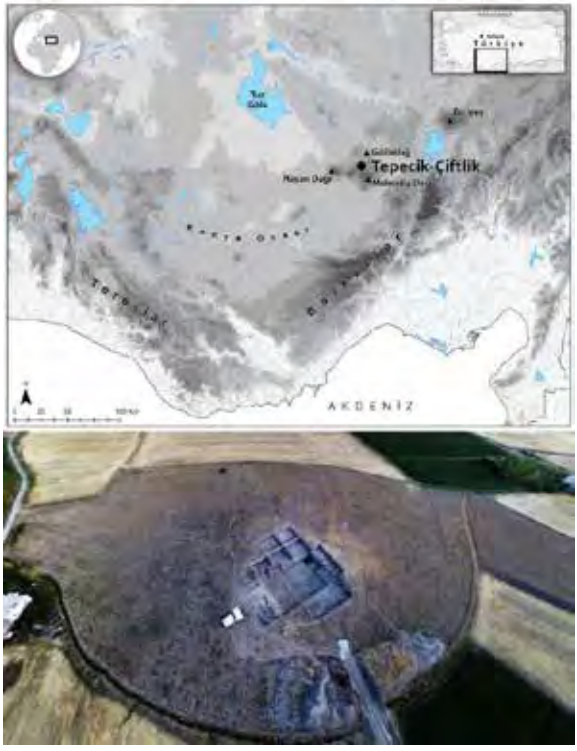

Resim 1: Tepecik-Çiftlik'in konumu (üstte) ve höyüğün kuzeydoğudan görünümü (altta).

Resim 2: Tepecik-Çiftlik'te 2019 yılında çalışılan alanlar.

Resim 3: SK-102 No.lu çanak içindeki bebek mezarının fotoğrafı (üstte) ve çizimi (altta).

Resim 4: SK-103 No.lu mezar (solda) ve SK-104 No.lu ikincil mezarda bulunan bezemeli kil nesne (sağda).

Resim 5: 17L Açması'nın batısındaki araba yolunun açma seviyesine indirme çalışmaları (solda) ve bu çalışmalar sırasında tespit edilen 3. tabakaya ait duvar kalıntılarının yukarıdan görünümü (sağda).

Resim 6: Sıvalı kafataslarının bulunduğu SK-105 No.lu mezarın fotoğrafı (solda) ve 105A No.lu kafatasına ait detaylar (sağda).

Resim 7: Sıvalı kafataslarının bulunduğu SK-106 No.lu mezar (solda), 106A No.lu sıvalı kafatası (sağ üstte), ve çocuk bireye ait çene üzerinde kırmızı boya izleri (sağ altta).

Resim 8: BM mekânının yukarıdan (solda) ve güneyden görünümü (sağda).

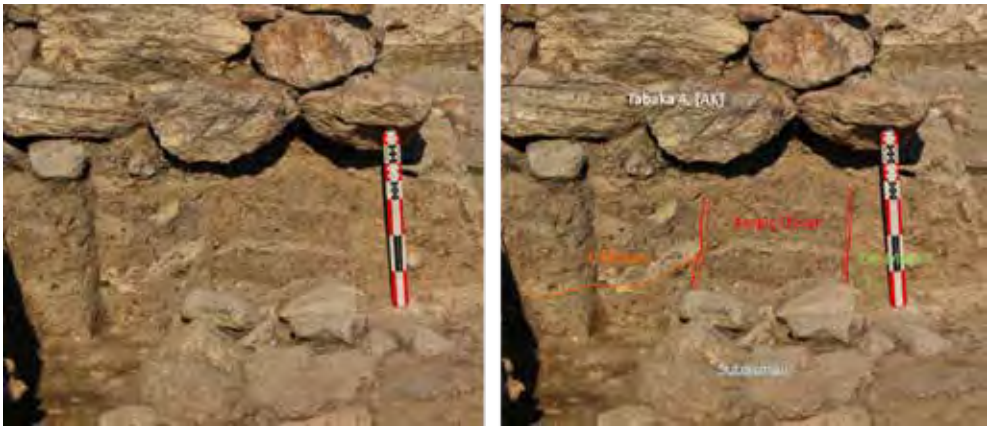

Resim 9: 4. Tabakaya ait AK Yapısı'nın altında, daha erken bir döneme ait taş subasman üzerine inşa edilmiş kerpiç duvar.

Resim 10: 4. Tabakaya asit SK-108 No.lu hocker pozisyonunda yatırılmış mezar (sol), SK-

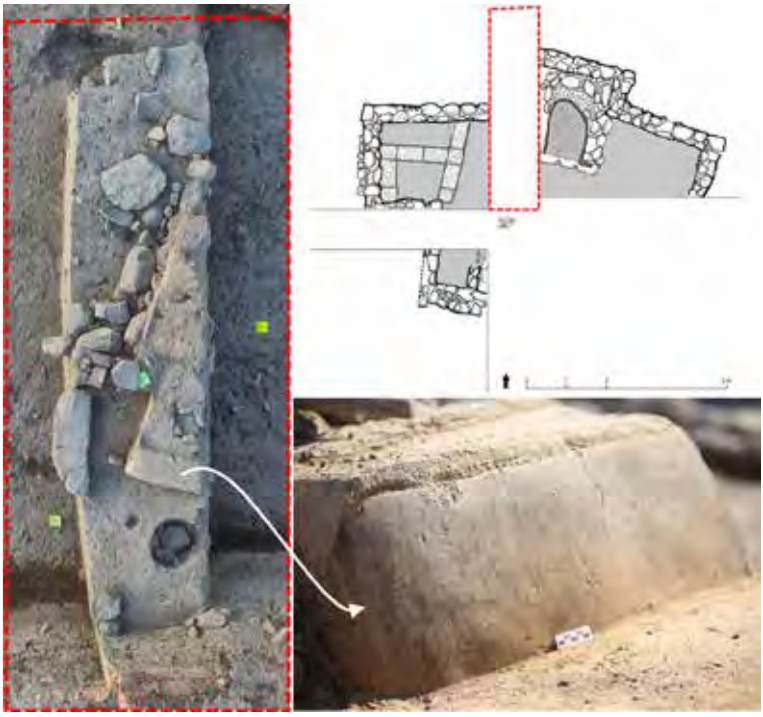

Resim 11: 17L-18L araba yolunun kazısında ortaya çıkartılan Yapı-7'ye ait kalıntılar (solda), Yapı-7'nin planı ve 2019 yılında ortaya çıkarılan kesimi (kırmızı çizgili alan), fırına ait çamur sıvalı seki (altta).

Resim 12: 17L-18L açmaları arasındaki araba yolunun güneyden görünümü ve "BR" mekânı ile ilişkili *in-situ* buluntular.

Resim 13: 2020 sezonunda kazı alanında koruma altına alınan alanların havadan görünümü.

HADRIANOUPOLIS 2019 - 2020 ÇALIŞMALARI

Ersin ÇELİKBAŞ*
Ercan VERİM

Hadrianoupolis 2019 ve 2020 yılı çalışmaları, Kastamonu Müze Müdürlüğü başkanlığında, Karabük Üniversitesinden Doç. Dr. Ersin Çelikbaş'ın bilimsel danışmanlığında ve Arş. Gör. Ercan Verim, restoratörler; Melike Dikmenli, Bengisu Yılmaz, arkeologlar; Sinan Ekinci, Erdem Tunç, Cansu Duman, Buket Gündüz'den oluşan bir ekip ile 15.06.2019 tarihinde başlayıp 24.11.2020 tarihinde sona ermiştir[1]. 2019-2020 yılı kazı sezonlarında Hadrianoupolis'in çekirdek bölgesinde yer alan Hamam A, Hamam B, Chora Kilisesi, Dört Nehir Kilisesi, Kuzeybatı Nekropol Kilisesi'nde restorasyon-konservasyon ve bitki temizliği yapılmasının ardından Kuzeybatı Nekropol Kilisesi, *martyrium* (?) ve Güney Nekropol'de kazı çalışmalarına başlanmıştır. Arazi çalışmalarının yanı sıra, ortaya çıkarılan eserlerin belgeleme, düzenleme ve eser deposunda tasnif çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

RESTORASYON-KONSERVASYON ÇALIŞMALARI

Bengisu YILMAZ

Hadrianoupolis 2019 ve 2020 kazı sezonlarında restorasyon çalışmalarına Dört Nehir Kilisesi'nin bitki temizliği ile başlanmıştır. İlk olarak kilisenin çatı ile örtülü kısmı içerisinde; kilise içi yürüyüş bantlarının alt kısımlarında ve yer yer mozaikler üzerinde bulunan bitki ve köklerinin kontrollü bir şekilde temizlik işlemi yapılmıştır. Temizlik çalışmalarının ardından rutin bakım kontrollerinde tüm alan özellikle gözden geçirilmiş dağılmış *tessera*lar tespit edilmiş ve ardından tamamlama uygulaması yapılmıştır. Tamamlama uygulamasının ardından derz dolguları yenilenmiştir. Ayrıca mozaiğin altta bulunan harç katmanlarında boşluklar tespit edilmiş, bu alanlarda Malta 6001 harcı kullanılarak enjeksiyon işlemi yapılmıştır. Son olarak kalkerli alanlarda bisturi ile mekanik temizlik yapılmıştır.

Dört Nehir Kilisesi'nde temizlik ve restorasyon çalışmalarının ardından kazısı devam eden Kuzeybatı Nekropol Kilisesi'nde restorasyon çalışmalarına başlanılmıştır. İlk olarak apsis ve *bema*yı ayıran duvarda bulunan mermer plakaların bordürlerinin yenilenmesi işlemleriyle başlanmıştır (Resim: 1). Kuzeybatı Nekropol Kilisesi'nin kuzeyinde K5 No.lu

* Doç. Dr. Üyesi Ersin ÇELİKBAŞ, Karabük Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü Karabük/ TÜRKİYE.
Arş. Gör. Ercan VERİM, Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü Isparta/ TÜRKİYE.

1 Kazı çalışmalarına izin veren Kültür ve Turizm Bakanlığına, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğüne, Türk Tarih Kurumuna, çalışmalarda yakın ilgi ve desteklerini gördüğümüz Karabük Valiliğine, Karabük İl Kültür Turizm Müdürlüğüne, Karabük Üniversitesi Rektörlüğüne ve Edebiyat Fakültesi Dekanlığına, maddi manevi katkıları ile çalışmalarımıza destek veren Karabük Valiliğine ve İl Özel İdaresine, çalışmalarımızı yakından takip ederek bize desteklerini esirgemeyen Eskipazar Kaymakamlığına ve Eskipazar Belediye Başkanlığına, çalışmalarımız sırasında bize ev sahipliği yapan, misafirperverliklerini bizlerden esirgemeyen Eskipazar halkına ve özverili bir şekilde çalışan tüm ekibe teşekkürlerimizi sunmayı bir borç biliriz.

karelaja ait açmada ortaya çıkarılan harç kalıntılarına %15'lik Primal AC33 enjekte edilmiş, ardından bordür uygulaması yapılmıştır. Aynı karelajda yer alan şarap işliği olduğu düşünülen alanda bulunan harçlara %15'lik Primal AC33 enjekte edilerek sağlamlaştırma işlemi gerçekleştirilmiş ve bordür uygulaması yapılmıştır. Apsis ve *bema*yı ayıran duvarda, kuzey *nef* duvarında, cam işliğine ait duvarlarda, ayrıca cam işliği kısmında bulunan üçgen biçimli zeminde ve apsisin kuzeyinde bulunan su kanalında orijinal derz kayıpları gözlemlenmiş ve bu alanlarda sağlamlaştırma amacıyla derz uygulaması yapılmıştır (Resim: 2). Kilise içerisinde, şarap işliği ve nişli alanda daha önce uygulanan bordür harcı zamanla mukavemetini yitirmiş, bu sebeple harç kalıntıları ilk olarak Primal AC33 kullanılarak sağlamlaştırılmış ve daha sonra eski bordür harçları yenilenmiştir. Bunun yanı sıra narteks alanının sarı traverten taşlar ile döşeli zemininde kırıklardan dolayı oluşan boşluklara, döşemede bir bütünlük oluşturmak, daha fazla tahrip olmasını önlemek ve çevresel etmenler sebebiyle alt kısımlarda oluşabilecek zemin hareketlerinin engellenmesi amacıyla derz uygulaması yapılmıştır.

Kuzeybatı Nekropol Kilisesi'nde koruyucu önlemlerin alınmasının ardından Chora Kilisesi'nde *naos*un giriş kısmında tahrip edilen mozaikli bir alanın varlığı görülmüş ve bu alanda *tessera* örgüsüyle tamamlama uygulaması yapılmıştır. İlk olarak tahrip edilen alanda yer alan figürler; öncesi fotoğraflarından ve mozaiğin sağlam olan kısmının fotoğraflarından yararlanarak tespit edilmiş ve bu doğrultuda birebir çizim elde edilmiştir. Ardından dağılmış alanda yer alan *tessera*lar toplanıp temizlik işlemi yapılmıştır. Temizlik işlemi sonrası mozaiğin altında yer alacak ince harç katmanı (*nucleus*) yenilenmiş ve kurumaya bırakılmıştır. Kuruma işleminin ardından *tessera*ların oturacağı yatak harcı oluşturulmuş ve harç üzerine çizimden yararlanarak *tessera*lar yerleştirilmiş, o alana ait figürler yeniden oluşturulmuştur (Resim: 3-4). Derz ve bordür işlemlerinin ardından mozaik kış mevsimi için kapatılmıştır. Chora Kilisesi'nde çalışmaların tamamlanmasının ardından Hamam A yapısında kemerli bölüm için ahşap destekle önleyici koruma uygulaması yapılmıştır. Bu uygulama sırasında kemer ve altındaki dolgu arasında yer alan boyuta uygun ahşap kesilmiş ve yıkılma tehlikesi olan alana destek olacak şekilde yerleştirilmiştir.

KUZEYBATI NEKROPOL KİLİSESİ KAZI ÇALIŞMALARI

Sinan EKİNCİ, Buket GÜNDÜZ

Karabük ili Eskipazar ilçesinde, bugünkü ilçe merkezinin 4km. batısında konumlanan Hadrianoupolis'te, Kuzeybatı Nekropol Kilisesi'nde yarım kalan kazı çalışmalarına tekrar başlanmıştır. 2017-2018 yıllarında kilisenin kuzey ve doğu kısımlarında kazılar yapılmış; üç *nef*li bazilikal planlı olduğu tespit edilmiş, *bema*, apsis, *templon* gibi litürjik kuruluşları ortaya çıkarılmıştır. 2019 yılı çalışmalarına ilk olarak kuzeydoğu yönde başlanmış, kilise doğu duvarının alt sınırında başlayan su kanalının bazı yerlerde estetik harç ile sıvanarak düzenlendiği tespit edilirken kanalın kuzeyinde açma kuzey kesitinin sınırında, moloz taşlarla ana kaya üzerine örülerek oluşturulduğu gözlemlenen duvar kalıntısı ortaya çıkartılmış ve bu duvar kalıntısının kilise dışında başka bir mekânı sınırlandırdığı öngörülmüştür. Bahsi geçen bu

mekânın sınırlarını belirlemek ve işlevini tespit etmek amacıyla bu bölgede kazılar yapılmış, buradaki mekânın kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda dikdörtgen biçimli tasarlandığı tespit edilmiş, güney ve batı duvarları ortaya çıkartılmıştır. Doğu sınırının karayoluna uzanması ve kuzey sınırının da şahıs arazisi içinde kalması sonucunda mekânın net ölçüsü ve planı tespit edilememiştir (Resim: 5). Alanda gerçekleştirilen kazılar ve bu kazılardan elde edilen bulgular doğrultusunda bu mekânın iki inşa evresinin olduğu, ilk evresinin kilisenin ikinci inşa evresiyle (M.S. 6. yy.) çağdaş olduğu ve şarap işliği olarak tasarlandığı tespit edilmiştir. İlk inşa evresinde mekânın zemini ana kaya kullanılarak oluşturulmuş, zeminin bazı yerlerinde şarap üretimi ile alakalı kanalların oluşturulduğu tespit edilmiştir. İkinci inşa evresinin ise kilise kullanımının terk edilmesinden sonraki bir tarih olan M.S. 7. yy.a ait olduğu düşünülmekte ve bu dönemde bir imalathane (atölye) olduğu düşünülmektedir. İkinci inşa evresinde mekân düzenlenirken önceki döneme ait kanallar ve düzgün olmayan ana kaya sıkıştırılmış toprak, kiremit ve moloz taşla doldurulmuş ve zemini düzleştirildiği gözlemlenmiştir. Bu mekânın ikinci evresine ait bulgular arasında yüzlerce parça amorf ve profilli cam parçaları ve külçeleri, farklı niteliklerde metal parçalar, ayrıca pişmiş topraktan yapılmış bir kalıp (kemer tokası kalıbı veya ekmek baskısı) yer almaktadır. Ayrıca buradaki kazılar esnasında alanın tümünde farklı kotlarda yanık tabakalarına rastlanılmış, farklı alanlarda kısmen harap vaziyette bronz aplikler (kırık vaziyette haç motifli ve palmet motifli aplik), yün taraklama aleti[2], bol miktarda çivi ve kısmen yanmış durumda ahşap parçaları bulunmuştur. Bu verilerden yola çıkılarak mekânın ikinci evrede bir cam veya kemer tokası imalathanesi olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Buradaki mekânın batı yöndeki kalıntılarla ilişkisi olduğu düşünülmesinden dolayı, mekânın ortaya çıkartılmasının ardından çalışmalara batı yönde devam edilmiştir. Bu alanın batısında yapılan çalışmalar sonucunda kilisenin kuzey ve kuzeydoğu duvarlarına bitişik dikdörtgen planlı bir mekânın kalıntısına rastlanılmıştır. Bu mekânın zemininin ana kaya kullanılarak oluşturulması, zemininde yuvarlak biçimli bir pres çukuru bulunması ve bu çukurun da doğusundaki mekân ve ilk inşa evresindeki şarap işliği kanalıyla bağlantılı olması, mekânın ilk inşa evresinde şarap işliği olduğunu doğrular niteliktedir. Şarap işliğinin işlevini yitirmesi sonrasında ise kilise doğu duvarına paralel şekilde kuzeye doğru uzanan bir duvar vasıtasıyla, önceki dönemde şarap işliği olarak kullanılan bölüm daraltılarak cam veya metal eser üretim merkezi olarak kullanılan yeni mekân oluşturulmuştur.

Kilisenin kuzeydoğusundaki iki evreli mekânın tamamen açılmasının ardından, yapının ilk inşa evresi kuzey duvarının ortaya çıkarılması amacıyla kuzey yönde çalışmalara devam edilmiştir. Buradaki çalışmalarda ilk olarak J-5 olarak adlandırılan açmanın kuzey sınırında günümüz toprak seviyesinin hemen altında, 873,909 m. kotta henüz işlevi tespit edilememiş bir yapı kalıntısının zeminine rastlanılmıştır. Geçmiş dönemde yapılmış olan jeoradar çalışmalarının, Kuzeybatı Nekropol Kilisesi ve çevresindeki alanın sonuçları incelendiğinde, kilisenin kuzey yönünde, kuzey-güney doğrultusunda uzanan Roma Dönemine

2 Benzer şekilli yün tarağı, M.S. 3-4. yüzyılda yaşamış ve Erken Hıristiyanlık Devrinde Sebastea piskoposu olarak görev yapmış olan Aziz Blaise isimli bir azizin atribüsü olarak kullanılmaktadır.

ait olduğunu düşündüğümüz bir yapı kalıntısı bulunmaktadır. Alanın kuzeyinde bulunan bu zemin kalıntısının, bahsedilen yapının zemini olduğu tespit edilmiştir. Alandaki çalışmalarda güneye doğru inildiğinde ise dairesel planlı bir yapı kalıntısının duvarına rastlanılmıştır (Resim: 6). Duvar kalıntısının bulunduğu alanda derine inildiği, bu yapı kalıntısının duvarlarının almaşık teknikte örüldüğü tespit edilmiştir. Ayrıca bu alanda bol miktarda seramik parçası bulunmuş, 870,683 m. kotta ise birbirini tamamlayan seramik parçaları bulunarak bunlar birleştirilmiştir (Resim: 7). Ancak yapılan çalışmalar sonucunda bu yapı kalıntısının zeminine rastlanılmamıştır.[3] Yukarıda bahsedilen kap ve alandan çıkarılan diğer buluntular incelendiğinde yapının, Roma Döneminde muhtemelen M.S. 2.-4. yüzyılda inşa edildiği sonucuna ulaşılmıştır. Yapılan incelemeler sonucunda Kuzeybatı Nekropol Kilisesi'nin kaplandığı alanın büyük oranda Roma Dönemine tarihlenen yuvarlak planlı bir yapı kalıntısının üzerine inşa edildiği anlaşılmıştır. J-5 Açması'nda çıkarılan bu duvar kalıntısının ardından, şarap işliği olarak kullanılan mekânın batısında, sıkıştırılmış toprakla oluşturulmuş tabakada sondaj açılmış, bu sondaj sonucunda yuvarlak planlı yapının duvar kalıntısının devamına rastlanılmıştır. Çalışmalar sonucunda yapının işlevi hakkında net bir veri elde edilememiştir. Duvarların herhangi bir noktasında bir açıklık tespit edilmemesinden yola çıkılarak bu yapı kalıntısının bir sarnıç olduğu veya kilise doğu duvarından kuzeydoğuya doğru uzanan su kanalını baz alarak nymphaeum olabileceği düşünülmektedir.

Kilisenin dışında çalışmaların tamamlanmasının ardından ilk inşa evresi ve ikinci inşa evresinin kuzey *nef*lerinin bulunduğu alanlarda kazı çalışmalarına devam edilmiştir. Çalışmalar sırasında ikinci tabakada üzerinde belinde iki yılan olan, sol elinde buğday başağı tutan bir kadın (tanrıça?) figürüne, figürün ayağının sağ ve solunda yazıtlara sahip adak steli ortaya çıkarılmıştır. Benzer örnekleri ve yazıt tipi ışığında MS 2. yüzyılın ortalarına tarihlenen stel, kilisenin üzerine kurulduğu veya yakınlarında olan kutsal bir alanı ve Hadrianoupolis'te var olan bir kültü işaret etmektedir. Kuzey *nef*in bulunduğu alanda yapılan kazı çalışmalarında, *nef stylobat*ı üzerinde *in-situ* vaziyette iki adet sütun kaidesi bulunmuş, bu iki kaide arasındaki mesafe ölçülerek ayaklar arasındaki kemer genişliklerinin 1.70 m. olduğu tespit edilmiştir. Bunların dışında alanda, boyutları *nef* ayak dizisinden farklı olan bol miktarda sütun kaidesi, gövde ve başlıkları ile parçaları bulunmuştur. Bu mimari parçalardan yola çıkılarak kilise *nef*lerinin üzerinde galeri katlarının olduğu düşünülmektedir.

2020 sezonunda kilise iç mekanının tamamı ve *narthek*si (batı duvarı hariç) ortaya çıkartılmıştır. Geçmiş yıllardaki kazı çalışmalarında yapının sadece genişliği (16,75 m.) saptanabilmiş, 2020 yılı kazı çalışmaları sonucunda batı kısmı ortaya çıkarılarak yapının 21,15 m. uzunluğunda olduğu tespit edilmiştir. 2020 yılı kazılarında plana ilişkin diğer önemli tespitler; giriş açıklıkları, *nef stylobat*ları, taşıyıcı sisteme dair izlerdir. Kilise kuzey beden duvarında, kuzey *nef*e açılan iki ve *narthek*se açılan bir kapı açıklığı, *narthek*sten *naos*a geçişi sağlayan üç olmak üzere toplam altı kapı açıklığı vasıtasıyla iç mekâna geçişi sağlamaktadır.

3 Roma Dönemine tarihlenen yuvarlak planlı yapı kalıntısının zemininin muhtemelen kilise inşa edilirken temel çalışmaları sırasında tahrip edildiği düşünülmektedir.

Bunlardan kuzey beden duvarı ortası ve doğusundaki kapı açıklıkları, bilinmeyen bir tarihte moloz taş ve tuğla kullanılarak kapatılmıştır. Taşıyıcı sisteme dair önemli veriler ise iki farklı boyutta sütun, sütun başlığı ve sütun kaidelerinin kullanılmış olması, *nef stylobat*larının kuzey ve güney uçlarında pilasterlere yer verilmesi sayılabilir (Resim: 8). Kilise içerisinde tespit edilen sütun, sütun kaidesi ve sütun kaideleri, friz ve *geison* parçaları ile 2018 yılında tespit edilen kemer kalıntısından yola çıkılarak *naos*un çift katlı düzenlendiği, kuzey ve güney *nef*in üzerinde galeri katlarına yer verildiği söylenebilir.

Plan özellikleri dışında, kazı çalışmaları ile süsleme özelliklerine dair önemli verilere de ulaşılmıştır. Kilisenin en önemli süsleme özelliği, iki farklı inşa evresinin zemininde uygulanmış zemin mozaikleridir. 2017-2019 yılları arasında *bema* ve apsis zemin mozaikleri ortaya çıkarılmış, 2020 yılı kazılarında *naos*un bazı yerlerinde zemin mozaiklerine dair izler görülmüştür. Tespit edilen zemin mozaiklerini korumak amacıyla tamamen ortaya çıkarılmamıştır. Mozaikler dışında *naos* ve *nartheks* çevresinde, duvara ait olduğu düşünülen fresk parçalarına da rastlanılmıştır. Bu parçalardan yola çıkılarak duvarların freskle bezeli olduğu söylenebilir, ancak bunların büyük oranda tahrip olmasından dolayı içerik ve üslupları hakkında herhangi bir bilgi sunulamamaktadır. Kazı çalışmalarında ele geçirilen mimari plastik parçalar, mozaik ve fresk dışında, iç mekânda taş süsleme açısından da oldukça zengin olduğunu göstermektedir. *Bema*yı çevreleyen *templon*, alçak tipli balüsterler ve Hıristiyanlığa özgü (haç motifli madalyon, asma bitkisi ve sarmaşık bitkisi) motiflerle bezeli korkuluklarla kapatılmıştır. Bölgedeki yerel malzeme olan sarı travertenden üretilmiş sütunların alt kısmında Attika A, Attika B ve Attika C tipi sütun kaideleri kullanılmıştır. Üst kısımlarında ise yine farklı bezemelere sahip İon-impost ve yivli tipte sütun başlıkları kullanılmıştır. Kazı çalışmalarında bulunan diğer mimari plastik unsurlar, kapı açıklıkları çevresinde bulunmuş, içbükey-dışbükey silmeler görülen lento ve söve parçalarıdır. Bunlardan hareketle de kapı açıklıklarının da oldukça gösterişli düzenlenmiş olduğu söylenebilir.

2020 yılında tespit edilen en önemli bulgulardan biri, *nartheks* zemini ve içerisindeki buluntularıdır. İlk defa 2020 yılı çalışmalarıyla ortaya çıkartılan narteks, içten 9 m.x2,7 m. ölçülerindedir ve zemini sarı traverten taş plakalarla döşelidir. *Nartheks* kısmında plakalar haricinde, ortadaki giriş açıklığı ekseninde bir mezar kapak taşı da tespit edilmiştir. Bu taşın bir ucunda, Latince "*Burada tanrının sevgili kulu Theodoros yatmaktadır*" ibaresinin yazılı olduğu, 190 cm.x120 cm. ölçülerde, *tabula ansata* biçimli yazıt yer almaktadır (Resim: 9). Kilise haricinde, özellikle kuzey kısımda yer alan ek mekânlar ve kilise çevresindeki yapı kalıntılarına dair bazı verilere de ulaşılmıştır. En önemli sonuç, kilisenin muhtemelen Roma Dönemine tarihlenen *tholos* (dairesel) planlı bir yapı üzerinde inşa edilmesidir. Bunun yanı sıra kilise kuzeyinde doğu-batı doğrultusunda uzanan muhtemel bir caddenin kalıntısıdır. Güney kenarı boyunca, sütun kaidesi ve bloklar görülen bu cadde, kilisenin kuzeyinden başlayarak, doğu-batı yönlere doğru devam etmektedir.

Kuzeybatı Nekropol Kilisesi'nde ele geçirilen verilerden yola çıkarak yapının ilk olarak M.S. 5. yy.da inşa edildiği ve daha sonrasında birtakım değişiklikler yapılarak M.S. 6. yy. da yeniden inşa edildiği tespit edilmiştir. Ayrıca yapının hemen kuzeyinde Bizans öncesine dair bir duvar kalıntısı bulunması ve bu duvarların kilisenin bulunduğu alana doğru devam etmesi kilisenin Roma Dönemi yapısını üzerine inşa edildiğini göstermektedir. Kilisenin kuzeydoğusunda bulunan şarap işliğinin de kilisenin 2. inşa evresi sırasında oluşturulduğu, daha geç tarihte (M.S. 7. yy.) ise kilisenin işlevini yitirmesi sonucu bu şarap işliğinin bir imalathaneye dönüştürüldüğü düşünülmektedir. Ayrıca gerçekleştirilen kazı çalışmaları ve önceki yıllarda yapılan arkeo-jeoradar sonuçlarına bakılarak, kilisenin ikinci inşa evresinde kuzeyden daraltılarak kuzey beden duvarının daha güneyde yeniden inşa edildiği, buna karşın güneydeki ilk inşa evresine ait beden duvarın kullanılmaya devam edildiği sonucuna ulaşılmıştır.

GÜNEY NEKROPOL KAZI ÇALIŞMALARI

Erdem TUNÇ, Cansu DUMAN

Daha önceki yıllarda ortaya çıkarılan alanların devamı niteliğinde olan ve K-11 Açması'nda çalışmalara başlanmıştır (Resim: 10). Çalışmalar sırasında açmanın güneydoğusunda bir mezar tespit edilmiştir. 100 cm.x46 cm. ölçülerinde, 45 cm. derinliğinde ana kayaya oyulmuş olan mezar, M20 olarak adlandırılarak kazı çalışmalarına başlanılmıştır. Mezar içerisinden herhangi bir arkeolojik veya antropolojik veri elde edilememiştir.

K11 Açması içerisinde devam ettirilen kazı çalışmaları sırasında açmanın kuzey sınırında 182 cm.x38 cm. ölçülerinde ve 63 cm. derinliğinde bir mezar tespit edilmiş, M21 olarak adlandırılmıştır. Mezarın kapak taşlarının yerinden oynatılmış olması mezarın döneminde veya günümüzde tahrip edildiğini göstermektedir. Mezarda, sağ-sol *femur*, sağ-sol *tibia*, *maxilla*, *mandibula, clavicula* ve *costaeler* kemikleri ele geçirilmiştir. Devam eden çalışmalarda açmanın güneybatı sınırında 150 cm.x43 cm. ölçülerinde, derinliği 78 cm. olan bir mezara daha ulaşılmıştır. M22 olarak adlandırılan mezarın kapak taşlarına ulaşılamamış, mezardan sağ-sol *corpus tibia*, sağ-sol *corpus femur* ile bir adet *molar* diş bulunmuştur.

K12 Açması içerisinde çalışmalara başlanmış ve bu çalışmalarda açmanın kuzeybatısında ön odalı bir kaya mezarı tespit edilmiştir. 152 cm. uzunluğa 68 cm. yüksekliğe sahip mezarın içerisinden biri yetişkin diğeri çocuk bireye ait olmak üzere çok sayıda kemik parçası ele geçirilmiştir. Dağınık olarak ele geçirilen kemikler mezarın daha önce tahrip edildiğini net olarak ortaya koymuştur. Daha sonra K-12 Açması'ndaki çalışmalarının devamında açmanın güneybatısında doğu-batı uzantılı, ana kayaya basitçe oyulmuş mezar tespit edilmiştir. M-25 olarak adlandırılan ve 130 cm.x36 cm. ölçülere, 52 cm. derinliğe sahip olan bu mezarın kapak taşlarına kazılar sırasında ulaşılmış fakat mezar içerisinde herhangi bir arkeolojik veya antropolojik buluntuya rastlanmamıştır. Aynı açma içerisinde, 186 cm.x40 cm. ölçülerinde ve 40 cm. derinliğinde bir mezar daha tespit edilmiştir. M-26 kodu verilen ve M-25 mezarıyla aynı özelliklerde olan mezar içerisinde, genel itibariyle korunmuş durumda olarak

değerlendirilebilecek iskelet kalıntısına ulaşılmıştır (Resim: 11). Açma içerisinde sürdürülen kazı çalışmalarında kuzey-güney uzantılı yine aynı özelliklerde ana kayaya oyulmuş basit tipte mezar daha açığa çıkarılmıştır. 84 cm.x31 cm. ölçülerindeki ve 31 cm. derinliğindeki mezar, M-27 olarak adlandırılmış fakat içerisinden herhangi bir arkeolojik veri elde edilememiştir. K-12 Açması'nda kazı çalışmalarının tamamlanmasının ardından L-11 Açması'na geçilmiştir. Açma içerisinde yapılan kazı çalışmalarının son gününde, açmanın batı kesiti sınırında ana kayaya oyulmuş geç dönem mezarlarla aynı tipte bir mezar tespit edilmiştir. M-28 olarak adlandırılan mezarda gerçekleştirilen kazı çalışmaları neticesinde herhangi bir buluntuya rastlanılmamıştır. Mezar, 111 cm.x35 cm. ölçülerinde, 37 cm. derinliğindedir. Yine aynı gün içerisinde L-11 Açması'nda M-29 olarak adlandırılan 67 cm.x35 cm. ölçülerine, 37 cm. derinliğe sahip olan bir basit kaya mezarı daha saptanmış, yapılan çalışmalar sonucunda bu mezarın da önceki dönemlerde tahrip edildiği anlaşılmıştır. Bu sebeple de mezar içerisinden veri elde edilememiştir.

J-11 Açması'ndaki çalışmalar sırasında açmanın doğusunda Roma Dönemine ait olduğu düşünülen ön odalı kaya mezarının varlığı tespit edilmiştir. M-30 olarak adlandırılan mezarın oda ölçüleri 180 cm.x122 cm., yükseklik 75 cm. olarak ölçülmüştür. Mezar, kare formlu ön oda ve kapak, iç kısımda genişleyen mezar odası olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır. Mezarın giriş kısmındaki kapağa ulaşılamamış, içerisinden dağınık halde kemik parçaları ele geçirilmiştir. Bunun dışında herhangi bir buluntuya rastlanılmamıştır. Yine bu açmanın güneybatısında Roma Dönemine ait olduğu düşünülen bir mezar daha tespit edilmiştir. Mezarın kapak taşları orijinal yerinde bulunmuş, kazısının yapılmasının ardından mezarın daha sonraki dönemlerde ikinci bir kullanım gördüğü belirlenmiştir. M-31 ismi verilen mezarın ön oda ölçüleri 112 cm.x73 cm., ön oda derinliği 91 cm., mezar girişi 47 cm.x42 cm., mezar odası 180 cm.x129 cm. ve mezar odası yüksekliği 76 cm. olan mezar içerisinden sadece dağınık vaziyette kemikler ele geçirilmiştir. Açmadaki çalışmaların son gününde açmanın batısında kesit alma çalışmaları sırasında bir mezarın varlığı daha tespit edilmiş, M-32 olarak adlandırılan ön odalı kaya mezarın giriş kısmının bir kapak ile kapatıldığı görülmüştür. Ancak yapılan kazı çalışmaları sonucunda kapağın orijinal dönemine ait olmadığı, muhtemelen sonraki dönemlerde ikinci bir gömü sonrası mezar girişini kapatmak amacıyla kullanıldığı gözlemlenmiştir (Resim: 12). Ölçüleri; ön oda 73 cm.x115 cm. ön oda derinliği 76 cm. mezar girişi 68x42 cm. mezar odası 217 cm.x123 cm. ve mezar odası yüksekliği 86 cm. olan mezardan dağınık ve parçalar halinde kemikler ortaya çıkarılmıştır.

Güney Nekropol'de kazı alanını genişletmek amacıyla 5 m.x5 m. ölçülerinde plankare belirlenmiş ve J-12 olarak kodlanmıştır. Açma içerisindeki çalışmalarda kuzey-güney doğrultulu bir mezar tespiti yapılarak M-33 olarak adlandırılmıştır. Kuzey ucu eğimli şekilde başlayıp "S" formu çizerek ilerleyen ve daha sonra mezar teknesinin derine oyularak oluşturulduğu, 210 cm.x70 cm ölçülere ve 125 cm. derinliğe sahip dikdörtgen formlu mezarın zeminine 5-10 cm. mesafede 2 adet, mezar içerisinden çıkarılan toprağın elenmesi sonucu 1 adet, toplamda 3 adet sikke ve 1 adet kemik iğne bulunmuştur. M-33'ün kazısı tamamlandıktan

sonra J-13 Açması'nda kazı çalışmalarında, açmanın güneydoğusunda kapak taşları dağınık durumda bir mezar tespit edilmiştir. M-34 olarak adlandırılan mezar, güneybatı-kuzeydoğu yönünde uzanmaktadır. Mezarın boyu 178 cm. genişliği; güneybatı 27 cm. kuzeydoğu 17 cm. derinliği 37 cm. olarak ölçülmüştür. Daha önceki dönemlerde tahrip olduğu düşünülen mezarın içerisinden dağınık vaziyette çıkan kemikler dışında başka bir buluntu ele geçirilmemiştir. Devam eden çalışmalarda açmanın güney sınırında, güneybatı-kuzeydoğu yönünde uzanan bir mezar tespit edilmiş ve M-35 olarak adlandırılmıştır. Güneybatı ucunda M-33'te olduğu gibi eğim bulunan mezarın toplam uzunluğu 205 cm. tekne uzunluğu 155 cm. genişliği 56 cm. derinliği 110 cm. tekne içi uzunluğu 187 cm. tekne içi genişliği 77 cm. olarak ölçülmüştür. Mezar içerisinden elde edilen kemikler neticesinde mezara birden fazla bireye ait gömü yapıldığı saptanmıştır. Mezar teknesi iç kısımda, ayak ve baş bölgesinde derinleşmekte ve genişlemektedir. Bu mezarda yürütülen kazı çalışmaları sırasında 3 parçaya bölünmüş kemik toka ele geçirilmiştir. Güney Nekropol alanında genel temizlik ve belgeleme çalışmalarının ardından 2019 yılı kazı sezonu çalışmaları sonlandırılmıştır. Güney Nekropolü'nde 12 adet basit kaya, 4 adet ön odalı kaya mezarında kazı çalışması yapılmıştır. Kazı çalışması yapılarak ortaya çıkarılan mezarların büyük bir çoğunluğu antik dönemde veya günümüzde soyulmuş veya tahrip edildiği tespit edilmiştir. M-26 dışında kazılan tüm mezarlarda kemikler dağınık ve parçalı bir şekilde ele geçirilmiştir. M-26 içerisinde ise iskelet, kafatasındaki eksik kısım ve ayak bilekleri haricinde kısmen sağlam durumda ele geçirilmiştir. Genellikle ileri erişkin, çocuk, adölesan bireylerin olmasının yanı sıra bu bireylerde ileri derecede aşınma ve çürük tespit edilmiştir. Mezarların büyük bir çoğunluğunda yön birliği bulunmaktadır. Kazılar sırasında ele geçen buluntuların önemli bölümü M-33 No.lu mezarda bulunmuş, M-35 No.lu mezarda ise kırık kemik toka parçaları ele geçirilmiştir. Diğer mezar ve mezarların çevresinden sadece seramik parçaları ele geçirilmiştir. M-33 içerisindeki kazı çalışmaları sırasında ele geçirilen 3 sikke ve *unguentarium* parçalarından yola çıkarak mezarın MS 2. yy.a tarihlendiği anlaşılmıştır.

2020 yılı Güney Nekropolü'nde kazı çalışmalarına 25.07.2020 tarihinde başlanmış, 19.09.2020 tarihinde sonlandırılmıştır. 2020 yılı kazı çalışmalarında 56'sı basit kaya mezarı, 5'i ön odalı kaya mezarı olmak üzere toplam 61 mezarda kazı gerçekleştirilmiştir. Bu mezarların tümünün yapıldığı dönemde veya modern dönemlerde soyulduğu ve tahrip edildiği belirlenmiş, az sayıda mezarda ise ölü hediyelerine rastlanılmıştır. Bu buluntular arasında; M-46'dan 2 adet bronz Roma Dönemi sikkesi ve kırık durumda kandil, M-63'ten 2 adet bronz Roma Dönemi sikkesi, M-82'den 1 adet kemer tokası, M-84'ten sağlam durumda kandil, M-85'ten 3 adet bronz Roma sikkesi, M-89'dan 1 adet bronz Roma sikkesi, 1 adet kaşık uçlu sonda, 1 adet bronz ayna, 1 adet akik taşlı demir yüzük yer almaktadır. Elde edilen buluntular ışığında, M-46, M-63, M-84 ve M-89 M.S. 2. yüzyıla tarihlenirken, M-82 ve M-85 M.S. 4.yüzyıla tarihlendirilmiştir.

Yerel özellik olduğu düşünülen ve uç kısmında mezar genişliğince ya da daha küçük ebatlarda rampaya sahip mezar grubu, ele geçirilen buluntuların büyük bir bölümünü içermekte-

dir. Daha önceki dönemlerde açığa çıkartılmış olan M-33 ve M-35'in yanı sıra, bu kazı sezonunda açığa çıkartılan M-40, M-46, M-63, M-64, M-89 ve M-91 bu mezar grubunun benzer özellik gösteren örneklerindendir. Arkeolojik verilerle M.S. 2. yüzyıla tarihlenen bu mezar grubunda nekropolün şu ana kadar tespit edilen en erken gömülerine ulaşılmıştır. Rampaların yapım ve kullanım amaçları kesin olarak bilinmemekle birlikte, sunu amaçlı oyulduğu düşünülmektedir. Güney Nekropol'de ele geçirilmiş olan bir diğer önemli buluntu ise Geç Kalkolitik Döneme tarihlenen boyalı seramik parçalarıdır. Bu seramikler Hadrianoupolis'in bilinen tarihini M.Ö. 4000-3000 tarih aralığına kadar geri götürmektedir. Aynı zamanda, yine Geç Kalkolitik Döneme ait olduğu düşünülen çakmaktaşı yonga ve çekirdekler de ele geçirilmiştir. Jeolojik yapısı sebebiyle bilinçli şekilde mezarların ana kayaya oyulmak suretiyle yapılmış olması, tarihsel süreç ile birlikte önemli demokrafik bilgilerin de elde edilmesine imkân sağlamıştır.

Sonuç olarak; Hadrianoupolis Güney Nekropolü'nün tarihsel süreç içerisinde kronolojik olarak tarihlendirilmesi, ölü gömme gelenekleri, mezar tipleri, demografisi, beslenme alışkanlıkları, sağlık yapısı, yakın toplumlarla akrabalık ilişkileri, biyolojik çeşitliliği hakkında önemli veriler elde edilmiştir. Şu ana kadar mezarlardan elde edilen arkeolojik ve antropolojik veriler, kentin Güney Nekropolü'nde en erken gömü M.S. 2. yy.da yapıldığını göstermektedir.

KARE PLANLI YAPI

Martyrium olabileceği düşünülen yapının kuzeybatı odasının büyük bir kısmının yer aldığı, karelaj sistemine göre oturtulmuş, 5.x5 m. ölçülerindeki B-2 Açması'nda kazı çalışmalarına başlatılmıştır. Çalışmalarda yapının kuzey beden duvarına, kuzeybatı odasına ait batı ve güney duvarlarına ulaşıp, yapı hakkında bilgi edinerek elde edilen verileri jeofizik-jeoradar verileri ile karşılaştırılması amaçlanmıştır (Resim: 13). Ortaya çıkarılması hedeflenen duvar kalıntılarına -25 cm. kotta ulaşılmış, kazı çalışmaları ise -75 cm. kota kadar sürdürülerek sonlandırılmıştır Gerçekleşen çalışmalar neticesinde kuzeybatı odasına ait kuzey-güney uzantılı doğu duvarının ölçüleri 324 cmx 92 cm. batı-doğu uzantılı güney duvarının mevcut uzunluğu 208 cm. batı ucunun genişliği 43 cm. olarak belirlenmiştir. Doğu-batı uzantılı kuzey beden duvarının batı ucunun mevcut genişliği ise 81 cm. olarak ölçülmüştür. Beden duvarı ile kuzeybatı odasına ait doğu duvarı arasında bulunan geçiş aralığı ise 113 cm.dir.

Açmanın kuzeydoğusunda, beden duvarının önünde yoğun kül tabakasına rastlanırken, yine aynı alanda demir zırh parçalarına ulaşılmıştır. Kuzeybatı odasının güney duvarında ise sıva kalıntıları tespit edilmiştir. Kazı çalışmalarında toplam beş adet bronz sikke ele geçirilmiştir. Diğer bir önemli buluntu ise ikinci tabakada rastlanan krizol taşından yapılmış olan boncuktur. Bunların yanı sıra bir adet kilit aynası ve bir filise ele geçirilen buluntular arasında yer almaktadır. Kazılar sonucunda yapının jeofizik-jeoradar yöntemleriyle tespit edilmiş olan ölçüleri ve planının, ortaya çıkarılan duvar kalıntılarıyla birebir örtüştüğü görülmüştür.

ANTROPOLOJİ ÇALIŞMALARI

Ayşegül ŞARBAK

Hadrianoupolis Antik Kenti Güney Nekropolü 2020 kazı sezonunda antropoloji ekibi tarafından 29.06.2020-25.07.2020 tarihleri arasında çalışmalar sürdürülmüştür. Yapılan çalışmalar sonucunda toplam 33 mezar açılmıştır. Açılan mezarların 5'i bebek, 7'si çocuk 17'nin ise erişkin bireyler için açılan mezarların olduğu tespit edilmiştir. Mezarlar daha önceki dönemlerde tahrip edildiğinden dolayı 19 mezarda herhangi bir iskelet kalıntısına rastlanılmamıştır. 14 mezardan ise toplam 20 bireye ait kemikler ele geçmiştir. Mezarlardan ele geçirilen iskeletler üzerinde antropolojik ön çalışma yapılmış ve demografik dağılımı tabloda belirtilmiştir (Tablo: 1).

Geç Roma Dönemine tarihlendirilen mezarların tümünün tekli gömüler için kullanıldığı, Roma Dönemine ait olan "rampalı tekne tipi" mezarların ise çoklu gömüler için kullanıldığı görülmektedir. Muhtemelen aile mezarı olarak kullanıldığı düşünülen mezarlardan bebek, çocuk, kadın ve erkek bireye ait iskeletlerin olduğu tespit edilmiştir. M46 No.lu "rampalı tekne tipi mezarda 1 kadın, 1 erkek ve 1 çocuk olmak üzere 3 birey olduğu tespit edilirken, M63 No.lu mezarda 2 bebek, 1 kadın ve 2 erkek olmak üzere toplam 5 bireyin olduğu görülmüştür.

2020 kazı sezonunda ele geçirilen iskeletler üzerinde antropolojik çalışmalar yapılmıştır. Ancak bu çalışmalar ön değerlendirme niteliğinde olup detaylı analizlerin antropoloji laboratuvarında yapılması planlanmaktadır. Ön değerlendirmeler sonucunda toplam 29 mezarda 18 birey tespit edilmiştir. Bireylerin cinsiyet dağılımına bakıldığında 2 bebek, 3 çocuk, 6 kadın, 5 erkek bireyin olduğu belirlenmiştir. 2 bireyin iskeletlerin çok parçalı olmasından dolayı ise cinsiyet tayini yapılamamıştır (Tablo: 2).

Bireylerin yaş dağılımlarına bakıldığında ise 2 bebek, 3 çocuk, 2 genç erişkin, 2 orta erişkin, 2 ileri erişkin olmak üzere 11 bireyin yaşları tespit edilebilmiştir. 10 erişkin bireyin ise yaşı tespit edilememiştir. Ön incelemelerde bireylerde anemi (kansızlık), calcaneal spur (topuk dikeni), osteofit (kemik çıkıntı) gibi patolojik olguların olduğu belirlenmiştir. İskeletler üzerinde detaylı patolojik analizlerin antropoloji laboratuvarında yapılması planlanmaktadır.

TEKNİK DÖKÜMANTASYON ÇALIŞMALARI

Damla KUMBASAR, Beyza ÖZYÜREK

2019 kazı sezonunda yapılan sit alanı özelinde kent halihazır haritası genişletilerek, kent planı düzenlenmiştir. Kent planı çalışmalarında; insansız hava aracı (İHA) ve uydu konum belirleme sistemleri (GNSS) ile elde edilen veriler fotogrametrik yöntemlerle işlenmiştir. Oluşturulan nokta bulutunun segmentasyonu sonucunda elde edilen veriler uzun ve zahmetli yersel ölçmelerin yerini alarak; kısa zamanda, az maliyetle ve yeterli hassasiyette sonuç ürün elde edilmesi sağlamıştır. Bu yöntemle planlanan alanlarda kent planı genişletilmiş ve kentin haritası büyük ölçüde tamamlanmıştır. Kent genelinde bulunan tüm yapılar ve alan-

lar plana işlenmiştir. Chora Kilisesi'nin *nef*lerinde bulunan mozaiklerdeki hayvan figürleri derlenmiştir. Plan düzleminde figürlerin konumları işaretlenip, detay görüntüleriyle beraber pafta oluşturulmuştur. Yapının elde edilen mimari plastik parçaların fotoğrafları aracılığıyla dijital ortamda plan-görünüş teknik çizimleri gerçekleştirilmiştir.

Hadrianoupolis Antik Kenti 2020 yılında kentin genelinde geomatik mühendisliği uygulamaları beraberinde mimari belgeleme çalışmaları yapılmıştır. Çalışmalar kapsamında yersel ölçüm teknikleri ve fotogrametrik yöntemler beraberinde mimari teknik çizimler ve kent planı çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Sezon içerisinde çalışılan alanların insansız hava aracı ile hava fotoğrafları ve videoları çekilmiştir. Çalışmalar kayıt altına alınırken, 2020 yılı kent videosu hazırlanmıştır. 2020 sezonunda kilisenin iç mekanlarında tespit edilen kısımlar, geçtiğimiz yıl gerçekleştirilen plan restitüsyon çizimlerine eklenerek revize edilmiştir.

Chora Kilisesi'nin belgeleme çalışmalarının son ermesinin ardından Dört Nehir Kilisesi'nin *nef*lerinde bulunan mozaik döşemeleri ortofoto aracılığıyla belgelendikten sonra eldeki veriler doğrultusunda plan-kesit-görünüş restitüsyon önerileri gerçekleştirilmiştir. Mozaik restitüsyon önerilerinin ardından elde edilen veriler ve renk paletleri doğrultusunda *naos* kısmında bulunan mozaik figürlerin illüstrasyon çalışması yapılmıştır. Önceki yıllarda elde edilen nitelikli mimari plastik parçaların çekilen fotoğrafları üzerinden plan-görünüş teknik çizimleri dijital ortamda gerçekleştirilmiştir. Hacıahmetler Köyü'nün girişinde konumlanan bir diğer yapı olan Kuzeybatı Nekropol Kilisesi'nde 2020 sezonunda elde edilen plastik mimari parçaların birleştirilmek üzere belgeleme çalışmalarına devam edilmiştir. KCT117-119-120 parçaların 1/20 ölçeğinde dijital ortamda teknik çizimleri gerçekleştirilmiştir. Bunun yanı sıra 2019 sezonunda gerçekleştirilen ortofoto çalışması kullanılarak Hamam A yapısının plan düzleminde rölöve çalışması yapılmıştır. 2018 sezonunda gerçekleştirilen plan rölöve çalışması üzerinden Hamam B yapısının restitüsyon çalışması gerçekleştirilmiştir. Yapılan restitüsyon çalışmalarında hamama ait bölümlerin konumları ve birbirleri arasında olan ilişkilerine dair öneriler getirilmiştir. Ayrıca 2020 sezonunda açığa çıkarılan ve nitelikli olduğu düşünülen mezarların (M35-38-40-46-63-64-70-84-85-89-91) el rölöveleri alınarak plan-kesit çizimleri tamamlanmıştır.

Resim 1: Kuzeybatı Nekropol Kilisesi, mermer duvar kaplamalarının sağlamlaştırılması.

Resim 2: Kuzeybatı Nekropol Kilisesi, duvar derz işlemleri sonrası.

Resim 3: Chora Kilisesi, dağılan mozaiklerin tamamlama işlemi öncesi.

Resim 4: Chora Kilisesi, dağılan mozaiklerin tamamlama işlemi sonrası.

Resim 5: Kuzeybatı Nekropol Kilisesi, işlik olarak kullanılmış dikdörtgen formlu mekân.

Resim 6: Kuzeybatı Nekropol Kilisesi, muhtemel cadde kalıntısı ve daire planlı yapı.

Resim 7: Kuzeybatı Nekropol Kilisesi, birleştirilen pişirme kabı.

Resim 8: Kuzeybatı Nekropol Kilisesi, mimari elemanlar ve *nartheks* zemin döşemesi.

Resim 9: Kuzeybatı Nekropol Kilisesi, üzerinde *tabula ansata* bulunan mezar kapağı.

Resim 10: Güney Nekropol, hava fotoğrafı.

Resim 11: Güney Nekropol, M-26 olarak adlandırılan mezar, ele geçirilen iskelet kalıntıları.

Resim 12: Güney Nekropol, M-32 olarak adlandırılan sürgü-kapama sistemli oda mezar.

Resim 13: Jeofizik-jeoradar yöntemiyle tespit edilen muhtemel *martyrium* kalıntısı.

Mezar No	Iskelet Materyal	Yaş	Cinsiyet	Dönem
M42	Var	İleri Erişkin (55+)	Erkek	Bizans
M43	Var	İleri Erişkin (55+)	Kadın	Bizans
M44	Yok	Yok	Yok	Bizans
M45	Var	Erişkin	Belirsiz	Bizans
M46	Var	Orta Erişkin (35-55)	Kadın	Roma
	Var	Orta Erişkin (35-55)	Erkek	Roma
	Var	3-4 yaş	Çocuk	Roma
M47	Yok	Yok	Yok	Bizans
M48	Yok	Yok	Yok	Bizans
M49	Var	8-9 yaş	Çocuk	Bizans
M50	Var	Erişkin	Kadın	Bizans
M51	Var	3-4 yaş	Çocuk	Bizans
M52	Yok	Yok	Yok	Bizans
M53	Yok	Yok	Yok	Bizans
M54	Yok	Yok	Yok	Bizans
M55	Yok	Yok	Yok	Bizans
M56	Var	Erişkin	Erkek	Bizans
M57	Yok	Yok	Yok	Bizans
M58	Yok	Yok	Yok	Bizans
M59	Yok	Yok	Yok	Roma
M60	Yok	Yok	Yok	Roma
M61	Yok	Yok	Yok	Bizans
M62	Yok	Yok	Yok	Bizans
M63	Var	2 ay	Bebek	Roma
	Var	1 yaş	Bebek	Roma
	Var	Genç Erişkin (25-35 yaş)	Kadın	Roma
	Var	Erişkin	Erkek	Roma
	Var	Erişkin	Erkek	Roma
M64	Yok	Yok	Yok	Bizans
M65	Yok	Yok	Yok	Bizans
M66	Var	Erişkin	Kadın	Bizans
M67	Yok	Yok	Yok	Bizans
M68	Yok	Yok	Yok	Bizans
M69	Var	Genç Erişkin (25-35 yaş)	Kadın	Bizans
M70	Var	Erişkin	Belirsiz	Roma
M71	Yok	Yok	Yok	Bizans
M72	Var	Erişkin	Kadın	Bizans
M73	Yok	Yok	Yok	Bizans
M74	Var	Erişkin	Tespit Edilemedi	Bizans

Tablo 1: Güney Nekropol 2020 iskeletlerin demografik dağılımı.

Cinsiyet	N
Bebek	2
Çocuk	3
Kadın	7
Erkek	5
Belirsiz	3
Toplam	**20**

Yaş	N
Bebek	2
Çocuk	3
Genç Erişkin	2
Orta Erişkin	2
İleri Erişkin	2
Erişkin	10
Toplam	**20**

Tablo 2: Güney Nekropol 2020 iskeletlerin yaş ve cinsiyet dağılımları.

KNİDOS-BURGAZ-EMECİK APOLLON KUTSAL ALANI KAZI VE ARAŞTIRMALARI: 2019-2020

Ertekin M. DOKSANALTI*

İbrahim KARAOĞLAN

Derviş Ozan TOZLUCA

Kadriye Merve SELEK

Songül SÖZEL

Muğla İli, Datça İlçesi Knidos Antik Kenti'nde gerçekleştirilen 2019 yılı çalışmaları; kazı, araştırma, tespit ve koruma-onarım odaklı olmak üzere altı farklı alanda sürdürülmüştür.

2019 YILI ÇALIŞMALARI (Resim: 1)

A. Kazı Çalışmaları

1 - Liman Caddesi'nin Doğusundaki Mekânlar ve II.Teras'ın Batısı Kazısı

Liman Caddesi'nin doğusundaki mekânlardaki ilk çalışmalar 2016 yılında başlatılmış ve 2019 yılı itibariyle kazılar tamamlanmıştır. 2019 yılında Liman Caddesi'nin doğusundaki mekânlar ve II.Teras'ın güneybatı-batı bölümünü kapsayan alan kazılmıştır. Kazı çalışmaları neticesinde Liman Caddesi'nin doğusundaki mekânları, doğu yönünde sınırlayan duvarın tamamı, Mekân 2A ve Mekân 3A olarak numaralandırmış odalar ve II. Teras'ın batısında *in-situ* haldeki traverten zemin döşemesinin bir bölümü gün yüzüne çıkartılmıştır.

Mekân 2A (Resim: 2)

Mekân 2A, Liman Caddesi'nin doğusundaki mekânlar içerisinde güneyden kuzeye doğru ikinci mekânı olan Mekan 2'nin ek odasıdır. Mekân 2A'ye geçiş batı yönünde 1.03 m. genişlikte, 0.6 m. derinlikte ve 0.16 m. yükseklikteki bir eşikten sağlanmaktaydı. Oda, kuzey-güney doğrultulu 2.32 m., doğu-batı doğrultulu 2.93 m. boyutlarındadır. Mekânın koruna gelen yüksekliği ise 2.3 m.dir. Mekânın zemininde ise kireç harcı kullanılmıştır.

* Prof. Dr. Ertekin M. DOKSANALTI, Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Konya/TÜRKİYE. ertekin96@selcuk.edu.tr

Öğr. Gör. İbrahim KARAOĞLAN, Selçuk Üniversitesi, Bozkır MYO Mimari Restorasyon Programı, Konya/TÜRKİYE.

Arş. Gör. D. Ozan TOZLUCA, Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Konya/TÜRKİYE.

K. Merve SELEK, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya/TÜRKİYE

Songül SÖZEL, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya/TÜRKİYE

Mekân 2A'da gerçekleştirilen kazı çalışmalarında çok az buluntu günümüze ulaşmıştır. Mekân 2A'da bulunan en erken tarihli sikke, İmparator Diocletianus Dönemine ait (M.S. 284-305) bir *Antoninianus*'tur. Yine benzer tarihe sahip bir diğer sikke buluntusu mekânın güneybatı köşesinde bulunmuş olup, İmparator I. Constantius (M.S. 283-306) Dönemine tarihlenir. Mekânda tespit edilen diğer iki sikke düşük kondisyonlu ancak ölçüleri itibariyle M.S. 6. yy. ve M.S. 6. yy.ın ikinci yarısına tarihlenen *follis*lerdir (Resim: 4). Sikkeler Mekan 2'nin doğusunda bulunan odacığın M.S. 3. yy.sonu ile M.S. 4. yy.ın başlarından itibaren var olduğu gösterir. Kazı çalışmaları sonucu tespit edilen seramik buluntuları ise mekânın, Liman Caddesi'nin doğusundaki diğer mekanlarda olduğu gibi M.S. 7. yy.ın ortası ya da biraz sonrasında terk edildiğini gösterir[1].

Knidos Kazı ve Araştırmaları 2019 kazı sezonu, 15.01- 30.12.2019 tarihleri arasında birbiri ardına devam eden üç farklı dönemde sürdürülmüş ve tamamlanmıştır.

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 10.01.2019 tarih ve E.32317 sayılı yazısı/izni ile, Knidos Ege (Trireme) Limanı ve Liman Çeşmesi Kültür Turizme Kazandırma Projesi Marmaris Müze Müdürlüğü ve Küçük Tiyatro restorasyon uygulamaları Muğla Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü denetiminde 15.01-31.03.2018 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir.

2019 yılı çalışmaları, 30.09.2013 tarih ve 2013/5387 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ve Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 27.02.2019 Tarih ve E.178185 sayılı "Kültür ve Tabiat Varlıklarıyla İlgili Olarak Yapılacak Kazı ve Sondaj Ruhsatnamesi" ile Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Selçuk Üniversitesi adına 18.03-11.10.2019 tarihleri arasında sürdürülmüştür.

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 19.09.2019 tarih ve E.770868 sayılı yazısı/izni ile Knidos Kazı ve Araştırmaları, çevre düzenleme, Küçük Tiyatro restorasyon uygulamaları Knidos Ege (Trireme) Limanı ve Liman Çeşmesi Kültür Turizme Kazandırma projesi, Knidos Dionysos *Stoa*sı çevre düzenleme ve anastylosis çalışmaları, Knidos Liman Caddesi *Heroon*'u restorasyon uygulamaları, Knidos Tapınaklar *Propylon*u ve Doğu - Batı Caddesi çevre düzenleme çalışmaları, Depo (Seramik) etütlük çalışmaları Marmaris Müzesi Müdürlüğü ve Muğla Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü denetiminde 12.10- 30.12.2019 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir.

Katkı ve yardımlarından dolayı Kültür ve Turizm Bakanlığı, KVMG Müdürlüğü Kazılar Dairesi Başkanlığı'na, Muğla Valisi Orhan Tavlı'ya, Muğla İl Kültür ve Turizm Müdürü Zekeriya Bingöl'e, Marmaris Müze Müdürü Şehime Atabey'ye ve Müze Uzmanlarına, Muğla Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü Müdürü, H. Bilge Özyer'e teşekkür ederiz.

Kazı ve araştırmalar sırasında özveri ile çalışan ve her türlü desteği sunan 2019 yılı Bakanlık Yetkili Uzmanı Okan Cinemre (Ankara Anadolu Medeniyetler Müzesi Müdürlüğü Uzmanı) ve İhsan Polat'a (Amasya Müze Müdürlüğü), 2020 yılı Bakanlık Yetkili Uzmanı Fatih Mehmet Dulkadiroğlu'na (Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi) ve Cansu Çerçi'ye (Kahramanmaraş Arkeoloji Müzesi) teşekkür ederiz.

Knidos Kazı ve Araştırmalarından ilgi ve yardımlarını hiçbir zaman esirgemeyen Datça Kaymakamı Mesut Çoban'a özellikle teşekkür ederiz.

Datça Belediye Başkanı A. Gürsel Uçar'a, Ören Yeri Görevlilerine, Selçuk Üniversitesi Arkeoloji Bölümü öğrencileri, S.Ü. Bozkır MYO öğrencilerine ve tüm kazı ekibine en içten teşekkürlerimizi sunarız.

Knidos Kazı ve Araştırmaları 2019 ve 2020 sezonu bütçesi, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından sağlanmıştır. Bunun yanı sıra Selçuk Üniversitesi, Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü (S.Ü. BAP 19401094 nolu "Knidos II.Teras'ın Batısı Kazı ve Araştırması" başlıklı Proje) ve Datça Belediyesi tarafından, kazı ve diğer çalışmalar maddî ve ayni olarak desteklenmiştir.

Bu Çalışma ve makale 01.06.2020 tarih ve 2587 sayılı Cumhurbaşkanı Kararı ile Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Selçuk Üniversitesi adına sürdürülmekte olan Knidos, Burgaz ve Emecik Apollon Kutsal Alanı Kazı ve Araştırmaları kapsamında hazırlanmıştır. Çalışmalar Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü ve T.C. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu tarafından desteklenmektedir.

1 Doksanaltı 2020, 379.

Mekân 3A (Resim: 3-4)

Liman Caddesi'nin doğusunda yer alan Mekân 3'ün ek odası olan Mekân 3A, kuzey - güney doğrultulu 2.5 m., doğu-batı doğrultulu 2.3 m. boyutlarındadır. Mekânın koruna gelen yüksekliği ise 2.67 m.dir. Mekân 3A'nın zemini tıpkı Mekân 3'te olduğu gibi kireç harcıyla oluşturulmuştur[2]. Mekânın son kullanım evresine dair ilk veriler +5.74 m. kottan +5.63 m. kota kadar olan seviyede rastlanılan yoğun çatı kiremitli tabakadır. Çatı kiremidi tabakasının hemen bitiminde sıkıştırılmış toprak bir zemine rastlanılmıştır. Çatı kiremidi tabakası içerisinde beş bronz sikke gün yüzüne çıkartılmışken bu sikkelerden sadece üç tanesi tarihlendirmeye uygundur. Bu sikkelerden iki tanesi M.S. 6. yy.a tarihlenirken, diğerleri İmparator Heraclius (M.S. 610-641) Dönemine tarihlenmektedir[3].

Mekân 3A'da yoğun çatı kiremitli tabakanın hemen altında +5.63 m. - +5.52 m. kot aralığında, yoğun miktarda seramik buluntusu ile birlikte 12 adet bronz sikke gün yüzüne çıkartılmıştır. Tarihlenebilen sikkelerden dört adedi M.S. 6. yy.ın ilk yarısına ait *follis*lerken, bir tanesi M.S. 6. yy.ın ilk yarısına ait *decanummia*dır. Bu tabakada tespit edilen bir diğer sikke ise İmparator Iustinus Dönemine (M.S. 565-578) tarihlenen bir *pentanummia*dır. Zemin seviyesi üzerinde tespit edilen ve kronolojik olarak en geç buluntuları oluşturan sikkeler, İmparator Mauricius Tiberius Dönemi (M.S. 582-602), İmparator Phocas Dönemi (M.S. 602 - 610) ve İmparator Heraclius Dönemine (M.S. 610-641) ait *follis*lerdir.

Mekân 3A'nın kireç harçlı zemin seviyesi altında, mekânın erken kullanımı ile ilgili verilere ulaşılmıştır. Zemin altında gerçekleştirilen çalışmalarda çatı kiremitleri ve kireç harcı kullanılarak oluşturulmuş 0.79 m.x0.64 m. boyutlarında bir ocak bulunmuştur. Zemin altı tabakada ocağa bağlı olarak toprak oldukça küllüdür. Bu tabakada muhtelif seviyelerde gün yüzüne çıkartılan; M.S. 310-317 yıllarına tarihlenen bir sikke, İmparator I. Lucinius Dönemine (M.S. 308-324) tarihlenen iki sikke ve M.S. 383-388 yıllarına tarihlenen bir diğer sikke, kireç harçlı zeminin olası inşa tarihini gösterir. Mekânın kuzeydoğusunda +5.39 m. kotta 23 adet bronz sikke bulunmuştur. Toplu halde bulunan ve bir define özelliği gösteren bu sikke grubu içerisinden, maalesef sadece bir sikke tarihlenebilir durumdadır. Bahsini ettiğimiz bu sikke İmparator Arcadius Dönemine (M.S. 406-408) aittir[4].

Olasılıkla bir atölye olarak kullanılan Mekân 3A, M.S. 4.-5. yy.daki yoğun kullanımının ardından M.S. 5. yy.ın ilk yarısında kireç harçlı bir zeminle tamamen kapatılmış ve M.S. 7. yy. ortalarına kadar olan süreçte depo işleviyle kullanılmıştır.

---

2 Doksanaltı v.d. 2019, 63, Res. 10.

3 Çok benzer bir kontekst 2017 yılında Mekân 3'te gerçekleştirilen kazı çalışmalarında bulunmuştur (Doksanaltı vd. 2019, 52).

4 2019 ve 2020 yılı sikke buluntularının değerlendirilmesini yapan Sayın Dr. Öğr. Üyesi Kasım Oyarçin'e teşekkür ederiz.

II. Teras'ın Batısı Kazısı (Resim: 5)

Knidos F9 karelajı içerisinde kalan II. Teras›ın batı bölümünde, Liman Caddesi doğusundaki mekânların doğu sınırı ile II. Teras'ın ilişkisinin anlaşılması amacıyla kazı çalışmalarına başlanılmıştır. Çalışmalarda II. Teras'ın batısında, kuzey-güney doğrultulu 17 m., doğu-batı doğrultulu 5.5 m.lik bir bölüm kazılmış ve II. Teras'ın batı bölümüne ait traverten zemin plakaları gün yüzüne çıkartılmıştır.

Liman Caddesi'nin doğusundaki mekânlar ile II. Teras'ı birbirinden ayıran duvar 2019 yılı çalışmalarıyla birlikte tamamen açığa çıkartılmıştır. Bahsi geçen duvarın doğusunda sürdürülen çalışmalarda çoğunlukla M.Ö. 2. yy.a ait buluntular ele geçirilmiştir. Bu buluntulardan yola çıkarak II. Teras'ın batı bölümünün en geç M.Ö. 2. yy.da inşa edildiği ya da yeniden düzenlendiği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca çalışma alanın kuzeyinde tespit edilen bir başka duvar, II. Teras'ın batısının Liman Caddesi'nin doğusundaki mekânlarla ilişkili olarak M.S. 6.-7. yüzyıla kadar kullanıldığını göstermektedir[5].

2. Ege/Trireme Limanı K8 Numaralı Kule Kazısı (Resim: 6)

2019 kazı sezonunda Knidos Ege/Trireme Limanı girişinde bulunan 8 No.lu kulede bitki temizliği ve kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir[6]. K8 No.lu kule *isodomik* duvar örgü tekniği ile inşa edilmiş ve inşasında beyaz, gri ve pembemsi beyaz kireç taşları kullanılmıştır. Kule 9.5 m.x9.5 m. boyutlarındadır. Çift sıra blokla örülen kule duvarları 1.35 m. kalınlığındadır. Kareye yakın planlı kulenin koruna gelen yüksekliği 8.9 m.dir. Kulenin genel konstrüksiyonun desteklenmesi için yapılmış ve kule içersini üç hücreye ayıran "T" biçimindeki duvar ise kuzey-güney doğrultulu 3.40 m., doğu-batı doğrultulu ise 7.20 m. uzunluğa sahiptir. Çift sıra blokla örülen "T" biçimli duvarın kalınlığı 1.23 m.dir. 8 No.lu kule M.Ö. 3.-2. yy.a tarihlendirilmiştir[7].

Knidos Ege/Trireme Limanı kapatılabilen veya kapalı limanlardandır[8]. Liman ağzının zincirle kapatılabilmesi için kulenin kuzey yönünde, 7.53 m. uzunluğunda ve 1.36 m. kalınlığında *isodomik* teknikle örülmüş bir duvar inşa edilmiştir. Liman ağzını daraltan bu duvar 4.65 m. yükseklikte koruna gelmiştir. Duvarın kuzey bitimine sabitlenen zincir, karşı kıyıda yer alan kule ve mekanizma yardımıyla gerdirilip-serbest bırakılabiliyor olmalıydı. Liman girişinin kuzey bölümünde, liman ağzını kapatan duvarın hizasında bulunan açıklık ile aynı aksta, kuzey kulenin içine doğru devam eden kanal zincirin tam olarak bulunduğu konumu göstermektedir. Liman ağzını daraltan duvar içerisinde bulunan mazgal doğu yönünde 0.73 m. genişliğe, batı yönünde 0.11 m. genişliğe ve her iki tarafta 1.1 m. yüksekliğe sahiptir.

5 Açmanın kuzeyinde bulunan duvar derzinde İmparator Heraclius Dönemine ait (M.S. 614-615) yıllarına tarihlenen bir sikke ele geçirilmiştir.

6 K8 numaralı kuledeki çalışmalar Güney Ege Kalkınma Ajansı'nın "2018 Yılı Kültür Turizminin Geliştirilmesi Mali Destek Programı", "Knidos Ege (Trireme) Limanı ve Liman (Boulakrates) Çeşmesi Kültür Turizmine Kazandırma (TR32/18/TUR-0035)" projesi kapsamında gerçekleştirilmiştir.

7 Büyüközer 2020, 180 - 181.

8 Büyüközer 2019, 230.

B - Restorasyon, Konservasyon, Anastylosis ve Çevre Düzenleme Çalışmaları (Resim: 7)

1 - Küçük Tiyatro Restorasyon ve Koruma Uygulama Faaliyetleri

"Knidos Küçük Tiyatro Restorasyon ve Koruma Uygulaması Projesi" kapsamında, batı *parados* tamamlama uygulamalarında kullanılmak üzere aslına uygun şekilde hazırlanması çalışmalarına 2019 yılında da devam edilmiştir. Küçük Tiyatro batı *vomitorium*da ise kesim ve yonu işlemleri tamamlanmış A3-5 ve B1 No.lu bloklar *in-situ* durumdaki bloklar dikkate alınarak yerleştirilmiştir.

2 - Liman Caddesi Heroon'u Koruma ve Onarım Çalışmaları

Knidos Liman Caddesi doğusunda mekânlar içerisinde merkezi bir konumda inşa edilmiş Mekân 4/Liman Caddesi *Heroon'*unda rölöve, restitüsyon ve restorasyon projesinin tamamlanmasının ardından koruma ve onarım çalışmalarına başlanılmıştır[9].

Liman Caddesi *Heroon'*unun kuzey ve güney duvarlarında kazı çalışmalarında bulunan ve tasnif edilen bloklar kullanılarak *anastylosis* uygulaması gerçekleştirilmiştir. Duvarlar kademeli olarak 4.2 m. yüksekliğe ulaştırılmıştır. Ayrıca *heroon*un güney ve kuzey payeleri onarılarak üzerlerine imitasyon sütunlar yerleştirilmiştir.

Yukarıda bahsedilen uygulamaların devamında Liman Caddesi *Heroon*u kuzeyinde yer alan Mekân 5, Mekân 6 ve Mekân 7'de koruma ve daha önce tamamlanmış olan kazı çalışmalarında bulunan ve tasnif edilen duvar blokları kireç harcı kullanılarak *anastylosis* uygulamaları gerçekleştirilmiştir.

2020 YILI ÇALIŞMALARI (Resim: 8)

Cumhurbaşkanlığı'nın 01.06.2020 tarih ve 2587 sayılı kararı ile Knidos'un yanı sıra Burgaz Ören Yeri ve Emecik Apollon Kutsal Alanı kazı başkanlığımıza bağlanmıştır. 2020 yılı kazı sezonunda Burgaz ve Emecik'te bitki temizliği ve tespit çalışmaları gerçekleştirilirken, Knidos'ta beş farklı alanda çalışılmıştır[10].

---

9 "Knidos Liman Caddesi *Heroon*'u Rölöve, Restitüsyon, Restorasyon Projesi " T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Muğla Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından 25.04.2018 tarihli ve 6702 No'lu karar ile onaylanmıştır.

10 Knidos Kazı ve Araştırmaları 2020 kazı sezonu, 06.01- 04.12.2020 tarihleri arasında birbiri ardına devam eden üç farklı dönemde sürdürülmüş ve tamamlanmıştır;

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 03.01.2020 tarih ve E.7324 sayılı yazısı/izni ile, Knidos Küçük Tiyatro Restorasyon ve Konservasyon çalışmaları, Knidos Ege (Trireme) Limanı ve Liman Çeşmesi Kültür Turizme Kazandırma projesi, Knidos Liman Caddesi *Heroon*'u restorasyon ve konservasyon uygulamaları, Symmachos *Heroon*'u Knidoslu bir Hayırsevere Adanmış Anıtın Restorasyonu ve Konservasyoun Projesi Muğla Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü denetiminde, Knidos Dionysos *Stoa*sı çevre düzenleme ve anastylosis çalışmaları, Knidos Tapınaklar *Propylon*u ve Doğu - Batı Caddesi çevre düzenleme çalışmaları ve depo seramik etüt çalışmaları Marmaris Müze Müdürlüğü denetiminde 06.01- 10.06.2020 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir.

2020 yılı çalışmaları, 30.09.2013 tarih ve 2013/5387 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ve Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 21.05.2020 Tarih ve 351954 sayılı "Kültür ve Tabiat Varlıklarıyla İlgili Olarak

A. Kazı Çalışmaları

1 - Dionysos Terası Kazı Çalışmaları (Resim: 9)

Dionysos Terası, ismini merkezinde yer alan ve Dionysos'a adanmış tapınaktan almaktadır. Teras güneydoğusunda Ticari Liman, güneybatısında Ege/Trireme Limanı, doğusunda Küçük Tiyatro ve Tiyatro Caddesi, batısında ise Liman Caddesi ile sınırlandırılmıştır. Terasın kuzeyinde ise *stoa* terasın kuzey sınırında, doğu-batı yönlü yaklaşık 130 m. uzunluğunda 25 eşit oda ve bu odaların batısında bulunan ek mekândan oluşturulmuştur[11].

Prof. Dr. Ramazan Özgan döneminde gerçekleştirilen kazı çalışmalarında dükkân sırasının 5 metre güneyinde bir sütun sırası tespit edilmiştir. M.S. 2. yy.ın ilk yarısına tarihlenen bu sütun sırası, *stoa*nın batısında belli oranda korunmuşken, yapının doğu kanadında sütunların oturduğu *stylobat*ın devamına dair herhangi bir ize rastlanılmamıştır.

2020 kazı sezonunda *Stoa*'nın sütun dizisi ve *stylobat*ının doğu devamının bulunması amacıyla kazı çalışmalarına başlanılmıştır.

Geç Antik Dönem Düzenlemesi

Çalışma alanı *stoa*nın batı bölümünde, Symmachos *Heroon*'unun doğusunda 20 m.x5 m. lik alanı kapsamaktadır. Bahsi geçen çalışma alanında, *stoa*ya ait sütun sırası yıkılmış haldeydi. Geç Antik Dönemde ise yıkılmış sütunların üzerine duvarlar örülmüştür. Fakat, tarihsel süreç içerisinde Geç Antik Dönem duvarların ilgili olduğu yapı ile ilişkisi kaybolmuştur. Geç Antik Dönem düzenlemesinde gerçekleştirilen kazı çalışmalarında iki farklı tabaka tespit edilmiştir. Bunlardan ilki M.S. 2. yy. ile *stoa*nın kullanımının sona erdiği M.S. 3. yy. ortalarına tarihlenen tabakadır. Bu tabakada İmparator Marcus Aurelius Dönemine tarihlenen (M.S. 161-180) bir sikke gün yüzüne çıkartılmıştır[12]. İkinci tabakada çok sayıda ele geçirilen M.S. 6. yy. seramikleri ve M.S. 6. yy. ait Kyzikos darplı *pentanummia*[13] geç dönem yapısının bu dönemde inşa edilmiş olabileceğini göstermektedir.

Yapılacak Kazı ve Sondaj Ruhsatnamesi" ile Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Selçuk Üniversitesi adına 11.06-19.10.2020 tarihleri arasında sürdürülmüştür.

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 19.10.2020 tarih ve 781678 sayılı yazısı/izni ile Knidos Kazı ve Araştırmaları, çevre düzenleme, Küçük Tiyatro restorasyon uygulamaları Knidos Ege (Trireme) Limanı ve Liman Çeşmesi Kültür Turizme Kazandırma projesi , Symmachos *Heroon*'u Knidoslu bir Hayırsevere Adanmış Anıtın Restorasyonu ve Konservasyoun Projesi, Knidos Liman Caddesi *Heroon*'u restorasyon ve konservasyon uygulamaları Muğla Rölöve ve Anıtlar Müze Müdürlüğü denetiminde, Knidos Dionysos *Stoa*sı ve II. Teras çevre düzenleme ve anastylosis çalışmaları, Knidos Tapınaklar *Propylon*'u ve Doğu-Batı Caddesi, B Kilisesi çevre düzenleme, depo seramik etüt çalışmaları, Burgaz Ören Yeri Zeytinyağı/Şarap İşliği çevre düzenleme çalışmaları, Emecik Apollon Kutsal Alanı çevre düzenleme çalışmaları Marmaris Müze Müdürlüğü denetiminde 20.10- 04.12.2020 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir.

11 Christine Burns - Özgan, 2013, 34.

12 RIC III, nr. 1250.

13 Sommer 2010, 49, 2.49.

Dionysos Terası Stoa Açma 1- 5

*Stoa*nın sütun sırasının *stylobat*ının doğu yönündeki devamının tespiti amacıyla *stoa*nın 5 m. güneyinde, doğu-batı doğrultulu 26 m. kuzey- güney doğrultulu 5 m.lik bir alanda, beş farklı açma açılarak kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

Kazı çalışmaları sonucu sütun sırasının alt yapısına dair hiçbir blok tespit edilemezken, tüm açmalarda 0.6 m. genişliğinde sütun sırasının blokajı gün yüzüne çıkartılmıştır. Dioysos Terası *stoa* kazılarında çoğunluğu M.S. 2. yy.a tarihlenen *oinophoros* cinsi seramikler tespit edilmiştir. Açmalarda gün yüzüne çıkartılan sikkeler ise M.Ö. 1. yy. sonu ile M.S. 6. yy. aralığındadır. En erken grubu oluşturan sikkeler, M.Ö. 1. yy. sonu ile M.S. 1. yy.ın ilk yarısına tarihlenen kontramarklı sikkelerdir[14]. M.S. 2.-3. yy.a tarihlenen sikkeler buluntu sayısı bakımdan en çok örneğin rastlandığı gruptur. Gerçekleştirilen kazılarda *stoa*nın son kullanım evresi sonrasına tarihlenen iki sikke bulunmuştur. Bunlardan ilki İmparator I. Costans (M.S. 347-348)[15], diğeri ise İmparator Iustinus Dönemine (M.S. 565-578) tarihlendirilmiştir[16].

2020 yılı kazı sezonun belki de en ilginç buluntusu Açma 2'de gün yüzüne çıkartılan ve M.Ö. 560-550 yıllarına tarihlenen giyimli Kuros heykelidir. Olgun Arkaik Döneme ait bu heykel Hellenistik ve Roma Dönemi boyunca *stoa*da sergilenmiş ve M.S. 3. yy. ortasında *stoa*nın yıkılmasıyla kısmen tahrip olmuş olmalıdır.

2 - II.Teras'ın Güneyi Kazı Çalışmaları (Resim: 10)

II. Teras, Liman ve Tiyatro caddelerinin arasında, Dionysos Terası'nın kuzeyinde ve Korinth Tapınağı terasının güneyinde yer almaktadır. Knidos kent planında F9, F10 ve G10 karelajları içinde bulunan teras, doğu-batı doğrultulu yaklaşık 150 m.ye, kuzey-güney doğrultulu ise yaklaşık 40 m. boyutlarındadır. 2017 yılında terasın batı bölümünde bulunan *Tholos* Yapı kazılmış, 2019 yılında ise terasın batı bölümü ve bu bölümde bulunan traverten zemin plakaları gün yüzüne çıkartılmıştır.

2020 yılında II. Teras'ın batı bölümünün inşa sürecinin anlaşılması amacıyla kazı çalışmalarına başlanılmıştır. II.Teras'ın batı kanadının güneyinde yer alan kazı alanı, doğu- batı doğrultulu 27 m. doğu-batı doğrultulu 9.5 m. boyutlarındadır.

Tholos Yapı'nın 5 metre güneyinde moloz taş ve kireç harcı ile oluşturulmuş bir çekirdek kazı çalışmaları sonucu gün yüzüne çıkartılmıştır. Bu çekirdeğin üzerine ise mermer bloklar kullanılarak oluşturulmuş mimari bir düzenleme tespit edilmiştir. Düzenlemeye ait mermer bloklar üzerinde kullanım aşınması ve *anatrosis* görülmektedir. *Tholos* Yapı'yı çevrelediği düşünülen bu düzenleme kısmi olarak gün yüzüne çıkartılmıştır. Düzenleme, güney yönünde II. Teras'ın batı başlangıcından doğu yönüne doğru 21.5 m. doğu yönünde ise 5 m. kuzey yönüne doğru, açma sınırına kadar devam eder (Resim: 11).

14 RIC I, 2749.

15 RIC VIII, nr. 70.

16 DOC I, 222, nr. 68.

Henüz kazısı tamamlanmamış olan ancak *Tholos* Yapı'yı çevrelediği düşünülen moloz taşlı ve kireç harçla oluşturulmuş çekirdek *Tholos* Yapı'nın temel düzenlemesi, Korinth Tapınağı çekirdeği ve Liman Caddesi *Heroon*'u tonozuyla aynı teknik ve malzemeyle inşa edilmiştir[17].

II.Teras'ın güneyinde gün yüzüne çıkartılan bir diğer mimari düzenleme ise teras duvarı arkasına inşa edilmiş teras destek duvarıdır. *Tholos* Yapı'yı çevreleyen düzenlemeden 1.5 m. güney yönünde bulunan duvar, teras duvarına bitişik halde inşa edilmiştir. Killi çamur ve moloz taşlarla inşa edilen duvarın doğu-batı doğrultulu ölçülebilen uzunluğu 12.95 m. olup, 1.6-0.8 metre arasında değişen bir kalınlığa sahiptir. Olasılıkla teras destek duvarı *Symmachos Heroon*'unun doğu sınırından başlayarak II. Teras'ın güneybatı köşesine kadar devam ediyor olmalıydı. Ancak destek duvarı, teras duvarının batı yönünde tahrip olması nedeniyle kaybolmuştur (Resim: 12).

Teras destek duvarı ile *Tholos* Yapı'yı çevreleyen mimari düzenlemenin çekirdeği arasında gerçekleştirdiğimiz kazı çalışmalarında, M.Ö. 4. yy.ın ilk çeyreği ile M.Ö. 1.yy. başlarına tarihlenen buluntulara rastlanılmıştır. Seviye inme çalışmaları esnasında bulunan en erken buluntu bir Aphrodite *protom*una ait terrakotta kalıbıdır.

II.Teras'ın Güneyi'nde rastlanılan bir diğer önemli buluntu grubu Megara kaseleri ve 'Batı Yamacı' stili ince seramiklerdir. Bu grupta hem Knidos üretimi hem de Pergamon ithali seramikler görülmektedir. Teras destek duvarı arkasında gün yüzüne çıkartılan seramikler çoğunlukla M.Ö. 2.yy.a aittir.

Tespit ettiğimiz bir diğer önemli buluntu grubu ise mühürlü *amphora* kulplarıdır. Knidos, Rodos ve Koslu üreticilerin damgalarının bulunduğu bu mühürlü *amphora* kulplarının neredeyse yarısı M.Ö. 3.yy. sonu ile M.Ö. 2.yy.ın başlarına, önemli bir bölümü ise M.Ö. 2. yy.a tarihlendirilmiştir[18].

II.Teras'ın güney duvarı doğu yönündeki başlangıcından, *stoa* merdivenlerine kadar *isodomik* örgüde devam eder. Duvarın bu bölümünde her dört metrede bir payandalar yer alır. Merdivenlerden itibaren hem teras duvarında görülen *isodomik* örgü düzensizleşir hem de duvar bloklarında kullanılan malzeme değişir. II.Teras'ın güney duvarına ait son payandanın bitiş noktası aynı zamanda II. Teras'ın kuzeyinde bulunan Korinth Tapınağı Terası'nın güney duvarı bitimi ile aynı aksa denk gelmektedir. Aynı zamanda duvarın bu bölümünün kuzey yüzünde M.Ö. 4.yy.ın ilk yarısına tarihlenebilecek bir duvar keşfedilmiştir.

II.Teras'ın güneyinde gerçekleştirilen kazı çalışmaları elde edilen veriler II. Teras'ın batı bölümünün M.Ö. 2.yy. içinde inşa edildiği ya da ciddi bir onarımdan geçtiğini göstermektedir. Daha sonraki dönemde, M.S. 2.yy.da ise *Tholos* Yapı, yapıyı çevreleyen mimari düzenleme ve traverten zemin blokları terasın batı bölümüne eklenmiştir.

17 Korinth Tapınağı mimari bezemeleri dikkate alınarak Septimus Severus Dönemine, Liman Caddesi *Heroon*'u ise Geç Antoninler Dönemine tarihlendirilmiştir (Mert 2005, 235-236; Doksanaltı-Gider-Büyüközer, 2019, 126).

18 Mühürlü *amphora* kulplarının değerlendirmesinde bize yardımcı olan Sayın Doç. Dr. Erkan Alkaç'a teşekkür ederiz.

3 - Ege/Trireme Limanı Doğusu Kazısı (Resim: 13)

Knidos'un iki limanından biri olan Ege/Trireme Limanı doğu sınırının belirlenmesi için 2020 yılı kazı sezonunda çalışmalara başlanılmıştır. Liman duvarının kuzeyden güneye doğru 42.6 m.lik bölümü 2020 yılı kazı sezonu içerisinde açığa çıkartılmıştır. İsodomik teknikte, beyaz ya da pembemsi beyaz renkli kireç taşlarından inşa edilmiş duvarın her bir bloğu 0.45 m. ila 0.5 m. yüksekliğe sahiptir. Duvarın koruna gelen en yüksek noktası 2.35 m. yüksekliktedir. Kazı çalışmaları sonucu liman duvarı içerisinde, henüz işlevi belirlenememiş aralarında sabit bir mesafe bulunmayan 6 farklı giriş açığa çıkartılmıştır.

Ege/Trireme Limanı doğu duvarının yaklaşık 1.3 m. güneyinde Geç Antik Dönemde inşa edilmiş bir kompleks kısmen ortaya çıkartılmıştır. Yapı 1 olarak adlandırılan ilk yapı, doğu-batı doğrultulu 16 m. kuzey-güney doğrultulu 12.6 m. ölçülebilen boyutlara sahiptir. Yapı 1 merkezinde bir ana mekân, kuzeyinde iki küçük odacık ve batısında ise bir hol/sundurma bulunmaktadır. Yapının ana mekânı ile kuzey yönündeki iki oda arasında herhangi bir bağlantı bulunmadığı gibi odacıklar kendi aralarında da geçiş yoktur. Odacıklardan biri batı yönünde girişe sahipken diğeri üç devşirme bloklarla oluşturulmuş merdivenlere sahiptir.

Yapı 1'in hemen güneyinde yer alan Yapı 2, M.Ö. 4.yy.ın ilk yarısı ya da ortalarına tarihlenen *isodomik* örgülü, bosajlı, mavimsi gri kireç taşlarıyla oluşturulmuş daha erken bir yapı üzerine yerleştirilmiştir. Bosajlı bloklar ortalama 0.6 m. yüksekliğe, 1 m. ila 1.85 m. arasında değişen genişliğe sahipken, batı yönünde 16.2 m. boyunca Yapı 1'e doğru devam eder. Yapı 2 kuzeyinde bulunan Yapı 1'e yakın bir planlama göstermektedir. Yapı 2'nin güneyinde iki odacık, bir hol ve ana mekândan oluşmaktadır. Yine Yapı 1'e benzer bir şekilde, Yapı 2'nin güneyindeki iki odacıktan birisine erişim devşirme bloklarla oluşturulmuş merdivenden sağlanmaktaydı.

2020 yılında Ege/Trireme Limanı doğusu bulunan Geç Antik Dönem yapılarının sınırları ve mekânları belirlenmiş olup, kazı çalışmaları tamamlanamamıştır. Gerçekleştirilen kazı çalışmalarında tarihlendirmeye müsait iki sikke gün yüzüne çıkartılmıştır. Bunlardan ilki Korykos'ta darp edilmiş olup Otacilia Severa (M.S. 244-249) betimli sikkedir[19]. Olasılıkla yapının son kullanım evresiyle ilişkili olan bir diğer sikke buluntusu ise İmparator Phocas (M.S. 602-610) dönemine tarihlendirilmiştir[20]. Ege/Trireme Limanı doğusu kazıları sonucu ortaya çıkartılan Geç Antik Dönem yapıları, Ege/Trireme Limanı'nın, özelliklede, limanın Ticari Liman ile bağlantısını sağlayan kanalın M.S. 6.yy. ile birlikte yavaş yavaş dolmaya başladığını göstermektedir.

19 SNG Levante Cilicia, 818.

20 MIB II, 70.

B - Restorasyon, Konservasyon, Anastylosis ve Çevre Düzenleme Çalışmaları

1 - Liman Caddesi Heroon'u Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları (Resim: 14)

Liman Caddesi'nin doğusunda güneyden kuzeye doğru sıralanmış mekanlardan dördüncüsü olan *Heroon*/Mekan 4, M.S. 2.yy.da - Geç Antoninler Döneminde - görkemli bir *heroon*a dönüştürülmüştür. Bu dönemde mekânın doğusuna tonozla örtülmüş bir podyum ve bu podyumun merkezine kabartmalarla süslenmiş bir lahit eklenmiştir. Mekânın zemini ve duvarları mermer plakalarla kaplanırken, mekânın üç tarafına oturma sekisi yerleştirilmiştir. Mekânın ön cephesi ise iki yarım paye ve iki sütunun taşıdığı bir *entablatür* bölümüne sahiptir. Yapıya ait sütunlar üzerinde tahribatsız yöntemlerle yapılan taş analizleri sütun ve payelerin yapısal olarak büyük oranda bozulduğu ve taşıyıcı özelliğini kaybettiğini göstermiştir[21]. Koruma ve onarım çalışmaları neticesinde iki imitasyon sütun, paye ve arşitrav bloğuyla beraber yapıya ait friz ve konsollu *geison* bloklarıda orjinal yerlerine yerleştirilmiştir.

2 - Küçük Tiyatro Koruma, Onarım ve Restorasyon Uygulamaları (Resim: 15)

Küçük Tiyatro'da sürdürülen koruma ve onarım çalışmaları 2020 yılında da sürdürülmüştür. Çalışmalar tiyatronun batı *analemma*, batı *vomitorium* ve batı *parados* olmak üzere yapının üç farklı bölümünde gerçekleştirilmiştir.

Batı Analemma

Küçük Tiyatro'nun batı *analemma* duvarı 2013 ve 2015 yılında gerçekleştirilen kazı çalışmaları sonucu tamamen açığa çıkartılmıştır. Kazı çalışmaları esnasında *analemma* duvarına ait çok sayıda kireç taşı ve traverten blok bulunmuş ve tasnif edilmiştir. 2020 yılında ise kazı çalışmaları sonucu bulunmuş 86 adet blok özgün yerlerine yerleştirilmiştir. Yerleştirilen blokların tamamı tiyatronun ikinci inşa evresine ait *pseudo isodomik* teknikle örülmüş traverten bloklardır.

Batı Vomitorum

Küçük Tiyatro'nun batı *vomitorium*unda daha önceki yıllarda mukavemetini yitirmiş bloklar taşınarak onarılmıştır. 2020 yılında ise batı *vomitorium*un blokları yerine yerleştirilmeye başlanılmıştır. Çalışmalarda orjinal blokların yanı sıra duvarın eksik bölümlerinde, özgün şekliyle uyumlu el işçiliğiyle üretilmiş bloklarda kullanılmıştır. *Vomitorium*un kuzey ve güney duvarları 4.2 m. yüksekliğe ulaştırılmış sonrasında ise *vomitorium*un beşik tonozu tamamlanmıştır.

Batı Parados

2020 yılında gerçekleştirilen çalışmalarda tiyatronun batı *parados*unda yapının orjinal dokusuna ve cinsine uygun olarak seçilmiş mermer bloklar el işçiliği ile tarak ve yonuları yapılan 35 blok özgün yerlerine yerleştirilmiştir.

21 Tosunlar vd. 2019, 485 - 486.

KAYNAKÇA

Büyüközer A., 2019, "Knidos Liman Duvarları", *CEDRUS VII*, 2019, 215 - 237.

Büyüközer A., 2020,"Knidos Kent Surları: Kap Krio Savunma Sistemi ve 56 Numaralı Kule (?)", *OLBA XXVII*¸ 2020, 165 - 206.

Burns - Özgan, C., 2013, *Knidos: : Ergebnisse der Ausgrabungen von 1996-2006*, İstanbul 2013.

DOC I , *Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection, Volume I, Anastasius to Maurice 491-602*, (Ed. A. R. Bellinger ve P.Grierson), Washington 1966.

Doksanatlı E.M., 2020,"Knidos 'Liman Caddesi' Geç Antik Dönem Atölye/Dükkân ve Buluntuları", *OLBA XXVII*, 377 - 420.

Doksanaltı E.M., vd., 2019, "Knidos Kazı ve Araştırmaları: 2017", *40. Kazı Sonuçları Toplantısı II. Cilt,* Ankara, 45 - 64.

Doksanaltı E.M. — Gider - Büyüközer Z., 2019,"The Harbor Street Heroon in Knidos", *Anodos. Studies of the Ancient World 13/2013*, Trnava 2019, 109 - 129.

Mert, İ.H., "Knidos Korinth Tapınağı", *Ramazan* Özgan›a *Armağan*, (Ed. İbrahim Hakan Mert ve Mustafa Şahin), İstanbul 2005, 229 - 248.

MIB II, W. Hahn, *Moneta Imperii Byzantini II: Von Justinus II bis Phocas*, Veröffentlichungen der Numismatischen Komission, Wien 1975.

RIC I, A. Brunett, M. Amandry ve P. P. Ripolles , *The Roman Provincial Coinage*, *Vol I, from Death of Caesar to Death of Vitellius (44 B.C. - A.D. 69)*, Londra 1992.

RIC III, H. Mattingly, E. A. Sydenham, *The Roman* İmperial *Coinage Vol. III. Antaninus Pius to Commodus Hadrian,* Spink&Son Ltd., Londra 1968.

C. H. V. Sutherland, R. A. G. Carson, J. P. C. Kent, *The Roman Imperial Coinage.* Vol. VIII, The Family of Constantine I, London 1981.

SNG Levante Cilicia Sylloge Nummorum Graecorum. Switzerland I. Levante-Cilicia, E. Levante, P. Weiss, I. Vecchi (eds.), British Academy, Zürih 1986.

Sommer A. U., 2010, *Die Münzen Des Byzantinischen Reiches 491 - 1453*, Battenberg 2010.

Tosunlar v.d., 2019, "Knidos B Kilisesi'nde Bulunan Emeviler Dönemi Kitabeleri ile Liman Caddesi›nde Bulunan Heroon Yapısının Tahribatsız Yöntemlerle Analizi», *35. Arkeometri Sonuçları Toplantısı,* Ankara 2019, 477 - 500.

Resim 1: Knidos 2019 yılı çalışma alanları.

Resim 2: Mekân 2A ve sikke buluntuları.

Resim 3: Mekân 3A ve zemin sikke buluntuları.

Resim 4: Mekân 3A'da kireç harçlı zemin altında bulunan sikkeler ve ocak düzenlemesi.

Resim 5:II.Teras'ın batısı kazı çalışmaları sonrası görünümü.

Resim 6: Ege/Trireme Limanı K8 No.lu kulenin kazı çalışmaları sonrası görünümü.

Resim 7: Küçük Tiyatro ve Liman Caddesi *Heroon*'unda gerçekleştirilen koruma ve onarım çalışmaları.

Resim 8: Knidos 2020 yılı çalışma alanları.

Resim 9: Kazı çalışmaları sonucu Dionysos Terası *stoa*sı.

Resim 10: II. Teras'ın güneyi kazı öncesi ve sonrası genel görünümü.

Resim 11: II. Teras'ın güneyi. *Tholos* Yapı'yı çevreleyen mimari düzenleme ve blokajı.

Resim 12: II. Teras'ın güneyi. Teras destek duvarı ve bazı buluntular.

Resim 13: Ege/Trireme Limanı doğusunun kazı çalışmaları sonrası genel görünümü.

Resim 14: Liman Caddesi *Heroon*'u koruma ve onarım çalışmaları sonrası görünümü.

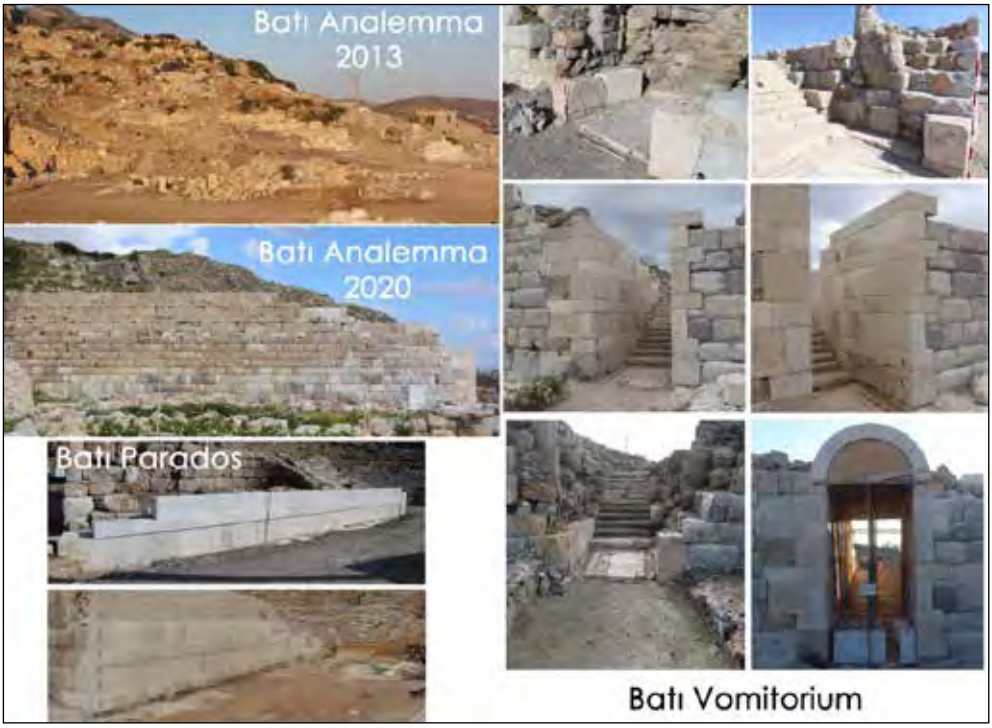

Resim 15: Küçük Tiyatro'da gerçekleştirilen koruma ve onarım çalışmaları.

MAGARSUS KAZISI 2019 YILI ÇALIŞMALARI

Fatih ERHAN*

Nedim DERVİŞOĞLU

Magarsus kazısına 2013 yılında tiyatro binasında başlanmıştır. Bu süreçteki desteklerinden dolayı T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü ve Adana Arkeoloji Müzesi Müdürlüğü ile Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Rektörlüğü, Fen-Edebiyat Fakültesi Dekanlığı ve Arkeoloji Bölümü Başkanlığına teşekkürlerimizi sunarız.[1]

GİRİŞ

Adana İli, Karataş İlçesi'nin sınırları içerisindeki Magarsus Antik Kenti, ilçe merkezinin 4km. güneybatısında Dört Direkli Mevkii'nde yer alır. 2013 yılında tiyatro binasında başlatılan kazı çalışmaları 2019 yılına kadar kesintisiz olarak devam etmiş, 2020 yılında Covid-19 salgını nedeniyle kazı yapılamamıştır.

Tiyatro binasında 2013-2018 yıllarında yapılan kazı çalışmalarında, *cavea* ve orkestranın tamamı, sahne binasının büyük bir kısmı ortaya çıkarılmıştır (Resim: 1)[2].

2019 YILI KAZILARI

2019 kazı çalışmalarına 08.04.2019 tarihinde başlanmış, 09.08.2019 tarihinde sonlandırılmıştır. Çalışmalarda sahne binasının arka duvarını açığa çıkarılması planlanmıştır. Bu amaçla, 2017-2018 yıllarında kazıları yarım kalmış olan H-5 ve I-5 açmaları ile kare plandan bağımsız olarak, duvarın arka kısmında belirlenen güney-kuzey yönlü olarak SA (Sahne Arkası)-1, SA- 2, SA-3 ve SA-4 olarak adlandırılmış olan 5 m.x5 m. ölçülerindeki açmalardan SA-3 ve SA-4'de kazı çalışmaları yürütülmüştür (Resim: 2).

H-5 Açması

Kazısına 2017 yılında başlanan ve 2018 yılında da devam edilen açma 5 m.x5 m. ölçülerindedir. Sahne binası arka duvarının en kuzeyinde bulunan açmada 2018 kazı sezonunda birinci kısımda 110 cm. derinliğe inilmiş ve kazı sezonu bittiği için çalışmalara ara verilmiştir (Resim: 3).

* Dr. Öğr. Üyesi Fatih ERHAN, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Karacaoğlan Yerleşkesi, Pk.80000, Fakıuşağı/Osmaniye/TÜRKİYE, erhanfatih@hotmail.com.
Nedim DERVİŞOĞLU, Adana Arkeoloji Müzesi Müdür Vekili, Adana/TÜRKİYE, nedim.dervisoglu@gmail.com.

1 Kazılar, Adana Müzesi Müdürlüğü başkanlığında ve Dr. Öğr. Üyesi Fatih Erhan'ın bilimsel danışmanlığında sürdürülmektedir.

2 Magarsus kenti ve tiyatro kazısı hakkında detaylı bilgi için bkz. Erhan, Dervişoğlu 2020; Erhan, Dervişoğlu 2019; Dervişoğlu, Erhan 2018; Erhan, 2017; Erhan, Gülşen 2016.

2019 yılı kazı sezonunda birinci kısımdan çalışmalara başlanmıştır. Bu alandaki kazı çalışmalarında 2 m. derinliğe inilmiş ve bir sütun tamburunun bir kısmı ortaya çıkartılarak, bu kısımdaki çalışmalar tamamlanmıştır.

Açmanın ikinci kısmının kazısında, sahne binası duvarının yıkılmış vaziyette olan taşları bu açmada da açığa çıkmaya devam etmiştir (Resim: 4). 2 m. derinliğe inilerek bir bölümü açığa çıkarılmış olan birinci kısımdaki sütun tamburunun devamı bu açmada açığa çıkarılmıştır. 73 cm. uzunlukta ve ölçülebilen çapı 40 cm. olan mermer sütunun alt bölümü eksik durumdadır (Resim: 5). Bu alandaki kazı çalışmaları sırasında çıkarılan bu mermer sütunun batısında, 2.30 cm. derinlikte bazalt bir sütun parçası daha olduğu görülmüştür. 90 cm.x27 cm. ölçülerinde olan bu sütun kırık ve iki parça halindedir (Resim: 6). Bu iki sütun parçasının kuzeyinde bir sütun parçasının daha olduğu görülmüş, ancak yıkılan sahne binası taşlarının alt kısmında kaldığı için tamamı açığa çıkarılamamış ve ölçüleri alınamamıştır. Ayrıca, ikinci kısımda devam eden çalışmalar sırasında 2.30 m. derinlikte bazalt sütun parçası ile sahne duvarı arasında 25 cm.x30 cm. ölçülerinde mermer bir alınlık parçası olduğu görülmüştür. Bu kısımdaki dolgu toprağın kaldırılmasıyla çalışmalar 2.40 m. derinlikte tamamlanmıştır.

Açmanın üçüncü kısmındaki seviye inme çalışmaları esnasında, açması içinde sahne binası duvarından düşen taşların bir kısmının yüzeyinde yer yer dökülmüş durumda olan sıva tabakası olduğu gözlemlenmiştir. Bu kısımda 1.20 m.de sahne binası duvarının açığa çıkarılmasıyla birlikte, üçüncü kısımdaki ve açmadaki kazılar tamamlanmıştır (Resim: 7).

Çalışmalar esnasında seramik, tuğla ve sıva parçaları ortaya çıkarılmıştır.

I-5 Açması

Kazısına 2018 yılında başlanan I-5 Açması, H-5 Açması'nın güneyinde yer alır. Bu alandaki dolgu toprak yüksekliğinin 2.40 m.yi bulmasından dolayı, açma 5 m.x1.60 m.lik üç kısma ayrılarak kazı çalışmaları yapılmış ve 2018 yılında birinci ve ikinci kısımlardaki kazı çalışmaları tamamlanmıştır (Resim: 8).

2019 yılı kazı sezonunda açmanın üçüncü kısmında çalışmalara başlanmıştır (Resim: 9). Seviye inme çalışmaları esnasında 80 cm. derinliğe inilmiş, yıkılmış şekildeki tuğla duvarın bir kısmı açığa çıkartılmıştır (Resim: 10).

Çalışmalar esnasında seramik, tuğla ve sıva parçaları ortaya çıkarılmıştır.

Açmadaki kazılara gelecek sezonlarda devam edilecektir (Resim: 11).

SA-3 Açması

5x5 m. ölçülerinde olan bu açma üç kısma ayrılmıştır (Resim: 12). *Cavea*ya paralel olarak kuzey-güney yönlü uzanan sahne binası arka duvarının açığa çıkarılması çalışmalarına birinci kısımda başlanmıştır (Resim: 13). Seviye inme çalışmaları esnasında, 120 cm. derinliğe inilmiş, dolgu toprakların kaldırılmasıyla yıkılmış olan sahne binası taşları açığa çıkarılmış ve bu kısımdaki çalışmalar tamamlanmıştır (Resim: 14).

Çalışmalar esnasında seramik, tuğla ve sıva parçaları ortaya çıkarılmıştır.

Açmadaki kazılara gelecek sezonlarda devam edilecektir (Resim: 15).

SA-4 Açması

5x5 m. ölçülerinde olan bu açma üç bölüme ayrılmıştır. SA-3 Açması'nın kuzeyinde yer alan bu açmada kuzey- güney yönlü uzanan sahne binası arka duvarının açığa çıkarılması çalışmaları birinci kısımda başlamıştır.

Birinci kısımda dolgu toprakların kaldırılmasıyla 130 cm. derinliğe inilmiştir. Seviye inme çalışmaları esnasında 90 cm.x130 cm. ölçülerinde, iç derinliği 20 cm. olan sahne binası arka duvar yapısı formuna uygun olmayan biçimde enine sıralı konmuş olan ve yine aynı bölge taşı ile sıralı kısım, var olan sahne binası arka duvar girişinin daha sonraki yıllarda kapatıldığını düşündürmektedir. Birinci kısımdaki çalışmalar tamamlanmıştır.

Açmanın ikinci kısmındaki seviye inme çalışmaları esnasında, yıkılmış olan sahne binası taşları açığa çıkarılmaya başlanmıştır. Bu kısımda 120 cm. derinliğe inilmiş ve bu çalışmaları tamamlanmıştır.

Çalışmalar esnasında seramik, tuğla ve sıva parçaları ortaya çıkarılmıştır.

Açmadaki kazılara gelecek sezonlarda devam edilecektir.

DEĞERLENDİRME

Kazılar

Magarsus antik kenti tiyatro binasındaki kazılara 2013 yılında başlanmış, 2019 yılına kadar kesintisiz devam edilmiş. 2020 yılında ise, Kasım ayında çalışmalara başlanmış, ancak Covid-19 salgını vakalarındaki yüksek artış nedeniyle, ot temizliği ve çevre düzenlemesinden sonra çalışmalar sonlandırılmak zorunda kalınmıştır. Bugüne kadar yapılan çalışmaları yıllara göre özetlemek gerekirse;

2013 yılı çalışmalarında, *cavea*nın oturma sıraları, kuzey ve güney *parados*lar ile güney *analemma* duvarının büyük bir kısmı,[3]

2014 yılı çalışmalarında, kuzey ve güney *analemma* duvarlarının büyük bir kısmı ve *cavea* ile orkestranın birleştiği alanların bir kısmı,[4]

2015 yılı çalışmalarında, *cavea*nın oturma sıraları tamamen,[5]

2016 yılı çalışmalarında, orkestranın büyük bir kısmı,[6]

3 Erhan, Gülşen 2016, s. 180-182.

4 Erhan, Gülşen 2016, s. 182-183.

5 Erhan, Gülşen 2016, s. 183-184; Erhan 2017, s. 427-432.

6 Dervişoğlu, Erhan 2018, s. 45-50.

2017 yılı çalışmalarında, orkestranın kazısı tamamlanmış ve sahne binasının büyük bir kısmı,[7]

2018 yılı çalışmalarında, sahne binasının arka duvarı dışında kısımları,[8] ortaya çıkarılmıştır.

Mimari ve Tarihlendirme

Bugüne kadar yürütülen kazı çalışmalarında, Magarsus tiyatrosunun Yunan tiyatrosu geleneğinde Hellenistik Dönemde inşa edildiği, Roma İmparatorluğu Döneminde de birtakım düzenlemelerin yapıldığı tespit edilmiştir.[9] Mimari ve yapının orkestra kısmında ele geçirilen yazıtlı heykel kaideleri bu tarihlendirmeleri doğrular niteliktedir. Tiyatro, "Tek *diazoma*ya sahip *cavea*, 12 *klimakes* ile *imma* ve *summa cavea*da 11'erden toplam 22 *kerkides*e sahiptir. *Cavea*da şu ana kadar iki adet *parados* ile *summa cavea*da 6, *imma cavea*da 29 olmak üzere, toplamda 35 oturma sırası tespit edilmiştir."[10] Yapı, orta ölçekli bir tiyatro olup, 3000-4000 kişilik olduğu tahmin edilmektedir.

Restorasyon

Tiyatrodaki yoğun tahribat ve kazının sonlarına yaklaşılmasından dolayı, özel bir firmaya 2017-2018 yıllarında kapsamlı bir rölöve, restitüsyon ve restorasyon projesi hazırlatılmış ve 2018 yılında T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'na sunulmuştur. [11] Bu projenin, başlaması beklenmektedir.

SONUÇ

2019 yılı kazı sezonunda tiyatronun sahne binası ve arkasında kalan alanda çalışmalar yürütülmüştür. Buna göre, sahne binasının arka duvarının arkaya, güneybatı yöne doğru yıkıldığı tespit edilmiştir. Çalışmalarda, yıkılmış olan duvarların da bir kısmının ortaya çıkarılması ile birlikte, sahne binasındaki kazıların da sonuna gelinmiştir. Bu şekilde yapının *cavea*, orkestra ve sahne kısımlarının kazıları tamamlanma aşamasına gelmiştir.

2019 yılı buluntuları, etüdlük nitelikteki tuğla ve seramik parçaları ile mermer ve bazalt iki adet sütun parçasından oluşmaktadır.

Yapının genelinde çok büyük tahribat bulunmaktadır. Bu yüzden, acil olarak restorasyon ve konservasyon çalışmalarına başlanılması gerekmektedir.

Yapıda gelecek sezonlarda, yan ve dış *analemma* duvarları ile daha önce tabandaki mozaikli tabakanın tahrip olmaması için kazısı yarım bırakılmış olan orkestra zemininin kazısının yapılması ve böylece tiyatro kazısının tamamlanması planlanmaktadır.

7 Erhan, Dervişoğlu 2019, s. 97-105.

8 Erhan, Dervişoğlu 2020, s. 147-150.

9 Erhan, Gülşen 2016, s. 184.

10 Erhan 2017, s. 432-433.

11 Erhan, Dervişoğlu 2020, s. 149-150.

KAYNAKÇA

ERHAN, F., DERVİŞOĞLU, N., (2020). "Magarsus Kazısı 2018 Yılı Çalışmaları", *41.Kazı Sonuçları Toplantısı*, 2.Cilt, Ankara, s. 147-158.

ERHAN, F., DERVİŞOĞLU, N., (2019). "Magarsus Kazısı 2017 Yılı Çalışmaları", *40.Kazı Sonuçları Toplantısı*, 2.Cilt, Ankara, s. 97-110.

DERVİŞOĞLU, N., ERHAN, F. (2018). "Magarsus Kazısı 2016 Yılı Çalışmaları", *39.Kazı Sonuçları Toplantısı*, 2.Cilt, Ankara, s. 45-57.

ERHAN, F. (2017). "Magarsus Kazısı -2015", *38.Kazı Sonuçları Toplantısı*, 2.Cilt, Ankara, s. 427-442.

ERHAN, F., GÜLŞEN, F. F. (2016). "Magarsus Kazısı, 2013-2015", *37.Kazı Sonuçları Toplantısı*, 2.Cilt, Ankara, s. 175-190.

Resim 1: Tiyatro 2018 yılı kazı sezonu sonu, genel görünüm.

Resim 2: Sahne binası arka duvarının arkasında belirlenen SA-1, SA-2, SA-3 ve SA-4 açmalarından görünüm.

Resim 3: H-5 Açması, kazı öncesi genel görünüm, birinci kısım.

Resim 4: H-5 Açması, ikinci ve üçüncü kısımlar, genel görünüm.

Resim 5: H-5 Açması, ikinci kısım, mermer sütun.

Resim 6: H-5 Açması, iki parça halinde bazalt sütun.

Resim 7: H-5 Açması, kazı sonu, genel görünüm.

Resim 8: I-5 Açması, kazı öncesi, genel görünüm.

Resim 9: I-5 Açması, üçüncü kısım genel görünüm.

Resim 10: I-5 Açması, üçüncü kısım, yıkılmış tuğla örgülü sahne binası duvarı.

Resim 11: I-5 Açması, kazı sonu, genel görünüm.

Resim 12: SA-3 Açması, kazı öncesi, genel görünüm.

Resim 13: SA-3 Açması, genel görünüm.

Resim 14: SA-3 Açması, genel görünüm.

Resim 15: SA-3 Açması, kazı sonu, genel görünüm.

PERGAMON – 2019 VE 2020 YILLARI ÇALIŞMA RAPORU

Felix PIRSON*

Son yıllarda yapılan hazırlıkların ardından 2019 yılı çalışma döneminde, Pergamon Kazısı'nın "Hellenistik ve Roma Dönemi Arası Pergamon Mikrocoğrafyasının Dönüşümü (TransPergMikro)" başlığı altındaki yeni araştırma programı üzerinde çalışmaya başlanmıştır[1].

Aşağıda, çoğu halihazırda yeni program kapsamında olan Pergamon Kazısı'nın çeşitli faaliyetleri hakkında kısa bir rapor yer almaktadır[2]. 2020 yılında Pergamon Kazısı çalışmaları da korona pandemisi nedeniyle kısıtlanmıştır ve hijyen konsepti kapsamında çalışan sayısı azaltılmış olmasına rağmen ana proje bileşenleri gerçekleştirilebilmiştir.

Çeşitli analog ve dijital formatlarda yayınlanacak yeni bir arkeolojik harita, Pergamon araştırmasında bir kilometre taşıdır[3]. Söz konusu harita burada, 2019 ve 2020'deki çalışma alanlarının temsili için kartografik temel görevi görmektedir (Resim:1-2). Dijital dokümantasyonun yeni iDAI.field2 sistemine aktarımı bu arada tamamlanmıştır[4]; bu aktarım, WGS84 UTM Zone 35 N koordinat sistemine geçişi içermekteydi.

"BANKET/ŞÖLEN EVİ'NDE" KAZILAR (2019)

Pergamon kent tepesinin kuzey doğu üst yamacında, (varsayılan) bir kaya kutsal alan topluluğunun ortasında, birçok kazı çalışması süresince kısmen ortaya çıkarıldıktan sonra, geçici olarak Banket/Şölen Evi olarak adlandırılan bir teras kompleksi yer almaktadır[5]. Bulgu, Pergamon Kazısı kapsamında yeni bir tez projesinin başlangıç noktası haline geldikten sonra, söz konusu alanda 2019 yılında arkeolojik tamamlama çalışmaları gerçekleştirilmiştir[6]. Son derece dik bir yamaçta yer alması nedeniyle önemli bir kısmı çöken ve böylece kaybolan kompleksin, güvenlik ve zorlu koşullar nedeniyle tamamında kazı çalışması ve bulguların

* Prof. Dr. Felix PIRSON, Alman Arkeoloji Enstitüsü İstanbul Şubesi, İnönü Cad. 10 TR–34437 Gümüşsuyu–İstanbul/TÜRKİYE, felix.pirson@dainst.de İstanbul/TÜRKİYE.

Metnin Türkçe'ye çevrilmesinde emeği geçen Hülya Çatak'a çok teşekkür ederiz.

1 Aynı adı taşıyan uzun vadeli DFG projesi, Brigitta Schütt (FU Berlin, coğrafya), Thekla Schulz-Brize (TU Berlin, mimari tarihi) ve yazar tarafından ortaklaşa yönetilmektedir. Eş yürütücüler Güler Ateş (CBÜ Manisa), Daniel Knitter (CAU Kiel) ve Ulrich Mania›dır (DAI İstanbul). Proje, CBÜ Manisa ve İzmir Ege Üniversitesi'nin yanı sıra Türkiye'deki birçok üniversite ve kurumla işbirliği içinde yürütülmektedir.

2 Burada sunulan kısa rapor, kısmen proje personelinden gelen raporlara dayanmaktadır. 2019 ve 2020 yıllarında Pergamon Kazısı'nın tüm faaliyetleri hakkında çok sayıda ortak yazarın katkılarıyla ayrıntılı raporlar Archäologische Anzeiger 2019 ve 2020'nin ikinci cildinde yer almaktadır. Güncel bilgi için ayrıca bkz. https://www.dainst.blog/transpergmikro (25.06. 2021).

3 https://geoserver.dainst.org/maps/5548 (25.06.2021).

4 https://field.dainst.org/#/ (25.06.2021).

5 En son, F. Pirson vd., Pergamon– Bericht über die Arbeiten in der Kampagne 2015, AA 2016/2, 139–141; A. J. Schwarz, Pirson, a.y., 141-146.

6 Nicole Neuenfeld'in tez projesi (İstanbul). Aşağıdaki açıklamalar kendisinin çalışma raporuna dayanmaktadır.

kalıcı olarak korunmasına yönelik çalışmalar yürütülememiştir. Bu sebeple, kompleksin kritik noktalarındaki sondajlar, kompleksin temel yapısı hakkında yanıtsız kalan soruları netleştirmek için gerçekleştirilmiştir (Resim: 3). Dolgu bezemeli (inkrustasyon) ayrıntılı duvar dekorasyonu ile ana mekânın işlevini belirleyebilmek için, sıkıştırılmış kil zeminde mikroarkeolojik kazılar yapılmıştır.

Sondajlardan elde edilen sonuçlar (Resim: 3), yapının yüksek düzeydeki donanımını doğrulamıştır. Bu sadece ana mekân için değil, aynı zamanda dolgu bezemeli dekore edilmiş ayrı yan odalar için de geçerlidir. Farklı seviyelerde yapılan yüzey araştırmaları, inşaat alanının lojistiği ve statik planlama açısından belirli bir zorluk oluşturan, üzerine inşa edilmesi zor olan araziye mimarinin adaptasyonunu göstermektedir. Küçük ölçekli plan karelerdeki mikroarkeolojik kazılar (Resim: 3), buluntuların dağılımında ilk farklılaşmaları ortaya çıkarmaktadır. Bu farklılıklar muhtemelen ana mekânın özel kullanımıyla ilişkilidir. Şimdiye kadar yapılan değerlendirme, mekânın döşemesi ile yeme içme alışkanlıkları hakkında bilgi vermektedir.

PERGAMON KENT TEPESİNİN KUZEY YAMACINDA BİR MEZAR ALANININ KAZISI (2020)

Helenistik kent surlarının dışında kalan ve Antik Dönemde taş ocakçılığı için kullanılan Pergamon kent tepesinin sarp ve kayalık kuzey yamacı, Pergamon'da sistematik arkeolojik araştırmaların başlamasından bu yana bir «mezar alanı»[7] olarak kabul edilmektedir. Bu değerlendirme başlangıçta yamacın kuzeydoğu kesimi için yapılmış, ancak 2019 çalışma kampanyası sırasında yürüyerek yapılan bir incelemede, tesadüfen kuzeybatı yamacında, olası Helenistik mezar kompleksi olarak anılan iki yapı strüktürü tespit edilmiştir. 2020 çalışma kampanyasında açığa çıkarılması planlanan sözkonusu yapılar, ancak beklenmedik buluntu yoğunluğu nedeniyle bu, iki yapının (Alan 1) sadece üst kısmı için yapılabilmiştir. Her iki yapının da yönlendiği yolun istinat duvarı ve alttaki yapı (Alan 2) temizlenmiş ve yüzey araştırması bulguları olarak belgelenmiştir. Söz konusu yapının 2021 kazı kampanyasında açığa çıkarılması planlanmıştır.

Alan 2'de, yanlarında iki (yarım) daire planlı yapının bulunduğu dar, kuzey-güney yönlü bir terastan oluşan bir mezar alanı ortaya çıkarılmıştır (Resim: 4). Yarım daire planlı yapılarda sadece moloz ve dolgu malzemesi bulunurken, terasta üç mezar bulunmaktaydı. En tepede, diğer şeylerin yanı sıra M.S. 1. yy.a[8] ait birkaç cam kap içeren bir İmparatorluk Dönemi kremasyon mezarı vardı. Buna kuzeyde bitişik olarak, parçalara ayrılmış kil kapların bulunduğu Helenistik bir kremasyon mezarı yer alıyordu. Terasın 'ana mezar alanı' taş bloklarla çevrilmiş ve zemini tuğla levhalarla yapılmıştır (Resim: 4). Görünüşe göre, erimiş kurşun kalıntılarından da anlaşıldığı üzere, kremasyon bu şekilde oluşturulan girintide gerçekleşti-

7 A. Conze – O. Berlet – A. Philippson – C. Schuchhardt – F. Gräber, Stadt und Landschaft, AvP 1, 1-2 (Berlin 1912-13) 185.

8 Geçici tarihleme Sarah Japp (Berlin).

rilmekteydi. Buluntulardan biri, M.Ö. 3. yy.a[9] ait bir antilop başı altın küpe ile birçok küçük altın levhaydı. Mezar, hem kökler hem de muhtemelen (Antik Dönemde gerçekleşmiş) yağma nedeniyle ciddi şekilde zarar görmüştür.

Burada anlatılan mezar alanı, Eumenos kenti surlarının doğu kapısından ana yolunun altında bir seviyede yer almaktadır ve yoldan doğrudan ulaşılamamaktadır. Ancak konumunun, yolun seyri tarafından belirlendiğine şüphe yoktur. Rekonstrüksiyonu için somut fikirlerin hala geliştirilmesi gerektiği iki yarım daire planlı yapı nedeniyle, mezar alanı muhtemelen yoldan ve kuzeyden - yani Ketios Vadisi'nden kent tepesine yaklaşırken - kolayca görülebiliyordu. Böylece Pergamon'da ilk kez bir mezarlık yolu bağlamında Helenistik bir mezar alanının görünümüne dair kanıtlara sahibiz. Alanın en az üç yüzyıl boyunca kullanılmış olması, Helenistik Dönem ile Roma İmparatorluğu arasındaki sürekliliğin dikkate değer bir kanıtıdır. Ancak, bu olgunun nihai karakterizasyonu ve değerlendirilmesi için, buluntu malzemesinin değerlendirilmesinden ve mezarların radyokarbon tarihlemesinden elde edilen daha fazla kronolojik veriye ihtiyaç vardır.

MUSALLA MEZARLIĞI'NDAKİ AMFİTİYATRO VE ROMA DÖNEMİ TİYATROSUNDA YAPILAN KAZI VE RÖLÖVE ÇALIŞMALARI (2019-2020).

Daha önce büyük ölçüde araştırılmamış olan Amfitiyatrodaki ilk kazı çalışması, Pergamon araştırma tarihinde bir başka kilometre taşıdır. Çalışma, TransPergMikro'nun (bkz. yukarı) bir alt projesinin parçasıdır ve bu bağlamda, büyük ölçekli İmparatorluk Dönemi yapısı üzerine arkeolojik mimarlık araştırma yöntemleri kullanılarak bir tez yazılmaktadır[10]. 2019 kampanyasında *cavea* ve arenada üç sondaj ve üç temizlik çalışması yapılmıştır. Ayrıca 2019 yılında yapılan mimari araştırmalarında öncelikle ölçüm planlarının hazırlanması ve deformasyona uygun planın oluşturulmasına ağırlık verilmiştir. Aynı zamanda çeşitli tasarım ve şekilde olan *cavea* oturma basamakları da belgelenmiştir.

Yapının yer aldığı Musalla Mezarlığı tepesinin kullanım tarihine ilişkin bilgilerin yanı sıra Amfitiyatro yapısının inşa ve yıkım tarihi hakkında da bazı çıkarımlar yapılmıştır. Elde edilen diğer bulgular arenanın kenar kesimindeki araştırmalar ile ilgilidir: Gösteri alanının batısında yapılan sondajda arena duvarını sınırlayan bir niş belgelenebilmiştir (Resim: 5). Nişin açığa çıkarılması ve üzerinde oldukça fazla sayıda ayakkabı çivilerinin tespit edildiği sürüklenmiş tortu katmanları olan arena tabanı, fiziki coğrafya uzmanı olan ekip üyelerinin incelemeleri ve sonuçtaki görüşlerine binaen, büyük ve etkili iklimsel faktörlerin yapıdaki gösterilerin son bulmasında etkili olduğu hipotezini ortaya çıkarmıştır.

9 Geçici tarihleme Andrea Pirson (İstanbul).

10 Thekla Schulz-Brize yönetimindeki TransPergMikro alt projesi, yerel yönetim İhsan Yeneroğlu (TU Berlin). Aşağıdaki ifadeler kısmen onların çalışma raporlarına dayanmaktadır.

Arenanın doğu tarafında yer alan ve geçtiğimiz yıl dikkat çeken bir yapı kalıntısının araştırılmasına devam edilmiştir[11]. Bu kalıntı açıkça Antik Dönemde ve günümüzde de modern kanalizasyon sularının karışarak arenanın ortasından akan dere önüne set çekmek amacı ile kılavuz kanalları olan iki uzun dikdörtgen taş bloktan yapılmış bir düzeneğin kalıntılarıdır. Bu buluntu amfitiyatroda *naumachia* gibi özel etkinliklerinin gerçekleştirilmiş olduğu sonucunun çıkarılmasını sağlamaktadır. Bu mekanizma daha sonraki dönemlerde akarsu tortularının üstüne içinde tuğla parçalarının bulunduğu bir taban yapılarak moloz taşlardan bir duvar ile sınırlandırılıp işlevini kaybetmiştir. Sonradan yapılan ve bir nevi havuza benzeyen bu kalıntının Amfitiyatroda gerçekleştirilen gösterilere mi yoksa daha sonraki dönemlerdeki bir kullanıma mı ait olduğu soruları şu an için cevapsız kalmaktadır.

Pandemiden dolayı 2020 sezonunda amfitiyatrodaki kazılara devam edilmemiş, bunun yerine mimari belgeleme ve yapı araştırmaları çalışmalarına ağırlık verilmiştir. Yapıda yeniden el çizimlerinde kullanmak için, İHA ile elde edilen fotoğraflardan Structure from Motion (SfM) yöntemi ile üç boyutlu modelleme yapılmıştır. Bu yöntem sayesinde büyük ölçüde temassız ve zahmetli iskele kullanımı olmadan mimari belgeleme yapılmıştır. Bu yolla alanın planı için geçici bir sonuca da ulaşılabilmiştir (Resim: 6). Bunun yanı sıra, mimari rekonstrüksiyon önerileri için çalışmalar başlamıştır. Yapının koruma durumunu daha iyi belgeleyen tarihi çizimler ve fotoğraflar da yeni 3D modellerde mevcut mimarı belgelemeler ile birleştirilmiştir. Ayrıca, gelecekteki olası anıt koruma önlemlerinde kullanmak amacıyla hasar tespit haritalaması yapılmıştır.

2020 yılında Musalla Mezarlığı'nın doğu yamacında bulunan komşu Roma Tiyatrosu'nun (Viran Kapı) belgelenmesinde, amfitiyatrodaki ile aynı yöntemler kullanılmıştır (Resim: 7)[12]. Temizlik çalışmalarının ardından 1:20 ve 1:50 ölçeklerinde kesit ve plan çizimleri yapılmıştır. Ayrıca alanın ve yapının üç boyutlu modeli de oluşturulmuştur. Bir sonraki adım, ilk defa bu tiyatro binasının boyutları hakkında kesin bir fikir verecek olan bir planının oluşturulmasıydı. Böylelikle, gelecekte bu tiyatroyu Roma İmparatorluk Dönemi inşa programının bir parçası olarak yorumlamak ve Asya Eyaleti'nin kent merkezlerindeki diğer büyük tiyatrolarla ilişkilendirmek mümkün olacaktır.

YIĞMA TEPE VE X-TEPE TÜMÜLÜSLERİNDE TAMAMLAMA ÇALIŞMALARI (2019)

Yığma Tepe ve X-Tepe'nin geçmiş yıllardaki jeofizik araştırmaları 2019 yılında manyetik haritalamalarla desteklenerek tamamlanmıştır[13]. Yığma Tepe'de öncelikle odak nokta, oluşumu ve işlevsel tespiti hala beklemede olan 'arkeolojik ilginin sismik nesneleri' (SOI) olarak adlandırılan yöntem hakkındaki bilgileri yoğunlaştırmaktı. Bu amaca, SOI'nin ayrın-

11 F. Pirson vd., Pergamon – Bericht über die Arbeiten in der Kampagne 2017, AA 2018/109 Res. 23.

12 Camillo R. F. Dimai'nin Master Tezi (Berlin).

13 Kiel Üniversitesi, Yerbilimleri tarafından yapılan jeofizik araştırmalar. Yönetim Wolfgang Rabbel, yerel yönetim Ercan Erkul ve Harald Stümpel (Kiel). Aşağıdaki ifadeler onların çalışma raporlarına dayanmaktadır.

tılı yorumunun başka bir yerde yapılmasıyla ulaşılmıştır[14]. X-Tepe üzerindeki mevcut sismik ve jeoelektrik profil ölçümleri de manyetik haritalama ile desteklenmiştir. Kaya oluşumlarının yanı sıra donatımlardan da kaynaklanabilecek büyük anomalilerin varlığı bir kez daha doğrulanmıştır. Gelecekte, anomalilerin daha iyi anlaşılmasına yönelik model hesaplamaları hazırlanacaktır.

*Krepis*te başlayan ve geçtiğimiz yıl çekincelerle bir 'rampanın' devamı olarak yorumlanan ve jeofiziksel yöntemle taranan bir anomalinin arkeolojik olarak aydınlatılmasına yönelik küçük çaplı bir sondaj açılmıştır. Bununla birlikte, rampanın devamı yerine, burada, görünüşe göre anomaliden sorumlu olan Antik Dönem dolguda derin bir bozulma gözlemlenmiştir.

KLEOPATRA HAMAMI'NDA KAZILAR VE RÖLÖVE (2019)

Kent dışı Antik Dönem hamam tesisinin ve sonrasında Osmanlı Dönemindeki kullanımının araştırılmasına yönelik yapılan ikinci kampanyada, 2019 yılında hem rölöve hem de sondaj ve temizlik çalışmalarına devam edilmiştir. Büyük, sıcak hamamdan elde edilen buluntu malzemesinin değerlendirilmesi, yıkımının M.S. 4. yy.a ait olduğunu göstermektedir. Kompleksin güney doğusunda, geniş merkezi alanın doğu duvarına yakın bir yerde yapılan bir sondajla, antik kompleksin merkezinde (Resim: 8) kireçtaşı bloklardan yapılmış üç basamakla çevrelenmiş bir havuz teknesi olduğu doğrulanmıştır. Arkeolojik mimari araştırmaları yöntemleriyle, geniş merkezi alanın kuzey tarafında bir niş tespit etmek mümkün olmuştur. Nişin şeklini daha da netleştirmeye yardımcı olması amaçlanan jeofizik taramalarla ne yazık ki daha fazla bilgiye ulaşılamamıştır.

ASKLEPİEİON ÇEVRESİNDE VE KENTİN BATI SINIRINDA YÜZEY ARAŞTIRMASI (2019 VE 2020)

Kent tepesinin eteğindeki Pergamon'un yerleşim tarihine ve şehirciliğine yönelik araştırmanın temel amaçlarından biri, İmparatorluk Dönemi genişlemesinin kapsamını olabildiğince kesin olarak belirlemektir[15]. Buna ayrıca Antik Dönem kentin dış çeperinde bulunan henüz modern yapılaşmaya gidilmemiş birkaç alanla katkıda bulunmak için, kent dışı Asklepios kutsal alanının çevresinde içinde arkeolojinin yanı sıra jeofizik, fiziki coğrafya ve Eskiçağ tarihinin de yer aldığı disiplinler arası bir yüzey araştırması başlatılmıştır[16]. Diğer hedefler,

14 R. Mecking – M. Meinecke – E. Erkul – B. Driehaus – A. Bolten – F. Pirson – W. Rabbel, The Yıgma Tepe of Pergamon: stratigraphic construction of a monumental tumulus from seismic refraction measurements, Archaeological Prospection 2020, 1-33. https://doi.org/10.1002/arp.17R; Mecking - M. Meinecke – E. Erkul – F. Pirson – W. Rabbel, The Yığma Tepe of Pergamon: Internal construction of a monumental burial mound from shear wave reflection sounding and wavefield modelling. Archaeological Prospection. 2021, 1–29. https://doi.org/10.1002/arp.1809.

15 Katja Piesker (DAI Genel Merkezi, Mimarlık Departmanı) ile işbirliği içinde yöneten Stefan Feuser (CAU Kiel, Klasik Arkeoloji). Julika Steglich'in (CAU Kiel) doktora tezi. Gerda Henkel Vakfı tarafından finanse edilmektedir. Aşağıdaki ifadeler söz konusu meslektaşların çalışma raporlarına dayanmaktadır.

16 Bkz. F. Pirson, Die Siedlungsgeschichte Pergamons. Überblick und kritische Revision. Anneke Keweloh-Kalet-

Antik Dönemde kutsal alanın çevresindeki doğanın araştırılmasının yanı sıra taş gibi doğal kaynakların kullanımı da dahil olmak üzere buranın çevresi içindeki yeriyle ilgilidir.

2019 yılında, ağırlıklı olarak kutsal alanın kuzeybatısı olmak üzere 190 hektarlık bir alan üzerinde yürünerek araştırma yapılmıştır. Bu esnada *asklepieion* ile Roma Tiyatrosu (Viran Kapı) arasındaki törensel yol boyunca kuzeydoğuya doğru yoğun, muhtemelen kentsel gelişmenin devam ettiği ortaya çıkmıştır. Kutsal alanın hemen doğusunda, törensel yolun altındaki jeofizik araştırmalar, muhtemelen büyük konut yapılarından (hamam tesisleri olan?) oluşan seyrek bir yapılaşma ortaya çıkarmıştır[17]. Söz konusu yapılar, kutsal alanın hemen yakınındaki işlevsel yapılar olabilir[18].

Kutsal alanın kuzeybatısındaki hafif yükselen yamaçlarda, ağırlıklı olarak mezar kalıntıları ve taş ocağı izleri gözlenmiştir, ancak aynı zamanda yerleşim faaliyeti olduğuna dair kanıtlar da bulunmuştur. *asklepieion* yönlü daha büyük bir teras kompleksi, başka bir ayrıntılı mezar kompleksine ait olabilir, ama belki de küçük bir kutsal alana da ait olabilir. Her durumda, andezit yapı elemanlarının kalıntıları, gösterişli bir mimari tasarıma işaret etmektedir.

Kent dışı asklepios kutsal alanının çevresindeki yüzey araştırmasına 2020'de devam edilmiştir (Resim: 9); bu nedenle planlanan jeofizik araştırmaların 2021 kampanyasına ertelenmesi gerekli olmuştur. Öncelikle *asklepieion* çevresindeki alanda buluntu dağılımının yoğunluğuna yönelik araştırmalar, halen açık olan birkaç alanın incelenmesiyle tamamlanmış, ancak bu, şu ana kadar elde edilen tabloyu önemli ölçüde değiştirmemiştir.

Taş mimari elemanların belgelenmesi ve münferit yapı kalıntılarının kayıt altına alınmasına da devam edilmiş ve tamamlanmıştır. Mimari parçaları bilinen yapılara atamak zordur ve bazı durumlarda taşların taşınmış olduğu varsayılmalıdır. Özellikle kayda değer olan, bir Roma Dönemi mezar yapısına ait olan ve bir yağma kazısından gelen bir duvar arşitravıdır.

Yazıtta anıtın sahibi Trophimos'un oğlu Markus'tur. Başka bir yazıtta ondan Augur olarak bahsedilmektedir, bu da anıtı Pergamon'un İmparatorluk Dönemi seçkinlerinin tanınmış bir üyesine atfedebileceğimiz anlamına gelmektedir.

Böylece yeni buluntu, Pergamon'un ölü gömme arkeolojisine dair kaynak malzemeye önemli bir katkı sağlamaktadır ve 2021'de alanda yapılacak olan bilimsel bir kazıyı gerekli kılmaktadır.

*Asklepieion*un daha geniş çevresinin kapsamlı yüzey araştırmasının devamı, öncelikle antik taş ocaklarının tespiti ve araştırılmasına yönelikti. TransPergMikro çerçevesinde yapı ekonomisi, kaynak kullanımı ve doğal alan değişikliği araştırmalarına dair mümkün olduğu kadar eksiksiz bir resim elde etmek için, inceleme alanı kent tepesinin ötesine, kuzeydoğuya

ta'nın bir ekiyle, IstMitt 67, 2017, 96-98, Res. 39 (genişleme üzerine çalışan son hipotez).

17 TransPergMikro, alt projenin başkanı U. Mania (DAI İstanbul). Aşağıdaki ifadeler kendisinin çalışma raporlarına dayanmaktadır.Jeofizik araştırma için dipnot 13'e bakınız.

18 Pirson aynı yerde (Dip. 11) 96-98 ve Ek 172.

doğru genişletilmiştir (Resim: 2). İlk kez, bilinen tüm antik taş ocaklarının ve madencilik izlerinin eksiksiz bir haritası oluşturulmuştur. Gelecekte bu bulgular, çalışma alanının jeolojisi ve Pergamon'un antik yapı malzemelerinin arkeometrik analizleri dikkate alınarak, Helenistik-Roma Dönemi Pergamon'daki yapı stoğunun somut önemi açısından daha fazla analiz edilecektir.

ANIT KORUMA (2019 ve 2020)

2019'daki anıt koruma çalışmalarıyla aşağıda belirtilen alanlara odaklanılmıştır[19]: *Gymnasium*un doğu istinat duvarı ve önündeki antik ana yol ile Kızıl Avlu temenosunun güney istinat duvarı. Daha kapsamlı önlemler Trajaneum ve *asklepieion*a erişim yolunda bir sütun konumu ile ilgiliydi. Çalışma kampanyasından önce Bergama kazı evinin altındaki mahalle sakinlerine yönelik yeni bir 'Capacity Building' projesi başlatılmıştır. Bu önlemler aşağıda belirtilmiştir. Aynı zamanda ören yerinde küçük çaplı güvenlik ve koruma çalışmaları yapılmıştır. Anıt koruma alanının diğer görevleri arasında kazı evi alanındaki onarım çalışmaları yer almaktadır. Son olarak *asklepieion* bölgesindeki buluntu deposunun çatısı onarılmış ve küçük kazı evinin (‹Ayvazali› olarak adlandırılan) özellikle çatısında kapsamlı bir çalışma ile mevcudu, koruma altına alınmıştır.

2020 yılındaki koruma ve onarım çalışmaları, *asklepieion*un güney daire planlı yapısı, Got Sur Duvarı olarak adlandırılan ve yıkılma tehlikesi olan iki bölüm ve Kızıl Avlu temenosunun destekleyici kemerleri dahil güney istinat duvarı çalışmalarının tamamlanması üzerinde yoğunlaşmıştır (Resim: 10). Bununla birlikte Kızıl Avlu'nun on dört yıldır devam eden konservasyon programı da tamamlanmıştır. Capacity Building alanındaki faaliyetlerimiz ile, art arda ikinci yılda, taş ustalarının eğitimi ve tehdit altındaki tarihi konut yapılarının çatılarının onarımına odaklanılmıştır[20]. Aynı çerçevede, Bergama Belediyesi ile işbirliği içinde, kamu mülkiyetindeki tarihi bir yapı, Pergamon kent tepesinin altındaki eski kent mahallesi sakinleri için bir halkevi olarak onarılmıştır.

TEŞEKKÜR

Alman Arkeoloji Enstitüsü Pergamon Kazısı, 2019 ve 2020 yılları çalışmalarını destekleyen tüm kurum ve kişilere teşekkür eder. Bunların başında T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Bergama Müzesi Müdürü Sayın Nilgün Ustura, Bergama Belediyesi ve Almanya Büyükelçiliği Kültür Bölümü (Ankara) gelmektedir. Maddi katkıda bulunanlar ve işbirliği yapanlar, ilgili bölümlerde yer almaktadır. Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü temsilen çalışmalara 2019 ve 2020 yılında Akif Gaffaroğlu (Antalya Müze Müdürlüğü) ve Yücel Keskin (İzmir Müze Müdürlüğü) katılmıştır. Dostane destekleri için kendilerine çok teşekkür ederiz.

19 Çalışmalar, Seçil Tezer Altay ve Ulrich Mania (DAI İstanbul) yönetiminde yürütülmüştür. Aşağıdaki ifadeler onların çalışma raporlarına dayanmaktadır.

20 Gerda Henkel Vakfı tarafından finanse edilmiştir.

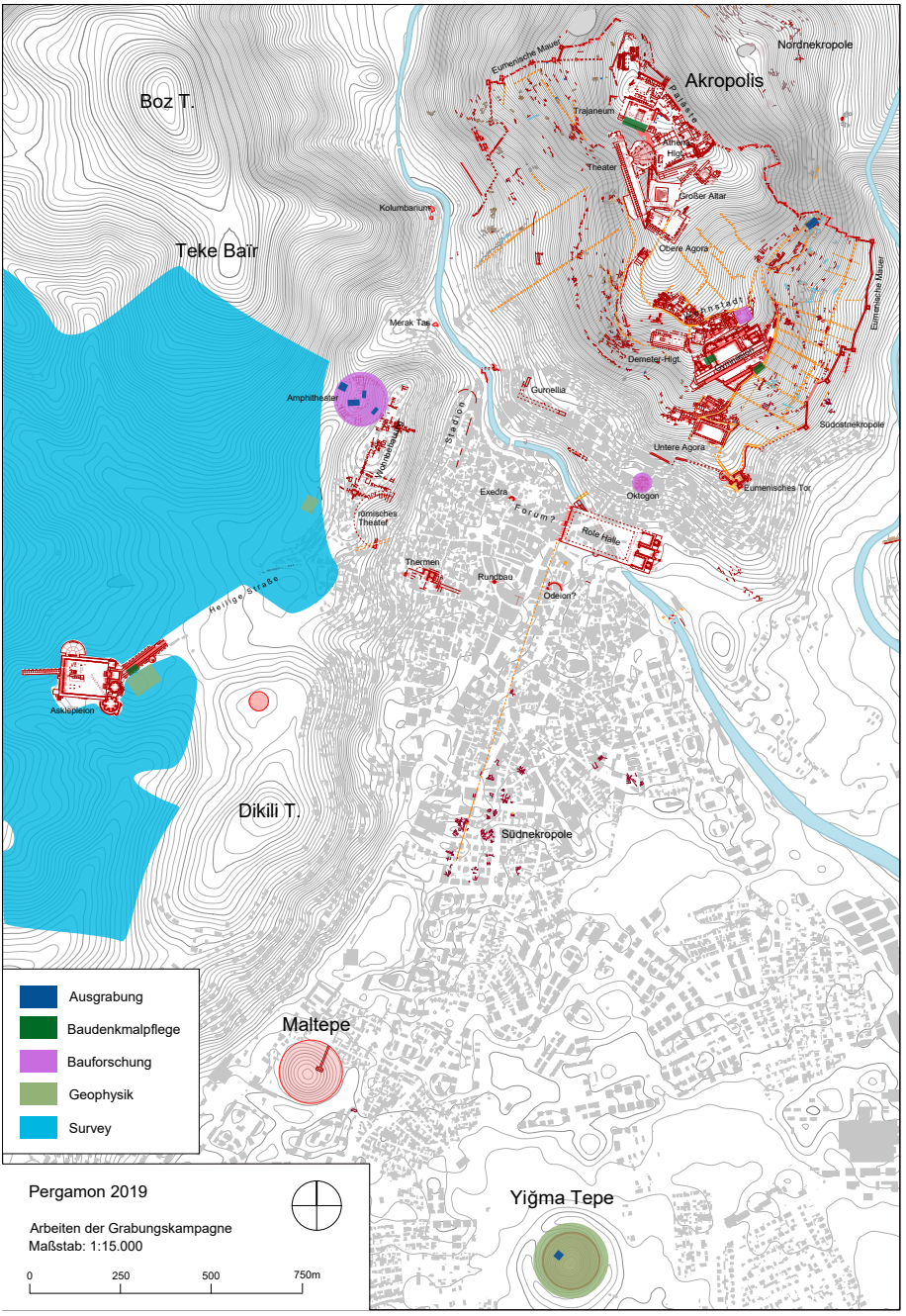

Resim 1: Pergamon. 2019 Çalışma alanları toplu halde.

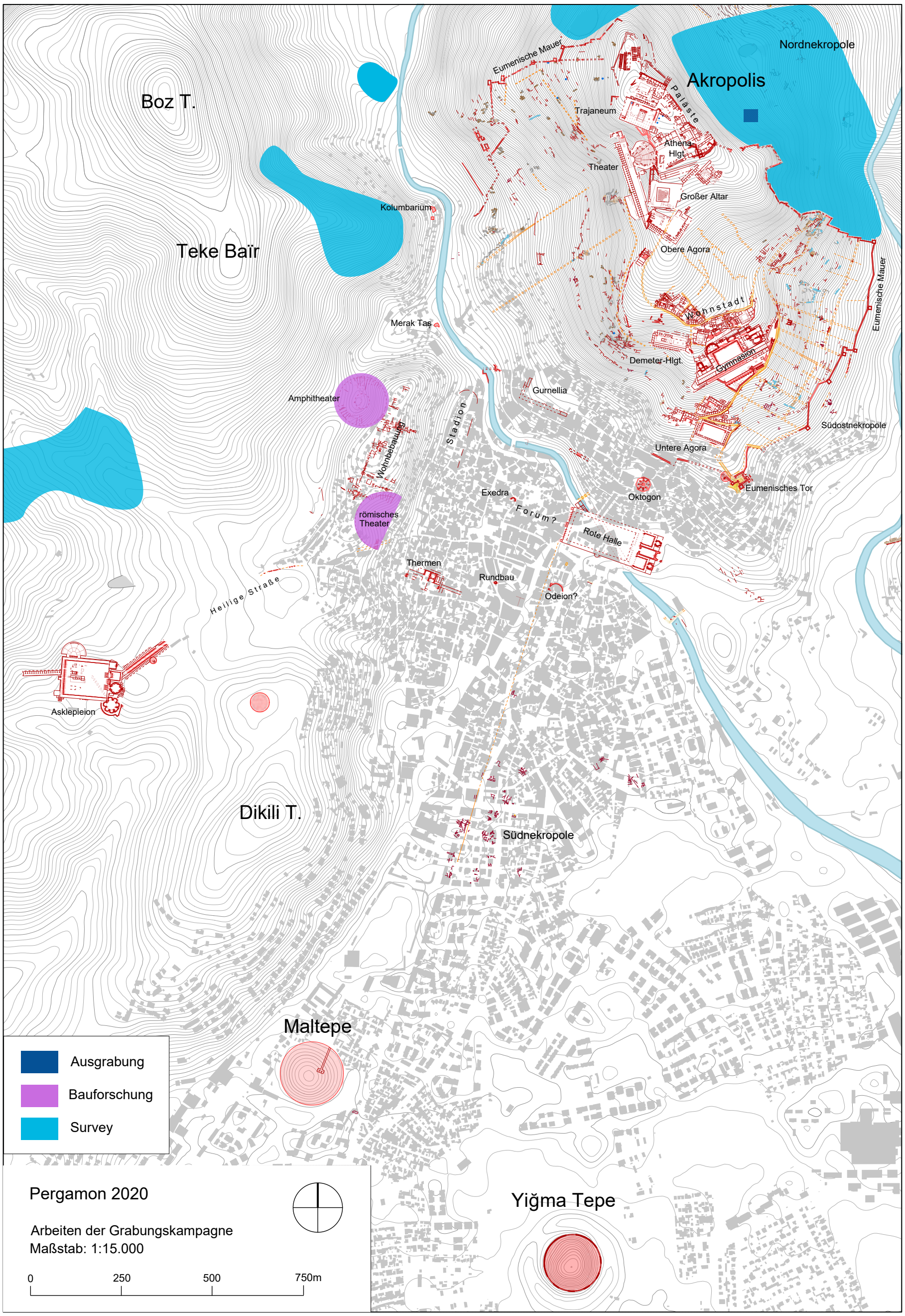

Resim 2: Pergamon. 2020 Çalışma alanları toplu halde.

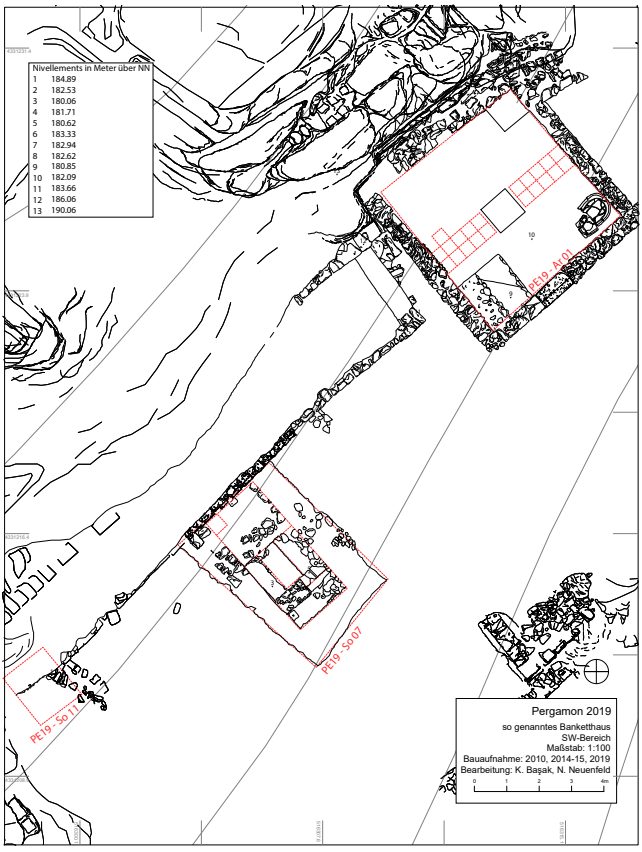

Resim 3: Pergamon, Kent tepesi. Doğu yamacı, Şölen Evi denilen alan. Sondaj 7, kazı tamamlandıktan sonraki görünüm.

Resim 4: Pergamon, Kent tepesi. Kuzey yamacı, Alan 1. Hellenistik mezarlık alanı. Hava fotoğrafı.

Resim 5: Pergamon, amfitiyatro. Sondaj 09. Nişin önünde, yapay olarak oluşturulmuş bir basamakta neredeyse homojen kum tabakası görülebilir. Doğudan görünüm.

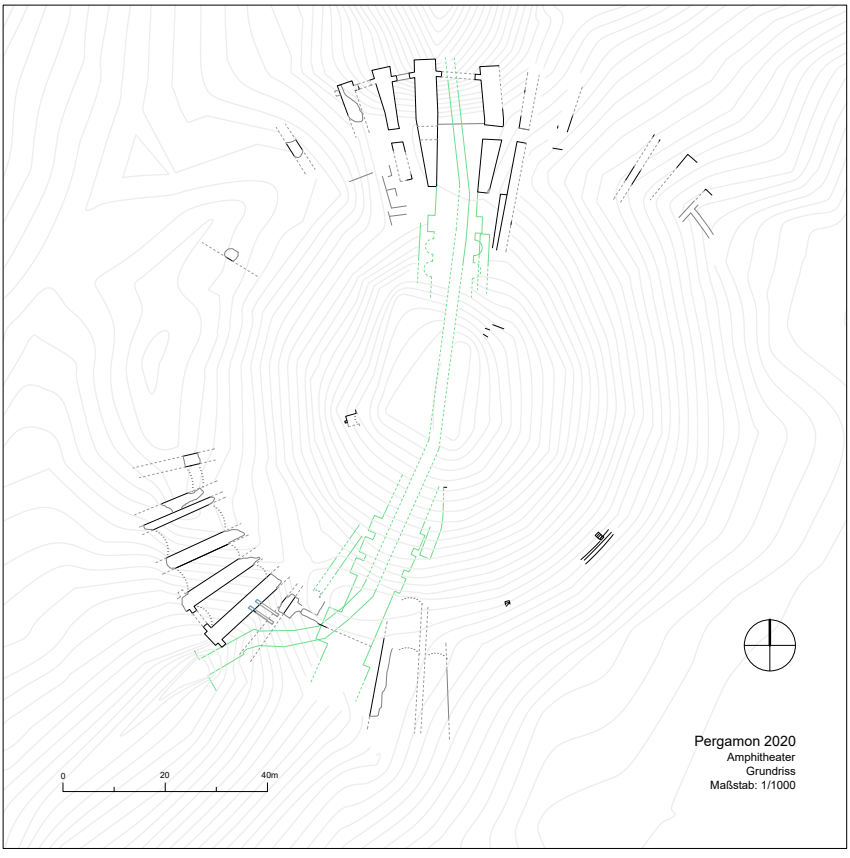

Resim 6: Pergamon, amfitiyatro. Kat planı (1: 1000).

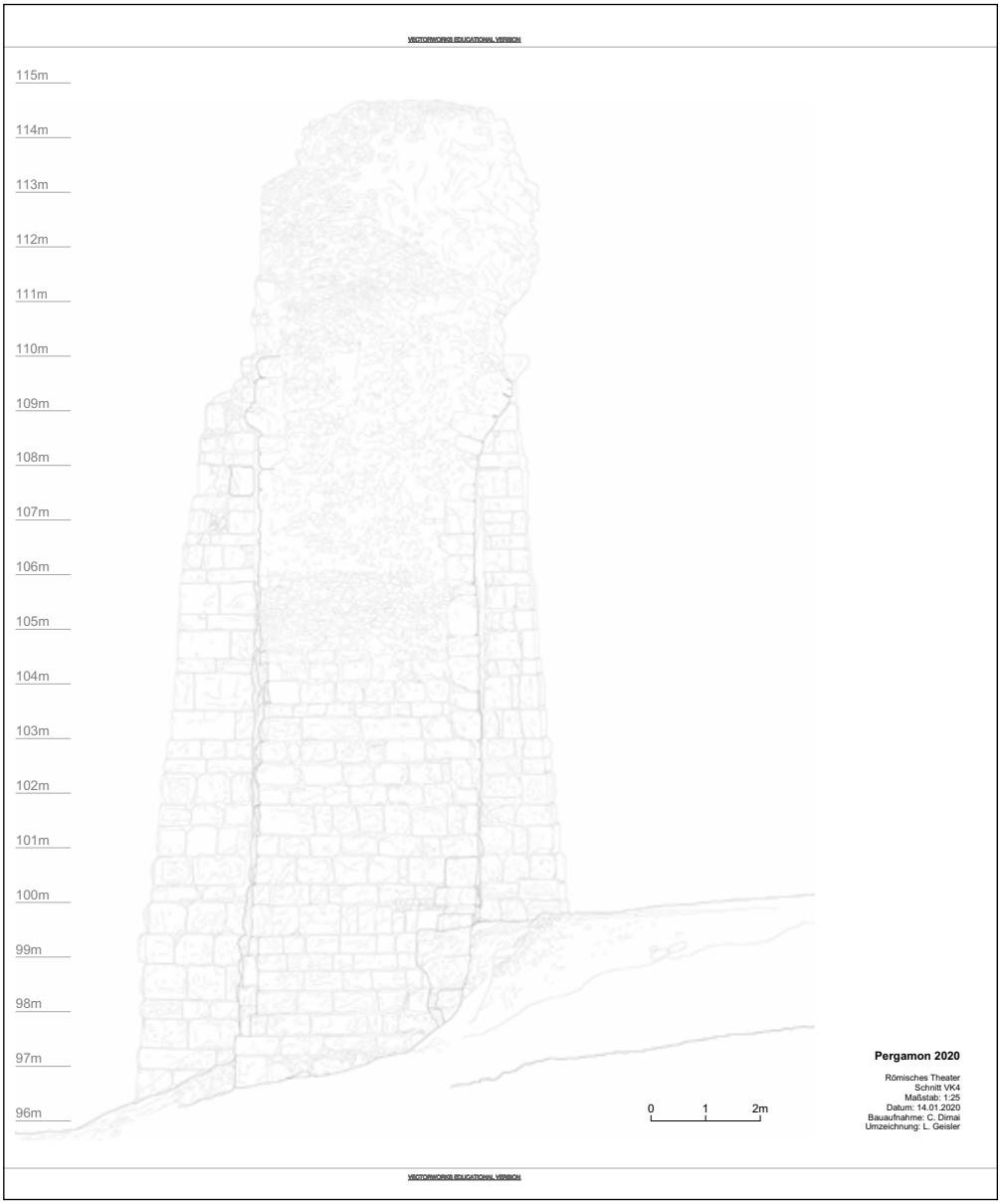

Resim 7: Pergamon, Musalla Mezarlığı'ndaki tiyatro. Kemerin (Viran Kapı) kuzeyden görünüşü (1:25).

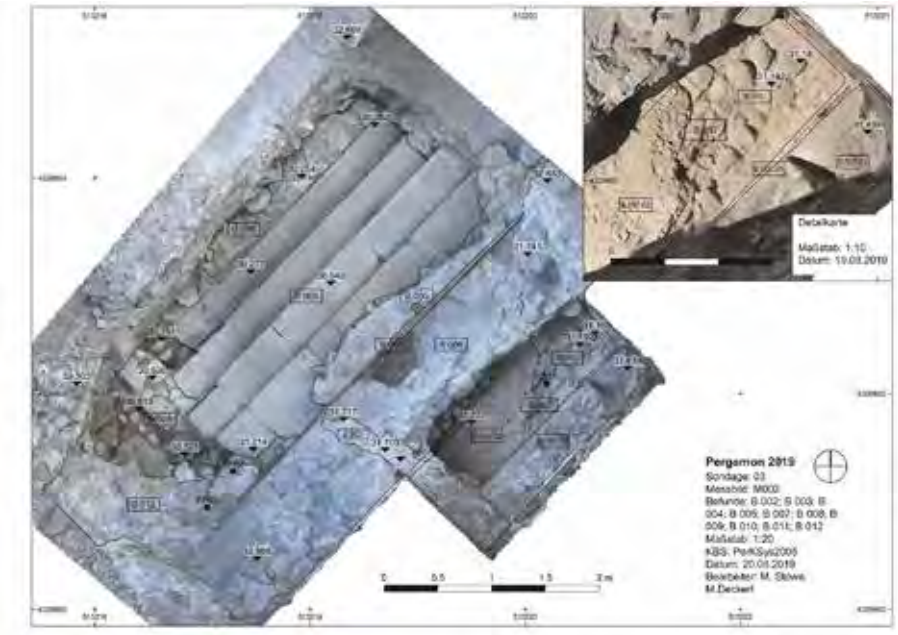

Resim 8: Pergamon, kent dışı termal banyolar. İşin tamamlanmasından sonra Sondaj 03. Ölçüm resmi (M. 1:20).

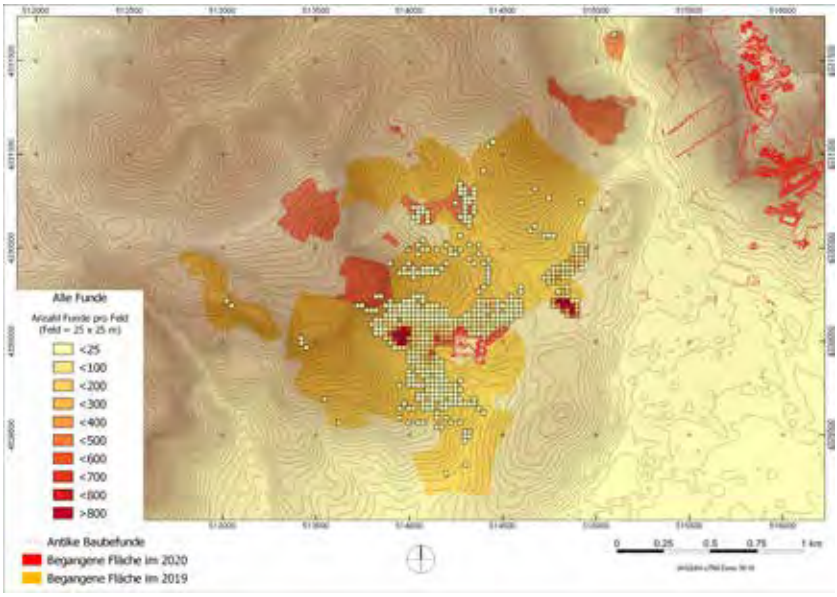

Resim 9: Pergamon, *Asklepieion* çevresi. Buluntu alanlarının konumu ve buluntu yoğunluğunun haritalanması.

Resim 10: Kızıl Avlu, anıt koruma. Konsolidasyon sonrası güney *temenos* duvarı.

SİDE 2019-2020 YILI ÇALIŞMALARI

Feriştah SOYKAL ALANYALI*

Serap ERKOÇ

Side Antik Kenti, 2019 yılından itibaren Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Türk Tarih Kurumu tarafından 12 ay boyunca desteklenen ilk 20 kazı arasında yer almıştır. 03 Nisan 2019'da başlanılan çalışmalara 31 Aralık 2019'a kadar devam edilmiştir. 03 Nisan-17 Eylül 2019 tarihleri arasındaki çalışmalar, Antalya Valiliği'nin İŞ-KUR Programı kapsamında sağladığı 22 işçi ile aralıksız olarak sürdürülmüştür. 17 Eylül-15 Kasım 2019 tarihleri arasında konservasyon ve restorasyon çalışmalarına devam edilmiştir. 2019 yılı çalışmalarına, 03 Nisan-31 Temmuz 2019 tarihleri arasında Antalya Arkeoloji Müzesi'nden Süleyman Navdar, 31 Temmuz-15 Kasım 2019 tarihleri arasında Diyarbakır Arkeoloji Müzesi'nden Leyla Ay Bakanlık temsilcisi olarak katılmıştır. 15 Kasım tarihinden sonra ise arazide yapılan belgeleme ile kazı evinde yürütülen depo çalışmaları Side Müze Müdürlüğü'nün denetiminde yürütülmüştür.

2020 yılı Side Antik Kenti çalışmaları, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Türk Tarih Kurumu, Anadolu Üniversitesi ve Mecitoğlu İnşaat'ın sponsorluğunda sürdürülmüştür. 9 Eylül-9 Aralık 2020 tarihleri arasındaki çalışmalar, Antalya Valiliği'nin İŞ-KUR Programı kapsamında sağladığı 6 işçi ile aralıksız olarak sürdürülmüştür. 18 Haziran-07 Eylül 2020 tarihleri arasında Diyarbakır Arkeoloji Müzesi'nden Yakup Narin, 07 Eylül-31 Aralık 2020 tarihleri arasında ise Samsun Arkeoloji Müzesi'nden Uğur Akyüz Bakanlık temsilcisi olarak katılmıştır.

2019 YILI ÇALIŞMALARI

"C Caddesi"

Kazı ve Belgeleme Çalışmaları

Feriştah SOYKAL ALANYALI, Volkan ÖZTEKİN

"c Caddesi", Side Antik Kenti'nde planlanan "Side Antik Kenti Gezi Güzergâhı"nın en önemli caddelerinden biridir. Ana giriş kapısından kente giren ziyaretçilerin, "B Caddesi"nden" geçerek hamam-*gymnasium* kompleksine, Doğu Kapı'sına ve hatta tapınaklar bölgesine; deniz surlarını takip ederek ulaşabilmeleri için "c Caddesi"nin açılması bir zorunluluk haline gelmiştir. "B Caddesi"nden güneydoğuya doğru açılan "c Caddesi"nin 2019 yılına kadar ilk 160 m.si, 2019 yılı çalışmaları kapsamında ise caddenin geri kalan bölümü tamamen kazılarak açığa çıkartılmıştır. Caddede, biri *portiko*da diğeri caddede olmak üzere

* Prof. Dr. Feriştah SOYKAL ALANYALI, Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Eskişehir/TÜRKİYE, fsoykal@anadolu.edu.tr

Doç. Dr. Serap ERKOÇ, Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Eskişehir/TÜRKİYE, seraperkoc@anadolu.edu.tr

toplam 2 sondaj açılmıştır (Resim: 1). Sond.1/19, caddenin temel yapısını, mevcut yapı evrelerini saptamaya yönelik açılmıştır. Caddeye ait döşeme bloklarının hemen altındaki katman (SB1), caddede en son düzenlemenin M.S. geç 6. yy./erken 7. yy.da yapılmış olduğuna işaret etmektedir (Çizim: 1). Sond.2/19, "c Caddesi"nin 135 m.-140 m. aralığında, doğu *portiko* üzerinde *stylobat*a bitişik olarak açılmıştır. Sondajda, 5.62 m. seviyesinde başlayan s*tylobat* temelinin 3.98 m. seviyesinde son bulduğu tespit edilmiştir (Çizim: 1). Sondajdaki tabakalanma "c Caddesi"nin M.S. 1. yy.ın ortası/II. yarısı içinde inşa edilmiş olduğuna, caddeye ait *stylobat*ın ise M.S. geç 5. yüzyıl/erken 6. yy. içinde onarım geçirdiğine işaret etmektedir. Bunun dışında *portiko*nun hemen arkasında su ile ilgili olduğu düşünülen apsidal bir yapıya geçiş olduğu tespit edilmiştir.

Seramik Çalışmaları

Dilek ŞEN

Toplam da 355 adet seramik parçası incelenmiş ve türlerine (ince seramik, günlük kullanım seramiği, *amphora*, aydınlatma ve diğer) göre dağılımları yüzdelik dilimler şeklinde ifade edilmiştir**.** Nicelik açısından %46 ile temsil edilen ince seramikler ilk sırada yer almaktadır. İkici sırada, %35 ile günlük kullanım kapları, üçüncü sırada ise %11 ile ticari taşıma kapları olan *amphora* parçaları görülmektedir. %5 oranında ilaç veya kozmetik kapları olan *unguentaria* ile %3 oranında aydınlatma gereçleri olan pişmiş toprak kandiller ele geçirilmiştir. Kronolojik açıdan bakıldığında, seramik buluntuların neredeyse yarısı (%49) Geç Roma (Geç Antik-Erken Bizans) Dönemine tarihlenmektedirler. Birbirine yakın oranlarda ele geçirilen Orta Roma (%15) ve Erken Roma (%17) dönemlerine tarihlendirilen buluntular caddenin inşa evrelerinde tespit edilmişlerdir. Helenistik döneme tarihlendirilen buluntuların bir bölümü, cadde üzerinde açılan sondajların alt seviyelerinden ele geçmişlerdir (Çizim: 2).

PİSKOPOSLUK SARAYI VE ÇEVRESİ

Kazı ve Belgeleme Çalışmaları

Andreas PÜLZ, Elke PROFANT

2019 yılında, Piskoposluk Sarayı'nın kuzeyinde yapı araştırmalarına odaklanılmış[1], Bizans Dönemine ait evreleri kronolojik olarak tespit etmek amacı ile toplam iki sondaj açılmıştır (Resim: 2).

Martyria olarak isimlendirilen yapıdan elde edilen veriler (Resim: 2), yüksek kaliteli bir dekorasyona sahip iki ana odayı göstermektedir (IVe ve IVf). Her iki mekân da dikdörtgen

1 Cf. A. M Mansel, *Side 1947-1966 yılları Kazıları ve Araştırmalarının Sonuçları (1978)* 267–284; W. Müller-Wiener, Bischofsresidenzen des 4. – 7. Jhs. im östlichen Mittelmeerraum In: Akten des XI. *CIAC* 1986 (1989), I 680–683 (=StAntCr 41 – Collection de l' École Francaise de Rome 123); A. Pülz, The episcopal district at Side/Pamphylia, in: M Rakocija (ed.), Ниш и Византија (Niš and Byzantium), *17th International Symposium 2018, Зборник Радова* XVII (2019) 187–207.

bir planda ve yaklaşık olarak 56 m² büyüklüğündedir. Odaların dört köşesinin her birinde kemerli, ancak fonksiyonu bilinmeyen nişler bulunmaktadır. Bu odaların batı cephesinin önünde 4 m. genişliğinde koridor benzeri bir hol/antre ile (IVd) bir avluya (IVa) giriş sağlanmaktadır. Çok sayıda sütun parçası ve başlığın yanısıra bir *stylobat* kalıntısından hareketle burasının muhtemel bir *peristyl* olduğu önerilmektedir.

Piskoposluk konutunun batısındaki insula'nın kuzeydoğu köşesinde bulunan Ortaçağ kilisesinin yapı araştırmasında, esas olarak iki evreli apsis, *presbyterium* ve iki *pastophoria*ya yoğunlaşılmıştır[2] (Resim: 2). 6.8 m. genişliğindeki büyük apsis, olasılıkla erken bir Bizans bazilikası olan eski bir yapıya aitken, buna karşılık daha küçük olan haç planlı kilise Ortaçağ'da inşa edilmiştir.

Kilisenin güneydoğu tarafındaki Sondaj 1'deki kazı (Resim: 2), yaklaşık iki metre yüksekliğindeki moloz katmanını ve enkaz tabakasını aydınlatmıştır. Bu noktada burası, Ortaçağ kilisesi için yapı malzemesi elde etmek amacıyla büyük olasılıkla yıkılmış olan eski bazilikaya ait görünmektedir. En alt tabakadaki birçok döşeme ise, kubbeli kilise inşa edilmeden önce bir çatının çöktüğüne işaret etmektedir. Bu tahribat tabakalarının altında, daire ve rozet motifli polikrom mozaik zemin ile damalı bir motif ortaya çıkarılmıştır. Zemin, büyük olasılıkla ilk kilise ye ait yıkılan duvarlardan büyük zarar görmüştür (Resim: 3). Elde edilen verilerden hareketle, bu yıkım büyük olasılıkla 7. yy.ın ilk yarısında meydana gelmiş olmalıdır.

Sondaj 2, öncesinde yaklaşık olarak 12 m. genişliğine sahip olan hemen çökmüş tonozlu bir kemerin yanında, insula'nın güneyindeki sınır şeridi üzerinde bulunur (Resim: 2). Burada kazıya başlamadan önce düşmüş bir kemer görülmekteydi. Bu kemer, sokağa ait kemerin bir parçasıdır. Bu kemerden çok sayıda kireç taşı blok korunmuştur. Sokakta çok sayıda etraftaki çöken binaların taşları görülmektedir, ancak yer yer de sokağın yüzeyi izlenmektedir (Resim: 3). Zayıf olarak korunmuş olsa da bulgular, sokak seviyesinin daha sonra yükseltildiğine işaret etmektedir. Sokağın ortası boyunca 0.90 m. genişliğinde bir su kanalı vardır. Duvarları esas olarak, Side'nin Roma Dönemi'nde çok yaygın bir yapı malzemesini oluşturan büyük konglomera bloklardan oluşmaktadır. Kanalın doldurulmasının yanı sıra sokağın üzerindeki moloz yıkıntı taşlar, 7. yy.ın ilk yarısında da bir terk edilme ve çöküş olduğunu göstermektedir.

Seramik Çalışmaları

Dilek ŞEN

2019 kazı sezonunda Side Piskoposluk Kompleksi içerisinde yer alan "ee Kilisesi"nin ilk kazı sezonundan ele geçirilen seramik buluntular değerlendirilmiştir (Çizim: 3). Toplam 148 adet seramik parçası incelenmiş ve türlerine (ince seramik, günlük kullanım seramiği,

2 Kilise için bkz.: V. Ruggieri, Appunti sulla continuità urbana di Side, in Panfilia. *Orientalia Christiana Periodica* 61/1 (1995) 106–108; S. Eyice, L´église cruciforme byzantine de Side en Pamphylie, Son importance au point de vue de l'histoire de l'art byzantine. *Anatolia* 3 (1958) 35–42.

amphora, aydınlatma, *unguentaria* ve diğer) göre dağılımlarına bakıldığında, buluntuların yarısının ince seramikler olduğu tespit edilmiştir (%51). İkinci sırada, 34 parça ile günlük kullanım kapları yer almaktadır (%23). Dikkat çekici bir şekilde *unguentaria* grubu 20 parça ile sayı açısından üçüncü sırada görülür (%13). Buna karşın ticari taşıma kapları olan *amphora* parçaları ancak toplam buluntuların %7 oranında tespit edilmişlerdir. Çok az sayıda kandil ile birlikte minyatür kaplar ve bir adet pişmiş toprak çivi parçası tanımlanan diğer buluntular arasındadırlar. Kronolojik açıdan bakıldığında, seramik buluntuların neredeyse tamamı (130 parça ile % 93 oranında), M.S. 6. yy. ile 7. yy. ilk yarısı arasında tarihlenmektedirler.

DEMETER TAPINAĞI (P YAPISI)

Gamze KAYMAK HEİNZ

Side'de 2019 yılında çevre düzenleme ve tanıtım çalışmaları kapsamında, bir zamanların Men ya da P Tapınağı'na giden yollardaki tüm tabelalar, "Demeter Tapınağı" olarak değiştirilmiştir. Bu, biraz zaman alsa da bilim çevrelerinde de, toplumda da değişimlerin kabul görebildiğine bir örnek teşkil etmektedir. Böylece 2019 yılında, gönül rahatlığıyla işlevini tartışmadığımız bir tapınağın mimari araştırmalarına yoğunlaşılmıştır. Mimari araştırmaların ağırlık noktasını anıtsal giriş yapısının kaset tavanının restitüsyonu oluşturmuştur. Taşın deformasyonuna uygun olarak yapılmış olan taş çizimlerinin bilgisayar ortamında birleştirilmesi yoluyla kaset tavan örtüsünün plan bazında restitüsyon şeması bir önceki yıl büyük ölçüde yapılmıştı. Tavan planı; kasetlerin alt, yani görünen yüzeylerini yansıtmaktadır. Taş çizimlerinin ve restitüsyonun direkt yapı alanında yapılmasının defalarca yapı alanına giderek yerinde kontrol edilmesinin olanaklı olması gibi olumlu bir yanı vardır.

Taşın özüne uygun ve yerinde kontrollerin desteklediği bir restitüsyon planı elde edildikten sonra, sistemi anlamaya ve anlatmaya yarayacak, 2 adet enine ve 2 adet boyuna kesit-görünüş çizimi yapılmıştır. Kesit görünüşlerde temsil edilen mimari elemanlar, taş çizimlerinden yararlanılarak, bezemeleri dahil, CAD ortamında çizilmiştir.

Tavanın kasetlerle ilişkili olan tüm mimari elemanları, restitüsyonun bir parçası olarak görülmüş ve sistematik olarak araştırılmıştır. Alt katta iki çeşit *arşitrav* kullanılmıştır: Bunlardan biri, iki yüzeyi de içe bakan (225 cm. uzunluğunda bir adet tam blok vardır) birer *arşitrav*, ikincisi bir yüzü dışa-bir yüzü içe bakan *arşitrav*. İçte olan *arşitrav*-frizin iki yüzünde de friz üzerindeki bezemeler, yassı ve fazla derinliği olmayacak şekilde çalışılmışlardır. Dış sırada yer alan *arşitrav*-friz blokların içe bakan yüzeyleri yassı fakat dışa bakan yüzeyleri derin kabartma şeklinde işlenmişlerdir (bu *arşitrav* türünden de 211 cm. orijinal uzunluğu ölçülebilen bir adet bütün blok mevcuttur).

Taşların 1:10 ölçeğindeki hassas ölçüm ve çizimlerinden yararlanılarak oluşturulan restitüsyondan yararlanarak sütunlar arası mesafeler belirlenebilmiştir. Belirlediğimiz en az 2 adet sütun altlığı bulunmaktadır. Sütunlar arası mesafelerdeki oran ilişkileri bu sütun alt çapı baz alınarak incelenmiştir. Anıtsal giriş yapısının planda U şeklindeki formunun öne çıkan kana-

dında sütunlar arası mesafe, sütun alt çapının 2,5 katı olarak (2,5x69=172,5 cm.) Vitruvius'un önerisine göre; hem görünüş hem de statik açıdan dayanaklılığı sağlayan "*eustylos"* tarzına uygundur. *Cella* girişine denk gelen ortadaki sütunlar arasındaki açıklık ile anıtsal giriş yapısının iki yanında yer alan merdivenlere denk gelen açıklık, sütun alt çapının 3 katı olarak (3x69=207 cm.) Vitruvius'un *diastylos* önerilerine uymaktadır. Vitruvius *diastylos*ta statik tehlikelere dikkat çekmiş: "bu tarzın sıkıntısının, sütunlar arasındaki büyük açıklıktan dolayı *arşitrav*larının kırılma tehlikesi", olduğunu belirtmiştir. Aslında tam da Vitruvius'un dediği gibi olmuş ve bu kısımdaki kasetler, yıkım sırasında en çok kırılan kasetler olmuşlardır.

Anıtsal giriş yapısının sütunlarının yüksekliği elimizde orijinal parça olmamasından dolayı kesin olarak bilinememektedir. Elimizde alt kata ait iki adet sütun gövdesinin, 52,5 cm. çap gösteren üst kısımları bulunmaktadır. Bu oran alt kat *arşitrav*-friz bloğunun 51 cm. genişliğinde olan alt kısmı ile uyuşmaktadır. Sütun yüksekliğini belirlemek için benzer örneklerden ve Vitruvius'un önerdiği oranlardan faydalanılmak zorundadır.

4 adet kırık kaset bloğunun frize oturan kısımlarının üst yüzeylerinde, kabaca bırakılan murç izlerinin yanı sıra, düzgün işlenmiş kısımlarda üzerinde sütunların oturduğunu gösteren izler tespit edilmiştir. Restitüsyonda yerlerine yerleştirilen kaset-korniş bloklarının *arşitrav*-friz üzerine denk gelen kısımlarındaki kurşun kanalı-dübel yuvası gibi veriler aracılığı ile (altı adet sütun bulunan 2. sırada) 3 adet sütun altlığının yerleri tespit edilebilmiştir. Bu bulgu anıtsal giriş yapısının iki katlı olduğunu belgeleyen önemli bir bulgudur. Dolayısıyla tavan kasetlerinin üst yüzeylerini gösteren bir restitüsyon planının çizilmesi de önem kazanmış ve çizilmiştir. Bu verilerin ikinci sütun dizisinde olması anıtsal giriş yapısının, en azından ikinci sütun dizisi ile *cella*nın cephesine kadar olan kısmında, iki katlı olduğunu göstermektedir.

Anıtsal giriş yapısının, varlığı ve kısmen de olsa yerleri tespit edilmiş olan üst katının sütunlarına ait olabilecek herhangi bir sütun altlığı bulunamamıştır. Ancak etrafı oldukça yüksek dolgu barındıran yapı alanında henüz bir kazı çalışması yapılmadığı düşünülürse, gelecekte bulunma ihtimali vardır. Yapı alanında bir adet, diğerlerine göre daha dar aralıklı yivlere sahip olan kırık bir sütun gövdesi vardır. Fakat bu parçadan hareketle de sütun yüksekliğini ve sütun alt çapını bulmak mümkün değildir. Burada da yine Vitruvius'un önerilerine başvurulmak zorundadır.

ANA ŞEHİR KAPISI

Ute LOHNER URBAN

Side'nin Ana Kapısı, Doğu Kapısı ve sur duvarı ile birlikte kentin savunma sisteminin bir parçasını oluşturmaktadır (Resim: 4). Tüm bu savunma sistemi, günümüze kadar Hellenistik Döneme tarihlendirilmiştir. Geçtiğimiz yıllarda Doğu Kapısı'nda ve sur duvarında gerçekleştirilen arkeolojik çalışmalar, her iki yapının da Roma İmparatorluk Dönemine (M.S. 1.–2. yy.) ait olduğunu göstermiştir. Bu sebeple kentin Ana Kapısı da bu dönem içerisindeki çalışmalarda araştırılmaya uygun görülmüştür. Ana Kapı, 1949 yılında Ord. Prof. Dr. A. M.

Mansel tarafından araştırılmıştır. Mansel bu yapıyı, Hellenistik Döneme tarihlendirmiş ve M.S. 2.-3. yüzyılda bir gösteriş yapısına dönüştürüldüğünü tespit etmiştir.

Bu sene gerçekleştirilen çalışmaların amacı, tüm yapı alanını belgelemek üzerinedir. Bu çalışmalar dâhilinde yapının yeni bir planı çıkarılmış ve önem arz eden duvar cepheleri belgelenmiştir.

Side'nin Ana Kapısı, Pamphylia Bölgesi'nde sıkça rastlanılan avlulu kapı tipolojisindedir. Traverten blok taşlar kullanılarak inşa edilen yapının temellerinde konglomera bloklar kullanılmıştır. Yapının yan taraflarında oldukça masif iki kule bulunmaktadır. 11.80 m.x11.50 m. boyutlarındaki dikdörtgen formlu kuleler, tüm savunma sisteminin de en büyük kuleleri olma özelliğini taşımaktadırlar. Kulelerin arkasında 1 m. mesafede, her biri 1.80 m. genişliğinde iki *pylon* duvarı ve 2.30 m. mesafede ise yarım daire formundaki avlunun duvarı bulunmaktadır. Avlu duvarının her iki ucu masif dikmelerle sınırlandırılmıştır. Bazı noktalarda *in-situ* olarak görülebilen ve sadece 70 cm. kalınlığında olan avlu duvarının dış cephesi, küçük dikmelerle güçlendirilmiştir. Daha geç bir dönemde avlu duvarının iç kısmına 1.60 m. yüksekliğinde bir temel duvarı inşa edilmiştir. Bu inşa faaliyetleri olasılıkla M.S. 2.-3. yüzyılda kapı yapısını gösteriş yapısına dönüştürme faaliyetleriyle bağlantılıdır. Nitekim avluda bulunan korniş ve *entablatür* parçaları bu düşünceyi destekler niteliktedir. Avlunun en geniş kısmında dikdörtgen formlu kapı odaları bulunmaktadır. Söz konusu odaların şehre bakan tarafı yuvarlatılmış duvarlarla sınırlandırılmıştır.

Gerçekleştirdiğimiz araştırmalar, kapı yapısının ilk inşa evresinde olasılıkla tekil bir yapı olduğunu göstermektedir. Kuleler, sur duvarına -kule sırt duvarına yaslanır biçimde- bağlantı duvarlarıyla eklemlenmiş olduğundan Ana Kapı yapısı M.S. 1.–2. yy.dan daha erken bir döneme tarihlenmektedir. Kuleler, *pylon* duvarları, kapı odaları ve avlu duvarları gibi tekil yapı elemanları birbirleriyle yapısal bir bağlam içinde değillerdir. Bu sebeple farklı yapı evrelerini tespit etmek oldukça zordur. Planlanacak kazı çalışmaları ve tüm mimari parçaların belgelenmesi sonucunda yapının detaylı bir biçimde tarihlendirilmesi ve farklı yapı evrelerinin tespiti mümkün olacaktır.

HAMAM GYMNASİUM YAPISI (M YAPISI)

3b Modelleme Çalışması

Adem YURTSEVER

Side Antik Kenti'nin üzerinde yer aldığı yarımada denize doğru çıkıntı yapmaktadır. Söz konusu yarımadanın güneyinde, literatürde M Yapısı olarak incelenen yapı yer alır. A. M. Mansel yapının bir Devlet Agorası işlevi gördüğünü belirtmiş[3], sonrasında ise yapının işlevi bu şekilde ele alınmıştır. 2015 yılında doktora tezi olarak başlayan arazi çalışmaları bu yapının bir *gymnasium* işlevi gördüğünü kesin olarak ortaya koymuştur[4].

3 A. M. Mansel (1963). *Die Ruinen von Side.* Walter de Gruyter, 121; A. M Mansel (1978). *Side: 1947-1966 Yılları Kazıları ve Araştırmalarının Sonuçları.* Ankara: TTK, 179 ve 186.

4 A. Yurtsever (2019). *Side M Yapısı*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 23-124.

Bu çalışmanın bir ayağını da yapının restitüsyonu ve restitüsyona dayalı modellemesi oluşturmaktaydı. Buna yönelik yapılan araştırmalarda yapının restitüsyon önerisi oluşturulmuş ve tez sürecinin sonunda modelleme çalışmaları tamamlanmıştır (Resim: 5). Mimari belgeleme ve restitüsyon çalışmaları tarafımca gerçekleştirilmiş, modelleme çalışmaları ise mimar Selin Aydoğdu tarafından ele alınmıştır. Yapının 3B modellemesi; yapının bütününü, imparator salonunu ve güney *stoa*nın M.S. 4. yy. sonu ile 5. yy. başına tarihlenen cephe dekorasyonunu içermektedir[5]. Bununla birlikte çatıda kullanılan ve *tragedia* maskı biçimli *antefiks*ler için de bir kullanım önerisi oluşturulmuştur[6].

GÜNEY STOA MOZAİKLERİ KONSERVASYON VE RESTORASYON ÇALIŞMALARI

Feriştah SOYKAL ALANYALI, Volkan ÖZTEKİN

Güney *stoa*da, taban mozaiğinin mevcut korunma durumunun tespiti ve bunlar üzerinde yapılması gereken müdahaleler gerçekleştirilmiştir[7]. Mozaik zeminde planlanan önleyici ve aktif koruma uygulamaları ile bu uygulamalarda temizlik, bordür, derz, *tessera* örgüsü ile tamamlama, taş yapıştırma ve kapatma işlemleri yapılmıştır. Söz konusu uygulamalar ile zeminin durumu stabil hale getirilmiştir.

DOĞU KAPISI CADDESİ ("B CADDESİ") TEMİZLİK ÇALIŞMALARI

Feriştah SOYKAL ALANYALI, Volkan ÖZTEKİN

Hamam *gymnasium* yapısından Doğu Kapısı'na uzanan ve A. M. Mansel tarafından "b Caddesi" olarak tanımlanan cadde, kentin ana arterlerinden biridir (Resim: 1). 2019 yılında bu caddenin batısından başlayarak Doğu kapısına doğru 106-225 m'lik bölümünde kum temizliği ve düzenleme çalışmaları yapılmış ve caddenin bir kısmı izlenilebilir hale getirilmiştir.

NÜMİZMATİK ÇALIŞMALARI

Ahmet Tolga TEK

2019 yılı kazılarında toplam 131 adet sikke bulunmuştur. Bu sikkelerden 1 adeti AV, 2 adeti AR ve 128 adeti AE'dir. Ele geçirilen sikkeler arasında iki adeti Hellenistik Döneme ait olup Attaleia ve Side kentleri tarafından basılmışlardır. 26 sikke M.S. 1-3. yy. arasında Anadolu şehirleri tarafından basılmışlardır. Bunlar arasında 3 adet Aspendos, 2 adet Side, 1 adet Perge, 1 adet Laertes şehri tarafından basılan örnek tanımlanmıştır. Ayrıca tanımlanan 2 adet Atina, 1 tane Parium (?) ve 1 tane Hypaepa (?) kenti tarafından bastırılmış örnekle bu darphaneler ilk defa Side'de temsil edilmişlerdir. 15 adet sikke ise korozyonla bozulduk-

5 Yurtsever (2019), 256.

6 Yurtsever (2019), 125 vd.

7 Başkent Konservasyon ve Prof. Dr. Yaşar Selçuk Şener denetiminde gerçekleştirilen uygulama çalışmalarına Restoratör-Konservatör Gülsüm Özkan ve Burcu Taş katılmıştır.

ları veya çok aşındıkları için Roma Dönemi oldukları ve şehir sikkeleri oldukları dışında tanımlanamamışlardır. Bunlardan ayrı olarak, Merkezi Roma darphaneleri, II. Claudius adına M.S. 270'de Antiokhia'da basılmış 1 AR sikke ile temsil edilmiştir.

M.S. 4-5. yy.a ait Geç Roma Dönemi sikkeleri, 1 tanesi AV, 48 tanesi AE olmak üzere 49 sikke ile temsil edilmişlerdir. Daha önceki yıllarda olduğu gibi bunlarda da ağırlık M.S. 5. yy. dadır. AV örnek ise II. Theodosius adına, Constantinopolis'de M.S. 425-429 yılları arasında basılmış bir solidustur. 46 örnekle temsil edilen Bizans sikkelerinin tamamı M.S. 6-7. yy.lara aittirler. En geç örnekleri II. Constans Dönemine ait olan bu sikkeler kazısı yapılan cadde ve piskoposluk sarayı çevresinin muhtemelen M.S. 665'de Pamphylia'ya yapılan Arap saldırısı sırasında yok edildikleri tezini desteklemektedirler. Her ne kadar kaydettiğimiz sikkeler M.S. 656/7 yılında kesilseler de, daha önceki kazılarda M.S. 659/60-664/5 arasına tarihlenen ve Constans II'nin 9. tipinde basılmış bir sikke bulunmuştur (ancak tam yılı bu aralık dışında tespit edilememiştir). Bu nedenle Side'ye Arap saldırısı için M.S. 665 yılı hala geçerlidir, ancak üst üste kısa aralıklarla birkaç saldırı da söz konusu olmalıdır.

Osmanlı Dönemi, yüzey buluntusu olarak ele geçirilmiş, 1876 yılında basılmış 1 adet II. Abdülhamid AR 1 kuruşu ile temsil edilmiştir. 6 adet sikke ise çok bozuldukları için tanımlanamamışlardır.

SİDE MÜZESİ ÇALIŞMALARI

Küçük ve Orta Boy İdeal Heykeller

Serap ERKOÇ, Hacer Yeliz ÖZTUNÇ

Side müzesine çeşitli yollarla (antik kentteki kazılarından ele geçen ya da satın alma/bağış/zor alım vb.) kazandırılan küçük ve orta boy ideal heykellerden maksimum 40 cm. yüksekliğindeki 48 adet mermer heykelcik/heykelcik parçası Hacer Yeliz Öztunç'un 2018 yılında tamamladığı "Side Müzesi'nde Bulunan Mermer Tanrı ve Tanrıça Heykelcikleri" başlıklı yüksek lisans tezinde[8] değerlendirilmiş olup tez, yayına hazırlanmaktadır.

55-1.10 cm. yüksekliğindeki mermer heykelcikler ise yeni bir araştırmanın konusunu oluşturmaktadır. Bu bağlamda müzenin A ve B depolarında çalışmalar yürütülmüş, toplamda 59 adet parça tespit edilmiştir. Söz konusu eserlerin genel bilgileri (müzeye geliş şekli, yılı, envanter/etüt numarası) kaydedilmiş, ölçüleri alınmış, eserlerin sahip olduğu korunmuşluk durumları tanımlanmış, stil acısından değerlendirilmiş ve detaylı fotoğrafları çekilmiştir. Çalışılan bu heykelciklerin büyük bir kısmı kırık ve eksiktir. Ancak bunların arasında bazı heykelcik parçaları birer kaide üzerinde yükselmektedir. Birbirlerinden farklı yükseklik ve forma sahip bu kaideler, tarihlendirme önerilerinde önemli bir kriter olduğundan çizimleri de

8 Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde, Dr. Öğr. Üyesi Serap Erkoç'un danışmanlığında tamamlanan tez, Anadolu Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Fonu (Proje No.: 1610E654) ve Koç Üniversitesi-Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü (AKMED) tarafından desteklenmiştir.

yapılmıştır[9].

Bu araştırmanın sonunda tipolojik, ikonografik ve stilistik açıdan bütüncül olarak değerlendirilecek heykelciklerin teknik detayları hakkında da bilgiler verilmiş olunacaktır. Özellikle Side'de ele geçirilmiş eserler, yine kentte ele geçirilmiş büyük boy heykeltıraşlık eserler ile de tipolojik olarak karşılaştırılacak, böylece kentin heykel repertuvarı hakkında da daha kapsamlı bilgiler edinilebilecektir. Diğer taraftan buluntu yeri belli olan eserler, öncelikle ait oldukları konteksler içinde ele alınacak ve kentin inanç sistemi içindeki yerleri de sorgulanacaktır.

Portreler

Serap ERKOÇ

Side Arkeoloji Müzesinde, antik kentteki kazılardan ele geçirilen ya da satın alma/bağış/zor alım vb. müzeye kazandırılan mermer portre eserler mevcuttur. Bunlardan A ve B depolarında korunan toplam 30 adet mermer portre/portre baş parçası üzerinde bu yıl çalışmalar yürütülmüştür. Bahsi geçen bu eserlerin kataloğu hazırlanmış ve yayın için fotoğrafları çekilmiştir[10].

Yayının önemli bir ayağını oluşturan katalog çalışmasının ardından eserler, bağlı bulundukları kontekst içerisinde değerlendirilecektir. Özellikle son yıllarda Side kentinde sürdürülen kazı çalışmaları hem Side şehirciliği hem de kentteki yapıların dönemler içerisindeki değişimi/dönüşümü ile ilgili önemli ve yeni bilgileri beraberinde getirmiştir. Bu durum, kentte ele geçen ve konteksti belli olan eserlerin bir kez daha son dönemlerdeki çalışmaların sonuçları da göz önünde tutularak değerlendirilmesini bir zorunluluk haline getirmiştir. Böylece portrelerin bağlı bulundukları yapıların heykel programları üzerine öneriler de sunulabilecektir.

İdeal Plastik

Alice LANDSKRON

2019 yılı çalışmaları, Bilimsel Araştırmalar Fonu'nun (FWF) finanse ettiği "Kontekst İçinde Side'nin Roma Dönemi Heykelleri: İdeal Plastik" başlıklı projesi[11] çerçevesinde sürdürülmüştür. Projenin amacı, Side ideal plastiğinin üretim, zaman ve mekân bağlamının

9 Side heykelciklerinden bazılarını çalışmasına konu eden A. Filges, Roma İmparatorluğu'nun geç dönemlerine ait heykelciklerde stilistik kriterlerden ziyade eserlerin kaide formlarına dayanan kronolojik bir sınıflandırma oluşturmuştur. Bkz. A. Filges (1999). Marmorstatuetten aus Kleinasien Zu Ikonographie, Funktion und Produktion antoninischer, severischer und späterer Idealplastik. *IstMitt* (49), 377 – 430.

10 Katalog da eserin müze envanter/etüt numarası, malzemesi, ölçüleri, korunmuşluk durumu, tanımı, analojisi ve tarihlendirme önerisi ile daha önceden yayınlanmış ise literatür bilgileri yer almaktadır.

11 Proje Avusturya'da Bilimsel Araştırmalar Fonu (FWF Der Wissenschaftsfonds, Proje numarası P 28981; 2016-2019) tarafından finanse edilip, Graz Üniversitesi ve Eskişehir Anadolu Üniversitesi ile Side Kazı Başkanlığının ortak çalışması olarak sürdürülmektedir. Bu bağlamda FWF- Bilimsel Araştırmalar Fonu´na, Peter Scherrer´e, Hüseyin S. Alanyalı ve Feriştah Soykal Alanyalı ile Side Müzesi Müdürü Güner Kozdere ve ekibine teşekkürü bir borç bilirim.

araştırılması ve kentin heykel dokusunun yeniden canlandırılmasıdır. Proje, 2008 yılına kadar bulunan ideal plastik heykelleri kapsamaktadır. 2019 yılında Side Müze deposunda yer alan heykellerin belgelenmesine ve fotoğraflanmasına yoğunlaşılmıştır. Çalışmaya Manuel Reimann (Doktora öğrencisi) ve Gordian Landskron (Fotografçı) katılmışlardır.

Proje ile heykellerin buluntu yerleri, sergilendikleri kontekstler ve yapıldıkları tarih ön plana alınarak yapıların ve heykeltraşlık donanımlarının diakronik gözlemleri sağlanırken aynı zamanda yazıtlar ve nümizmatik verilerin yardımı ile tarihsel oluşumlarına, yapı evrelerine ve yaptıran kişilere yönelik bilgilere ulaşılması amaçlanmaktadır.

Heykel ve heykellere ait parçaların kataloğu buluntu yerlerine göre düzenlenmiştir. Teknikleri hakkında da detaylı bilgiler verilmiştir.

Çalışmadaki her bir adım, heykellerin biçim analizleri ile yüzeydeki işçiliğin karşılaştırılmasını, stilistik özeliklerden yola çıkarak heykeltraş ve atölyelerin birbirinden ayırt edilebilmesini amaçlamaktadır. Şimdiye kadar yapılan detaylı form analizleri ile örneğin Hamam *gymnasium* yapısında (M Yapısı) bulunan heykellerin farklı stilde biçimlendirildikleri ve işlendikleri tespit edilmiştir. Bu da farklı ustaların ve atölyelerin varlığına işaret etmektedir. Ayrıca sadece küçük parçalar halinde korunan mermerlerden alınacak numunelerle mermerin menşeinin belirlenmesine yönelik çalışmaların yapılması planlanmaktadır.

GEZİ GÜZERGÂHI VE ÇEVRE DÜZENLEME PROJESİ

Feriştah SOYKAL ALANYALI

Side Antik Kenti ve Side Müzesi, her gün yüzlerce yerli-yabancı turistin ziyaret ettiği[12] önemli bir turizm merkezidir. Side, antik bir kentin, modern bir yerleşimin ve turizmin yan yana var olmaya çalıştığı özel bir yerdir.

Side Antik Kenti'nin sınırları sadece yarımada ile sınırlı değildir. Tarihi yarımadadan çıkınca, kentin kumullarla kaplı doğu yarısı 1. Derece Arkeolojik Sit statüsünde koruma altındadır ve Side araştırmaları için öncelikli alanlardan biridir. Söz konusu alanda önemli anıtsal yapılar (Doğu Kapısı, hamam *gymnasium*, Piskoposluk Sarayı…), 1947-1978 yılları arasında A. M. Mansel ve ekibi tarafından büyük uğraşlarla açığa çıkarılmıştır. Ancak, ziyaretçiler 2019 yılına kadar Side Antik Kenti'nin doğusunda yer alan bu anıtsal yapılara kumulların üzerinden atlayarak ve oldukça tehlikeli koşullar içinde ulaşabilmekteydiler. Bunun için öncelikle, kentin doğusundaki ana caddelerin kazılarının tamamlanması gerekmekteydi. 2019 yılında, "c Caddesi"nde arkeolojik kazıların, "b Caddesi"nde de temizlik çalışmalarının tamamlanmasıyla (Plan: 1) "Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Uygulamalar Dairesi Başkanlığı" ile "Kazı Başkanlığı" tarafından "Gezi Güzergâhı ve Çevre Düzenleme Projesi' için çalışmalar başlatılmıştır. "Yeni Side Müze Projesi" de dikkate alınarak oluştu-

12 Mevcut Müze oldukça küçük kaldığından ve ihtiyaçlara cevap veremediğinden, kentin kuzeyinde, Bakanlığımızca yeni bir müze binasının projesi için hazırlık çalışmaları başlatılmıştır.

rulan projenin uygulaması için 2020 yılı hedeflenmiş ancak pandemi sebebiyle çalışmalara başlanamamıştır.

KENTSEL VE III. DERECE ARKEOLOJİK SİT ALANI KAZILARINDAN ELE GEÇİRİLEN BULUNTULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ[13]

Feriştah SOYKAL ALANYALI, Ahmet Tolga TEK, Serap ERKOÇ, Dilek ŞEN, B. S. Alptekin ORANSAY, Volkan ÖZTEKİN, Hacer Yeliz ÖZTUNÇ

2014 yılından itibaren Side Antik Kenti'nin "Kentsel ve III. Derece Arkeolojik Sit Alanı" olan kısmında, "Side Revizyon Koruma Amaçlı İmar Planı"na aykırı yapılanmalar, Side Müze Müdürlüğünün denetiminde kaldırılarak sondaj veya bir kültür varlığının tespit edilmesi halinde kurtarma kazıları gerçekleştirilmektedir. Kazılar sırasında açığa çıkarılan mimari kalıntıların belgelenmesi ve açığa çıkarılan tüm buluntuların değerlendirilmesi Side Araştırmaları için büyük bir fırsat olmuştur. 2014–2019 yılları arasında Side Müze Müdürlüğü tarafından toplam 28 parselde kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir (Plan: 2). Bu kazılarda açığa çıkarılan mimari kalıntılara ait plan ve kesitlerin Auto-cad programı ile çizimlerinin tamamlanması, tüm planların kent planına aktarılması ve kazılardan ele geçirilen tüm buluntuların değerlendirilmesi Side Antik Kenti Kazı Başkanlığı tarafından yürütülmüştür[14].

2020 YILI ÇALIŞMALARI

Otopark Alanı (785 Ada 13 Parsel)

Kazı ve Belgeleme Çalışmaları

Feriştah SOYKAL ALANYALI

785 Ada 13 Parsel'de, şimdiye kadar otopark olarak kullanılan alanın modern asfalt zemini Manavgat Belediyesinin desteği ile kaldırılmıştır. Bu alanda çalışmalar 20 gün sürmüş ve 2 sondajda (Sond. 1/20: 1A, 1B ve 3/20: 3A, 3B) çalışılabilmiştir. Sondaj 1A/20'de 11.59 m./11.18 m. seviyesinde döşeme taşları tespit edilen, güneydoğu-kuzeybatı yönünde uzanan bir sokak kısmen açığa çıkarılmıştır.

13 Kentsel ve III. Derece Arkeolojik Sit alanında ki kazılar, 2014-2019 yılları arasında Side Müze Müdürlüğü denetiminde gerçekleştirilmiştir.

14 Kent planı ve mimari kalıntıların Side şehircilik tarihi için de bütüncül olarak değerlendirilmesi: Feriştah Soykal Alanyalı ve Volkan Öztekin
Nümizmatik çalışmaları: Ahmet Tolga Tek
Seramik etiketlerinin düzenlenmesi ve kasa dokümantasyonu organizasyonu: Serap Erkoç ve Hacer Yeliz Öztunç
Seramik tasnifi: B. S. Alptekin Oransay ve Dilek Şen
Seramik Çizimi: Aleyna Çiftçi, Goncagül Alparslan, Ceylan Erbaş, Bilge Güven, Ceren Tuzlu, Erdenay Doğan, Hasan Göğce, Beyza Çebi, Hatice Yıldırım
Auto-Cad Seramik Çizimi: Aleyna Çiftçi, Goncagül Alparslan, Ceylan Erbaş, Bilge Güven, Serkan Çalkar
Auto-Cad Kesit Çizimi: Serkan Çalkar, Orkun Özer, Gülsüm Rumeysa Karasu

Seramik Çalışmaları

Dilek ŞEN

Sondajlarda, oldukça aşınmış ve az sayıda amorf seramik parçaları ele geçirilmiştir. Homojen Geç Antik-Erken Bizans Dönemine tarihlendirilen seramik buluntuların içerisinde az sayıda amorf LRA 1 ve LRA 2C *amphora* parçaları, günlük kullanım seramikleri ile LRD grubu kırmızı astarlı seramikleri tespit edilmiştir. Özellikle, M.S. 6. yy.ın sonu ile 7. yy.ın ilk yarısı arasında bir döneme tarihlendirilen LRD form 7E, 8B, 10 ve 9C dikkat çekmektedir.

HAMAM GYMANSİUM YAPISI (M YAPISI)

I. Güney Stoa İle Hamam Arasındaki Mekânlarda Kazı Çalışmaları

Feriştah SOYKAL ALANYALI, Ertuğrul AKIŞ, Akın DOĞAN

Güney *Stoa* ile hamamın kuzey duvarı arasında yer alan A, B ve C Mekânı'nda (Resim: 6) kazı çalışmalarına 2020 yılında da devam edilmiştir.

A Mekânı'nın güney batı köşesinde yer alan sarnıç, 3.06 m seviyesinde son bulmuştur. Sarnıcın yaklaşık 3 m derinliğinde olduğu tespit edilmiştir.

B Mekânı içinde toplam 7 sondaj (Sondaj 3-9/20) açılmıştır. Özellikle Sond. 5/20 ve 6/20 oldukça önemli sonuçlar ortaya koymuştur. Hamamın kuzey dış cephe duvarının hemen önünde açılan Sond. 5/20'de, 4.27 m. seviyesinde harçlı sert bir zemin tespit edilmiştir. Zemin M.S. 7. yy.ın ortası veya hemen sonrasında inşa edilmiş olmalıdır. Bu zeminin hemen üzerinde tuğla ve taşlardan örülmüş bir paye (1.00 m.x0.85 m.) açığa çıkartılmıştır. C Mekânı içinde, Sond. 10A, 10B, 10C ve 10D'de açığa çıkan 6 adet paye ile bu düzenlemenin hamamın kuzey dış cephesi boyunca devam ettiği tespit edilmiştir. 3.91 m.-2.12 m. seviyesinde ele geçirilen ve (SB7-12) ve M.S. 1. yy.a tarihlenen seramikler hamamın inşa tarihine işaret etmektedir. Hamamın tesviye tabakasının altından ele geçirilen seramikler ise alanın M.Ö. 2. yy.a kadar giden iskânına işaret etmektedir. Benzer bir durum Sond.6'da da görülmüştür.

Seramik Çalışmaları

Dilek ŞEN

Toplam 175 adet form veren seramik parçası incelenmiştir. Oldukça yıpranmış, küçük ve orta boyutlu amorf parçalardan oluşan seramik buluntularının % 40'ı günlük kullanım kaplarından, %34'ü *amphora*, %22'si ince seramiklerden ve %2'lik oranlarıyla *unguentaria* ve kandillerden oluşmaktadır. Üst katmanlarda az sayıda Geç Antik Dönem seramikleri tespit edilmiş, yoğunluğun ise M.S. 1. yy.ın ikinci yarısı-2. yy. arasında tarihlendirilen seramiklerin olduğu gözlemlenmiştir. Azalmakla birlikte, alt seviyelerdeki katmanlarda, M.Ö. 2. yy.sonu-M.Ö. 1. yy. arasına tarihlendirilen Doğu Sigillata A grubunun erken örnekleri tarihlendirmeye yardımcı seramik buluntular arasında yer almaktadır (Çizim: 4).

II. BAZİLİKA THERMARUM KAZI ÇALIŞMALARI

Feriştah SOYKAL ALANYALI, Akın DOĞAN, Volkan ÖZTEKİN

*Gymnasium*un güney *stoa*sının hemen arkasında yer alan anıtsal hamam yapısının doğusunda Bazilika Thermarum olarak isimlendirilen mekânda yıkılmış ve *in-situ* olmayan mimari blokların kaldırılıp, alanın temizlenmesiyle yapının plan bakımından anlaşılması ve kazıya hazır hale getirilmesi amacıyla çalışmalar yapılmıştır (Resim: 7). Bazilika Thermarumun kuzeydoğu köşesinde, kuzey ve doğu cephede onarım çalışmaları yapılırken duvarların temele doğru sağlamlığını kontrol etmek amacı ile sondajlar (Sond. 1-5/20) açılmış ve 5.90 m./5.86 m. seviyesinde mermer zeminine ulaşılmıştır.

Seramik Çalışmaları

Dilek ŞEN

Çalışmalardan çoğunluğu yıpranmış, küçük ve orta boyutlu amorf parçalar ele geçirilmiştir. Oldukça az sayıda seramik buluntunun tespit edilebildiği alandan M.S. 5.-7. yy.lar arasına genel olarak tarihlendirilebilecek LRA 1, LRA 4 ile LRA 5/6 *amphora*larına ait amorf gövde ve kulp parçaları ile LRD grubuna ait ağız ve dip parçaları tespit edilmiştir.

Basit Onarım ve Konservasyon Çalışmaları

Ceyda YETİMOĞLU

Bazilika *Thermarum*un kuzeydoğu köşesindeki duvarlar ve doğu cephedeki nişler oldukça bozulmuş olduğundan acil onarım çalışmalarına başlanması bir zorunluluktu. Alanda öncelikle otsu bitkilerle mücadele için püskürtme yöntemi ile herbisit (%3-5) uygulaması yapılmıştır. Temizliği tamamlanan alanlarda statik dengeyi sağlamak için mevcut taşlar kullanılmış ve duvarın aslına uygun yeniden örülüp ileride oluşabilecek parça kayıplarının engellenmesi sağlanmıştır. Mevcut taşlar, erozyonu durdurmak için uygun harç kullanılarak sabitlenmiştir. Çalışmalar esnasında harçlardan örnek alınarak arşivlenmiştir. Derz dolgularının yapılması tamamlanmıştır.

Güney *stoa*nın doğu kenarındaki ilk iki nişte de onarım çalışmaları tamamlanmıştır (Resim: 8). Yapılan tetkiklerde harçların bağlayıcılığını yitirdiği tespit edilmiş ve bu alandaki taşlar numaralandırılarak mekanik yöntemlerle kısmen sökülmüştür. Numaralandırılan taşlar bağlayıcı kullanılarak aslına uygun şekilde yeniden örülmüştür. Harç uygulamalarında; ½ Hidrolik kireç, ½ kaymak kireç, 2 agrega, 2 yıkanmış dere kumu reçetesi hazırlanmıştır. Hazırlanan harçlarda hidrolik kirecin mekanik dayanımını azaltması için ½ ölçü kaymak kireç kullanılmıştır.

KENTSEL VE III. DERECE ARKEOLOJİK SİT ALANI KAZILARI

Feriştah SOYKAL ALANYALI, Ahmet Tolga TEK, Serap ERKOÇ,

Dilek ŞEN, B. S. Alptekin ORANSAY, Volkan ÖZTEKİN, Hacer Yeliz ÖZTUNÇ

2014 yılında Köyiçi Mevkii'nin statüsünün "I. Derece Arkeolojik Sit"ten, "Kentsel ve III. Derece Arkeolojik Sit"e çevrilmesi ile bir "Koruma Amaçlı İmar Planı" oluşturulması mümkün olmuş ve halk ile resmi kurumlar arasında büyük bir uzlaşma sağlanmıştır. Kaçakların hızla yıkılması, yeni yapıların "Koruma Amaçlı İmar Planı"nın uygun gördüğü yasal sınırlarına çekilmesi kente büyük bir ferahlık getirmiştir.

Side'de 2014 yılından bu yana 65 parselde kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir[15]. İlk yıllarda, kazısı yapılan parseller sayıca azken, arkeolojik verilerin parsel bazında değerlendirilmesi yeterliydi. Ancak, son birkaç yıldır parsel kazılarının artması, açığa çıkarılan arkeolojik kalıntıların sadece parsel ölçeğinde değil, kent ölçeğinde de bütüncül olarak değerlendirilmesine fırsat vermiştir. Bu kazılarda, Side Antik Kenti'ne ışık tutan (yeni kutsal alanlar, *sto*alar, *pretoryum*, liman agorası, sinagog, kentin ana ve ara caddeleri ve konutlar gibi) birçok önemli yapı açığa çıkarılmıştır. Kazılar sırasında ele geçirilen buluntuların değerlendirilmesi ile çok yeni bilgiler üretilmektedir. Parsellerde yapılan sistematik kazılar, bilinmeyen kent dokusunun ortaya çıkmasına olanak sağlamıştır. Side Antik Kent planında, antik yapılar şimdiye kadar sadece sınırlı sayıda temsil edilirken şimdi yeni açığa çıkarılan yapıların plana işlenmesi ile Side Kenti hakkındaki bilgilerimiz her geçen gün artmaktadır (Plan: 3). Bu sonuçlar yeni araştırma konularını ortaya çıkarırken sonuçları da Anadolu Arkeolojisine önemli katkılarda bulunmaktadır. Aksi durumda, Side'de kaçaklar ve kaos ortamı hüküm sürmeye devam edecek, kentte bilimsel araştırmalar asla mümkün olmayacak, kent hakkında sahip olunan ve olunacak bilgilere asla ulaşılamayacaktı. Konuya arkeolojik açıdan bakıldığında, özel mülkiyetteki bu alanların kamu eline geçmeden araştırma ve kazı çalışmalarının yapılamayacak olması alan için dezavantajken, alanın yeni statüsü gereği yapılan sondaj çalışmaları ile arkeolojik kalıntıların belgelenmesi ve sergilenmesi, kent arkeolojisi için bir fırsat olmuştur.

Arkeolojik kazılarda açığa çıkarılan yapılar, yasal ve yeni inşaatlarda, parsel sahipleri tarafından en iyi şekilde sergilenmeye başlamıştır. Yeni sergileme alanları yerli ve yabancı ziyaretçilerin ilgi noktası olmaktadır.

2020 yılında Side Antik Kenti Kazı Başkanlığı'nın denetiminde yaklaşık 13 parselde kazı çalışmaları yürütülmüş (Plan: 2), çok sayıda kamusal ve dini yapının yanında özel konut ve dükkanlar açığa çıkarılmıştır[16].

---

15 Side Antik Kenti "Kentsel ve III. Derece Arkeolojik Sit Alanın'da" 2014-2019 yılları arasında Side Müze Müdürlüğü, 13.08.2020 tarihinden bu yana ise Side Antik Kenti Kazı Başkanlığı tarafından arkeolojik kazılar yürütülmektedir.

16 798 ada 3 parsel, 812 ada 1 parsel-798 ada 7 parsel arasındaki yol, 785 ada 26 parsel, 785 ada 25 parsel, 785

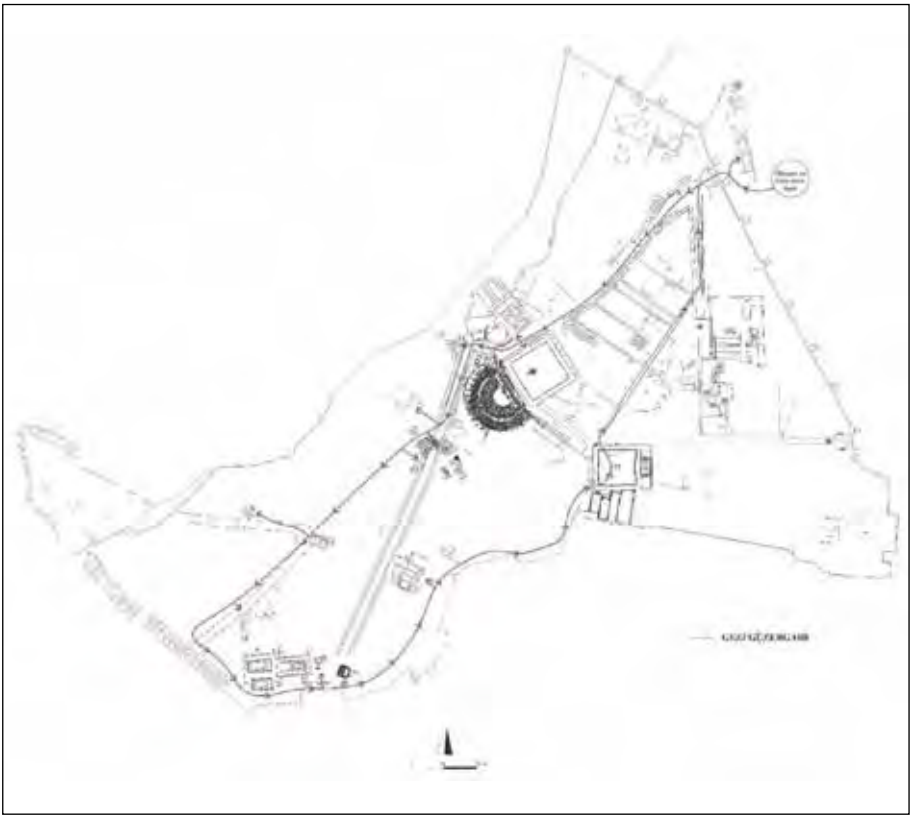

Plan 1: Parsellerin modern kent planı üzerindeki dağılımı (Side Kazı Arşivi).

ada 5 parsel, 803 ada 1 parsel, 796 ada 4 parsel, 785 ada 27 parsel, 800 ada 1 parsel, 800 ada 4 parsel, 799 ada 7 parsel, 805 ada 2 parsel, 806 ada 1 parsel.

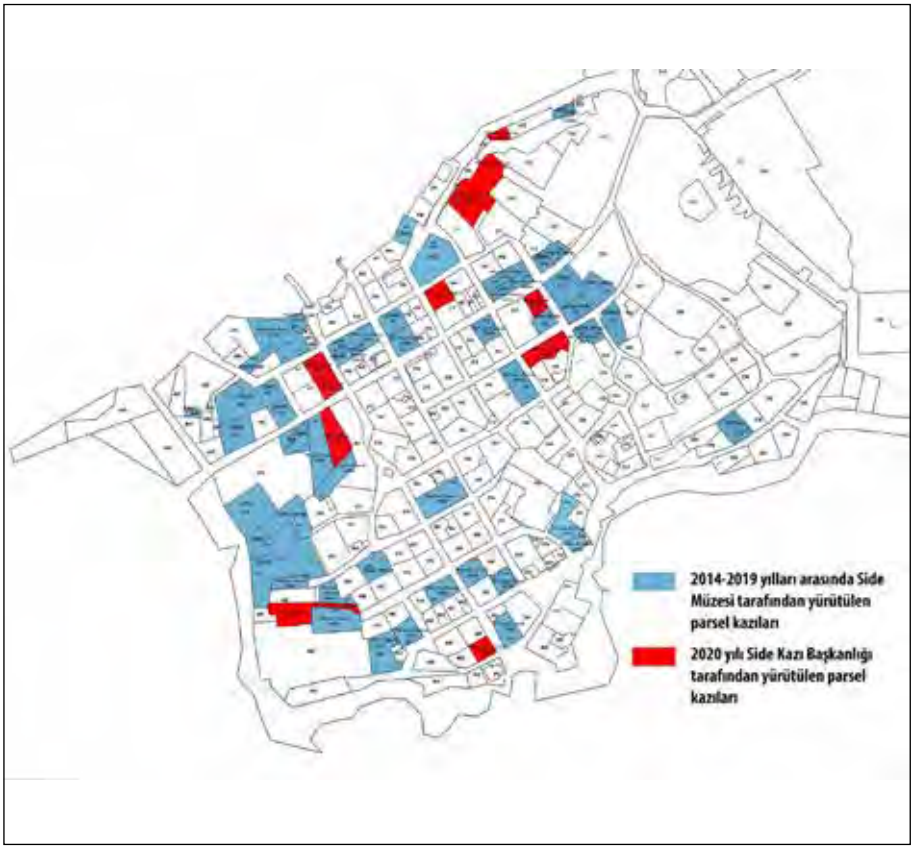

Plan 2: Side Antik Kenti planı – gezi güzergâhı (Side Kazı Arşivi).

Plan 3: Kentsel ve III. Derece Arkeolojik Sit Alanı'nda yürütülen parsel kazıları ve kent planının güncel hali (Side Kazı Arşivi).

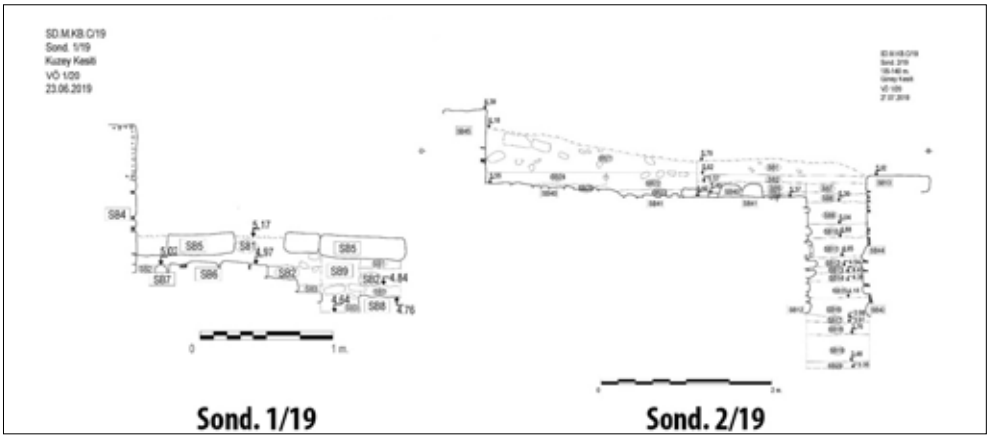

Çizim 1: "c Caddesi", Sondaj 1/19 kuzey kesit ve Sondaj 2/19 güney kesit.

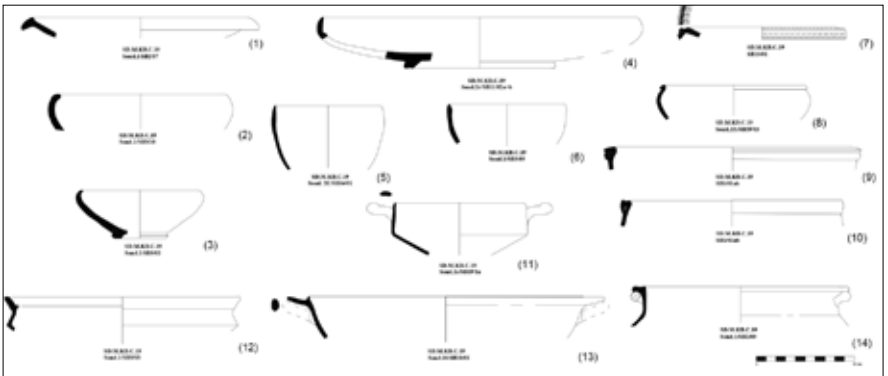

1) dışa çekik kase (MÖ 4.- MÖ 3. yy); 2-3) içe çekik kase (MÖ 3.- MÖ 2. yy); 4) DSA form 2A (MÖ 2. yy); 5-6) DSA form 16 (MÖ 2. yy);DSA form 11 (MÖ 1. yy ikinci yarısı); 7) DSD P22B (1. yy sonu- 2. yy ilk yarısı); 8) DSD P40 (2. yy); 9) DSD P41 (2. yy); 11) gri hamurlu "pi" kulplu kase (MÖ 1- MS 1. yy); 12-14) pişirme kapları (MÖ 2- 2. yy).

Çizim 2: "c Caddesi", seramik formları.

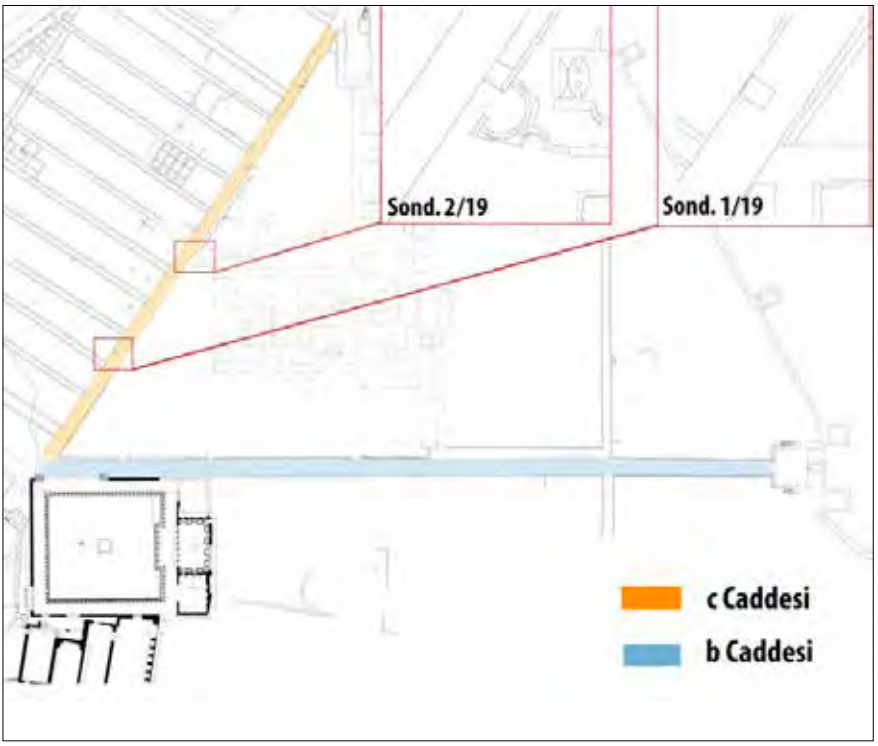

Resim 1: "cCaddesi", Sondaj 1-2/19'un konumları ve "b Caddesi".

Resim 2: Bizans Bölgesi çalışma alanı ve *martyria* olarak isimlendirilen yapıya ait hava fotoğrafı (© IKAnt, ÖAW).

Resim 3: Sondaj 1/Mozaik zemin; Sondaj 2/döşeme ve kanal (© IKAnt, ÖAW).

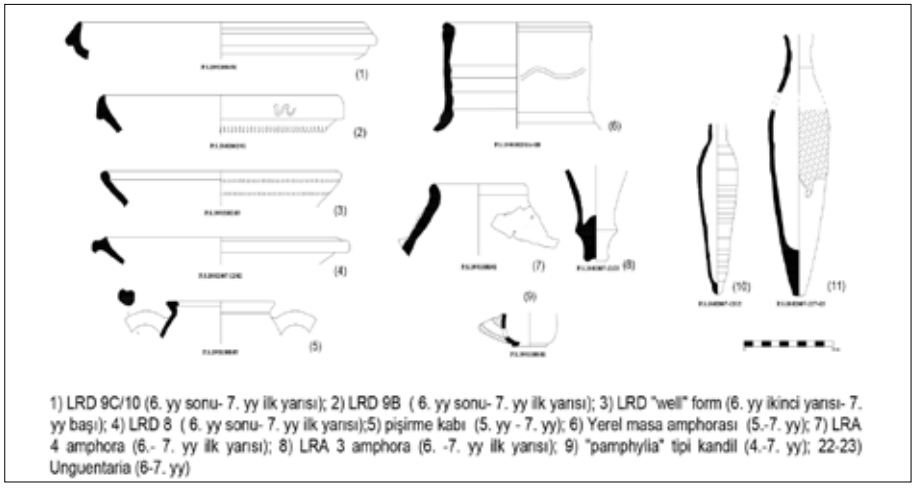

Çizim 3: Piskoposluk Sarayı ve çevresi – ee Kilisesi kazıları seramik formları.

Resim 4: Side - Ana Kapı güneybatıdan görünüş.

Resim 5: Hamam *gymnasium* yapısı (M Yapısı) genel görünüş.

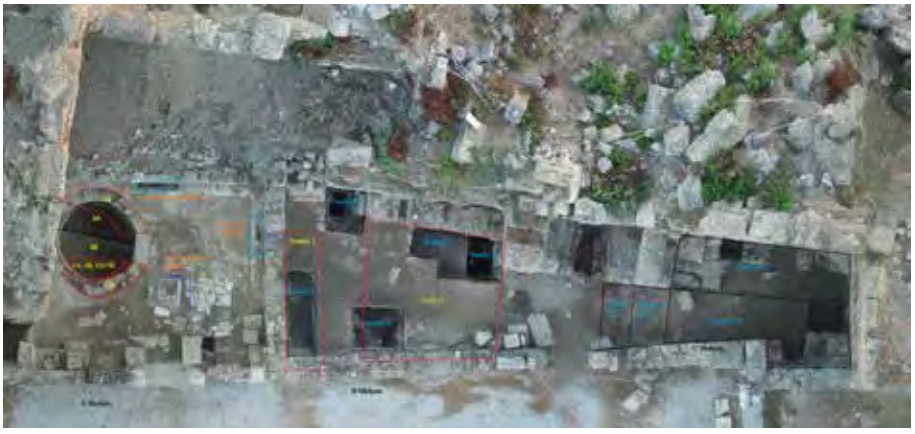

Resim 6: Güney *stoa* ile hamam arasındaki mekânlar ve sondajların konumları.

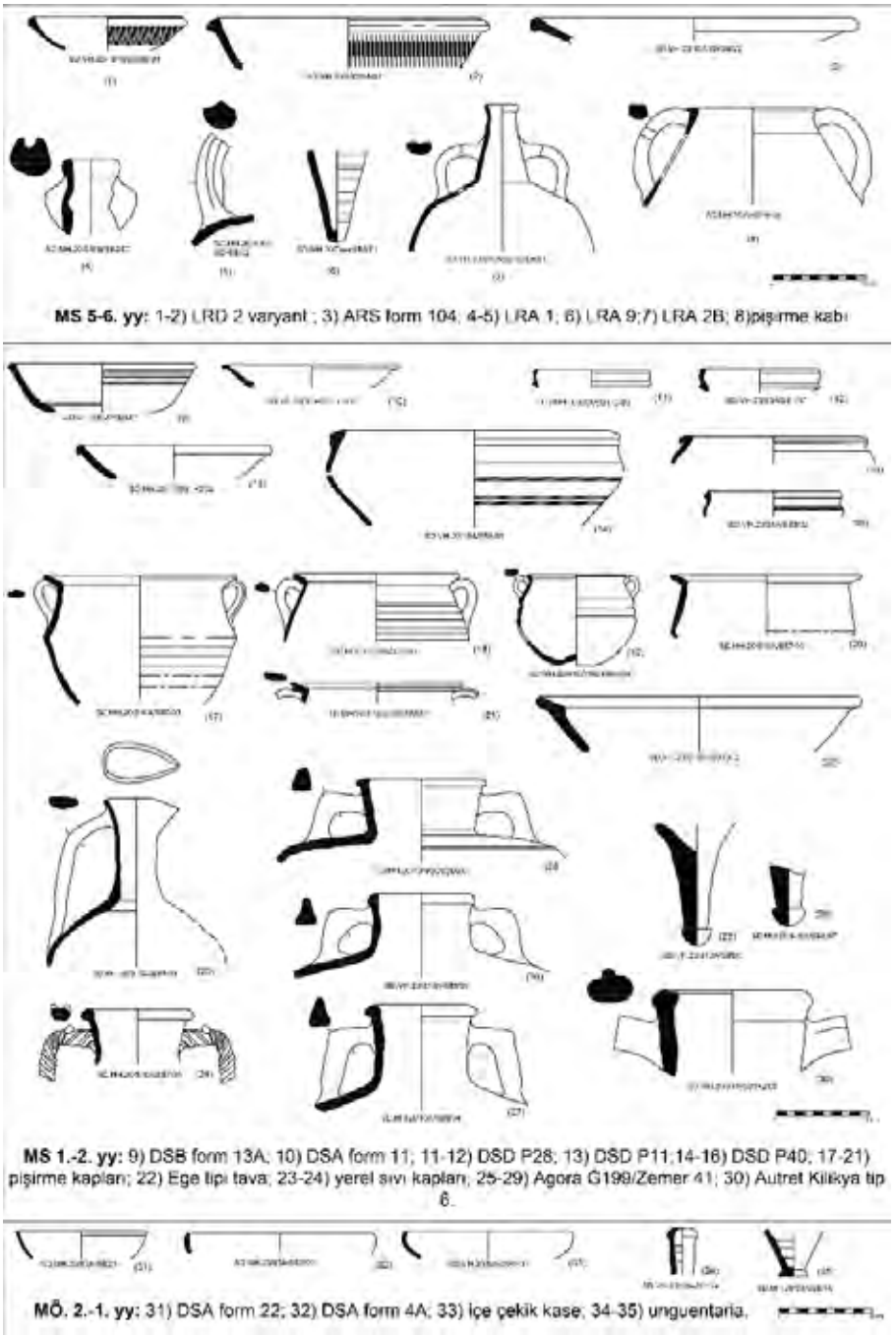

Çizim 4: Güney *stoa* ile hamam arasındaki mekânların kazılarında ele geçen seramik formları.

Resim 7: Bazilika *Thermarum*da taş kaldırma, düzenleme ve belgeleme çalışması.

Resim 8: Güney *stoa*nın doğu kenarındaki nişlerde yapılan basit onarım ve konservasyon çalışmaları.

2019-2020 YILI KÜLTEPE-KANİŞ KAZILARI

Fikri KULAKOĞLU*

Elif GENÇ

Ryoichi KONTANI

Luca PEYRONEL

Nilgün COŞKUN

Önder İPEK

Güzel ÖZTÜRK

Abdullah HACAR

Tarık ÖĞRETEN

Burcu TÜYSÜZ

Birol AKALIN

Erkan BEŞDOK

Ahmet Emin KARKINLI

Mehmet Akif GÜNEN

Emin CANDANSAYAR

Uğur DOĞAN

Çetin ŞENKUL

Evren YAZGAN

Nihal ÇEVİK

Handan ÜSTÜNDAĞ

Asım Mustafa AYTEN

Leyla KADERLİ

Mehmet UĞURYOL

Drahşan UĞURYOL

Cihan AY

Yılmaz RIDVANOĞULLARI

* Prof. Dr. Fikri KULAKOĞLU, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı, Ankara/TÜRKİYE, kulakoglu@ankara.edu.tr.

Doç. Dr. Elif GENÇ, Çukurova Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Adana/TÜRKİYE, egenc@cu.edu.tr.

Prof. Dr. Ryoichi KONTANI, Notre Dame Seishin University, 2-1 6-9, Ifukucho, Kita-ku, Okayama/JAPONYA, kontani.ryoichi@gmail.com.

Prof. Dr. Luca PEYRONEL, University of Milan, Faculty of Humanities, Department of Literary Studies, Philology and Linguistics, Milano/ITALY, Luca.peyronel@unimi.it.

Doç. Dr. Nilgün COŞKUN, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Hatay/TÜRKİYE, nilguncoskun@yahoo.com.

Dr. Öğr. Üyesi Önder İPEK, Hitit Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Çorum/TÜRKİYE, onderipek@hitit.edu.tr.

Dr. Öğr. Üyesi Güzel ÖZTÜRK, Balıkesir Üniversitesi, Ayvalık MSO, Mimari Restorasyon Programı, Balıkesir/TÜRKİYE, guzelozturk@gmail.com.

Doç. Dr. Abdullah HACAR, Hitit Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Çorum/TÜRKİYE, abdullahhacar@hotmail.com.

Arş. Gör. Tarık ÖĞRETEN, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı, Ankara/TÜRKİYE, tarikogreten@gmail.com.

Arş. Gör. Burcu TÜYSÜZ, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Nevşehir/TÜRKİYE, Burcuderin@yandex.com.

Dr. Ögr. Üyesi, Birol AKALIN, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Seramik ve Cam Bölümü, Nevşehir/TÜRKİYE, birolakalin@hotmail.com.

Prof. Dr. Erkan BEŞDOK, Erciyes Üniversitesi, Harita Mühendisliği Bölümü, Kayseri/TÜRKİYE, ebesdok@erciyes.edu.tr.

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Emin KARKINLI, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Harita Mühendisliği Bölümü, Niğde/TÜRKİYE, akarkinli@ohu.edu.tr.

Arş. Gör. Dr. Mehmet Akif GÜNEN, Erciyes Üniversitesi, Harita Mühendisliği Bölümü, Kayseri/TÜRKİYE, akif@erciyes.edu.tr.

Prof. Dr. Emin CANDANSAYAR, Ankara Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Jeofizik Mühendisliği Bölümü, Ankara/TÜRKİYE, m.emin.candansayar@ankara.edu.tr.

Prof. Dr. Uğur DOĞAN, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Ankara/TÜRKİYE, ugdogan@yahoo.com.

Doç. Dr. Çetin ŞENKUL, Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Isparta/TÜRKİYE, cetinsenkul@sdu.edu.tr.

Dr. Evren YAZGAN, evrenyazgan@hotmail.com.

Dr. Nihal ÇEVİK, MTA, Ankara/TÜRKİYE, nhlcevik@gmail.com.

Prof. Dr. Handan ÜSTÜNDAĞ, Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Eskişehir/TÜRKİYE, hustunda@anadolu.edu.tr.

Doç. Dr. Asım Mustafa AYTEN, Abdullah Gül Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama, Kayseri/TÜRKİYE, mustafa.ayten@agu.edu.tr.

Dr. Öğr. Üyesi Leyla KADERLİ, Erciyes Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Kayseri/TÜRKİYE, leylakaderli@erciyes.edu.tr.

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet UĞURYOL, Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım Bölümü, İstanbul/TÜRKİYE, fuguryol@yıldız.edu.tr.

Dr. Öğr. Üyesi Drahşan UĞURYOL, Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım Bölümü, İstanbul/TÜRKİYE, drahsan@yıldız.edu.tr.

Cihan AY, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi ABD, Doktora Öğrencisi, Ankara/TÜRKİYE, cihanay09@gmail.com.

Yılmaz RIDVANOĞULLARI, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi ABD, Doktora Öğrencisi, Ankara/TÜRKİYE, yilmaz.rdvn1@gmail.com.

Kayseri İli, Kocasinan İlçesi, Kültepe-Kaniş Örenyeri'nde 2019 yılı kazıları 20.07.2019 - 23.12.2019 tarihleri arasında,[1] 2020 yılı kazıları 01.07.2020 - 21.12.2020 tarihleri arasında,[2] T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izinleri ve maddi destekleri ile Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dekanlığı, Türk Tarih Kurumu, Kayseri Valiliği ve Kayseri Büyükşehir Belediyesi Başkanlığı tarafından sağlanan maddi kaynaklarla gerçekleştirilmiştir.[3]

1948 yılından günümüze aralıksız devam eden kazılara 2010 yılından itibaren ağırlıklı olarak höyükte devam edilmiştir. 2019 ve 2020 yılı kazı sezonlarında höyüğün farklı alanlarında Geç Kalkolitik Dönemden Helenistik Döneme kadar süren yerleşim tabakaları kazılmıştır. Kazı çalışmaları ile birlikte çevre düzenlemesi ve koruma çalışmaları da devam etmiştir.

1 Çalışmalara Kazı Başkan Yardımcısı Arş.Gör. Güzel Öztürk, Arkeologlar Dr. Öğr.Üyesi. Önder İpek, Dr. Öğr. Üyesi Elif Genç, Prof. Dr. Ryoichi Kontani, Prof. Dr. Luca Peyronel, Dr. Agnese Vacca, Elisa Ginoli, Alssandro Colontoni, Dr. Yuji Yamaguchi, Araş. Gör. Tarık Öğreten, Araş. Gör. Burcu Tüysüz, Doğa Karatokuş, Cihan Ay, Yılmaz Rıdvanoğulları, Melek Solak, Gürcan Senem, Birgül Yıldız Köse, Çağan Köse, Atakan Atabaş, Antropolog Doç. Dr. Handan Üstündağ, Paleo-Botanist Prof. Dr.Andrew Fairbairn, Luke Cartwright, Şehir Plancısı Dr. Öğr.Üyesi Mustafa Ayten, Mimar Hakan Şahan, Jeolog Evren Yazgan GIS ve Harita Mühendisleri Prof.Dr. Erkan Beşdok, Araş.Gör. M. Akif Günen, Konservatör Restoratör Sevgi Alan, Jeo-fizik Mühendisleri Prof. Dr. Emin Candansayar, İsmail Demirci, Araş.Gör. Nurettin Yıldırım, Demet Över, İlker Coşkun, Asuriyolog Prof. Dr. Cecile Michel, GIS uzmanları Dr. Hyongki Ahn, Korea Üniversitesi Arkeoloji Bölümü öğrencisi Ji Yeon Choi, Ho Min Jeong, Da Chan Jeyeong, Un Young Lee ve Türkiye'den arkeoloji öğrencileri katılmıştır. Bakanlık Temsilcisi olarak Nevşehir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nden Arkeolog Murat Ertuğrul Gülyaz kazıda görev almıştır. Çalışmaların sağlıklı bir şekilde yürütülmesini sağlayan Sayın Gülyaz'a teşekkürlerimizi sunarız.

2 Çalışmalara Kazı Başkan Yardımcıları Dr. Öğr. Üyesi Elif Genç, Dr. Öğr. Üyesi Önder İpek, Arkeologlar Prof. Dr. Ryoichi Kontani, Prof. Dr. Luca Peyronel, Dr. Agnese Vacca, Arkeolog Elisa Ginoli, Dr. Öğr. Üyesi Nilgün Coşkun (Masatcıoğlu), Dr. Öğr. Üyesi Abdullah Hacar, Araş. Gör. Tarık Öğreten, Araş. Gör. Burcu Tüysüz, Cihan Ay, Yılmaz Rıdvanoğulları, Çağan Köse, Birgül Yıldız Köse; Harita Müh. Prof.Dr. Erkan Beşdok, A. Emin Karkınlı, Dr. Öğr. Üyesi Mehmet A. Günen, Restoratör Dr. Öğr. Üyesi Birol Akalın, Mesra Tanrıverdi, Jeo-fizik uzmanı Prof. Dr. Emin Candansayar, Mimar Hakan Şahan, Arkeolog Gürcan Senem heyet üyesi olarak katılmışlardır. Arkeoloji öğrencileri Mustafa Şener, Berat Kalleci ve Özgür Gültekin de çalışmalarda yer almışlardır. Bakanlık Temsilcisi olarak Kayseri Müze Müdürlüğü'nden Müze Araştırmacısı Hititolog Erkan Yalçın görev almıştır. Çalışmaların sağlıklı bir şekilde yürütülmesini sağlayan Sayın Yalçın'a teşekkürlerimizi sunarız.

3 Başta Kültür ve Turizm Bakanlığı olmak üzere tüm kurum ve kuruluşlara teşekkürlerimizi sunarız. Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürü Sayın Gökhan Yazgı nezdinde özveriyle çalışan tüm kurum mensuplarına teşekkür ederiz. Ankara Üniversitesi ve Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi her zaman olduğu gibi ülkemizdeki bilimsel arkeolojik çalışmaların öncüleri oldular; verdikleri destekler için başta eski Rektörümüz Prof. Dr. Erkan İbiş ile şimdiki Rektörümüz Sayın Prof. Dr. Necdet Ünüvar'a ve önceki Dekanımız Prof. Dr. İhsan Çiçek ile şimdiki Dekanımız Sayın Prof. Dr. Levent Kayapınar'a teşekkürlerimizi sunarız. Türk Tarih Kurumu Başkanlığı, 12 aylık kazı programına dahil edilen Kültepe Kazıları'nı her yıl olduğu gibi desteklemeye devam etmiştir. Çalışmalarımızı destekleyen Kurum›a ve özellikle de maddi konulardaki sorunlarımızı içtenlikle çözmeye çalışan yetkililere Sayın Başkan Prof. Dr. Birol Çetin nezdinde teşekkürlerimizi sunarız.

Kayseri Valiliği Kültepe kazılarını her yönden desteklemiştir. Kayseri İl Kültür Müdürlüğü ve Kayseri Müzesi Müdürlüğü, Kültepe Kazıları'nın gerçekleştirilmesi için her türlü katkıyı yapmıştır. İl Kültür ve Turizm ve Kayseri Müzesi Müdürlüğü'ne başta Sayın İl Kültür ve Turizm Müdür V. Dr. Öğr. Üyesi Şükrü Dursun ve Müze Müdür V. Hasan Elmaağaç ile Gökhan Yıldız olmak üzere tüm ilgililere çok teşekkür ederiz.

Kayseri Büyükşehir Belediyesi Başkanlığı'nın sağladığı destek ise, kazıların gerçekleşmesinde önemli bir rol oynamıştır. Başta Büyükşehir Belediye Başkanı Sayın Dr. Memduh Büyükkılıç olmak üzere, Genel Sekreter Sayın Hüseyin Beyhan, Genel Sekreter Yardımcısı Hamdi Elcüman ve tüm yerel yöneticilerimize teşekkürlerimizi sunarız.

Höyükte (Tepe) 2019 yılında beş, 2020 yılında yedi açmada çalışılmıştır (Resim: 1).

Açma 01 (2019-2020)

Kültepe'nin 12. katına tarihlenen "megaron planlı" yapı[4] ile 11b katına tarihlenen pilastrolu binayla[5] çağdaş mutfak yapısının batısında ve güneyinde bulunan ve 2017 ve 2018 yıllarında kısmen kazılan mekânın tam planını açığa çıkarmak amacıyla bu alanda kazılar yapılmıştır. 2018/05 mk24'deki kazılarda kuzey (Dv17) ve batı (Dv16) duvarı tespit edilen odada çok sayıda idol ve idol parçalarının mekânın içine dağıldığı görülmüştür. Bu buluntu grubu, şimdiye kadar Kültepe'de bir arada bulunmuş en büyük idol ve figürin koleksiyonudur.[6] İdollerin bulunduğu odanın planını anlamak için kazı alanı güneye doğru 5 m.x10 m. genişletilmiştir. Yüzeyden itibaren derinleşme çalışmaları sırasında çöp çukurları ile karşılaşılmış ve doğu-batı, kuzey-güney doğrultulu taş sıraları tespit edilmiştir. "İdol Odası"nın hemen üzerinde birkaç yenileme evresine sahip olduğu anlaşılan yapı kalıntıları açığa çıkarılmıştır (Resim: 2). Kaniş Tepe 9.-10. katlara ait bu yapı kalıntıları, "İdol Odası"nın anıtsal karakterinden tamamen farklıdır. Daha küçük boyutlardaki yapılara ait izler taşıyan söz konusu kalıntılar herhangi bir yangına maruz kalmadan terkedilmiştir. "İdol Odası"nın 2018/Mk24 seviyesine ulaşıldığında (Mk10) yoğun bir yangın tahribatı (Mk09) ile karşılaşılmıştır (Resim: 3). Bu seviyede yeni idoller ortaya çıkmaya başlamış, açığa çıkarılan idoller, Ankara Restorasyon ve Konservasyon Bölge Laboratuvarı Müdürlüğünden gelen uzman restoratörlerin yardımıyla kaldırılmıştır.

"İdol Odası"nın sınırlarını anlamak amacıyla; 2019 yılına ait Dv04'ün batısındaki alanda (Mk12) "İdol Odası"nın batı duvarının güneye doğru gittiği ve aynı zamanda doğuya doğru dönüş yaptığı da tespit edilmiştir. Mk14'de ise "İdol Odası"nın batı duvarının kerpiç kalıntıları ve batısında yer alan yaklaşık 5 m.x10 m. boyutundaki odanın güney duvarının izlerine rastlanmıştır (Resim: 3). "İdol Odası"nın güneyindeki Mk16'da devam eden çalışmalarda mekân içerisinde yanmış ağaç kalıntıları ortaya çıkarılmıştır. Ağaç kalıntılarının mekân içerisinde yayılımını ve bir hat verip vermediğini anlamak amacıyla kaldırılmamış ve restoratörler tarafından burada koruma amaçlı uygulamalar yapılmıştır. Mk16'nın batısında ise kuzey-güney doğrultuya sahip ve doğu kesitinde sıvası olan kerpiçten bir seki tespit edilmiştir. "İdol Odası"nın doğu duvarını ortaya çıkarabilmek amacıyla doğuya doğru geniş-

4 Özgüç, T, "New Observations on the Relationship of Kültepe with Southeast Anatolia and North Syria during the Third Millennium B.C.", içinde: *Ancient Anatolia: Aspects of Change and Cultural Development.* Essays in Honor of Machteld J. Mellink. Eds. Canby, J. V.-Porada, E.-Ridway, B. S-Stech, T. Madison. University of Wisconsin Press, 1986: 31–47.

5 Kulakoğlu, F, "Early Bronze Age Monumental Structures at Kültepe", *Proceedings of the 2nd Kültepe International Meeting. Kültepe, 26-30 July, 2015. Studies Dedicated to Klaas Veenhof. Subartu XXXIX.* Eds. F. Kulakoğlu, G. Barjamovic. Brepols, Turnhout, 2017: 217-226.

6 Öztürk, G, "Representations of Religious Practice at Kültepe: Alabaster Idols of Early Bronze Age", in *Proceedings of the 1st Kültepe International Meeting.* Kültepe, 19-23 September, 2013. Studies Dedicated to Kutlu Emre. KIM 1 (Kultepe International Meetings 1), Eds. F. Kulakoğlu, C. Michel. Subartu XXXV, Brepols, 2015: 155-170.

letilen açmadaki Mk20'de yapılan çalışmalarda, "İdol Odası"nın güney duvarının uzantısı olabilecek kerpiç duvar açığa çıkarılmıştır. Daha sonra mekânın kuzeybatısında yanmış ağaç kalıntıları tespit edilmiştir. Bu alanda çalışmalar devam ederken, bir adet tahtında oturmuş, elleri göğsü üzerinde birleştirilmiş, başı kırık bir heykel ele geçirilmiştir. Söz konusu heykelin baş kısmı ise heykelin doğusunda bulunmuştur (Resim: 3).

Açma 02 (2019-2020)

Açma02, Açma01'in batısında 5 m. genişliğinde ve 9 m. uzunluğundadır. Açma01'in "İdol Odası"nın üzerindeki yapı katları (9.-10. katlar) bu alanda da tespit edilmiştir. 2019 yılında kazılan ve Açma02 mk02/Br02 olarak adlandırılan tandır/fırının ortaya çıkarılması için yapılan çalışmalarda, fırının güneye bakan ağzına doğru (2020 mk01/Br01) gri-beyaz renkte yumuşak ve hasır izlerinden oluşan bir taban sıvası gözlemlenmiştir (Resim: 4). Açmanın güneybatı köşesinde de üzeri seramik parçaları ile kaplı fırın veya ocak tabanı (Mk02/Br01) açığa çıkarılmıştır. 2019 yılında tespit edilen, ancak kazılamayan Açma02 mz04 kodlu mezar, 2020 yılında Açma02 mz01 olarak kazılmıştır (Resim: 4). Mz01, tandır/fırının bulunduğu odanın batı duvarını kesmiştir. Kerpiç ile çevrelenen mezar çukurunun içine yetişkin bir birey hocker pozisyonunda yatırılmıştır. Mezar içinden bir adet tunç iğne ele geçirilmiştir.

Açma 03 (2019-2020)

Höyüğün kuzeyinde yer alan Açma03 (Kuzey Açması) her iki sezonda da kazılmıştır (Resim: 1). Kültepe'nin en erken tabakalarını araştırmak amacıyla açılan kuzey açmasında yüzeyden 6,5 m. derine inilmiştir. Bu seviyede taban suyu çıkmaya başladığı için derinleşme çalışmaları durdurulmuştur. 2019 yılında Kuzey Açma'nın en derin tabakaları olan D.S.S.W sektöründeki XIV. ve XV. geçici tabakalarda ele geçirilen siyah-kırmızı perdahlı seramik parçaları, C^{14} analizi sonucunda M.Ö. 3300 ile 2950 aralığına tarihlenmiştir. Mevcut verilere göre, Kuzey Açma'daki en erken yerleşimin Geç Kalkolitik Çağı sonu veya Eski Tunç Çağı I'in başlangıcına tarihlendirilebileceği önerilebilir.[7]

Açma 04 (2019-2020)

Açma04 (Batı Açması) Tepe'nin batı yamacındadır (Resim: 1). Bu alan, 1948 yılında bilimsel kazılar başlamadan önce, köylüler tarafından toprak alımı sırasında oldukça tahrip edilmiştir. Tepe'deki Eski Tunç Çağı tabakalarının[8] batıya doğru ne kadar devam ettiğini tes-

7 Kulakoğlu, F, Ryoichi Kontani, Akinori Uesugi, Yuji Yamaguchi, Kazuya Shimogama and Masao Semmoto, "Preliminary Report of Excavations in the Northern Sector of Kültepe 2015-2017", *Proceedings of the 3rd Kültepe International Meeting. Kültepe 4-7 August, 2017. To Mogens Larsen on the occassion of his Eighteeth Birthday. Subartu XLV.* Eds. Kulakoğlu, F., Michel, C. Öztürk, G., Brepols, Turnhout, 2020: 9-88.

8 Kulakoğlu, F, "Current Research at Kültepe", *Proceedings of the 1st Kültepe International Meeting. Kültepe, 19-23 September, 2013. Studies Dedicated to Kutlu Emre. Subartu XXXV.* Eds. Kulakoğlu, F., C. Michel. Brepols, Turnhout, 2015: 9-21. Table 1.

pit etmek ve Eski Tunç Çağından daha eski tabakalara ulaşmak amacı ile bu alanda kazılara başlanmıştır. Döküntü toprağı kaldırıldıktan sonra kültür tabakalarına ulaşılmış ve iki yapı katı tespit edilebilmiştir. Üst seviyede yer alan ve kuzey-güney doğrultulu uzanan, en geniş kısmı 160 cm. daha dar kısmı 110 cm. olan Dv02 açığa çıkarılmıştır (Resim: 5). Dv02 ile aynı seviyede, doğu-batı istikametinde uzanan ve batı ucu Dv02'ye yaslanan Dv03 yer almaktadır. Dv03'ün kuzeyindeki Mk08 olarak adlandırılan alanda, taş döşeme açığa çıkarılmış ve kaba, el yapımı seramikler ele geçirilmiştir.

Alttaki yapı katına ait olan Dv01, Dv04 ve Dv05 açığa çıkarılmıştır. Açmanın orta bölümünde, büyük yassı taşlardan oluşan döşeme tespit edilmiştir. Dv02 seviyesinden daha aşağı kodda açığa çıkarılan söz konusu taş döşeme, alttaki yapı katı ile ilişkili olmalıdır. Açma04'te saptanan her iki yapı katı bütün alanı kaplayan yangın dolgusu ile birbirinden ayrılmaktadır. Açmanın güneydoğu kesitine yakın bir alanda yangın dolgusu altında kalmış ve yangından oldukça etkilenmiş bir insan iskeleti (İskelet No: 07) açığa çıkarılmıştır. Açmanın güney ve batı yarısında biri taş ile çevrili (2020/Mz03), ikisi küp mezar (2019/ Mz03, 2020/Mz05) ve geri kalanı da basit toprak mezar (2019/Mz02, 2020/Mz02,04,06,07) olmak üzere toplam sekiz mezar kazılmıştır. Yanmış iskelet alttaki tabakaya, mezarlar ise daha geç bir tabakaya ait olmalıdır.

Mezarlar kaldırıldıktan sonra, açmanın batı yarısı boyunca kuzey-güney doğrultusunda uzanan ve birbirinden farklı özellik gösteren toprak katmanları kazılmıştır. Küçük bir alanda derinleşildiğinde, toprak katmanlarının batı yönde aşağı doğru eğimli bir biçimde devam ettiği anlaşılmıştır. Höyüğün batı yamacında dik bir eğim gösteren bu oluşumun hendek olabileceği öngörülmüştür. Bu görüşü destekleyen en önemli bulgu alanın balçıklı, çok steril bir toprak yapısına sahip olması ve içinde çok az miktarda çanak çömlek parçasının ele geçmesidir.

Açma 05 (2020)

Açma05, Açma02'nin güney kısmında, 5 m. genişliğinde 10 m. uzunluğundadır (Resim: 1). Bu alanda kazılara başlanmasının amacı, Açma02'de olduğu gibi, 2017 yılından itibaren kazılmakta olan alandaki anıtsal binaların üstünde tespit edilen ve daha evsel modeldeki yapıların gelişimini anlamaktır.[9]

Yüzey toprağı kaldırıldıktan sonra Mk05'te yoğun miktarda Alişar III seramiği ele geçirilmiştir. Mk06'da yanık izlere sahip taban (Mk06/Br01) ve alanın güneybatı köşesinde, içinde iskelet kalıntısı (Mz11) bulunan Alişar III küpü açığa çıkarılmıştır. Mk07 ve Mk08'de sürdürülen kazılarda ise çeşitli tipte çanak çömlek parçalarının yanı sıra yoğun Alişar III seramiği ele geçirilmiştir. Mk09'da yer alan kerpiçli/sıvalı tabanın (Mk09/Br01) mekânın tama-

9 Kulakoğlu, F, "Current Research at Kültepe", *Proceedings of the 1st Kültepe International Meeting. Kültepe, 19-23 September, 2013. Studies Dedicated to Kutlu Emre. Subartu XXXV.* Eds. Kulakoğlu, F., C. Michel. Brepols, Turnhout, 2015: 9-21; Kulakoğlu, F, "Early Bronze Age Monumental Structures at Kültepe", *Proceedings of the 2nd Kültepe International Meeting. Kültepe, 26-30 July, 2015. Studies Dedicated to Klaas Veenhof. Subartu XXXIX.* Eds. F. Kulakoğlu, G. Barjamovic. Brepols, Turnhout, 2017: 217-226

mına yayıldığı ve batıya kadar devam ettiği tespit edilmiştir. Mk11'de açığa çıkarılan beyaz/sarımsı renkteki tabanın, kazılan alanın büyük bir bölümüne yayıldığı ve Dv05'in altından güneye (Dv02 ile Dv03'ün arasında kalan alan) doğru devam ettiği gözlemlenmiştir. Aynı alanda sürdürülen çalışmalarda başka bir küp açığa çıkarılmış, küpün içinden de üç adet aşık kemiği ele geçmiştir. Küpün doğusunda Dv01'e yaslanmış durumda oldukça tahrip olmuş bir mezar (Mz12), Mk12'nin güneybatısında bir bebeğe ait olabilecek iskelet kalıntıları (Mz13) ve alanın kuzey kısmında oldukça tahrip olmuş başka bir mezar (Mz14) açığa çıkarılmıştır.

Açma 05 (2019) ve Açma 08 (2020)

2019 yılında, Eski Tunç Çağı açmasının güneyinde ve Güney Teras Sarayı'nın batı yamacında, Eski Tunç Çağı'na kadar olan stratigrafinin kontrol edilmesi amacıyla 10 m.x10 m. ölçülerinde Açma05 koduyla yeni bir alanda çalışılmaya başlanmıştır (Resim: 1).

Açmada derinleşme çalışmaları ile birlikte yüzey toprağının altından itibaren hem doğal (bitki kökleri ve hayvanların oluşturduğu oyuklar) hem de üst tabakaların neden olduğu yoğun bir tahribat ile karşılaşılmıştır. Açmada tüm kodlarda çok sayıda çukur vardır ve birbirinden kopuk, takip edilemeyen mimari izler ile beraber farklı dönemlere ait çanak çömlek parçaları bulunmuştur. Mk05'te birbirini kesen çukurlar (Br01-06) ve birimlerin taban seviyelerinin altında da doğu-batı doğrultulu kerpiç izleri tespit edilmiştir (Resim: 6). Açmanın kuzeydoğu kesiminde bulunan Mk09'da ise iki duvar sırası (Dv01-Dv04) arasındaki alanda derinleşme çalışmaları devam etmiş ve tespit edilen birimlerin taban seviyelerine ulaşılmıştır.

2020'de Açma05'in doğusunda, 15 m.x10 m.lik alanda Açma08 koduyla kazı çalışmalarına başlanmıştır (Resim: 6). Bu alanda kazılara başlanmasının esas amacı, 2015 yılı kazılarında tespit edilen "*pithos*lu yapı"nın planını, gelişimi ve stratigrafisini belirlemektir.

Alanda daha önceki dönemlerde yapılan kazılarda; Koloni Çağına ait yapıların, şiddetli bir yangınla tahrip edildiği görülmüştür. Açmada yüzey toprağının hemen altında tespit edilen dört çöp çukuru (Mk01/Br01-04) bu alandaki tahribatı da göstermektedir. Mk07'nin güneybatı kesiminde sıvalı duvar izleri vardır ve bu mekân içinde yanmış ağaç yığınlarının sınırladığı bir alan (Mk07/B01) belirlenmiştir. Bu alanın doğusundaki çalışmalarda, kerpiç duvarlarının hemen hemen tamamen tahrip edildiği Koloni Çağı sarayının son kalıntıları tespit edilmiştir. Açmanın batısında ise Koloni Çağı anıtsal yapılarını kesen; bol miktarda taş ve hayvan kemikleri ile restore edilebilir kaplara ait çanak çömlek parçaları içeren büyük bir çukur tespit edilmiştir (Mk09).

Açma 06 (2020)

2020 yılında Warshama Sarayı'nın güneybatısında,[10] 2009 yılı Demir Çağı ve Hellenistik Dönem açmalarının hemen kuzeyinde 7,5 m.x15 m.lik alanda Açma06 koduyla kazı çalış-

10 Özgüç, T, *Kültepe-Kaniš/Neša Sarayları ve Mabedleri/The Palaces and Temples of Kültepe-Kaniš/Neša.* Türk Tarih Kurumu Yayınları. V. 46, Ankara, 1999: 7-22.

maları yürütülmüştür (Resim: 7). Bu açmada çalışmalara başlanmasının nedeni, 2009 yılında tespit edilen kutsal alanın gelişimini ve yayılımını anlamaktır.

Yüzeyin hemen altında, açmanın güneyinde yer alan ve 2009 yılı kazılarında bir kısmı açığa çıkarılan taş döşeme tamamen açılmıştır. Alanda, iki farklı evrede taş döşeme zemin bulunmaktadır ve höyüğün topografyasına uyumlu olarak doğuya doğru yükselerek devam etmektedir. Bununla beraber duvarlarda sonradan kapatılan kapı aralıkları da yapının birden fazla kullanım evresine sahip olduğuna işaret etmektedir.

Mk03, Mk04 ve Mk10'da yürütülen kazılarda birer köpek iskeleti açığa çıkarılmıştır (Mz09, Mz08, Mz. 10: Resim: 7). Bu alandaki taş döşeme zeminler, bir sonraki evrede kaldırılarak, köpekler için gömü alanı olarak kullanılmış olmalıdır. Yine Mk03'ün tabanında, alanın batısındaki duvarın önünde tüme yakın bir *kantharos* bulunmuştur.

Devam eden derinleşme çalışmaları sırasında, alanın kuzeyinde yer alan duvarların (Dv06-07) güneydoğusunda, Mz16 olarak adlandırılan bir *urne* ve bu mezar ile hemen hemen aynı kodda bir *unguentarium* gövdesi ele geçirilmiştir. *Urne* olarak üzerinde yanık izleri bulunan bir pişirme kabı kullanılmıştır ve kısmen taşlarla çevrilip gömülmüştür. *Urne* içinde bulunan kemikler üzerinde yapılan çalışmalar sonucunda, iki farklı bebeğe ait iskelet parçalarının olduğu anlaşılmıştır.

KAYNAKÇA

Kulakoğlu, F. "Current Research at Kültepe", *Proceedings of the 1st Kültepe International Meeting. Kültepe, 19-23 September, 2013. Studies Dedicated to Kutlu Emre. Subartu XXXV.* Eds. Kulakoğlu, F., C. Michel. Brepols, Turnhout, 2015, s. 9-21.

Kulakoğlu, F. "Early Bronze Age Monumental Structures at Kültepe", *Proceedings of the 2nd Kültepe International Meeting. Kültepe, 26-30 July, 2015. Studies Dedicated to Klaas Veenhof. Subartu XXXIX.* Eds. F. Kulakoğlu, G. Barjamovic. Brepols, Turnhout, 2017, s. 217-226.

Kulakoğlu, F., Ryoichi Kontani, Akinori Uesugi, Yuji Yamaguchi, Kazuya Shimogama and Masao Semmoto, "Preliminary Report of Excavations in the Northern Sector of Kültepe 2015-2017", *Proceedings of the 3rd Kültepe International Meeting. Kültepe 4-7 August, 2017. To Mogens Larsen on the occassion of his Eighteeth Birthday. Subartu XLV.* Eds. Kulakoğlu, F., Michel, C. Öztürk, G., Brepols, Turnhout, 2020, s. 9-88.

Özgüç, T. "New Observations on the Relationship of Kültepe with Southeast Anatolia and North Syria during the Third Millennium B.C., içinde: *Ancient Anatolia: Aspects of Change and Cultural Development.* Essays in Honor of Machteld J. Mellink. Eds. Canby, J. V.-Porada, E.-Ridway, B. S-Stech, T. Madison. University of Wisconsin Press, 1986, s. 31–47.

Özgüç, T. *Kültepe-Kaniš/Neša Sarayları ve Mabedleri/The Palaces and Temples of Kültepe-Kaniš/Neša.* Türk Tarih Kurumu Yayınları. V. 46, Ankara, 1999.

Öztürk, G. **"**Representations of Religious Practice at Kültepe: Alabaster Idols of Early Bronze Age", içinde: *Proceedings of the 1st Kültepe International Meeting.* Kültepe, 19-23 September, 2013. Studies Dedicated to Kutlu Emre. KIM 1 (Kultepe International Meetings 1), Eds. F. Kulakoğlu, C. Michel. Subartu XXXV, Brepols, 2015, s. 155-170.

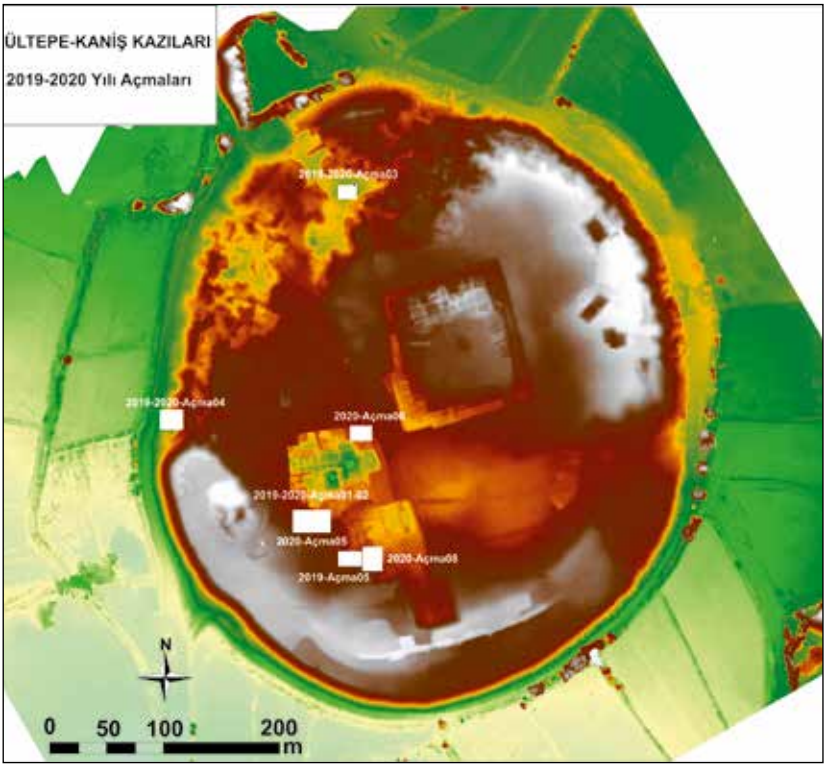

Resim 1: Kültepe-Kaniş Kazıları 2019-2020 yılları açmaları.

Resim 2: Açma 01 (2019-2020).

Resim 3: Açma 01 İdol Odası.

Resim 4: Açma 02 (2019-2020).

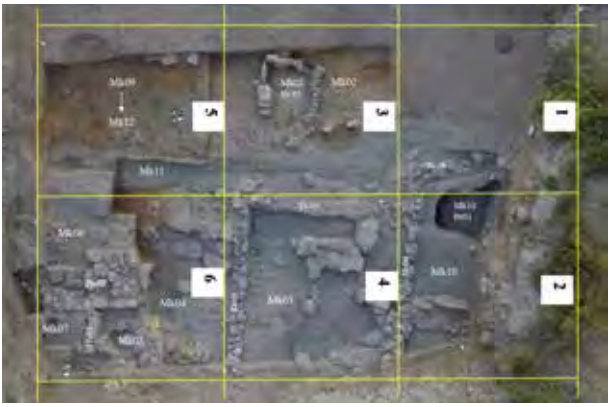

Resim 5: Açma 04 (2019-2020).

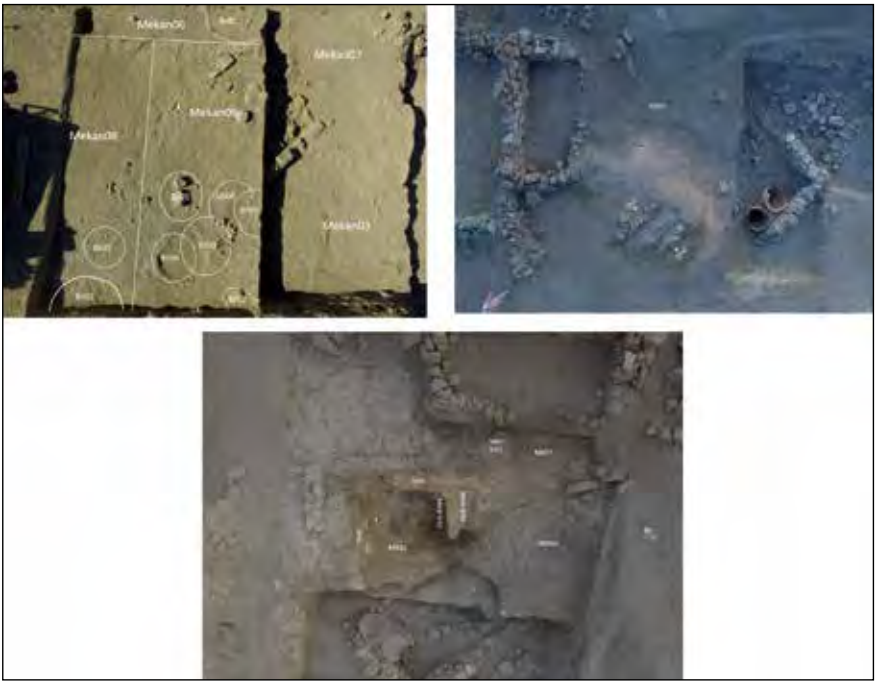

Resim 6: Açma 05 (2019)- Açma 08 (2020).

Resim 7: Açma 06 (2020).

EKŞİ HÖYÜK 2019-2020 YILLARI ARKEOLOJİK KAZI ÇALIŞMALARI

Fulya DEDEOĞLU*

Erim KONAKÇI

Ali OZAN

Bora TEMÜR

Ekşi Höyük, Denizli İli'nin, Çal İlçesi'ne bağlı Dayılar Mahallesi sınırları içerisinde konumlanmaktadır. Yerleşim ilk olarak Çivril ve Baklan ovalarında gerçekleştirilen yüzey araştırmaları kapsamında tespit edilmiştir.[1] Doğal bir tepe üzerine konumlanan Ekşi Höyük'ün yayılım alanı yaklaşık 2 hektardır. Tepenin güneybatısında yağışlı iklimlerde su tutan mevsimlik bir göl ve yaklaşık 500 m. kuzeyinde Büyük Menderes Nehri bulunmaktadır. Bu iki su kaynağı, tepede uzun süre iskân ettiği anlaşılan erken tarım toplulukları için bölgeyi cazip kılmış olmalıdır. Yerleşim ayrıca Çivril, Baklan ve Çal ovalarının kesişim noktası yakınlarında dolayısıyla her üç havzada bulunan hammadde kaynaklarına ulaşabilecek bir konumda yer almaktadır.

Höyükte ilk kazılar 2015 yılında başlatılmıştır[2]. Yerleşimde yürütülen kazı çalışmaları sonucunda yedi farklı tabaka belirlenmiştir. Yerleşimin halihazırda tespit edilebilen en erken tabakasından analize gönderilen bir adet kömürleşmiş madde (ahşap direk kalıntısı) %93,6 olasılıkla M.Ö. 6780-6593 ve %1,8 olasılıkla M.Ö. 6806-6786 yıllarına tarihlenmektedir. Ardından gelen 4 tabaka boyunca höyüğün, M.Ö. 5700 yıllarına değin kesintiye uğramadan iskân edildiği anlaşılmaktadır. Höyüğün 2. tabakasının yönelik veriler sınırlıdır. Bu tabaka göreli tarihleme verilerine göre M.Ö. 5500-4500 yıllarına ait süreci yansıtan ve höyüğün kuzey kesiminde tespit edilebilen seramik parçaları ile tanımlıdır. 2. tabakanın sona ermesinin ardından, höyüğün konumlandığı tepe terk edilmiş ve bir daha iskân edilmemiştir. 11. yüzyılda höyük, 1. tabaka ile temsil edilen, bir mezarlık alanı olarak kullanılmıştır[3].

2019 ve 2020 yıllarında ağırlıklı olarak höyüğün güney kesimlerinde oluşturulan kazı

* Doç. Dr. Fulya DEDEOĞLU, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, İzmir/TÜRKİYE, dedeoglufulya@hotmail.com

Doç. Dr. Erim KONAKÇI, İzmir Demokrasi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, İzmir/TÜRKİYE, erimkonakci@hotmail.com

Doç Dr. Ali OZAN, Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Denizli/TÜRKİYE, aliozan@pau.edu.tr

Dr. Öğr. Üyesi Bora TEMÜR, İzmir Demokrasi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, İzmir/TÜRKİYE, temurbora@hotmail.com Abay 2011

1 Abay 2011

2 Denizli Müze Müdürlüğü tarafından Fulya Dedeoğlu'nun bilimsel başkanlığında başlatılan kazı çalışmaları 2020 yılı itibariyle yine Fulya Dedeoğlu başkanlığında Cumhurbaşkanı kararlı bir kazı olarak sürdürülmeye devam etmiştir. Dedeoğlu vd. 2017

3 Dedeoğlu vd. 2019, 2–3

alanlarında çalışmalar yürütülmüştür. Bu alanlarda açığa çıkarılan bulgular höyüğün 4. tabakası ritüel uygulamalarına ve en erken iskân sürecine (7. tabaka) tarihlenen yeni mimari verilere yönelik yeni birtakım veriler elde edilmesini sağlamıştır.

M.Ö. 6750-6600 YILLARINA TARİHLENEN VERİLER

Daha önce gerçekleştirilen çalışmalar neticesinde höyüğün en erken iskân sürecine yönelik tespit edilen bulgular tepenin batı kesiminde açığa çıkarılan kireç tabanlı dörtgen yapılar ile sınırlıdır. Bu yapılardan 7. tabaka sürecine tarihleneni yaklaşık 3 mx3,5 m. boyutlarındadır. Kireç taban sınırlı alanlarda korunmuş olmasına rağmen yapının tamamını kapladığı düşünülmektedir. Tabanın beş farklı sıvama evresi boyunca tekrar inşa edildiği anlaşılmaktadır. Kireç taban, tüm sıvama evreleri boyunca, aynı teknik ile -ince çakıl taşlarından oluşturulan altlığın üzerine kirecin sıvanmasıyla- inşa edilmiştir. Sıvama evrelerinin üzerinde kırmızı renk tespit edilebilse dahi bir bezemenin olup olmadığını anlamak, tabanın mevcut korunma düzeyinde, mümkün değildir. Sıvanın yapı duvarı üzerinde de devam ettiği, korunabilen yaklaşık 3 cm. uzunluğundaki bir bölümden anlaşılabilmiştir. Yapının kuzey köşesinde, kireç taban ile aynı sıvama evrelerine tabii tutulmuş dörtgen formlu bir ocak yer almaktadır. Ocağın kenarları yaklaşık 90 cm. uzunluğundadır ve köşeleri yuvarlatılmıştır. Yapım tekniği kireç tabanlar ile aynı olan ocak, dokusu ve kare biçimi ile yapının geri kalanından açık bir şekilde ayrılmaktadır. Olasılıkla temizlenmiş olan kireç tabanın ve ocağın üzerinde (ocağın kül dolgusunda tespit edilen bir adet yontma taş haricinde) herhangi bir buluntu tespit edilememiştir. Yapının yaklaşık 60 cm. kuzeyindeki 30 cm. çapındaki çukur, olasılıkla kireç tabanlı yapının çatısını desteklemek için kullanılan bir direği toprak zemine sabitlemek için oluşturulmuştur.

Kireç tabanlı dörtgen yapı geleneği devam etmiş ve 6. tabaka içerisinde benzer başka bir yapı daha inşa edilmiştir. Söz konusu yapı öncülüyle oldukça benzer bir biçimde -dörtgen formlu ve birçok sıvama katından oluşan kireç tabanıyla- inşa edilmiştir. Yapının yaklaşık 4 m.x2 m. boyutlarındaki kısmı günümüze korunarak ulaşmıştır. Her iki kireç tabanlı yapı da aynı doğrultuda inşa edilmiştir. 6. tabakaya tarihlenen yapının kuzeydoğu yönündeki, kuzeybatı-güneydoğu doğrultulu duvarı yer yer korunarak günümüze ulaşabilmiştir. Duvarın kalınlığı yaklaşık 25 cm.dir. Kireç taban, duvarlar arasında kalan bütün alanı kaplamaktadır. Ayrıca duvarların korunan kısımlarından, kireç sıvanın duvar üzerinde de devam ettiği anlaşılabilmektedir. Kireç taban dört ayrı sıvama evresi boyunca yenilenmiştir. Tüm sıvama evreleri boyalıdır ve tespit edilebildiği kadarıyla ilk 3 sıvama evresinde çeşitli motifler yer almaktadır. Söz konusu sıva katlarının üzerinde korunarak günümüze ulaşan boya desenler, her sıva katının farklı bir şekilde bezendiğini göstermektedir[4].

Tepenin güney kesiminde yürütülen çalışmalar bu kesimde çağdaş süreçte farklı tipte bir mimari uygulama olduğunu göstermiştir. Bu alanda, yaklaşık 15-20 cm. boyutlarındaki taşlardan oluşturulan kavisli bir duvar temeli tespit edilmiştir. Yaklaşık 60 cm. kalınlığındaki

4 Dedeoğlu vd. 2019, 3–4

temeller kötü bir biçimde korunmuştur. Güneyde güneybatı-kuzeydoğu uzanımlı bir doğrultuda başlayan temeller bir kavis ile kuzeybatı yönünde dönüş yaparak devam etmektedir. Mevcut kalıntılar yapının yuvarlak ya da daha 4. tabaka ile benzer biçimde apsidal bir plana sahip olabileceğini göstermektedir. Bu yapının yaklaşık 2,5 m. kuzeybatısında, yaklaşık 1,3 m. uzunluğunda ve 0,6 m. kalınlığında, kuzeybatı-güneydoğu doğrultulu, ayrı bir taş sırası tespit edilmiştir. Bu taş sırasının ve kavisli duvarın ait oldukları yaşam düzlemine yönelik ise herhangi bir bulgu elde edilememiştir.

M.Ö. 7. BİNYILIN İKİNCİ YARISINA TARİHLENEN VERİLER

Höyüğün güneydoğu kesiminde höyüğün 4. tabakasına tarihlendiği düşünülen kalıntılar açığa çıkarılmıştır. Söz konusu tabaka Ekşi Höyük'te iki evre ile temsil edilmektedir. 4b evresine ait daha önceki çalışmalar sonucu elde edilen bulgular, bu süreçte apsidal bir yapı ve bu yapı ile organik bağları bulunan dörtgen yapıların bulunduğunu göstermektedir. Höyüğün konumlandığı tepenin merkezi noktasında yer alan apsidal planlı yapı -duvar kalınlıkları dahil 8,8 m.x4,8 m. boyutlarındadır. Bu yapının güneydoğu duvarına bitişik olarak inşa edilen, 9,6 m.x8 m. boyutlarındaki 8 No.lu mekân ise, dörtgen bir plana sahiptir. Her iki yapıda da duvar temellerinin dış hatlarda (0,4-1 m. arasında değişen boyutlarda) daha büyük taşlar kullanılarak güçlendirildiği gözlemlenmektedir. 10 No.lu mekânın özellikle kavis yapan duvarının dış kesiminde, yapıda kullanılan diğer tüm taşlardan daha büyük boyutta taş kullanımı tercih edilmiştir. 8 No.lu mekânın temelleri benzer bir kullanımla inşa edilmiş olsa da apsidal yapıdan farklı olarak, duvarın iki yanına dizili büyük boyutlu taşların arası 12 cm.-20 cm. aralığında değişen boyutlarda taşlar ve çamur ile doldurulmuştur. Mekânın güney duvarının temeli görece olarak daha küçük, 30 cm.-40 cm. boyutunda taşların aralarının benzer şekilde doldurulması ile oluşturulmuştur; ancak bu temeller, yapının doğu duvarının temellerinin alt sırasından yüksekte, ikinci sıra ile aynı hizada inşa edilmiştir. Söz konusu yapının güney tarafında yer alan duvarının hemen önünde 4 boğa heykelciğinin gömüldüğü bir alan açığa çıkarılmıştır. Boğa heykelciklerinin eşit biçimde küçülme oranına sahip dört boyut aralığında yapıldığı, bu bağlamda eş zamanlı olarak tasarlandığı anlaşılmaktadır. Tamamı beyaz, ince dokulu bir kilin güneşte kurutulmasıyla yapılmış olan heykelciklerin baş, boynuz ve bacakları kırık olarak aynı alanda bulunmuştur.

Mevcut veriler bu yapıların duvarlarının, taş temeller üzerine kerpiç üst beden kullanılarak inşa edildiğine işaret etmektedir. Zira yapı temellerinin 1 m. kalınlığında inşa edilmiş olması, yer yer üzerinde tespit edilebilen eriyik durumdaki kerpiç ve -aşağıda daha detaylı irdelenecek olan- yapı kapama ritüelinde kullanılan kerpiç tuğlalar duvarların bu şekilde inşa edilmiş olması ihtimalini desteklemektedir. Yapıların çatılarına yönelik en belirgin veriler, 8 No.lu mekânın duvarlarının iç kısımda kalan kesimleri boyunca tespit edilen ahşap direk çukurlarıdır. Söz konusu çukurlar, tespit edilebilen duvarlar boyunca belirli aralıklarda bulunmaktadır. Olasılıkla bu alanlarda yer alan dikmeler, ahşap kirişleri ve bunların üzerine yerleştirilen üst yapıyı desteklemek için kullanılmıştır.

Takip eden süreçte (4a tabakası) bir takım değişiklikler gözlenmektedir. Girişleri güneybatı, kavisli duvarları kuzeydoğu yönünde bulunan üç apsidal yapı ve aralarında uzanan avlular, bu evrenin -tespit edilebilen- yerleşim planını oluşturmaktadır. Söz konusu yapıların merkezinde 4b evresinin sonunda yakılarak kapatılan ve 4a evresinde küçültülen apsidal mekân yer almaktadır. Yapı, güneydoğu yönünde 4 m.-5 m. kadar kısaltılmıştır. Diğer iki apsidal yapıdan biri, bu yapının 6 m. kuzeyine, diğeri ise 4,5 m. güneyine konumlanmaktadır. Apsidal yapılar yaklaşık 1 m. kalınlığında taş temellere sahiptir. Temeller bir önceki evre ile benzer bir şekilde, dış kenarlara daha büyük, iç kısımlarda daha küçük taşların konulmasıyla oluşturulmuştur. Temellerin, mekânların taban düzlemlerinden -10 ile 50 cm. aralığında değişen seviyede- yüksek inşa edildiği anlaşılmaktadır. Tüm yapılarda gözlemlenebilen bu durum, ev duvarlarının kenarında biriken su birikintilerine yönelik bir kaygının bulunduğunu göstermektedir. Kalın duvar temelleri ve 2 No.lu mekânın geç evresinde taban üzerinde tespit edilen kerpiç tuğlalar, bu evre duvarlarının yapımında kullanılan tekniğin, önceki süreçten farklı olmadığını göstermektedir[5].

Bu tabakalara yönelik elde edilen yeni veriler mevcut yapılaşmanın güneybatısında ortaya çıkarılmıştır. Bu alanda tespit edilen en erken sürece ait veriler 4b tabakası ya da daha erken bir sürece tarihlendiği düşünülen dörtgen biçimli bir yapıya aittir. Yapının batı duvarının yaklaşık 4,8 m. güney duvarının ise yaklaşık 4,6 m. uzunluğundaki kısımları açığa çıkarılmıştır. Duvar kalınlıkları ise yaklaşık 75 cm.-80 cm. olarak ölçülmüştür. Batı duvarı kuzey-güney ve güney duvarı doğu-batı doğrultulu uzanmaktadır ve bu özelliğiyle yapı, höyükte tespit edilen kuzeydoğu-güneybatı doğrultulu tüm diğer yapılardan farklılaşmaktadır. Yapı duvarlarının taş temel kullanılmadan toprak üzerine doğrudan inşa edilmiş olması, farklı birçok tabakası boyunca 1 m.-1,2 m. genişliğine varan taş temellerin kullanıldığı Ekşi Höyük'ün genel mimari geleneği ile benzemeyen bir diğer unsurdur. Bu bağlamda höyüğün 6. ve 7. tabakalarında tespit edilen kireç tabanlı dörtgen kerpiç yapıların benzer biçimde temel kullanılmadan inşa edildiği söylenebilir. Kuzey ve doğu duvarları henüz açığa çıkarılmamış olan yapıya girişin güneybatı köşede bulunan yaklaşık 1,2 m. uzunluğundaki açıklıktan gerçekleştirildiği düşünülmektedir. Güney duvarı höyüğün 1. tabakasına tarihlenen bir gömü tarafından tahrip edilmiştir ve duvarın doğu yönünde -kazı çalışması gerçekleştirilmeyen alanda- ne kadar devam ettiği henüz kesin değildir. Benzer bir durum bir üst tabakaya ait temeller tarafından kuzey yönüne uzanımı kesilen batı duvarı için de geçerlidir. Yapının açığa çıkarıldığı kadarıyla duvarlar içerisinde kalan kısmı yaklaşık 17 m² boyutlarındadır. Yapı içerisinde iki adet çukur tespit edilmiştir. Batı duvarı önünde bulunan çukur yaklaşık 35 cm. çapında ve 20 cm.-22 cm. derinliğindedir ve yapının üst örtüsünü taşımak için kullanılan bir direğin yuvası olarak kullanılmış olabilir. Daha küçük boyutlardaki (yaklaşık 26 cm.-29 cm. çapında) diğer çukur, batı duvarından yaklaşık 1,5 m. ve güney duvarından yaklaşık 2,8 m. uzaklıkta tespit edilmiştir ve işlevi belirgin değildir. Güney duvarının batı ucunda bulunan yaklaşık 22 cm. çapındaki çukur ise giriş eşiğinin hemen güneyinde yer almaktadır ve olasılıkla yapının kapı-

5 Dedeoğlu vd. 2019, 4–6

sıyla ilişkili bir mimari unsurdur. Yapı tabanının birden fazla defa sıvandığı anlaşılmaktadır ve en üst sıva evresinde yapının büyük kısmına yayılan yanık izleri mevcuttur. Yapı içerisinde çoğunlukla yontmataş ve kemik buluntular tespit edilmiştir. Sayı taşı ve çeşitli taş aletler, kavkı ve kil objeler tespit edilen diğer buluntular arasındadır. Seramik nadiren bulunmuştur ve höyüğün daha geç tabakalarına ya da toprağı kazan hayvanlara ait etkinliklerin sonucunda taşınmış olması mümkündür.

Yapının kullanımının sona ermesinin ardından bu kesimin açık bir alan olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Açık alan kuzeyde, kalınlığı 80 cm.-85 cm. aralığında değişen, tespit edilebilen uzunluğu yaklaşık 3,6 m. olan (daha erken sürece ait kerpiç duvara benzer bir şekilde) doğu-batı doğrultulu taş temeller tarafından sınırlandırılmaktadır. Temeller batıda dik bir eğimle birden alçalır ve doğuda yaklaşık 30 cm. seviye farklı ile devam eder. Söz konusu eğim temellerin güneyindeki taban düzleminde de gözlenmiştir. Bu eğimin bilinçli olarak mı düzenlendiği ya da deprem gibi doğal bir etken sonucu mu oluştuğu halihazırda belirgin değildir. Düzlemin bir etken nedeniyle çökmesi durumunda duvar ve taban daha erken sürece ait kuzey güney uzantılı kerpiç duvarın desteği ile batı kısımda korunmuş ve desteksiz doğu kısım ise çökerek bu eğimin oluşmasına sebebiyet vermiş olabilir.

Kerpiç olduğu düşünülen üst bedeni korunmayan temellerin, doğu ve batı yönlerde de tahribata uğradığı anlaşılmaktadır. Temellerin kuzey kısmında görece daha büyük taşlar (en büyüğü yaklaşık 40 cm.x33 cm.), güneyinde ve orta kısmında ise daha küçük taşlar (en büyüğü yaklaşık 25 cm.x19 cm.) kullanılmıştır. Ekşi Höyük'te tespit edilen diğer mimari yapılarda büyük boyutlu taşlar çoğunlukla mekânı sınırlayan duvarların dış kısmına yerleştirilmiştir; ancak istisnalar mevcuttur. Söz konusu duvarın güneyinde yer alan birçok ateş yakma alanı ve 'adak çukurları' ise bu alanın bir 'dış mekân' olduğu izlenimi kuvvetlendirmektedir. Kuzey yönde ise daha geç süreçlere tarihlenen mimari unsurlar henüz korunmaktadır, dolayısıyla duvarın ait olduğu düzlem, bu yönde, henüz açığa çıkarılmamıştır.

Duvarın güneyinde -1. tabakaya ait birçok gömü tarafından tahrip edilen düzlem üzerinde- kuzeydeki yaklaşık 1 m. güneydeki ise yaklaşık 80 cm. çapında iki ateş yakma alanı tespit edilmiştir. Güneyde bulunan ateş yakma alanının yaklaşık 1,7 m. doğusunda ve duvarın yaklaşık 3 m. güneyinde ise üç adet çukur açığa çıkarılmıştır. Batı yönündeki çukur yaklaşık 45 cm. çapındadır ve yaklaşık 20-25 cm. çapındaki diğer iki çukurdan oldukça büyüktür. Söz konusu çukurların içerisinde kül ile karışık toprak ve çok sayıda -birçoğu biçimi tespit edilemeyecek durumda- pişmemiş kil nesne açığa çıkarılmıştır. Bu nesneler günümüze oldukça kötü durumda ulaşmıştır. Ayırt edilebilir biçim arz eden bir kısmının, höyükte daha önceki yıllarda da tespit edilen, maske takan yüz biçiminde heykelcikler olduğu, bir kısmının da hayvan biçiminde şekillendirildi İçerisinde tespit edilen bu buluntulardan ötürü çukurların bir tür ritüele bağlı bir amaç doğrultusunda kullanılmış olabileceği düşünülmektedir. Nitekim 4b tabakasına ait dörtgen mekân içerisinde dört adet boğa heykelciğinin benzer bir uygulamaya maruz tutulduğu anlaşılmıştır. Bu heykelcikler de pişirilmemiştir; ancak heykelciklerle ilgili asıl öne çıkan unsur uzuvlarının bilinçli olarak koparılmasıdır. Yapılan ön gözlemler

çukurlarda bulunan birçok kil nesnenin de kol, bacak ya da gibi uzuvlar olabileceğini göstermektedir. Ocakların yakınında yer alan bu çukurlar, bir toplu yemek ritüelinin ya da bundan bağımsız olarak ateşin yer aldığı bir ritüelin tamamlayıcı unsuları olabilirler. Bu bağlamda çukurların içerisinde tespit edilen çok sayıda tüm ya da parçalanmış insan ve hayvan heykelciği, ekonomik olarak sürdürülebilir bir tür adak ritüelinin ögeleri olarak yorumlanabilir; ancak bu tarz bir değerlendirmeye yönelik Ekşi Höyük'te tespit edilen veriler halihazırda sınırlıdır ve ilerleyen yıllarda bu tabakaların daha geniş alanlarda açığa çıkarılabilmesi ile açıklık kazanacaktır.

M.S. 11. YÜZYILA TARİHLENEN MEZARLIK ALANI

Tepenin güney kesiminde yürütülen çalışmalarda, M.Ö. 11. yy.a tarihlenen 11 gömü tespit edilmiştir. Bu gömülerin birçoğu tarım faaliyetlerinden dolayı tahrip olmuş durumdadır. Günümüze görece korunmuş olarak ulaşan gömülerin ise daha önce tepe üzerinde tespit edilen örneklerle benzer kuzeydoğu-güneybatı doğrultuludur ve baş kısımları güneybatıda, yüzleri güneydoğuya dönük biçimde yerleştirilmiştir. Mezarlardan ikisinin üzeri düz taşlarla kapatılmıştır, geri kalan mezarlar ise basit toprak gömülerden oluşmaktadır.

Resim 1: Ekşi Höyük ve Menderes Nehri.

Resim 2: M.Ö. 6750-6600 yıllarına tarihlenen kireç tabanlı yapılar.

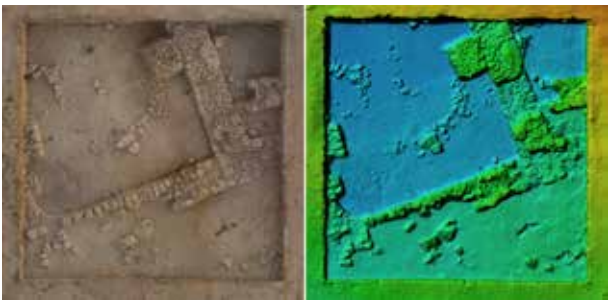

Resim 3: Höyüğün güney kesiminde 4. tabaka mekânın altında tespit edilen yuvarlak mekân.

Resim 4: Dörtgen planlı, kerpiç duvarlı yapı.

Resim 5: Adak çukurlarında tespit edilen kil heykelciklerden örnekler.

Resim 6: 2020 yılı sonunda çalışma alanları.

MAYDOS KİLİSETEPE HÖYÜĞÜ KAZILARI 2019- 2020 SEZONU ÇALIŞMALARI

Göksel SAZCI*

Devrim ÇALIŞ SAZCI

Meral BAŞARAN MUTLU

Maydos Kilisetepe Höyüğü'ndeki 2019-2020 yılı çalışmaları Temmuz- Eylül ayları boyunca sürdürülmüştür. Çalışmalar ev ve arazi grubu olmak üzere iki grup halinde gerçekleştirilmiştir.[1]

ARAZİ ÇALIŞMALARI

2019-2020 kazı sezonu çalışmalarının ilk haftalarında höyükte çalışma alanları ve çevresinde büyüyen otlar temizlenmiş, bunun yanı sıra açma içlerine koruma amaçlı yerleştirilmiş geotekstiller kaldırılmıştır.

Arazi çalışmalarına ise önceki yıllarda açılan C6.2, D3.1, D3.2, D3.3, D5.1 ve E4.3 karelerinde devam edilmiştir (Resim: 1). Bunun yanı sıra 2019 yılında C5.4 ve E2.3, 2020 yılında da E3.1 açmaları açılmıştır (Plan: 1, Resim: 1).

* Prof. Dr. Göksel SAZCI, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Çanakkale/TÜRKİYE, gsazci@yahoo.de , gsazci@comu.edu.tr

Devrim ÇALIŞ SAZCI, M. A., devrimcalis@hotmail.com

Dr. Öğretim Üyesi Meral BAŞARAN MUTLU, Fırat Üniversitesi, İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Elazığ/TÜRKİYE, meral.basaran@gmail.com

1 Maydos Kilisetepe Höyüğü kazılarına 2019 kazı sezonunda Prof. Dr. Göksel Sazcı (Kazı Başkanı), Dr. Öğretim Üyesi Meral Başaran Mutlu (Kazı Başkanı Yardımcısı), Devrim Çalış Sazcı, M.A. (Seramik Bahçesi ve Ev Grubu sorumlusu), Dr. Öğretim Üyesi Can Yümni Gündem (Arkeozooloji), Ebru Gündem (Arkeozooloji), Gürkan Çağan (Restoratör), Selçuk Kalfa (Fotoğrafçı), Yüksek Lisans öğrencileri Deniz Uzun, Mustafa Can Baştopuz, Abdussamet Kılıç, Betül Saraçoğlu ve İpek Özden, Lisans öğrencileri Elif Urkun, Düzgün Çiçek, Seyhun Emre Çetin, Tuğçe Oral, Senanur Özen ve Esranur Balcı ekip üyesi olarak katılmışlardır. Kazımıza Bakanlık temsilcisi olarak İzmir Müze Müdürlüğü'nden Ebru Kırmızıyüz eşlik etmiştir. 2020 Kazı sezonundan ise pandemi nedeni ile ekip üyesi sayısı son derece kısıtlı tutulmuş, kazılara Prof. Dr. Göksel Sazcı (Kazı Başkanı), Devrim Çalış Sazcı, M.A. (Seramik Bahçesi ve Ev Grubu sorumlusu),), Gürkan Çağan (Restoratör), Selçuk Kalfa (Fotoğrafçı), Yüksek Lisans öğrencileri Engin Dirik ve İpek Özden, Lisans öğrencileri Düzgün Çiçek, Seyhun Emre Çetin, Tuğçe Oral ve Senanur Özen ekip üyesi olarak katılmışlardır. Bakanlık temsilcisi olarak Çanakkale Troia Müze Müdürlüğü'nden Özgür Çavga kazımıza eşlik etmiştir.

Desteklerinden dolayı T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'na, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi'ne, Çanakkale Valileri Sn. Orhan Tavlı Bey'e ve Sn İlhami Aktaş Bey'e, Çanakkale Savaşları ve Gelibolu Tarihi Alan Başkanı Sn. İsmail Kaşdemir Bey'e, Eceabat Kaymakamlar Sn. Turan Yılmaz Bey ve merhum Hasan Öngü Bey'e, Çanakkale İl Kültür ve Turizm Müdürleri Sn. Kemal Dokuz Bey ve Sn. Cemil Agas Bey'e, Eceabat Belediye Başkanı Sn. Saim Zileli Bey'e, Çanakkale Arkeoloji Müzesi Müdürleri Sn. Ali Atmaca Bey ve Sn. Rıdvan Gölcük Bey'e, 2018 kazı sezonundan itibaren ana sponsorumuz olan İÇDAŞ A.Ş.'ye, ve maddi desteklerinden ötürü INSTAP'a Maydos Kilisetepe Höyüğü Kazısı Ekibi olarak çok teşekkür ederiz.

D3.1 ve D3.3 Açmalarındaki Çalışmalar

Bu iki açmada önceki kazı sezonlarında Maydos VIII'e tarihlenen (İTÇ III geç) savunma duvarının batı kenarının testere biçimi şeklinde çıkıntı yaptığını tespit etmiştik.[2] 2019 kazı sezonunda duvarın daha da belirgin olabilmesi için duvarın hemen önündeki döküntü dolgu ve taşları kaldırarak, testere dişi özelliğinin daha belirgin olması sağlanmıştır (Resim: 2). Bu detay Kuzeybatı Anadolu Bölgesi için oldukça ilginçtir çünkü Troia yerleşimi incelendiğinde benzer testere biçimindeki çıkıntılar Troia VI Dönemi'nde vardır.[3] Troia VI savunma duvarı bu tipte inşa edilen duvarların gelişkin formuna örnektir. Öncesinde bilinen savunma duvarları Troia I- III dönemlerine aittir. Bu dönemlerde ise savunma duvarlarında testere dişi şeklindeki çıkıntılar görünmez. Troia yerleşiminde Troia IV ve V dönemlerine ait savunma duvarlarının nasıl olduğu bilinmez. Bu nedenle dönem bakımından Troia IV-V dönemleriyle çağdaş olan Maydos VIII'e ait savunma duvarı bölgede bu tür duvar yapım geleneğinin gelişimi hakkında fikir vermesi açısından oldukça önemlidir. Duvarın batısında ise yaklaşık 50 cm.den sonra prehistorik höyük yamacını kaplayan, daha önceki yayınlarımızda Bizans döneminde yapıldığını söylediğimiz[4] teraslama sırasında dökülen kilin kalıntılarına rastlanılmış ve bu kil derin bir şekilde aşağıya doğru devam ettiği gözlenmiştir. Bu yüzden henüz kesin olmamakla birlikte bu kilin Maydos VI döneminde höyüğün yamacına *glasi* tekniğinde inşa edilen savunma duvarının üst kısmına dökülmüş olma olasılığı da vardır.

E2.3 Açması'ndaki Çalışmalar

2018 Yılı kazı sezonunda D2.4 karesinde yaptığımız çalışmalarda Maydos VI'ya (OTÇ Geç) tarihlediğimiz savunma duvarının kesildiğini ve bu alanda geçit olabilecek bir girinti yaptığını tespit etmiştik.[5] Savunma duvarının zemin kodu ile yine Maydos VI'ya tarihlediğimiz D3.4 karesindeki yerleşim arasında yaklaşık 5 m.lik bir kod farkı bulunmaktaydı. Mevcut kod farkının giderilebilmesi için bu alandaki olası geçit ile yerleşim arasında ya bir merdiven ya da rampanın bulunması gerektiğini düşünmüştük. Durumun anlaşılabilmesi için de 2019 kazı sezonunda E2.3 karesinde çalışmalar başlatılmıştır. Çalışmalar açmanın tamamında değil de yalnızca kuzey kısmındaki 5 m.x3 m.lik bir alanda gerçekleştirilmiştir. Kazı çalışması neticesinde savunma duvarının daha içeriden yine aynı yönde devam ettiği anlaşılmış ve üst kısmında merdiven biçiminde bir eklenti açığa çıkarılmıştır. Çalışılan alanın tam güneydoğu köşesinde ise Maydos VIII sonuna tarihlenen silo olabilecek apsisli ince bir duvar kalıntısı ortaya çıkartılmıştır. Tabakalar takip edildiğinde ise batı kısmında bu döneme ait yerleşme dolgusunun bir sonraki evre tarafından kesildiği ve yeni mimari öğelerin inşa edildiği tespit edilmiştir. İlk etapta merdiven olduğunu düşündüğümüz basamak şeklindeki mimari kalıntının savunma duvarının girinti yaptığı bu alandaki duvarı güçlendirmek için

2 Sazcı 2020, 81- 85.

3 Klinkott 2002, 281- 293; Becks 2006, 155-156.

4 Sazcı 2013, 46.

5 Sazcı- Başaran Mutlu 2019, 193. Res.5

inşa edildiğini düşünmekteyiz (Resim: 2-3). Maydos VI Dönemi yaşayanlarının topoğrafya-ya bağlı olarak eğimli inşa ettikleri savunma duvarını döndürebilmek için bu alanda kesip, daha iç kısımdan yine eğimli bir savunma duvarı ekledikleri anlaşılmıştır. Ekleme alanında da testere dişi biçiminde bir çıkıntı oluşmuştur. Ayrıca yine ekleme alanındaki bazı taşların dik ve bir yuva oluşturacak biçimde konulmuş olmasından ve taşların üzerine oyulmuş yuva yerlerinden savunma duvarında ahşap konstrüksiyon kullanılmış olduğunu da düşünmek mümkündür. Kazım esnasında duvar taşları üzerinde ve hemen önünde yıkılmış kerpiç kalıntıları da tespit edilmiştir. Muhtemelen ahşap konstrüksiyon kerpiç duvarın daha stabil olması için kullanılmış olmalıdır. Eklenti duvarının bu alandaki eğim açısı diğer duvara göre daha diktir. Belki de iç kısımdaki merdiven çeklindeki çıkıntı bu yüzden inşa edilmiştir.

E3.1 ve D3.2 Açmalarındaki Çalışmalar

E3.1 karesi ilk kez 2020 kazı sezonunda açılmıştır. Açmanın açılma amacı önceki yıllarda bu bölgede tespit edilen Orta Tunç Çağına ait savunma duvarının daha erken tabakalarla ilişkisini belirlemektir. 2019 kazı sezonunda E2.3 karesinde yapılan çalışmalarda savunma duvarının Maydos VIII yerleşimini keserek oturtulduğu gözlemlenmiştir ancak duvarın yapım aşamalarını daha iyi anlayabilmek için bu açma açılmıştır. Çalışmalar açmanın kuzeybatı köşesinde 6 m.x3 m.lik bir alanda başlamıştır. Kısıtlı sürede sonuç alabilmek için yüzey toprağı kaldırıldıktan sonra alan kuzeybatı köşede 3 m.x3 m.lik boyutlara düşürülüp derinleştirilmiştir. Yüzey toprağı tabakasının hemen altında Maydos VII'ye ait kalıntılara rastlanılmıştır. İlk önce kuzeydoğu-güneybatı yönünde uzanan iki taş sırası yüksekliğe sahip ince bir duvar kalıntısı açığa çıkartılmıştır (Resim: 4a). Bu duvarın altında ise daha eski bir evreye ait kuzeybatı-güneydoğu yönünde uzanan farklı bir duvar kalıntısı daha tespit edilmiştir. Bu iki duvar kalıntısının altında ise Maydos VIII'e ait dolgu içerisinde üzerinde spiral bezemelerin olduğu büyükçe bir kap açığa çıkartılmıştır (Resim: 4b). Oldukça tahrip edilmiş olduğu gözlemlenen kabın çok büyük olması ve çok fazla kırık parçadan oluşması sebebiyle restorasyonu tamamlanamamış ve önümüzdeki kazı sezonuna bırakılmıştır. Kabın etrafında ise üzerinde delikleri olan 2 tane taş ağırlık (Resim: 6c-d) ve yine taştan halka biçimli bir ağırlık parçası (Resim: 6e) ile iki tane kilden el matkabına ait olması gereken ortalarında deliği olan kilden biri konik diğeri disk şeklinde iki obje ele geçirilmiştir (Resim: 6a-b). Ayrıca bu buluntuların yanında metalden ya terazi ağırlığı ya da matkaba altlık olarak kullanılmış bir obje bulunmuştur (Resim: 6f). Kazılan alanın kuzey kısmında Orta Tunç Çağında yerleştirildikleri anlaşılan orta ve küçük boy taşlardan oluşan bir öbek tespit edilmiştir. Bu taşları daha iyi görebilmek için D3.2 açması içinde kalan araba yolu da kaldırılmıştır. Bu alanda bir tane konik başlı bir bronz iğne bulunmuştur (Resim: 6g).

Sonuç olarak Orta Tunç Çağına ait savunma duvarını inşa edebilmek için önce daha eski tabakaların bulunduğu höyük yamacına küçük ve orta boy taşlardan oluşan ve tek yüzeyden oluşan duvarın oturtulacağı bir altlık oluşturulmuş, bu altlığın önüne iri blok taşlardan oluşan bir duvar örülmüştür. Daha sonra ise bu duvarın da önüne eğimli duvar inşa edildiği gözlemlenmiştir (Resim: 5).

E4.3 Açması'ndaki Çalışmalar

Bu açmadaki kazı çalışmalarında 2018 kazı sezonunda Bizans, Arkaik ve Geç Geometrik Döneme tarihlenen yapı kalıntılarına rastlanılmıştı.[6] 2019 kazı sezonunda çalışmalara kalınan yerden devam edilmiştir. Yapılan çalışmalar neticesinde, höyük merkezine yakın olan bu alanda iki farklı dönemde teraslama yapıldığı anlaşılmıştır. İlk teraslama Geç Geometrik Dönemde yapılmış, bu teraslama neticesinde Maydos V'e (Geç Tunç Çağı) kadar alan düzlenmiştir. İkinci teraslama çalışması ise Bizans Döneminde gerçekleşmiş ve Arkaik Döneme ait birkaç duvar kalıntısı dışında tüm tabakalar tahrip edilmiştir. Ayrıca Bizans Dönemine ait tabakaların da höyük üzerinde yakın zamanda yapılan teraslama ve tarım faaliyetleri nedeniyle harmanlandığı anlaşılmıştır.

Açmanın kuzeybatı köşesinde 2018 kazı sezonunda tespit edilen Bizans Dönemine ait *pithos* omuz hizasına kadar açılmıştır. *Pithos*un alt kısmının daha derine gittiği gözlemlendiğinden, *pithos*un etrafındaki toprak askıda bırakılmış ve *pithos*un çıkartılması işi etrafındaki dolgunun kazılmasının ardından ilerideki kazı sezonlarına ertelenmiştir. Bizans yapılaşması tarafından oldukça tahrip edilen Arkaik Döneme ait belli belirsiz birkaç duvar sırası ve dolgusu bu sezon kaldırılmıştır. Bu dolgunun altında ise Geç Geometrik Döneme tarihlediğimiz oval yapılara ait 2018 kazı sezonunda açmanın kuzeydoğusundaki tespit edilen çift duvara ilaveten (Resim: 7), 2019 kazı sezonunda, *pithos*un hemen doğusunda kuzey-güney doğrultusunda uzanan farklı bir yapıya ait duvar ortaya çıkartılmıştır (Resim: 8). Açmanın tam güney batı köşesinde ise tespit edilen oval yapıya ait bir başka duvar da açmanın batısında ortaya çıkartılmıştır (Resim: 8). Tüm bu tespit edilen yapılar da yine Bizans Dönemindeki faaliyetler sebebiyle tahribata uğramışlardır.

Arkaik Dönem ve Geç Geometrik Dönem tabakaları kaldırıldığında, Maydos V (Geç Tunç Çağı) yapılarına ait temel kalıntılarına ulaşılmıştır. Henüz Geç Tunç Çağı tabakasının üst kısmında olmamız sebebi ile kesin plan ortaya çıkartılamamıştır. Ancak açma sınırları içerisinde, doğu kısımda bir yapı ve bu yapıya ait giriş ve oda, arka kısmında (batı) bir çevreleme duvarı ve dar bir sokak kalıntısı tespit edilmiştir (Resim: 9). Bu kalıntılar aynı zamanda D4 karesinde önceki kazı sezonlarında tespit edilen Maydos V yapıları ile aynı doğrultudadır. Yapıların daha detaylı araştırılması 2021 kazı sezonunda gerçekleştirilecektir. Ancak elde edilen ilk değerlendirme sonuçları oldukça ilginçtir. Sınırlı alanda açığa çıkarılan Maydos V dolgusunda ele geçirilen seramiklerin ilk değerlendirilmesine göre iki mal grubunun çoğunluğu oluşturduğunu söylemek mümkündür. Birinci mal grubu Kuzeybatı Anadolu'da Erken Tunç Çağı'ndan beri bilinen bej hamurlu ve üzeri bazen yalın (*plain ware*) bazen de kırmızı bir astar ile kaplı (*red coated ware*) olan bir mal grubu ve ikinci mal grubu ise Anadolu gri malı (*grey minyan ware*) olarak bilinen mal grubudur. Balkan kökenli mal grubu hemen hemen yok gibidir. Hatta bu alanda höyüğün batısında yaklaşık 9 senede bulduğumuz Kuzeybatı Anadolu kökenli Geç Tunç Çağı seramiği kadar seramik bulduğumuzu

6 Sazcı- Başaran Mutlu 2019, 193- 195.

söylemek mümkündür. Bej hamurlu seramiklerin içinde bir de insan yüzlü kaba ait parça ele geçirilmiştir (Resim: 10a). Normalde insan yüzlü kaplar bölgede daha çok Erken Tunç Çağı III özelliğidir ancak Erken Tunç Çağındaki bu kapların üstü astarlı ve açkılıdır. Maydos'ta ele geçirilen örneğin üzeri yalındır. Önceki yıllarda da yine normalde Erken Tunç Çağı'na ait olması gereken baykuş yüzlü bir mermer idol yine Maydos V'de ele geçirilmiştir.[7] Bu da bölgedeki inanç geleneğinin yerel sakinler tarafından uzun yıllar boyunca devam ettirildiğini göstermektedir. Ayrıca höyüğün batı kısmında daha çok Balkan kökenli seramik ve buluntuların ele geçirilmesi, hatta bir evin tamamen Balkan kökenli motiflerle süslenmesi, yerleşmenin cazibesi biraz daha düşük olan batı kısmında Balkan kökenli insanların yerleştiğini, yerleşmenin merkezi ve denize bakan doğu kısmında ise yerel insanların ikamet ettiği düşüncesini ağırlaştırmaktadır. Bu alanda ele geçirilen diğer buluntular arasında 3 tane üzeri bezemeli ağırşak, 1 tane Minos tipli dokuma tezgâhı ağırlığı ve 1 tane de konik başlı bronz iğneyi sayabiliriz (Resim: 10b- c).

D5.1 Açması'ndaki Çalışmalar

D5.1 Açması 2018 kazı sezonunda açılmış, stratejik ve maddi nedenlerden ötürü 2019 kazı sezonunda çalışılmamış ancak 2020 kazı sezonunda çalışılmaya devam edilmiştir. 2018 kazı sezonunda yüzey toprağı kaldırılmış, yakın döneme ait mezarlar tespit edilip kaldırılmış ve açma içerisinde Bizans Dönemine ait kalıntılara ulaşılmıştır.[8] 2020 kazı sezonunda ise çalışmalara Bizans Dönemi kalıntılarının kaldırılmasıyla başlanmıştır. Açmanın kuzeydoğu kısmında tespit edilen yine Bizans Dönemine ait *pithos*un etrafında *pithos*u koruyacak kadar toprak bırakılıp derinleşilmiştir. Kazı esnasında Bizans Dönemine ait tabakanın oldukça harmanlandığı gözlemlenmiştir. Harmanlanmış Bizans dolgusu içerisinde Osmanlı Döneminden prehistorik dönemlere kadar farklı zaman dilimlerine ait seramik ve küçük buluntu karışık olarak ele geçirilmiştir. Bizans dolgusu altında ise açmanın güneydoğu kısmında doğu-batı yönünde uzanan ve etrafındaki seramiklerden Arkaik Döneme ait olduğu anlaşılan bir duvar kalıntısına ulaşılmıştır (Resim: 11). Duvarın batı kısmı ve güney profiline bakan kısmı Bizans yerleşimi tarafından tahrip edilmiştir. Çünkü tahrip olan kısımlarda harç izleri vardır. Açmanın orta kısımlarında ise Bizans dolgusu altında kuzeybatı-güneydoğu yönünde uzanan ve orta kısımlarına doğru ise hafif kavis yapan tahrip edilmiş bir duvar kalıntısına ulaşılmıştır. Duvarla birlikte ele geçirilen seramikler incelendiğinde, çoğunluğu Erken Demir Çağı seramiklerinin oluşturduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca duvarın yönü önceki yıllarda D4.3 Açması'nda ortaya çıkartılan Erken Demir Çağına ait yapılarla[9] aynı doğrultuda olması nedeniyle bu yapı da büyük olasılıkla Erken Demir Çağını da kapsayan Maydos IV'e aittir.[10]

7 Sazcı 2016, 543, Res. 10a; Yılmaz 2016; Sazcı- Çalış Sazcı 2020, 55.

8 Sazcı- Başaran Mutlu 2019, 194- 195.

9 Sazcı 2016, 542; Sazcı- Çalış Sazcı 2020, 58- 61.

10 Yaptığımız çalışmalarda yerleşmenin farklı yerlerinde Geç Geometrik Dönem yapılarının Geç Tunç Çağı tabakalarına kadar inen bir teraslama üzerine inşa edildiğini gözlemledik. Bu yüzden bu duvarın tarihlemesinin önümüzdeki kazı sezonlarında etrafının da kazılmasıyla kesinlik kazanacağını söylemek mümkündür.

Duvar incelendiğinde yoğun tahribata uğradığı gözlemlenmiştir. Çevresinin kazımı henüz tam gerçekleşmemiş olmasına rağmen kazılan alanlarda taşlardan oluşan yıkıntı dolgusu açığa çıkarılmıştır. Benzer durum aynı tabakada D4.3 Açması'nda da gözlemlenmiştir. Henüz araştırma aşamasında olunmasına rağmen yangın kalıntısı olmaması nedeniyle bu tahribatın daha çok deprem gibi doğal bir afet neticesinde olduğunu düşünmek daha doğru olur. Bu tabakanın yaşam düzlemine ve duvarın taban seviyesine 2020 kazı sezonunda ulaşılamamıştır. Bu yüzden araştırılmasına 2021 kazı sezonunda da devam edilecektir. Buluntu olarak bu tabakada çok sayıda taş ve kemik aletlerle birlikte ağırşaklar ve bir tane de koç figürini (Resim: 10d) bulunmuştur.

C5.4 ve C6.2 Açmalarındaki Çalışmalar

C6.2 Açması 2014 kazı sezonunda C5.4 Açması ise 2019 kazı sezonunda açılmıştır. Her iki açmada da çalışmalara başlanılmasının sebebi batı profilinde görülen ve Erken Tunç Çağına ait olduğunu düşündüğümüz savunma sistemine ait duvarların ortaya çıkartılması içindir. Aynı şekilde D5.1 Açması'nı da yine bu savunma sistemlerini ortaya çıkartabilmek için açmıştık. Ancak D5.1 Açması'nda karşılaştığımız yakın döneme ait kalıntılar bizim savunma sistemine ve Erken Tunç Çağı tabakalarına ulaşmamızı yavaşlatmaktaydı. Bu sebeple stratejik açıdan daha batıda ve yamaçta yapacağımız kazının bizi daha kısa sürede çalışma hedefimize ulaştıracağı kanaatine vardık. Fakat kazı yapılacak alanın yüksek ve eğimli olması iş güvenliği açısından engel teşkil etmekteydi. Bu yüzden alandaki çalışmalara doğu kısımdan başlanmıştır ve derinleşildikçe çalışma alanı batı kısma doğru genişletilmiştir. Ayrıca her iki açma da (C5.4 ve C6.2) höyük yamacında olduğundan, mimari buluntular ortaya çıktıkça çalışılacak alan daralmıştır. Bu yüzden daha geniş alanda çalışabilmek için iki açma arasındaki araba yolu da kaldırılmıştır.

C5.4 Açması'ndaki çalışmalara yüzey toprağının atılması ile başlanılmıştır. Çalışma alanı batıya doğru genişledikçe döküntü toprak atımına devam edilmiştir. Yüzey toprağı içerisinde kuzeydoğu köşeye yakın bir yerde, yakın döneme ait aşırı tahrip edilmiş bir çocuk iskeleti kalıntıları bulunmuştur. Bu iskelet yine önceki yıllarda yüzey toprağının hemen altında ortaya çıkartılan diğer 30'a yakın iskelet gibi Aya Dimitri Kilisesi mezarlığına ait olmalıdır.

Yüzey toprağı kaldırıldıktan sonra açmanın güney doğu köşesine yakın bir yerde taş yıkıntıları arasında doğu-batı yönünde uzanan bir duvar kalıntısı tespit edilmiştir. Duvar kalıntıları ile beraber ele geçirilen buluntulardan duvarın Geç Tunç Çağına (Maydos V) ait olduğu anlaşılmıştır. Duvarın güney kısmında üzerinden düşen taşlar kaldırıldığında, güney profiline bitişik, etrafı sarı kille sıvanmış bir çukur ortaya çıkartılmıştır. Fonksiyon olarak deri tabaklamada kullanıldıkları düşünülen benzer çukurlara önceki yıllarda D3.4 Açması'nda da rastlanıldığından[11] bu tabakanın Geç Tunç Çağına ait olduğu düşüncesi daha da güçlenmiştir. Ayrıca benzeri 2015 kazı sezonunda D4/4 Açması'nda bulunan[12] ve fonksiyonunu tam anlaşılmayan pişmiş

11 Sazcı- Çalış Sazcı 2020, 44- 45.

12 Sazcı- Başaran Mutlu 2017, Res. 10b.

topraktan kenarları delikli levha parçası bulunmuştur (Resim: 10e). Levha parçasının üzeri de yine Balkanlardan bilinen 'akan spiral' motifi ile bezenmiştir. Yine burada ele geçirilen buluntulardan bir tanesi de üzerinde bir takım işaretler olan bir ağırşaktır. Daha önce Maydos VIII ve V'te ele geçirilen bu türe ait üçüncü örneği oluşturan bu ağırşağın üzerindeki işaretler belki de bugüne kadar bilinmeyen bir yazıya ait olabilirler (Resim: 10f). Duvarın kuzeyindeki taşlar kaldırıldığında ise bir fırın, bir tane ocak yeri ve yine bir tane daha etrafı kille sıvanmış çukur yeri tespit edilmiştir. Fırın yapısı biraz daha detaylı incelenmiş, fırının zeminine ısıyı daha uzun süre muhafaza etmesi için önce alt kısma seramik parçaları döşendiği, daha sonra ise üzerinin topraktan yapılmış bir harç ile sıvandığı gözlemlenmiştir. Fırının batı kısmı erozyon sebebiyle tahrip olmuştur. Benzer yöntemle yapılan kubbeli fırın uygulamaları bölgede Erken Tunç Çağı sonuna denk gelen Troia IV evresinden itibaren bilinmektedir.[13]

Açmanın kuzeydoğu kısmında yaptığımız çalışmalarda ise Geç Geometrik Döneme (Maydos III) ait bir oval evin köşesi ortaya çıkartılmıştır (Resim: 12- 13). Ancak bu yapının Geç Tunç Çağı yapısından daha derin bir kodda olması beklenmedik bir durumdu. Fakat çalışmalar ilerledikçe bu durum da açıklığa kavuşturulmuştur. Doğu profilinde Geç Tunç Çağı dolgusunun güneyden kuzeye doğru eğimli bir biçimde gittiğini ve Geç Geometrik Dönem oturanları tarafından bu eğimin ortadan kaldırılabilmesi için bir teraslama çalışması yapıldığını tespit ettik. Ayrıca çalışılan alanda Geç Tunç Çağı kalıntıları ile yeni yaşam düzlemi sınırına da alt sıra taşları ortostat gibi dik konulmuş taşlardan oluşan bir set duvarı örüldüğünü ortaya çıkarttık. Oval evde yaptığımız çalışmalarda ise yapının güneye bakan kısa kenarı üzerinde de bir kapı yeri tespit edilmiştir. Batı kısmındaki oval kenarı ise maalesef erozyon yüzünden tahrip edilmiştir. Ayrıca yine batı kısımda oval yapının uzun duvarına dik bir biçimde bağlanan, muhtemelen oda bölmesine ait bir duvar kalıntısı daha tespit edilmiştir. Yapının doğu kısmının 1 m.den daha yüksek bir seviyede korunmuş olması, bu yapının tamamen taştan örüldüğünün de bir göstergesidir.

C5.4 Açması'nda çalışılan son alan ise açmanın batı kısmı olmuştur. Bu alanda mevcut olan döküntü toprak açmanın batısına kadar kaldırılmıştır. Döküntü toprağının bittiği alanlarda Orta Tunç Çağına (Maydos VI, VII) ve Erken Tunç Çağının sonuna (Maydos VIII) tarihlenen yapı kalıntıları tespit edilmiştir. Orta Tunç Çağının geç evresine (Maydos VI) ait çok dar bir alanda çalışılmıştır. Açmanın batı kısmına yakın alanda bırakılan basamak şeklindeki çıkıntının üzerindeki döküntü toprak kaldırıldığında altında Orta Tunç Çağına ait silo olması muhtemel çok ince duvardan oluşan yuvarlak bir kalıntı tespit edilmiştir (Resim: 12). Açmanın en batı kısmında Maydos VII'ye ait yıkılmış bir duvar kalıntısı tespit edilmiştir. Duvara ait taşlar höyüğün buradaki eğimiyle orantılı olarak doğudan batıya doğru kaymıştır. Kesin olmamakla beraber duvarın bu alanda bir köşe yaptığını söylemek de mümkündür (Resim: 12). Söz konusu duvarın altında C5.4 ve C6.2 açmalarının batı kenarında açığa çıkmaya başlayan ve batı profilde kısmen görülen bir yapıya ait duvarlar gelmeye başlamış olup bu yapının Maydos VII'ye ait olduğu tahmin edilmektedir.

13 Blegen-Caskey-Rawson 1951, 103; Korfmann 1993, 14, Abb. 17. Sazcı 2005, 63.

C6.2 Açması 2014 yılında açılmış, 2015 yılında da çalışmalar devam etmiştir. Burada en son kuzey-güney doğrultusunda Orta Tunç Çağına tarihlenen bir teras duvarı tespit edilmiştir.[14] 2020 sezonundaki çalışmalara açmanın batı kısmında bulunan döküntü toprağın kaldırılması ile başlanmıştır. Daha sonra teras duvarının önünde batı kısmında derinleşilmiştir. Kazılan alanda kuzeybatı- güneydoğu yönünde uzanan bir duvar ile bu duvarın ortasında bir de kapı yeri tespit edilmiştir. Kapının dış kısmında ise güneydoğudaki duvara bitişik bir de fırın tespit edilmiştir. Hem stratigrafiden hem de burada ele geçirilen seramiklerden kalıntıların Erken Tunç Çağının sonlarına, Orta Tunç Çağının başlarına denk gelen, bölgede Troia V kültürü olarak bilinen dönemle çağdaş (Maydos VII) olduğu söylenebilir. Ele geçirilen buluntular arasında benzerlerine yine Troia V Dönemi'nde rastlanılan üzeri çizgi, nokta ve dairelerle bezeli bir kemik idol parçasını saymak mümkündür (Resim: 10g).[15]

SERAMİK BAHÇESİ VE ÖREN YERİ ÇEVRESİNDE GERÇEKLEŞTİRİLEN ÇALIŞMALARI

Yayın ve genel dokümantasyona yönelik ev ve seramik bahçesi çalışmaları Devrim Çalış Sazcı yönetiminde kazı çalışmalarına paralel olarak sürdürülmüş, 2019 ve 2020 yılında ortaya çıkan seramiklerin tamamı çalışılmış ve seçilen parçaların fotoğraf ve çizimleri yapılıp tamamlanmıştır. Daha önce yüksek lisans öğrencilerine tez konusu olarak verilen Maydos Kilisetepe Höyüğü VI. Tabaka seramiklerinin çalışılması tamamlanmış, VII., V. ve III. Tabaka seramiklerinin çalışılmasına devam edilmiştir. Bunun yanı sıra küçük buluntuların da dokümantasyon işlemleri yine Devrim Çalış Sazcı ve Abdussamet Kılıç kontrolündeki bir ekip tarafından yapılmış, temizlenmesi, konservasyon ve restorasyonları restoratör Gürkan Çağan tarafından gerçekleştirilmiştir. Maydos Kilisetepe Höyüğü'nde ele geçirilen Tunç Çağına ait ağırşak ve tezgâh ağırlıkları gibi dokuma aletleri, ekip üyemiz Mustafa Can Baştopuz tarafından yapılan yüksek lisans tezi kapsamında incelenmiş ve tamamlanmıştır.

Kazımıza kısa bir süre katılan Batman Üniversitesi'nden Arkeozoolog Dr. Öğretim Üyesi Can Yümni Gündem ve Ebru Gündem tarafından 2019 ve 2020 kazı sezonunda bulunan kemikler incelenmiş ve dokümantasyonu yapılmıştır. Ayrıca Maydos Kilisetepe höyüğü balık kılçıkları ve midyeleri eski ekip üyemiz Aylin Badem tarafından yapılan yüksek lisans çalışması ile tamamlanmıştır. İçerisinde 2010- 2019 yılları arasında gerçekleştirdiğimiz çalışmalara ait makalelerin yer aldığı 'Maydos I' isimli monografimiz de 2020 yılında yayınlanmıştır.

Arazide önceki yıllarda kış mevsiminde oluşabilecek tahribatlara karşı aldığımız önlemlerin çok faydalı olduğu gözlemlenmiş ve yine kazı sonrasında restoratörümüzün önerisi doğrultusunda benzer çalışmalar yapılmıştır. Önceki yıllarda açılan açmaların etrafına yağmur sularının oluşturabileceği erozyona karşı içleri toprak dolu çuvallarla yapay setler oluşturulmuştu. Bu çuvalların erimesi sonucu açmaların etrafında yapay bir toprak set oluştuğundan tekrar içi dolu toprak çuval konulmamıştır. Yalnızca açma kenarlarında bazı yerlere

14 Sazcı- Başaran Mutlu 2017, 334.

15 Schliemann 1881, 473, Nr. 521; Blegen-Caskey-Rawson 1951, Fig. 235. 32-76.

yağmur sularının erozyon oluşturmaması için iki sıra kuru taş duvar örülmüştür. Açmaların içi de önceki yıllarda olduğu gibi özenli bir şekilde geotekstil maddesi ile kaplanmıştır. E4.3 karesinde kısmen ortaya çıkartılan *pithos* restoratörümüzün tavsiyesi doğrultusunda önce üzeri geotekstil ile kaplanmış daha sonra üzerine ahşap kafes inşa edilip tekrar geotekstil ile örtülmüştür. Benzer uygulama D4.1 karesindeki *pithos* için de yapılmıştır.

Höyüğün batı profilinin altına, C6.2 ve C5.4 açmalarının dış kısmına denk gelen kısma, kış koşullarında erozyona karşı daha dirençli olabilmesi için yine restoratörümüzün önerisi doğrultusunda kuru taş duvar örülüp bir set oluşturulmuştur. Yine her yıl olduğu gibi höyüğü çevreleyen tel örgünün bakımı yapılmış, hayvanlar tarafından açılan delikler onarılmıştır.

KAYNAKÇA

Blegen, C. W. – Caskey, J. L. – Rawson, M. 1951. *Troy II. I. The Third, Fourth and Fifth Settlements, Vol. II.* Princeton.

Klinkott, M. 2002. Troia und das Phänomen der undu liertenMauern, in: Aslan, R., Blum, S., Kastl, G., Schweizer, F., ve Thumm, D. (eds). *Mauerschau, Festschrift für Manfred Korfmann*, Band 1, 281-293. Remshalden-Grunbach.

Korfmann, M. 1993. Troia-Ausgrabungen 1992, *Studia Troica 3*: 1-37.

Sazcı, G. 2005. Troia III, Die Maritime Troia-Kultur und Troia IV-V, Anatolische Troia Kultur. Eine Untersuchung der Befunde im Mittleren Schliemanngraben (QuadrateD7 und D8), *Studia Troica 15*: 35-98.

Sazcı, G. 2013. Maydos Kilisetepe Höyüğü Kazısı 2011 Sezonu Çalışmaları. *34. Kazı Sonuçları Toplantısı, Cilt 2*, 45- 64. Çorum.

Sazcı, g. 2016. Maydos Kilisetepe Höyüğü Kazısı 2014 Sezonu Çalışmaları, *37. Kazı Sonuçları Toplantısı, Cilt 1*,539- 550. Ankara.

Sazcı, G. 2020. Maydos Kilisetepe Höyüğü VIII. ve VII. Tabaka Mimarisi, *Maydos I*, 75- 98, Çanakkale.

Sazcı, G. Başaran Mutlu, M. 2017. Maydos Kilisetepe Höyügü Kazıları 2015 Sezonu Çalışmaları. *38. Kazı Sonuçları Toplantısı, Cilt 1*, 329- 342. Ankara.

Sazcı, G., ve Başaran Mutlu, M. 2019. Maydos Kilisetepe Höyügü Kazıları 2018 Sezonu Çalışmaları. *41. Kazı Sonuçları Toplantısı, Cilt 2*, 191- 202. Ankara.

Sazcı, G.- Çalış Sazcı, D. 2020. Maydos Kilisetepe Höyüğü, *Maydos I*, 13- 74, Çanakkale.

Schliemann, H. 1881. Iliıs Stadt und Land der Trojaner. Lepzig.

Yılmaz, D. 2016. Somu thoughts on the Troy Type Owl- Headed Idols of Western Anatolia, *Praehistorische Zeitschrift; 91(2)*: 369–378.

Plan 1: Açmaların höyük üzerindeki konumları.

Resim 1: Çalışılan alanların havadan görünümü.

Resim 2: Maydos VIII. tabakaya tarihlenen savunma duvarı ile Maydos VI/ V. tabakalara tarihlenen savunma duvarı.

Resim 3: Maydos VI/ V. tabakalara tarihlenen savunma duvarının girinti yaptığı kısım.

Resim 4a: E3.1 Açması'nda Maydos VII. tabakaya tarihlenen duvar kalıntıları.

Resim 4b: E3.1 Açması'nda Maydos VIII. tabakaya tarihlenen *in-situ* buluntu topluluğu.

Resim 5: Maydos VI/ V. tabakalara tarihlenen savunma duvarının yapım evreleri.

Resim 6: E3.1 ve D3.2 karelerinde ele geçirilen ve Maydos VIII- VII. tabakalara tarihlenen buluntular.

Resim 7: E4.3 Açması'nın güneybatı köşesinde tespit edilen oval eve ait duvar kalıntısı. Sol tarafta Bizans Dönemine ait tahribat görülmektedir.

Resim 8: E4.3 Açması'nda Arkaik ve Geç Geometrik Döneme ait kalıntılar.

Resim 9: D4 ve E4.3 Açması'ndaki Son Tunç Çağına (Maydos V) tarihlenen mimari kalıntılar.

Resim 10: E4.3, D5.1 ve C5.4 karelerinde bulunmuş Erken Demir Çağından (Maydos IV) Orta Tunç Çağının erken dönemlerine (Maydos VII) kadar tarihlenen buluntular.

Resim 11: D5.1 Açması'nın havadan görünümü.

Resim 12: C5.4 ve C6.2 Açması'nın havadan görünümü.

Resim 13. C5.4 Açması'nda tespit edilen Geç Geometrik Döneme ait oval ev kalıntısı ve teras duvarı.

PHRYGİA HİERAPOLİS'İ (PAMUKKALE) 2019- 2020 YILI KAZI VE RESTORASYON ÇALIŞMALARI

Grazia SEMERARO*

2019 yılı çalışmalarıyla birlikte 2020 yılı çalışmalarının da sonuçları sunulmaktadır. 2019 yılı[1] kazı ve restorasyon çalışmaları 26 Ağustos ile 25 Ekim tarihleri arasında gerçekleştirildi. Ploutonion'daki restorasyon çalışmaları ise Prof. Dr. Francesco D'Andria'nın bilimsel sorumluluğunda Denizli Müzesi işbirliği ile Haziran ayında başladı ve 24 Ağustos tarihinde sona erdi.

Çalışmalara yedi İtalyan Üniversitesinden (Salento, Messina, Roma La Sapienza, Firenze, Pisa, Padova ve Torino Politeknik), CNR'dan (Arkeoloji Varlıkları ve Anıtlar Enstitüsü) ve Pamukkale Üniversitesiden gelen araştırma grupları katıldı. Şantiye çalışmalarında (genel koordinatör Kadir Özel) yaklaşık olarak 35 Türk işçi ve tekniker yer aldı.

2020 yılında[2] pandemi nedeniyle çalışma programında değişiklikler yapılmıştır. Faaliyetler 7 Eylül ve 16 Ekim tarihleri arasında gerçekleşti ve esas olarak eserlerin restorasyonu, konservasyonu ve incelenmesi gerçekleştirildi.

Denizli Müzesi Müdürü Nail Uyar'a, Denizli İl Kültür ve Turizm Müdürü Mustafa Kaptan'a (2019) ve Turhan Veli Akyol'a (2020), Kültür Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürü Murat Gürül, (2019) Gökhan Yazgı (2020) ve Genel Müdür Yardımcısı Alirıza Altunel (2019) ile Yahya Coşkun'a (2020), Kazılar Dairesi Başkanı Melik Ayaz'a ile Nihal Metin'e ve kazı başkan yardımcısı Dr. Coşkun Daşbacak, (Pamukkale Üniversitesi) (2019-2020) ve ikinci kazı başkan yardımcısı Hüseyin Onur Erdem'e (Amasya Üniversitesi, 2020) teşekkürlerimi sunmak isterim. Kazı çalışmalarımız boyunca sağladığı değerli desteği

* Ord. Prof. Dr. Grazia SEMERARO, Dip. Beni Culturali, Università del Salento, via D. Birago 64, 73100 Lecce/ ITALYA, grazia.semeraro@unisalento.it

1 2019 yılı Kazı ve Onarım çalışmalarına katılanlar: Lecce Üniversitesi: Grazia Semeraro, Katia Mannino, Maria Valentina Aquilino, Vito Giannico, Vincenzo Ria, Gaia Sabetta, Serena D'Alfonso, Michele Pirro Leo, Annamaria Loconte Scarcelli, Raffaele Rizzo, Giuseppe Dicanio. Messina Üniversitesi: Lorenzo Campagna, Alessio Toscano Raffa, Claudia Casella, Marta Venuti, Donata Giglio, Valensisi Lucia, Mariano Morganti.Ulusal Araştırma Merkezi (CNR): Maria Piera Caggia. Firenze Üniversitesi: Ilaria Romeo, Elisa Pruno, Davide Arnesano, Claudia Di Domenico, Arianna Lobina, Anna Maria Nardon, Martina Rodinò. Torino Politeknik Üniversitesi: Antonia Spanò, Giulia Sammartano, Filiberto Chiabrando. Roma La Sapienza Üniversitesi: Francesco Guizzi, Michela Nocita. Padova Üniversitesi: Rita Deiana, Ilaria Barone. Pisa Üniversitesi: Anna Anguissola, Silvana Costa, Antonio Monticolo. Diğer Işbirlikçileri: Emiliano Mura. Pamukkale Üniversitesi: Coşkun Daşbacak, Mehmet Cihat Alçiçek, Hülya Alçiçek, Ali Bülbül, Murat Alper, Uğur Bekis. İstanbul Üniversitesi: Doriana Kevser Çorat, Elisay Atay, İrem Korkmaz, Umut Nas, Furkan Yilmaz. Karabük Üniversitesi: Melisa Söğüt. Diğer Işbirlikçileri: Nalan Fırat, Arif Duygun, Kadir Özel, Onur Turan, Gamze Başarmiş.

2 2020 Yılı Kazı ve Onarım çalışmalarına katılanlar: Lecce Üniversitesi: Grazia Semeraro, Maria Valentina Aquilino, Vito Giannico. Messina Üniversitesi: Lorenzo Campagna, Marta Venuti. Pamukkale Üniversitesi: Coşkun Daşbacak, Mehmet Cihat Alçiçek, Hülya Alçiçek, Ali Bülbül. Amasya Üniversitesi: Hüseyin Onur Erdem. Diğer Işbirlikçileri: Nalan Fırat, Arif Duygun, Kadir Özel, Onur Turan.

için Kültür Bakanlığı temsilcisi Ömer Severoğlu'ya (2019) ve Şebnem Güllüsaç'a (2020) teşekkür ederim.

Çalışmalar aşağıdaki İtalyan kurumlarının (Üniversiteler Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Ulusal Araştırma Konseyi, Lecce Salento Üniversitesi), İtalyan ve Türk sponsorların (Lecce Quarta Caffè, Denizli Kömürcüoğlu Mermer) desteğinde gerçekleştirildi; FIAT-Tofaş ve Koç-Vakfı sponsor olarak Ploutonion restorasyon çalışmalarına katkıda bulundular; Tofaş CEO'su Cengiz Eroldu ve Tofaş G. Müdürü Ömer M. Koç'a projeye verdikleri destek için en içten teşekkürlerimi sunarım. UDAS-International Consulting Inc. Müdürü arkadaşım Cafer Sait Okray her zaman Hierapolis Kazılarının yanında yer almıştır.

Çalışmalar kentin anıtsal merkezinden başlayarak sunulacaktır (Resim: 1).

EVLER – 104. İNSULA3 (Resim: 1 f)

2019 yılında "Manasse Yazıtlı Ev"deki araştırmaların tamamlanması amacıyla insulanın batı tarafındaki çalışmalara yeniden başlandı. 2018 yılı kazı yerinin yanındaki geniş bir alan sınırlandırıldı. Yüzey toprağı kaldırıldı ve bazı Orta Bizans Dönemi duvarları ortaya çıkartıldı.

Kazı çalışmaları 2018 yılında kazısı yapılan alana bitişik A ve B bölgelerinde yürütüldü (Resim: 2). Proto ve Orta Bizans dönemleri arasındaki karmaşık geçiş dönemi doğrulanarak C Bölgesi'nde iki mekânın kazısı derinleştirildi. Bu son dönemde yeni yapıların inşası, yeni duvar bölümleriyle mekanların orijinal düzenlerini derinden değiştirmiştir. Bu döneme tarihlenen uzun dar bir mekan bir merdiven için kullanılmıştır: devşirme ögelerle inşa edilmiş ilk basamaklar tespit edildi.

Proto Bizans yapılarının araştırılması Yazıtlı Ev'in sınırlarının belirlenmesini ve avluya bitişik bir mekanın keşfedilmesini sağladı. Bu mekan opus spicatum pişmiş toprak tuğlalarla döşelidir. Duvar yapılarının izleri ve daha eski yıkıntılar Proto Bizans tabakalarının altında tespit edildi, evin ilk yerleşimine ait olabilir.

B Bölgesi'ndeki kazı, iyi durumda korunagelmiş duvarlar ve son dönemin yıkıntılarıyla birlikte insulanın sınırlarının saptanmasını sağladı.

APOLLON KUTSAL ALANI VE NYMPHAEUMU (Resim: 1, c-d)

Kutsal Alan'ın Üst ve Alt Terası - Güney ve Kuzey Bölüm 4

2019 yılında Güney Dor *Portiko*su alanındaki çalışmalara yeniden başlandı. (Resim: 3, 4).

Aralarında bir aziz kabartmasını taşıyan pişmiş toprak eulogianın (ampulla) da yer aldığı keramik malzemelerle tarihlenen Proto Bizans Dönemine (İ.S. VI. yy.) ait tabakalar ortaya çıkartıldı.

3 Prof. Dr. Ilaria Romeo, Dr. Davide Arnesano, Floransa Üniversitesi

4 Prof. Dr. Grazia Semeraro, Valentina Aquilino, Gaia Sabetta, Salento Üniversitesi

Kireç üretimi yapılan "kireçtaşı" bir yapı saptandı. Devşirme malzemeyle yapılmış duvarlarla sınırlandırılmış bir yapıdır, devşirme malzemeler arasında kabartmalı bir mermer parça da yer almaktadır (US 4210, Resim: 4). Sauroktonos tipinde genç Apollon'a bağlanabilen bir erkek figürünün alt kısmı korunmuştur (Resim: 5). Mekânın içindeki kazı sismik kökenli bir kırığı ortaya çıkarttı. Üst kısmında Proto Bizans tabakaları sıralanmıştır, alanın kullanım kronolojisinde bir referans noktasıdır. Mekânın kullanımı, depremin meydana geldiği dönem olan VI. yüzyıldan sonra kesintiye uğramıştır.

Kazı çalışmaları *portiko*nun doğu kısmına doğru genişletildi. Bir kısmı 1960'lı yıllarda kazısı yapılmış daha sonra kesitlerden düşen kalın toprak tabakasıyla kapanmış olan arka duvarın temelleri gün ışığına çıkartıldı. Bu çalışma *portiko*nun yapısının açıklığa kavuşmasını ve kesitin üst kısımlarında görülen stratigrafinin ortaya çıkartılmasını sağladı. 1960'lı yıllarda yapılan kazılardan sonra birikinti toprağının kaldırılması aralarında bir sütun başlığının da yer aldığı A yapısına ait bazı blokları gün ışığına çıkarttı.

Bu çalışma yeni bir figürlü akroterin ortaya çıkartılmasını sağladı, çiçeğin içinden çıkan bir kadın büstü betimlenmiştir. Akroter büyük olasılıkla B Tapınağı'na (Apollon) aittir (Resim: 6). Arka duvarının kazısı sırasında sarımsı killi kalın bir tabaka belirlendi, duvarın arkasına ve yarım sütunların etrafına birikmiştir. Bu seviye pişmemiş tuğla sırasına ait olmalıdır, sütunlar arasındaki açıklığı kapatan traverten blokların arasına belirli bir yüksekliğe kadar yerleştirilmiştir. Kronolojisi Proto Bizans Dönemi olabilir.

Traverten merdivene bitişik mekânın kazısı yeniden açıldı (Resim: 3, 7). İ.Ö. I. yy.a ve Augustus Dönemine tarihlenen temel tabakalarının keşfedilmesine başlandı. Bu açma kutsal alanın yerleşim kronolojisini belirlemek için son derece önemlidir (Resim: 7).

Mekân içindeki kazı çalışmalarına devam edildi. Temele ait kısım ortaya çıkartıldı. En alt seviyede Geç Helenistik Döneme ait malzeme (yarım daire biçimli kabartmalı kaseler ve kahverengi astarlı kaseler) bulundu, böylece merdiven ve kutsal alanın ilk yapılaşmasının temeli tarihlendirildi (Augustus- Iulius Claudiuslar Dönemi öncesi).

*Nymphaeum*un güney duvarı boyunca Bizans Döneminde birikmiş olan geniş birikinti tabakalarının kaldırılmasına devam edildi. Kazı, *portiko*nun döşeme seviyesinde kesildi.

Diğer iki çalışma Kutsal Alan'ın kuzeyinde gerçekleştirildi. Kuzey Dor *Portiko*su'nda temellerin kronolojisini araştırmak için kazılara devam edildi. Kazı batıda Proto Bizans duvarı 23'ün batısında sınırlandırıldı (Resim: 3, 2). İçinde, bir önceki çalışmada tespit edilen Bizans Dönemi stratigrafisiyle karşılaşıldı, İ.S. I. yy. malzemeleri arasında bu döneme ait artık malzemeye (residual) rastlanmıştı. Proto Bizans Döneminde yapılan kazı, I. yy. *portiko*sunun seviyesinin aşağısına inmiştir.

Bizans Duvarı 23'ün son derece zengin Geç Hellenistik ve Augustus Dönemi tabakalarının üstünde yer aldığı anlaşılmaktadır. Bu seviyede *stylobat*a paralel bir kesik tespit edildi, burası *portiko*nun arka duvarının temel seviyesidir (*stylobat*a 6.50 m. mesafededir ve bu

ölçü daha iyi korunduğu kuzeyde *portiko*nun genişliğiyle aynıdır). Bu varsayım gelecekte doğrulanacaktır. Kazı Orta Bizans duvarına kadar genişletildi. Kazı çalışmaları sonunda stratigrafinin korunması için yeşil ağ ile kapatılacaktır.

Üst *portiko* alanında (Resim: 3, 1), kutsal alanın sınırlarını belirlemeye yönelik bir araştırma başlatıldı. Bu alandaki kazı çalışmaları kuzeye doğru kutsal alanın sınırlarının tespit edilmesi amacıyla genişletildi. Bu alandaki çalışmalar 2005 yılında bırakılmıştı. Bir düzenleme yapılmasının planlanması gereklidir.

Kazı, alt *portiko*nun hizasıyla aynı olan bir Bizans duvarının belirlenmesini amaçlamaktadır (Resim: 8). Yanında (güney taraf) beyazımsı sıkıştırılmış toprak döşeme yer almaktadır, yine Bizans Dönemi'nde terrakotta boruların yerleştirilmesi için kazılmıştır.

Bizans Duvarı ile bağlantılı seviyelerin kazısına devam edildi (*portiko*nun doğrultusunu takip etmektedir). Belgelemenin tamamlanması amacıyla çevredeki tüm alan temizlenerek gün ışığına çıkartılmaktadır. 2005 yılındaki kazının kesiti temizlendi (*eskharon* boyunca) ve Bizans Döneminde *eskharon*un kuzey sınırı boyunca açılmış olan açma ortaya çıkartıldı. Bu açma beyazımsı sıkıştırılmış toprağı da kesmektedir. Çalışmaların sonunda Bizans duvarının yanındaki alan beyazımsı sıkıştırılmış toprağın korunması için yeşil ağ ile kapatılacaktır.

2019 yılında bazı restorasyon çalışmaları da gerçekleştirildi. Kutsal alanın kuzey tarafında (Resim: 3, 1), depremler nedeniyle güçlü yıkıntı izleri görülen mermer merdivenin kapsamlı bakım ve restorasyon çalışmasına başlandı.

Yapının blokları arasında büyümüş bitkiler temizlendi. Yeni bitkilerin çıkmasını engellemek amacıyla çatlaklar harçla kapatıldı. Olası yıkıntıların engellenmesi için basamaklara destek uygulaması yapıldı (Resim: 9).

Uygulanan malzeme antik dönemde kullanılmış olanla uyumlu bir harçtır, bloklar arasına 2-3 cm.lik tabakalar haline destek olarak yerleştirildi.

Merdivenlerin bakım ve restorasyon çalışmalarına 2020 yılında da devam edildi. Kutsal Alan'ın kuzey tarafında çalışma döneminin başında başlatılan mermer merdivenin restorasyon ve bakım çalışmalarına devam edildi. Temizlikten sonra basamakların birleşim yerleri harçla düzeltildi ve olası yıkıntıları engellemek amacıyla basamakların altyapısı sağlamlaştırıldı (Resim: 10). C Yapısı'nın arkasındaki mermer döşemede de aynı uygulamalar gerçekleştirildi.

NYMPHAEUM[5] (Resim: 3, 8)

2019 yılında aşağıdaki kazı çalışmaları gerçekleştirildi. Havuzun etrafında 2018 yılında yapılan kazı yeniden açıldı, arkeolojik tabakaların korunması için yerleştirilmiş olan malzemeler kaldırıldı.

5 Prof. Dr. Lorenzo Campagna; Dr. Alessio Toscano Raffa; Marta Venuti, Messina Üniversitesi

*Nymphaeum*un kuzey dış tarafındaki geniş alanın yerleşim evrelerinin anlaşılması amacıyla temizlenmesine başlandı (Resim: 3, 3).

2010 yılındaki kazıya yeniden başlandı, Dor *portiko*sunun temel yapıları gün ışığına çıkartıldı, üst kısmı korunagelmemiştir (güney taraftan farklı olarak). Alanın teras duvarı işlevi de gören kuzey köşesinin temeli ortaya çıkartıldı. Bu temelin dışında, *portiko*nun temelinden önceye tarihlenen traverten bloklardan yapılmış bir temel yapısı tespit edildi, kutsal alanın en eski dönemleriyle ilgili bilgi verebilir (Resim: 11, US 6003).

Ayrıca, mekânın içinde tespit edilen fayın devamında bulunan çöküntünün içinde büyük bir yıkıntı ortaya çıkartıldı.

Bu veriler kutsal alandaki yapıların terk edilme ve yıkılma dönemlerinin anlaşılması için son derece önemlidir.

*Nymphaeum*un kuzey tarafı boyunca fayı geçen kemerin olduğu yerde bloklardan oluşan bir duvara ait büyük bir çöküntü saptandı. Fayı kapatan kemerli yapının devamına ait olmalıdır.

Daha batıda yer alan kısımdaki (*nymphaeum*a bağlanan *portiko* boyunca), Roma Dönemi yapılarının duvarları Orta Bizans Döneminde bir yağ değirmeni olarak kullanılmıştır. Orta Bizans Dönemine ait kullanım tabakaları ortaya çıkartıldı.

Kuzey *portiko*nun yapılarını kapatan traverten kanalın kazısına başlandı. Kanalın yanındaki alanın son kullanımına işaret eden daha geç yapılara ait bazı çevre duvarları saptandı. Kalker kanal kompresör kullanılarak kaldırıldı.

Restorasyon çalışmalarına gelince, 2019 ve 2020 yıllarında *nymphaeum*un restorasyon projesinin hazırlanmasına yönelik aşağıdaki faaliyetler gerçekleştirildi.

Temizlik, sağlamlaştırma ve restorasyonu yapılacak mimari blokların kontrol çalışmalarına başlandı. Bu çalışmalar, *nymphaeum*un etrafında 1960'lı yıllarda yapılan kazıların gerçekleştirildiği çok sayıda bloğun depolandığı alanda yapıldı. Neredeyse tam olarak korunmuş birinci düzenin korniş sistemi tespit edildi.

Bloklar temizlik çalışmalarının yapılacağı "kum havuzu" alanına taşındı. Çok sayıda sütun gövdesi, bazı başlıklar ve kaideler tespit edildi. *Arkhitrav*ların bir kısmı yeniden düzenlendi. Bu veriler önümüzdeki kış gerçekleştirilmesi planlanan restorasyon projesinde kullanılacaktır.

*Nymphaeum*un mimari bloklarının sağlamlaştırma ve restorasyon çalışmaları, mermer yüzeylerdeki tabakaların ve likenlerin mekanik olarak kaldırılmasıyla başladı (Resim: 12).

Yine *nymphaeum* yapısının restorasyon çalışmalarına yarım daire biçimli eksedranın içinde ve podyumda büyümüş ot ve çalılıkların temizlenmesiyle başlandı. İlk restorasyonlar (1960'lı yıllar) sırasında yapılmış çimento dolgular çıkartıldı ve blokların bağlantıları yapıldı. Kullanılan malzeme antik dönemde kullanılan harca uygundur ve bloklar arasında 2/3 cm. olarak uygulandı.

PLOUTONİON[6] (Resim: 1, e)

Ploutonion alanında, 2019 yılının Temmuz ve Ağustos aylarında Denizli Müzesi ile işbirliğinde alanın halka açılması ve engelli ziyaretçilerin de ziyaret edebilmesi amacıyla uzun süren restorasyon çalışmaları gerçekleştirildi. Bu amaçla engelli ziyaretçilerin erişimi için gerekli özellikleri taşıyan yükseltilmiş bir rampa hazırlandı. Rampaya bağlanan bir güzergâh ile *ploutonion*dan tiyatroya erişim sağlandı. Bu alanda heyetin çalışmalarının ilk iki haftasında bir dizi düzenleme çalışması gerçekleştirildi. Alan bloklardan ve güzergahı engelleyen bir yığın taştan temizlendi, eğimler kaldırıldı ve güzergah çakıl taşıyla kaplandı. Çalışmalar sırasında geç döneme ait yapılar tespit edildi, olasılıkla çobanların kullandığı yapılardır, belgelendi ve yerinde bırakıldı. Engelli güzergahı bu yapıların arasından geçmektedir.

Ploutonion alanında mağaranın önündeki büyük Bizans duvarının restorasyon çalışmalarına devam edildi, temizlik, bitkilerden arındırılması ve blokların arasındaki boşlukların harçla doldurulması gerçekleştirildi.

*Ploutonion*dan tiyatroya bağlantı yolunu belirtmek için, Denizli Belediyesi tarafından sağlanan ahşap demiryolu traversleri kullanıldı. Traversler temizlendi ve yanmaz bir kaplama uygulandı ve sonra yerine yerleştirildi. Güzergahın kum tabakası sıkıştırma silindiri ile bastırıldı (Resim: 13). Alan çalışmaların sonunda güzergahın kazı alanları ve şantiyeden ayrılması için çit ile sınırlandırıldı. Bu rotayı yönlendiren işaretler yerleştirildi.

2020 yılında tüm alanın temizliği yapıldı ve zararlı otlar çıkartıldı. 2019 yılında yapılan, engelli ziyaretçilerin alanı gezmesini sağlayan güzergahın bakım ve sağlamlaştırma çalışması yapıldı. Güzergahın son kısmı sıkıştırılmış ve sertleştirilmiş taş ile yapılmıştır. Daha sağlam ve engelli ziyaretçilerin daha kolay hareket edebileceği bir yüzey elde etmek için daha ince taneli taş sağlamlaştırıcı bir sıvı (Insogen Soil Hardener) ile karıştırılarak yüzeye uygulandı.

KUZEY NEKROPOLİS[7] (Resim: 1, b)

Pisa Üniversitesi araştırma biriminin çalışmaları, Kuzey Nekropolis ve yayıldığı alandan gelen mermer ve traverten lahitlerin araştırılmasına ayrıldı. Özellikle, aşağıdaki çalışmalar tamamlandı: 1) Heyetin depolarında korunan, 169-174 No.lu mezar kontekstlerinden gelen 216 adet mermer lahit parçasının kataloglanması; 2) 169c mezar kompleksinin ve oradaki yazıtlı traverten lahitlerin detaylı incelemesi; 3) Kuzey Nekropolis'teki çeşitli mezar tiplerine ait mezar yapılarının eksedralarının ve 200 oturma basamağının kataloglanması. (1) ve (2)'deki çalışmaların tamamlanması, araştırma biriminin inceleme programının bilimsel çalışmalarının noktalanmasını sağladı. (3)'de söz edilen araştırma bir bütün olarak nekropolise ayrılmış çok yıllık bir araştırma projesinin tamamlanmasının ön çalışmasıdır.

6 Prof. Dr. Francesco D'Andria, Dr. Pio Panarelli, Salento Üniversitesi

7 Prof. Anna Anguissola (Pisa Üniversitesi).

PHRYG NEKROPOLİSİ[8] (Resim: 1, a)

2019 yılı kazı çalışmaları (Resim: 14). Alanın temizlenmesiyle çalışmalara başlandı, geçen sene jeodren ve toprakla yapılan koruma kaldırıldı. Kazı alanı doğuya doğru genişletildi ve 5 m.x10 m.lik bir alan açıldı. Yüzey toprağı alüvyondur ve hiçbir buluntu bulunmamaktadır.

Kazı alanının yüzey toprağının kaldırılmasından sonra, tüm yüzeyde yoğun killi oldukça sert ve az sayıda keramik malzeme içeren bir tabakayla karşılaşıldı: modern dönem kalıntılarından başka Bizans Dönemi'ne tarihlenen bir kaç keramik parçası ele geçirildi.

Kazı alanın kuzey tarafında bir önceki kazı döneminde belgelenen nekropolisin terk edilme dönemine ait olabilecek bir tabaka belirlendi; keramik parçaları arasında Arkaik Döneme tarihlenebilecek bir gövde parçası tespit edildi.

Genişletilen kazı alanının güney tarafındaki derinleştirme modern yolun ortaya çıkartılmasını sağladı. Asfalt yolun altında, bir önceki kazı döneminde de görülen yolun hazırlık tabakalarına rastlandı ve kuzeye doğru belirli bir eğim saptandı. Genişlemenin güneyindeki araştırmaların devam etmesiyle orta ve büyük taşlardan oluşan heterojen bir birikinti gün ışığına çıkartıldı. Büyük olasılıkla bir önceki kazı döneminde ortaya çıkartılmış olan 2018 yılı kazısının güneydoğu köşesinin arkasındaki yapıya aittir.

Aynı zamanda 2016 yılında Denizli Müzesi arkeologları tarafından araştırılmış mezar yapılarının güneyinde araştırmalar başlatıldı (Resim:14). Kuzey genişlemenin olduğu yerde sıkıştırılmış yolun devamına rastlandı, daha önceki kazı döneminde tespit edilmişti (2018). Araştırmanın derinleştirilmesi ayrıca US 61'in güzergahının hemen doğusunda bir sınırlandırma yapısının keşfedilmesini sağladı. Bu sonuncusu orta büyüklükteki taşlarla ve kalker bloklarla yapılmıştır. Kuzey genişlemenin batısında eğrisel planlı bir mezar yapısının kalıntısı belgelendi, orta büyüklükte ve küçük taşlardan yapılmıştır (US 101).

Güney alanda dörtgen planlı bir yapının kalıntılarına ait olan yıkıntı tabakası US 62 daha iyi ortaya çıkartıldı, travertenin dış yüzeyinden büyük levhalarla yapılmıştır. Çatısı olmayan bir çevre duvarı olduğu varsayılabilir. Yıkıntıda çok sayıda şist taş ve düzgün formlara sahip olmayan kuvarsit taş batı tarafta yoğunlaşmıştır. Olasılıkla çevre duvarının kuzeybatı köşesinde yer alan bir yapıya aitti. Taşların ve blokların konumu, çöküşün dinamiklerini yeniden inşa etmeyi ve eşzamanlı olarak, belki de sismik bir olay nedeniyle meydana geldiğini varsaymayı sağlamaktadır (Resim: 15).

Kazı çalışmalarının sonunda yapılar korunmaları için jeodren ve yeşil ağ ile kapatılacaktır.

8 Prof. Grazia Semeraro, Dr. Vito Giannico, Salento Üniversitesi.

TOPOGRAFYA ARAŞTIRMALARI[9]

2019 yılı ölçüm çalışmalarının esas amacı Hierapolis Antik Kenti'nin üç boyutlu haritasını gerçekleştirme, kentte çok sayıda kazı alanı ve anıtın önceki 3 boyutlu modelleme faaliyetlerini tamamlama amacını taşımaktadır. Kent ölçeğindeki bu 3D dokümantasyon için, dronlar tarafından yapılan Fotogrametri, çalışmanın amacı için en uygun araştırma tekniği olarak tanımlandı; özellikle, sabit kanatlı bir dron modelinin piyasadaki, dengeleyici kamera ve eğik görüntüler alabilen yenilikçi mevcudiyeti nedeniyle (SenseFly tarafından SODA 3D kamera ile Ebee x) istenilen amaca ulaşılabilir. Projenin test alanı olarak tanımlanan kazı alanlarının ve anıtsal komplekslerin belgelendirilmesinde geçen yıllarda olduğu gibi kullanılmıştır.

Amaç, Heyetin çeşitli çalışma ekiplerine, farklı çalışmalar ve uygulamalar için uygun ve farklı ölçeklerde temsil modellerini çıkarmak için yararlı olan çoklu sensör yöntemlerinin entegrasyonundan elde edilen yoğun ve doğru 3D modellerini sağlamaktır. Kentin tamamı ve çevre alanlarıyla ilgili uçuşların ötesinde (kalkerli betonarme), 2019 yılındaki metrik araştırmalarda incelenen alanlar şunlardır: - Apollon Kutsal Alanı ve *nymphaeum* - kuzey nekropolisin anıtsal yolunun ilk kısmı. – Phryg köyü ve olası kalesi – Aziz Philippus *Martyrion*u (3D modellerin navigasyonunu destekleyen video).

İNCELEMELER VE ARAŞTIRMALAR

2019 Yılı: Çeşitli kazı alanlarından gelen eserlerin kataloglanması ve çizimleriyle fotoğraflanmalarına devam edildi. Evlerde (Dr. Elisa Pruno e Martina Rodinò, Floransa Üniversitesi), Apollon Kutsal Alanı'nda (Dr. Serena D'Alfonso) bulunan keramiklerin incelenmesine devam edildi. Apollon Kutsal Alanı'ndaki heykellerin incelenmesine yeniden başlandı (Dr. Vincenzo Ria). Faunalar Dr. Anna Maria Loconte Scarcelli tarafından sınıflandırıldı.

2019 kazı malzemeleri yıkandı ve ön sınıflandırılması yapıldı. GIS sistemine veriler girildi (Michele Leo, Raffaele Rizzo).

Sikkelerin ve küçük buluntuların restorasyonu Arif Duygun tarafından yapıldı.

2020 Yılı: Tiyatronun önündeki şantiye alanı (Resim: 1, g). Mimari blokların düzenlenmesi projesi.

Tiyatronun önündeki alanın yeni ve daha organik düzenlemesi için Dr. Onur Erdem tarafından mermer blokların sayım çalışması başlatıldı. Bu çalışma temelinde yeni sistem için gerekli olan alan hesaplanabilecektir. Düzenleme çalışmaları önümüzdeki çalışma döneminde başlayacaktır.

*Nymphaeum*un bloklarının incelenmesi ve kataloglanması. Prof. Dr. Lorenzo Campagna (Messina Üniversitesi) tarafından 2019 yılında başlatılan *nymphaeum*un mimari ögelerinin sistemi kataloglanması çalışmalarına önümüzdeki yıllarda gerçekleştirilecek olan anastylosis

9 Torino Politeknik Grubu: Prof. Antonia Spanò, Dr. Filiberto Chiabrando, Dr. Giulia Sammartano.

projesinde kullanılacak blokların belirlenmesi ve Nymphaeumun önündeki alanda sergilenmesi projesinin hazırlanması amacıyla devam edildi.

Heyet Evi'nin depolarında 2019 yılı kazılarında bulunan eserlerin incelenmesi gerçekleştirildi. Apollon Kutsal Alanı'nda bulunan Roma Dönemi keramikleri Dr. Valentina Aquilino tarafından incelendi. Dr. Marta Venuti *nymphaeum*da ve Dr. Vito Giannico Phryg Nekropolisi'nde bulunan malzemelerin incelemesini gerçekleştirdi.

Kataloglama çalışmalarını çizim ve fotoğraf belgelemeleri izledi.

KONFERANSLAR VE YAYINLAR

2019 yılı Konferanslar ve Sempozyumlar (G. Semeraro):

-Roma (13.03.219 – Türkiye Cumhuriyeti Büyükelçiliği, Yunus Emre Enstitüsü) *"Hierapolis di Frigia. Archeologia di una città dell'Asia Minore"* ;

-Istanbul (30.03.2019 – İtalyan Kültür Enstitüsü) *"Archeologia dei fenomeni di interazione e scambio in un contesto pluristratificato: il caso di Hierapolis di Frigia/Çok katmanlı bir bağlamda etkileşim ve değişim olgusunun arkeolojisi: Phrygia Hierapolisi örneği"* ;

-Lecce (21.05.2019 - Museo Storico Archeologico Università del Salento, MUSA), *"Nuove ricerche a Hierapolis (Turchia)"* ;

-Diyarbakır (16/21.06.2019) - 41st International Symposium of excavations, surveys and archaeometry) *"Excavation and Restoration Work at Hierapolis of Phrygia. The 2018 Campaign"*;

-Taranto (04.12.2019 - Museo Archeologico Nazionale di Taranto, MARTA) - *"Dove la terra trema. Archeologia dei terremoti e nuove ricerche a Hierapolis di Frigia"*.

2019 yayınları aşağıdaki gibidir:

Monografiler

-A. Zaccaria Ruggiu, *Le abitazioni dell'insula 104 a Hierapolis di Frigia, Hierapolis di Frigia* XII, Istanbul 2019.

-M. Limoncelli, *Virtual Hierapolis. Virtual Archaeology and Restoration Project (2007-2015)*. Hierapolis di Frigia XIII, Istanbul 2019

Makaleler

-G. Semeraro, *Çok katmanlı bir kontekstte etkileşim ve değişim olgusunun arkeolojisi: Phrygia Hierapolisi örneği - Archeologia dei fenomeni di interazione e scambio in un contesto pluristratificato: il caso di Hierapolis di Frigia* , in Il cosiddetto 'contatto culturale': interazione, movimenti di popolazione, scambio o commercio, Atti del Convegno Missioni Archeologiche Italiane – Istituto Italiano di Cultura –, Istanbul – 28-30 Marzo 2019, Arkeoloji ve Sanat, s. 105-118

-Semeraro G. *Archeologia Classica nel Mediterraneo. Le Missioni in Turchia e a Malta*, in Capasso M. (ed.) Sessanta anni di Studi Umanistici nell'Univeristà del Salento, Lecce, edizioni Milella 2019, s. 141-162

-D'Andria F., *The cult of Cybele in Hierapolis of Phrygia, in G.R. TSETSKHLADZE (ed.), Phrygia in Antiquity: From the Bronze Age to the Byzantine Period*. Colloquia Antiqua 24.

-D'Andria F.*The Ploutonion of Hierapolis in the 5th-7th c. A.D*., Journal of Roman Archaeology 32, fasc 1, 2019, 505-515.

-D'Andria F., Altunel E., *Pamukkale Travertines: A Natural and Cultural Monument in the World Heritage List*, in C. Kuzucuoğlu et al. (ed.), Landscapes and Landforms of Turkey, in World Geomorphological Landscapes, 2019, 219-229.

-D'Andria F., Cantisani E.1, Vettori S., Bracci S., Degano I., Lucejko J.J., Ismaelli T.), *The Ploutonion of the Archaeological Site of Hierapolis (Turkey): A Gate to the Underworld and the Knowledge*, in Open Access J Arch & Anthropol, 1(3): 2019. OAJAA.MS.ID.000514.

-Valluzzi, M.R., Marson, C., Taffarel, S., Salvalaggio, M., Deiana, R., Boaga, J., (2019) *Structural Investigations and Modelling of Seismic Behaviour on Ruins in the Monumental Area of Hierapolis of Phrygia,* RILEM Bookseries, 18, s. 1849-1857, doi: 10.1007/978-3-319-99441-3_198

-Marson C., Sammartano G., Spanò A., Valluzzi M.R. (2019) *"Lidar data analyses for assessing the conservation status of the so called Baths-Church in Hierapolis of Phrygia"*. In: 'The International Archives of the Photogrammetry, Remote Sensing and Spatial Information Sciences', Cantini L.,Pracchi V.,Rinaudo - F.,Previtali M.,Grimoldi A.,Scaioni M.,Brumana R. Eds. Volume 42, Issue 2/W11; GEORES2019, 2nd International Conference of Geomatics and Restoration Milano (Italy) 8-10 May 2019, s. 823-830. https://doi.org/10.5194/isprs-archives-XLII-2-W11-823-2019 - OA paper

-M. P. Caggia, *L'acqua dell'Apostolo Filippo a Hierapolis di Frigia, in G. Cuscito (ed.) Cura aquarum. Adduzione e distribuzione dell'acqua nell'antichità*, Antichità Altoadriatiche LXXXVIII (2018), s. 439-456

-G. Scardozzi, *The provenance of marbles and alabasters used in the monuments of Hierapolis in Phrygia (Turkey): new information from a systematic review and integration of archaeological and archaeometric data*, in Heritage 2, 2019, s. 519-552.

-G. Scardozzi, *Nuovi dati per la ricostruzione della topografia antica del territorio di Hierapolis di Frigia tra l'epoca ellenistica e quella bizantina*, in Journal of Ancient Topography, 29, 2019, s. 91-170.

S. Vettori, E. Cantisani, L. Chelazzi, O. A. Cuzman, G. D. Gatta, F. D'Andria, *"The dark colour of the Ploutonion at Hierapolis of Phrygiae" (Turkey)*. Archaeometry 61 (2019) 1-12.

2020 yılı Konferanslar ve Sempozyumlar (G. Semeraro):

-HIERAPOLIS DI FRIGIA (TURCHIA). STUDI E RICERCHE IN CORSO, 2019-2020 Arkeolojik Miras Yüksek Lisans Okulu Akademik yıl açılışı - Milano Katolik Üniversitesi - Phrygia Hierapolisi 104. insuladaki konutlar kitabının sunumu. Phrygia Hierapolisi XII, küratör Annapaola ZACCARIA RUGGIU, (İstanbul 2019) (G. Semeraro, A. Zaccaria Ruggiu, N. Zimmermann'ın katkılarıyla)

- Dove la terra trema. Archeologia dei terremoti e nuove ricerche a Hierapolis di Frigia, Doktora Konferansı: Storia, Culture e Saperi dell'Europa Mediterranea dall'antichità all'età contemporanea, Università della Basilicata, Potenza, 29.1.2020

- Hierapolis of Phrygia, Arkeolojik Kazılar Webinarı, AKMED, 15-17 Haziran 2020, Zoom online (https://www.youtube.com/channel/UC-WpbRDEE0ia1QAGUsS-BKw)

- Phrygia Hierapolisi Roma ve Bizans Dönemleri'nde kent peyzajlarında alanların biçimi ve işlevi. Hierapolis di Frigia. Forma e funzione degli spazi nei paesaggi urbani di età romana e bizantina, in Kamusal alan, özel alan. Türkiye'deki arkeolojik çalışmalara eğitim araştırma ve kazıda İtalya katkısı, İstanbul İtalyan Kültür Merkezi tarafından düzenlenen Online Webinar Konferans Serisi, 26/11/2020 – 03/12/2020 – 10/12/2020.

2020 yayınları aşağıdaki gibidir:

Monografiler

-Sara Bozza, *Architettura Ionica a Hierapolis di Frigia*. Hierapolis di Frigia XIV (İstanbul: Ege Yayınları, 2020).

Makaleler

-Grazia Semeraro, *Phrygia Hierapolisi Roma ve Bizans Dönemleri'nde kent peyzajlarında alanların biçimi ve işlevi Hierapolis di Frigia. Forma e funzione degli spazi nei paesaggi urbani di età romana e bizantina*, in Kamusal alan, özel alan. Türkiye'deki arkeolojik çalışmalara eğitim araştırma ve kazı'da İtalya katkısı - Lo spazio pubblico, lo spazio privato. Contributo delle missioni archeologiche italiane a scavi, ricerche e studi in Turchia, İstanbul İtalyan Kültür Merkezi, Istanbul 2020

- Phrygia Hierapolis'i (Pamukkale) 2017-18 Yılı Kazı Ve Restorasyon Çalışmaları. 41.

Kazı Sonuçları Toplantısı, 2. Cilt, Kültür ve Türizm Bakanlığı, KültürVarlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü 41. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu 17-21 Haziran 2019, Dicle Üniversitesi, Diyarbakır, Ankara 2020, pp. 203- 226, e-ISSN: 2667-8845

https://kvmgm.ktb.gov.tr/Eklenti/73588,41kazi2pdf.pdf?0

-Grazia Semeraro, Bir Phrygia Kenti: Hierapolis, Toplumsal Tarih 321, Eylül 2020, 86-89

-Anna Anguissola, Silvana Costa, *I sarcofagi della Necropoli Nord di Hierapolis in contesto: due casi di studio*, in Studi Classici e Orientali 66, s. 301-328.

Resim: 1

Resim: 2

Resim: 3

Resim: 4

Resim: 5

Resim: 6

Resim: 7

Resim: 8

Resim: 9

Resim: 10

Resim: 11

Resim: 12

Resim: 13

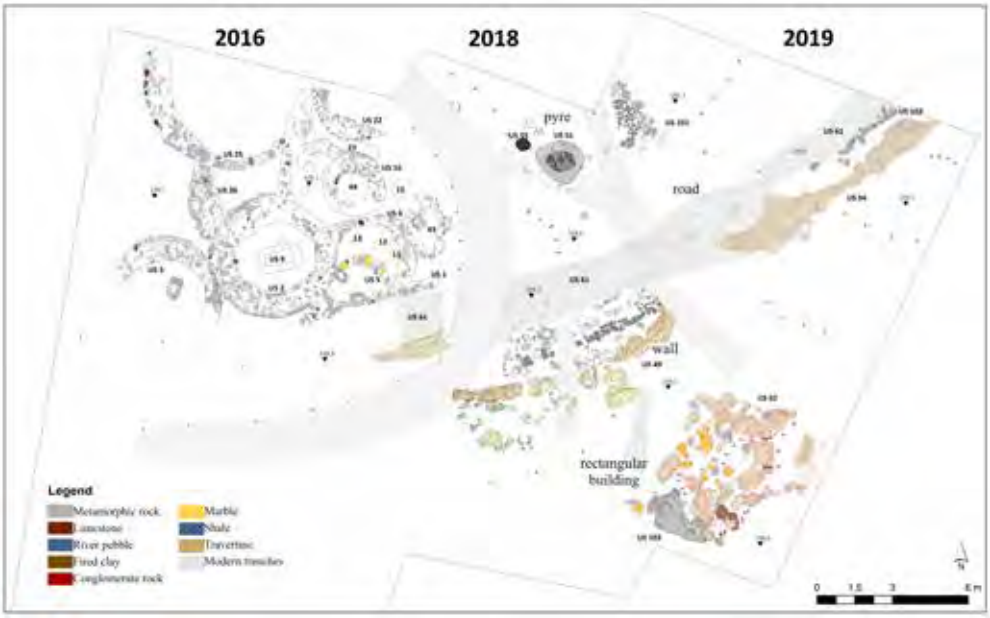

Resim: 14

Resim: 15

ŞANLIURFA KALESİ 2020 YILI KAZILARI

Gülriz KOZBE*

Eyüp CANER

Akarcan GÜNGÖR

GİRİŞ

Şanlıurfa Kalesi 2020 yılı kazıları, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne yapılan müracaatlar sonrasında[1] CK016303/2020 No.lu Cumhurbaşkanlığı Kararı ile karara bağlanarak Batman Üniversitesinden Prof. Dr. Gülriz Kozbe'nin başkanlığı altında oluşturulan bir ekip[2] ile 17 Ağustos 2020 tarihinde başlamıştır. Şanlıurfa Müze Müdürlüğü'nün gerçekleştirdiği küçük çaplı kurtarma kazıları dışında herhangi bir sistemli arkeolojik kazının yapılmadığı kalede böylelikle ilk sistemli kazı başlamış olmaktadır. Kalenin tarihçesi hakkında sınırlı bilgiye sahip olmamız, Şanlıurfa Kalesi'nde gerçekleştirilecek kazıların önemini bir kat daha artırmaktadır[3].

Şanlıurfa Kalesi, Şanlıurfa kent merkezinde, Balıklıgöl'ün hemen güneyinde bulunan Dambak Tepesi'nde yer almaktadır. Kale, Top Dağı'ndan bir vadi ile ayrılan Eosen yaşlı kalkerden oluşan bir tepeliğe kurulmuştur[4]. Kalenin çevresi, kesme kalker taş bloklardan örülmüş sur duvarları ile çevrilidir. Eğimin az olduğu doğu ve güney yönünde kale, sur duvarlarına ek olarak ana kayanın oyulması sureti ile oluşturulmuş geniş ve derin bir hendekle çevrelenmiştir. Söz konusu hendek, kuzey sur duvarının batı kesimlerinde, eğimin azaldığı

* Prof. Dr. Gülriz KOZBE, Batman Üniversitesi Fen-Edebiyat Fak. Sanat Tarihi Bölümü, Batman/TÜRKİYE, gkozbe@yahoo.com
Öğr. Gör. Eyüp CANER, Batman Üniversitesi, Sason MYO, Eser Koruma, Batman/TÜRKİYE, ptrg4444@gmail.com
Öğr. Gör. Akarcan GÜNGÖR, Batman Üniversitesi, Sason MYO, Eser Koruma, Batman/TÜRKİYE, akarcangungor@gmail.com

1 Şanlıurfa Kalesi 2020 yılı kazıları için gerekli izni ve maddi desteği sağlayan TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'ne, Müze Müdürlüğü nezdinde kazıların gerçekleşmesi adına daima yapıcı bir yaklaşım içinde olan tüm Şanlıurfa Arkeoloji Müzesi personeline ve 2020 yılı Bakanlık Temsilcimiz Şanlıurfa Müzesi uzmanlarından Müslüm Demir'e teşekkür ederiz.

2 Öğr. Gör. Akarcan Güngör (Batman Üniversitesi, 1. Kazı Başk. Yard., arkeolog, doktorant), Öğr. Gör. Eyüp Caner (Batman Üniversitesi, 2. Kazı Başk. Yard., arkeolog, MA), Arkeolog Yunus Akgün (MA), Arkeolog Habip Uçar, Sanat Tarihçisi İbrahim Çakmak (MA), Eskiçağ Tarihçisi Merve Uçar, Restoratör Sedat Ariz, Restoratör Rotinda Çetin, Jeomorfolog Araş. Gör. Aladdin Al (Dicle Üniversitesi) ve Batman Üniversitesi Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım Bölümü lisans öğrencisi Mert Kavak'tan oluşan ekibe zorlu pandemi sürecinde kazı çalışmalarının yürütülmesi adına göstermiş oldukları çaba için teşekkür ederiz.

3 Bu öneme istinaden bizi maddi ve manevi olarak büyük çapta destekleyen yerel yönetimleri de göz ardı etmemeliyiz. Dolayısıyla Şanlıurfa Valiliği'ne, Büyükşehir Belediye Başkanlığı'na ve kalenin sınırları içinde bulunduğu Eyyübiye ilçesi Belediye Başkanlığı'na teşekkürü bir borç biliriz. Son olarak kazı heyeti olarak görev yaptığımız kurumumuz Batman Üniversitesi'nin de her türlü desteği bizim için çok kıymetlidir.

4 Şahinalp 2006.

alana kadar devem etmektedir (Resim: 1). Sarp kayalık üzerine oturtulan Kuzey Sur Duvarının önüne hendek kazma ihtiyacı duyulmamıştır. Kalenin sur duvarları üzerinde boyutları ve planları birbirinden farklı burçlar yer almaktadır (Çizim: 1). Burçlardan küçük boyutlu olanlarının destek kulesi mahiyetinde olduğu düşünülmektedir. Kalenin Giriş Kapısı, Kuzey Sur Duvarı üzerinde yer almaktadır. Kalenin inşasında, üzerine kurulmuş olduğu kalker ana kaya ile aynı özelliklere sahip kesme blok kalker taşları kullanılmıştır. Farklı dönemlerde, farklı siyasi güçlerin himayesine girmiş olan Şanlıurfa Kalesi'nde, sur duvarı işçiliği ve taş kesme tekniklerindeki değişimler ile söz konusu farklı dönemleri takip etmek mümkündür.

ŞANLIURFA KALESİNİN KISA TARİHÇESİ

Şanlıurfa Kalesi'nde daha önce arkeolojik kazı yapılmamış olmasından dolayı, kalenin kuruluşu ve tarihçesi ile ilgili bilgiler sadece çeşitli yazılı kaynaklardan elde edilen bilgilere dayanmaktadır. 2020 yılının kazı çalışmalarımızın ilk yılı olması nedeniyle Şanlıurfa Kalesi ile ilgili somut veriler, ilerleyen süreçte daha geniş çaplı bir netlik kazanacaktır. Buna göre kalenin kısa tarihçesine değinecek olursak;

Kalenin bulunduğu mevkiden gelen bulgular, Neolitik Dönemden itibaren kültürel izlerin olduğunu göstermektedir[5]. Mevcut arkeolojik izlere ve yazılı kaynaklardan elde edilen bilgilere göre Şanlıurfa Kalesi'ndeki en erken veri şimdilik, kalenin kuzeyinde bulunan, şehrin silüetine hâkim olan, şehrin simgesi haline gelmiş anıt sütunların olduğu düşünülmektedir. Doğudaki sütunun kuzey cephesinde bulunan yazıtta, Süryanice "*Ben askeri komutan BAR-ŞAMAŞ (Güneşin oğlu)'*ın oğlu AFTUHA. Bu sütunu ve üzerindeki heykeli, veliaht Prens MANU kızı, kral *MANU'nun* eşi, hanımefendim ve velinimetim kraliçe ŞALMETH için yaptım" ibaresi yer almaktadır. Dolayısıyla kaledeki bu yazıt, Edessa Krallığı (M.Ö. 132-M.S. 244) Dönemine aittir[6]. Seleukoslar'ın giderek zayıflaması sonucu, bölgedeki otorite yetersizliğini değerlendiren Arâmi asıllı Süryaniler, aşiret reisi Aryu (Arslan) önderliğinde Osrhoene (Edessa) Krallığı'nı ilan ederler (M.Ö. 132). Böylece Urfa bölgesi tarihte ilk kez kendine özgü bir krallığa kavuşmuş olur. Edessa Kralı V. Abgar'ın 13-50 yılları arasındaki 37 yıllık krallık dönemi, Hıristiyanlık tarihi açısından çok önemli bir yere sahiptir. 201 yılında Urfa tarihinin ilk büyük su baskını meydana gelir. Bu tufanda 2.000'den fazla insan boğularak veya enkaz altında kalarak can verir, Hıristiyanlar Kilisesi ve Kraliyet Sarayı yıkılır. Osrhoene Eyâleti, 214 yılında bir kez daha Roma kolonisi haline getirilir. 214-240 yılları arasında IX. Ma'nu, Urfa kralı ünvanına sahip olmuş; ancak bir Roma sömürgesi haline getirilen Urfa'da hiçbir hükmü kalmamıştır. Yukarı bahsedilen, akantus yapraklarıyla süslü Korint başlıklı iki sütundan, doğudakinin kitabesinde adı geçen Ma'nu'nun bu kral olduğu tahmin

5 Şanlıurfa Müzesi'nde sergilenen ve M.Ö. 10000 yıllarına tarihlendirilen Balıklıgöl veya Urfa Adamı olarak adlandırılan insan heykeli, Balıklıgöl'ün hemen kuzeyindeki yamaçta ele geçmiştir. Ayrıca 2020 kazı çalışmalarında ele geçen çakmaktaşı ve obsidyen alet parçaları da, kalenin ve çevresinin prehistorik çağlarda insanoğluna ev sahipliği yaptığına işaret etmektedir.

6 Tonghini 2016, 435.

edilmektedir. Osrhoene Krallığı'nın 244'de yıkılışından 395 yılına dek şehirde Roma İmparatorluğu Dönemi hâkimdir. 395 yılında İmparatorluk, Doğu ve Batı olarak ikiye bölündüğünde Osrhoene Vilayeti, Doğu Roma topraklarında kalır ve 637 yılına kadar Doğu Roma ile hiçbir zaman ele geçiremeseler de Sasani Krallığı'nın etkilerinin var olduğu bir süreç yaşar. Hz. Ömer zamanında 639'da, İyâz b. Ganm tarafından fethedilerek[7] İslam coğrafyasına dahil edilen Urfa'da, Emeviler, Abbasiler, Mervaniler, Selçuklular, Memlükler, Akkoyunlular ve Osmanlılar'ın izlerini görmek mümkündür[8].

ŞANLIURFA KALESİ 2020 YILI KAZI ÇALIŞMALARI

2020 yılı kazı sezonu, 2018 yılında kaledeki güvenlik tedbirleri doğrultusunda ziyarete kapatılan Şanlıurfa Kalesi'nin yüksek ziyaretçi potansiyeli göz önünde bulundurularak tekrar ziyarete açılabilmesi için öncelikli alanlarda arkeolojik kazı, restorasyon ve konservasyon çalışmaları olarak şekillendirilmiştir. 2013 yılında kalenin kuzey sur duvarının doğu kesiminde, sağanak yağışlardan dolayı bir göçük oluşmuştur. Şanlıurfa Müze Müdürlüğü'nün bu alanda gerçekleştirdiği küçük çaplı kurtarma kazıları dışında herhangi bir arkeolojik kazının yapılmadığı kalede yoğun kültür dolgusu göçük riski oluşturmaya devam etmektedir. Bu çerçevede kazı çalışmaları, öncelikli alanlardan biri olarak kalenin merkezinde, anıt sütunların bulunduğu alanı kapsayan, kuzey sur duvarına bitişik durumdaki anıtsal yapı kalıntılarının yer aldığı "A Sektörü"nde gerçekleştirilmiştir. Bir diğer öncelikli alan ise kalenin batı kesimindeki, anıtsal yapı kalıntılarının bulunduğu "B Sektörü" adlı alandır. Kazı çalışmaları ile eş zamanlı olarak yürütülen restorasyon ve konservasyon çalışmalarına da sözü edilen öncelikli alanlarda yer verilmiştir. Bu çalışmalar kapsamında kuzey sur duvarının dış cephesi, anıt sütunların gövdeleri ve üzerinde yükseldikleri platformlar, doğu sur duvarı üzerindeki nişler ve kaleye ziyaretçi girişinin sağlandığı giriş merdivenlerinde oluşan likenler mekanik teknikler kullanılarak temizlenmiştir.

A Sektörü

A Sektörü'ndeki 2020 yılı kazı çalışmaları, M42, M43, M44, M45, N42, N43 ve N44 açmaları olmak üzere toplam yedi açmada gerçekleştirilmiştir. Çalışmalar, anıt sütunların hemen güneyinde bulunan anıtsal bir yapıya ait kalıntılar ve bu kalıntılar üzerinde farklı dönemlerde inşa edilmiş olan geç tabakalarda başlatılarak (Resim: 2; Çizim: 2**)** beş ayrı tabaka tespit edilmiştir[9]. Bu tabakaların iç içe geçmiş olması ve her geç tabakanın kendisinden önceki erken tabakaya ait yapı malzemesinin devşirilerek kullanılmış olması da tarihlendirmeyi güçleştirmektedir.

7 Segal 2002.

8 https://islamansiklopedisi.org.tr/sanliurfa.; Tonghini 2016.

9 A Sektörü'nde tespit edilen tabakalar, geç dönemden erken döneme doğru, Geç IV, III, II, I ve Erken Tabakası şeklinde adlandırılmıştır. Bu tabakalanma, A Sektörü'ne mahsus lokal bir değerlendirmedir. Kale ile ilgili genel tabakalanma ileri sezonlarda daha geniş çaplı çalışmalar çerçevesinde oluşacaktır.

Geç IV Tabakası

A Sektörü'nün en üstteki, en geç tabakası olan Geç IV Tabakası'na ait mimari öğeler, M42-M43-M44-N42-N43 ve N44 açmalarında tespit edilmiştir. Bu tabakaya ait mimari kalıntılar, 6 adet dikdörtgen planlı mekân ve farklı açmalarda açığa çıkarılmış duvar kalıntılarından oluşmaktadır (Resim: 2; Çizim: 2). Mekânlar, Geç I Tabakası'na ait olup ayakta kalmış olan duvarların karşılarına ve yanlarına moloz taştan kerpiç harç kullanılarak inşa edilmiş duvarlarla oluşturulmuştur. Mekânlardan sadece III No.lu Mekân'ın zemini ve üzerinde yer alan pişmiş topraktan yapılmış bir ocak tespit edilebilmiştir.

Geç III Tabakası

Geç III Tabakası'na ait mimari öğeler, N44 Açması'nın b plankaresi içerinde sınırlı bir alanda tespit edilmiştir. Söz konusu mimari öğeler, doğu-batı yönlü ve kuzey-güney yönlü 2 adet duvardan oluşmaktadır (Resim: 2; Çizim: 2). Geç III Tabakası'na ait, orta büyüklükteki moloz taşlardan çamur harçla yapılmış bu iki duvar, Geç IV Tabakası II No.lu Mekân'ın hemen doğusunda bulunmaktadır. Geç IV Tabakası'na ait mimarinin altına doğru devam eden mimarinin anlaşılabilmesi için daha geç tabakaya ait kalıntıların kaldırılması gerekmektedir.

Geç II Tabakası

A Sektörü Geç II Tabakası'na ait mimari öğeler, M44 ve N44 açmalarında açığa çıkarılan ve birbiri ile bağlantılı 2 adet mekândan oluşmaktadır. I No.lu Mekân, M44 a+c plankarelerinin sınırları içerisinde kalmaktadır. I No.lu Mekân, dikdörtgen planlıdır; doğu-batı yönünde 3.00 m. kuzey-güney yönünde ise 3.60 m. ölçülerindedir. Mekânı oluşturan duvarlar, 0.25 m.-0.60 m. arası genişliktedir; yükseklikleri ise 0.80 m. ile 1.40 m. arasında değişmektedir. Mekânın batı, kuzey ve güney duvarları, kesme blok ve moloz taşlardan inşa edilmiştir. Doğu duvarını ise 6 No.lu Paye'nin batı cephesi oluşturmaktadır. Mekânın batı duvarının üstünde, tonozlu üst örtüye geçişi sağlayan iç bükey biçimli tonoza ait geçiş elemanları *in-situ* olarak açığa çıkarılmıştır. Bu doğrultuda mekânın üst örtüsünün tonozlu olduğu, mekân içerisinde kaldırılan bu döküntü taşların da mekânın üst örtüsüne ait olduğu anlaşılmaktadır. Mekânın güneyinde ise girişe ve hemen yanında bir pencereye ait izler belirlenmiştir**.** Mekânın zemini, sıkıştırılmış toprak zemin niteliğindedir. Farklı kotlarda tespit edilen, 1 No.lu zemin olarak adlandırılan zemin, mekân içinde 593.23 m. ile 593.20 m. seviyeleri arasında saptanmıştır. Zemin üzerinde, 593.25 m. seviyesinde ahşap kalıntısı ele geçirilmiştir.

Geç II Tabakası'nın II No.lu Mekânı, I No.lu Mekân'ın kuzeydoğusunda, N44 açmasının d plankaresinde yer almaktadır. 593.73 m. seviyesinde açığa çıkartılan, dikdörtgen plan özelliği gösteren II No.lu Mekân, doğu-batı yönünde 3.50 m. kuzey-güney yönünde ise 2.90 m. boyutlarındadır (Resim: 2; Çizim: 2). Mekânı oluşturan duvarların genişlikleri, 0.40 m.-0.70 m. arasında; yükseklikleri ise 0.50 m.-0.85 m. arasında değişmektedir. Mekânın kuzey duvarında blok taş kullanılmışken; batı duvarında, orta büyüklükte moloz taşlar kullanılmıştır. II No.lu Mekân'ın kuzey ve güney duvarının üzerinde, tonozlu üst örtüye geçiş sağlayan iç

bükey tonoz taşları *in-situ* olarak açığa çıkarılmıştır. Bu bulgular, mekânın tonozlu olduğunu ve yıkılan üst örtünün mekân içine dolduğunu göstermektedir. Mekânın kuzeydoğusunda 2 adet, kuzeyinde ise 1 adet olmak üzere toplamda 3 adet at nalı biçimli ocak belirlenmiştir. Ocaklardan yola çıkarak bu mekânın işlik olabileceği düşünülmektedir.

Geç I Tabakası (A Sektörü Anıtsal Yapı)

A Sektörü Geç I Tabakası'na ait mimari öğeler, M43-M44-N43-N44-O43-O44 ve P43 açmalarını kapsamakla birlikte 2020 kazı sezonunda, M43-M44-N43-N44 adlı açmalarda çalışılmıştır. Geç I Tabakası'na ait mimari öğeleri, 6 adet paye ve bu payelerin kuzeyinde bulunan anıtsal yapının bir bölümü olarak tanımlayabiliriz. Payeler, batıdan doğuya doğru numaralandırılmıştır (Resim: 3; Çizim: 2). 4 ve 5 No.lu payeler, kazı çalışmaları sırasında açığa çıkarılırken; diğer payeler ise alanda sınırları belirgin mevcut payelerden oluşmaktadır. Blok taş ve harç kullanılarak inşa edilmiş olan payeler, bu alanda anıtsal bir yapının varlığına işaret etmektedir. Payelerin dış yüzeyi, düzgün kesme taş bloklar ile inşa edilmiş; iç dolgusunda ise biçimsiz blok taşlar ve çeşitli devşirme malzeme kullanılmıştır. Belirlenen, boyutları birbirlerine eşit 6 adet paye, aynı aksta ve payeler arasında eşit mesafe bırakılarak konumlandırılmıştır. Bu payelerin oldukça büyük bir yapının taşıyıcı elemanları olduğu düşülmektedir. Payelerin ölçüleri, doğu-batı yönünde 3.15 m.-3.50 m. kuzey-güney yönünde 3.50 m.-3.60 m. arasında değişmektedir. Bu küçük rakamsal farkların statik bozulmalardan kaynaklandığı, orijinalde tüm payelerin eşit boyutta olduğunu düşünebiliriz. Payeler arasında bırakılan mesafeler de yine statik kaymalardan dolayı 3.30 m.-3.80 m. arasında değişmektedir. Sağlam ve özenli bir işçilikle yapılan payelerde mevcut statik bozulmalar, payelerin ana kaya üzerine oturtturulmamasından kaynaklanmış olmalıdır.

Erken Tabaka

A Sektörü Erken Dönem tabakasına ait mimari öğeler, M42 ve M43 açmalarında tespit edilmiştir (Resim: 2; Çizim: 2). M43 Açması'nda, sınırları tam olarak belirlenemeyen bir duvar hattı ile M42 Açması'nda bu duvara bitişik yapılmış payandadan oluşan mimari unsurlar, 2020 kazı sezonunun sonuna gelindiği için ancak küçük bir alanda açığa çıkarıla bilinmiştir. M42 ve M43 açmalarında gerçekleştirilen sondaj çalışmasında bu duvar hattının 590.92 m. seviyesinde, ana kaya üzerindeki temellerine ulaşılmıştır. Duvarın batısında ise destek amaçlı bir payandanın olduğu görülmüştür. Buradan hareketle A Sektörü Erken Dönemine ait öğelerin, sınırları kısmen belli bir duvar ile bir payanda olduğunu belirtebiliriz.

B Sektörü

B Sektörü'ndeki kazı çalışmaları, bu alanda toprak üstünde hâlihazırda kalıntıları mevcut olan anıtsal yapının planını ve işlevini açığa kavuşturmak amacı ile K31, K32, K33, L31, L,32, L33, L34 ve M31 açmalarında sürdürülmüştür. Kazı çalışmalarına başlamadan önce, blok taşlardan yapılmış ve kısmen ayakta olan sivri kemerli bir niş ve nişin güneyinde yine aynı tür malzemeden inşa edilmiş anıtsal boyutlardaki kalıntılarından ibaret mimari unsur-

lar tespit edilmiştir. Üst seviyelerinde geç döneme ait mekân kalıntıları tespit edilmiş olan anıtsal yapıda yürütülen kazı çalışmaları sonucunda yapının tahmin edilenden daha büyük boyutlu olduğu ortaya konulmuştur (Resim: 4-5; Çizim: 3).

Geç Dönem Kalıntıları

B Sektörü'nde yer alan geç dönem mimarisi, anıtsal yapının kuzeyindeki birbiri ile bağlantılı olduğu düşünülen ve anıtsal yapıdan devşirilen kesme blok taşlar ve moloz taşlarla örülmüş duvarlardan oluşmaktadır (Resim: 4; Çizim: 3). Bu mekân ve duvar kalıntıları, temel seviyesinde korunmuş olup yer yer taş döşeli zemin kalıntıları gözlenmektedir. 2020 yılı kazı çalışmaları kapsamında bu kalıntıların çizim ve belgelenmesi gerçekleştirilmiş; başka bir müdahalede bulunulmamıştır. Anıtsal yapının güney hattını tespit etmek amacı ile sürdürülen kazılarda, K32 Açması'nda, geç dönemlerde anıtsal yapının güney duvarı ile destek kulesi görünümündeki kütlesel duvarın doğu cephesinden yararlanılarak bir mekânın inşa edildiği görülmüştür. Sıkıştırılmış zemine sahip olan ve I No.lu Mekân olarak adlandırılan yapı, 4.65 m.x5.05 m. ölçülerindedir. Mekânın kuzeybatı köşesinde, 3.20 m.x1.90 m. ölçülerinde zemin döşemesine benzeyen blokların dik bir şekilde zemine yerleştirilmesi ile sınırlandırılmış bir alan tespit edilmiştir. Mekânın orta kısmında, kuzey duvara yakın bir noktada da ahşap dikme kalıntısı bulunmaktadır. Mekânın kuzeydoğu köşesinde, bir platform/seki görünümünde olan düzenli bir taş dizisi ve bir tandır; güneydoğu köşesinde bir çukur ve güney duvarına yakın bir konumda da maltız (köz ocağı) tespit edilmiştir. Ne amaçla kullanıldığı anlaşılamayan, içerisinden herhangi bir buluntu ele geçmeyen, ağız genişliği 0.50 m.x0.62 m. ölçülerinde, derinliği ise 0.45 m. olan çukurun içi, küçük boy taşlarla doldurulmuştur. 601.25 m. seviyesinde açığa çıkarılan dikdörtgen formlu çukurun köşeleri, yuvarlak hatlara sahiptir. Mekânın kuzeydoğu köşesinde açığa çıkarılan 1 No.lu Tandır, 0.48 m.x0.32 m. ölçülerinde ve 0.35 m. derinliğindedir. Tandırın zemininde, 0.30 m. çapında bir taş sırası ile çevrelenmiş, bir havalandırma deliği bulunmaktadır. Tahrip olmaya müsait bir yapıya sahip tandırın içerisinde kül dışında herhangi bir buluntu mevcut değildir. Mekânın güney duvarına yakın bir noktada açığa çıkarılan 1 No.lu Maltız, yuvarlak formlu olup, çapı ortalama 0.35 m. ve derinliği 0.20 m.dir. Dipten ağız kısmına doğru genişleyen bir forma sahip olan maltız, yere gömülmüş bir çanak görünümündedir. Maltız içerisinde yoğun bir kül tabakası, mangal kömürü görünümünde karbon parçaları, bir parça seramik ve 3 adet zeytin çekirdeği ele geçirilmiştir.

B Sektörü Anıtsal Yapı

B Sektörü'ndeki kazı çalışmalarında, anıtsal yapıya ait ve açıkta olan sivri kemerli bir niş ve nişin doğu ve batısında çökmüş vaziyette birer kemerli niş yıkıntısı açığa çıkarılmıştır. Ortada yer alan mevcut nişin batısında çıkıntı şeklindeki çapraz tonoz geçiş elemanı, nişlerin güneyinde çapraz tonozlu geniş bir alanın veya salonun varlığına işaret etmektedir. Bu bağlamda burada önemli bir amaca hizmet eden iddialı bir yapı kalıntısının varlığından söz edebiliriz. Bu nişlerin batısında anıtsal yapının duvarlarının güneye yöneldiği ve duvar dönüşü sağlanmadan önceki konumda bir payenin daha olduğu tespit edilmiştir (Resim: 4-5;

Çizim: 3). Söz konusu payenin kuzeyinde uzanan zemin görünümündeki taş blokların bu payeyi karşıladığı ve burada olasılıkla kemerli bir giriş açıklığının olduğu düşünülmektedir. Nitekim payenin batı yönündeki taş bloklarda ahşap kapı aksamlarının oturtulduğu oluklar tespit edilmiştir. Karşıdaki duvarda ise aynı sistemin bu kez çıkıntısının yer aldığı görülür. Anıtsal Yapı'nın batısında (K31a plankaresi) güneye yönelen taş blok yapımı duvarların rustikalı olduğu; bu işçiliğe sahip blokların, duvarların dış cephelerinde kullanıldığı göz önünde bulundurulduğunda bu duvarın anıtsal yapının batı sınırını oluşturduğu anlaşılmıştır. Doğuya yönelen, 3 m. uzunluğundaki bu duvar, anıtsal yapının güneyini destekleyen ve kule görünümündeki 9 m. uzunluğunda, 3 m. genişliğindeki duvar kütlesine bağlanmaktadır. Bu kütlesel duvarın doğu ve batı köşelerinde 1.70 m. uzunluğunda ve 2.80 m. genişliğinde birer payanda yer almaktadır. K31 ve K32 açmaları sınırlarına giren bu kütlesel duvar, boyutları 1 m'yi aşan kesme taş bloklarla örülmüştür. Anıtsal yapının L34 Açması'na kadar devam eden 34 m. uzunluğundaki güney duvarını destekleyen bu kütlesel duvar, destek kuleleri ile güçlendirilmiş bir sur görünümündedir. Anıtsal yapının güney sınırını oluşturan duvar, 2.10 m. genişliğindedir ve kısmen boyutları 1 m.yi geçen kesme blok taşlarla inşa edilmiştir. Geç dönemlerde, duvarlara ait birçok blok taşın devşirilerek başka alanlarda kullanılması sureti ile yapı, büyük oranda tahribata uğramıştır. Güney duvarı, L33-L34 açmaları boyunca doğuya doğru devam edip L34d ve kısmen L35b plankarelerinin sınırlarına giren, henüz kazısı tamamlanmamış alanda burca benzer dairesel planlı bir yapı ile birleşmektedir. Bu doğrultuda anıtsal yapının doğu-batı yönündeki uzunluğu, 38.5 m.ye ulaşmaktadır. Anıtsal yapının, L33 Açması sınırlarındaki güney duvarının kalınlığı ise 4.50 m.dir. L33d plankaresinde, 2 m. eninde iki adet merdiven basamağı tespit edilmiştir. Bu basamakların, doğu yönünde aşağıya doğru indiği görülmüştür. Toplamda beş adet basamak açığa çıkarılmıştır. Bu basamakların üç tanesi, 0.40 m.-0.42 m. genişliğinde iken; en batıdaki ilk basamak 0.50 m. ikinci basamak ise 1.22 m. enindedir ve sahanlık görünümündedir (Resim: 6; Çizim: 3). Merdivenin doğuya doğru devam eden kesiminin büyük boyutlu blok taş yıkıntıları, seviye inme çalışmalarını büyük oranda engellemiştir. Buna karşın L33 Açması c plankaresinde, merdivenin kuzeye doğru yöneldiğine işaret eden bir açıklığın izlerine ulaşılmıştır. Kazı sezonunun sona ermesi ile bu alandaki çalışmalara bir dahaki seneye devam edilmesine karar verilmiştir.

Anıtsal yapının sınırlarını ve temellerini tespit etmek amacı ile K31a ve L31a plankarelerinde 1 m.x1 m. ölçülerinde iki adet; L31b ve M31d plankarelerinde ise söz konusu iki açmanın sınırlarında kalan, 5 m.x5 m. ebatlarında bir adet olmak üzere toplam üç adet sondaj çalışması gerçekleştirilmiştir. K31a plankaresinde, anıtsal yapının batı duvarının temel seviyesini öğrenmek amacı ile açılan sondajda 1,40 m. kadar derine inilmiştir. 598,89 m. seviyesinde, yapının ana kaya üzerine oturan temel taşlarına ulaşılmıştır. Ana kayanın üzerinde, harçlı ince bir mıcır tabakası sonrası yerleştirilen temel taş sıraları, üzerinde yükselen üst dokuya ait taşlara göre daha geniş (6 cm. kadar dışa taşarak) tutulmuştur. Duvarın dış yüzündeki rustika tekniği temel taşlarında da kullanılmıştır. Aynı amaçla L31 Açması'nın hatları izlenebilen ve zemin gibi görünen, oldukça geniş duvarının batı kesiminde, 1 m.x1 m. ölçülerinde bir başka sondaj çukuru açılmıştır. 597,91 m. seviyesinde duvarın ana kaya üzerindeki taş temellerine

ulaşılmış; bir diğer deyişle duvarın 1,70 m. derinliğe kadar devam ettiği görülmüştür. Anıtsal yapıya ait olan duvarın, kalenin kuzey sur duvarına dayandırıldığı tespit edilmiştir.

L31a ve b ile M31d plankarelerinde sondaj niteliğindeki kazı çalışmalarında anıtsal yapıya ait kesme taş blok yıkıntıları dikkat çekmektedir. Blokların çökmesi ile oluşan çukur alan, geç dönemlerde çöp çukuruna dönüştürülmüş olmalıdır ki yoğun bir kül tabakası ve hayvan kemiği depoziti ele geçirilmiştir. Bu alandaki çalışmalarda, anıtsal yapının batı duvarının iç yüzü açığa çıkarılmış; 598.63 m. seviyesinde önceki sondaj çalışmalarında olduğu gibi burada da ana kaya üzerine oturtulmuş temeller saptanmıştır. Bu doğrultuda, anıtsal yapının batı duvarının en geniş kısmının 3.96 m. olduğu anlaşılmıştır. M31d plankaresinde, kuzey-güney yönlü uzanan bir tonoz kalıntısı da tespit edilmiştir. Bu kalıntıların anıtsal yapı ile bağlantılı olduğu ve anıtsal yapının birden çok mekândan oluştuğu düşünülmektedir.

SERAMİK VE BULUNTULAR

Kazı çalışmaları sonucunda geç ve erken tabakalarda ele geçirilen seramik mal grupları arasında bir karşılaştırma yaptığımızda iki grup arasında büyük farklılıkların olmadığı gözlemlenmiştir. Söz konusu grupları, sırsız seramikler (oluk, baskı ve tarak bezemelilerin yanı sıra bezemesiz olanlar), kaba yapım kahverengi mallar, kızıl-kahve boyalı ve kalın cidarlı kahverengi mallar, tek renkli (koyu yeşil/açık yeşil/turkuaz/siyah/ sarımsı yeşil/sarı renklerde) veya çok renkli (mavi+beyaz, mavi+siyah, yeşil+kahve) sırlılar, sgrafittolar, porselen parçaları, brittle ware (pişirme kapları) ve az da olsa Geç Roma kırmızı astarlı seramikler şeklinde tanımlayabiliriz (Resim: 7-9).

Diğer küçük buluntular ise çeşitli renk ve tipe sahip lüle parçaları (Resim: 10), cam parçaları, cam bilezik parçaları, demir çiviler, çeşitli boyutlarda demir gülleler, demir cüruflar, *tessera*lar, *tegula* parçaları, madeni ok uçları, çakmaktaşı ve obsidyen alet parçaları, sırlı ve sırsız kandil parçaları, bronz sikkeler ve pişmiş toprak mühürden oluşmaktadır.

RESTORASYON ve KONSERVASYON ÇALIŞMALARI

Şanlıurfa Kalesi 2020 sezonu restorasyon-konservasyon çalışmalarında, keşif ve tespit sonucunda yapılacak iş planına bağlı kalınarak, başarılı sonuç alınan uygulamalar gerçekleştirilmiştir. Bu çerçevede kalenin giriş merdiven basamaklarındaki taş blok yüzeylerindeki biyolojik ve kimyasal bozulmaların tedavisi, B Sektörü'nde yer alan sivri kemerli niş içerisindeki ve kuzey sur duvarının yüzeyindeki kimyasal tahribatların tedavisi gerçekleştirilmiştir. Tedavi yöntemi olarak mekanik temizleme yöntemleri tercih edilmiş; bisturi, tel fırça, bazı alanlarda da raspa çekici mekanik temizlik amacı ile kullanılmıştır. Mekanik temizlik sonucunda meydana gelen renk açılmaları ve doğal patina dejenerasyonunu minimize etmek uygulanan renklendirme ve konsolidasyon çalışmalarında, toprak, mermer tozu ve primal AC 33 solüsyonu kullanılarak taşların yüzeyi eski görünümüne kavuşturulmuştur.

Restorasyon ve konservasyon iş planında belirlenen öncelikli alanlardan ilki, kaleye çıkışı sağlayan ve giriş kapısından kalenin üst kısmına kadar devam eden kalker taşından yapılmış merdiven basamaklarıdır. Kalenin genelinde tespit edilen tuzlanma ve likenleşme hastalığının giriş merdivenlerinin bazı kısımlarında hafif derecede, bazı kısımlarında ise ileri derecede olduğu tespit edilmiştir. Tuzlanma ve likenleşmenin giderilmesi için mekanik yöntemi tercih edilerek tuzlanmış yüzeyler ve likenler temizlenmiştir.

Bir diğer öncelikli alan, B Sektörü anıtsal yapıya ait sivri kemerli niştir. Burası, duvarlarına selülozik sprey boya kullanarak bir takım yazılar yazılmak sureti ile tahribata uğratılmıştır. Boyanın temizliği için mekanik uygulama teknikleri tercih edilmiş; duvar yüzeylerinde bulunan boyalar temizlenmiş ve koruyucu solüsyonlar kullanılarak renklendirme işlemi yapılmış ve duvarlar tekrar eski görünümüne kavuşturulmuştur.

Koroma ve onarıma yönelik çalışmaların büyük bir bölümünü, kalenin kuzey sur duvarı ait taş bloklar oluşturmaktadır. Selülozik sprey boya kullanarak insan eliyle bir takım yazıların yazılması söz konusu sur duvarlarının büyük tahribata uğradığı gözlemlenmiştir. Bu boyanın temizliği için mekanik uygulama teknikleri tercih edilmiştir ve duvar yüzeylerinde bulunan boyalar temizlenmiştir (Resim: 11-12). Ayrıca koruyucu solüsyonlar kullanılarak renklendirme işlemi yapılmış; duvarlar eski görünümüne kavuşmuştur. Tahribat görmüş sur duvarları yüzeylerinin yaklaşık 250 m²'sinde mekanik temizleme işlemi yapılmıştır. Renklendirme ve konsolidasyon çalışmasında, toprak, mermer tozu ve primal AC 33 solüsyonu kullanılarak taşların yüzeyi eski görünümlerine kavuşturulmuştur.

KAYNAKÇA

Segal 2002

Segal., J.B., *Edessa (Urfa) Kutsal Şehir*, Dünya Şehirler Dizisi 5, İletişim Yayınları, İstanbul 2002.

Şahinalp 2006

Şahinalp., M.S., "Şanlıurfa Şehri'nin Kuruluşuna Etki Eden Etmenler", *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 2006, 4 (1), 105-127 (109)

Tonghini 2016

Tonghini, C., "Şanlıurfa Kalesi: Stratigrafik Analizlerin İlk Sonuçları", *30.Araştırma Sonuçları Toplantısı Cilt 2*, TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2016, 427-442.

İnternet Kaynakları

https://islamansiklopedisi.org.tr/sanliurfa. (Erişim Tarihi: 10.08.2021)

Resim 1: Şanlıurfa Kalesi hava fotoğrafı.

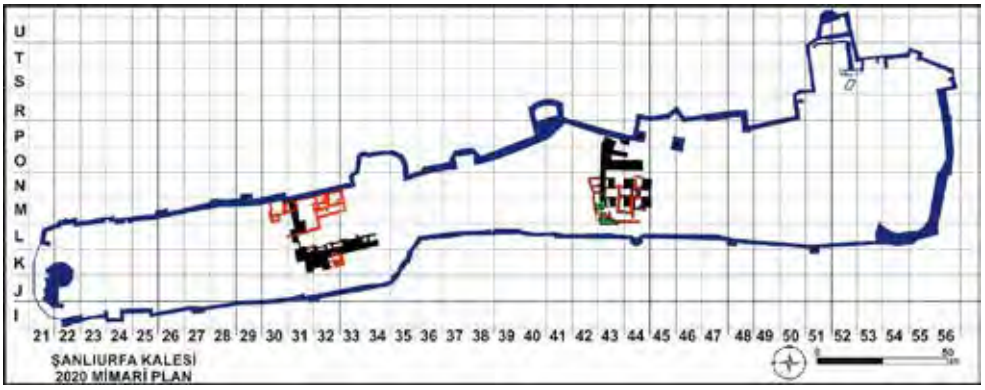

Çizim 1: Şanlıurfa Kalesi mimari plan.

Resim 2: A Sektörü hava fotoğrafı.

Çizim 2: A Sektörü mimari plan.

Resim 3: A Sektörü Geç I Tabakası.

Resim 4: B Sektörü açmaları ve anıtsal yapı.

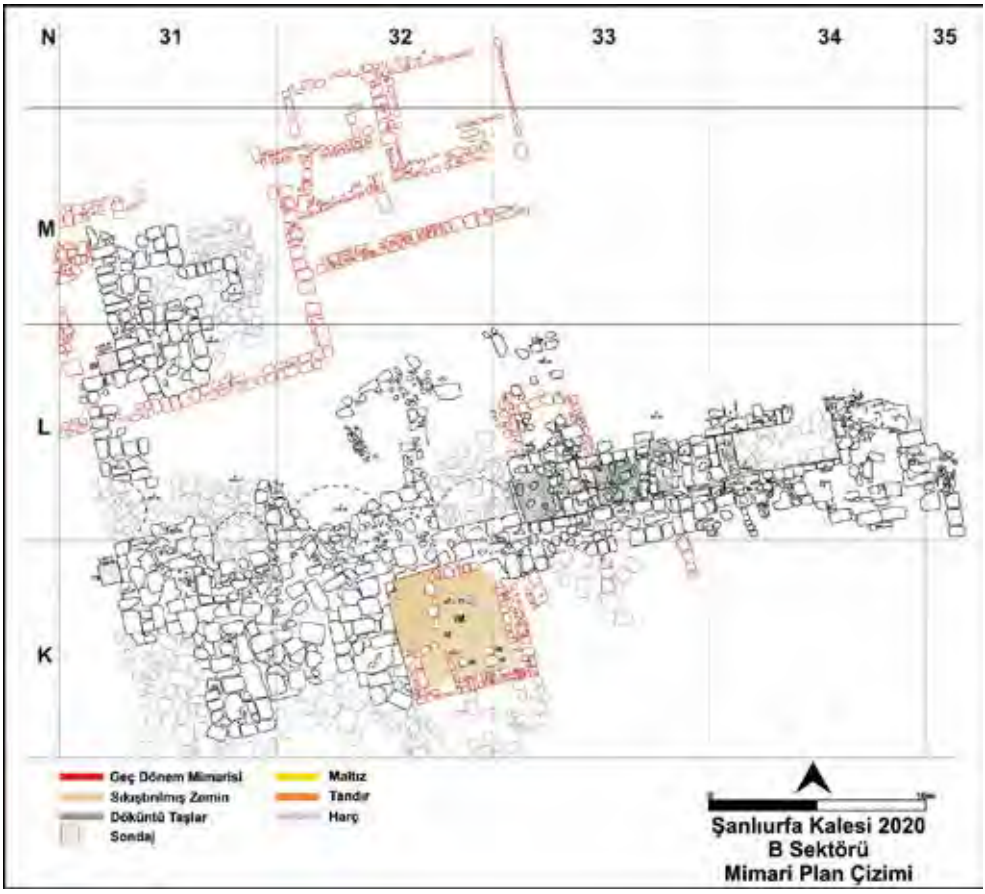

Çizim 3: B Sektörü mimari plan.

Resim 5: B Sektörü anıtsal yapı.

Resim 6: B Sektörü L34 Açması merdiven basamakları.

Resim 7: Şanlıurfa Kalesi tek renk sırlı seramik örnekleri.

Resim 8: Şanlıurfa Kalesi çok renk sırlı seramik örnekleri.

Resim 9: Şanlıurfa Kalesi sırsız seramik örnekleri.

Resim 10: Şanlıurfa Kalesi lüle örnekleri.

Resim 11: Kuzey sur duvarları müdahale öncesi.

Resim 12: Kuzey sur duvarları müdahale sonrası.

HACILAR BÜYÜK HÖYÜK KAZILARI (2019 - 2020)

Gülsün UMURTAK*

Burdur İl merkezinin 27 km. güneyinde batısındaki Hacılar Köyü'nün batı bitişiğinde yer alan Hacılar Büyük Höyük'te, Kültür ve Turizm Bakanlığı ile İstanbul Üniversitesi adına 2011 yılında başlatılan arkeolojik araştırmaların 9. ve 10. dönem çalışmaları başkanlığımızda sürdürülmüştür.[1]

2019 ve 2020 çalışma dönemleri sonunda, Hacılar Büyük Höyük'ün daha önceki yıllarda saptanan ve aşağıda verilen tabakalaşma durumunda herhangi bir değişiklik olmamıştır:

İlk Tunç Çağı III (İTÇ III)	?
İlk Tunç Çağı II (İTÇ II)	İTÇ II / 1 - 3 Yapı Katları
İlk Tunç Çağı I (İTÇ I)	İTÇ I / 1, 2 Yapı Katları
Erken Kalkolitik Çağ (?)	?

Ana Toprak

MİMARLIK

Höyükte İlk Tunç Çağı I sürecine ait yerleşme, kazıların ilk yılından itibaren, höyüğün batı kesiminde, güneyden kuzeye uzanan ve günümüzde uzunluğu 350 m.ye ulaşan Batı Yamaç Açması (BYA) ile höyüğün merkezine yakın kesimde açılmış olan 65 m. uzunluğundaki AB Açması'nda günışığına çıkmaktadır (Resim: 1, 2) Savunma sistemi 'kazamat' olarak isimlendirilen mekânların birbiri ardı sıra dizilmesinden oluşan güçlü bir tasarımdır. Surlardaki testere dişi olarak tanımlanan çıkıntıların kentin dokusunun tasarlanması aşamasında, dairesel planı ya da kavis sağlamak üzere düşünüldüğünü sanıyoruz. Bu duvar çıkıntılarının, -ait oldukları mekân/kazamatın boyutlarına uygun şekilde- 2.00 m., 2.20 m., 2.50 m. civarında dışarı doğru taştığı görülmektedir. Ayrıca, 'testere dişi' çıkıntıların savunma sisteminin en zayıf yönlerinden biri olduğu, kuzeydeki dereden geldiği düşünülen sel suları tarafından zaman zaman tahrip edildiği anlaşılmaktadır. Savunma sisteminde dış duvarlar 1.50 m.-

* Prof. Dr. Gülsün UMURTAK, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Protohistorya ve Önasya Arkeolojisi Anabilim Dalı; Ordu Caddesi 6 Laleli/Fatih -İstanbul/TÜRKİYE, gulsunumurtak@gmail.com

1 2019 ve 2020 sezonlarında kazımız parasal olarak Kültür ve Turizm Bakanlığı ve İstanbul Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Sekreterliği (BAP Proje no: SBA-2019-34380, SBA-2020-36938) tarafından desteklenmiştir. Kazılar sırasında Burdur Valiliği, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Arkeoloji Müzesi Müdürlüğü, İl Özel İdaresi Genel Sekreterliği, Hacılar Köyü Muhtarlığı, Hacılar Jandarma Karakol Komutanlığı her türlü kolaylığı sağlamışlardır. Çalışmalarımızın gerçekleşmesini sağlayan kurumlara ve değerli yöneticileri ile kazılara fiilen katılanlara en içten teşekkürlerimizi sunuyoruz.

1.60 m. kalınlıkta, orta boy taşlardan örülmüş olup, kent dışından bakıldığında yer yer 2 m. yüksekliktedir. Duvarlarının üst kesiminin kerpiçle örüldüğü ama bunların günümüze kadar ulaşamadığı, duvar yıkıntısı ve mevcut duvarların bazen en üst sırasına yapışık durumdaki kalıntılardan anlaşılmaktadır. Yapıların molozu içinde oval biçimli kerpiçler, ağaç dallarının negatif izlerini taşıyan pisé parçaları, duvarların günümüze ulaşamayan üst yapısı hakkında fikir vermektedir. Suru oluşturan, bitişik ve ortalama 3.85 m.x6.10 m., 4.5 m.x5.5 m., 3.60 m.x5.00 m., 4.7 m.x7.1 m., 5.7 m. x7.4 m. boyutlarındaki bazen hafif yamuk mekânların (kazamat) iç duvarları 1.10 m. 1.30 m. ile 1.50 m. kalınlıktadır ve kapıları doğudaki avlulara açılmaktadır. Bazı mekânların kapıları 1.10 m.-1.20 m. genişliğindedir ve bazılarında kapının iç kısmında yer alan *in-situ* yerleştirilmiş mil taşı, ahşap kapı kanadının içeri doğru açıldığına işaret etmektedir, bazı yapılarda da kapılarda plaka şeklinde veya daha düzensiz taşlardan eşikler oluşturulmuştur. Kazamatların kapılarının iki yanında, odaların uzun yan duvarlarının aksında 1 m.-0.80 m. arasında değişen boyutta kısa duvar çıkıntıları / payandalar birer 'ante' duvarı görünümündedir (Umurtak 2020; 2021).

2019 kazı döneminde höyükteki İlk Tunç Çağı I'e (İTÇ I) tarihlenen surun güneye doğru gelişmesini izlemek amacıyla G 21 numaralı kazamatın bir yıl önce kazılmamış olan doğu kısmı açılmış, aynı yöndeki çalışmaya devam edilerek, bir sonraki kazamat G 22 kısmen ortaya çıkartılmıştır (Resim: 2). Bu bu son kazamat G 22, daha öncekiler gibi hafif yamuk dikdörtgen planlıdır ve oda içinde her hangi bir buluntu ele geçmemiştir.

Kente giriş için planlanmış iki kapı vardır; bunlardan birincisi Batı Kapısı (BK) diğeri ise Güney Kapısı'dır (GK). Kazının ilk yıllarında ortaya çıkartılmış olan Batı Kapısı (Resim: 1, 2), iki dikdörtgen planlı kazamat / kule (K 1 ve G 1) arasında bırakılan 4.00 m. genişliğinde ve 8.70 m. uzunluğunda bir kapı odası ile kent içi ve kent dışı uzantıları / anteleri olan bir kapı binası olarak düzenlenmiştir. Kapının tümüyle, zaman zaman yapılan değişikliklerle güçlendirildiği anlaşılmaktadır. Bunların en önemlisi, iç tarafta, yerleşmeye giriş yerinin yakınında, geç bir evrede ikinci bir kapatma duvarının yapılarak, geçişin biraz daha zorlaştırılmış olmasıdır.

2019 sezonunda açığa çıkan Güney Kapısı (GK) (Resim: 2, 3) Batı Kapısı (BK) ile benzer plandadır. İki kazamat / kule arasında oluşan kapı odası yaklaşık 15.20 m. uzunluğunda ve yaklaşık 4 m. genişliğindedir. Kapının iki yanındaki odalar/kuleler, sur sisteminin diğer kazamatları ile benzer planda olmakla beraber boyutları belirgin biçimde büyüktür, örneğin GK kuzey bitişiğindeki mekân 7.90 m.x3.90 m. boyutları ile dikkat çekicidir. Yeni açılan GK 'nın planlanmasında görülen önemli farklılık, belki kapı sistemine bir süre sonra eklenmiş olan kapı yolunun dışa bakan ucunda, giriş yolunu kısmen kapatan ve geçişi zorlaştıran duvardır. Kapının 1,5 m.yi aşan kalınlıktaki yan duvarlarına göre çok daha ince yapılmış olan bu kapatma duvarı, bu kapının özelliği olarak kabul edilebilir. BK ile aynı planda olan GK'nın ön tarafındaki bu ince duvarın batı ucu yakınlarında 2 dar aralık, kapıdan içeri girmeyi adeta kısıtlamaktadır. BK ile GK'nın farklılıkları bu iki kapının farklı amaçlar için yapılmış olduğunu akla getirmektedir. Her iki kapı geçidinin üstlerinin kapalı olduğu düşünülmelidir. Kazamatların üzerinin herhangi bir dikme desteği olmadan kapatıldığı kabul edilirse, iki kapının da aynı teknikle üzeri kapalı tasarlanması mümkündür.

Güney Kapısı'nın güneyinde iki mekân vardır. Bunlardan ilki, bir bakıma kapının güney kulesi işlevi görmüş olmalıdır ve kuzeydeki kuleden daha küçük boyutludur (6.30 m.x1.30 m.). Bu yöndeki 2. kazamat ise, Batı Yamaç ve Kuzey Yamaç Açması'nda benzeri önceki yıllarda kazılmış olan (G 5 ve K 10 gibi) kazamatlara benzemektedir; önce iki ayrı mekân varken, sonraki bir aşamada ara duvar bazen kısmen, bazen de tamamen kaldırılarak, düzensiz büyük bir yapı elde edilmektedir. Burada mekânın yamuk olması belki de kent surunun bu kesimde dönüyor olmasıydı. Güney Kapısı'nın kuzey devamındaki iki kazamatın kapıları, diğerlerinde olduğu gibi doğuya açılmaktadır. İlginç olan, her iki mekânın yan uzun duvarlarına açılan ara kapıların aynı aks üzerinde planlanmış olmasıdır. Güney Kapısı civarındaki tüm yapıların kapıları özenle inşa edilmiş olup, kapı eşikleri taş sıraları ile belirlenmiştir. Bu durum kentin başka kesimlerinde şimdiye kadar saptanan uygulamalardan farklıdır. Bu dizideki 6 kazamatın, testere dişi şeklinde dış duvar çizgisi, duvar kalınlıkları gibi özellikleri ise savunma sisteminin diğer kesimleri ile benzerdir (Resim: 2, 3). Yapıların hiçbirinde taban sağlam durumda günümüze ulaşmamıştır.

2020 kazı sezonunda, Güney Kapısı'nın iki yanındaki kule/kazamatların ayrıntılı olarak açılması ve Güney Kapısı kompleksi ile, geçtiğimiz yıllarda kazılan G 22 yapısı arasındaki ilişkinin, devamlılığın saptanması amaçlanmıştı. Bu doğrultuda, G 22 ile Güney Kapısı kompleksi arasında kalan kazılmamış alanda 7 m. uzunluğunda bir açmada çalışmaya başlandı, yüzey toprağının yak. 30-50 cm. altında, tüm kazılan alanlardan bilinen, surların dış duvarlarının 1.5 m. kalınlıkta bir örneği ve duvarın iç kısmında, yapının içine ait yangın izleri ortaya çıktı (Resim: 2).

Yerleşmenin merkezi kesimindeki AB Açması'nda, önceki dönemlerde büyük boyutlu yapılar ve bunlardan birisinin avlusunda 8 kadar *in-situ* küp ortaya çıkmıştı. Aynı alanda 6 gözlü depo odaları ve doğuda iki megaron bulunmaktadır. Höyüğün bu merkezi kesimlerinde kentin kamusal yapılarının olduğunu sanıyoruz (Resim: 1-2). 2019 ve 2020 sezonlarında AB Açması'nda temizlik ve koruma çalışmaları yapılmıştır.

ÇANAK ÇÖMLEK

Hacılar Büyük Höyük Kazıları'nda ele geçirilen çanak çömleğin değerlendirilmesi, Burdur ve Çevresi ile giderek komşu bölgelerin tümünde iyi tanınmayan İTÇ I süreci bağlamında önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Daha önceki kazı raporlarımızda ayrıntılı şekilde tanıtılan İTÇ I çanak çömleğine ait bu yıl da çok sayıda parça halinde örnek ele geçirilmiştir. İlk yıldan bu yana, İTÇ I kentinin yapılarının içinde, avlularında ve savunma sistemini oluşturan kazamatlarda günlük hayatta gereksinmeleri karşılayacak her tür çanak çömlek ele geçirilmekte ve beş mal grubu olarak belirlediğimiz çanak çömlek üzerine, ilk yıllarda yaptığımız saptamalar geçerliğini korumaktadır (Umurtak – Duru 2013; 2014; 2016). 2019 ve 2020 sezonlarında Batı Yamaç Açması'nda G 19-22 kazamatlarında, Güney Kapısı ve çevresinde, yapıların içinde, avlu kesimlerinde sağlam ve kırık durumda çok sayıda çanak çömlek ortaya çıkmıştır. Bunlar çoğunlukla, Mal 1 grubundan, hamuru mineral ve bitki katkılı, elde yapıl-

mış, genellikle koyu bej ve gri-siyah dalgalı ve mat bir görünümü olan (Munsell 2.5 YR N 4 "dark gray", N 3 "very dark gray"; 7.5 YR N 3 "black"; 5 YR 7/2 "pinkish gray", 6/3 "light reddish brown", 5/3 "reddish brown", 10 YR 3/1 "very dark gray"), astarlı ve açkılı, oldukça iyi fırınlanmış çanaklar, küçük ve orta boy testiler ile çift kulplu testiler, gövdesi üzerinde memecikler olan orta boy şişe biçimli kaplardan oluşmaktadır. Bu tür, çanak çömlek topluluğu içinde %80 oranında belirlenmektedir. Çok az sayıda ince mineral katkılı, koyu gri, kahve renkli (Munsell 5 YR 4/1"dark gray", 5/1 "gray"; 7.5 YR "N 4 "dark gray"; 10 YR 4/1 "dark gray", 3/1"very dark gray") astarlı ve çok iyi açkılı olan yatay kabartma bantlarla süslü bir kaba ait amorf parçalar Mal 3 grubuna aittir. Mal 4 türü, hamuru çok iyi arıtılmış, ince mineral katkılı, açık kahve tonlarda, parlak kırmızı ya da portakal renkli astarlı (Munsell 5 YR 5/6, 5/8 "red) genelde iyi fırınlanmış kaplardan oluşur. Buluntular arasında tabaklar, yayvan gaga ağızlı, bazen karnı memecik süslü, basık ya da küresel gövdeli ufak boy (Resim: 4, 5) ve tek ya da çift kulplu uzun boyunlu, orta boy testiler ele geçirilmektedir. Bu mal grubunun, Kuruçay (Duru 1996: 67, Lev. 124-125) ve Bademağacı (Duru 2008: 164, Res. 334-335) İTÇ II yerleşmelerinden iyi bilinen kırmızı astarlı, çoğunlukla açkılı, kalınca kenarlı çanak çömlek gruplarının (Umurtak- Çongur 2021) öncüsü olduğu ve İTÇ II'nin basık gövdeli gaga ağızlı testicikleri ile çift kulplu testilerinin, İTÇ I'in görece ince kenarlı ve kaliteli formlarından geliştiği olasılığı düşünülmelidir (Duru 2017). Bunun dışında Mal 5 grubuna ait (Munsell 2.5 YR 5/4 "reddish brown", 5 YR 6/3, 6/4 "light reddish brown", 7.5 YR 6/4 "light brown") küp ve iri boy çömleklerin ağız ve dip parçaları ile amorf parçaları da bulunmuştur.

Şimdilik başka bir merkezde, Hacılar Büyük Höyük İTÇ I çanak çömleğinin paraleli olabilecek bir malzeme grubuna rastlanmamaktadır; yukarıda söz edilen mal gruplarının yerel üretim olduğuna kuşku yoktur. Yakın komşu merkez Kuruçay'da ve bölgemizin güneybatısındaki Bademağacı'nda İlk Tunç Çağının başlarına ait bu süreçte yerleşilmemiştir; güneyde Karataş Semayük'de ise İTÇ I yerleşmesinden ele geçen çanak çömlek ile Hacılar Büyük Höyük malları arasında ortak formlar bulunmamaktadır. Hacılar Büyük Höyük ile kuzeybatısında uzak komşusu Beycesultan'ın İTÇ I çanak çömleği arasında bazı kap biçimleri ile kabartma bant bezekler bakımından benzerlikler saptanmıştır (Lloyd-Mellaart 1962).

KÜÇÜK BULUNTULAR

2019 sezonunda Batı Yamaç Açması'nda temizlik sırasında, G5 yapısı avlusunda, grimsi bej renkli mermerden şekillendirilmiş, yüzeyi özenle parlatılmış bir idol ele geçirilmiştir. Bu parça, eski yıllarda bulunan idol ve pubis biçimli buluntularla benzerlik göstermektedir (Umurtak-Duru 2013; 2014; 2016). Pişmiş toprak, oval biçimli ve yassı olan diğer parça bölgede alışılmış idol biçeminden çok farklıdır. Bej renkli hamurdan yapılmış, pişme nedeniyle gri lekeli olup, arkası düz, üst kısmı bombeli, üstte dikey kısa çizgilerle saçları, gözleri belirtilmiş, yüz minik noktacıklarla vurgulanmış, göğüs/gövde üzerinde çapraz, paralel bantların kesiştiği kesimde göbek deliği ve daha altta cinsel organı belirtilmiştir (Resim: 6). Geçen kazı sezonlarında olduğu gibi, 2019 ve 2020 dönemlerinde BYA'da yapılan çalışmalarda yerel/bölgesel geleneğin yalın örneklerini temsil eden üç adet mühür daha ele geçirildi.

21 ve 22 No.lu kazamatlarda ele geçirilen mühürlerden ilki grimsi bej renkli, konik biçimli tutamağı yatay deliklidir. Baskı alanında dörde bölünmüş alanda yatay ve dikey paralel çizgiler yer almaktadır. Diğer örnek, iyi arıtılmış bej renkli hamurdan yapılmış, gri lekelidir. Dörtgen baskı alanında bir çerçeve içinde bir köşeden diğerine uzanan bir hat üzerinde iki yana doğru açılan çizgiler yer alır (Resim: 7). Bej renkli hamurdan yapılmış, yatay ip delikli, konik tutamağı olan üçüncü mühürün dairesel baskı alanı haç şeklindeki iki çizgi ile dörde ayrılmakta ve her bölümde dışa doğru çizgiler bulunmaktadır (Resim: 8). Bunların dışında, yerleşme yerinde her yıl olduğu gibi pişmiş toprak ağırşaklar, boncuklar, tezgâh ağırlıkları, eklem kemiğinden yapılmış bızlar ve yapıların içinde *in-situ* ezgi/öğütme ünitelerinden çok sayıda ele geçmiştir. Güney Kapısı ve çevresinde ortaya çıkan gösterişli yapıların içi, bunların boşaltılarak terkedildiği izlenimini vermektedir.

MİMARLIK KALINTILARININ KORUNMASI VE GEREKLİ KÜÇÜK ÖLÇEKLİ, GERİ DÖNÜŞEBİLİR ONARIM VE TAMAMLAMALAR

Hacılar Büyük Höyük'ün, korunması gereken ve en uygun şekilde restore edilip her mevsim gezilip görülebilir bir merkez olarak değerlendirilmesi gerektiğini düşünüyoruz. Bu bağlamda, höyük büyük ve gerçek anlamda gösterişli bir ören yeri olduğu için koruma ve sergileme uygulamalarında önümüzdeki yıllarda devam edecek olan bilimsel çalışmaları kısıtlayıcı, engelleyici yöntemlerin kullanılmaması gereklidir. Kazılar devam ederken, alınacak önlemler ve yapılacak uygulamalar bilimsel araştırmalara pratik ve teknik yönlerden zorluklar çıkarmamalıdır (Atık toprağın uzaklaştırılması, hava fotoğrafı ve uzaydan resim ve plan alma işleri gibi). Bu nedenle basit, geri dönüşebilir onarım çalışmaları tercih edilmektedir. Söz konusu uygulama Kültür ve Turizm Bakanlığı, Antalya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğüne 2017 yılında sunulmuş ve onaylanmış olan projemizin devamı niteliğindedir. Yük. Mimar ve Restorasyon Uzmanı Süreyya Saruhan'ın gözetiminde 2019 ve 2020 sezonu uygulamaları İlk Tunç Çağı I'e ait Güney Kapısı ve ona bağlantılı surun Kuzey 1-5 No.lu ve Güney 1-2 No.lu kazamatlarının kent dışına bakan testere dişi şeklindeki kısımları, kazamatlara giriş kapılarının kısmen yıkılmış, taşları düşmüş olan kısımlarında çalışmalar yürütüldü. Yerinden düşmüş durumdaki taşlar ile çevre araziden toplanan aynı tür taşlar özgün durumuna uygun olarak duvar örgüsüne yerleştirilip, yörede 'geren' olarak tanınan bir toprakla hazırlanan harç ile pekiştirilerek onarım ve koruma sağlandı (Resim: 9). Bu konudaki çalışmalar önümüzdeki 2-3 yıl içinde bitirilerek, tüm savunma sisteminin taşla örülmüş alt kısımları özgün durumlarına getirilecektir. Çok görkemli ve etkileyici olan testere dişli surların 3-4 m. açığından geçen açma kenar çizgisi, onaylanan projeye uygun şekilde düzgün bir hat haline dönüştürülmüş, böylece alanı gezmek isteyenler için uygun bir 'Gezi Yolu' oluşturulmuştur.

DEĞERLENDİRME

2019 ve 2020 kazı dönemlerinde İlk Tunç Çağı I yerleşmesinin savunma sisteminin Batı Yamaç kesimi, Güney Kapısı ve bitişik yapılar izlenmiş, Güney Kapısı ve iki kule dışında 4 yeni yapı daha kazılmıştır. Sınırlı da olsa, kazıların sonuçları, savunma sisteminin daha

geniş bir yay çizerek uzandığının kesinleşmesiyle, söz konusu yerleşmenin önceden düşünülenden daha geniş bir alana yayılmış olduğunu ve şimdiye kadar kazılmış olan kesimlerdeki uygulama gibi testere dişli olarak konumlandırılmış kazamatlardan oluştuğunu göstermiştir. Batı Kapısı ile Güney Kapısı'nın farklılıkları bu iki kapının pratikte de farklı amaçlar için yapılmış olduğunu akla getirmektedir. Son gelişmeler kente giriş çıkışların değişik yönlerde benzer planda kapılarla sağlandığını göstermektedir. Kentin doğu kesiminde üçüncü bir kapının daha olabileceği düsünülebilir. GK kapısının da içinde bulunduğu geniş bir alanda, İTÇ I yerleşim döneminden sonra bu kesimde iskan olmadığı kesin şekilde anlaşılmaktadır. Ayrıca bu kesimdeki savunma sisteminin kalın duvarlarının altına inildiğinde, daha erkene ait olabilecek arkeolojik belge ele geçmemiştir. Bu son iki husus, höyüğün bu kesiminde sadece İTÇ I döneminde yerleştirildiğini göstermelidir.

KAYNAKÇA

Duru, R. 2008. *MÖ 8000'den 2000'e Burdur – Antalya Bölgesi'nin 6000 Yılı*, İstanbul.

Duru, R. 1996. *Kuruçay Höyük II. 1978–1988 Kazılarının Sonuçları. Geç Kalkolitik ve İlk Tunç Çağı Yerleşmeleri (Results of the Excavations 1978–1988. The Late Chalcolithic and Early Bronze Settlements – A Comprehensive Summary)*, Ankara.

Duru, R. 2017. "Hacılar Büyük Höyük İTÇ I Yerleşmesinde Bulunmuş İki Özgün Kap Türünün Tarihlenmesi Sorunu", S. Özkan - H. Hüryılmaz - A. Türker (yay. haz.), *Samsat'tan Acemhöyük'e Eski Uzgarlıkların İzinde Aliye Öztan'a Armağan / From Samosata to Acemhöyük Trailing the Ancient Civilizations Studies Presented to Honour of Aliye Öztan*, İzmir, 81-86.

Lloyd, S. – Mellaart, J. 1962. Beycesultan Vol. I, *The Chalcolithic and Early Bronze Age Levels*, London.

Umurtak, G. 2020. "Some Remarks on the Early Bronze Age I Defence System at Hacılar Büyük Höyük (Burdur-Turkey)", *BE-JA* (Bulgarian e-Journal of Archaeology), vol. 10.1, 33–54.

Umurtak, G. 2021. "Evidence of Daily Life inside the EBA I Defence System at Hacılar Büyük Höyük (Burdur–Turkey)", *BE-JA* (Bulgarian e-Journal of Archaeology), vol. 11.1, 33–57.

Umurtak, G. – Çongur, F. 2021. "The Early Bronze Age II Settlement at Bademağacı Höyük: An Evaluation of the Pottery and Beak Spouted Jugs", *OLBA* XXIX, 23-46.

Umurtak, G. – Duru, R. 2013. "Yeniden Hacılar. Hacılar Büyük Höyük Kazıları 2011-2012", *Arkeoloji ve Sanat* 142, 1-22.

Umurtak, G. – Duru, R. 2014. "Hacılar Büyük Höyük Kazıları 2013", *Arkeoloji ve Sanat* 145, 1-20.

Umurtak, G. – Duru, R. 2016. "Hacılar Büyük Höyük 2015 Yılı Kazılarının Sonuçları / Hacılar Büyük Höyük Results of The Excavations", *Arkeoloji ve Sanat* 151, 19-44.

Resim: 1

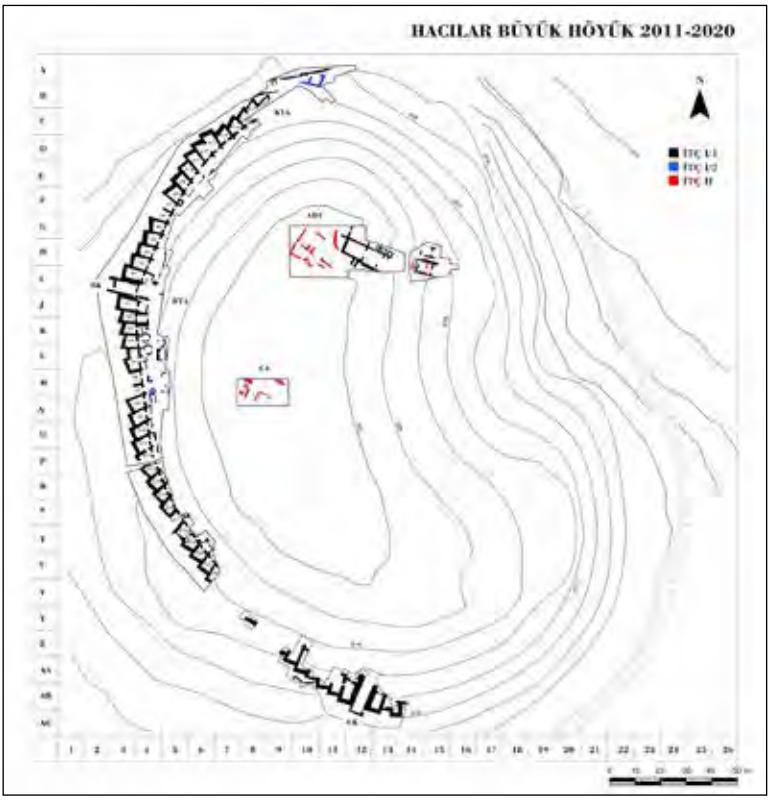

Resim: 2

Resim: 3

Resim: 4

Resim: 5

Resim: 6

Resim: 7

Resim: 8

Resim: 9

SYEDRA 2020 YILI KAZI VE RESTORASYON ÇALIŞMALARI

H. Ertuğ ERGÜRER*

Yaşar ARLI

Mustafa YILDIZLI

Umut BÜYÜME

Hatice ERGÜRER

Antalya İli, Alanya İlçesi sınırlarında yer alan kent, ilçe merkezinden yaklaşık 20km. uzaklıkta bir tepe üzerine kurulmuştur[1]. Kentin batısında sırayla Laertes, Nauloi (Naula), Korakesion ve Hamaxia, doğusunda ise Iotape, Selinus ve Antiochia ad Cragum kentleri yer almaktadır[2]. Kentte yapılaşma iki farklı alana yayılmıştır. İlki denizden yaklaşık 400 m. yükseklikte bir tepenin zirvesinde ve eteklerinde, ikincisi ise kentin limanına yakın daha düzlük kısımdadır[3]. Günümüze kadar korunagelen kalıntılar daha çok tepe yerleşimindedir.

2020 Syedra Antik Kenti ikinci sezon çalışmaları, 20 Temmuz 2020 ile 29 Kasım 2020 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Kazı planlamasında yer alan Büyük Hamam (Roma Hamamı), *palestra*?, sütunlu caddeden akropole çıkan ara merdivenler, Oda Mezar I- II, şapel çevresi, Vaftiz Mağarası girişi, bazilika, Batı Kent Kapısı'ndan sütunlu caddeye çıkılan ara merdivenler, *bouleuterion*, Kaynak Mağarası ve sarnıçlarda çalışmalar gerçekleştirilmiştir (Plan: 1). Kısaca gezi güzergâhı üzerinde bulunan alanlarda temizlik, kazı ve restorasyon çalışmaları yapılması planlanmıştır. Hem uzman hem öğrenci olmak üzere toplam 30 ekip üyesi (arkeolog, sanat tarihçi, mimar ve haritacı) kazıya katılım sağlamıştır. 10 işçi kazı süresi boyunca kazı ve restorasyon çalışmalarında yer almıştır. Ayrıca bitki ve ot temizliği için Antalya Belediyesinden yaklaşık 30 işçi bir ay boyunca çalışmalarda görev almıştır.

* Doç. Dr. H. Ertuğ ERGÜRER, Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü, Karaman/TÜRKİYE, ertiara@yandex.com

Dr. Arş. Gör. Yaşar ARLI, Akdeniz Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü, Antalya/TÜRKİYE, yasararli@akdeniz.edu.tr

Mustafa YILDIZLI, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum/TÜRKİYE, yildizlimustafa46@gmail.com

Umut BÜYÜME, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir/TÜRKİYE, umutbuyume@gmail.com

Dr. Öğr. Üyesi Hatice ERGÜRER, Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü, Karaman/TÜRKİYE, h-ergurer@yandex.com

Bu yılki kazı çalışmalarına izin veren T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne; Çalışmalarımızı destekleyen Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Rektörlüğü ve Edebiyat Fakültesi Dekanlığı'na; Kazımızda Bakanlık temsilcisi olarak görev yapan Alanya Arkeoloji Müzesi'nden Uzman Arkeolog Belgin Savaş'a; sponsorlarımız, Antalya Büyükşehir Belediyesi'ne, Alanya Belediyesi'ne, Vehbi Koç Vakfına, Utopia World Hotel'e; Antique Roman Palace'ye, Sunpark Hotel'e, Drita Hotel'e, Dim Medya ve büyük özveriyle çalışan kazı ekibinin tüm elemanlarına burada bir kez daha teşekkür etmek isterim.

1 Hüber 1993, 27; Can 2016, 263.

2 Hüber 1993, 30.

3 Can 2016, 263.

KAZI ÇALIŞMALARI

Büyük Hamam

2019 kazı çalışmaları sırasında Büyük Hamam'da (Roma Hamamı) *frigidarium*un apsisinde çalışmalar yapılmış ve zemin mozaiğine ulaşılmıştır. 2020 yılında ise, apsis kısmından güneye doğru çalışmalar yapılmıştır. Çalışmalar üç tabakada yoğunlaşmıştır. Moloz taş ve zamanla oluşan bitki örtüsü tabakasının temizlendiği 1. tabaka, daha sonrasında yoğun tuğla parçalarının görüldüğü 2. tabaka ve son olarak da zemin üstündeki 3. tabakada gerçekleştirilmiştir. Çalışmalar sonucunda *frigidarium*un zeminine ulaşılmış ve alan tamamen temizlenmiştir (Resim: 1). Büyük Hamamın *frigidarium* kısmı 21.91 m. uzunluğunda 7.9 m. genişliğinde olup, taban mozaiğinin alanı 164.2 metrekaredir. Mozaiğin kenarlarına geometrik şekillerden panellerin yapıldığı ve bu geometrik panellerin içinde yer alan ana panele ise Herakles'in 12 işinin betimlendiği görülmüştür. Mozaikte yer yer tahribatlar ve çökmeler mevcuttur. Ayrıca *frigidarium*a su akışını sağlayan üç gözlü bir mazgal yer almaktadır. *Frigidarium*da iki çukur bulunmakta ve çukurların üzerinin çatı kiremitleri ile kapatıldığı görülmüştür. Bu çukurlar muhtemelen geç dönemde açılmış olmalıdır ve işlevi tam olarak anlaşılamamakla beraber su tahliyesi için kullanıldığı düşünülmektedir. Üst yapıya ait taş ve tuğlaların, mozaiklerin üstüne düşmesiyle bazı alanlar çökmüştür. Bu alanlarda gerekli restorasyon işlemleri yapıldıktan sonra mozaikli alanın üstü kapatılmıştır (Resim: 2). Ayrıca hamamın son hali plana aktarılmıştır (Resim: 3a-b).

*Frigidarium*da yapılan çalışmalarda 8 adet sikke, 3 adet kemik obje, 10 adet metal obje, çok sayıda dokuma ağırlığı, cam parçaları ve seramik parçaları ele geçirilmiştir.

Palestra

Büyük Hamam'ın *frigidarium* bölümü dışında, *gymnasium*dan Büyük Hamam'a geçiş için kullanıldığı düşünülen *palestra*da çalışmalar gerçekleştirilmiştir (Resim: 4). *Palestra* olarak adlandırdığımız bu alanın içinde 8.70 m.x8.70 m. boyutunda zemini mozaikle kaplanmış bir havuz kısmı yer almaktadır. Havuzun iç kısmında kuzey-güney ve doğu-batı doğrultulu bir kanal bulunmaktadır (Resim: 3c). Bu kanalın kuzey-güney uzunluğu 7.55 m.dir ve kanalın kuzeybatı köşesinin düzensiz mimari ve kesme taşlarla kapatıldığı görülmüştür. Doğu-batı doğrultulu kanalın uzunluğu ise 7.50 m.dir. Havuzun doğu sınırı *gymnasium* duvarıyla ortak olarak kullanılmıştır. Havuzun güneydoğu duvarının köşesinde 1.30 m. çapında bir apsis mevcuttur. Zeminin mozaikleri geometrik şekillerle kaplıdır. Mozaikte dış bordür olarak sarmaşık yaprak kullanılmıştır (Resim: 3c). Bu alanda bulunan mozaikler hamamın *frigidarium* kısmında olduğu gibi yer yer eksik olup, bitki ve insan tahribatına uğramıştır. Havuz dışında da mozaik tespit edilmiş ve yapının kuzeydoğu köşesinde çok az kısmı korunagelmiş olup, restorasyonu yapılmıştır (Resim: 5). *Palestra*da kazı ve restorasyon çalışmaları sonrası mozaikli bölümler koruma altına alınmıştır (Resim: 5).

Bu alandaki çalışmalar sırasında 6 adet sikke, 8 adet metal obje, 1 adet biley taşı, 1 adet havan parçası, 1 adet kabartma parçası, 1 adet ağırşak, 1 adet kemik obje, çok sayıda dokuma ağırlığı, cam ve seramik parçaları ele geçirilmiştir.

Sütunlu Caddeden Akropole Çıkan Ara Merdivenler

Sütunlu Cadde'den kentin bir üst terasına çıkan merdivenleri saptamak için çalışma yapılmıştır. Çalışmalara daha önceki müze kurtarma kazıları[4] sırasında açığa çıkan sahanlık kısmının temizlenmesi ile başlanmıştır. Sahanlık kısmından itibaren merdiven takibi yapılmıştır (Resim: 6a). Çalışmalar sonucunda bu merdivenlerin hem kentteki *bouleuterion*a hem de akropole doğru uzandığı anlaşılmıştır. Sütunlu cadde ile akropole çıkan yolun birleşiminde yer alan merdivenlerin giriş genişliği 2.05 m. sahanlık bölümünün genişliği ise 2.50 m.dir. Sahanlıktan merdivenlere çıkış kısmında, merdiven genişliği ilk basamaktan 1.80 m. son basamakta 2.13 m. olarak ölçülmüştür. Basamak ölçülerinin birbirlerinden farklı olduğu ve bir standardının olmadığı saptanmıştır. Bu alana çıkan 22 basamak bulunmaktadır (Resim: 7a). 22. basamaktan sonra görülen sahanlıkta düzensiz yerleşimli 3 basamak yer almaktadır (Resim: 7b). Buradaki sahanlığın eni 2.70 m. en geniş kısmı ise (köşegen) 3.80 m. olarak ölçülmüştür (Resim: 7c). Sahanlıkta güneydoğu-kuzeybatı doğrultusunda 2.70 m. uzunluğunda bir duvar bulunmaktadır. Bu duvar, 6 basamaklı bir merdiven ile kesişmektedir. Duvarın merdiven ile birleştiği yer 1.85 m. olarak ölçülmüştür. Altı basamaklı merdivenin sonunda bir başka sahanlık yer almaktadır (Resim: 7d). Burada bir yapıya ait giriş bulunmakta ve giriş kapısının eşiği 1.10 m. olarak ölçülmüştür (Resim: 7e). Bu kapının hemen solunda bir açıklık bulunmakta ve *bouleuterion*un doğu duvarı ile paralel devam etmektedir. Sonuç olarak sütunlu caddeden akropole çıkan merdivenler bu bölümde tahribata uğramış olsa da takip edilebilmektedir (Resim: 7e-f).

Merdivenlerin 4. ve 6. basamakları arasında kuzey duvarında 1.06 m.lik bir açıklık bulunmaktadır. Çıkılan açıklıkta Geç Bizans Dönemine ait duvar eklentisi yer almaktadır. Yine bu açıklıkta, tıraşlanmış bir ana kaya ve 1.70 m. genişliğinde, 4.85 m. uzunluğunda üstü kemerli bir yapı kalıntısının olduğu saptanmıştır (Resim: 6b). Tıraşlanmış kayanın uzunluğu 4.85 m. olarak ölçülmüştür.

Çalışmalar sırasında 2 adet sikke, 1 adet biley taşı, 1 adet kandil askısı, 1 adet olta ucu, 5 adet metal obje, 2 adet kemik obje, Roma ve Bizans Dönemine ait çok sayıda seramik parçaları, dokuma ağırlıkları, cam parçaları ve *ostothek* parçası (*bukranion*) ele geçirilmiştir.

Sütunlu caddeden akropole çıkan ara merdivenin hemen altında bir kanalın varlığı tespit edilmiştir (Resim: 8). Bu kanalın belirli bir kısmı basamaklı yapılmıştır.

Oda Mezar I

Kentin mezar tipolojisi hakkında bilgi edinmek amacıyla, kente günümüz gezi güzergâhı girişi olarak kullanılan karşılama alanından yukarı devam eden ahşap merdivenin solunda yer alan kısımda, teras duvarlarıyla desteklenmiş tonozlu yapıda çalışmalara başlanmıştır (Resim: 9a-b). Çalışmalarda tonozlu yapı, Oda Mezar I olarak adlandırılmıştır. Oda Mezar

4 Karamut 1996, 77-81, Resim 1-6; Karamut 1997, 50-54, Resim 1-4; Karamut 1999, 141-144, Resim 1-3; Karamut 2000, 1-2, Resim 1-2.

I içinden az sayıda kemik parçaları çıkmıştır. Ayrıca yapının sarnıç olma ihtimali üzerine de araştırma yapılmış ancak su depolamayı gösteren herhangi bir veriye de ulaşılamamıştır. Mezarın zaman içinde işlevini kaybedip başka amaçla kullanılması da muhtemeldir. Oda mezarın zeminine ulaşılmış ve çalışmalar sonlandırılmıştır (Resim: 9c-d).

Mezarın uzunluğu 4.90 m. genişliği ise iç kısımda 1.30 m.dir. Tonozun örgü kalınlığı 30 cm.dir ve tonozlu örtünün zeminden yüksekliği 1.96 m.dir. Oda Mezar I'in güneyinde yer alan duvarın doğu uzunluğu 2.40 m. ve genişliği 53 cm.dir. Duvarın kuzey uzunluğu ise 6.08 m. ve batı yönündeki genişliği 75 cm.dir.

Oda mezarın kuzeydoğu dış köşesinde düzensiz taşlarla çevrelenmiş *pithos* bulunmuştur. *Pithos*un büyük kısmı eksik olup, ters yönde çevrilerek toprağa yerleştirilmiştir.

Oda mezar I içinde ve çevresinde 2 adet sikke, 2 adet havan, dokuma ağırlığı, metal çiviler, seramik ve cam parçaları ele geçirilmiştir.

Oda Mezar II

Mezar odası I'in batı duvarının üst köşesinden 77 cm. uzaklıkta doğu-batı yönünde uzanan geç dönem mezarı tespit edilmiş ve çalışmalar bu alanda devam ettirilmiştir (Resim: 9e-f). Mimari yapının kuzey sınırında yer alan mezarın uzunluğu 2.40 m. dış genişliği 82 cm.dir. Korunan duvarın doğu genişliği 44 cm. batı duvarının genişliği ise 1.05 m.dir. Mimari yapının zemini 1.25 m. derinliğindedir. Moloz taşlarla örülen mezarın üzeri çatı kiremitleriyle örtülmüştür (Resim: 9g). Mezarın hemen güneyinde yığıntı toprak içinde pişmiş topraktan yapılmış *unguentarium*ların ele geçirilmesi daha önce kaçak kazıya maruz kaldığını göstermektedir. Oda Mezar II'nin batı yönünde kuzey-güney doğrultulu uzanan dikdörtgen formlu yapının iç uzunluğu 4.42 m. ve genişliği 2.83 m.dir. Bu mezarda yapılan çalışmalarda Demir Çağına ait seramikler bulunmuştur. Bu veri kentin tarihinin M.Ö. 9. yy.a kadar indiğini göstermesi açısından önemlidir. Oda Mezar II'nin duvarları aynı seviyeye oturtulmamıştır. Duvarların temeli ana kaya veya toprağa eğimli arazi şartlarına göre örülmüştür. Bu mezarın da Oda Mezar I gibi üzeri tonozlu olmalıdır. Ancak üst yapıya ait izler burada görülmemektedir. Yapının zemini tespit edildikten sonra çalışmalara son verilmiştir.

Oda mezar II içinde 1 adet sikke, 1 adet havan, 1 adet taş obje, 1 adet biley taşı, 1 adet metal obje, dokuma ağırlıkları, seramik ve cam parçaları ele geçirilmiştir.

Bazilika

Bazilikanın kuzey tarafında bulunan apsis kısmının zeminini bulmaya yönelik çalışmalara başlanmıştır. Çalışmalar 1. ve 2. tabakalarda gerçekleştirilmiştir. İlk olarak bu bölümde bulunan nişlerin önündeki moloz taşlar ve bitki örtüsü temizlenmiştir (Resim: 10a-b). II. tabakaya geçişte ise yanık ve kireç izleri görülmüştür. Bu yanık izleri yapının apsisli kısmında izlenmektedir. Apsiste etrafı taş duvarla örülmüş kireç ocağı tespit edilmiştir. Bu kireç ocağının geç dönemde kullanıldığı düşünülmektedir. Apsisin açıklık uzunluğu 3.65 m. derinli-

ği ise 2 m.dir. Çalışmalarda zeminin korunmadığı sökülüp kireç kuyusu olarak kullanıldığı görülmüştür.

Bazilika çalışmaları sırasında 1 adet metal zincir, dokuma ağırlıkları ve seramik parçaları ele geçirilmiştir.

Vaftiz Mağarası Girişi

Vaftiz Mağarası'nın içerisindeki duvar resimlerini koruma altına almak, içerdeki nemi azaltmak ve girişi açığa çıkartmak amacıyla çalışmalar yapılmıştır. Öncelikle mağaranın önünü kapatan moloz taş ve bitki örtüsü temizlenmiştir (Resim: 10c, d, e, f). Girişin kuzeyinde bulunan ana kayanın tıraşlanıp girişe kadar eğim verilerek bir kullanım alanı oluşturduğu görülmüştür. Ayrıca güney kısmı ana kayaya bitişik kesme taşla sınırlandırılmıştır. Mağara giriş açıklığının 1.33 m. olduğu ve bu açıklıkta 1.27 m. uzunluğunda, 37 cm. genişliğinde ve 24 cm. yüksekliğinde bir eşik olduğu saptanmıştır. Eşik üzerindeki dübel delikleri, kapının mağara içerisinden açıldığını göstermektedir. Ayrıca kapının üstü kemer şeklinde yapılmıştır. Batı Kent Kapısı'ndaki kemerli girişe ait kesme taş blokların bazılarının geç dönemde sökülerek mağaranın girişinde kullanıldığı tespit edilmiştir. Girişte yer alan eşiğin altındaki zemin tespit edilmiş ve bu zemin seviyesinde bulunan toprak, mağaraya girişi kolaylaştırmak amacıyla bir yürüyüş yolu oluşturacak şekilde temizlenmiştir.

Çalışmalar sırasında, 3 adet sikke, bir adet metal bilezik, bir adet yazıtlı mimari parça, dokuma ağırlıkları seramik parçaları ele geçmiştir.

Bouleuterion (Meclis)

Sütunlu Cadde'de ve akropolde[5] yer alan yazıtlardan kentin meclis binasına da sahip olabileceği düşünülmektedir. Kentte yapılan araştırma ve hava fotoğrafı çalışmaları sırasında da yarım daire şeklinde olan yapının *bouleuterion* olabileceği düşüncesiyle bu alanda çalışmalar yapılmıştır (Resim: 11a-b). 15.30 m. çapa sahip olan yarım daire şeklindeki yapının *kavea*sı olarak düşünülen bölümde yürütülen çalışmalarda basamaklara rastlanılmamıştır. Bu alanda 4 adet mezar açığa çıkarılmıştır ve bu mezarlara BM I, BM II, BM III ve BM IV numaraları verilmiştir. BM I batı girişten 4.37 m. uzaklıktadır. Mezar 2.15 m. uzunluğunda, 50 cm. genişliğinde, 70 cm. derinliğinde ve güneybatı-kuzeydoğu doğrultuludur. İskelet düz uzatılmış kollar karında çapraz yerleştirilmiştir. Genel anlamda bozulmuş olan iskeletin cinsiyeti kalça kemiğinden yola çıkılarak 30'lu yaşlarda yetişkin bir erkeğe ait olduğu tespit edilmiştir (Resim: 11c). Mezar içinden yoğun bir şekilde metal çivi çıkması mezarın ahşap bir tabut içinde yerleştirildiğini düşündürmüştür. II No.lu mezardaki iskeletin kolları karında ve bacaklar düz uzatılmış şekilde gömülmüştür (Resim: 11c). Bu mezardaki iskeletin 8-10 yaşlarında bir çocuğa ait olduğu tespit edilmiştir. Kaçak kazı nedeniyle tahribata uğramış çoğu kemik eksiktir. Taş sanduka mezar 1.40 m. uzunluğunda, 40.cm genişliğinde ve 40.cm derinliğindedir. II. ve

5 Huber 1993, 50-51, Abb. 3.

III. mezar arasındaki boşluk 41 cm.dir. III No.lu mezardaki iskeletin eller karında ayaklar düz uzatılmış yetişkin bir kadına ait olduğu anlaşılmıştır (Resim: 11c). Mezar boyutları 1.80 m. uzunluğunda, 51 cm. genişliğinde ve 60 cm. derinliğindedir. III. ve IV. mezar arasındaki boşluk 51 cm.dir. IV No.lu mezarda bir kadın, bir çocuk ve bir bebeğe ait kemikler ele geçmiştir (Resim: 11c). Yetişkin bir kadına ait olan iskelet tamamen korunmuştur. Eller karında ve ayaklar düz uzatılmıştır. Yanında bir adet halka yüzük bulunmuştur. Mezar ölçüleri 1.75 m. uzunluğunda, 48 cm. genişliğinde ve 35 cm. derinliğindedir. Çocuğa ait olduğu düşünülen kemiklerde henüz yetişkin olmadığı için bazı kemikler kaynaşmamıştır. 10 yaşlarında bir çocuğa ait olduğu düşünülmektedir. Cinsiyet tayin edilmemiştir. Mezar içinde bir adet metal halka yüzük ele geçirilmiştir. I No.lu mezarın hemen güneybatısında 160 cm. genişliğinde bir açıklığın olduğu görülmüştür. Muhtemelen yandaki kiliseye açılan bir açıklıktır. Ayrıca I No.lu mezarın güney uzun duvarında devşirme malzeme olarak kullanılan heykel parçası mezar duvarı olarak kullanılmıştır (Resim: 11d).

Çalışmalar sırasında bu alanda bir adet havan, bir adet bir havaneli, bir adet metal zincir, bir adet metal kanca, bir adet kemik obje, bir adet heykel parçası, bir adet metal halka yüzük, dokuma ağırlıkları, seramik ve cam parçaları ele geçirilmiştir.

Şapel Çevresi

Şapel çevresinde düzenleme çalışmaları kapsamında çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Şapelin kuzey duvarının kuzeybatı köşesinde doğu-batı doğrultulu kesme taş bloklardan oluşan dikdörtgen bir yapı yer almaktadır. Çalışmalar bu yapının güney duvarının ön kısmında yapılmıştır (Resim: 12a-b). Buradaki çalışmanın amacı, duvarın önünde bulunan moloz yığının kaldırılması ve geniş bir düzlük alanı kapsayan bölümün işlevini tespit etmektir. Çalışmalarda dikdörtgen yapının güney duvarının ana kaya üzerine oturtulduğu görülmüştür. Şapelin kuzeyinde yer alan alanın güney duvarın önünde 3.30 m. uzunluğunda, 1.80.m genişliğinde, ana kayadan yüksekliği 22 cm. olan dikdörtgen planlı bir payanda/podyum mevcuttur (Resim: 12c). Payandaların zeminden yüksekliği 25 cm. olarak ölçülmüştür. Payandanın batısında 2.94 m. boyunda 2.05 m. eninde bir başka payanda mevcuttur. Payandanın kuzeybatı-güneydoğu ekseninde devam eden 5.25 m. uzunluğunda kesintisiz bir başka platformun devam ettiği görülmektedir. Payandaların ön tarafında sıkıştırılmış toprak ve harçla yapılmış düz bir zemin oluşturulmuştur. Payandaların genişliklerinin kuzeybatı-güneydoğu ekseninde 1.40 m.den 1.30 m.ye kadar daraldığı gözlemlenmiştir. Bu alanın sol kısmında 2.40 m.ye 3.40 m. ölçülerinde Geç Bizans Dönemine ait duvar kalıntıları yer almaktadır. Buranın geç dönemde oda olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Ayrıca güney duvarının doğu sınırının önünde yer alan payandanın/platformun önünde seviye inme çalışmaları sırasında kuzeydoğu güneybatı doğrultulu yüksekliği 91 cm. genişliği 74-78 cm. arasında değişen bir kanal tespit edilmiştir. Kanalın batı duvarına yapışık, büyük taş bloklarla ile kapatılmış geç döneme ait çocuk mezarı tespit edilmiştir. Tespit edilen çocuk mezarı SÇ M I olarak adlandırılmıştır. Mezar yüzeyden 1.10 m. derinlikte, 40 cm. genişliğinde, 1.30 cm. uzunluğunda güneybatı-kuzeydoğu doğrultusunda gömülmüştür. 10-13 yaş arası bir çocuğa aittir. İskelet üzerinde patolojik bir veri görülmemiştir. Kafatasının yan kısmında bulunan halka küpe dolayısıyla bir kız çocuğuna ait ol-

duğu düşünülmüştür. İskeletin pozisyonu el ve kolları göğüste çapraz şekilde birleştirilmiş, ayak kısmı ise düz bir şekilde uzatılmıştır. Mezar türü basit taş sandık mezar tipindedir. Tüm bu bulgular ışığında mezarın Bizans Dönemine ait olduğu saptanmıştır.

Çalışmalar sırasında 2 adet sikke, 2 adet kemik obje, 1 adet mermer taş kap parçası, 1 adet heykel bacağı parçası, 1 adet metal obje, 1 adet havaneli, 1 adet kandil askısı, 1 adet metal küpe, dokuma ağırlıkları, Bizans ve Roma Dönemine ait seramik ve cam parçaları ele geçirilmiştir.

Diğer Çalışmalar

Batı kent kapısından Sütunlu Cadde'ye kadar devam ettiği düşünülen merdivenlerin durumunu tespit etmek için çalışmalar yapılmıştır. Çalışma yapılan alanda basamak açıklığı 3 m. olan 10 basamaklı bir merdiven ortaya çıkarılmıştır. Çalışma sonunda temizlenen merdivenlerin çoğu bölümünün tahribata uğradığı gözlemlenmiştir.

Kaynak Mağarası'nın girişinde, mağaradan havuzlara giden su borusunun değiştirilebilmesi için temizlik çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Su borusunun geçtiği düşünülen doğrultuda yer alan iki havuz duvarı arasındaki boşlukta seviye inme çalışmaları yapılmış iki havuz arasında yer alan boşluğun kanal olduğu anlaşılmıştır ve bu kanalın zeminine ulaşılmıştır. Kanalın genişliği sabit değildir, 55 cm.-85 cm. arasında değişerek ilerlemektedir. Zeminde yer alan su borusunun geçtiği kanalın genişliği ise 8 cm.-10 cm. arasında değişmektedir. Ulaşılan kanal zeminini takip ederek ilerlenmeye devam edilmiştir. Bu ilerleme sırasında orijinal kanal boşluğuna ulaşılmıştır ve boşluğun üzerinin düzgün kesme taşlarla kapatıldığı saptanmıştır. Kanal zeminini takip ederek açılmaya devam edilen alanda, tahliye havuzu benzeri bir işlevde olduğu düşünülen daire şeklinde bir boşluğa rastlanmıştır. Bu boşluğun sağ tarafında düzgün taşlarla kanal duvarı devam etmektedir. Sonuç olarak Kaynak Mağarası'ndan gelen suyun sarnıçlara suyun çok olduğu dönemlerde her bir sarnıç dolduktan sonra diğerine belirli bir seviyeden tahliye olduğu, suyun azaldığında ise kaynağın büyük sarnıçlara zeminde açılan küçük bir kanal ile taşındığı anlaşılmıştır.

RESTORASYON VE KONSERVASYON ÇALIŞMALARI

Gymnasium-Palestra Mozaikleri

Mozaik-I

*Palestra*da bulunan mozaik üzerinde ilk olarak belgeleme işlemleri yapılmıştır. Mozaik üzerinde bulunan bitki kökleri temizlenmiştir. Mozaiğin *tessera* rengine uygun harç belirlenerek onarım işlemleri yapılmıştır. Mozaiğin bir sonraki sezona kadar korunabilmesi için kapatma uygulaması yapılmıştır (Resim: 5).

Mozaik-II

Açılan mozaik üzerinde ilk olarak fotoğraf ile belgeleme işlemleri yapılmıştır. Onarım işlemlerine geçilmeden önce ilk olarak mozaik üzerinde bulunan bitki kökleri temizlenmiştir.

Mozaiğin *tessera* rengine uygun oranda harç belirlenerek onarım işlemleri yapılmıştır. Tahrip olmuş kısımlarda mozaiğin daha fazla dağılmasını engellemek amacı ile bordür uygulanmıştır. Mozaiğin korunması için kapatma uygulaması yapılmıştır (Resim: 5).

Büyük Hamam Frigidarium Bölümü Restorasyon Çalışmaları

Hamamın *frigidarium* kısmında bulunan mozaik üzerinde ilk olarak belgeleme çalışmaları yapılmış ve kullanılacak harç belirlenmiştir. Onarımın gerçekleştirileceği alanlarda mekanik temizlik uygulanmıştır. Zamanla tahrip olmuş mozaik parçalarının daha fazla dağılmasını önlemek amacıyla bordür uygulaması yapılmıştır. Temizlik işlemleri biten mozaiğin yüzeyi jeotekstil ile kapatıldıktan sonra üstüne elenmiş kum serilmiş ve alan koruma altına alınmıştır.

Vaftiz Mağarası Restorasyon Çalışmaları

İlk olarak Vaftiz Mağarası'nda bulunan fresklerin ayrıntılı belgelemesi yapılarak onarımı yapılmıştır. Zaman içerisinde fresklerin arkasındaki harcın işlevini yitirmesiyle duvardan ayrılan fresk parçaları ileriki zamanlarda yerine yerleştirilmek üzere bulunduğu yere göre kayıt altına alınmıştır.

Akropolde Bulunan Duvar Resimlerinin Restorasyon Çalışmaları

Kentin akropol kısmında bulunan duvar resimlerinin belgelemesi yapılarak uygun harç rengi belirlenmiştir. Belirlenen harç ile fresklerin kenarlarında daha fazla tahrip oluşmasını önlemek için bordür uygulaması yapılmıştır.

Sütunlu Caddeden Yukarı Çıkan Merdivenlerin Restorasyon Çalışmaları

2020 kazı sezonu sırasında açılan merdivenler zaman içerisinde kullanımdan ve taş düşmelerinden kaynaklı olarak basamaklarda çatlaklar ve kırılmalar oluşmuştur. İlk olarak merdivenlerin belgelemesi yapılarak hasar tespit edilmiş ve onarımı yapılmıştır.

TEKNİK DOKÜMANTASYON ÇALIŞMALARI

Kent Geneli Teknik Dokümantasyon Çalışmaları

26 Ekim–29 Kasım tarihleri arasında kentin genelinde geomatik-harita mühendisliği uygulamalarının yanı sıra mimari belgeleme çalışmaları yapılmıştır. Çalışmalar kapsamında yersel ölçüm teknikleri ve fotogrametrik yöntemler kullanılarak kent planı, mimari teknik çizim ve dijital dokümantasyon çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

Kent geneli, yapılar ve çalışılan alanların insansız hava aracı ile hava fotoğrafları ve videoları çekilmiştir.

Kentin haritası ve planı hazırlanmıştır. Çalışmalarda; insansız hava aracı (İHA) ve uydu konum belirleme sistemleri (GNSS) ile elde edilen veriler fotogrametrik yöntemlerle işlenmiştir. Bu yöntem doğrultusunda elde edilen nokta bulutu segmentasyon çalışmaları sonucunda yoğun bitki örtüsü ve topoğrafya sınıflandırılmıştır. Topoğrafik veri kullanılarak kentin sayısal yükseklik (DEM) modeli oluşturulmuştur. Fotogrametrik çalışmalarla ortofotolar üretilmiştir. Hazırlanan ortofotolar kullanılarak; kent planını ve kentsel yapıyı ön plana çıkaran yol güzergâhlarının, merdivenlerin ve yapıların plan çizimleri gerçekleştirilmiştir (Plan: 2).

Büyük Hamam (Roma Hamamı) Teknik Dokümantasyon Çalışmaları

Roma Hamamı'nda bulunan mozaikli alanın korunması ve kayıt altına alınması kapsamında ölçülebilir hassasiyette ve doğrulukta ortofotosu oluşturulmuştur. Önceki sezon hazırlanan modelleme çalışması revize edilerek, 3B model ve doku üretilmiştir.

Sütunlu Cadde Teknik Dokümantasyon Çalışmaları

Sütunlu Cadde genelinde kentin ortofotosu oluşturulmuş ve beraberinde 1/200 ölçekli plan rölövesi hazırlanmıştır (Plan: 3).

KAYNAKÇA

Can, B., "Syedra 2015 (Birinci Sezon) Yüzey Araştırmaları", *ANMED* 2016-14, 263-267.

Hüber, G., *Syedra*, Anzeiger 129. Jahrgang 1992, Osterreichische Akademie der Wissenschaften Philosophisch Historische Klasse, Wien 1993.

Karamut, İ., "1994 Yılı Syedra Antik Kenti Çevre Düzenleme Çalışmaları", *VI. Müze Kurtarma Kazıları Semineri*, Ankara 1996, 77-89.

Karamut, İ, "1995 Yılı Syedra Antik Kenti Çevre Düzenleme Ve Kurtarma Kazısı Çalışmaları", *VII. Müze Kurtarma Kazıları Semineri*, Ankara 1997, 49-56.

Karamut, İ., "Syedra 1997 Kurtarma Kazısı ve Temizlik Çalışmaları", *IX. Müze Kurtarma Kazıları Semineri*, Ankara 1999, 141-150.

Karamut, İ., "Syedra Antik Kenti 1998 Yılı Kurtarma Kazısı ve Temizlik Çalışması", *X. Müze Kurtarma Kazıları Semineri,* Ankara 2000, 1-6.

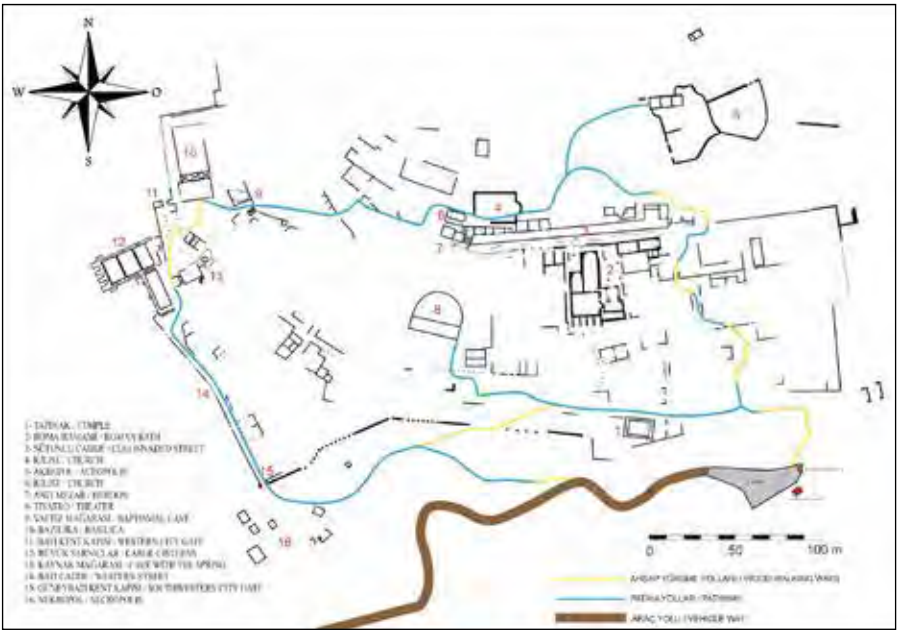

Plan: 1

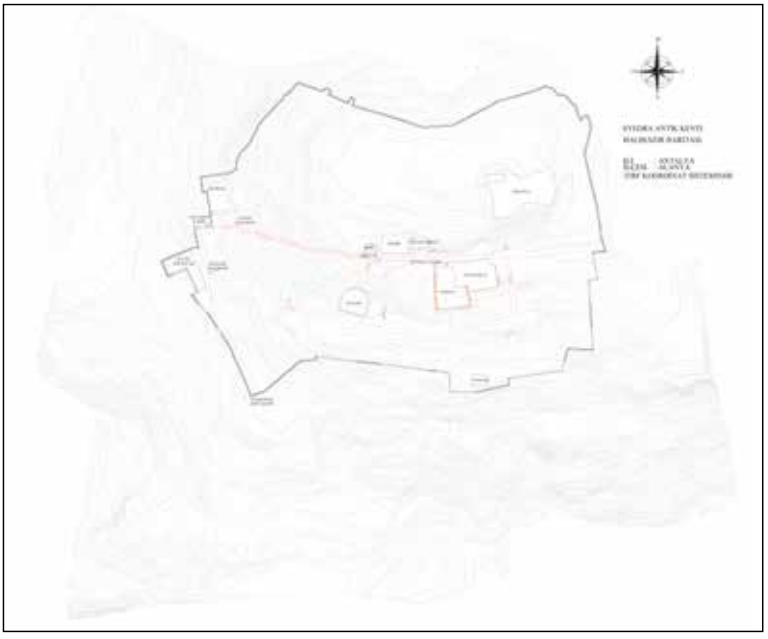

Plan: 2

Plan: 3

Resim: 1

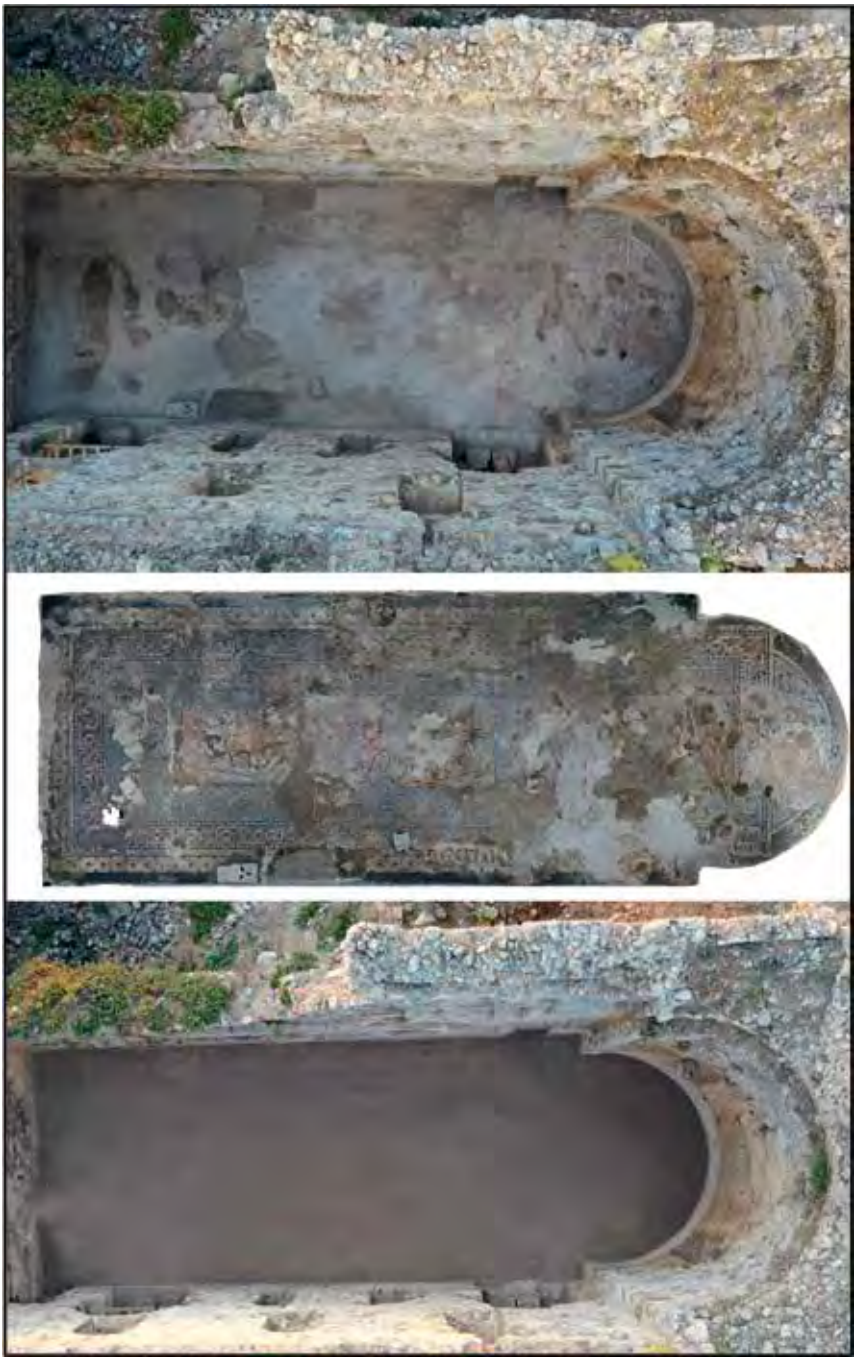

Resim: 2

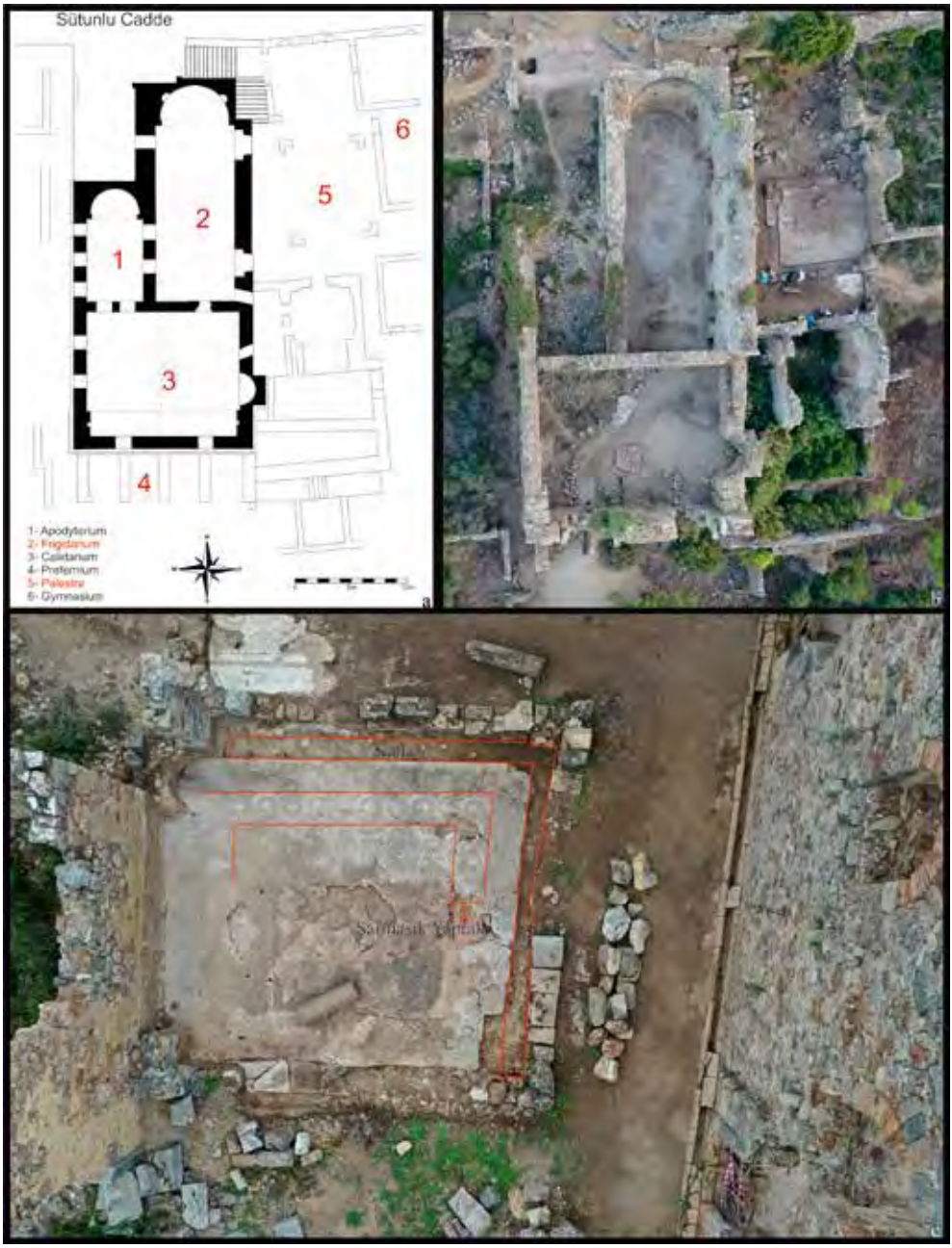
Sütunlu Cadde
1
2
3
4
5
6
1- Apodyterium
2- Frigidarium
3- Caldarium
4- Prefurnium
5- Palestra
6- Gymnasium

Resim: 3

Resim: 4

Resim: 5

Çalışma Öncesi
Çalışma Sonrası
a
Çalışma Öncesi
Çalışma Sonrası
b

Resim: 6

Resim: 7

Resim: 8

Resim: 9

Resim: 10

Resim: 11

Resim: 12

DOMUZTEPE 2019 KAZILARININ İLK ÖN RAPORU

Halil TEKİN*

GİRİŞ

Yayvan ve geniş bir höyük olan Domuztepe, adını üzerindeki yaban domuzu yuvalarından almaktadır. Kahramanmaraş'ın Gaziantep il sınırına yakın bir yerinde, ortalama 550 m. rakıma sahip olan Narlı Ovası'nın batı kenarında bulunan Domuztepe Höyüğü, Kahramanmaraş il merkezinin 40km. kadar güneyinde, yaklaşık 1000 m. yüksekliğe sahip Tut Dağı'nın doğu eteklerinin bitiminde konumlanmıştır. Ceyhan Nehri'nin önemli güney kollarından Aksu Çayı, höyüğün yaklaşık 3km. kuzeyinden geçmekte, bunun küçük bir kolu olan Mizmilli Deresi günümüzde höyüğün batı kenarından akmaktadır. Yerel halk bu derenin üzerinde Geç Roma dönemine ait küçük bir taş köprü olduğunu ve yaklaşık 40 yıl önce sökülüp höyüğün bir kilometre güneydoğusunda bulunan su deposu inşasında kullanıldığını söylemektedir.

Höyüğün yüzeyinde farklı şahısların tapulu arazisi bulunduğundan, 1995 yılından beri eski heyetin kazıları yürüttüğü ve Operation I olarak adlandırdığı güney yükseltisinde yeni heyet 2014 yılından bu yana tarla sahibinin muvaffakiyetini alarak kazıları sürdürmektedir[1]. Eski heyet tarafından höyüğün güney yükseltisinde başlatılan kazı çalışmalarının yaklaşık 2.500 m^2'lik genişliğe ve bazı yerlerde 2 m. derinliğe ulaştığı anlaşılmaktadır. Önceki raporlarda da vurgulandığı gibi yeni kazıların bu kesimde sürdürülmek istenmesinin bir başka amacı, eski heyet tarafından "ritüel alan" şeklinde bilim dünyasına duyurulan "ölüm çukuru", "hendek" ve "kızıl teras" gibi bölümleri[2] anlamak ve öne sürülen bazı görüşleri teyit etmeye yöneliktir[3]. Eski heyet tarafından kazılan alanlar sonrasında bazı bölümleri hafriyat toprağıyla tekrar doldurulması sonucu, yeni heyet bu alanda çoğunlukla toprağın tahliyesiyle meşgul olmak durumunda kalmıştır. Bunun esas nedeni, eski heyetin hafriyat toprağının içinde, maalesef, kimi zaman envanter veya etütlük nitelikte küçük buluntulara rastlanmasıdır.

---

* Doç. Dr. Halil TEKİN, Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, TR-06800, Beytepe, Ankara/TÜRKİYE, htekin4@gmail.com

1 Domuztepe Höyüğü 2019 kazı çalışmaları 08 Temmuz-03 Eylül tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Kazı heyeti, Hacettepe Üniversitesi'nden Doç. Dr. Halil Tekin'in başkanlığında ve Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Arkeoloji Bölümü Yüksek Lisans tez aşamasındaki öğrencisi Mahir Tuncer'in başkan yardımcılığında, Arkeolog Kenan Ulaş, Arkeolog Numan Arslan, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Arkeoloji Bölümü Yüksek Lisans öğrencisi Mehmet Özerenler ile Hacettepe Üniversitesi Arkeoloji Bölümü Lisans öğrencileri Beste Örücü, Nurhaniye Arıkan, Beyzanur Kargı, Anıl Coşkun, İlayda Atlılar, Simge Melisa Atak, Seyhan Koç, Nermin Derya Çadırcı ve Gövher Gizlenti'den oluşmuştur.

Bakanlık Temsilcisi olarak Kahramanmaraş Müzesi'nden Uzman İlhami Kılınçkaya görev almıştır. Kazı çalışmaları yukarıda adı geçen heyet üyeleri dışında çevre köylerden temin edilen 8 vasıfsız işçiyle yürütülmüştür.

2019 yılı kazılarında Türkoğlu Belediyesi, kazı evinin çevre düzenlemesi ile iaşe ve temizlik giderlerini karşılamıştır. Türkoğlu Belediye Başkanı Sayın Osman Okumuş ve belediye personeline sonsuz teşekkür ederiz.

2 Campbell et al. 2014.

3 Tekin 2019b.

Hacettepe Üniversitesi heyeti ilk arazi çalışmalarına başladığı 2014 yılında, Operation I alanının kuzey kesiminde ve daha önce hiç kazılmamış olan bölümündeki 15 m.x10 m.lik bir alanı açmaya başlamıştır[4]. Söz konusu bölüme Alan 1 adı verilmiştir. Zaman içinde derinleşmeyle birlikte kazı alanında genişleme olmuş ve eski heyetin kazdığı genişlik ve derinliğe ulaşılmıştır. 2018 yılında, nihayet, höyüğün 3D topografik planı hazırlanarak açmalar yeniden adlandırılmıştır (Resim: 1). Bu bağlamda eski ve yeni heyetin kazıları yürüttüğü ve 2014 yılından beri Alan 1 olarak tanımlanan bölümün yeni açma adları A38B21, A38B22, A39B21 ve A39B22 şeklinde belirlenmiştir (Resim: 2).

ARAZİ ÇALIŞMALARI

Her yıl olduğu gibi genel temizlik çalışmaları tamamlandıktan sonra, açma profilleri düzeltilip akıntı toprak elenerek kaldırılmıştır. 3D topografik plan çerçevesinde açmaların sınırları dijitalleştirilerek yeni sabit noktalar belirlenmiştir. Bundan dolayı, ilk kez yeni heyet tarafından açılan *A39B21* Açması ile eski heyetin çalıştığı *A39B22* açmalarının doğu profilinde birkaç derece kayma saptandığından, 2019 kazılarında bu sorunu gidermeye dönük kazı çalışmaları yapılmıştır (Resim: 3). Böylelikle söz konusu açmaların doğu profilleri yeni hazırlanan dijital topografyaya uygun hale getirilmiştir.

A39B22 Açması'ndaki profil kazıları Arkeolog Numan Arslan gözetiminde yürütülmüştür. Bu alandaki kazı çalışmaları diğer açmaların seviyesine gelinceye kadar sürdürülmüştür. Bu dar alanda yürütülen kazı çalışmalarında yüzey toprağının altında dağınık halde taşlara rastlanmış olup, bu taşların höyük yüzeyinde önceleri gerçekleştirilen tarımsal etkinlikler esnasında tahrip edilen mimari kalıntılara ait olduğu saptanmıştır. Üstteki karışık dolgu temizlendikten sonra, altta 5. yapı katına ait belirgin bir taş temel dizisi ortaya çıkarılmıştır. Söz konusu temel, 2018 kazılarında saptanan ve Bina 9 olarak adlandırılan yapının güney bölümüne ait olup, doksan derece açıyla bir köşe yapmakta ve batıya yönelmektedir. Bu binanın, maalesef, sadece yaklaşık bir metrelik bölümü günümüze ulaşmıştır.

Kazı bütçesinin kapsamlı bir arazi çalışması yapmaya yeterli olmamasından dolayı, 2019 kazılarında dikey kazı yerine yüzey tesviyesine odaklanılmıştır. Yukarıda belirtildiği üzere, eski heyetin başlangıçtan beri uyguladığı kazı metodu nedeniyle, yeni heyetin 2018 sezonu sonunda ulaşılan 450 m^2lik genişlikte hâlâ gözle görülür tesviye sorunu devam etmektedir. Eski heyetin Operation I dediği 2.500 m^2'lik geniş açma içinde farklı noktalarda, genişlikte ve derinlikte açılan küçük çukurları naylon ve atık toprak ile tekrar kapattığı saptanmıştır. Bu derinlik ve test çukurları kimi yerde mekân içinde bile gözlenmektedir (Resim: 4). Açma içinde tesviye sorununu aşmak için eski kazılardan kalan naylon örtüler açma içindeki seviyeye gelinceye kadar kaldırılmamakta, sadece üzerindeki dolgu toprak temizlenmektedir. Bu tür durumlarda dolgu içinden toplanan arkeolojik veriler ayrı kontekst numarası almaktadır.

4 Tekin 2016.

A39B22 Açması'nın batı kesiminde yer alan ve Bina 10 olarak adlandırılan yapının bazı odaları 2018 kazılarında gün ışığına çıkarılmıştı[5]. 2019 kazılarında bu yapının doğu yönüne uzanan dörtgen planlı bir başka odası daha saptanmıştır. Söz konusu odanın güney duvarı yer yer tahrip olmasına rağmen yine de takip edebilmek mümkündür (Resim: 5). Benzer durum kuzey duvarında da gözlenmektedir. Binanın diğer odaları ile aynı özelliklere sahip taş temelleri, yan yana iki sıra diziden oluşmaktadır. Bu binanın 3 No.lu odası içinde 2018 yılında ortaya çıkarılan ve Ocak 9 olarak tanımlanan ocağın doğusunda benzer özelliklere sahip başka bir ocağa rastlanmıştır. Buna da Ocak 10 adı verilmiştir. Yan yana dizilmiş yassı taşlardan oluşturulan sert zeminin üzeri sıkıştırılmış toprak ile kaplanarak oluşturulan ocağın yanında çok miktarda kül katmanına rastlanmış olup, pişirme amaçlı olduğu yanmış hayvan kemik kırıklarından anlaşılmaktadır. Bu oda içindeki Ocak 9 ısınma amaçlı iken, Ocak 10 pişirme amaçlı olarak kullanılmış olmalıdır (Resim: 6).

Benzer bir ocak A38B21 Açması'nın batı kesiminde ortaya çıkarılmıştır. Ocak 11 olarak tanımlanan bu ocağın yüzeyinde ve çevresinde hayvan kemiklerinin ele geçirilmiş olması, pişirme amaçlı kullanıldığını göstermektedir. Domuztepe Höyüğü'nde bundan önceki kazı sezonlarında da benzer ocaklara rastlanmış olup, tabanlarında veya çevresindeki kemiklerden hareketle yerleşim içinde yoğun hayvan eti pişirildiğine işaret etmektedir. Hem eski hem de yeni kazı heyetinin yürüttüğü çalışmalarda sayıları binleri bulan hayvan kemiği yerleşimin ekonomisinde hayvancılığın özel bir yer tuttuğunu göstermektedir. Söz konusu kemikler koyun ve keçiden oluşan küçükbaş hayvanlara aittir. Yanı sıra domuz ve sığır kemiğine de rastlanmaktadır.

A39B22 Açması'nın doğu profiline yakın bölümde "*in-situ*" olarak çok sayıda kap parçası ele geçirilmiştir (Resim: 7). Buradaki dolgu toprağın rengi, güneyindeki Bina 10'dan çok farklı olup, eski heyetin "hendek" olarak tanımladığı bölüm ile benzeşmektedir. 2018 kazılarında burasının hendek olmadığı, binalar arasındaki meydan benzeri boş alan olduğu, aynı zamanda rastgele atılmış izlenimi veren çanak-çömlek, taş alet ve hayvan kemik parçalarından hareketle çöplük olarak da kullanıldığı saptanmıştı. Bu türden alanın Bina 10'un kuzeydoğu kesiminde de var olduğu anlaşılmaktadır. Böylelikle, Domuztepe'nin yerleşim planı hakkında da bazı öngörüleri dile getirmek mümkün olabilmiştir. Bugüne kadar gün ışığına çıkarılan bina kalıntıları ve her iki yanındaki çöplük/meydan alanlarından hareketle, Domuztepe'de mekanlar arasında geniş alanlar bırakıldığı tespit edilmiştir.

A39B22 Açması'nın çöp niteliği taşıyan kuzeydoğu bölümündeki dolgu içinde tutamaklı bir damga mühür (Resim: 8) ve üzeri mühür baskılı kil nesne dikkate değer arkeolojik bulgulardır (Resim: 9).

Açmanın kuzey profilinin düzeltilmesi esnasında yatay durumda bir adet boyunlu çömleğin varlığı tespit edilmiştir. Sağlam durumda ortaya çıkarılan çömleğin yakın benzerleri geçmiş yıllardaki kazılarda da ele geçirilmiştir. Domuztepe'de oldukça yaygın bir kap tipi olan

5 Tekin 2019a, 280.

uzun boyunlu çömleklerin yuvarlak dipli olmaları, zeminde düz durmalarına engel olmakta, bu da içindeki sıvı yardımıyla dengede durabileceğini akla getirmektedir. (Resim: 10).

A39B22 Açması'nın kuzey köşesindeki dağınık malzeme içinde üzeri boya bezeli pek çok çanak-çömlek parçası ele geçirilmiştir. Bunlar içinde bazıları figüratif olmalarıyla diğerlerinden ayrılmaktadır. Aynı kaba ait oldukları anlaşılan iki parça üzerinde leopar maskı yer almaktadır (Resim: 11). Bu alanda benzerleri geçmiş yıllarda da bulunmuş olan üzerinde insan başlarının bir dizi oluşturduğu kap parçası ele geçirilmiştir (Resim: 12).

ÇANAK-ÇÖMLEK

Geçmiş yıllardaki raporlarda da vurgulandığı gibi yeni heyet (2014 yılındaki ilk kazı sezonunda) Domuztepe Höyüğü çanak-çömleğini hamur gruplarına göre 5 ana gruba ayırmıştır[6]. 2019 kazı sezonunda çalışılan alanda gün ışığına çıkarılan çanak-çömlek içinde yeni bir grup tespit edilmemiştir. Domuztepe Höyüğü Geç Neolitik Döneme tarihlendirilen 5 çanak-çömlek grubu şu şekildedir[7]:

1. Grup: Kaba ve organik katkılı kaplar.

2. Grup: Kaba ve mineral katkılı kaplar.

3. Grup: Koyu yüzlü kaplar.

4. Grup: Turuncu nitelikli kaplar.

5. Grup: Nitelikli kaplar.

Bu gruplar içinde sayıca en kalabalık olanı kaba ve mineral katkılı kaplar oluşturmaktadır. 2019 kazılarında gün ışığına çıkartılan çanak-çömlek parçaları üzerine yürütülen ayrıntılı çalışmalar henüz tamamlanmamış olmakla birlikte, çoğunlukla pişirme amaçlı bu kap türü yerleşimde oldukça yaygındır. Kap formlarının çömlek veya geniş kazan formlarından oluşması bu görüşü destekler niteliktedir.

İkinci grubu oluşturan koyu yüzlü kaplar ilk üç yıla nazaran sayıları ve genel topluluk içindeki oranları artmaya devam etmektedir. Bu grubun en karakteristik özelliği hamurunda yoğun *ofiyolit* mineralinin olması ile iç ve dış yüzeyin koyu renkte astarlanmasıdır. Kuzey Suriye ve Çukurova'nın Geç Neolitik Döneminde çok yaygın olan bu çanak-çömleğin Domuztepe Höyüğü'nde de sayıca fazla olduğu saptanmıştır. Bu grubun içinde yüzeyi çizi ve baskı bezekleri olanları da yer almaktadır.

Beşinci grubu oluşturan nitelikli kaplar gerek hamur gerekse boya bezeklerin kalitesi ile diğer gruplarından belirgin bir şekilde farklılık göstermektedir. Boya bezekler içinde

6 Tekin 2017.

7 Tekin (baskıda).

simgesel, geometrik ve öykücü anlatımın öğelerini görmek mümkündür[8]. Özellikle öykücü anlatıma dair sahneler, Domuztepe sakinlerinin inanç dünyası hakkında önemli ipuçları sunmaktadır. Günümüz Uzak Asya mimarisinde yoğun biçimde karşımıza çıkan "boynuz biçimli çatı" uygulamasının bezek olarak çanak-çömlek üzerinde her yıl artan sayıda görmek mümkündür. Söz konusu çatıların üzerinde de çoğunlukla leylek veya diğer göçmen kuşlar resmedilmektedir. 2019 kazılarında bir kap parçası üzerindeki simetrik binaların çatısında çok ayaklı bir sürüngen şematik olarak resmedilmiştir (Resim: 13). Stilize boğa motifleri Domuztepe Höyüğünde sıklıkla görülmektedir. Bazılarının boynuzlarını daha belirgin hale getirmek için çevresi nokta bezeklerle süslenmiştir (Resim: 14).

DİĞER KÜÇÜK BULUNTULAR

Dolgu toprak içinde ele geçirilen küçük buluntular arasında yontma ve sürtme taş endüstrisine ait çok sayıda örnek bulunmaktadır. Bunların büyük çoğunluğu çakmaktaşından üretilmiştir. Domuztepe Höyüğü sakinlerinin gerek yontma gerekse sürtme taş endüstrisi için hammadde sıkıntısı çekmedikleri anlaşılmaktadır. Özellikle bir Neolitik topluluk için ihtiyaç duyulan en önemli hammadde olan çakmaktaşı yatakları yaklaşık 10km. çevresinde yeteri miktarda bulunmaktadır. Yontma taş ustaları çevreden kolayca temin ettikleri çakmaktaşlarını kendileri üreterek yerleşimdeki ihtiyaca cevap verebilmekteydi. Gün ışığına çıkarılan çakmaktaşı aletlerin önemli kısmı dilgi niteliğinde olup, üzerinde silika parlaklığı rahatlıkla görülebilmektedir. Bu da söz konusu aletlerin yoğun kullanımına işaret etmektedir (Resim: 15). Kazılarda gün ışığına çıkarılan yontma taş aletlerin çok azı obsidiyenden üretilmiştir. Ele geçirilen örnekler biçimsel olarak çakmaktaşlarıyla benzerlik göstermektedir.

2019 kazılarında da ortaya çıkarılan küçük buluntular arasında, her yıl olduğu gibi, kemik aletler de önemli yer tutmaktadır. Domuztepe Höyüğü kemik aletleri form açısından fazlaca çeşitlilik göstermemektedir. Bundan hareketle, yerleşimdeki kemik alet kullanımının işlevsel olarak sınırlı olduğunu öne sürmek mümkündür. Çoğunlukla küçükbaş hayvanların (koyun ve keçi) bacak kemiklerinden üretilen aletler arasında deliciler, sayıca kalabalık grupları oluşturmaktadır.

Pişmiş toprak kap parçalarının biçimlendirilmesiyle yuvarlak görünüme kavuşturulmuş çeşitli boyutlardaki nesnelerin tam olarak hangi amaç için kullanıldığı henüz bir soru olarak durmaktadır. Bu türden nesnelerin yazı öncesi toplulukların kayıt tutma amaçlı sayma nesneleri olduğu genel kabul görse de kenarlarının eğimli olması, boyunlu bir kabın ağzını kapatmaya yarayan araç olmasını da akla getirmektedir.

Çevrede bolca bulunan farklı nitelikteki taşlardan yararlanarak yapılmış sürtme taş aletler, çoğunlukla perdahlama amaçlı kullanılmış olmalıdır. Bu türden aletlerin biçimsel farklılıkları yerleşimde gerçekleşen işlerin çeşitliliğine işaret etmektedir. Bir taş çağı yerleşimi olması nedeniyle Domuztepe Höyüğü sakinlerinin çevrede bulduğu her türlü taşı hammadde olarak kullandığı ve zengin bir alet çantasına sahip olduğu anlaşılmaktadır.

8 Tekin 2020a; 2020b.

SONUÇ

Domuztepe Höyüğü 2019 kazıları kısıtlı bütçeden kaynaklanan nedenlerden dolayı arazide kısa süreli bir çalışma ile sonlanmıştır. Çoğunlukla temizlik ve eski heyetin açtığı bölümün tesviye çalışmaları yapılmış, alanın tümünde 2018 yılında ulaşılan derinliğe nihayet erişilmiştir. Bu yapılırken eski heyetin önce derinleşerek kazıp, sonra içini hafriyat toprağıyla doldurduğu bölümler temizlenmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte, bazı yerlerde hâlâ eski hafriyat toprağıyla oluşan dolgu toprak yerinde kalmış, bunların temizliği ileriki kazı sezonlarına bırakılmıştır.

2019 kazılarında A38B21, A38B22, A39B21 ve A39B22 açmalarında 5. Yapı Katı'na ulaşılmıştır. Bu yapı katına ait ve dört açmaya da yayılmış durumda oldukça geniş bir alanı kaplayan ve Bina 10 olarak tanımlanan yapının niteliği maalesef bu sezon anlaşılamamıştır. Bunun bir nedeni de eski heyetin bu yapının bazı yerlerine de denk gelen üst yapı katında uygulanan derinlik sondajlarıdır. Bu haliyle yaklaşık 150 m^2lik bir genişliğe ulaşan ve dönemi için anıtsal olarak nitelenebilecek bu yapının tek sıra taş temelleri arasında ahşap ve saz izleri seçilebilmektedir. Her ne kadar büyük boyutlu olsa da inşa tekniği, daha küçük ve sıradan diğer yapılardan farklı değildir. Aynı şekilde bina içinde ele geçen az sayıdaki arkeolojik bulgu da pek farklılık göstermemektedir.

Domuztepe Höyüğü 2019 kazılarında ulaşılan 5. Yapı Katı'nın arkeolojik bulguları ile üstteki 1. Yapı Katı bulguları arasında gözle görülür belirgin fark yoktur; bu alanda bir kültürel devamlılıktan söz etmek mümkündür. Bununla birlikte, bazı çanak-çömlek gruplarının oranında değişimler gözlenmektedir. Her beş yapı katında kültürel birliktelik söz konusuysa da aşağıya indikçe Mezopotamya ile olan bağ azalmakta, buna karşın, güneyde Amik Ovası ve batıda Çukurova ile temasın güçlü olduğu daha da belirginleşmektedir. Özellikle, koyu yüzlü perdahlı kaplar (dark faced burnished ware) ile baskı ve çizi bezeme açısından bu benzerlik çok güçlüdür.

Başta çanak-çömlek buluntular olmak üzere, Domuztepe'nin içindeki bulunduğu Toros-Amanos kesişme bölgesinin ilk sakinleriyle Kilikya-Suriye bağlantısının daha güçlü olduğu, sonraları Mezopotamya ile güçlü temasın başladığını öngörmek çok yanlış olmayacak gibi durmaktadır.

KAYNAKÇA

CAMPBELL S., S. W. KANSA, R. BICHENER ve H. LAU 2014 "Burying things, practices of cultural disposal at Late Neolithic Domuztepe, Southeast Turkey", B. W. Porter, A. T. Boutin (eds.), *Remembering the Dead in the Ancient Near East, Recent Contributions from Bioarchaeology and Mortuary Archaeology*, University of Colorado, Boulder: 27-60.

TEKİN, H. 2016 "Domuztepe 2014 Kazılarının İlk Sonuçları", *Anadolu Prehistorya Araştırmaları Dergisi-(APAD)* 2: 57-81.

TEKİN, H. 2017 "The State of the Late Neolithic Pottery of Domuztepe in the Turkish Eastern Mediterranean", *Origini XXXIX* (1): 31-51.

TEKİN, H. 2019a "Domuztepe 2018 Kazılarının İlk Ön Raporu". *41. Kazı Sonuçları Raporu*, 2. Cilt: 277-291.

TEKİN, H. 2019b "Domuztepe Höyüğü: Kahramanmaraş'ta Bir Geç Neolitik Dönem (MÖ 7.000-5.000) Köy Yerleşimi", *Uluslararası Antik Çağ Döneminde Maraş Sempozyumu*, Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi: 87-97.

TEKİN, H. 2020a "Mezopotamya Geç Prehistorik Sanatında Öykücü Anlatım", *Anadolu Prehistorya Araştırmaları Dergisi-(APAD)* 6: 53-73.

TEKİN, H. 2020b "An overview of potsherds with building and tree depictions recovered in Domuztepe", F. Balossi-Restelli, A. Cardarelli, G. M. Di Nocera, L. Manzanilla, L. Mori, G. Palumbi, H. Pittman (eds.) *Pathways through Arslantepe. Essays in Honor of Marcella Frangipane*, Viterbo: 79-85.

TEKİN, H. (baskıda) "Narrative scenes on the Late Neolithic pottery of Domuztepe", R. Özbal, M. Erdalkıran and Y. Tonoike (eds.) *Neolithic Pottery from the Near East: Production, Distribution and Use,* Chicago: The University of Chicago Press.

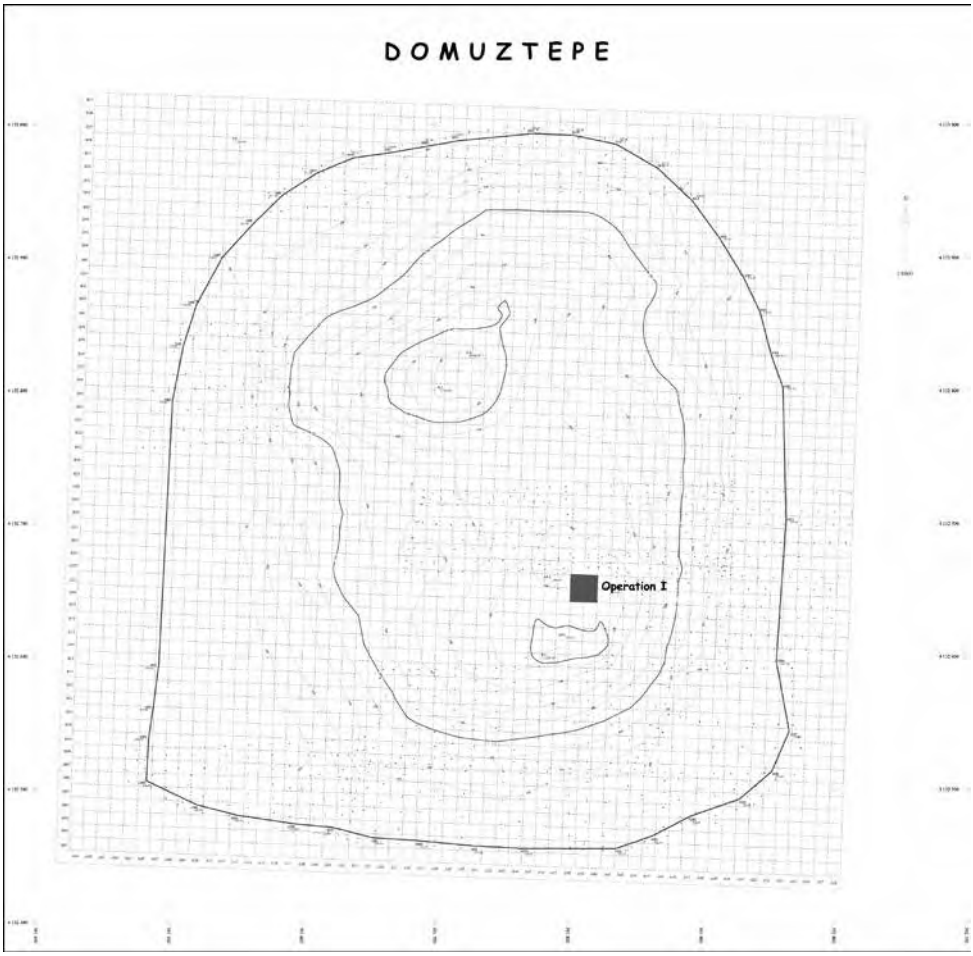

Resim 1: Domuztepe 3D topografik planı.

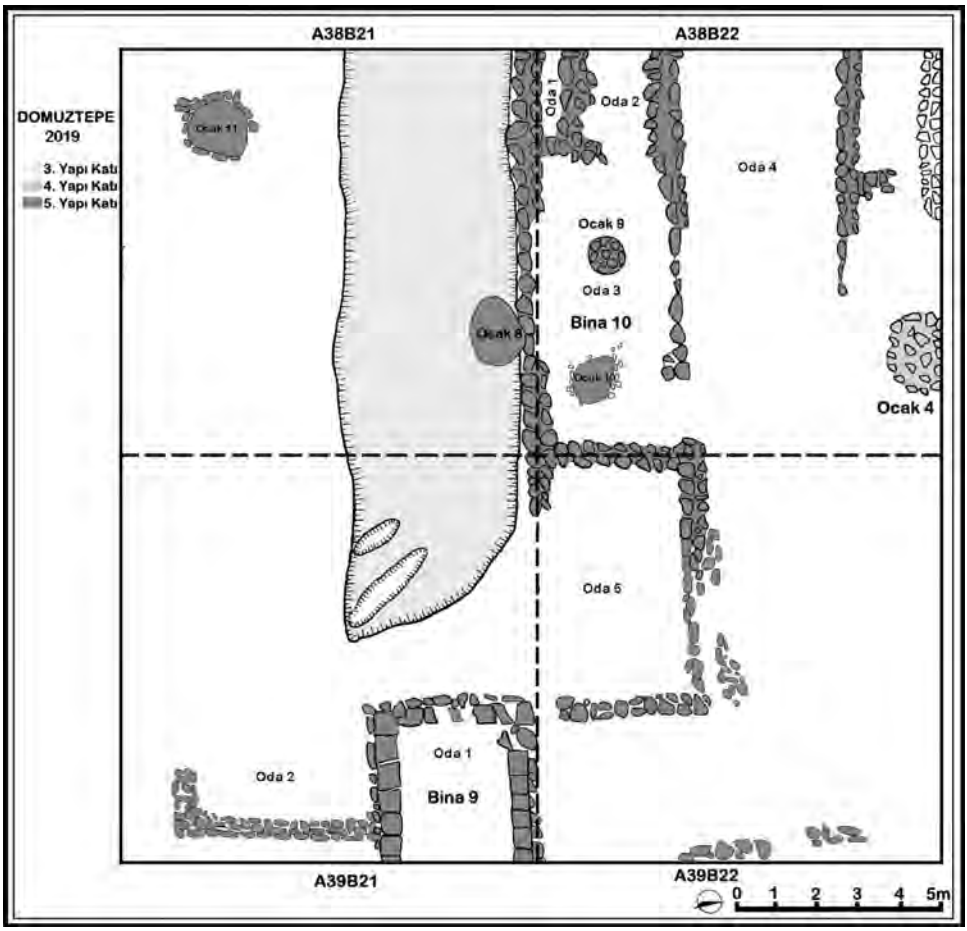

Resim 2: Domuztepe 2019 açma planları.

Resim 3: A39B22 açmasının doğu profilindeki kazı çalışmaları.

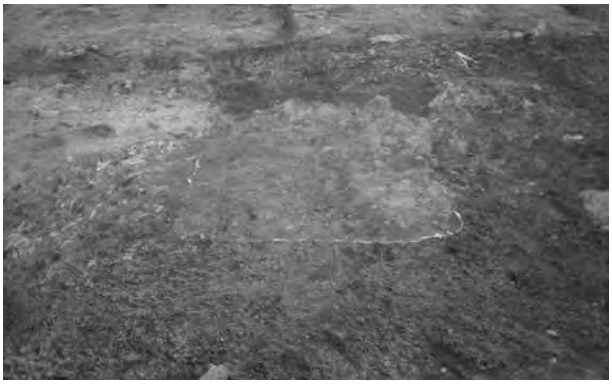

Resim 4: Eski heyet tarafından kazılıp üzeri naylon ve atık toprak ile kapatılan mekânın iç kısmı.

Resim 5: Domuztepe 2019 kazı alanı ve Bina 10.

Resim 6: Ocak 10'dan yakın çekim.

Resim 7: A39B22 açmasındaki çöp alanı.

Resim 8: Tutamaklı damga mühür (serpantin).

Resim 9: Kilden mühür baskısı.

Resim 10: Boyunlu çömlek.

Resim 11: Üzeri leopar maskı boya bezekli kap parçaları.

Resim 12: Üzeri insan maskları bezeli kap parçası.

Resim 13: Çatı üzerinde boya bezekle yapılmış sürüngen resimli kap parçası.

Resim 14: Boya bezekle yapılmış stilize boğa başı dizileri olan kap parçası.

Resim 15: Çakmaktaşından yontma taş aletler.

GÖKÇEADA-YENİBADEMLİ HÖYÜK 2019-2020 YILI KAZILARI

Halime HÜRYILMAZ*

A. Nejat BİLGEN

Z. BİLGEN

(A)- 2019 YILI KAZI SEZONU

GİRİŞ

Kültür ve Turizm Bakanlığının 28 Haziran 2019 tarih ve 536123 sayılı ruhsatnamesine göre, Prof. Dr. Halime Hüryılmaz'ın başkanlığındaki Gökçeada-Yenibademli Höyük kazısı 2019 yılı çalışmaları, 3 Temmuz-31 Ağustos 2019 tarihleri arasında Kültür ve Turizm Bakanlığına sunulan kazı programı kapsamında höyüğün tepe düzlüğünde üç kontrol sette ve eşzamanlı olarak kazı evinde yan dal incelemeleri ve dokümantasyon olmak üzere gerçekleştirilmiştir[1]. 2020 yılına ait faaliyetler ise sadece depo malzemesi üzerinde yapılan çalışmalarla sınırlı tutulmuştur[2].

Gökçeada ilçe merkezinin 2.3km. kuzeyinde ve Kaleköy-Çınarlı Karayolu'nun 200 m. kadar batısında yer alan Yenibademli Höyük (Resim: 1), taban düzleminde 15.600 $m^{2'lik}$ bir alana yayılmaktadır. Büyükdere vadisinin aşağı kesiminde konumlanan höyüğün kültürel süreci, üç farklı döneme işaret etmektedir. Bunlar yeniden eskiye doğru: 1- Rum asıllı vatandaşların dönemi, 2- Geç Bronz Çağ, 3- Erken Bronz Çağ II Dönemi şeklinde sıralanmaktadır.

* Prof. Dr. Halime HÜRYILMAZ, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Beytepe-Ankara / TÜRKİYE. halimeh@hacettepe.edu.tr

Prof. Dr. A. Nejat BİLGEN, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Kütahya / TÜRKİYE. nejat.bilgen@dpu.edu.tr

Öğr. Gör. Zeynep Bilgen, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Kütahya / TÜRKİYE. zeynep.bilgen@dpu.edu.tr

1 Bakanlık temsilcisi olarak Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğünden Nesrin Demirhan görevlendirilmiştir. Kazı çalışmalarına Kütahya Dumlupınar Üniversitesinden Doç. Dr. Mustafa Serkan Akkiraz, İstanbul Üniversitesinden Doç. Dr. Onur Gönülal, Arkeolog Bayram Uygun, Hacettepe Üniversitesi Arkeoloji Bölümü öğrencisi Eylül Çuhadar, Dumlupınar Üniversitesi Arkeoloji Bölümü öğrencisi Melike Zeynep Bereket katılmıştır. Bakanlık temsilcimize ve değerli öğrencilerimize katkılarından dolayı teşekkür ederiz. Kazının sürekliliğini sağlayan ve maddî yönden destek veren Kültür ve Turizm Bakanlığı bünyesindeki Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğünün ve Türk Tarih Kurumu Başkanlığının değerli yöneticilerine ve elemanlarına, ayrıca Çanakkale İl Kültür ve Turizm Müdürlüğünün, İl Özel İdaresinin, Çanakkale Müzesinin, Gökçeada Belediyesinin ve İlçe Halk Kütüphanesinin yöneticilerine ve çalışanlarına şükranlarımızı sunarız. Kazının ilk yıllarından itibaren her zaman yanımızda olan Gökçeada 5. Komando Alay ve Garnizon Komutanlığı bu yıl da lojistik yönden verilen desteği esirgememiştir.

2 2020 yılı depo çalışmalarına Doç. Dr. Onur Gönülal (İstanbul Üniversitesi) ve Hacettepe Üniversitesi'nden doktora öğrencisi Coşkun Fırat Ayvazoğlu ile lisans öğrencilerinden Eylül Çuhadar ve İdilcan Durukal katılmışlardır.

ARKEOLOJİK KAZILAR

Güney Kontrol Set

Yerleşimin tepe düzlüğünün doğu yarısında yer alan H 9 ve H 10 plankarelerinin arasındaki doğu-batı yönlü kontrol setinin 15 m. uzunluğunda olan bölümü 2019 yılında kazılabilmiştir. Kontrol setin sınırları dâhilinde I. yapı katına ait mimarlık kalıntılarına rastlanılmaması nedeniyle, kültür dolgusunun tarihlenmesi buluntu topluluklarına dayanmaktadır. Bunlar Erken Bronz Çağ (EBÇ) II Döneminde, kuzeybatı Anadolu'da karakteristik olan omurgalı, ip delikli tutamaklı ve "S" profilli çanaklara, üçayaklı pişirme çömleklerine, gaga ağızlı testilere ve ürün depolamada işlev kazanan tahıl küplerine ait parçalardır. Kırmızı, siyah ve kahverengi mal grupları ile ayırt edilen parçaların tümü el yapımıdır. Çanak sınıfında ele alınan parçalardan biri, bezeme kompozisyonu bakımından Erken Troia I[3] ve Kumtepe IC2[4] örneklerine benzerlik göstermektedir. İnce mallar arasında dikkati çeken bir diğer parça, çizi ve sokma nokta bezekli olup, kokulu yağların saklandığı minyatür testiye aittir. Bu tür testilerin varlığı Yenibademli Höyük de dâhil olmak üzere, Troia ve Protesilaos'tan bilinmektedir[5]. I. yapı katının kültür dolgusunda açığa çıkarılan kemik kalıntılarının çoğu küçükbaş hayvanlara aittir. Az sayıda sığır kemiklerinin yanı sıra, ele geçirilen bir geyik kemiği onun genç yaşta avlanıldığını göstermektedir. Protein ihtiyacını büyük oranda evcil hayvanlardan karşılayan I. yapı katının sakinleri, aynı zamanda kıyı ekolojisine işaret eden *Patella ulyponnensis, Cardium,* deniz minaresi ve istiridye de tüketmişlerdir. Taş endüstrisi ile ilintili buluntular, yontmataş teknolojisine dayanan aletlerin yapımından geriye kalan artıklardan ibarettir.

Güney kontrol setinin II. yapı katını temsil eden kültür dolgusu, doğu ve batı bölüm olmak üzere kazılmış ve her iki bölümde de mimarlık kalıntılarına rastlanılmamıştır. Doğu bölümün dolgusundan toplanan EBÇ II Döneminin çanak-çömlek topluluğunun ekseriyetini siyah ve kırmızı mallara ait gövde, dip ve kulp parçaları oluşturmaktadır. Kap çeşitleri arasında, omurgalı çanak parçaları ilk sırayı almakta ve bunları çömleklere ve testilere ait parçalar izlemektedir. Bunların süslenmesinde tercih edilen bezek türü ufak yumru ile sınırlı kalmaktadır. II. katın dolgusunda açığa çıkarılan deniz ürünlerine ait kabuklar, I. katta bulunanlardan farksızdır. Bu durum kıyı avcılığına dayanan beslenme alışkanlığında değişikliğin olmadığına dayanak teşkil etmektedir. Taş endüstrisi hakkında bilgi verebilecek aletlerin rastlanılmadığı II. yapı katının doğu bölümünde, sadece üretim artığı niteliğinde olan çakmaktaşı parçaları bulunmuştur. II. yapı katının batı bölümünde kalan dolguda, açığa çıkarılan çömlek, testi ve tahıl küplerine ait parçalar açık kırmızı, gri ve kahverengi mal gruplarının tanınmasını sağlamaktadır. Yapım aşamasında gerekli özenin gösterilmediğini ortaya koyan söz konusu buluntular, biçim itibariyle yerleşimde alışılagelen örneklerdendir. Az miktarda hayvan kemiklerinin toplandığı batı bölümün dolgusunda ele geçirilen ve Yenibademli'nin

3 Blegen ve diğ. , 1950, Fig. 238: 17.

4 Sperling, 1934, Pl. 77: 807.

5 Hüryılmaz, 2011, 234, Fig. 1; Schliemann, 1881, No. 441; Demangel, 1926, Fig. 17.

kıyısal beslenme rejiminde her zaman ön sırayı işgal eden *Gastropoda* sınıfına ait *Patella* türleri, büyük bir olasılıkla yaşama ortamları kıyıya yakın kayalık ya da kumlu alanlardan toplanmıştır.

Güney kontrol setinin III. yapı katına ait dolgusu, gerek mimarî kalıntılarla gerekse keramik, kemik ve taş endüstrisine ait buluntu topluluklarıyla daha doyurucu olmuştur. Tepe düzlüğünün güneydoğu kesiminde konumlanan, kuzeydoğu-güneybatı doğrultuda inşa edilen konut amaçlı yapılardan birinin noksan kalan arka kapalı duvarı ve uzun duvarının bir bölümü ortaya konularak, yapının plan bütünlüğü sağlanmıştır (Resim: 2). Girişi güneybatı yönünde olan bu yapı, bağımsız olmayıp kuzeyinde iki ve güneyindeki bir yapı ve hücre şeklinde bir bölme ile tepe düzlüğünün doğu kesiminde konumlanan yapı grubuna dâhildir. "Dizi Evler" şeklinde tanımlanan yapı grubunda, uzun duvarlar ortak kullanılmakta, arka kapalı duvarlar ise aynı aksı takip etmemektedir. Dizi evlerin kuzeyden güneye doğru sıralanan 3. yapısında, 2019 kazı sezonunda sürdürülen çalışmalar sırasında, 120 cm.x90 cm. ölçülerinde olan bir fırının tabanı tespit edilmiştir (Resim: 3). Taban kısmı ufak taşlarla kaplı ve sıvalı olan fırının, üç yönünde korunagelen taşlar, yapı içindeki taşınmazın at nalı biçimli olduğunu düşündürmektedir. Yapının iç dolgusunda bulunan ve ağız çapı 30 cm. den büyük olan erzak küpüne ait parça, konut içinde tahılların ya da baklagillerin depolandığına ilişkin dolaylı kanıt oluşturmaktadır. Buna benzer bir durum, önceki yıllarda höyüğün merkezi kesiminde de saptanmıştır. Yapı içindeki dolgunun diğer keramik buluntuları arasında yer alan ve çentikli ağız özelliği ile dikkati çeken çanak parçası, Yenibademli'nin kuzey ve kuzeybatı yönlerinde kalan bölgelerle kurulan kültürel ilişkilere tanıklık etmektedir. Bu tür örneklere, Edirne yakınlarında Çardakaltı ve kuzey Yunanistan'da Kastanas'ın ve Perivolaki yerleşimlerinin EBÇ keramik repertuvarlarında da rastlanılmaktadır[6]. Yerel çömlekçi ustalarının kuzeybatı Anadolu'ya bağlılıklarının göstergesi sayılan yumru ve çizi bezekli testi parçası, ayrıca yatay yiv ve dikey plastik bezekli kap parçası, bezeme programı açısından Troia'nın EBÇ örneklerini çağrıştırmaktadır. Deri işleme sektöründe kullanılan kemik mablak, yerleşimde sık rastlanılan ve hemen hemen tüm yapı katlarında temsil edilen buluntulardandır. Bu tipin benzerleri, kuzey Ege adalarından Midilli'nin Thermi yerleşiminden ve Limni'de Poliochni yerleşiminin mavi, yeşil ve kırmızı dönemlerinden bilinmektedir[7]. Genel anlamda çiftçi olarak tanımlanabilecek III. kat sakinlerinin, yontmataş endüstrisine ait yapımlarının hammaddeleri büyük oranda çakmaktaşına dayanmaktadır. Adanın genelinde yaygın olarak görülen bu tür materyalden üretilen biri tek yönden düzeltili, diğeri düzeltisiz kalan dilgi ve orakta kullanılan üçüncü buluntunun benzerlerinin hem kuzeybatı Anadolu'da Troia I[8] yerleşiminde, hem de Poliochni[9] gibi komşu ada yerleşiminde ve Yunanistan karasında Var-

6 Kansu, 1963, 664-665, Res. 41-42; Aslanis, 1985, Taf. 12: 11, Taf. 125: 8.

7 Lamb, 1936, Pl. XXVII: 49; Bernabò-Brea, 1964, Tav. XC: 6, XCV: 1, XCVII: 12-18, CLXXXI: 2, CLXXXII: 17, 23.

8 Blegen ve diğ. , 1950, Fig. 217: 36.48.

9 Bernabò-Brea, 1964, Tav. CV: 16.

daroftsa[10], Lianokladhi[11] ve Kastanas[12] gibi merkezlerde kullanılmış olmaları, bir anlamda EBÇ'da benimsenen bir teknolojinin anakaralar ve adalar arasında paylaşıldığının göstergesi yönünde değerlendirilmektedir.

2. Doğu Kontrol Set

H 9 plankaresini kuzey-güney doğrultuda bölen doğu kontrol seti, 19 m. uzunlukta olup, kuzey ve güney olmak üzere iki bölüm halinde kazılmıştır. Kuzey bölümde yüzey toprağının hemen altından başlayan I. yapı katına ait en kuzeydeki mimarlık kalıntısı, kuzeybatı-güneydoğu istikametinde uzanmakta ve doğu uçta köşe yaparak güneye doğru yönelmektedir. Konut amaçlı bu yapının kuzey yönündeki uzun duvarına temel oluşturan kalıntının, güney yüzüne dayandırılan ve daha kısa kalan taş örgülü ikinci temel parçası (Resim: 4), tektonik sarsıntı sırasında güneye doğru kaydığı anlaşılan uzun duvara destek amacıyla inşa edilmiştir. Yapının uzun yönünü belirleyen temelinin 0.65 m.yi aşmayan genişliği, 11 m.ye ulaşan uzunluğu ve üst örgü taşlarında gözlenen yanal kayma dikkate alındığında, sismik bir bölgede yer alan Yenibademli Höyük için çok şaşırtıcı sayılmamaktadır. Muhtemelen orta şiddette yaşanan depremin ardından inşa edilen ve uzun duvarın hemen hemen orta bölümüne destek sağlayan kısa temel parçası, yapının belli bir müddet ayakta kalmasını sağlamış olmalıdır. Aynı yapı katına ait güney yönündeki üçüncü temel kalıntısı (Resim: 5), başka bir yapıya ait olup doğu ve batısındaki bölümleriyle birlikte uzunluğu 9 m.ye ulaşmaktadır. Doğu yönündeki uzantısı kazılmayan alan içinde kalan bu kalıntı, yapının planı hakkında yeterli ölçüde bilgi sağlamamakla birlikte, ortaya konulan bölümü, yapının doğu-batı doğrultuda konumlandığını düşündürmektedir. Çalışılan kontrol setinin kuzey bölümünün I. yapı katının dolgusunda ele geçirilen keramik örnekleri, iki mal grubuna işaret etmektedir. Kırmızı renkli malların çoğu tahıl küplerine aittir. Gri renkli mallar genel olarak mutfak kaplarını temsil etmektedir. Beslenme alışkanlığı konusunda fikir veren *Cardium* ve *Patella* kabukları, yerleşimde standartlaşan besin kaynaklarındandır. Kuzey bölümün II. yapı katına ait yaklaşık 0.50 m. kalınlığa ulaşan kültür dolgusunda mimarlık kalıntıları tespit edilmemiştir. Batıya doğru eğim yapan bu dolgunun buluntuları arasında omurgalı çanak parçaları, küçükbaş hayvan kemikleri ve her yapı katında rastlanılan *Cardium* kabukları yer almaktadır. Kontrol setinin kuzey bölümündeki III. yapı katını belirleyen mimarlık kalıntısı ise "Dizi Evler" şeklinde tanımlanan en kuzeydeki yapıya aittir. Kuzeydoğu-güneybatı doğrultuda inşa edilen söz konusu yapının, kuzey tarafındaki uzun yönüne işaret eden 1.20 m. uzunluğundaki kalıntı, 90 derecelik bir açı ile yapının kısa kenarına bağlanmaktadır (Resim: 6). Üst örgü taşları kısmen dağınık görünen bu kalıntının, güneybatı yönündeki uzantısı ise üst kat yapılarının inşası sırasında ortadan kaldırılmıştır. Açığa çıkarılan mimarlık kalıntısının 1.70 m. güneyinde ve yapının arka kapalı duvarının 1.10 m. batısında tespit edilen tahıl küpüne ait dip

10 Heurtley, 1939, Fig. 65: v.

11 Wace ve Thompson, 1912, 192, Fig. 139: h.

12 Aslanis, 1985, Taf. 82: 10.

ve gövde parçaları (Resim: 7), ayrıca Troia I döneminde karakteristik olan omurgalı ve ağız kenarı üzerinde ufak çıkıntıları olan çanak ve testi kulp parçaları, yapının envanterini belirlemektedir. Konum itibariyle arka kapalı duvara çok yakın görünen buluntular, bireysel ürün depolamada kullanılan tahıl küpünün ve yanındaki diğer kapların, konut içindeki dolaşıma engel olmayacak şekilde arka duvara yakın yerleştirildiklerini göstermektedir. Tahıl küpünün konut içinde herhangi bir sarsıntı sırasında dik durmasını sağlayan orta büyüklükteki destek taşları, genel olarak yassı ve kenarları insan eliyle düzeltilmiştir. Bu durum yerleşimde daha önceden de tespit edildiği gibi, uygulamada uzun süre kalan bir geleneği yansıtmaktadır. Yapının iç dolgusunun diğer buluntularını kemirgen hayvana ait bir diş, küçükbaş hayvanın çene kemiği ve az sayıda *Patella* ve *Cardium* kabukları oluşturmaktadır.

Doğu kontrol setinin güney bölümünde yürütülen çalışmalar sırasında I. yapı katına ait mimarî kalıntılar tespit edilmemiştir. Ardılı olan II. yapı katında açığa çıkarılan kalıntılar ise iki ayrı yapının temel örgülerine ait bölümleri oluşturmaktadır. Birbirinden bağımsız olarak inşa edilen kuzeydeki yapının, doğu-batı yönünde uzanan temelinin kontrol set içinde saptanan bölümü plana ilave edilmiş olmasına rağmen, yapı tek duvar ölçeğinde kalmaktadır. Plan bütünlüğü sağlamayan bu kalıntının güney yönündeki dolgusundan elde edilen omurgalı çanak ve kahverengi-gri renkteki kâselere ait parçalar, anılan kalıntının Troia I zamanına tarihlenebileceğine dayanak teşkil etmektedir. Yapı ile ilintili dolguda ele geçirilen ve beslenme rejimi hakkında veri oluşturan yumuşakça kabukları ve büyükbaş hayvana ait kaburga kemikleri sınırlı kalmaktadır. Buluntular arasında dikkati çeken bir hayvan dişi, muhtemelen kolyede kullanılmak üzere seçilmiş olmasına karşın, yapım aşamasına geçilmeden bırakılmıştır. Birinci yapının güneyinde konumlanan ikinci yapının, kontrol set içinde kalan bölümü de doğu-batı doğrultudadır. Uzantıları ile birlikte yapının doğu-batı yönünde tasarlandığını gösteren söz konusu kalıntının sadece üst sıra taşları açığa çıkarılarak algılanması sağlanmıştır. Yapının kontrol set dâhilindeki bölümünden toplanan keramik örnekleri orta ve ince cidarlı siyah-kahverengi ve bej renkli mal gruplarının çanak, kâse ve testi türü kaplarına aittir. Yapıyı kullananların diyetine dayanak oluşturan *Gastropoda* sınıfına ait kabuklar, bilinen ve tekrarlanan örneklerdendir. Taş endüstrisinin yapımlarından arda kalan siyahımsı alacalı, kırmızı ve kahverengi tonda olan artık niteliğindeki çakmaktaşı parçaları, alet yapım işinin konut içinde de gerçekleştirildiği görüşüne destek vermektedir. III. yapı katının mimarlık kalıntıları iki ayrı noktada tespit edilmiştir. Bunlar, Dizi Evlerin uzun yönlerine aittirler. Kuzeyden güneye doğru sıralanan ikinci evde açığa çıkartılan iri plaka taşından oluşan tezgâh (Resim: 8), yapının arka bölümüne daha yakın konumlandırılmıştır. Bu tezgâhın çok yakınında ele geçirilen kemik bız, Troia[13] kemik alet tipolojisinde benzerini bulmakta ve Poliochni'nin[14] yeşil ve kırmızı dönemlerinde kullanımda kalan bız tipi ile uyumlu görünmektedir. Dizi evlerin üçüncüsünde, aynı yapı katına ait kültür dolgusunda ortaya konulan buluntular ise çeşitlilik göstermektedir. Keramik endüstrisi bağlamında olmak üzere, siyah renkli büyük

13 Blegen ve diğ. , 1950, Fig. 126, Tip 5 üst örnek.

14 Bernabò-Brea, 1964, Tav. CLXXX: 7.

bir testi (Resim: 9), ufak gaga ağızlı grimsi testi, küre gövdeli gri-siyah alacalı testi, bej renkli çömlek, dikey şerit kulplu, yumru bezekli çömlek (Resim: 10), omurgalı çanak (Resim: 11) ve Yenibademli'nin kap tipolojisine ilk defa katılan tek kulplu sivri dipli bardak (Resim: 12) sayılabilecek buluntulardandır. Toplu kontekst niteliğinde değerlendirilen bu örneklerden bardak olanı, biçim itibariyle Troia'nın EBÇ katlarında temsil edilmediği, buna karşılık en yakın benzerinin kuzey Yunanistan'da Sitagroi'nin[15] Vb katında saptandığı da belirtilmelidir. Daha çok Balkan ülkelerinden tanınan ve kuzey Ege'ye de yayılan Yenibademli'nin III. kat buluntularından mahmuzlu kulp parçası, Emporio'nun[16] EBÇ'na tarihlenen uzun boyunlu küre gövdeli testisinin kulp özelliği ile benzeşmektedir. Aynı yapının içinde ele geçirilen ortası delik yassı disk biçimli ağırlık, perdah aleti ve *silex* çekiç taşı, Yenibademli'de EBÇ II dönemi boyunca süreklilik gösteren tiplerdendir.

Kuzey Kontrol Set

H 8 ve H 9 plankarelerinin arasında kalan doğu-batı doğrultudaki kontrol setinin 10 m.lik bölümü kazılmıştır. Çalışmalar sırasında kontrol setinin batı kesiminde, I. yapı katına ait bir yapının uzun kenarını belirleyen 6.70 m.lik bölümü ortaya konulabilmiştir. Güneydoğu yönünde önceki yıllarda açığa çıkarılan bölümüyle uzunluğu 9.50 m.ye ulaşan yapı temelinin genişliği 0.60 m.-0.65 m. arasında değişmektedir (Resim: 13). Kuzeybatıdan güneydoğuya doğru uzanan kalıntının, taş örgüsünün orta bölümünde güneye doğru bir ötelenme söz konusudur. Muhtemelen depremden etkilenen yapı temelinin uzun aksı, dalgalı bir görünüm vermesine karşın, örgüde kullanılan taşlar yatay konumlarını koruyarak günümüze ulaşmıştır. Bu durum en azından yaşanan depremin büyük hasara neden olmadan atlatıldığını düşündürmektedir. I. yapı katı dolgusunda ele geçirilen tüme yakın bir minyatür fincan dışında, geriye kalan keramik parçaları kuzeybatı Anadolu ve güney Marmara kıyılarında rastlanılan ve Troia I Dönemine tarihlenen siyah, kahverengi ve gri renkli mal gruplarından olup, ip delikli tutamaklı ya da sahte ip delikli tutamaklı omurgalı çanaklara, gaga ağızlı testilere ve sivri uçlu üçayaklara aittir. Fauna ile ilişkili küçük ve büyükbaş hayvan kemiklerine, *Patella, Cardium* ve istiridye kabukları da eşlik etmektedir. Kuzey kontrol setinin II. yapı katında açığa çıkarılan doğu-batı yönündeki mimarlık kalıntısı 4.10 m. uzunlukta olup, taş örgüsünün üst üste dört sırası korunmuştur. Kısmen büyük boyutlu taşlarla örülen ve kısa kenara ait olduğu anlaşılan yapı temeli, doğu yönde köşe yaparak H 9 Açması'ndaki kuzey-güney istikametinde uzanan temel ile bütünleşmektedir (Resim: 14). I. kattaki yapının yönü ile uyum sağlamayan bu yapının konumu, yıl boyunca Büyükdere vadisinde esen kuzey rüzgârı dikkate alınarak arka kapalı duvarının kuzey yönde kalacak şekilde tasarlandığını, girişinin ise güney yönünde bulunduğunu göstermektedir. II. kat yapısının iç dolgusunda, benzerleri erken Troia

15 Sherratt, 1986, 466, Fig. 13.20: 3.

16 Hood, 1981, 391, No. 1158.

I'den[17], Gelibolu Yarımadası'nda Protesilaos'un[18] I. yapı katından ve Poliochni'nin[19] mavi döneminin geç evresinden de tanınan sivri tutamaklı disk biçimli bir kapak bulunmuştur. Pişmiş toprak kap repertuarına dâhil olan ve EBÇ'da Troia'dan bilinmeyen, ancak Poliochni'nin[20] mavi döneminin arkaik evresinde kullanımda kalan boyundan dört şerit kulplu büyük bir çömleğin benzeri ve Yenibademli'ye özgü gaga ağızlı, boynu ve gövdesi yumrulu, dikey kulpu kabartma daire bezekli büyük bir testi de anılmaya değer buluntulardandır. Taş eser açısından daha zengin görünen II. yapı katının buluntularını, kapların parlatılmasında kullanılan taşlar, boya maddelerinin ezilmesinde işlev kazanan taş havan, iki ucu kullanım izli havaneli ve çekiç taşı oluşturmaktadır. Bunların ele geçirildiği düzlemde rastlanılan çok sayıda yumuşakça kabukları, II. yapı katının konutunda tekstil ürünlerinde kullanılmak üzere boya maddesinin hazırlandığını akla getirmektedir.

YAN DAL İNCELEMELERİ

Deniz Biyolojisi

2019 yılı kazı döneminde üç kontrol setin kültür dolgularından elde edilen ve Doç. Dr. Onur Gönülal tarafından incelenen *Mollusca*lara ait kabuklar, yerleşim yerinin üstten alta doğru sıralanan yapı katlarında kesintisiz olarak tüketildiklerini ortaya koymaktadır. Besin kaynağı ya da süs eşyası yapımında tercih edilen ve yıl boyunca kıyılardan toplanan deniz canlılarına ait kabuklar 14 türün varlığını ortaya koymaktadır. Kabuklardan 9 tür *Bivalvia* (çift kabuklu), 5 tür de *Gastropoda* (karından bacaklı) sınıfına aittir. *Helix pomatia* (kara salyangozu) türü ise karasal kökenlidir. En fazla kabuğun rastlanıldığı kuzey kontrol setinin 21 numaralı kovasında, 236 birey sayılmıştır. Tüm kabuklar arasında *Ruditapes decussatus* (akivades), *Pectinidae* (deniztarağı) ve *Solen marginatus* (denizçakısı) türleri sadece birer adetle temsil edilmektedir. Kazı süresince kontrol setlerden toplanan kabuk sayısı 1373 adettir. Bunların sayısal değerleri, kontrol setlerine göre değişmekle birlikte, ön sıraya 999 adetle *Patella spp.*nin yerleştiği ve bunu sırasıyla *Cerastoderma glaucum*un (114 adet) ve *Ostrea edulis*in (70 adet) izlediği anlaşılmaktadır.

Arkeozooloji

Kontrol setlerinin dolgularında açığa çıkarılan hayvan kalıntıları arasında 5 kemik alet yer almaktadır. Bunların anatomik incelemeleri alet yapımında hem küçük hem de büyükbaş hayvanların kemiklerinden yararlanıldığını ortaya koymaktadır. Güney kontrol setinde bulunan bir mablak küçükbaş hayvanın *tibia* kemiğinden üretilmiştir. Isı nedeniyle yüzeyi grileşen buluntu mutfak artıklarından olduğunu göstermektedir. Doğu kontrol setinin dolgu-

17 Blegen ve diğ. , 1950, Pl. 232, 267: 36.690.

18 Demangel, 1926, Fig. 37: 1.

19 Bernabò-Brea, 1964, Tav. LXXXI: d, g.

20 Bernabò-Brea, 1964, Tav. LIII: a.

sunda rastlanılan 3 adet kemik eserden biri baş kısmı korunmamış bız veya elbiseye takılan iğne, diğer ikisi ise deri işleme sektöründe kullanılan bızlardandır. Bunların yapımında tercih edilen kemikler geyiğe ait *metacarpus*, kaburga kemiği ve boru biçimli bir kemiğin *diafiz* bölümüdür. Kuzey kontrol setinin tek kemik buluntusu ise küçük bir mablak olup, *metatarsus* kemiğinden üretilmiştir. Küçükbaş hayvan kemiklerinin baskın olduğu kontrol setlerinde ele geçirilen dişler üç tür hayvana işaret etmektedir. Bunlar sığır, koyun ve geyiktir. Hayvan kemikleri arasında ormanlık alanlarda yaşayan vahşi hayvanlara ait kalıntılar ise tespit edilmemiştir.

Litoloji

Taş endüstrisine ilişkin üç kontrol setin dolgularında rastlanılan eser sayısı 16'dır. Bunlardan 5 tanesi yontmataş teknolojisine göre üretilmiştir. Eldeki örnekler az sayıda olduğundan, endüstrinin gerçek niteliğini açıklamaya yetmemektedir. Hammaddeleri çakmaktaşı olan buluntulardan dördü dilgi, biri de orak bıçağıdır. Bu endüstrinin üretim zinciri büyük bir olasılıkla yerleşmede gerçekleştirilmiştir. Eldeki alet ve artıkların gösterdiğine göre, dilgiler çakmaktaşı endüstrisinin ana öğesini oluşturmaktadır. Sürtme ile şekillendirilen araç gereçler, daha çok çeşitlilik göstermektedir. Bunlardan birisi gıda üretiminde rol oynadığı bilinen ve yerde sabit duran alt öğütme taşıdır. Hammaddesi andezit olan küçük bir havan, Limni Adası'nda Poliochni ve Myrina yerleşimlerinde tespit edildiği gibi, tekstil ürünlerinin boyanmalarında gereken *Cyprea* kabuklarının ezilmesi aşamasında kullanılmış olması muhtemeldir. Ezme işlerinde sık kullanılan havaneli andezitten olup, uçlarında aşınım izleri barındırmaktadır. Üç örnekle sınırlı kalan perdah taşları ise diyorittendir. Pek çok kazıda rastlanıldığı gibi, Yenibademli Höyük'te de çekiç/vurgu taşlarından biri doğu, diğeri kuzey kontrol set dolgusunda bulunmuştur. Bunlar ya seçilmiş çay taşları, ya da artık işlenemeyen çakmaktaşı çekirdeklerdir. Her vuruşta yüzeylerinde yeni kesici kenar oluşması nedeniyle, bunların tercih edilmiş olmaları ihtimal dâhilindedir. Dokuma tezgâhında ağırlık işlevi gören delikli disk biçimli buluntulardan biri marndan, diğeri de kumtaşındandır. Merkezi kesiminde ufak bir çukurcuğu bulunan kırmızımsı kumtaşından olan bir diğer buluntunun ise yerleşimde diğer endüstri dallarına kıyasla arka planda kalan yerel metal işçiliğinde, delici aletlerin kullanılmaları sırasında avuç içinde tutulduğu tahmin edilmektedir.

Koruma Önlemleri

Yerleşim alanının tepe düzlüğünde, önceki yıllarda açığa çıkarılan ve zamanın akışı içinde hava koşullarından etkilenerek yıpranmaya başlayan G 9 plankaresindeki balık kılçığı tekniğinde örülen duvarın korunması amacıyla derzleri güçlendirilmiştir. Belli bir müddet açıkta bırakılan duvarın derz aralıklarındaki toprak kuruduktan sonra, tekrar kapatılarak yağmurdan etkilenmesi önlenmiştir.

Analizler

2019 yılında höyük sınırları dâhilinde olmak üzere Doç. Dr. Mehmet Serkan Akkiraz[21] tarafından polen analizi için farklı açmalardan ve derinliklerden alınan toprak numuneler incelenmiştir. Toplanan 24 adet polen örneğinin sadece 9 tanesinde *palinomorf*lar tanımlanabilmiştir. İncelenen örnekler genel anlamda değerlendirildiğinde, yaklaşık 5000 yıl önce Yenibademli Höyüğün çevresindeki yükseltilerde çam, meşe, gürgen, selvi, ceviz ve zeytin ağaçlarının bulunduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Polen analizlerinden elde edilen bir diğer kazanım ise orman örtüsünün bulunmadığı daha düz alanlarda buğdaygillerin, kazayağıgillerin ve papatyagiller familyasına ait otsu bitkilerin yetiştiği yönündedir. Paleoiklim konusunda bilgi sağlayan *Glomus* sp. nin çok yüksek oranda bulunması, çökelimin gerçekleştiği alanın dışında aşırı bir erozyonun varlığını göstermektedir. Ayrıca *Chenopodiaceae, Asteraceae* gibi bitkilerin az oranda temsil edilmesi, yerel kurak dönemlere işaret etmektedir. Odunsu bitkilerden zeytin ve meşenin varlığı sıcak koşulları, az orandaki ceviz ve hasırotu bitkileri ise suyun fazla olduğu nemli alanları ifade etmektedir.

Yenibademli'nin çanak-çömlek repertuarına ait amorf nitelikli kap parçalarından ve sıva örneğinden alınan numuneler renk tanımlama, ince kesit optik mikroskop, X-ışını *floresans* çerçevesinde olmak üzere, Doç. Dr. Ali Akın Akyol[22] tarafından analiz edilmiştir. Sıva örneğinin petrografik özellikleri bağlayıcı içeriğinin kireç ve kil olduğunu, agrega içeriğinin ise kuvars, kumtaşı, çört, *plajiyoklas*, *pyroksen*, biyotit, riyolit, şist, dasit ve *opak* türü kayaç ve minerallerden oluştuğunu ortaya koymaktadır. Üç grup halinde incelenen keramik örneklerinin petrografik özellikleri, kayaç kökeninin andezit, agrega boyutunun iri ve orta, pişirme ısısının da 850-950˚C arasında değiştiğini göstermektedir. 1. grup keramik örneklerinde % 65'e ulaşan *matriks* toplam agrega oranı, 2. ve 3. grup örneklerinde % 35'te kalmaktadır.

Metalürjik etkinliklerin sınırlı olduğu Yenibademli Höyük'te, bugüne kadar ele geçirilen az sayıdaki metal buluntular arasında yer alan ve ağır iş aleti sınıfında değerlendirilen bir yassı baltadan alınan numune, Dr. Öğretim Üyesi Gonca Dardeniz Arıkan[23] tarafından analiz edilmiştir. 2018 yılında açığa çıkarılan ve sonuç raporu 2019'da elimize ulaşan buluntunun kurşun izotop analizi, Yunanistan'da bir kaynak ile örtüştüğünü göstermektedir. İlgili uzmanın raporundan anlaşıldığı üzere, örtüşmenin sağlandığı kaynak kuzeydoğu Yunanistan'da Halkidiki-Mevres Petres madenidir. Bu sonuç Yenibademli'nin denizaşırı ilişkilerinin arkeometrik açıdan da doğrulanması anlamına gelmektedir.

21 Höyükten alınan 24 adet polen örneğini inceleyen ve sonuçları tarafımıza ulaştıran Doç. Dr. Mehmet Serkan Akkiraz'a teşekkürlerimizi sunarız.

22 Yenibademli Höyük'ten alınan keramik örneklerinin ikinci serisinin analizlerini gerçekleştiren Doç. Dr. Ali Akın Akyol'a şükranlarımızı sunarız.

23 Kazıya katılarak metal buluntudan bizzat örnek alan ve analizi gerçekleştiren Dr. Öğretim Üyesi Gonca Dardeniz Arıkan'a teşekkürlerimizi yinelemek isteriz.

Belgeleme Çalışmaları

Arazi ve kazı evinde olmak üzere, iki yönde sürdürülen belgeleme çalışmaları kapsamında, 16 plan ve profil çizilmiş, ayrıca kontrol setlerin dolgularından elde edilen keramik (59 adet), kemik (5 adet) ve taş (16 adet) endüstrilerine ait buluntuların çizimleri, görselleri ve envanter fişleri hazırlanarak dijital ortama aktarılmıştır. Çalışmaların yürütüldüğü kontrol setlerinde açığa çıkarılan ve amorf niteliğinde olan 5888 adet keramik parçası da borsa fişlerine işlenmiştir.

Sosyal Sorumluluk Etkinliği

Yenibademli Höyük ve Uğurlu-Zeytinlik kazıları özelinde, Gökçeada'nın kültür tarihinin tanıtılması ve halkla paylaşılması ekseninde, kazı başkanlıkları tarafından ortak bir resim sergisi, Gökçeada Belediyesi'ne ait Kent Müzesi'nin bahçesinde halka açılmıştır. Sosyal sorumluluk çerçevesinde gerçekleştirilen bir diğer etkinlik de, 25 Ekim 2019 tarihinde Çanakkale Troia Müzesi'nde düzenlenen I. Troas Sempozyumu'nda "Geçmişten Günümüze Yenibademli Höyük 1996-2019" konulu bir bildiri kazı başkanı tarafından sunulmuştur.

(B)- 2020 YILI KAZI SEZONU

Taş Buluntuların İncelemeleri

Halime HÜRYILMAZ

Günümüz kıyı çizgisinden 1.5km. güneyde kalan ve denizle irtibatı kesilen Yenibademli Höyüğün buluntu toplulukları arasında hammaddesi taş olanlar ön plana çıkmaktadır. M.Ö. 3. binyılın başlarından itibaren höyüğün terkine kadar geçen yaklaşık 400 yıllık zaman diliminde, insan ve taş arasındaki temas sonucu, ustaların ellerinde şekillenen buluntular, araç gereç olma özelliklerini kazanmışlardır. Yerleşimcilerin üretim ekonomilerinde hayati önem arz eden taş buluntuların hammaddeleri, bilinçli bir seçimin yapıldığını ortaya koymaktadır. Hammadde yönünden incelenen buluntuların %28'i andezitten, %20'i çakmaktaşından, %14'ü kumtaşından, %11'i silttaşından ve %3 oranında kalanlar silttaşı-kumtaşı, kumtaşı-silttaşı, boynuz taşı, kumtaşı-çakıltaşı, kireç taşı, diyorit, marn ve obsidyenden üretilmişlerdir. Buluntu çeşitleri açısından bir değerlendirme yapıldığında, yerleşimcilerin hangi alanlarda etkinliklerde bulundukları, Çizim 1'de sunulan verilerden, büyük ölçüde anlaşılabilmektedir. Taş buluntu skalasının ilk sırasına perdah taşları yerleşmekte ve bunu sırasıyla alt öğütme taşları, ezgi taşları, idoller, vurgu taşları, üst öğütme taşları, baltalar, bileği taşları, havanelleri, sapan taşları, ortası delik diskler, havanlar, jetonlar, boğumlu taşlar, el değirmen taşları, askı delikli taşlar, ok uçları, balık ağı ağırlıkları, oluklu taşlar, örs taşları ve birer adet olmak üzere topuz, ağırşak ve mızrak ucu takip etmektedir. Sayı bakımından en fazla olan perdah taşları oval, üç köşeli veya dikdörtgenimsidir. Bunların yüzeyinde görülen küçük çizikler birbirine paraleldir. Kullanım izleri genel olarak yan kenarda yoğunlaşmaktadır. Ada yerleşimi olmasına rağmen, beslenme rejimi büyük çapta tarla tarımına

dayanan Yenibademli'nin alt öğütme taşları biçim açısından dört gruba ayrılmaktadır. Bunlar besin ekonomisinin dolaylı kanıtlarından olup, kırıldıkları zaman yapıların taş örgülerinde sekunder olarak kullanılmışlardır. Ezgi taşı kategorisinde değerlendirilen buluntular somun, havaneli ve küresel biçimli olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır. Bunların tek, iki veya üç yüzeyinde kullanım izleri belirgindir. Ege ve Akdeniz'e komşu olan bölgelerde rastlanılan ve Yenibademli'de oldukça yaygın olan basit şematik idollerin yan kenarlarında birer ya da ikişer çentik bulunmaktadır. Vurgu taşları, ya seçilmiş çay taşlarıdır, ya da artık işlenemeyen çekirdeklerdir. Bunların yüzeylerinde görülen kullanım izleri, küçük yarım ay biçimli kopan parçaların negatifleridir. Üst öğütme taşları, biçim açısından üç tipe ayrılmakta ve çoğu alt öğütme taşları gibi andezittendir. Baltalar kategorisinde ele alınan sap delikli baltalar, tüm veya yarım üretimdir. Bunlar işlev bakımından tören baltaları, ağır iş baltaları ve zanaat işlerinde kullanılan minyatür baltalar olmak üzere üç grupta toplanmaktadır. Taş ve kemik aletlerin üretimi sırasında işlev kazanan bileği taşları biçim itibariyle yassı, geniş yüzeyli ve bazı durumlarda da dar kenar bilenmiş ve inceltilmiştir. Gıda maddelerinin ufalanmalarında kullanılan havanellerinin geniş uçlarında gözlenen izler, bunların hem vurmada, hem de döndürülerek ezmede kullanıldıklarını ortaya koymaktadır. Silah olarak değerlendirilen ve tümü andezitten olan sapan taşları, doğal görünümlü ve 28 adet ile sınırlı kalmaktadır. Ortası delik disklerin alt ve üst yüzeyleri düz ya da alt kısmı düz, üstü basık küre şeklindedir. Bunlar delik çaplarına bağlı olarak yün eğirme işinde ya da dokuma tezgâhlarında iplerin gerilmesi amacıyla kullanılmış olabileceklerini akla getirmektedir. Biçim yönünden yuvarlak veya oval olan havanların, zeminde sabit durmaları bakımından alt yüzeyleri kısmen düzdür. Bunların yanı sıra, bir yüzeyinde sığ çukur barındıran bazı örneklerin, söve taşı olma ihtimali de bulunmaktadır. Hafıza taşları ya da taş jetonlar olarak tanımlanan ve çapları farklı olan nesneler, doğal görünümleriyle, deniz kıyısında bulunabilecek yassı çakıl taşlarıdır. Bunların arasında istisna oluşturan bir örnek pişmiş topraktandır. Makara biçimli boğumlu taşlardan birinin geniş uç yüzeyinde korunan kırmızı boya izi, bu tür nesnelerin boya maddesinin ufalanması sırasında kullanılmış olabileceklerini düşündürmektedir. El değirmen taşı olarak nitelendirilen yuvarlak biçimli, avuç içine sığan ve merkezinde ufak bir çukurcuğu bulunan taş nesnelerin, sapsız metal delicilerin kullanımı sırasında avuç içinin korunması amacıyla tercih edilmiş olmaları muhtemeldir. İşçiliği yarım kalan bir örnek haricinde, birer uçlarında tek delik bulunan ve diğer uçları kırık olan askı delikli taşlar literatürde pandantif olarak tanımlanmakla birlikte, ağırlıkları nedeniyle en azından boyun takısı olarak kullanıldıklarına şüphe ile yaklaşılmaktadır. Savunmaya yönelik sektörün gelişmediğini ortaya koyan 7 adet ok ucu, yerleşimcilerin huzur ve barış içinde yaşadıklarını ve olası tehlikelere karşı ciddi tedbirlerin alınmadığını düşündürmektedir. Onları bu denli rahat bir hayata yönlendiren parametrelerin başında, engebeli topoğrafyada denizin her yönünden görülebilecek bir konumda olmamalarıdır. Basit şematik idollere kıyasla, daha büyük ve ağır olan, iki yan kenarında birer çentiği bulunan taş nesnenin, balık ağında ağırlık olarak işlev gördüğü öngörülmektedir. Yerleşimde sınırlı sayıda kalan ve yüzeylerinde oluklar bulunan taş nesnelerin, döküm sonrasında metal iğnelerin yüzeyinde kalan pütürlerin giderilmesinde ya da bakır gibi tellerin düzgünleşti-

rilmesinde işlev kazanmış olmaları ihtimal dahilindedir. Alt zemin taşı niteliğinde olan örs taşları, köşeleri yuvarlatılmış dikdörtgenimsi, üst ve alt geniş yüzeyleri düz olup, küçük el sanatları işçiliğinde hizmete konulmuş olmalıdır. Topuz, ağırşak ve mızrak ucu türündeki buluntular, yerleşimde birer örnekle temsil edilmektedir. Yenibademli Höyük'te, yontma taş aletler sınıfında değerlendirilen dilgiler, orak bıçakları ve delgiler de mevcuttur. Doğal kaynaklara yakın olmanın getirdiği avantajla, doğrudan adanın hammaddelerine yönelen yerleşimciler, yontma taş aletlerinin en azından bir bölümünü yerleşim alanı içinde biçimlendirdikleri, geriye kalan yongalardan anlaşılmaktadır.

Bu denli zengin taş buluntu topluluğu sunan Yenibademli Höyüğün, EBÇ II Dönemine tarihlenen taş endüstrisinin yapımları için gereken hammaddelerin nereden temin edildiği sorusuna, iki formasyon aday görünmektedir. Jeologların Ceylan Formasyonu olarak adlandırdıkları ve bünyesinde en az 9 taş çeşidinin yer aldığı saha ile, Mezardere Formasyonu kapsamında kalan alanda mevcut olan 10 çeşit taşın, hammadde olarak höyüğe nakli, mesafe ve yol açısından elverişli bulunduğu yönünde değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

ASLANIS, I. (1985). *Kastanas. Ausgrabungen in einem Siedlungshügel der Bronze- und Eisenzeit Makedoniens 1975-1979: Die frühbronzezeitlichen Funde und Befunde.* Volker Spies. Berlin.

BERNABÒ-BREA, L. (1964). *Città Preistorica Nell'isola di Lemnos.* Vol. I, 1 Testo. L'ERMA di Bretschneider. Roma.

BLEGEN, C. W., CASKEY, J. L., RAWSON, M., ve SPERLING, J. W., (1950). *Troy. General Introduction. The First and Second Settlements.* Vol. I. Part 2: Plates. Princeton University Press. Princeton.

DEMANGEL, R. (1926). *Le Tumulus dit de Protésilas.* E. De Boccard. Paris.

HEURTLEY, W. A. (1939). *Prehistoric Macedonia.* Cambridge University Press. Cambridge.

HOOD, S. (1981). *Excavations in Chios 1938-1955. Prehistoric Emporio and Ayio Gala.* Vol. I. Thames and Hudson. Oxford.

HÜRYILMAZ, H. (2011). "Gökçeada-Yenibademli Höyük: Troia'nın Denizaşırı Uydusundan Bezemeli Keramik Örnekleri". A. Öztan ve Ş. Dönmez (Eds.), *Karadeniz'den Fırat'a Bilgi Üretimleri. Önder Bilgi'ye Armağan Yazılar.* Bilgin Kültür Sanat Yayınları, s. 233-252. Ankara.

KANSU, Ş. A. (1963). "Marmara Bölgesi ve Trakya'da Prehistorik İskân Tarihi Bakımından Araştırmalar". *Belleten* XXVII/108: 657-705.

LAMB, W. (1936). *Excavations at Thermi in Lesbos.* Cambridge University Press. Cambridge.

SCHLIEMANN, H. (1881). *Ilios. Stadt und Land der Trojaner.* F. A. Brockhaus. Leipzig.

SHERRATT, A. (1986). "The Pottery of Phases IV and V: The Early Bronze Age". C. Renfrew, M. Gimbutas, E. S. Elster (Eds.), *Excavations at Sitagroi. A Prehistoric Village in Northeast Greece.* Vol. I. University of California, s. 429-449. Los Angeles, California.

SPERLING, J. W., (1976). "Kum Tepe in the Troad". *Hesperia* 45/4: 305-364.

WACE, A. J. B. ve THOMPSON, M. S. (1912). *Prehistoric Thessaly.* Cambridge University Press. Cambridge.

Resim 1: Kuzeydoğu Ege Denizi'nde Gökçeada ve Yenibademli Höyüğün konumu.

Resim 2: Güney kontrol set. III. yapı katına ait mimarlık kalıntısı. EBÇ II.

Resim 3: Güney kontrol set. At nalı biçimli fırın tabanı. EBÇ II.

Resim 4: Doğu kontrol set. I. yapı katı temelini güneyden destekleyen kalıntı. EBÇ II.

Resim 5: Doğu kontrol set. I. yapı katına ait temelin doğudan görünümü. EBÇ II.

Resim 6: Doğu kontrol set. III. yapı katına ait mimarlık kalıntısı. EBÇ II.

Resim 7: Doğu kontrol set. III. yapı katına ait erzak küpünün görünümü. EBÇ II.

Resim 8: Doğu kontrol set. III. yapı katına ait taş tezgâh. EBÇ II.

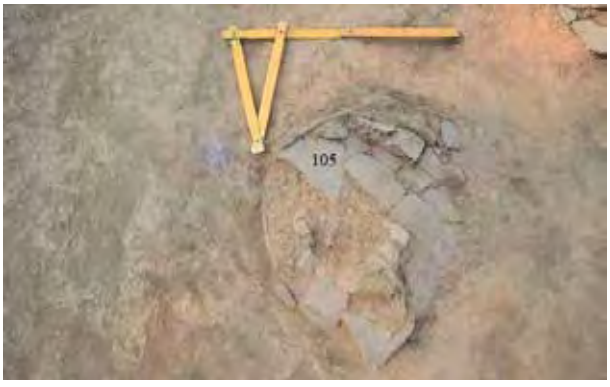

Resim 9: Doğu kontrol set. III. yapı katına ait siyah renkli testi. EBÇ II.

Resim 10: Doğu kontrol set. III. yapı katına ait yumru bezekli çömlek. EBÇ II.

Resim 11: Doğu kontrol set. III. yapı katına ait omurgalı çanak. EBÇ II.

Resim 12: Doğu kontrol set. III. yapı katına ait sivri dipli bardak. EBÇ II.

Resim 13: Kuzey kontrol set. I. yapı katının mimarlık kalıntısı. EBÇ II.

Resim 14: Kuzey kontrol set. II. yapı katının mimarlık kalıntısı. EBÇ II.

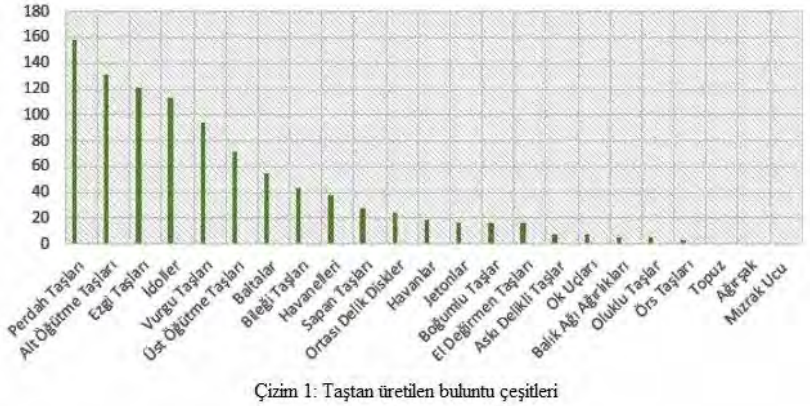

Çizim 1: Taştan üretilen buluntu çeşitleri. EBÇ II.

İNÖNÜ MAĞARASI 2019-2020 YILLARI KAZILARI

Hamza EKMEN*

F. Gülden EKMEN

Ahmet MERCAN

Ali GÜNEY

Burak KADER

Gamze KAYGUSUZ

GİRİŞ

Zonguldak İli, Ereğli İlçesi, Alacabük Köyü'nün, 123 ada, 1 parselinde yer alan İnönü Mağarası'nda, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğünün izinleri ile 2019 (27.06.2019-03.08.2019) ve 2020 yıllarında (03.08.2020-14.09.2020) arkeolojik kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

2019 ve 2020 yıllarında yukarıda belirtilen tarihler arasında İnönü Mağarası'nda gerçekleştirilen kazılar, Kdz. Ereğli Müzesi Müdürü Ahmet Mercan'ın başkanlığında, Zonguldak-Bülent Ecevit Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü Öğretim Üyesi Dr. Öğr. Üyesi Hamza Ekmen'in bilimsel danışmanlığında, farklı üniversitelerden ve farklı uzmanlık alanlarından araştırmacıların ve öğrencilerin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. 2019-2020 yılları, İnönü Mağarası kazıları önceki yıllarda olduğu gibi T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığının maddi ve kurumsal destekleri ile birlikte Kdz. Ereğli Belediyesi, Kdz. Ereğli Kaymakamlığı ve Zonguldak-Bülent Ecevit Üniversitesinin katkıları ile gerçekleştirilmiştir.[1] İnönü Mağarası 2019 yılı

* Dr. Öğr. Üyesi Hamza EKMEN, Zonguldak-Bülent Ecevit Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü, İncivez-Zonguldak/TÜRKİYE. hamzaekmen@hotmail.com.

Müze Müdürü Ahmet MERCAN, Orhanlar Mahallesi, Yalı Cad. No:96, 67300 Ereğli-Zonguldak/TÜRKİYE.

Dr. Öğr. Üyesi F. Gülden EKMEN, Zonguldak-Bülent Ecevit Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü, İncivez-Zonguldak/TÜRKİYE. ekmengulden@gmail.com

Arş. Gör. Ali GÜNEY, Zonguldak-Bülent Ecevit Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü, İncivez-Zonguldak/TÜRKİYE. aliguney@gmail.com

Burak KADER, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü, Yüksek Lisans Öğrencisi, Bilecik/TÜRKİYE.

Gamze KAYGUSUZ, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü, Yüksek Lisans Öğrencisi, Bilecik/TÜRKİYE.

1 2019-2020 yılları İnönü Mağarası kazılarının başarılı bir şekilde tamamlanması için desteklerini esirgemeyen T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğüne, Zonguldak İli Valisi Sn. Mustafa Tutulmaz'a, Karadeniz Ereğli İlçesi Kaymakamı Sn. İsmail Çorumluoğlu'na ve Üniversitemiz Rektörü Prof. Dr. Mustafa Çufalı'ya sonsuz teşekkürlerimizi sunarız. Ayrıca, İnönü Mağarası kazılarına büyük destek sağlayan ve her türlü imkânı seferber eden Kdz. Ereğli İlçesi Belediye Başkanı Halil Posbıyık'a, belediye çalışanları, Faruk Deniz'e ve Sabahattin Seyhan'a teşekkürü borç biliriz. Mağaradan elde edilen bulguların dokümantasyonun yapılması ve restorasyon çalışmaları için ihtiyaç duyulan mekanın teminini sağlayan Zonguldak İl Sağlık Müdürü Uzm. Dr. Ertuğrul Güner'e teşekkürlerimizi sunarız. 2019-2020 yılı İnönü Mağarası kazılarına bakanlığımızı temsilen katılan Ereğli Müzesi uzmanlarından Ömer Fidan ve Sinem Çelik'e, ekip üyelerine,

kazılarını Kdz. Ereğli Müzesi uzmanlarından Ömer Fidan, 2020 yılı kazılarını ise yine aynı müze uzmanlarında Sinem Çelik T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nı adına temsil etmiştir.

I - 2019 YILI KAZI ÇALIŞMALARI

İnönü Mağarası'nda, 2017 ve 2018 yıllarında gerçekleştirilen kazılarda, mağara içinde Ortaçağdan Kalkolitik Çağa kadar uzanan 5 kültür katmanının var olduğu tespit edilmiştir. 2019 yılında bu kültür katmanlarından III. ve IV. yapı katlarının araştırılması hedeflenmiştir. Bu doğrultuda 2019 yılı kazıları, H/7 ve İ/8 açmalarında gerçekleştirilmiştir (Resim: 1).

Tabaka	Dönem	Tipik buluntu/malzeme	Yaklaşık tarihler
I	Ortaçağ	Sırlı seramikler	M.S. 1000-1200
II	Erken demir Çağı	Coarse ware ve Buckelkermik	M.Ö. 1200- 980
III	Geç Tunç Çağı	Metal silahlar ve aletler	M.Ö. 1350-1200
IV	Erken Tunç Çağı	Yassıkaya tipi seramikler	M.Ö. 2300-2100
V	Kalkolitik Çağ	Kalkolitik Çağ seramikleri ve idoller	M.Ö. 4300-3900

Tablo 1: İnönü Mağarası stratigrafisi/tabakalanması.

Ia. H/7 Açması Çalışmaları

H/7 Açması'nda f-j/1-10 plankarelerinde çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Çalışmalara II. yapı katına (Erken Demir Çağı) ait ocak ve diğer döküntü kalıntıların kaldırılmasıyla (belgeleme ve dokümantasyon çalışmalarının tamamlanmasının ardından) başlanılmıştır. II. yapı katının hemen altında gri ve tonlarında killi bir dolgu tespit edilmiştir. Söz konusu dolgunun, önceki yıllarda İ/7 ve İ/8 açmalarında III. yapı katında ait ahşap hatılların üzerinde de (5 cm.-10 cm.) görülen killi dolgunun devamı olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu kısımda killi dolgunun altında ahşap kalıntılara ve/veya izlerine rastlanmamıştır. Bu nedenle, ahşap kalıntıların mağaranın batısına doğru devam etmediği düşünülmektedir (Resim: 1a). Daha zayıf ve ince bir tabaka halinde tespit edilen III. yapı katı dolgusu içinde az sayıda seramik ve kemik ile birlikte kemikten yapılmış bir bız, tunçtan bir adet delici alet ve biri sağlam, diğeri ise bir kısmı eksik halde iki ağırşak ele geçirilmiştir.

Çalışmaların devamında, kırmızı ve kahverengi tonlarında dolgu rengine sahip yeni bir tabakaya ulaşılmıştır. Erken Tunç Çağına tarihlendirilen bu tabaka, İnönü Mağarası'nın IV. tabakasını oluşturmaktadır. Çalışmalar sırasında f-j/4-10 plankarelerinde yer alan ve kuzeydoğu güneybatı yönünde uzanan kabaca dikdörtgen forma sahip kerpiçten yapılmış bir platform ile karşılaşılmıştır. Tabanı kil ile sıvalı platformun, kuzey kenarı boydan boya tek sıra kerpiç tuğla ile örülmüştür. Platformun batı kenarına örülen bu kısa duvara ait kerpiç tuğlalar platformun üzerine yıkılmıştır (Resim: 1b). Platformun kuzeydoğu ucunda yuvarlak formlu bir fırına rastlanmıştır. Dibe doğru daralan gövdeli bu fırının tabanı kerpiç platformun üzerine

öğrencilerimize ve işçilerimize vermiş oldukları katkılardan dolayı teşekkürü borç biliriz.

oturmaktadır. Fırının yaklaşık 30 cm. yüksekliğindeki ağız kenarının bir kısmı korunmuştur. Söz konusu fırının, platform üzerine daha sonraki bir evrede oturtulduğu anlaşılmaktadır.

Fırının içini boşaltma işlemleri sırasında, fırının batı ve güney kısımlarının bir bölümünün pişmiş toprak kaplar üzerine oturtulduğu tespit edilmiştir (Resim: 2). Fırının altında bulunan kaplar ve üzeri cüruflarmış seramik parçaları, hatalı pişirme, fazla ısıya maruz kalma veya pişirilmeden önce formunun bozulması gibi bazı üretim hatalarını yansıtmaktadır (Resim: 3). Bu durumda, söz konusu platformun ve fırının iki evreli olarak "hanesel düzeyde" bir seramik üretimi için kullanıldığı düşünülebilir. Platform üzerinde hazırlanan kaplar, yine platform üzerinde açık ateşte mi yoksa bir fırın içerisinde mi pişiriliyordu, bunun tespiti eldeki veriler ışığında zordur. Ancak, platformun üzerinde çok az yanma izleri olması, platformun arka alanında ise "küllük" olarak değerlendirilebilecek kül yığınının olması, platform üzerinin sık sık temizlendiği ve küllerin platform arkasındaki alana alındığını göstermektedir. Hatalı üretim ve üretim artıklarının tamamına yakını erken evreye ait olmasına ve geç evreye ait fırının, seramik pişirmek için kullanıldığını gösteren kanıtlara sahip olunmamasına rağmen burada bulunan küçük ölçekli bir çömlekçi fırının işlevinin kaybetmesinin ardından yenisinin inşa edildiğini düşünmek olasıdır.

Bu tabakaya ait ve platform ile aynı seviyede bulunan diğer kalıntılar arasında bir kısmı 2018 yılı kazılarında açığa çıkarılan tabanı kil sıvalı bir ocak yer almaktadır (Resim: 1b). Ocağın yanında bulunan maltız/*andiron* (?) ocağın pişirme ile alakalı olduğuna işaret etmektedir. Söz konusu kalıntıların dışında, platformun hemen yakınında ve açmanın çeşitli yerlerinde çok sayıda taş alet (çoğu dilgilerden oluşan) ele geçirilmiştir. IV. yapı katına ait dolgu toprağının mikro elek ile elenmesi ve yüzdürme/*flotasyon* tekniği ile ayrıştırılması sonucunda bol miktarda üretim artığı taş parçaları tespit edilmiştir. Bununla birlikte, açmanın ve platformun kuzey ucunda, kökünden kesildiği belirgin bir şekilde görülen boynuzlar ve onların hemen yanında bulunan tunç keskiler, adeta boynuzların kafataslarından söz konusu keskiler ile çıkarıldığını göstermektedir (Resim: 4). Boynuzlar üzerindeki kesme izleri ile keskilerin kesici ağızlarının ölçülerinin uyumu dikkat çekmektedir. Söz konusu veriler bir arada değerlendirildiğinde IV. yapı katında mağaranın batı yamaçlarının Erken Tunç Çağı sakinleri tarafından başta seramik, taş ve kemik/boynuz eşya üretimi için kullanıldığı ve bu alanda söz konusu üretimlerin yapılması için küçük ölçekli işliklerin bulunduğu anlaşılmaktadır. Devam eden çalışmalarda yaklaşık 50 cm. seviye inilmesinin ardından grinin tonlarında, killi ve taşçıklı bir dolguya ulaşılmıştır. Bu dolgunun 2018 yılında H/7 Açması'nın batı yarısında anakaya üzerinde ulaşılan V. yapı katına ait dolgunun devamı olduğu anlaşılmaktadır. Sınırlı bir alanda tespit edilen Kalkolitik Çağa ait bu yapı katında önceki yıllarda çok sayıda örneği ele geçirilen koyu yüzlü parlak perdahlı kap parçalarından ve "mat beyaz boyalı" seramiklerden ele geçmiştir. Söz konusu seramik grupları V. yapı katının tarihlenmesi için büyük önem taşımaktadır. Seramik ve kemik parçaları dışında V. yapı katı dolgusunun içerisinden, çok sayıda, vurgaç olarak kullanılan yuvarlak formlu taşlar ile beraber geyik boynuzları bir arada ele geçirilmiştir.

Ib. İ/8 Açması Çalışmaları

İ/8 Açması'nda 2018 yılında yürütülen çalışmalar sırasında, açmanın kuzeyinde, a-j/1-5 plankarelerinde, ahşap hatıllardan oluşan bir taban açığa çıkarılmıştı ve "B Yapısı" olarak adlandırılan ahşap tabanın açmanın güney yarısına doğru devam ettiği görülmekteydi. 2019 yılı kazılarında III. yapı katına (Geç Tunç Çağı) ait B Yapısı'nın devamının açığa çıkarılması hedeflenmiştir. Bu doğrultuda İ/8 Açması'nın güneyinde, a-h/6-10 plankarelerinde kazı çalışmalarına başlanmıştır. Bu kısımda en üst seviyede bulunan hayvan gübresinin kaldırılmasının ardından, Ortaçağa ilişkin sınırlı sayıda buluntunun elde edildiği I. yapı katına ulaşılmıştır. Yaklaşık 25 cm.lik dolgu içinde (236,03 m. - 235,82 m.) bir ağırşak ve kötü korunmuş halde bir yüzünde haç diğer yüzünde İsa'nın cepheden görünümü bulunan bir sikke (Resim: 5) dışında az sayıda seramik parçası ele geçirilmiştir. Yeşil veya sarı sırlı seramikler tarihleme açısından önemlidir. I. yapı katının hemen altında tespit edilen II. yapı katına ait dolgu içinde herhangi bir mimari kalıntı tespit edilmemiştir. Bu yapı katında elde edilen seramiklerin tamamı el yapımı olup, kaba nitelikli hamura ve genellikle koyu renkli yüzeye sahiptir. Kulplar üzerindeki boynuz şeklindeki çıkıntılar ve kabın gövdesi üzerine yatay, dikey veya çapraz şekilde yerleştirilen kabartma şerit banlar üzerine uygulanan parmak baskı şeklindeki süslemeler bu yapı katında sıkça görülmektedir. Bu tipte kulp ve bezeme özelliklerine sahip seramiklerin Erken Demir Çağı yerleşimlerinde çok sayıda benzer örneklerine rastlanmaktadır.[2] Bu tabakanın diğer buluntuları arasında ağırşaklar, tezgâh ağırlığı, pişmiş topraktan tek kulplu bir fincan (Resim: 6a) ve kemikten yapılmış bir pandantif (Resim: 6b**)** yer almaktadır. Açmanın kuzeyinde II. yapı katının altında, a-j/1-5 plankarelerinde B Yapısı'nın devamı olan ahşap kalıntılara rastlanmıştır (Resim: 7, 11**)**. Bu kısımda mağaranın eğimli yapısı dikkate alınarak ahşapların altına düzeltilmiş taşların konduğu ve A Yapısı'nda olduğu gibi hatılların kaymasını engellemek amacıyla ahşap dikmelerin toprağa çakıldığı görülmektedir. Kuzeybatı-güneydoğu yönünde uzanan B Yapısı'nın devamını oluşturan hatılların, mağaranın son sakinleri olan çobanlar tarafından mağaranın kuzeydoğu köşesine yakın bir noktadan kaynayan suyu mağara dışına tahliye etmek amacıyla su borusunun döşenmesi sırasında tahrip edildiği, görülmektedir (Resim: 10). B Yapısı'nın hatıllarının açığa çıkarılması için çalışmalar sürdürülürken, yapının güneyinde daha küçük boyutlarda ve kötü korunmuş halde iki farklı yapının daha bulunduğu anlaşılmıştır. Bu yapılar da C Yapısı ve D Yapısı olarak adlandırılmıştır (Çizim: 2).

C Yapısı olarak adlandırdığımız yapı kuzeydoğu-güneybatı yönünde uzanmakta olup, c-f/8-10 plankarelerinde yer almaktadır. Yapının bir kısmı, güney kesitinden İ/9 Açması'na doğru devam etmektedir. C Yapısı'nın ahşap taban hatıllarının, yapım tekniği A ve B Yapısı ile uyum içerisindedir. Yapının dış hatları daha kalın hatıllarla bir çerçeve oluşturacak şekilde düzenlenirken, bunların arası daha ince hatıllar ile ızgara şeklinde doldurulmuştur. Tespit edilememiş olmasına rağmen dış hattı oluşturan hatılların köşelerde çantı tekniği ile birbirine bağlanmış olduğunu düşünmek mümkündür. Yapının içinde e/9 ve d/10 plankarelerinde hatılları sabitlemek için kullanılmış üç ahşap dikme tespit edilmiştir.

2 Aydıngün vd. 2014, Ekmen vd. 2021

Kuzeydoğu-güneybatı yönünde uzanan D Yapısı, a-d/6-10 plankarelerinde yer almaktadır. Oldukça tahrip olmuş durumdaki yapının tabanına ait hatıllar, yapı isimlerine göre numaralandırılmıştır. Ağaçlardan bazılarından alınan örnekler ile ahşapların türleri ve yaşlarının belirlenmesi hedeflenmiştir. TÜBİTAK-MAM laboratuvarında yapılan C14 analizleri sonucunda 4 ağaç örneğinin yaşının M.Ö. 1400- 1250 yılları arasına ait olduğu anlaşılmıştır. Söz konusu tarihler 2018 yılında diğer yapılardan elde edilen raadyokarbon tarihleri ile de son derece uyumludur. Bu haliyle III. yapı katına ait söz konusu ahşap yapıların Geç Tunç Çağına ait oldukları kesinlik kazanmıştır. Ağaçların tür analizleri çalışmasını yürüten Dr. Ercan Oktan'ın verdiği ön bilgilere göre ahşaplar meşe ağacından kesilmiştir. 2018 yılında açığa çıkarılan A ve B yapılarının üzerinden *in-situ* pozisyonda çok sayıda küçük buluntu elde edilmişti. B kısmının devamında, C ve D yapılarının korunan kısımlarında diğerlerini aksine çok az sayıda buluntuya rastlanılmıştır. Söz konusu durumun bu kısımda bulunan yapıların büyük ölçüde tahrip edilmesiyle ilgili olduğu düşünülmektedir. Ele geçirilen buluntular arasında, ağırşak, tezgâh ağırlığı, metal iğne, halka ve taştan yapılmış aletler yer almaktadır.

II. 2020 YILI KAZI ÇALIŞMALARI

2020 yılı kazılarında ağırlıklı olarak Geç Tunç Çağına tarihlenen III. ve Erken Tunç Çağına tarihlenen IV. tabakaların araştırılması hedeflenmiştir. Bu hedefler doğrultusunda 2020 yılında, H/8 ve İ/9 açmalarında kazılar gerçekleştirilmiştir (Çizim: 1).

II.a. H/8 Açması Çalışmaları

2019 yılı kazılarında İ/8 Açması'nın batısına belirlenen III. tabakaya ait D Yapısı'nın batı yarısının da H/8 Açması içerisine doğru devam ettiği anlaşılmıştı. Bu nedenlerle III. tabakaya ait A Yapısı'nın kuzeybatı köşesinin etrafının açılması ve D Yapısı'nın devamının belirlenebilmesi amacıyla C gözünün ortasında yer alan H/8 Açması'nda 2020 yılında kazı çalışmaları yapılması planlanmıştır.

Yüzeye yakın seviyelerde gözlenen hayvan gübresi ve gevşek toprağın kaldırılmasının ardından tesviye edilen alanda, açmanın doğu yarısı boyunca düzensiz bir şekilde dağılan taşlar ve iri kil topanları belirlenmiştir. Herhangi bir yön birliği ve/veya yapı bütünlüğü göstermeyen orta büyüklükteki taşların arasında karışık halde farklı dönemlere ait seramikler bulunmasına rağmen; söz konusu seramikler detaylı olarak incelendiğinde çoğunluğunun II. tabakaya ait Erken Demir Çağı örneklerinden oluştuğu gözlenmiştir. Yine bu taş döküntülerinin arasında ele geçen ve büyük bir kısmı ağırşaklardan oluşan küçük buluntuların da önceki yıllarda II. tabakada bulunan örneklerden farksız olduğu gözlenmektedir.[3] Ağırşak formları arasında Troia VIIB tabakasından bilinen tipik formlar dikkat çekmektedir.[4] II. tabakaya ait olduğu anlaşılan bu döküntü taş seviyesinde bulunan büyük bir kısmı korunmuş

3 Ekmen H., vd. 2020: 53, fig. 9.

4 Blegen vd. 1958a: 257, 37.676, 37.683, 37.280, 37.305, 37.60.

yayvan gövdeli ve mantar başı şeklinde tutamağa sahip kapak, önceki yıllarda bulunan kapak formlarına bir yenisinin eklenmesini sağlamıştır (Resim: 8). j/7 plankaresinde ele geçirilen, elde şekillendirilmiş ve kabaca düzeltilmiş kapağın hamur ve yüzey özellikleri açısından II. tabakada bulunan Erken Demir Çağı seramikleri ile uyum içerisinde olduğu görülmektedir. Bu taş yığınları arasında görülen ahşap dikmeler dikkat çekici öğeler arasındadır. Uç kısımları döküntü taşlarla aynı seviyede olan ahşap dikmelerin daha derine doğru devam etmeleri bir alt tabakaya ait ahşap yapılarla ilişkili olduklarını akla getirmiştir.

III. tabaka seviyesine ait olduğu anlaşılan bu düzensiz taşlar fotoğraf, çizim ve fotogrametri çalışmlarının yapılmasının ardından kaldırılmıştır. Taşların kaldırılmasının ardından seramik parçalarının oldukça azaldığı seviyede açmanın güneydoğu köşesinde g-j/9-10 plankarelerinde anakayaya ulaşılmıştır. II. tabakaya ait döküntü taşların altında yaklaşık 20 cm. derinleşilmesi sonucu, III. tabakaya ait D Yapısı'nın devamı açığa çıkarılmıştır (Çizim: 2, 14). D Yapısı'nın batı yarısını oluşturan ve oldukça iyi korunmuş durumda olan kuzeybatı-güneydoğu yönünde uzanan ahşapların, aksi yönünde uzanan dıştaki bir ahşabın üzerine oturtulduğu görülmektedir. İ/8 ve H/8 Açması içinde kalan D Yapısı'na ait kalıntılar bir bütün olarak düşünüldüğünde, yaklaşık 2,60 m.x1,80 m. ölçülerinde dikdörtgen planlı bir ahşap yapının en alt seviyelerine ait ahşapların açığa çıkarıldığı anlaşılmaktadır (Çizim: 2). Çoğu iyi korunmuş durumda olan 7 cm.-10 cm. kalınlığa sahip ahşapların bazılarının korunan uzunluğu 240 cm.ye kadar ulaşmaktadır. D Yapısı'na ait hatılların belirlenmesi için titizlikle sürdürülen çalışmalar sırasında ahşapların üzerinin ince killi bir toprak ile kaplı olduğu anlaşılmıştır. Yine bu çalışmalar sırasında D Yapısı'nın en batısında bulunan hatılın güneybatı ucunda ı/7-8 plankaresinde bir tezgâh ağırlığı, ağırşak ve çakmak taşından yapılmış kesici bir alet *in-situ* pozisyonda bir arada ele geçirilmiştir. Ayrıca D Yapısı'nın güneybatısında hafifçe kuzeybatı-güneydoğu yönünde uzanan üzerinde düzensiz açılmış delikler bulunan bir ahşap tespit edilmiştir. Söz konusu ahşap ile D Yapısı arasında kalan alanda yürütülen çalışmalarda ince ahşap parçaları, tezgâh ağırlıkları, ağırşaklar ve taştan yapılmış kesici aletlere rastlanmıştır. Bahsi geçen bulgular ve üzerinde delikleri bulunan tekil ahşap burada bir dokuma tezgâhı bulunduğunu ve D Yapısı'nın da dokumacılıkla ilişkisinin olup olmadığı sorusunu akla getirmiştir. H/8 Açması'nda, D Yapısı ile A Yapısı'nın arasında kalan alanın temizlenmesi sırasında bu iki yapının ahşaplarından çok daha fazla kalınlığa sahip biri kuzeydoğu-güneybatı diğeri kuzeybatı-güneydoğu yönünde uzanan tekil ahşaplar tespit edilmiştir. Her iki ahşabında ortasında bir uçtan diğer uca uzanacak şekilde açılmış oluklar bulunmaktadır. Her iki ahşabında işlevi ve yapılarla ilişkisi hakkında fikir yürütebileceğimiz yeterli bulgu yoktur.

H/8 Açması'nın doğu yarısında yürütülen çalışmalarda bu kısımda bulunan A ve D yapılarına ait ahşaplar yerinde bırakılarak çalışmalar açmanın batı yarısında sürdürülmüştür. Mağaranın ağız kısmına doğru eğimin arttığı bu kısımda yürütülen ilk çalışmalarda dolgu içinde farklı dönemlere ait seramiklerle karşılaşılmıştır. Seramiklerin ağırlıklı olarak mağaranın I. tabakasını temsil eden Ortaçağa ait çark yapımı, ince cidarlı sırlı seramiklerden oluştuğu gözlenmiştir. Sigrafitto tekniği ile yapılmış yeşil, sarı ve kahverenginin tonlarında olan sırlı seramiklerin önceki yıllardan da tanınan seramiklerin benzerleri olduğu görülmektedir.

Bu karışık dolgu içinde *in-situ* pozisyonunu kaybetmiş Ortaçağa ait iki adet sağlam testi ele geçirilmiştir. Testilerden biri astarsız olup, yüzeyi hamurunun renginde açık gri renklidir. Yuvarlak ağızlı, düz dipli ve tek kulpludur (Resim: 10a). Aynı forma sahip, kiremidimsi kırmızı hamurlu diğer testinin gövdesinin üzerinde boynun altından başlayarak dibe doğru uzanacak şekilde, sırın damlatılmasıyla oluşturulmuş soluk kahverengi (10 YR 7/4) renkli dikey sır bezemeler testinin gövdesini süslemektedir (Resim: 10b). Farklı dönemlere ait bulgular sunan bu dolgu içerisinde III. tabakadan bilinen örneklerle benzer özellikler taşıyan tezgâh ağırlıkları ele geçirilmiştir. Ayrıca D Yapısı ile aynı seviyede bir adet tunçtan yapılmış boğa heykelciği ele geçirilmiştir (Resim: 11). 5,7 cm. uzunluğunda olan boğa heykelciği sağlam halde ele geçirilmiştir. Tunçtan dökülüp ve kalıpta şekillendirildiği belirlenen boğanın üzerinde son halini vermek için yapılan çekiçleme izleri görülür. Boğanın anatomik yapısına göre kısa olan bacakları, ucu kütleştirilmiş bir üçgen şeklindedir. Hilal biçimli boynuzlarının ucu sivriltilmiş boğanın ağzı yarılmış bir çizgi şeklinde belirtilmiştir. İnönü Mağarası'nda ele geçirilen tipte boğa heykelciklerinin pişmiş topraktan yapılmış, Eski Hitit Çağına ait örnekleri Alişar[5], Alaca Höyük[6] ve Korucutepe'de[7] bulunmuştur. Hitit İmparatorluk Çağına ait boğa heykelcikleri ise Maşathöyük[8] ve Boğazköy'de ele geçirilmiştir. Boğazköy'de Büyükkaya'da bulunan tunçtan yapılmış boğanın, kalça kısmında bir delik ve bu deliğe geçirilmiş bir halka yer almaktadır.[9] Büyükkaya'da bulunan bu boğa heykelciği, İnönü Mağarası'nda ele geçirilen boğaya oldukça benzemektedir. Yukarıya doğru yükselen boynuzları ve gövdenin üst kısmının düz bir hat şeklinde devam etmesi iki heykelciğin ortak özellikleridir.

H/8 Açması'nın batı yarısında yürütülen çalışmalar sırasında karışık dolgu seviyesinin temizlenmesinin ardından açmanın batı ve güneybatısında anakayaya ulaşılmıştır. Anakayanın doğusunda kalan iç kısımda ise önceki yıllarda H/7 Açması'nda tespit edilen Erken Tunç Çağına tarihlenen yanmış kil dolgu platformun devamı olan yanık bir kil dolgu ile karşılaşılmıştır. Herhangi bir mimari eleman ya da kalıntı tespit edilmeyen bu dolgunun Kalkolitik Çağa ait V. tabakanın üzerine gelecek şekilde oldukça özenli bir şekilde oluşturulduğu ve sonrasında şiddetli bir yangınla son bulduğu anlaşılmaktadır. Yanık kil dolgunun üzerinde net olarak görülen yaklaşık 2-3 cm. kalınlığındaki kül ve karbon kalıntıları yangının izlerini göstermektedir. H/8 Açması'nın batı yarısında kalan kısmının tamamı açığa çıkarılan Erken Tunç Çağına tarihlenen IV. tabakaya ait yanık kil bloğun üzerinde iri küp parçaları, el yapımı, kırmızı astarlı şerit bant üzerine parmak baskı bezemeli kap parçaları ve Yassıkaya tipi ilmek kulplu kap parçaları[10] ele geçirilmiştir.

H/8 Açması'nın kuzeybatı köşesinde ve kuzey kenarında yer alan anakaya üzerinde ele

5 von der Osten 1937: Res. 237.

6 Koşay ve Akok 1966: 50, Lev. 29

7 Ertem 1988: 15.

8 Özgüç, T. 1982, 40: Lev. 54/3.

9 Seeher 2000: Res. 13

10 Ekmen, H. 2020.

geçirilen koyu yüzlü ve iyi perdahlı seramikler Kalkoltik Çağa tarihlenen V. tabakaya ait bulgular arasındadır. H/Açması'nda 2020 yılında yürütülen çalışmalar son belgeleme ve dokümantasyon çalışmalarının ardından sonlandırılmıştır[11].

II.b. İ/9 Açması Çalışmaları

C gözünün güneydoğusunda bulunan ve mağara içi dolgusunun en yüksek kot seviyesinde (236,42 m.) bulunan İ/9 Açması'nda, önceki yıllarda büyük ölçüde belirlenen tabakalaşmanın/stratigrafinin (Tablo 1) görülebilmesi ve olası farklılıkların tespit edilebilmesi amacıyla 2020 yılı sezonunda kazı çalışmaları gerçekleştirilmesi planlanmıştır. Ayrıca, 2019 yılı kazı çalışmaları kapsamında araştırılan İ/8 Açması III. tabakasında saptanan C Yapısı'nın güneybatı köşesinin İ/9 Açması içine doğru devam eden kısımlarının tespit edilmesi de 2020 yılında İ/9 Açması'nda gerçekleştirilmesi düşünülen kazıların hedefleri arasındadır.

İ/9 Açması'nın C gözünün güneydoğusunu sınırlandıran mağara duvarına bitişik olması nedeniyle, açmanın belirli kısımlarında kazı çalışmaları gerçekleştirilebilmiştir. Bu durum dikkate alınarak açmanın kuzeybatı bölümünde, batıdan doğuya doğru 3.90 m. uzunluğunda, kuzeyden güneye doğru ise 2,50 m. uzunluğunda bir alan belirlenmiş ve bu alan içinde seviye inimi çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

Söz konusu alan içinde yürütülen çalışmalar sırasında, öncelikle alanın doğusuna doğru kalınlığı artan ve yer yer 20-25 cm. kalınlığa ulaşan yüzeydeki hayvan gübresi tabakası kaldırılmıştır. Hayvan gübresinin kaldırılmasının ardından, kazılan alanın kuzeybatı köşesinde a-b/1-3 plankareleri içinde düzensiz bir dağılım gösteren kireç taban, açmanın ortasına yakın bir konumda, e-f/2 plankaresinde etrafında döküntü taşlar bulunan küllü bir alan ve alanın güneydoğu kısmında, f-h/3-4 plankaresinde kil yığını tespit edilmiştir. Söz konusu kalıntıların üzerinden ele geçen az sayıda seramiğin önceki yıllarda Ortaçağa tarihlenen I. tabakada bulunan seramiklerden farksız olduğu gözlenmiştir. Devam eden seviye inimi çalışmaları sırasında yaklaşık 30 cm. boyunca Ortaçağ ve Erken Demir Çağına ait seramiklerin karışık halde bir arada bulunduğu gözlenmiştir. Bunun yanında II. tabakadan tanınan ağırşak formlarına da bu karışık dolgu içinde rastlanmıştır. Bu karışık dolgunun sona ermesinin ardından kazılan alanın batı yarısının tamamını kaplayacak şekilde iyi korunmuş bir durumda olan kil taban kalıntısı açığa çıkarılmıştır (Resim: 12a). En az üç evresi belirgin olarak görülen kil tabanın yenilenerek uzun süre kullanıldığı anlaşılmaktadır. Tabanın üzerinde elde edilen az sayıda yuvarlak dipli, kabartma bant üzeri parmak baskılı bezemeli, tırnak bezemeli, el yapımı ve koyu yüzlü çanak çömlek parçalarının önceki yıllarda II. tabakanda açığa çıkarılan Erken Demir Çağına tarihlenen seramiklerin eşleri olduğu görülmektedir. Kil taban ile aynı seviyede ve kazılan alanın doğu kısmında devam eden kazı çalışmalarında f-h/1-4 plankarelerinde bir ocak yeri ve onun etrafında üst üste yığınlar yapacak şekilde dağılmış halde bulunan kırmızı, kahverengi tonlarında seramik parçaları ile karşılaşılmıştır (Resim: 12b). Etrafı

11 Ekmen F. G. 2020a, Ekmen F. G. 2020b

kap kırıkları ile çevrili olan ocağın güneye doğru devam eden kısmında yoğun kül ve yine ocağında batısında da düzgün bir işçiliğe sahip öğütme taşı tespit edilmiştir. Söz konusu buluntuların tamamı düşünüldüğünde burada bir pişirme ocağının bulunduğu anlaşılmaktadır.

Kazı alanının güneydoğu köşesinde, pişirme ocağının yaklaşık 1,20 m. güneyinde yan yatmış halde oval gövdeli, yuvarlak dipli ve yuvarlak ağzının ucu bükülerek sivriltilmiş, kulplu bir testi ele geçmiştir. II. tabakaya ait olduğu anlaşılan bu testinin hamur ve form özelliklerinin önceki yıllarda bulunan örneklerden farklı olduğu dikkati çekmektedir. Kil taban üzerinde bulunan üzerinde kabartma şerit bant üzerine parmak baskı bezeme yer alan yuvarlak dipli kâse önceki yıllarda II. tabakanda bulunan örneklerle uyum içerisindedir. Söz konusu kalıntı ve buluntuların gerekli çalışmaların yapılmasının ardından kaldırılması ile Geç Tunç Çağına ait III. tabakaya ulaşılmıştır. Bu seviyede II. tabakaya ait kil taban kalıntısının altında bulunan kuzeybatı güneydoğu yönünde uzanan orta büyüklükteki çift sıra taşlardan oluşturulmuş bir duvar ve ona bitişik halde taş döşemenin batısında devam eden yassı taşlarla oluşturulmuş zemin tespit edilmiştir. Söz konusu taş duvarın kil tabanı sınırlandırdığı, taş döşemenin ise kil tabanın altındaki sağlam zemini oluşturduğu anlaşılmaktadır.

III. tabakaya ulaşılması ile, c-e/1-2 plankarelerinde kil blok tespit edilmiştir. Söz konusu bu kil blok İ/8 Açması içinde yer alan C Yapısı'nın İ/9 Açması içine doğru uzanan güneybatı köşesini oluşturacak şekilde konumlandığı gözlenmiştir. Önceki yıllarda III. tabakada açığa çıkarılan Geç Tunç Çağına ait ahşap yapıların üzerinde tespit edilen ince kil sıvanın bu kısımda yürütülen titiz çalışmalar şeklinde belirgin bir şekilde tespit edilmesi sağlanmıştır. III. tabakaya ait olduğu belirlenen diğer bir kil taban kalıntısı II. tabakaya ait taş döşemenin altına doğru devam etmektedir. Diğer taraftan İ/9 Açması içinde C Yapısı'nın devamı olan kısım dışında III. tabakaya ait bir başka yapının bulunmadığı anlaşılmaktadır. Kazılan alanın ortasında bulunan tekil ahşabın diğer yapılarla ilişkisi hakkında yorum yapmak mümkün değildir. III. tabakaya ait ahşap mimari kalıntılara rastlanılmamasına rağmen, önceki yıllarda Geç Tunç Çağına ait III. tabakada bulunan metal buluntuların benzerlerine İ/9 Açması'nda da rastlanılmıştır. Sağlam bir şekilde ele geçirilen tunçtan yapılmış rulo başlı bir iğne ve tunçtan yapılmış kovanlı bir keski bu buluntular arasındadır. İlave olarak bu tabakada sağlam halde ve işçiliği ile dikkat çeken pazıbent/boyunluk ? ele geçirilmiştir. III. tabakada sürdürülen kazılar sırasında ele geçirilen dikkat çekici diğer bir buluntu kazı alanının kuzeybatı köşesinde, a/1 plankaresinde bulunan boynundan aşağısı eksik olan kilden yapılmış figürindir. İkonografik açıdan başındaki sivri başlığı/serpuşu ve kemerli burnu Hitit tasvir sanatına uygun biçimde bir erkek figürini olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte sivri serpuşun altında kabaca gösterilmiş ve alnın üstünde uç uca gelecek şekilde birleştirilmiş boynuzları bu figürinin bir tanrı heykelciği (?) olabileceğini akla getirmiştir (Resim: 13). Hitit kentlerinde yapılan kazılarda ele geçirilen az sayıda Hitit tanrı heykelcikleri veya müzelere kazandırılmış Hitit heykelciklerine bakıldığında önemli bir kısmının metalden yapıldığı görülmektedir. Geri kalan az bir kısmının ise kil, fildişi veya kıymetli taşlardan üretildiği görülmektedir. Kilden yapılmış bir örneğin İnönü Mağarası'nda ele geçirilmesi Hitit geleneğine benzer yerel inançların İnönü Mağarası Geç Tunç Çağı sakinleri

tarafından sürdürülmüş olabileceğini akla getirmektedir. Hitit İmparatorluk Çağına tarihlenen tanrı tasvirlerinin büyük bir çoğunluğu metalden yapılmıştır. Geri kalanları ise kil, fildişi ve kıymetli taşlardan üretilmişlerdir. Az sayıda ele geçen pişmiş toprak tanrı tasvirleri Boğazköy, Eskiyapar ve Alişar kazılarında bulunmuştur. Boğazköy'de ele geçirilen örneklerde birinde sivri bir başlık ile bir tanrı[12], diğerinde ise bir takkeyle kral[13] tasvir edilmiştir. Tanrının sivri başlığı sarmal oluklar ile gösterilmiş, yüzünde iri gözleri ve iri burnu dikkat çekmektedir. Takkeli kral tasvirinde ise aynı karakteristik özellikler yanında, ağız kazınarak verilmiştir. Her ikisi de boyun kısmından kırıktır. Eskiyapar'da ele geçirilen bir örnekte ise sivri başlığı ile bir kral tasvir edilmiştir.[14] Diğerlerinden farklı olarak kulakları deliktir. Alişar kazılarında bulunan üç örnekten ikisi tanrılara diğeri ise bir krala ait tasvirdir.[15] Tanrı tasvirleri içinde bir örnek, İnönü Mağarası'nda ele geçirilen tanrı tasviri ile çok benzeşmektedir. Alişar'da ele geçirilen örneğin bir kolunun kırık olması dışında tam olması, İnönü Mağarası örneğinin vücudunun diğer kısımları hakkında öngörü sahibi olmamıza da yardım etmektedir. Her iki örnekte de sivri başlıklı bir tanrı tasvir edilmiştir. Burun abartılı şekilde ifade edilmiş, ağızları ise birinde kazıma bir çizgi ile diğerinde ise bir çukurluk ile gösterilmiştir. Alişar örneğinde gözler ifade edilmemiş fakat İnönü Mağarası örneğinde gözler kazınarak verilmiştir.

Açmanın kuzeybatı köşesinde III. tabakanın altına doğru devam eden yanık kil bloğun ise H/7-8 açmalarında tespit edilen yanık kil zeminin devamı olduğu düşünülmektedir. Sınırlı bir alanda görülen bu yanık kilin bulunduğu seviyeden ele geçirilen az sayıda seramik parçası da IV. tabaka çanak çömleği ile oldukça uyumludur. İ/9 Açması 2020 yılı kazı çalışmaları son belgeleme çalışmalarının yapılmasının ardından sonlandırılmıştır.

II.c. Diğer Çalışmalar

2019-2020 yıllarında İnönü Mağarası'nda gerçekleştirilen kazıları sırasında, arkeolojik çalışmaların yanı sıra, faklı uzmanlık alanları tarafından çalışmalar da gerçekleştirilmiştir. 2017 yılından itibaren mağaranın farklı seviyelerinden elde edilen taş buluntular Didem Turan tarafından incelenmiştir. Yanı sıra Ankara Restorasyon ve Konservasyon Bölge Laboratuvarı Müdürlüğü uzmanlarından Turgay Arıkan III. tabakada bulunan ahşaplar üzerinde incelemesini yaparak, gerekli görülen koruma önlemleri hakkında bilgilendirme yapmıştır. Söz konusu çalışmaların yanı sıra 2020 yılı kazısında çıkan metal buluntuların yapım tekniklerinin daha iyi anlaşılması ve metal içeriklerinin belirlenebilmesi için Zonguldak-Bülent Ecevit Üniversitesi, Bilim ve Teknoloji Uygulama ve Araştırma Merkezi'nde (ARTMER), SEM-EDS analizleri gerçekleştirilmiştir. Diğer taraftan 2019 yılı kazılarında elde edilen bazı çanak çömlek parçalarının restorasyon ve konservasyon çalışmaları da 2020 yılı çalışmaları sırasında gerçekleştirilmiştir.

12 Bittel ve diğ. 1957: Abb. 4a-c; Bilgi 2012: 424.

13 Bilgi 2012: 424.

14 Ekiz 2006: Res. 1-4; Bilgi 2012: 424.

15 von der Osten 1937: Fig. 231, 234; Bilgi 2012: 414, 424.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

İnönü Mağarası'nda 2019 yılı çalışmalarında H/7 Açması'nda ayrıntılı olarak araştırılan IV. yapı (Erken Tunç Çağı) katında mağara yerleşimcilerinin mağara içi faaliyetlerini yansıtan önemli ipuçları ile karşılaşılmıştır. Bu yapı katında bulunan kabaca dikdörtgen forma sahip kerpiçten yapılmış platformun ve onunda kuzeydoğu ucunda bulunan içinde ve duvarının altında hatalı üretim kapları bulunan yuvarlak formlu bir fırının "hanesel düzeyde" bir seramik üretimi için kullanıldığı düşünülmektedir. IV. yapı katında bulunan çok sayıda taş alet ve üretim artıkları, ocak kalıntısı ve özellikle H/7 Açması'nın kuzeyinde bulunan yarı işlenmiş boynuzlar ve onların hemen yanında bulunan tunç keskiler, bu kısımda taş, kemik, boynuz vb. malzemelerden eşya üretim faaliyetlerinin gerçekleştirildiği küçük işliklerin bulunduğuna işaret etmektedir. Daha önceki yıllarda, aynı tabakaya ait kaplar üzerinde yapılan incelemeler, bu kaplardan bazılarının sütten ikincil ürün üretmeye yönelik kullanıldığını göstermişti.[16] Mağaranın batıya bakan yamacında ve gün ışığını oldukça iyi bir şekilde alan H/7 Açması dışında, IV. yapı katına (Erken Tunç Çağı) ait verilere kazı yapılan diğer alanlarında rastlanmamıştır. 2019 yılı ve önceki yıllarda elde edilen veriler bir arada değerlendirildiğinde Erken Tunç Çağında mağaranın belirli bir kısmının bu dönem sakinleri tarafından bir takım üretim faaliyetleri için kullanıldığını düşünülebilir. Bununla birlikte, 2019 yılı kazıları ile birlikte, İnönü Mağarası'nın yakınında bulunan, Yassıkaya Erken Tunç Çağı yerleşiminden bildiğimiz[17] gaga ağızlı testi parçaları, sap şeklinde bir eklentiye ve ona bitişik ilmek şeklinde bir kulpa sahip çanaklar ve genellikle ağız kenarının altı şerit bant parmak baskı bezemeli seramiklerin sayısı artmıştır.

2019 yılı kazıları hedefleri doğrultusunda araştırılan III. yapı katına ilişkin verilere İ/8 Açması'nda ulaşılmıştır. Daha önce de ifade edildiği gibi 2018 yılında, İ/8 Açması'nın kuzeyinde ahşap hatıllardan oluşan bir taban açığa çıkarılmıştı. 2019 yılı kazıları ile birlikte B Yapısı'nın açmanın güneyine doğru devam ettiği görülmüş ve bu kısımda bozulmuş halde C ve D yapıları olarak tanımladığımız iki ayrı yapının daha var olduğu anlaşılmıştır. Bu yapılardan alınan örneklerin C14 analizleri M.Ö. 1400- 1250 yılları arasına aittir. Söz konusu tarihler 2018 yılında diğer yapılardan elde edilen radyokarbon tarihleri ile de son derece uyumludur. Zonguldak ve yakın çevresinde önceki yıllarda yapılan araştırmalarda Geç Tunç Çağına ilişkin verilerin tespit edilememesi nedeniyle bu dönemde bölgede bir boşluk olduğu düşünülmekteydi[18]. İnönü Mağarası kazıları ile birlikte bölgede bu dönemde yerleşimlerin olduğu ve çevre kültürlerle ilişki halinde bulunduğu yönünde önemli sonuçlar elde edilmiştir[19]. III. yapı katına ait buluntu ve kalıntıların tarihleri (M.Ö. 1400-1250), bu mağarada yaşayan toplulukların zaman zaman Kızılırmak kavsi içine inip, büyük kentlerde yağma yapan Kaşkalılar ile ilişkili olup olmadığı sorusunu akla getirmektedir. [20]

16 Ekmen, H. 2020

17 Efe ve Mercan 2002: 366; Efe 2004: 29 vd

18 Karauğuz 2015: 23-24.

19 Ekmen vd. 2019.

20 Ekmen, Ekmem, Seçer-Fidan: 2021

2020 yılında, H/8 Açması'nda yapılan kazılar neticesinde büyük bir bölümü İ/7 Açması içerisinde bulunan III. tabakaya ait ahşaptan yapılmış A Yapısı'nın kuzeybatı köşesi ve İ/8 Açması'nın batısında tespit edilen ahşaptan yapılmış D Yapısı'nın devamı açığa çıkarılmıştır. Böylelikle, H/8 Açması III. tabaka kazıları sayesinde A ve D Yapısı'nın tamamının görülebilmesi sağlanmış ve yapıların birbirleri ile olan konumları anlaşılabilmiştir. 2020 yılı kazıları ile birlikte III. tabakada saptanan A, B, C ve D olmak üzere dört adet ahşap yapının C gözünün dipte kalan korunaklı kısmına doğru konumlandırıldığı belirlenmiştir. Bu alanda ele geçirilen seramik ve küçük buluntu örnekleri, önceki yıllardan ele geçenlerden farksızdır. Özellikle B Yapısı'nın üzerinde ve çevresinde bulunan ağırlıklar, ağırşaklar ve dikiş iğnesi buradaki dokumacılık faaliyetlerinin ip uçları olarak değerlendirilmiştir. Diğer taraftan D Yapısı'nın batısında bulunan üzeri delikli tekil ahşabın da bir dokumacı tezgâhı parçası olabileceği düşünülmektedir. H/8 Açması'nda III. tabakada bulunan dikkat çekici buluntular arasında, tunçtan yapılmış bir boğa heykelciği yer almaktadır. D Yapısı ile aynı seviyede bulunan boğa heykelciği, Anadolu ikonografisinde sıklıkla görülen bir tiptir.

H/8 Açması'nda A ve D yapılarının belirlenmesinin ardından açmanın batı yarısında sürdürülen çalışmalarda elde edilen bulgular arasında Ortaçağa ait bulguların yoğunluğu dikkat çekmektedir. Bu kısımda biri tamamen korunmuş, diğeri ağız kısmında küçük bir eksiği olan iki testi ele geçmiştir. Ayrıca bu dolgu içinde çoğunluğu sigraffitto tekniği ile yapılmış bezemeleri bulunan Ortaçağa tarihlenen sırlı seramikler de ele geçmiştir. Bu parçalar ile birlikte önceki yıllarda bulunanlar bir arada değerlendirildiğinde İnönü Mağarası'nda bulunan Ortaçağa (I. tabaka) ait seramik repertuarının ve bezeme tiplerinin çeşitliliği dikkati çekmektedir. Bu kısımda devam eden tesviye çalışmaları IV. tabaka ile ilgili yerleşim karakterinin anlaşılması yönünde de ipuçları sunmuştur. Bu tabakada, üzerinde herhangi bir mimarlık izi tespit edilmeyen düzgün bir şekilde tesviye edilmiş ve sonrasında şiddetli bir yangın geçirmiş kil zemin tespit edilmiştir. Yanmış kil zeminin üzerinde bulunan kap formları ve bezeme biçimleri önceki yıllarda IV. tabakada bulunanların eşleri gibidir. Bulgular, İnönü Mağarası'nın hemen yakınındaki Yassıkaya yerleşimi[21] ile önemli paralellikler taşımaktadır.

2020 yılı yılında araştırılan diğer alan olan İ/9 Açması'nda hem insan tahribatı izleri hem de mağara içindeki kaynak sularının görülmemesi sebebiyle önceki yıllarda büyük ölçüde tespit edilen tabakalanma/stratigrafinin farklı bir alanda teyid edilmesi hedeflenmişti. Kazı çalışmaları ile öncelikle Ortaçağa ait I. tabakaya ulaşılmıştır. Bu seviyede az sayıda ince cidarlı, tamamı çark yapımı, bir bölümü yeşil, sarı ve kahverenginin tonlarında sırlanmış seramiklerle karşılaşılmıştır. Parçalar halinde sınırlı alanlarda tespit edilen kireç tabanların Ortaçağa ait basit yaşam seviyelerine ait olduğu düşünülmektedir. I. tabakanın altında tespit edilen II. tabakaya ait mimari kalıntılar açmanın batısında tespit edilen oldukça sağlam durumdaki kil taban ve açmanın kuzeydoğu köşesinde bulunan pişirme ocağıdır. En az üç yenileme evresi tespit edilen kil tabanın yenilenerek uzun süre kullanıldığı anlaşılmaktadır. Tabanın üzerinde bulunan seramik formları ve bezeme teknikleri önceki yıllarda bulunan

21 Efe ve Mercan 2002.

örneklerden farksızdır. Taban üzerinde bulunan az bir kısmı eksik olan ve üzerinde kabartma bant üzerine parmak baskı bezeme görülen derin kâsenin eksikleri alçı ile tamamlanmıştır. Açmanın kuzeydoğusunda tespit edilen pişirme ocağının etrafında çok sayıda kırılmış çömlek parçaları yer almaktadır.

II. tabaka kazılarının tamamlanmasının ardından III. tabakada devam ettirilen kazılar neticesinde C Yapısı'nın güneybatı köşesi tespit edilmiştir. C Yapısı'nın dışında kalan alanda yapılan kazılarda elde edilen buluntular içinde iyi korunmuş durumda olan pazıbent/tork ? ve kovanlı keski dikkat çekicidir. Oldukça iyi işçiliğe sahip her iki buluntunun SEM-EDS analizleri kalaylı bakırdan üretildiklerini göstermiştir. Bu tabakada bulunan diğer önemli buluntu baş kısmı korunmuş kilden yapılmış heykelciktir (Resim: 13). Hitit İmparatorluk Çağı ile çağdaş olan III. tabakada bulunan heykelcik ikonografik açıdan Hitit insan ve tanrı tasvirleri ile uyum içindedir.

KAYNAKÇA

Aydıngün, Şengül vd. 2014, "İstanbul Tarih Öncesi Araştırmalarından Tunç Çağı Verileri". *Arkeoloji ve Sanat* 145: 21–34. Print.

Aydıngün, Ş. and Aydıngün, H. 2013, 'Erken Demirçağ'da "İstanbul Boğazı" Üzerinden Trak/Frig Kavimlerinin Gelişine Ait İlk Bulgular', *Arkeoloji ve Sanat* 142: 65–78.

Bilgi, Önder 2012, *Anadolu'da İnsan Görüntüleri*, Klasik Çağ Öncesi. İstanbul: Aygaz.

Bittel, Kurt, Beran Thomas, Bossert Eva Maria, Fischer Franz, Otten Heinrich 1957, "Vorläufiger Bericht über die Ausgrabungen in Boğazköy im Jahre 1956", *Mitteilungen der Deutschen Orient-gesellschaft 89*: Beiheft.

Blegen, Carl, W. vd. 1950, *Troy Generel Introduction The First and Second Settlements Vol. I, Part 2*. London: Princeton University Press.

Boehmer, Rainer Michael 1972, *Die Kleinfunde von Boğazköy: Aus den Grabungskampagnen 1931-1939 und 1952-1969*. Berlin: Gebr. Mann Verlag.

Carozza, Laurent vd. 2011, "L'habitat Chalcolithique de Taraschina (Mila 23 - Roumanie) et le peuplement ancien du delta du Danube durant la première moitié du 5ème millénaire avant notre ère". *The Lower Danube in Prehistory: Landscape Changes and Human-. Environment Interactions*. Bucureşti: Editura Renaissance: 31–48.

Düring, Bleda S, ve Claudia Glatz. 2015, *Kinetic Landscapes. The Cide Archaeological Project: Surveying the Turkish Western Black Sea Region*. c. 1. Berlin: De Gruyter Open Ltd.

Efe, T. 2004, Yassıkaya , an Early Bronze Age Site near Heraclea Pontica (Kdz Ereğli) on the Black Sea Coast, B. Hänsel & E. Studenikova (Ed.), *Zwischen Karpaten und Ägäis. Neolithikum und ältere Bronzezeit: Gedenkschrift für Viera Němejcová Pavúková*. (ss. 27–37).

Efe, Turan, ve Ahmet Mercan 2002, "Yassıkaya: Karadeniz Ereğli (Heraclea Pontica) Yakınlarında Bir İlk Tunç Çağı Yerleşmesi". *Kazı Sonuçları Toplantısı* 23–1: 361–374.

Ekiz, Halil Hamdi 2006, "Çorum Müzesi'nde Bulunan Bir Hitit Tanrı Heykelciği Başı",

Kubaba: Arkeoloji-Sanat Tarihi-Tarih Dergisi, 7: 26-29.

Ekmen, Hamza 2020, "İnönü Mağarası'nda Bulunan Erken Tunç Çağı'na Ait Sütten İkincil Ürün ÜretimindeKullanılan Bir Çömlek Üzerine Gözlemler", Ünsal Yalçın 65. Yaşgünü Armağan Kitabı, H. Gönül Yalçın & Oliver Stegemeier (eds.), Ege Yayınları, İstanbul: 77-85.

Ekmen, Hamza, Mercan, Ahmet, Ekmen, F. Gülden ve Güney, Ali 2019, "İnönü Mağarası 2017 Yılı Kazıları", *Kazı Sonuçları Toplantısı,* 40-2: 271-292.

Ekmen, Hamza, Mercan, Ahmet., Ekmen, F. G.ülden, Ve Güney, Ali 2020, "İnönü Mağarası 2018 Yılı Kazı Çalışmaları", *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 41-2: 309-331.

Ekmen, F. Gülden, Ekmen, Hamza Ve Seçer-Fidan Sezer 2021, "Hititlerin Batı Karadeniz Bölgesi'nde Yasayan Komşuları Hakkında Yeni Bulgular", *Archivum Anatolicum*, 15-1: 59-96.

Ekmen, Hamza, Ekmen, F. Gülden, Güney, Ali, Arbuckle, Benjamin S., Mustafaoğlu, Gökhan Tunoğlu, Cemal, Diker, Caner And Oktan, Ercan 2021, "A New Prehistoric Settlement near Heraclea Pontica on the Western Black Sea Coast, İnönüCave", *Arkeoloji Dergisi*, XXVI: 23-46.

Ekmen, F. Gülden 2020a, "İnönü Mağarası Kazıları Işığında kalkolitik Çağ'da Batı Karadeniz Bölgesi", *TÜBA-AR,* 26:45-64

Ekmen, F. Gülden 2020b, Notes on the 5th Millennium BC of the Western Black Sea Region: Idols from İnönü Cave, Ünsal Yalçın 65. Yaşgünü Armağan Kitabı, H. Gönül Yalçın & Oliver Stegemeier (eds.), Ege Yayınları, İstanbul: 59-65.

Erim-Özdoğan, A. 2003, 'Kuzeybatı Marmara'da bir Kıyı Köyü, Menekşe Çatağı' in M. Özdoğan, H. Hauptmann, and N. Başgelen (eds) *Ufuk Esin'e Armağan: Köyden Kente Yakındoğu'da İlk Yerleşimler*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Ertem, Hayri 1988, Korucutepe I, *1973-1975 Kazı Yıllarında Ele Geçen Erken Hitit- İmparatorluk Çağı Arası Buluntuları,* Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Karauğuz, Güngör 2015, "2004-2008 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması Işığında Zonguldak Bölgesi'nin Eskiçağ Tarihi Kronolojisi Üzerine Kısa Bir Not", İnsan, Kimlik, Mekân Bağlamında Zonguldak Sempozyumu Bildirileri: 21-31.

Koşay, Hamit Zübeyr ve Akok, Mahmut 1966, Alaca Höyük Kazısı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

von der Osten, Hans Henning 1937, *The Alişar Höyük Seasons of 1930-1982 Part II*, Chicago: The University of Chicago Press.

Özgüç, Tahsin 1982, *Maşathöyük II, Boğazköy'ün Kuzeydoğusunda Bir Hitit Merkezi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Seeher, Jürgen 2000, "Boğazköy-Hattuşa 1997 Yılı Çalışmaları", *Kazı Sonuçları Toplantısı*, XX-I: 181-192.

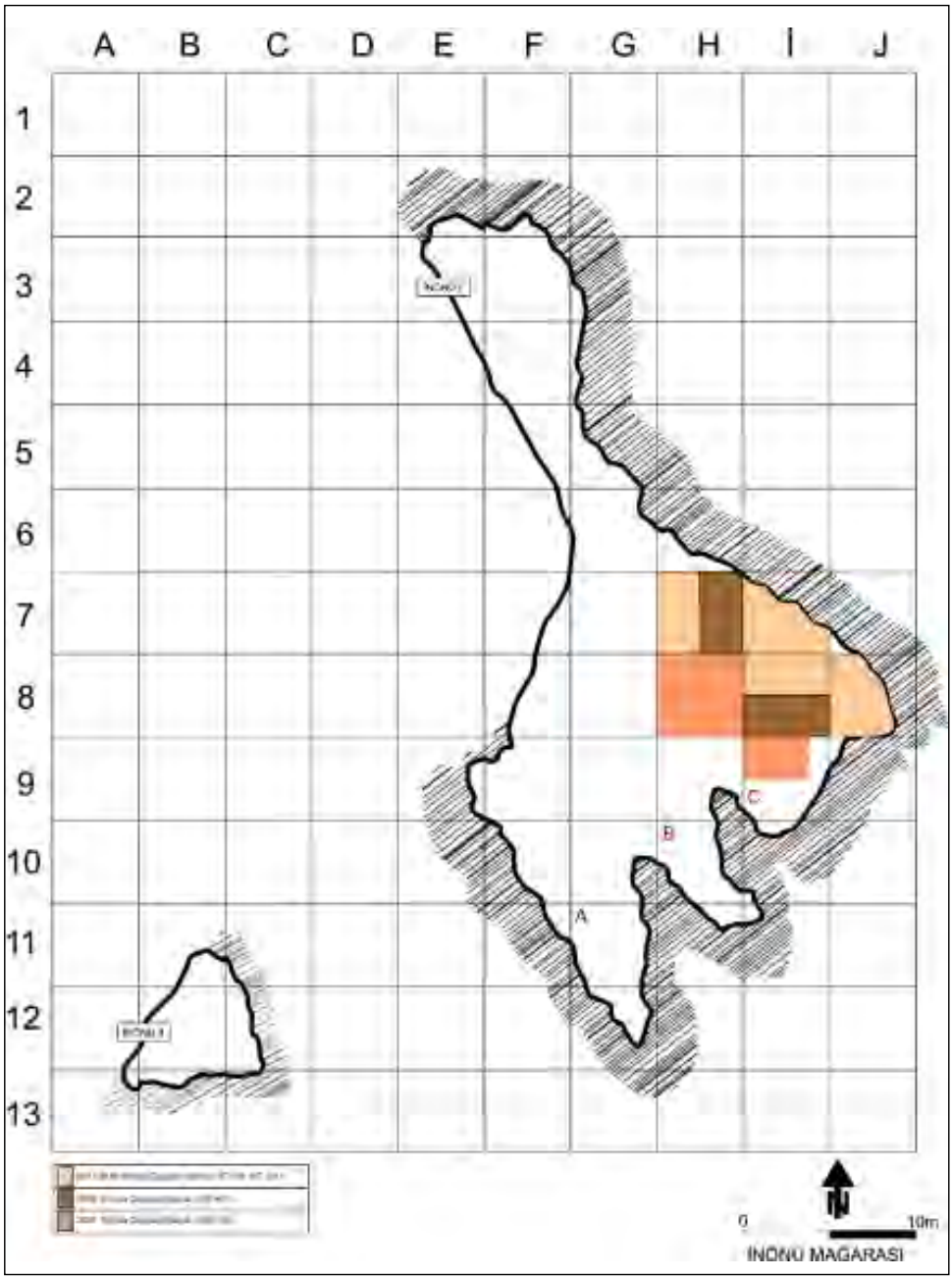

Çizim: 1

Resim: 1a

Resim: 1b

Resim: 2

Resim: 3

Resim: 4

Resim: 5

Resim: 6a

Resim: 6b

Resim: 7

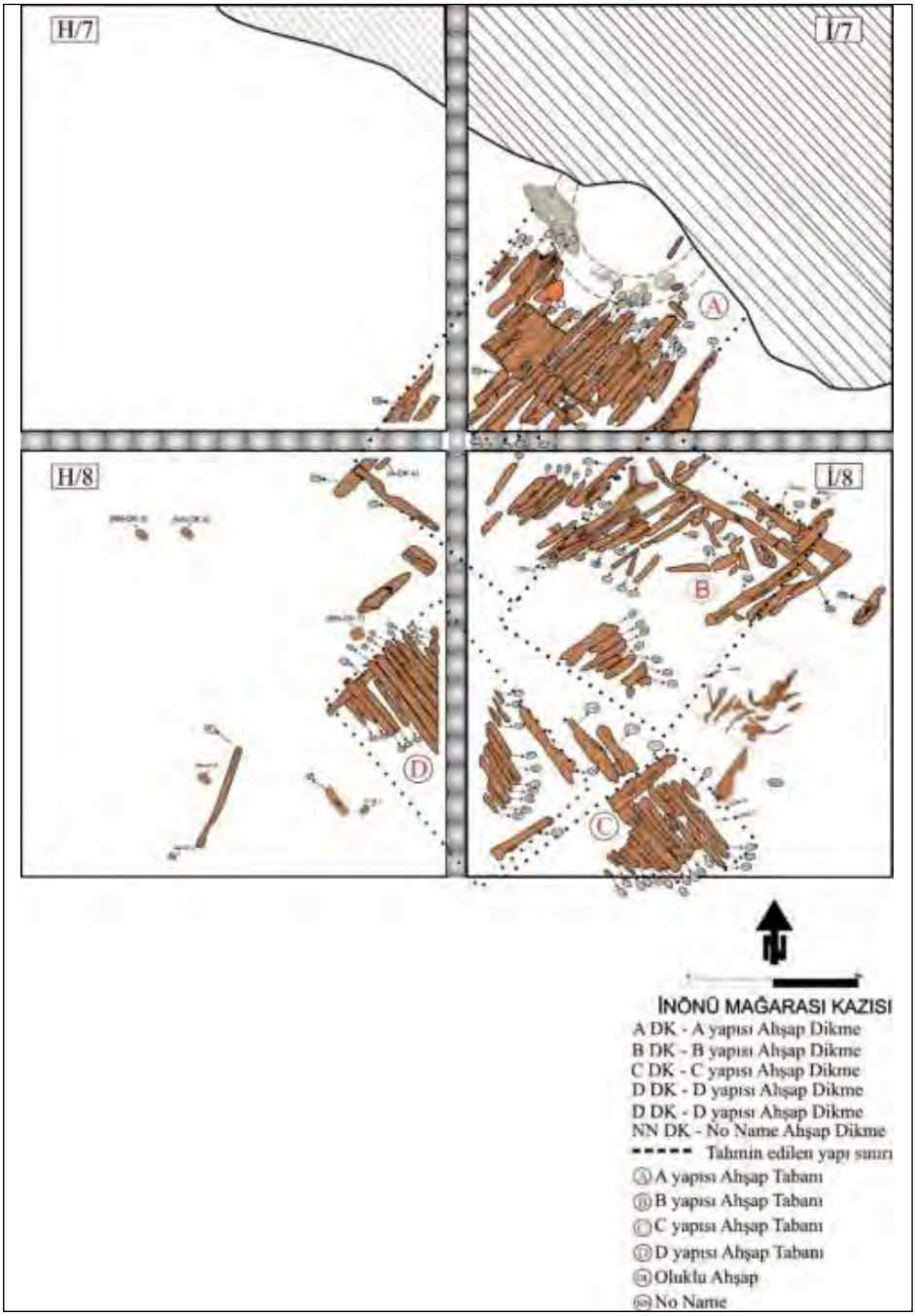
H/7
I/7
H/8
I/8
A
B
C
D
İNÖNÜ MAĞARASI KAZISI
A DK - A yapısı Ahşap Dikme
B DK - B yapısı Ahşap Dikme
C DK - C yapısı Ahşap Dikme
D DK - D yapısı Ahşap Dikme
D DK - D yapısı Ahşap Dikme
NN DK - No Name Ahşap Dikme
Tahmin edilen yapı sınırı
A yapısı Ahşap Tabanı
B yapısı Ahşap Tabanı
C yapısı Ahşap Tabanı
D yapısı Ahşap Tabanı
Oluklu Ahşap
No Name

Çizim: 2

Resim: 8

Resim: 9

Resim: 10a

Resim: 10b

Resim:11

Resim: 12a

Resim :12b

Resim: 13

2019 YILI KARAİN MAĞARASI KAZILARI

Harun TAŞKIRAN*

Kadriye ÖZÇELİK

Gizem KARTAL

Yavuz AYDIN

Eşref ERBİL

M. Beray KÖSEM

Göknur KARAHAN

1. GİRİŞ

2019 yılı Karain Mağarası arkeolojik kazıları, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara Üniversitesi ve Türk Tarih Kurumunun maddi destekleri ile 08.07.2019 tarihi itibariyle başlamış ve 08.08.2019 tarihinde sonlanmıştır[1]. Kazı çalışmalarına başlamadan önce kazı evinin ve kazı alanlarının temizlenip düzenlenmesi gerçekleştirilmiştir. Bu işlemlerin ardından, belirli aralıklarla, kazı evi, kazı evi deposu ve çevresi çeşitli zararlı böcek ve sineklere karşı ilaçlanmıştır.

* Prof. Dr. Harun TAŞKIRAN, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Tarih Öncesi Arkeolojisi Anabilim Dalı, 06100-Sıhhiye, Ankara/TÜRKİYE.

Prof. Dr. Kadriye ÖZÇELİK, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Tarih Öncesi Arkeolojisi Anabilim Dalı, 06100-Sıhhiye, Ankara/TÜRKİYE.

Dr. Öğr. Üyesi Gizem KARTAL, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Tarih Öncesi Arkeolojisi Anabilim Dalı, 06100-Sıhhiye, Ankara/TÜRKİYE.

Arş. Gör. Dr. Yavuz AYDIN, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Tarih Öncesi Arkeolojisi Anabilim Dalı, Sıhhiye Ankara/TÜRKİYE.

Arş. Gör. Eşref ERBİL, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Tarih Öncesi Arkeolojisi Anabilim Dalı, Sıhhiye Ankara/TÜRKİYE.

Öğr. Gör. Dr. M. Beray KÖSEM, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Tarih Öncesi Arkeolojisi Anabilim Dalı, 06100-Sıhhiye, Ankara/TÜRKİYE.

Arş. Gör. Göknur KARAHAN, Ardahan Üniversitesi, İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Prehistorya Anabilim Dalı, Ardahan/TÜRKİYE.

1 Yazarların dışında, kazılarımıza; Doç. Dr. Adnan Baysal (Ankara Üniversitesi), Doç. Dr. Emma Baysal (Ankara Üniversitesi), Dr. Öğr. Üyesi Serdar Mayda (Ege Üniversitesi), Dr. Ceren Kabukçu (Liverpool Üniversitesi), Arkeologlar; E. Koray Sarıoğlu, Çiğdem Şahin (A.Ü. Sos. Bil. Enstitüsü Lisansüstü Öğrencileri), Güngör Özçelik, Öğrenciler; Yunus Emre Sevindik, H. Ceren Cemali, A. Kaan Selek, Cemile Amaç, H. Mustafa Demir, E. Buğra Yılmaz, Cem Müjde, Halis Tek, Hilal Dal, Melikenur Uslu, Buket Çağlayan, Delal Kobulan, İ. Dilara Türk, Hayrullah Kaya, Yusuf Süme, Canan Çelik, İsmail Hiçyılmaz ve T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Temsilcisi olarak, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Likya Uygarlıkları Müzesi Müdürlüğü'nden Arkeolog Ayşe Tok katılmıştır. 2019 yılı kazılarımızda adı geçen tüm heyet üyeleri, öğrenciler ve Kültür Bakanlığı temsilcisine özverili çalışmalarından ötürü teşekkürlerimizi bir borç biliyoruz.

Kazı çalışmaları ile paralel yürütülen laboratuvar çalışmalarının yapılabilmesi için Karain Müzesi'nin yanına geçici bir açık hava laboratuvarı kurulmuştur. Kazı çalışmalarına mağaranın E ve B gözlerinde devam edilmiştir. 2018 yılı kazı sezonu sonunda kazı alanlarının üzerine kapatılmış olan siyah naylon örtüler kaldırılmış, kazı alanı ve çevrelerinin temizliği gerçekleştirilerek kazıya hazır hale getirilmişlerdir.

2. E GÖZÜ KAZISI

Karain Mağarası E gözü 2019 yılı kazıları, son yıllarda olduğu gibi yatay planda gerçekleştirilmiş ve buluntu dağılımını daha iyi anlamaya yönelik çalışmaların yapılması planlanmıştır. Çalışmalar ana dolgu üzerinde yer alan 13 plankarede gerçekleştirilmiştir (Çizim: 1). Söz konusu plankarelerde kazılmış olan tek arkeolojik seviyede (AH 49) IV.2 ve IV.3 olmak üzere iki farklı jeolojik birim ile karşılaşılmıştır (Tablo: 1). Söz konusu birimler Orta Paleolitik Dönemin erken bir evresi ile ilişkilendirilir.

Plankare	Arkeolojik Seviye (AH)	Jeolojik Seviye (GH)	Başlangıç Kotu (m.)	Bitiş Kotu (m.)
E 17	49	IV.2 – IV.3	-10.00	-10.10
E 18	49	IV.2 – IV.3	-10.00	-10.10
F 15	49	IV.2	-10.00	-10.10
F 17	49	IV.2 – IV.3	-10.00	-10.10
F 18	49	IV.2 – IV.3	-10.00	-10.10
G 15	49	IV.2 – IV.3	-10.00	-10.10
G 16	49	IV.2	-10.00	-10.10
G 17	49	IV.2 – IV.3	-10.00	-10.10
G 18	49	IV.2 – IV.3	-10.00	-10.10
H 15	49	IV.2 – IV.3	-10.00	-10.10
H 16	49	IV.2	-10.00	-10.10
H 17	49	IV.2	-10.00	-10.10
H 18	49	IV.2	-10.00	-10.10

Tablo1: 2019 yılı Karain E gözü kazılan plankare ve seviye bilgileri.

Kazısı gerçekleştirilen jeolojik birimlerden bir tanesi olan IV.2, yapı olarak hemen üzerinde yer alan IV.1 birimine benzemekle birlikte bazı açılardan söz konusu birimden ayrılmaktadır. IV.1 ve IV.2 birimlerini birbirinden ayıran en büyük fark, "fil katı" olarak da bilinen IV.1' in siyah renkli ve konkresyon içerikli bir yapıya sahip olmasıdır[2]. Bu durum IV.2 jeolojik biriminde görülmemektedir. Bununla birlikte IV.2 içerisinde yer yer kalsit kuşaklara veya kalsitleşmeden etkilenmiş olan sert alanlara rastlanmaktadır. IV.2 birimi genel olarak açık

2 Taşkıran ve diğ. 2020: 333.

renkli ve kuru bir yapıda olmasına rağmen açmanın bazı kısımlarında daha kahverengimsi ve nemli bir görünüm sergilemiştir. 2019 yılı kazılarında gözlemlenen bu durumun sebebi bir önceki kış mevsiminde gerçekleşen yoğun yağışların açmanın bazı alanlarında nemlenmeye yol açmış olmasıdır. Gerek geçen yıllardaki kazılarda gerek 2019 yılı kazılarında IV.2 jeolojik birimi içerisinde gözlemlenen iri ve ufak boyutlardaki yoğun kalker döküntünün, IV.2 ve IV.3 birimleri arasında bir sınır oluşturduğu anlaşılmıştır. IV.2 birimi, 2019 yılında kazısı gerçekleştirilen 13 plankarenin tümünde gözlemlenmiştir.

Kazı esnasında karşılaşılan bir diğer birim olan IV.3 ise toplam 8 plankarede (E17-18; F17-18; G15, 17-18; H15), IV.2 birimi ile bir arada ele geçmiştir. Bu durumun sebebi, IV.2 ve IV.3 birimleri arasında ortaya çıkan taşlı alanın bazı alanlarda sediman ayrımını imkânsız hale getirmiş olmasıdır. IV.3 birimi IV.2'ye nazaran daha yumuşak, yer yer nemli ve daha koyu renkte bir görünüm sergilemektedir.

2.1. E Gözü Yontmataş Endüstrisi

E gözü kazıları yontmataş buluntuları açısından 2019 yılında oldukça önemli sonuçlar sunmuştur. Ele geçen endüstri öğelerinin dağılımı Tablo 2'de görülmektedir.

2019 Yılı Karain E Gözü Yontmataş Endüstri Öğeleri	Sayı
Yonga	57
Yongalama artığı / Döküntü	109
Çekirdek / Çekirdek parçası	12
Kenar kazıyıcı	41
Dişlemeli	10
Çontuklu	13
Düzeltili yonga	4
Ham sırtlı bıçak	7
Taş delgi	1
Rende	3
Ön kazıyıcı	1
Uç	1
İki yüzeyli alet	1
Vurgaç	10
Kalker endüstri öğesi	32
Hammadde bloğu	2
Toplam	304

Tablo 2: 2019 yılı Karain E gözü yontmataş endüstri öğeleri.

Özellikle yontma artıklarının endüstri içerisindeki oranı (%35,86), yerleşim içi yontma faaliyetlerinin yoğunluğuna işaret etmektedir. Yontmataş endüstri içerisinde tespit edilmiş olan çekirdek (%3,95) ve vurgaçların (%3,29) varlığı da bu faaliyeti desteklemektedir. Mekân içi üretime işaret eden bu parçaların yanında çok sayıda yontmataş alet (%37,50) de ele geçirilmiştir. Geçen yıllarda olduğu gibi[3] alet tipleri içerisindeki baskın grup %50 ile kenar kazıyıcılardır (Çizim 3: 1, 2, 3, 5, 6; Çizim 4: 1, 2, 4, 7, 8). Kenar kazıyıcıları çentuklu (%15,85) ve dişlemeli (%12,20) aletler takip etmektedir (Çizim 5: 2, 5). Söz konusu parçaları daha az oranlarda ham sırtlı bıçaklar (%8,54) ve düzeltili yongalar (%4,88) izler (Çizim 4: 5, 6). Dönemi nitelendiren tipik buluntulardan biri Charentien uçtur (Çizim 3: 4). Ayrıca küçük bir iki yüzden kıyıcı alet (Çizim 5: 1), küçük bir iki yüzeyli parça (Çizim.5: 3) ve küçük bir delici de (Çizim 4: 3) yontmataş aletler arasındadır. Yontmataş endüstri içerisinde dikkat çeken unsurlardan bir diğeri ise kalker öğelerdir (%10,53). Kalker endüstri öğeleri 2019 yılı kazılarında belirgin bir artış göstermiştir. Geçen yıllardaki gözlemlerimiz ve kemik buluntuların yoğunluğu da dikkate alındığında kalker parçaların daha çok mağara içerisindeki kasaplık işlemleriyle alakalı olduğu söylenebilir. Bu aletler "İri Kesici Alet" (*Large Cutting Tool*) benzeri aletlerdir ve muhtemelen kemiklerin kırılması gibi işlemlerde kullanılmışlardır. Yerel hammadde cinsi olan radyolarit ve çakmaktaşı kullanımının yanında kalkerin de bu yoğunlukta tespit edilmesi oldukça önemlidir.

2019 yılı Karain kazılarının en dikkat çekici buluntusu E18 plankaresinin 49. arkeolojik seviyesinden ele geçirilmiştir. Söz konusu alanın kazısı esnasında, plankarenin kuzeydoğu köşesinde, sert IV.2 sedimanı içerisinde dikey şekilde konumlanmış bir iki yüzeyli alet (el baltası) tespit edilmiştir (Çizim: 6). Oldukça iyi korunmuş olan bu çakmaktaşı örnek, Karain Mağarası'nın Paleolitik Çağ dolguları içerisinden, stratigrafik konumunda ele geçen ikinci örnek olmuştur. İlk örnek ise 2007 yılında Prof. Dr. Işın Yalçınkaya başkanlığı sırasında yürütülen kazı çalışmalarında K19 plankaresinden ele geçirilmiştir[4]. Bununla birlikte İ. Kılıç Kökten tarafından ilk dönem kazılarında tespit edilmiş ve arkeolojik seviyeleri tam olarak belirtilmeyen üç adet iki yüzeyli alet örneği de bilinmektedir[5]. 2019 yılında tespit edilen iki yüzeyli alet haricindeki diğer tüm örnekler Alt Paleolitik Döneme atfedilmiştir[6]. Bu yıl bulunan iki yüzeyli alet ise oldukça simetrik hatlara sahiptir ve Karain'de bulunan diğer örneklere kıyasla en tipik olanıdır. Orta Paleolitik seviyelerden ele geçirilmiş olması da ayrıca önemlidir. Bu durum Karain Orta Paleolitikinin bu erken evresinde Acheulean geleneğinin de bilindiğine/devam ettiğine işaret etmektedir. Bu anlamda ilerleyen dönem çalışmalarında Karain Orta Paleolitik endüstrisiyle ilgili daha farklı yaklaşım ve değerlendirmelerin yapılabileceği ön görülmektedir. Söz konusu örnek, Türkiye Paleolitik Çağ araştırmaları açısından baktığımızda tabaka içerisinden ele geçirilmiş olan nadir örneklerden bir tanesi olarak dikkat çekmektedir.

3 Taşkıran ve diğ. 2019: 297, Taşkıran ve diğ. 2020:334.

4 Yalçınkaya ve diğ. 2009.

5 Kökten 1957.

6 Aydın 2017: 546.

2.2. E Gözü Fauna Buluntuları

2019 yılı Karain E gözü kazıları, faunal açıdan yine geçen yılların paralelinde sonuçlar vermiştir[7]. 2019 yılının dikkat çeken buluntularından bir tanesi F17 plankaresinin 49. arkeolojik seviyesinden ele geçmiştir. Sub-adult bir gergedana (Stephanornihus cf. hemitoechus) ait olan bu örnek, Karain E gözünde daha eski yıllarda gerçekleştirilen kazı çalışmalarından da bilinmektedir. 2019 yılı kazılarında tespit edilmiş olan hipopotam örneği ise izole bir alt süt dişi olup, 2018 yılında bulunan yavru su aygırına ait sol çene parçasından[8] sonra alandan bulunmuş olan ikinci yavru birey örneğidir. Örnek üzerinde detaylı çalışmalar bitirilinceye kadar Hippopotamus. cf. amphibius olarak tanımlanması uygun görülmüştür.

Karain E gözünde geyik kalıntılarının göreceli olarak az sayıda olduğu tespit edilmiştir. 2019 yılı çalışmalarında tespit edilmiş olan bir adet *molar* örneğin bir geyiğe (Dama dama) ait olduğu anlaşılmıştır. E gözünde daha önceki yıllarda da ele geçirilmiş olan mağara ayısı (Ursus spelaus) kalıntılarına 2019 yılı kazı çalışmalarında da rastlanmıştır. Söz konusu türe ait diş E17 plankaresinin 49. arkeolojik seviyesinden ele geçirilmiştir.

Geçmiş yıllara oranla 2019 yılı çalışmalarında E gözünden görece daha çok sayıda Canidae örneği toplanmıştır. Tüm örneklerin faunada önceden bilinen küçük boylu tilki (Vulpes vulpes) olarak adlandırılması uygun bulunmuştur.

2019 yılı kazılarında faunal örnekler içerisinde en dikkat çekici parça tür tayini yapılamamasına rağmen iri bir hayvana ait eklem kemiğidir. Bu kemik parçasını önemli yapan detay ise üzerindeki simetrik çizgilerin varlığıdır. Bu çizgiler doğrusal ve üçgenimsi şekillerde kazıma ile yapılmıştır (Çizim 5: 4). Daha önce E gözü kazılarında saptanan hayvan kemikleri üzerine yapılan analizler ve gözlemlerde kasaplık izlerinin mevcudiyeti bilinmekteydi. Ancak bu eklem kemiği üzerindeki kazıma çizgiler, ilk gözlemlere göre, kasaplık izlerinden ziyade belirli bir standartlık gösteren ve muhtemelen dönem insanlarının entelektüel yaşamları konusunda bilgi verebilecek nitelikte eşsiz bir buluntu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu buluntuyu önemli kılan noktalardan bir diğeri ise bulunduğu tabakanın yaşıdır. Karain mağarası E gözü tarihlendirme çalışmalarına göre III.3 – III.4 – III.5 jeolojik birimleri (başlangıç kotu: -8.50, bitiş kotu: -8.80) G.Ö. 297.000 – 347.000 tarihleri arasında yerleştirilmiştir[9]. Bu jeolojik birimlerin altında uzanan IV.1 – IV.2 – IV.3 ve IV.4 jeolojik birimlerinin belirtilen tarihlerden daha eski olması beklenmektedir. Bununla birlikte Karain Orta Paleolitik endüstrileri, bulunan insan kalıntıları doğrultusunda H. neanderthalensise atfedilmektedir[10]. Dünya genelinde Orta Paleolitik Dönem açısından sembolik tasvirleri yansıtan nesnelere nadir olarak rastlanması Karain E gözünde bulunmuş olan bu kemik örneğin önemli bir pozisyona yerleştirilmesini sağlamaktadır.

7 Karain E gözünden ele geçmiş olan 2019 yılı faunal buluntulara ait analiz ve tür tespitleri Dr. Öğr. Üyesi Serdar Mayda tarafından gerçekleştirilmiştir.

8 Taşkıran ve diğ. 2020, 335.

9 Otte ve diğ. 1996

10 Chevalier ve diğ. 2015.

2.3. E Gözü Mekân Analizi ve Buluntu Dağılımı

2019 yılında, E gözünde kazısı gerçekleştirilen alanlardan elde edilen buluntuların dağılımını anlamaya yönelik çalışmalara devam edilmiştir. Bu kapsamda tespit edilen buluntular yerlerinde çizilmiş ve plana geçirilmiştir.

2017 yılı kazılarında ana dolgunun kuzeydoğusundaki E14 ve F14 plankarelerinde bir yavru file ait alt çene (*mandibula*) ve kürek kemiğinin (*scapula*) yanında çok sayıda irili ufaklı kemik parçaları tespit edilmişti[11]. Söz konusu çalışmaların devamı olan 2018 yılı kazılarında fil kemiklerinin ele geçmiş olduğu E14 ve F14 plankarelerinin hemen batısında, toplam 6 plankareyi kaplayacak şekilde (2 m.x3 m.) taş döşeli bir alan tespit edilmiş ve söz konusu alanın çizimleri gerçekleştirilmişti[12]. 2019 yılı çalışmalarında ise bu taş döşeli alanın güneyi ve batısında nasıl bir dağılım olduğunu anlamak için çalışmalar yapılmıştır.

2019 yılı çalışmalarında, 2018 yılında ortaya çıkan ve çizimleri gerçekleştirilen taşlık alanın güneye doğru net bir uzanım göstermediği anlaşılmıştır. Bununla birlikte G16-18 ve H16-18 karelerinin olduğu 6 plankarelik alanda dağınık vaziyette irili-ufaklı kalker taşlarla karşılaşılmış ve bunlar plana geçirilmiştir. Bu yılki çalışmalarda kemikler açısından olmasa bile yontmataş bulgular açısından belli alanlarda gözlemlenen bir yoğunluktan bahsedebiliriz. Son yıllardaki çalışmalarda H18 plankaresi başta olmak üzere ana dolgunun batı kenarında yer alan plankarelerde yontmataş açısından bir yoğunluğun olduğu görülmüştü[13]. Aynı durum 2019 yılı kazılarında daha da belirginleşerek devam etmiştir. 49. arkeolojik seviyenin kazısı esnasında H18 plankaresinden toplam 39 adet yontmataş parça tespit edilmiştir. H18 plankaresine ilaveten E17 ve F17-18 plankarelerinin 49. arkeolojik seviyelerinde de yontmataş yoğunluğunun arttığı görülmüştür. 2019 yılının en önemli buluntusu olan iki yüzeyli alet E17 ve E18 plankarelerinin sınırında tespit edilmiştir. Açmanın kuzeyinde yer alan bu alanın ilginç özelliklerinden bir diğeri ise vurgaçların yoğun olmasıdır. Bu alanda yer alan E17 ve E18 plankarelerinden birbirlerine yakın pozisyonda 4'er adet vurgaç ele geçirilmiştir. Alanda gözlemlenen vurgaç ve yontmataş yoğunluğu, mağara içerisinde yer alan bu alanın da yongalama faaliyetleri için kullanılmış olabileceği fikrini akla getirmektedir.

Karain E gözünde tespit edilen buluntuların dağılımı ve Orta Paleolitik Dönemdeki mekân kullanımıyla ilgili daha ayrıntılı çalışmalar önümüzdeki yıllarda sürdürülecektir.

3. B GÖZÜ KAZISI

Karain Mağarası B gözü 2019 yılı kazı çalışmaları kuzey ana dolgunun üzerinde yer alan 8 plankarede gerçekleştirilmiştir (Çizim: 2). Söz konusu plankarelerde kazılmış olan arkeolojik ve jeolojik seviyelere ait bilgiler Tablo: 3'te verilmiştir.

11 Taşkıran ve diğ. 2019:298.

12 Taşkıran ve diğ. 2020:335-337.

13 age, 336.

Plankare	Arkeolojik Seviye / Jeolojik Seviye	Birim	Başlangıç Kotu (m.)	Bitiş Kotu (m.)
I11	21 / PII	A, B, C, D, E	-4.20	-4.30
H12	21/ PII	A, B, C, D, E	-4.20	-4.30
I12	21 / PII	A, B, C, D, E	-4.20	-4.30
H13	21 / PII	A, B, C, D, E	-4.20	-4.30
I13	21 / PII	A, B, C, D, E	-4.20	-4.30
H14	22 / PII	A, B, C, D, E	-4.30	-4.40
I14	22 / PII	A	-4.30	-4.32
J14	21 / PII	E	-4.28	-4.30

Tablo 3: 2019 yılı Karain B gözü kazılan plankare ve seviye bilgileri.

Tüm plankarelere hâkim olan PII jeolojik birimi, Üst Paleolitik Dönem ile karakterizedir. Sadece H14 plankaresinin 22. arkeolojik seviyesinin son biriminde PIII jeolojik birimi olarak isimlendirilen Orta Paleolitik–Üst Paleolitik geçişini niteleyen dolgulara ulaşılmıştır. Ancak bu alanda herhangi bir kazı çalışması gerçekleştirilmemiştir. Özellikle H12-13, I12-13 plankarelerinde yoğun tavan akıntısından kaynaklı PIII jeolojik ünitesi ile karışmaların olduğu gözlemlenmiştir. Bu alanda toprak yapısı gevşek ve koyu kahverengidir. PII jeolojik ünitesinin kazılmaya başlamasıyla H14 plankaresinde dikit oluşumu gözlemlenmiştir. Önceki kazı yıllarında da PII jeolojik biriminin D14 (AH22) ve F14 (AH23) plankarelerinde dikit oluşumlarına rastlanılmıştır[14]. Yapmış olduğumuz gözlemler sonucunda Karain Mağarası'nda yağışın bol olduğu dönemlerde mağara tavan akıntıları artmaktadır. Bu durum dikit oluşumları ile doğrudan ilişkilidir. Üst Paleolitik dolguları içerisinde yoğun dikit oluşumları dönemin bol yağışlı olduğuna işaret etmektedir. Yapılmış olan yaşlandırma çalışmaları sonucunda söz konusu jeolojik birim G.Ö. 31.280 ve G.Ö. 28.100 yılları arasına tarihlendirilmiştir[15].

3.1. B Gözü Yontmataş Endüstrisi

Arkeolojik açıdan ele geçirilen bulgulara bakıldığında yontmataş buluntu topluluğunun oldukça yoğun olduğu görülmektedir. Bu buluntular içerisinde hammadde ile başlayıp son

14 Yaman 2011, 250.

15 Otte ve Kozlowski 2007:191.

ürün ile biten işlem zincirinin sürekliliğini takip etmek mümkündür. Hammaddeler, çekirdekler, çekirdek parçaları, teknolojik ürünler (tepeli dilgi, dalmalı dilgi, çekirdek tablası, vb.), yongalama artıkları, düzeltili parçalar ve hazırlık yongaları sıklıkla karşılaşılan yontmataş unsurlar arasındadır.

Tespit edilen yontmataş aletler yoğun olarak yerel radyolaritten üretilmiştir. Bununla birlikte I13 plankaresinin 21. arkeolojik seviyesinden elde edilen yontmataş aletler arasında kaliteli çakmaktaşı yongaların ve dilgilerin yoğunluğu dikkat çekicidir. Bu tabakada çakmaktaşı ve yongalarla ilişkili teknolojik parçalara rastlanılmamıştır. Bu bağlamda çakmaktaşı ürünlerin uzak bir kaynaktan elde edildiği ve kaynağında yontularak yerleşime taşındığını düşünmekteyiz. Ayrıca bu buluntuların yoğun bir şekilde ateşe maruz kaldığı gözlemlenmiştir. Daha önceki yıllarda gerçekleştirdiğimiz kazılar neticesinde Üst Paleolitik Dönem boyunca mağara içerisinde ateş kullanımının yoğun olduğunu bilmekteyiz[16]. Söz konusu ateş izleri herhangi bir ocak niteliği taşımamaktadır. Mağara içerisinde ateş kullanımının daha çok ısınma amacıyla kullanıldığını düşünmekteyiz. H12 plankaresinin 21. arkeolojik seviyesinde ise küçük bir obsidiyen parça tespit edilmiştir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi H12 plankaresinde yoğun tavan akıntısının olması nedeniyle obsidiyen buluntunun üst seviyelerden karıştığını düşünmekteyiz.

2019 yılı kazı çalışmalarında 89 adet çekirdek ve çekirdek parçası tespit edilmiştir. Çekirdek tipleri arasında yoğun olarak dilgi ve dilgicik üretimine yönelik prizmatik ve piramit biçimli çekirdekler bulunmaktadır (Çizim 9: 11). Ayrıca çekirdeklerin hazırlanması ve yenilenmesine yönelik tepeli dilgi, dalmalı dilgi ve çekirdek tablalarına da rastlanılmıştır. Yonga üretimine yönelik olan şekilsiz çekirdekler de yoğun olarak karşımıza çıkan bir diğer çekirdek tipidir. I12 plankaresinin 21. arkeolojik seviyesinde ise Üst Paleolitik ile karakterize prizmatik/piramit çekirdekler ve aletler ile Orta Paleolitik karakterli Levallois çekirdekler (4 adet) bir arada ele geçirilmiştir. Benzer bir durum H14 plankaresinin 22. arkeolojik seviyesinde de görülmektedir. Bu alanda yapılan kazı çalışmalarında tipik Üst Paleolitik yontmataş unsurlar ile birlikte 1 adet Levallois yonga tespit edilmiştir. Bu durum daha önce de değindiğimiz tavan akıntısının sebep olduğu karışıklığın sonucu olabilir.

Kazı sezonu süresince ele geçen yontmataş alet grubu içerisinde en yoğun olarak karşılaşılan (%26,91) ve en fazla tipolojik çeşitlilik gösteren alet tipleri ön kazıyıcılardır (Tablo: 4) (Çizim 7: 1-10; Çizim 8: 2, 3, 5-7, 9). Ön kazıyıcılar içerisinde yoğun olarak iri yonga taşımalıklar üzerine yapılan omurgalı ön kazıyıcılar dikkat çekmektedir (Çizim 7: 5-7). Ayrıca mikro ön kazıyıcı (Çizim 7: 4), ikili ön kazıyıcı, çıkmalı ön kazıyıcı, tırnak biçimli ön kazıyıcı (Çizim 7: 8) ve dilgi üzerine ön kazıyıcı (Çizim 8: 2-3), dişlemeli ön kazıyıcı (Çizim 8: 5-7) ve gaga alet (Çizim 8: 8) tiplerine de rastlanır. Omurgalı ön kazıyıcıların yapım aşamasına işaret eden *dufour* dilgicikler tüm alet tipleri içerisinde %4 oran ile temsil edilirler (Çizim 9: 1-6). Dufour dilgicikler ile birlikte tespit edilen diğer dilgiciklerin toplam oranı

16 Taşkıran ve diğ. 2020:339

%13,45'dir. Düzeltili dilgicikler (%5,82), mikrolitler (%2,18), sırtlı dilgicikler (%0,73) uç (Çizim 9: 7) ve delici (Çizim 9: 8) 2019 Karain B gözü kazıları esnasında tespit edilen mikro aletleri oluşturmaktadır. Çeşitli oranlar ile temsil edilen düzeltili yonga ve dilgiler (%14,9), taş kalemler (%2,18), rendeler (Çizim 8: 1, 4) (%5,09), kazıyıcılar (%1,09), dişlemeliler (%8,73) (Çizim 8: 9), çontuklular (%1,45), *pieces esquille*'ler (%3,64) (Çizim 9: 9-10) ve bileşik aletler (%2,55) tespit edilen makro alet tipleridir.

2019 Yılı Karain B Gözü Yontmataş Alet Tipleri	Sayı
Ön kazıyıcı	74
Bileşik alet	7
Dilgicik	37
Sırtı dilgicik	2
Dufour dilgicik	11
Düzeltili dilgicik	16
Mikrolit	6
Taş kalem	6
Düzeltili dilgi	16
Düzeltili yonga	15
Düzeltili parça	14
Çontuklu	4
Pieces esquille	10
Kazıyıcı	3
Rende	14
Çekirdek alet	6
Dişlemeli	24
Toplam	275

Tablo 4: 2019 yılı Karain B gözü yontmataş alet tipleri.

Karain B Üst Paleolitik Yontmataş tekno-tipolojisi Avrupa *Aurignacien* kültür yontmataş endüstrisi ile büyük bir benzerlik göstermektedir.

3.2. B Gözü Fauna Kalıntıları

Dönem insanlarının beslenme ekonomilerine işaret eden faunal buluntular sayısal olarak oldukça fazladır[17]. Bu buluntular tafonomik süreç sonucunda oldukça kırıklı olarak ele geçirilmiştir. Beslenme ile alakalı kemik buluntuların büyük çoğunluğu otçul hayvanlara ait-

17 Karain B gözünden ele geçmiş olan 2019 yılı faunal buluntulara ait analiz ve tür tespitleri Dr. Öğr. Üyesi Serdar Mayda tarafından gerçekleştirilmiştir.

tir. Bunlar arasında keçi ve yaban domuzuna ait kalıntılar ağırlıktadır. Az sayıda da olsa tilki, sansar, gibi etçil hayvanlara ait kemik ve diş parçaları da ele geçmiştir.

Bazı kemiklerin (özellikle parmak kemikleri) bilinçli olarak dikine ortadan ayrılmış oldukları gözlenmiştir. Yapılan bu işlemin ise kemik içerisinden ilik elde etmek amacıyla yapıldığı düşünülmektedir. Kemikler üzerinde uygulanan bu yöntem ilk olarak Karain Epi-paleolitik seviyelerinde tespit edilmiştir[18]. Üst Paleolitik seviyelerde de aynı işlemin uygulanması dikkat çekicidir. Bu açıdan bakıldığında kemikler üzerinde uygulanan bu işlemin Üst Paleolitik Dönemden Epi-paleolitik Döneme aktarılan bir besin elde etme tekniği olduğunu söyleyebiliriz. 2019 yılı kazılarında sayısal olarak artış gösteren *pieces esquille* alet tiplerinin de kemiklerin yarılması ile iliğin elde edilmesine yönelik uygulamalarda öne çıkan aletler olduğu bilinmektedir[19].

3.3. B Gözü Kemik Aletleri

Önceki yıllarda Üst Paleolitik Dönem tabakalarında gerçekleştirdiğimiz kazılar sonucunda sadece iki adet epifiz tabanlı bız ele geçirilmiştir[20]. 2019 yılı Karain B gözü kazılarında ise kemik alet sayısında artış yaşanmıştır. Kemik aletler arasında bir adet kemik bıçak, iki adet iğne ucu, bir adet kemik delgi, çok sayıda işlenmiş kemik parçaları ve üzerinde gravür olan ancak tanımlanamayan bir adet kemik parçası bulunmaktadır. Bızlar haricinde 2019 yılında tespit edilen iki adet iğne ucu ve bir adet kemik bıçak daha önceki kazılardan bilinmeyen önemli kemik alet tiplerini oluşturur. Özellikle kemik bıçağın sırt kısmında çizi şeklindeki bezemeler üretimde estetik kaygıların da yer almaya başladığını göstermesi açısından önemlidir (Çizim 9: 12).

3.4. B Gözü Süslenme Objeleri

Çok sayıda yumuşakça kabuğu ve bu yumuşakça kabuklarından üretilmiş süslenmeye ilişkin bulgular da mevcuttur. Bu buluntular günümüz bilgileri ışığında Karain'in en erken süslenme objeleri olarak bilinmektedir. 2019 yılı kazılarında 24 adet *dentalium*dan üretilmiş boncuk ve 4 adet *columbella* boncuk tespit edilmiştir. İki adet uzun formda bulunan *dentalium* ise muhtemelen üretilen boncuklar için çekirdek niteliğinde görünmektedir.

3.5. B Gözü Fosil İnsan Kalıntısı

Üst Paleolitik dolgular içerisinde bir adet insan dişi bulunmuştur. İlk gözlemlere göre diş morfolojik olarak *H. sapiens*e işaret etmektedir[21]. Oldukça önemli olan bu buluntu, yapılması

18 Yalçınkaya ve diğ. 2016: 240

19 Semenov 1964: 151.

20 Bulut 2016: 34

21 Karain B gözünden ele geçmiş olan 2019 yılı fosil insan buluntusuna ait analiz tespitleri Prof. Dr. Yılmaz Selim Erdal tarafından gerçekleştirilmektedir.

planlanan DNA analizi ve yaşlandırma çalışmalarıyla birlikte, hakkında çok az bilgi sahibi olduğumuz Anadolu Üst Paleolitik Döneminin aydınlatılmasına çok büyük katkılar sağlayacaktır.

4. ARKEOMETRİ VE LABORATUVAR ÇALIŞMALARI

Mağarada yapılan kazı çalışmaları ile farklı seviyelere ait plankarelerden elde edilen sedimanların incelenmesi ve buluntuların ortaya çıkarılması aşamasında laboratuvar çalışmalarının önemi büyüktür. Laboratuvar çalışmaları sonucunda sedimanların elenmesi ile ortaya çıkan mikrofauna kalıntıları, tohum, yumuşakça kabukları gibi dönemin ekonomi ve ekolojisi hakkında bilgi veren buluntular toplanıp incelenmek üzere tasnif edilmiştir. E gözünden farklı olarak B gözünde, tarihlendirme çalışmaları için yüzdürme tekniği ile karbon örneği toplanmasına yönelik çalışmalar da gerçekleştirilmiştir.

2019 yılı kazı sezonunda B ve E gözleri açısından insan faaliyetlerinin ve kökenlerinin saptanabilmesi adına DNA çalışmalarına ağırlık verilmiştir. DNA analizleri yapılmak üzere her iki gözden de sediman örnekleri toplanmıştır. Viyana Üniversitesi Antropoloji Bölümü'nde yüksek lisans eğitimini sürdürmekte olan Kadir Toykan Özdoğan tarafından mağaranın çeşitli seviyeleri ve plankarelerinden (Tablo: 5-6) toplanan örnekler üzerinde gerçekleştirilecek analizlerden sonra ayrıntılı sonuçlar bilim dünyasına sunulacaktır.

Plankare	Jeolojik Seviye	Arkeolojik Seviye	Kot	Örnek Sayısı	Dönem
AD I15	V	66	-11.73	1	Alt Paleolitik
AD I15	V.1	72	-12.38	1	Alt Paleolitik
AD I16	V.1.2	72	-12.37	1	Alt Paleolitik
AD I18	V.2	74	-12.53	1	Alt Paleolitik
AD I19	V.3	78	-12.94	1	Alt Paleolitik
DP G12	III.5	34	-8.59	1	Orta Paleolitik
DP F12	III.4	27	-7.97	1	Orta Paleolitik
DP G12	III.5	39	-9.06	1	Orta Paleolitik
DP H12	III.5	41	-9.22	1	Orta Paleolitik

Tablo 5: E Gözü'nden DNA analizi için toplanan örneklere ait tabaka bilgileri.

Plankare	Jeolojik Seviye	Arkeolojik Seviye	Kot	Örnek Sayısı	Dönem
H12	P.II	22A	-4.32	1	Üst Paleolitik
I13	P.II	21B	-4.24	1	Üst Paleolitik
H15	H.IV	11	-3.30	1	Kalkolitik
I15	H.IV	17	-3.90	1	Kalkolitik
K15	H.IV	12	-3.40	1	Kalkolitik
H15	H.V	18	-4.00	1	Geç Neolitik
J15	H.V	17	-3.90	1	Geç Neolitik
L15	H.V	19	-4.10	1	Geç Neolitik
I13	P.II	21C	-4.26	1	Üst Paleolitik
H15	P.I.2	21	-4.30	1	Epi-paleolitik
G15	P.I.1	19	-4.10	2	Epi-paleolitik
K15	P.I.1	20	-4.20	1	Epi-paleolitik
G15	P.I.3	21	-4.30	1	Epi-paleolitik
I13	P.II	21C	-4.26	2	Üst Paleolitik
D15	P.I.2	20	-4.20	1	Epi-paleolitik
F11	P.II	22A	-4.32	1	Üst Paleolitik
F11	P.III	23	-4.50	4	Orta Paleolitik
I13	P.II	21D-E	-4.30	3	Üst Paleolitik
G15	H.V	18	-4.00	1	Geç Neolitik
E15	P.I.2	20	-4.20	1	Epi-paleolitik
F15	P.II	22	-4.40	1	Üst Paleolitik
G11	P.II	22	-4.40	1	Üst Paleolitik
H12	P.II	22B	-4.34	1	Üst Paleolitik
H12	P.III	23	-4.40	1	Orta Paleolitik
H12	P.IV	24	-4.50	1	Orta Paleolitik
G11	P.IV	25	-4.60	1	Orta Paleolitik
F11	P.IV	23	-4.40	1	Orta Paleolitik
F15	P.I.1	19	-4.10	1	Epi-paleolitik
I15	P.I.1	19	-4.10	1	Epi-paleolitik
G15	P.I.2	20	-4.20	1	Epi-paleolitik

Tablo 6: B Gözü'nden DNA analizi için toplanan örneklere ait tabaka bilgileri.

5. KAZI SONRASI ÇALIŞMALAR

2019 yılı Karain kazı çalışmalarının sonunda, B ve E gözlerinde yer alan açmaların ve açmalar çevresinde yer alan alanların temizlik işlemleri gerçekleştirilmiştir. Söz konusu alanlar son halleriyle fotoğraflandıktan sonra bir sonraki sezon yeniden açılmak üzere siyah naylon brandalarla kapatılmışlardır. Kazılarda ele geçtikten sonra temizlik, markajlama ve poşetleme işlemleri gerçekleştirilen buluntular kapaklı plastik kasalar içerisinde kazı evi deposuna kaldırılmışlardır. Kazı evi eser deposu gerekli tüm önlemler alındıktan ve içine konması gerekenler yerleştirildikten sonra Antalya Müzesi yetkilileri, Bakanlık Temsilcisi ve tarafımızca mühürlenerek kilitlenmiştir.

Sonuç itibariyle Karain Mağarası arkeolojik kazıları, gerek bölge gerekse ülkemizin tarih öncesi arkeolojisine oldukça özgün, önemli bilgi ve veriler sağlamaya devam etmektedir.

KAYNAKÇA

AYDIN, Y., (2017), "Pleyistosen Dönem'den Bir Alt Paleolitik Kesit: Karain", *Türkiye Jeoloji Bülteni* 60: 529-556.

BULUT, H., (2016), "Batı Toros Mağaraları Kemik Bızlarına İlişkin Tekno-Tipolojik ve Fonksiyonel Değerlendirmeler", *Anadolu/Anatolia* 42: 29-48.

CHEVALIER, T., ÖZÇELİK, K., DE LUMLEY, M-A., KÖSEM, B., DE LUMLEY, H, YALÇINKAYA, I., TAŞKIRAN, H., (2015), "The Endostructural Pattern of a Middle Pleistocene Human Femoral Diaphysis from the Karain E Site (Southern Anatolia, Turkey)", *American Journal of Physical Anthropology* 157: 648-658.

KÖKTEN, İ. K., (1947), "Bazı Prehistorik İstasyonlar Hakkında Yeni Gözlemler", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 2(5): 223- 239.

OTTE, M., KOZLOWSKI, J., (2007), *L'Aurignacien du Zagros*, Eraul 118, Liége.

OTTE, M., YALÇINKAYA, I., KOZLOWSKI, J., TAŞKIRAN, H., BAR-YOSEF, O., (1996), "Paléolithique ancien de Karain (Turquie)", *Anthropologie et Préhistoire* 107: 149-156.

SEMENOV, S. A. (1964), *Prehistoric Technology: An Experimental Study of the Oldest Tools and Artefacts from Traces of Manufacture and Wear*, London: Cory, Adams Mackay.

TAŞKIRAN, H., KARTAL, M., ÖZÇELİK, K., KARTAL, G., KÖSEM, M. B., AYDIN, Y., ERBİL, E., FINDIK, B., (2019), "2017 Yılı Karain Mağarası Kazıları", *40. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 2. Cilt: 293-306.

TAŞKIRAN, H., ÖZÇELİK, K., KARTAL, G., AYDIN, Y., ERBİL, E., KÖSEM, M. B., KARAHAN, G., (2020), "2018 Yılı Karain Mağarası Kazıları", *41. Kazı Sonuçları Toplantısı,* 2. Cilt: 331-348.

YALÇINKAYA, I., TAŞKIRAN, H., KARTAL, M., ÖZÇELİK, K., KARTAL, G., AYDIN, Y., KARAKOÇ, M., FINDIK, B., ERBİL, E., (2016), "2014 Yılı Karain Mağarası Kazıları" *37. Kazı Sonuçları Toplantısı,* 1. Cilt: 235-243.

YALÇINKAYA, I., TAŞKIRAN, H., KARTAL, M., ÖZÇELİK, K., KÖZEM, M. B., KARTAL, G., (2009), "2007 Yılı Karain Mağarası Kazıları", *30. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 2. Cilt: 285-300.

YAMAN, İ. D., (2011), "Karain Mağarası B Gözü'nün Jeolojik ve Arkeolojik Stratigrafisi", içinde *Işın Yalçınkaya'ya Armağan*, Taşkıran, H., Kartal, M., Özçelik, K., Kösem, M. B., Kartal, G. (edit), Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara, 245-262.

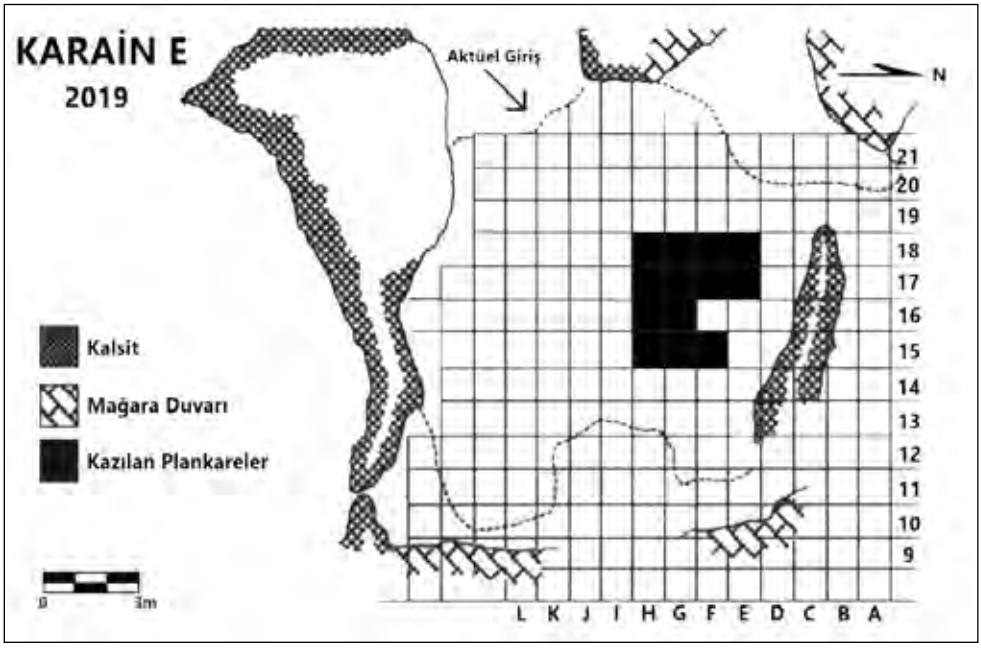

Çizim 1: Karain E 2019 plan.

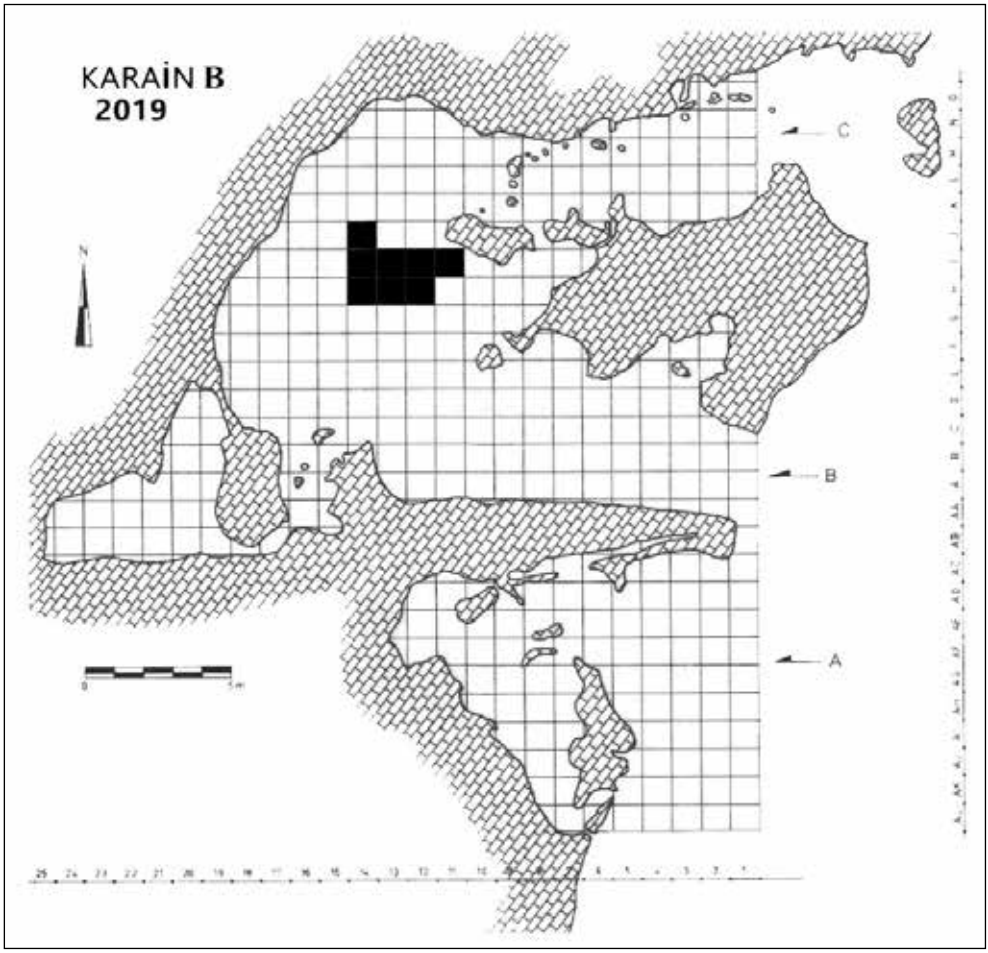

Çizim 2: Karain B 2019 plan.

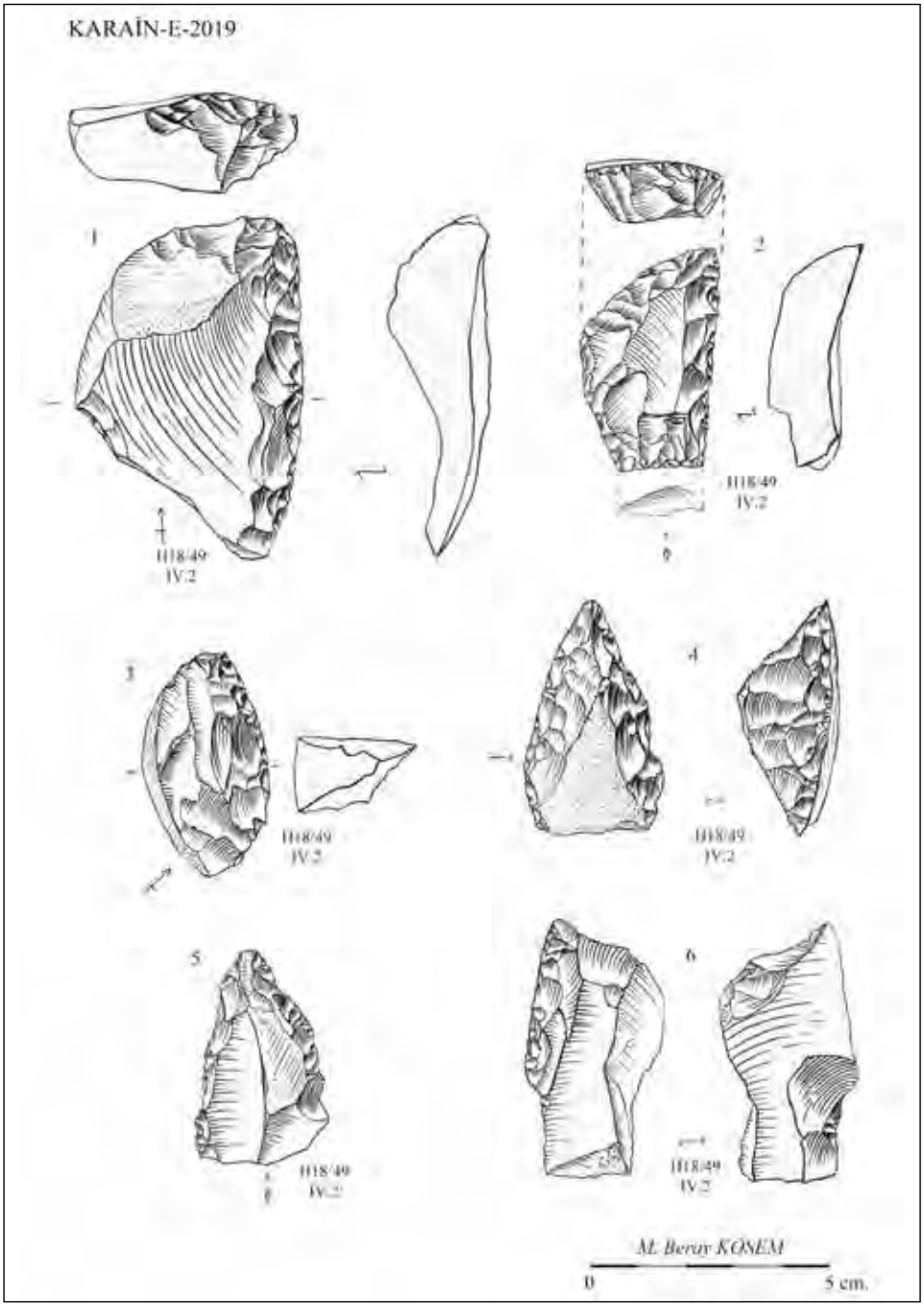
KARAİN-E-2019
1
H18/49
IV:2
2
H18/49
IV:2
3
H18/49
IV:2
4
H18/49
IV:2
5
H18/49
IV:2
6
H18/49
IV:2
M. Beray KÖSEM
0
5 cm.

Çizim: 3

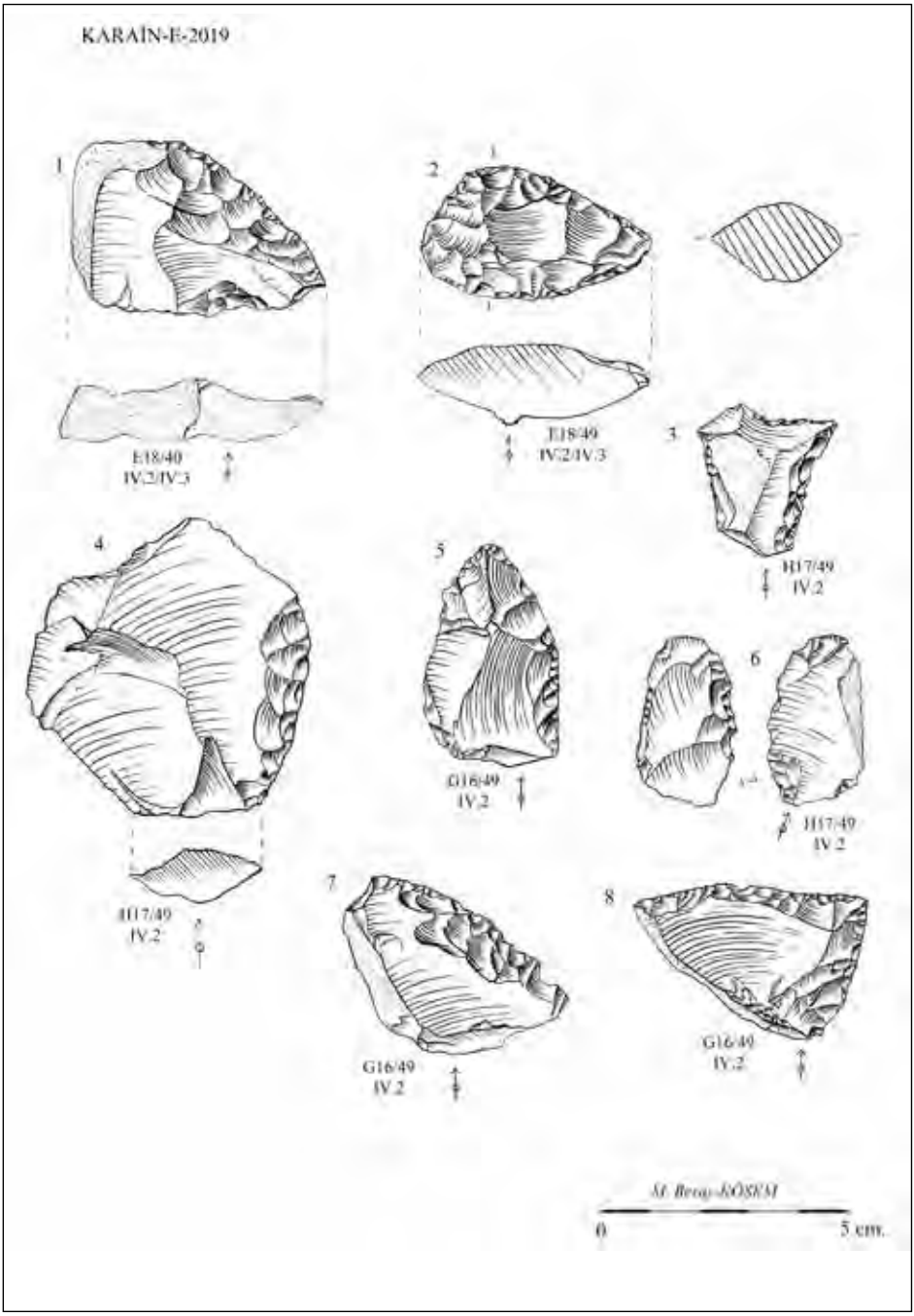
KARAİN-E-2019
1
E18/40
IV.2/IV.3
2
E18/49
IV.2/IV.3
3
H17/49
IV.2
4
H17/49
IV.2
5
G16/49
IV.2
6
H17/49
IV.2
7
G16/49
IV.2
8
G16/49
IV.2
M. Beray-KÖSEM
0
5 cm.

Çizim: 4

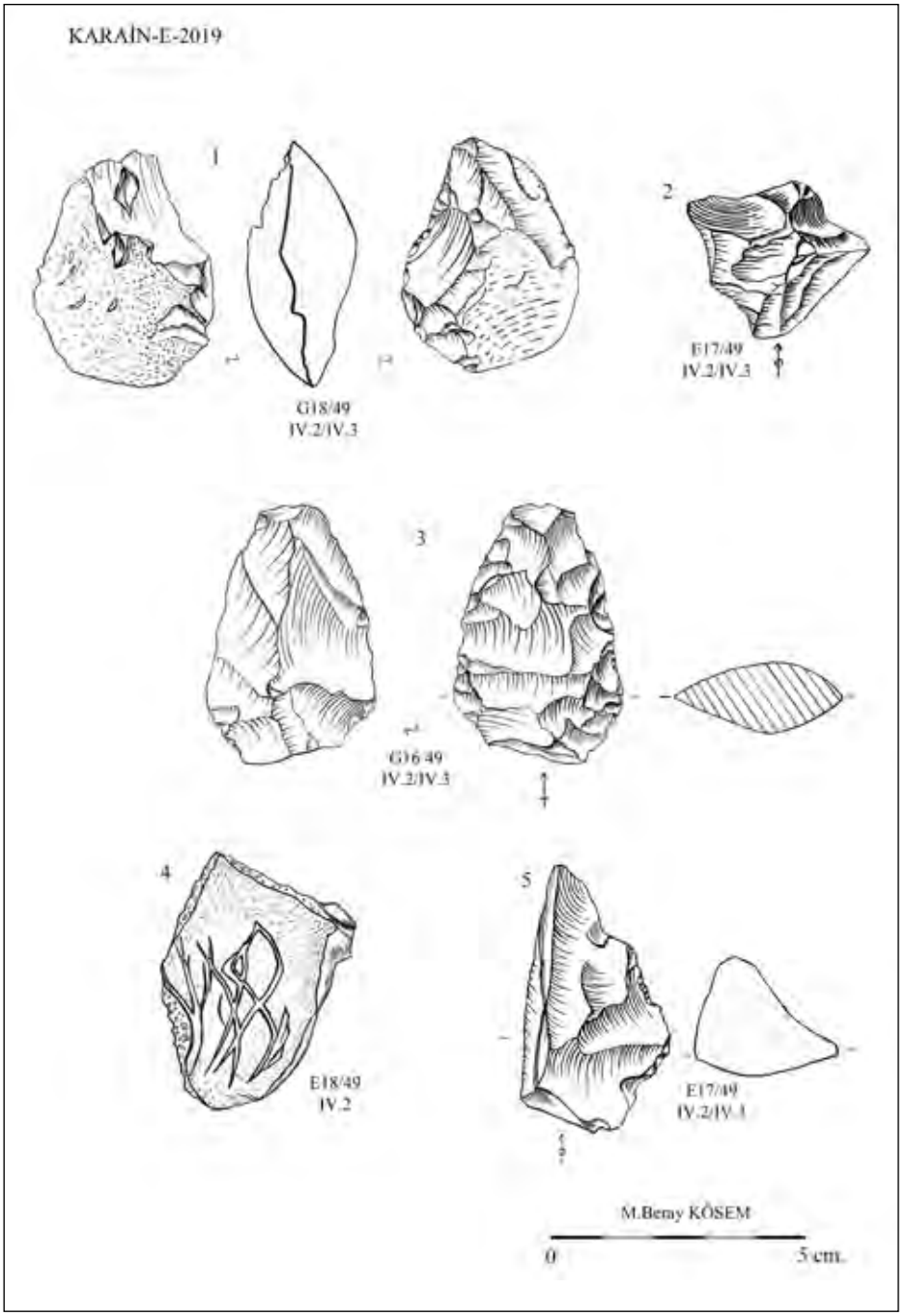
KARAİN-E-2019
1
G18/49
IV.2/IV.3
2
E17/49
IV.2/IV.3
3
G16/49
IV.2/IV.3
4
E18/49
IV.2
5
E17/49
IV.2/IV.3
M.Beray KÖSEM
0
5 cm.

Çizim: 5

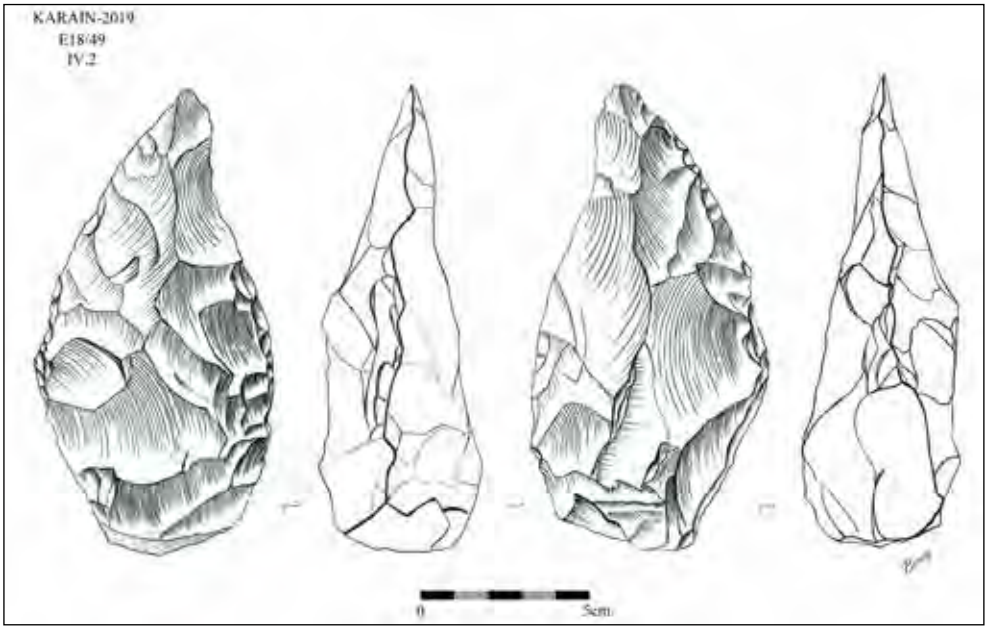

Çizim: 6

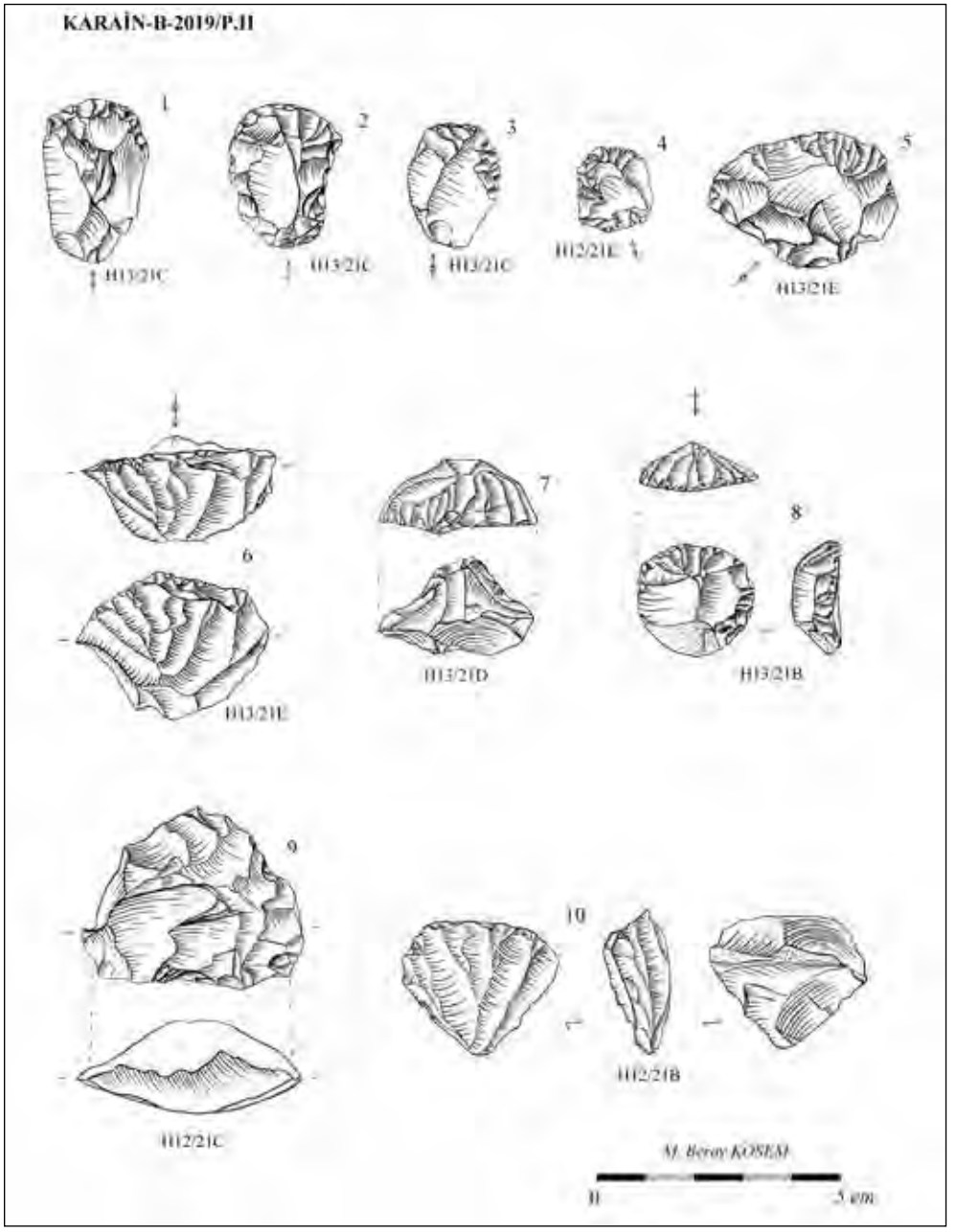
KARAİN-B-2019/P.II
1
H13/21C
2
H13/21C
3
H13/21C
4
H12/21E
5
H13/21E
6
H13/21E
7
H13/21D
8
H13/21B
9
H12/21C
10
H12/21B
M. Beray KÖSEM
0
5 cm

Çizim: 7

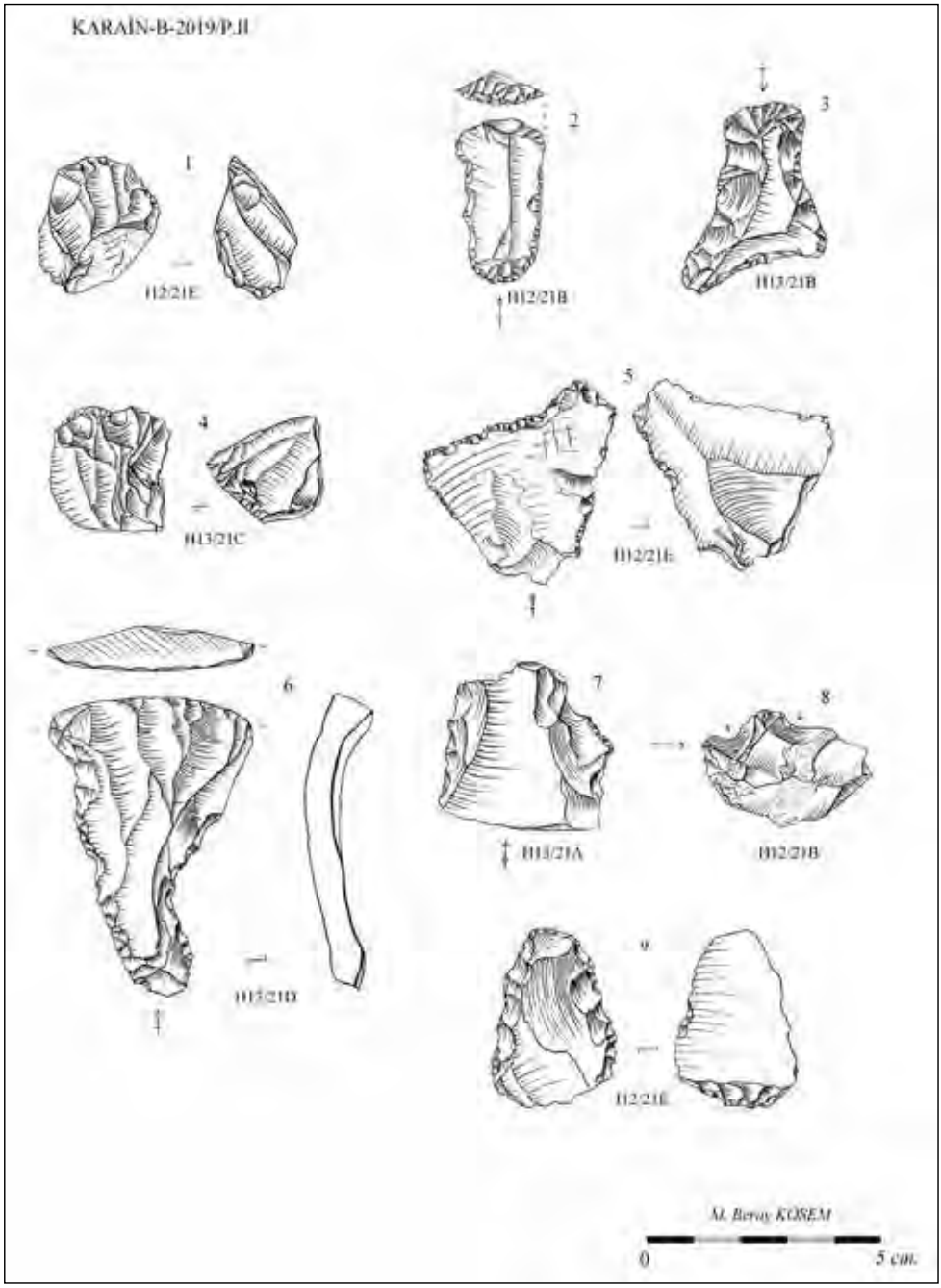
KARAİN-B-2019/P.II
1
II2/21E
2
II12/21B
3
II13/21B
4
II13/21C
5
II12/21E
6
II13/21D
7
II13/21A
8
II12/21B
9
II12/21E
M. Beray KÖSEM
0
5 cm.

Çizim: 8

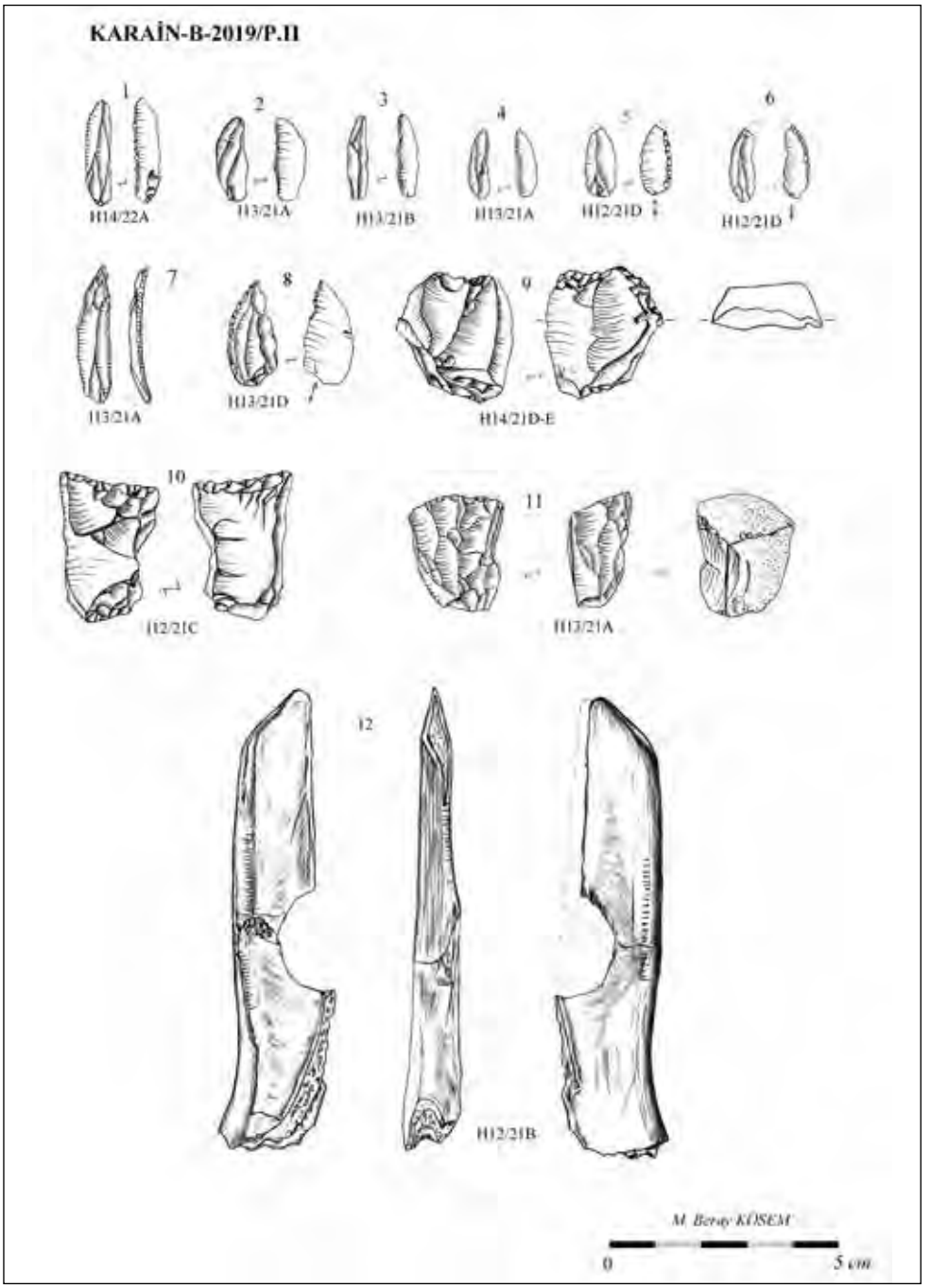
KARAİN-B-2019/P.II
1
H14/22A
2
H13/21A
3
H13/21B
4
H13/21A
5
H12/21D
6
H12/21D
7
H13/21A
8
H13/21D
9
H14/21D-E
10
H12/21C
11
H13/21A
12
H12/21B
M. Beray KÖSEM
0
5 cm

Çizim: 9

ANTAKYA HİPODROM VE ÇEVRESİ KAZILARI 2019-2020 YILI ÇALIŞMALARI

Hatice PAMİR*

Işıl IŞIKLIKAYA LAUBSCHER

Serdar BAĞLIBEL

Büşra KOCAMAN SAKİN

Çalışmalarımız Hatay İli, Antakya Merkez İlçesi, Küçükdalyan Mahallesi, Ada Mevkii'nde gerçekleştirilmekte olup bu alan, antik kaynaklarda ada "*Insula*" veya '*Basileia*' olarak adlandırılmıştır. M.Ö. 3. yy.da Seleukos Kallinikos ve Antiochus II dönemlerinde kentin 2.ve 3. mahallesi olarak kurulmuş alan, Geç Antik Çağın sonlarına kadar yerleşilmiştir. Günümüzde tapınak, hipodrom (circus) ve Bizans Dönemi stadyumuna ait kalıntılar toprak üstünde görülmektedir. Çalışmalar, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü [Proje numarası - BK013102(2019)], Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Rektörlüğü, HMKÜ Kurma ve Yaşatma Vakfı ve Hatay Büyükşehir Belediyesi tarafından desteklenmiştir.[1] 2019 yılı kazı çalışmasına Bakanlık Temsilcisi olarak Hatay Arkeoloji Müzesi' nden Arkeolog Abdulgaffar Geçgin; 2020 yılı kazı çalışmasına Arkeolog Umut Durak katılarak katkı sunmuşlardır. 2019-2020 yılı çalışmaları hipodrom alanında yürütülmüş olup kazı çalışmalarına paralel olarak alan temizliği ve çevre düzenlemesi, mimari belgeleme ve restitüsyon ve koruma - onarım ağırlıklı olarak gerçekleştirilmiştir. Kazı boyunca ortaya çıkan mimari buluntu ve küçük eserlerin bilgisayar çizimleri, materyal kültür değerlendirilmesi ve yayın hazırlıkları ise fiili kazı döneminin sona ermesinin ardından Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Arkeoloji Laboratuvarında yıl boyu devam etmiştir. 2019-2020 yılı kazı çalışmalarımız antik Hipodromda(A) 1) *spina*, 2) batı *cavea*, 3) doğu *cavea*, hipodromun batı tarafından ise konut kazısı (B) 1) kuzeybatısındaki konut alanı (K8 plankaresi) ve 2) güney batı konut alanında (F7 plankareleri ve G7 plankaresi) gerçekleştirilmiş ve sonuçları aşağıdaki başlıklarda sunulmuştur (Plan:1)[2].

* Prof. Dr. Hatice PAMİR, Kazı Başkanı, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü Antakya-Hatay/TÜRKİYE.

Dr. Işıl IŞIKLIKAYA –LAUBSCHER, Kazı Başkan Yardımcısı, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi (2019), Frankfurt Üniversitesi Arkeoloji Bölümü (2020), Frankfurt/ALMANYA.

Araş. Gör. Doktorant Serdar BAĞLIBEL, Kazı Başkan Yardımcısı, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Hatay/TÜRKİYE

Öğr. Gör. Doktorant Büşra KOCAMAN SAKİN, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Yüksek Okulu.Hatay/TÜRKİYE.

1 Katkılarından dolayı Bakanlığımızın ilgili birimlerindeki uzmanların yanı sıra Hatay İl Kültür Müdürü Sn. Hüsnü Işıkgör, Hatay Müzesi Müdür Yardımcısı Sn. Demet Kara, Hatay Büyükşehir Belediye Başkanlığına, Antakya Belediyesi Başkanlığına, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Kurma Yaşatma Vakfı'na teşekkür ederiz.

2 2019-2020 yılı Antakya Hipodrom ve Çevresi Kazılarına Dr. Öğr. Üy. Işıl R. Işıklıkaya Laubscher (Arkeolog, MKÜ), ayrıca Prof. Dr. Neriman Şahin Güçhan (Mimar, ODTÜ), Öğr. Gör. Büşra Kocaman Sakin (M.A., Arkeo-

A. HİPODROM KAZISI

Spina

*Spina*daki kazı çalışmaları, *spina* temellerini oluşturan platformun kuzey ucuna denk gelen J10 plan karesi (*spina* kuzey) ve yaklaşık olarak orta bölümüne denk gelen F10 plan karesi (*spina* güney) olmak üzere iki alanda gerçekleştirilmiştir.

*1.1. J10 Plankaresi: Spina*nın kuzey ucunu belirleyen *meta prima*nın açığa çıkarılmasına yönelik kazı çalışması, daha önce başlatılmış olan *spina* kazısında ortaya çıkan platform temelinin doğusu, batısı ve kuzeyinde gerçekleştirilmiştir (Resim: 1). Platform temelinin doğu tarafındaki kazı 82.03 m. kotunda başlayıp 81.47 m. kotunda sonlandırılmıştır. J10.3/I plankaresinde 81.83-81.81-81.77 m. kotlarında *in-situ* konumda olmayan, esasen *spina* platformunun doğu yüzüne ve bu platforma paralel olarak uzanan doğu arena duvarına ait olduğu düşünülen blok taş parçaları ve dere taşları açığa çıkarıldı.

Spina platform temelinin batı tarafında, *spina*yı arena düzlüğünden ayıran dış duvar/batı arena duvarı ve önceki kazı sezonlarında açığa çıkarılan tabanı tuğla plaka kaplı su kanalının kuzeye doğru devamının açığa çıkarılması amaçlandı. Bu doğrultuda J10.3/II, J10.2/I, J10.2/II ve I10.2/IV plankarelerinde toplam 23 m.lik bir hat boyunca yaklaşık 0.50 m. batıya doğru genişleyerek dolgu toprak kaldırıldı. J10.3/II da *spina* platformunun kuzey bölümünde, *meta prima*nın kuzey ucunda açığa çıkarılan atık su tabanına ait tuğla taban kaplamasının devamını açığa çıkarmak amacıyla dolgu kaldırıldı. 81.67 m. kotunda açığa çıkarılan ve buradaki kanalın zeminini oluşturan tuğla dizisinin *spina*nın dönüşüne uygun şekilde kıvrılarak devam ettiği ve *spina*nın batı kenarına paralel olarak kuzey-güney doğrultusunda uzandığı tespit edildi.

*Spina*nın kuzeyinde gerçekleştirilen çalışmalarda J10.3/III de *spina* platform temeline ait olmayan ve düzgün sıra oluşturmayan duvara ait taşlar 82.33 m. ile 82.17 m. kotları arasında açığa çıkarıldı. Bu kalıntı, hipodromun kullanım dışı kalmasından sonraki geç döneme ait yerleşim izlerine aittir. J10.3/II plankaresinde yaklaşık 81.70-81.60 m. kotlarında, *spina*nın kuzey uçtaki dönüş yapan kısmı olan meta prima açığa çıkartılmıştır. Oldukça tahrip olmuş durumda olan *meta prima*nın dönüş yaptığı noktada 81.67 m. kotunda yan yana yerleştirilmiş taban tuğlaları açığa çıkarılmış, bu tuğlaların batı çalışmalarında ortaya çıkan ve kanal zeminini oluşturan tuğlaların devamı olduğu anlaşılmıştır. Atık su kanalı taban tuğlaları yaklaşık 18x23 cm.-23x20 cm.-23x21 cm. ölçülerinde korunagelmiş, kuzey ve güneyde dere taşları ile çevrelenmiştir.

log, MKÜ), Arş. Gör. Serdar Bağlıbel (M.A., Arkeolog, MKÜ), Arş. Gör. Ali Rıza Can (M.A., Antropolog, MKÜ), Sevingül Bilgin Kopçuk (Doktora Öğrencisi), Pelin Kayaş (M.A., Arkeolog), Kamuran Öncü (Arkeolog), Meltem Çakın (M.A., Arkeolog), Miray Mimaroğlu (M.A., Arkeolog 2019), İrem Görmüş (Arkeolog), Özen Turan (Arkeolog), Ferdi Çiftçi (Arkeolog 2019), Esra Akarca (Konservatör) ve Mesut Dağhan (Mimar 2019) ile arkeoloji bölümü öğrencileri Özlem Açacak, Songül Çelik, Ali İhsan Yaman, Şerafeddin Soyak (2019), Halil İbrahim Özoğul (2019), Mehmet Ali Altınçınar(2019) Selim Bayram (2020), Mert Aslanyürek (2020) katılmışlardır.

1.2. F10 Plankaresi: 2019 yılı çalışmaları kapsamında *spina*nın kuzey ucunu oluşturan *meta prima*nın ortaya çıkarılmasının ardından *spina*nın güneye devamının çıkartılmasına yönelik kazı yapılmıştır. Bu doğrultuda *spina* hattının güneyde yaklaşık orta kısımlarına denk gelen yer topografik harita üzerinde yeri belirlenmiş ve toplamda yaklaşık olarak 12.00 m.x12.50 m. ölçülerinde bir alanda kazı çalışması gerçekleştirilmiştir (Resim: 2). F10.3/III plankaresinde, güneyde, 82.53 m. kotunda *spina* temeli açığa çıkmıştır. *Spina* temelinin batı yüzünü ve çevresini tespit etmek amacıyla F10.2/III plankaresinde ve bunun hemen kuzeyinde yer alan F10.2/IV plankaresinde kazı çalışmaları yürütülmüştür. Bu plankarede *spina* temelinin batı kenarını oluşturduğu düşünülen ve 82.29 m. kotunda araları harçlı dere taşları açığa çıkarıldı. Temelin doğu yüzünü ve çevresini tespit etmek amacıyla F10.3/III ve F10.3/IV plankaresinde temelin doğu tarafında 81.74 m. kotunda dere taşları ve harçla yapılmış zemin, ayrıca 82.17 m.-81.80 m. kotunda, kuzeybatı-güneydoğu doğrultulu bir künk hattı ortaya çıkarılmıştır. Yaklaşık 1.45 m. uzunluğundaki bu künk sırası 5 adet künkten oluşmaktadır. Künklerin saptanan uzunluğu 31 cm. olup çapları 18 cm. olarak ölçülmüştür. Aynı hattın devamı olan bir taş dağıtım bloğu ile bağlantılı 81.80 m. kotunda ikinci bir künk hattı daha açığa çıkarılmıştır. Kuzeybatı-güneydoğu yönünde uzanan bu künk hattında, sifon sistemine ait, biri kırık olmak üzere toplam 4 adet künk korunagelmiştir. Künk dizisinin toplam uzunluğu 1.05 m. olup, künk uzunlukları 31 cm. ve çapları 25-26 cm. arasındadır. Farklı yönlerde uzanan bu iki künk hattı arasında, olasılıkla bunların arasındaki bağlantıyı sağlayan ve üç yüzünde (kuzey, güney ve batı yüzlerinde) künklerin oturması için yuvaların bulunduğu bir blok taş (dağıtım-denge bloğu) vardır. 50 cm.x43 cm. boyutlarındaki blok taş 30 cm. yüksekliğindedir. Künkün oturduğu yuva ise yaklaşık 30 cm. çapındadır. Künk hattının etrafı da harçla kaplanarak yalıtım sağlanmıştır. *Spina* platform temelinin doğu ve batı yüzünde yürütülen çalışmalar sonucunda *spina* temelinin yaklaşık olarak 7.00 m. genişliğinde olduğu tespit edilmiştir.

Spina platform temellerinin üzerinde 82.60 m. kotunda küçük boyutlu dere taşlarından oluşturulmuş bir doku açığa çıkarılmıştır. Dağınık haldeki geç dönem yapılaşma izleri olarak tanımladığımız bu kalntı belgelenerek kaldırılmasının ardından 82.58-82.38 m. kotu aralığında, muhtemelen *spina* platform üzerindeki düzenlemelerin izleri olabilecek harçlı yıkıntı alanlar tespit edilmiştir. Geç döneme ait olan ve mimari bir doku oluşturmadığı gözlemlenen bu yapılaşma izleri fotoğraflanarak belgelenmiştir. Bu çalışma, *spina*nın güneye doğru devam ettiğini ve ortalama 7.00 m. genişlikte platform temellerinin korunduğunu göstermektedir. Çarpıcı olan sonuç ise *spina* temellerine bağlanan bir temiz su hattının burada ortaya çıkmış olduğudur. *Spina* platformunun üst yüzeyinde su ile ilgili düzenleme olduğunu gösteren ikinci bir veri açığa çıkarılmıştır.

Spina kazı çalışmasında genel olarak seramik parçaları, *tesserae*, mermer parçaları, metal ve cam cüruflar, metal çiviler, sikkeler bulunmuştur (Resim: 3). *Spina* kazısında ele geçirilen sikkeler en erken Seleukos Dönemine en geç Bizans Dönemi I. Justinus (M.S. 518-527)'a tarihlendirilmiştir.

Batı Tribune

Batı tribündeki kazı çalışmaları, batı tribünün yaklaşık kuzey-orta bölümüne denk gelen H9 ve I9 plankarelerinde gerçekleştirilmiştir (Resim: 4). 2017 ve 2018 yıllarındaki kazılarının devamı niteliğinde olan bu çalışmalarda daha önce ortaya çıkarılmış olan hipodrom temellerinin ikinci sırasının tespit edilmesi ve yapının hemen batısında yer alan yerleşim tabakalarının ortaya çıkarılması amaçlanmıştır.

Batı Tribün Temeli: Batı tribün temellerini ortaya çıkartmak amacıyla I9.2/I ve I9.1/I plankarelerinde kazı yapılmıştır. I9.2/I plankaresinin kuzey bölümünde 83.19 m. kotunda, 1.45 m. uzunluk ve 0.95 m. genişliğinde, dağınık durumda kırık kireçtaşı ve dere taşı ile örülü Geç dönem olabileceği düşünülen bir duvar temeli kalıntısı ortaya çıkarılmıştır. I9.2/I plankaresinin batısında ve I9.1/I plankaresinin doğusunda, 82.27 m. kotunda, kuzey-güney doğrultulu olarak uzanan hipodrom batı tribün temelleri açığa çıkarılmıştır. Kuzey-güney doğrultulu tribün temelinin toplam genişliği 2.40-1.90 m. arasında değişmektedir. I9.2/I plankaresinin doğu bölümünde ise 82.03 m. kotunda batı tribünün doğu-batı doğrultulu temeli ortaya çıkarılmıştır. Üst kısmı kireç kaplı olan bu temel, modern kanalizasyon hattı dolayısıyla sadece doğu-batı yönünde 0.70 m. uzunluğunda korunagelmiştir. Çalışmalar I9.2/I ve I9.1/I plankarelerinde 82.17 m. kotunda sonlandırılmıştır.

I9.2/I ve I9.1/I plankarelerinde belirgin bir stratigrafi tespit edilememiş olmakla birlikte önceki yıllarda yapılan çalışmalar ile benzer I. tabaka; sert, kireç taşı parçalı, kiremitli yüzey toprağıdır. Bu tabaka 83.75 m. kotunda başlar ve Geç dönem duvar kalıntılarının olduğu 83.19 m. kotuna kadar devam eder; II. tabaka, geç dönem yerleşiminin görüldüğü 83.19 m. seviyesinde başlamakta ve 82.40 m. kotuna kadar devam etmektedir. Tabakada 82.82 m. kotunda yer yer yanık izlerine rastlanmış ve seramik parçaları yoğunlaşmıştır. 82.50 m. kotunda ise dağınık halde sık dere taşlarına rastlanmıştır; III. tabaka ise 82.40 m. kotunda sarı-yeşilimsi, balçıklı toprak ile başlayıp 82.28 m. kotundaki hipodrom temellerinde sonlanır. 82.32 m. kotunda yer yer görülmeye başlayan yanık, küllü toprak yapısı, 82.28 m. kotuna doğru yoğunlaşmakta ve temellerin üstünü kapatmaktadır.

Geç Dönem Yapılaşması: Batı tribün temellerinin ortaya çıkarılmasının ardından alanın hipodrom ile aynı ya da yapının kullanımından sonraki döneme ait yerleşim süreci hakkında bilgi edinmek amacıyla çalışmalar kuzey, güney ve batıya doğru genişletilmiştir. I9.1/I, I9.1/II ve H9.1/IV plankarelerinde yürütülen çalışmalar sonucunda çok sayıda geç dönem duvar temeli kalıntıları tespit edilmiştir. I9.1/I, I9.1/II ve H9.1/IV plankarelerinde yapılan çalışmalar sonucunda kuzey-güney ve doğu-batı doğrultulu 17 adet duvar temeli kalıntısı tespit edilmiştir. Bu duvar temellerinden altı tanesi kuzey-güney doğrultulu, on bir tanesi ise doğu-batı doğrultulu, ortalama 83.47 m. ile 82.78 m. kotlarında değişmektedir. Temeller, deretaşı ve kırık kireçtaşlarından oluşturulmuş ve çamur harcıyla örülmüştür. Kalıntıların hem aralarındaki seviye farklılıkları hem de tam plan vermemesi bu temellerin üstüste en az iki inşa evresine sahip yerleşimi yansıtan konut kalıntıları olduğunu göstermektedir.

2019 yılı batı tribün çalışmalarında genel olarak sikke, seramik ve kiremit parçaları, cam parçaları, pişmiş toprak-taş ağırşaklar, kireç taşı ağırlık, pişmiş toprak tıkaç, cüruf, mermer parçaları, kurşun, metal objeler ve kandil gibi konut içi kullanım eşya parçaları bulunmuştur (Resim: 5). Alanda ele geçirilen en erken sikke buluntusu Traianus (M.S. 98-117), en geç buluntu ise II. Konstans (M.S. 337-361) Dönemine yerleştirilmiş; seramik buluntuların ise Hellenistik Döneme ait "kırmızı astarlı doğu sigillata A grubu"na ait kaplar, M.S. 1.- 2. yüzyıla tarihlenen "Brittel ware grubu"na ait günlük kullanım kapları ile Geç Roma Dönemine ait günlük kullanım kaplarına ait parçalar ve "African red slip ware grubu"ndan seramik parçalar olduğu saptanmıştır.

3. Doğu Tribune

Doğu tribünde 2017 ve 2018 yıllarında tespit edilen temel kalıntılarının devamını ortaya çıkararak hipodromun doğu tribün temelleri ile ikinci kat tribüne çıkan merdivenler arasındaki ilişkinin saptanması amacıyla 2019 yılında F11 ve E11 plankarelerinde kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir (Resim: 6).

2017-2018 yıllarında E11.3/IV plankaresinde tespit edilen hipodrom doğu tribün temelleri güneye doğru genişletilmiştir. Bu kapsamda yapılan çalışmalarda hipodromun birinci ve ikinci kat tribün oturma sıralarını taşıyacak olan tonozların ve birinci ikinci kat arasındaki yürüyüş yolu *ambulacrum*u taşıyan tonozun oturacağı temeller açığa çıkarılmıştır. 2019-2020 yılları arasında yapılan çalışmalarda temeller, kuzey-güney doğrultusunda birbirine paralel olarak uzanan ve genişlikleri 2.00 m. ile 2.30 m. arasında değişen iki duvar sırası ile bunları dik olarak kesen, yaklaşık 2.00 m. eninde doğu-batı doğrultulu ara duvarlardan oluşmaktadır. Yaklaşık 83.15 m. seviyesinde kuzey-güney doğrultulu birinci oturma sırası temellerinin ortaya çıkarılan toplam uzunluğu 10.00 m. ikinci oturma sırası ise 8.00 m.dir. 82.19 m.-82.02 m. kotunda doğu-batı uzantılı temellerin ikinci sıraya uzunluğu ise 5.00 m. olup üç ara temel açığa çıkarılmıştır. Bu duvar dizilerinin arasında dikdörtgen biçimli odacıklar oluşur. Bu odacıklar yaklaşık 5.00 m.x5.00 m. ölçülerindedir.

Doğu tribün temelleri Batı tribünde ortaya çıkan temeller ile aynı şekilde *opus caementicium* tekniğinde inşa edilmiştir. Yüzeye çok yakın bir kotta olmaları ve daha önce bu alanda modern asfalt yolun bulunması sebebiyle söz konusu temeller önemli ölçüde tahrip olmuştur. Bununla birlikte kuzey-güney doğrultulu birinci sırayı oluşturan temellerin batısında ve ona paralel uzanan aralıklarla korunagelmiş dağınık haldeki döküntü taşların daha önce Kuzey ve Batı tribünde de görülen arena duvarına ait olabileceği düşünülmektedir. Bu kalıntı 83.02 m.-82.93 m. kotunda bulunan ve yaklaşık 1.00 m. genişliğe sahip yığıntı şeklinde görünmektedir.

E.11 ve F11 plankarelerinde hipodrom temellerinin ortaya çıkarılmasına yönelik çalışmalar sırasında hipodrom ile çağdaş ya da daha sonraki dönemlere ait olabileceği düşünülen konut izleri tespit edilmiştir**.** E11.3/IV plankaresinin batı bölümünde ortaya çıkan kalıntı, 83.02 m. kotunda kuzey-güney doğrultulu; dere taşı, kırık kireçtaşı ve mermer sütun gövdesi parçalarından oluşturulmuş, yer yer kireç harçlarının görüldüğü bir örgüye sahiptir. Burada

Hipodrom temelini takip eden78 cm.x68 cm. boyutlarında kırık bir kireçtaşı blok açığa çıkarılmıştır.

F11.3/I plankaresinin güneybatısında yapılan çalışmalar sırasında 81.81 m. kotunda bir künk sırası ortaya çıkarılmıştır. Bu sıranın devam edip etmediğini tespit etmek için plan karenin batı sınırı içerisinde kalan 2.45 m.x1.00 m.lik alanda kazı çalışması yürütülmüştür. Yapılan çalışmalarda künk sırasının kuzeybatı-güneydoğu yönünde devam ettiği, künklerin güneybatı uçta 81.81 m., kuzeybatı uçta 82.11 m. kotunda olduğu görülmüştür. Künkler kırık ve kötü durumda olmasına rağmen ölçülebilen çapları 18-20 cm. ve uzunlukları 37-40 cm. arasındadır. Söz konusu künk dizisinin, *spina*nın güney kısmındaki çalışmalarda ortaya çıkarılmış olan ve yine kuzeybatı - güneydoğu olarak uzanan künk sırası ile ilişkili olabileceği düşünülmektedir.

2019 kazı çalışmalarında ortaya çıkarılan hipodrom kuzey-güney ve doğu-batı doğrultulu tribün temelleri arasında kalan odacık/gözlerde 81.97 m.-81.81 m. kotlarında dairesel kireç izlerine rastlanmıştır. Dairelerin her birinin genişliği 0.50 m.-0.55 m. dairenin (dıştan dışa) çapı, kuzey-güney yönünde 3.40 m. doğu-batı yönünde 2.60 m.dir. Kuzey Odacık/gözde açığa çıkarılmış olan delikli blok taşın görülebilen ölçüleri 60 cm.x57 cm. yüksekliği ise 46 cm. olarak tespit edilmiştir.

Doğu tribünde yürütülen 2019-2020 çalışmalarında yüzey toprağında ve I. tabakada az sayıda arkeolojik materyal ele geçirilmiştir. Bu materyaller, taş *tessera*lar, az sayıda cam parçaları, harçlı mozaik parçası, cam yüzük taşı, seramik parçalar ve sikkelerdir. Ele geçirilen seramiklerde ”African red slip ware grubu”na ait parçalar tespit edilmiştir. Sikke buluntularının en erkeni Nero sikkesi (M.S. 65-66) olup en geç tarihleme Galianus sikkesi (M.S. 252-268)’dir.

KONUT KAZISI

Hipodrom kalıntılarının kuzeybatı ve güneybatısında önceki yıllarda yapılan kazı ve jeoradar sonuçlarını temel alarak kazı çalışmaları başlatılmış, hipodrom çevresindeki yerleşim dokusunun tanımlanması amaçlanmıştır (Resim: 7).

1. Kuzeybatı Konut Alanı Kazısı (Plan: 1, 2)

Hipodromun kuzeybatısında yer alan K8 plankaresinde hipodrom sınırları dışında kalan alandaki yerleşim dokusu önceki yıllarda ortaya çıkarılmıştı. Burada ortaya çıkan mimarinin devamı araştırılmasına yönelik kazı çalışması K8 batı tarafında yürütülmüştür (Resim: 8). K8.4/IV plankaresinde 10 m.x10 m. ölçülerinde bir alanda çalışılmış, ardından kazı batısı ve güneyine doğru genişletilmiştir. Buna ek olarak 2011-2016 yıllarında kazılan K9 plankaresinde alanının bütünlüğünü anlamak amacıyla kesit temizliği ve kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

4.1. K8 Kazı Çalışmaları: K8.4/IV plankaresinde çalışmalar 84.19 m. kotunda başlayıp 83.60 m. kotunda son bulmuş, plankarenin kuzeyinden güneyine doğru kademeli olarak

gerçekleşmiştir. Çalışmalar sırasında plan karenin doğusunda 83.92 m. kotunda bir mozaik taban parçası ortaya çıkmıştır. Yaklaşık 5.00 m.x5.00 m. ölçülerinde bir alan içerisinde yer alan bu mozaik taban parçası yoğun tahribata uğraşmış olup 2.00 m.x1.50 m. ölçülerinde korunagelmiştir. Mozaik tabanın üzerine döşendiği zemin (*statumen*) orta büyüklükte dere taşlarından onun üstündeki harç tabakaları (*rudus ve nucleus)* ve mozaik taşlarından oluşan *tessellatum* ise döşemenin etrafında dağınık bir şekilde korunagelmiştir (Resim: 9). Mozaik 0.20 m.x.0.20 m. ölçülerinde kare çerçevelerden oluşan bir ızgara içerisinde çeşitli kuş ve bitki tasvirleri yer almaktadır. Bu mozaiğin Antioch Expedition kazı planında 7N plankaresi içinde yürütülen ve 1934 yılında tespit edilen ve kaldırılarak Hatay Arkeoloji Müzesi'ne taşınmış olan Ktesis Mozaiği'nin bulunduğu alandan gelmiş olması ve buradan çıkan mozaikle konu bütünlüğü oluşturduğu anlaşıldığından muhtemelen burada bırakılan parçası olduğu anlaşılmıştır[3]. Bu kazılarda yan yana iki farklı mekânı süsleyen iki döşeme ortaya çıktığı, bunlardan 1 No.lu mekandaki mozaiğin, üzerindeki kadın figüründen dolayı Ktisis Mozaiği olarak anıldığı bilinmektedir. 2 No.lu mekânda ortaya çıkan mozaik döşemede ise kare alanlar içerisinde çeşitli bitki ve kuşlar tasvir edildiği bilinmektedir. K8.4/IV plankaresinde bulunan mozaik döşeme parçasının bu 2 No.lu mekânda ortaya çıkan mozaiğin devamı olduğu anlaşılmaktadır. *In-situ* olarak korunagelmiş olan bu döşeme, yaklaşık yeri bilinmekle birlikte kesin koordinatları bilinmeyen ancak kazı raporunda "Antioch near hippodrome 7-N" olarak yeri belirtilen Ktisis Mozaiği'nin konumunu göstermesi bakımından da son derece önemlidir. Bu mozaik 6. yy.ın ilk çeyreğine tarihlendirilmektedir. [4] Bu da bize 6. yy.ın ilk çeyreğine ait dokunun alandaki kotunun yaklaşık olarak 83.92 m. kotunda ortaya çıkması, alandaki konut taban kotlarının belirlenmesi açısından önemli bir veri sağlamıştır.

Bu alandaki çalışmalar K8.4/IV plankaresinde bulunan mozaik tabana ait yapı kalıntılarının tespit edilmesi amacıyla güneye ve batıya doğru genişletilmiştir. K8.4/III plankaresinde 10.00 m.x10.00 m. ölçülerinde ve bunun batısında yer alan K8.3/III plankaresinin doğu bölümünde 2.50 m.x10.00 m. ölçülerinde bir alanda kazı yürütülmüştür. K8.4/III plankaresinde kazı 84.08 m. kotundan kuzeyden güneyine doğru kademeli bir şekilde 83.60 m. kotunda sonlandırıldı. Plan karenin doğusunda üst kotu 83.96 m. alt kotu ise 83.30 m. olarak ölçülen, silindirik biçimli, taş mimari eleman tespit edildi. Silindirik biçimli bu elemanın, 65 cm. çapında ve 65 cm. uzunluğunda olduğu ve orta kısmında boydan boya uzanan 32 cm. genişliğinde bir açıklık olan su iletimine ait mimari parça ele geçmiştir. Bunun K8.4/III plankaresinin doğusunda K9.1/III plankaresi içerisinde yer alan pişmiş toprak künk sistemi ile ilişkili olduğu tahmin edilmektedir.

K8.4/IV-K8.4/III plankarelerinde 83.82 m. kotunda 6.45 m. uzunluğunda, 0.80 m. genişliğinde kuzey-güney doğrultulu bir duvar kalıntısı açığa çıkmıştır. Bu kalıntının ortasında 1.60 m. genişliğinde bir açıklık bulunmakta olup bunun bir kapı açıklığı olduğu düşünülmektedir. K8.4/III plankaresinin güneyinde 83.76 m. kotunda, doğu-batı doğrultulu ikinci bir

3 Stillwell 1938, s.182.42 pl. 30. Levi 1947, 357-358.

4 Cimok 2000, s. 294-295.

duvar kalıntısı bulunmuş, güney yönündeki (korunagelmemiş) uzantısı ile diğer duvara dik açılı olarak uzanmakta, genişliği 0.70 m. korunabilen uzunluğu 6.50 m.dir. Doğu-batı duvarının doğu bitiminde, 83.74 m. kotunda kuzey-güney doğrultulu bir duvar kalıntısı daha tespit edilmiştir. Bu kalıntı 5.00 m. uzunluğunda, 0.70 m. genişliğindedir. Tanımlanan kuzey-güney ve doğu batı duvarları harçla birbirine tutturulmuş olan irili ufaklı dere taşlarından oluşmaktadır. Belirgin bir plan vermemekle birlikte bir konuta ait olabilecek bu duvar temelleri, 1934 yılında kazılmış olan 7-N plankaresindeki Ktisis Evi ile ilişkili olmalıdır. Muhtemelen mozaik tabanın kaldırılmasının ardından hiçbir önlem alınmadan zaten yıkılmış haldeki konutun duvarlarının izleri olmalıdır (Resim: 8, 9).

K8.3/III plankaresinin doğu bölümünde 2.5 m.x10 m. ölçülerinde 84.08 m.-83.60 m. kotlarında yapılan çalışmalarda 83.30 m. kotunda herhangi bir bağlayıcı eleman olmayan taş sıraları tespit edilmiştir. K8.3/III plankaresinde 83.69 m. kotunda tahribata uğramış pişmiş toprak künk sırası açığa çıkarılmıştır. Künk sırasının doğu-batı doğrultulu olan bölümü 1.30 m. uzunluğunda olup kesintiye uğrayarak devam etmektedir. Bunun 0.80 m. güneyinde ise kuzey-güney doğrultulu olarak 1.40 m. uzunluğunda bir diğer künk sırası yer alır. Bütünlüğü bozulmuş olan bu künk sırasının doğuda, K8.4/III plankaresinde bulunan, yukarıda bahsettiğimiz silindirik biçimli taş mimari eleman ile ilişkili olabileceği düşünülmektedir. Kuzey-güney doğrultulu künk sırasının 0.40 m. doğusunda, 83.65 m. kotunda 0.90 m.x0.80 m. ölçülerinde kesme taşlardan oluşan kare formlu bir ocak izi tespit edilmiştir. Ocağın iç kısmında az miktarda yanık izleri görülmüştür.

K8.4/IV plankaresinde 83,92 m. kotunda bulunan mozaik döşeme ile ilişkili mimarinin daha net bir şekilde görülmesi ve varsa alandaki erken dönem yapı kalıntıları ve stratigrafinin anlaşılması için K8.3/IV plankaresinin doğu yarısında 5.00 m.x10.00 m. ölçülerinde bir sondaj çalışması gerçekleştirilmiştir. 84.08 m. kotunda başlayan çalışma 82.30 m. ile 82.25 m. kotları arasında sonlandırılmıştır. Sondajın kuzeydoğu köşesinde 83.00 m.-82.40 m. kotları arasında, 1.00 m.x1.00 m. ölçülerindeki alanda farklı dönemlere ait yoğun seramik parçaları bulunmuştur. Buranın bir seramik çukuru olması muhtemeldir. Ele geçirilen bu seramik parçaları arasında Hellenistik Dönem "kırmızı astarlı doğu sigillataları grubun"dan, çeşitli kâse ve tabaklara ait kaide, gövde ağız parçaları, Geç Roma Dönemi günlük kullanım kapları, depolama kapları, pişirme kaplarına ait ağız, kulp, gövde ve kaide parçaları bulunmaktadır. Aynı alanda 82.95 m. kotunda 1 adet sikke ele geçirilmiş ve I. Theodosius (M.S. 379-395) Dönemine tarihlenmiştir.

K8.3/IV plankaresinin kuzeyinde başlayıp güneye doğru devam eden 83.08 m. seviyesinde 8.00 m. uzunluğunda, 1.20 m. genişliğinde, irili ufaklı dere taşları, kesme taşlar ve harçtan oluşan bir duvar temeli açığa çıkarılmıştır. Duvarın kuzey ucundaki 2.50 m.lik bölümünün batıya doğru kavis yaptığı görülmektedir. Sondaj alanının kuzeybatısında 2.80 m. uzunluğunda üst kotu 82.70 m. alt kotu 82.29 m. olan kireç taşı bloklardan oluşan kuzeyden güneye doğru eğilimli bir taban açığa çıkarılmıştır. Bu tabanın bitiminde, duvarın batısında doğu-batı doğrultulu 3 adet taş dizisi açığa çıkarılmıştır. 82.82 m.-82.45 m. kotunda 1.00 m. uzunluğu

ve yaklaşık 0.60-0.40 m. genişliklerinde taş sıraları ortaya çıkarılmıştır. Bu veriler, 6. yüzyıl ilk yarısına ait Ktisis konutunun altında daha erken dönemlere uzanan konutların varlığına işaret etmektedir.

Buradan ele geçirilen seramik parçaları arasında Hellenistik Dönem "kırmızı astarlı doğu sigillatalar grubu"ndan çeşitli kâse ve tabaklara ait kaide, gövde ve ağız parçaları, Geç Roma Dönemi günlük kullanım kapları ve depolama kapları ile pişirme kaplarına ait ağız, kulp, gövde ve kaide parçaları bulunmaktadır.

4.2. K8 ve K9 Plankarelerinde Yürütülen Temizlik Çalışmaları*:* Önceki kazı dönemlerinde açığa çıkan mimari dokunun yer aldığı K9 ve K8 plankarelerinde alanının bütünlüğünü anlamak amacıyla kesit düzeltme ve kazı çalışmaları yapılmıştır. K9.1/II ve K9.1/III plankareleri arasındaki toprak kesitin kaldırılmasına yönelik çalışmalar 84.05 m. kotunda başlayıp 83.45 m. kotunda sonlandırıldı. Çalışmalar sırasında kuzey-güney yönlü uzanan künk sıraları net bir şekilde ortaya çıkarıldı. Bununla birlikte 83.65 m. kotunda 4.30 m. uzunluğunda ve 1.10 m. genişliğinde irili ufaklı dere taşlarından yapılmış bir duvar temeli açığa çıkarılmış, önceki kazı sezonlarında açığa çıkarılan kuzey-güney doğrultulu duvar temelleri ile bütünlük sağladığı anlaşılmaktadır. Bunlar, üst kotu 83.74 m. olan 6.80 m. uzunluğunda ve 0.90 m. genişliğindeki duvar ile bunun 3.00 m. güneyinde yer alan üst kotu 83.99 m. olan 4.30 m. uzunluğunda ve 0.95 m. genişliğindeki duvardır.

Hipodromun kuzeybatısındaki konut alanında K8.4/II-III-IV, K8.3/II-III-IV, K9.1/II-III plankarelerinde yapılan bu çalışmalarda ele geçirilen malzemenin değerlendirilmesi sonucunda en erken sikke Anazarbus/ Kilikya Elagabalus'a (M.S. 218-222) ait bronz sikke olup, en geç sikke ise ait II. Abdülhamit Dönemine (1876-1909) ait bakır/on paradır. Kuzeybatı yerleşim alanından ele geçirilen seramik malzemenin ön değerlendirmesinde, en erken örneklerin Erken Hellenistik Döneme ait "kırmızı astarlı doğu sigillata A grubu"na ait kaplardan oluştuğu, en yoğun ve geç örneklerin ise Geç Roma Dönemine ait kaplar olduğu saptanmıştır. Ancak az sayı da olsa Erken Bizans Dönemine ait parçalar da bulunmaktadır.

2. Güneybatı Konut Alanı Kazısı (Plan: 1, 3)

2015 yılında İstanbul Üniversitesi, Jeoloji Bölümünden Dr. Öğr. Üyesi Fethi Ahmet Yüksel tarafından bu alanda jeoradar çalışması yapılmış ve bu tarama sonucunda soğuk hava deposunun güneyinde bulunan modern beton havuzun yaklaşık 3 m. kuzeyinde ve havuza paralel 1. ve 2.m.de bir anomali olduğu görülmüştür. 2020 yılı kazı çalışmaları bu anomali haritasına göre, geçen yıllarda soğuk hava deposu olarak kullanılan ve şu anda kurul kararıyla kaldırılmış olan[5] deponun güneyindeki F7-G7 plankarelerinde gerçekleşmiştir (Resim: 10).

5 Adana Kültür Varlıkları Koruma Kurulu Müdürlüğü' ne yaptığımız başvurular ve sonrasında Hatay Kültür Varlıkları Koruma Bölge Kurul Müdürlüğüne yaptığımız başvuru neticesinde Hipodrom alanındaki yapıların kaldırılma kararı çıkmış ve Mezbahane, Soğuk Hava Deposu, Depo, su havuzu 1 Eylül-30 Kasım tarihleri arasında kaldırılmıştır. Bkz. Antakya Hipodrom ve Çevresi 2020 yılı kazı sonuç raporu.

F7 Kazısı: F7 plankaresinde (F7.3/II-III ve F7.4/I-II plankareleri) modern beton havuzun kuzeyi ile havuza paralel ağaçların arasında kalan 200 m^2 lik alanda 84.58 m. kotunda kazı çalışmalarına başlanmış, 82.79 m. kotunda sonlandırılmıştır. Söz konusu alanda üç farklı inşa ve yerleşim evresi tespit edilmiştir. Beton alabalık havuzunun buradaki mevcudiyeti nedeniyle ortaya çıkan duvarlar bütünleşik plan vermemektedir.

I. Tabaka, 84.58 m. ile 83.70 m. kotları arasında modern toprak zeminin hemen altında ortaya çıkan kaba moloz taş ve çakıl taşlarından kil harçlı duvar kalıntıları barındıran inşa evresinde ait yerleşimdir. Ancak yüzeyde mevcut modern su havuzunun olması nedeniyle mekanların birbiri ile bağlantıları tanımlanamamıştır. Modern zeminin hemen altında parçalanmış mozaik taban kalıntıları, pişmiş toprak kiremit parçaları ve moloz dolgulu duvar temel kalıntıları ile künk sırası ve künk sırası ile ilişkili iri dere taş sırasından oluşan mimari kalıntılar ortaya çıkarılmıştır.

Tabakada ele geçirilen 42 adet taban mozaik parçası incelendiğinde; *tessera*ların boyutları 1 cm.x1 cm. kübik taş olup taşlar, 4 cm. kalınlığındaki harç tabakası olan *nukleus* ve 2 cm. kalınlığındaki pembemsi yatak harcına oturtulmuştur. Bu mozaik parçaları *teserrae* renkleri, boyutları ve üzerindeki geometrik motifler dikkate alındığında, 1930lu yıllarda Antakya kazılarında açığa çıkarılmış A, D ve E hamamlarında ele geçirilmiş geometrik desenli mozaiklerle benzeşmektedir. Motifler M.S. 3.-4. yy.da gerek ana panelin bir parçası olarak gerekse bordür kısmında sıkça kullanılan desenlerdir (Resim: 11).

Bu tabakada, en erken 83,96 m. kotunda Roma Dönemi sikkesi Licinus I (M.S. 307-323)'e ait sikke olup, 84,10 m. kotunda Roma Dönemi Constantinus II (M.S. 337-341) sikke, 84,08 m. kotunda Roma Dönemi Theodosius I (M.S. 379-395) sikkesi, 84,08 m. kotunda Roma Dönemi Theodosius I (M.S. 379-395)'e ait sikke ve en geç sikke olarak 84.21 m. kotunda, Osmanlı Dönemi Sultan Abdülmecit (Hicri 1255) sikkesi ele geçirilmiştir.

II. Tabaka, 83.70 m. seviyesinde ortaya çıkarılan bir sokak zemini ile bu zeminle ilişkili belirli plan gösteren duvarlar ve buna bağlı mekânların (1,2,3,4,5,6 No.lu mekanlar) açığa çıkarıldığı evredir. Sokak veya ara koridor olarak tanımlanan alan; 4, 5 ve 6 No.lu mekânların güneyinde, moloz taşlar ile döşenmiş bir zemine sahiptir (Resim: 10). Bu tabakada en erken döneme tarihlenen sikke Roma Dönemi Philip I (M.S.244-249) Zeugma bronz sikke olup, en geç sikke ise 83,64 m. kotunda Roma Dönemi II. Theodosius'a ait (M.S. 408-450) sikkedir.

III. Tabaka ise II. tabakaya ait 83,70 m. kotundaki sokak/koridor/ara mekân zemininden 82.79 m. kotuna kadar uzanan mimari dokuyu yansıtan yerleşim/inşa evresidir. Plankarenin kuzey batısında yer alan birbirine bitişik üç adet mekân (7,8,9 No.lu mekanlar) açığa çıkarılmış (Resim: 10), burada etütlük olarak ele geçirilen sikkelerin çoğu korozyona uğramış ve silik olup genel olarak Roma Dönemi sikkeleridir.

F7 plankaresinde yürütülen kazı çalışması sonucunda 84.58 m.-82.79 m. kotları arasındaki dolgunun kaldırılması ile üç farklı yerleşim/kullanım evresi, iki farklı inşa evresi tanımlanmıştır. I. II. ve III. tabakalarda ele geçirilen en erken sikke, Roma dönemi Philip I (M.S.

244-249) sikkesi olup en geç sikke ise, Osmanlı dönemi Sultan Abdülmecit (Hicri 1255) sikkesidir. Buluntular arasında çok sayıda cam parçaları ile cam yüzük taşları, cam ağırşak, cam boncuk bulunmuştur. Cam parçaları ilk değerlendirmeye göre, M.S. 5.-6. yüzyıla aittir. Ele geçirilen metal buluntular arasında metal çiviler, metal objeler bulunmakta; 83,34 m. kotunda bronz askı kancası ise *polykandela* askılığı olarak kullandığı düşünülen yuvarlak kesitli olup Bizans Dönemine tarihlendirilmiştir. Taş buluntular içerisinde ağırşak, sapan taşı, ezme taşı ve 83.72 m. kotunda Roma Dönemine ait olduğu düşünülen mermer stel parçası bulunmuştur. Seramik parçalar 84.05 m.-83.25 m. kotları arasında I. ve II. tabakada yoğunluk göstermiş, III. tabakada kesintiye uğramıştır. Buluntular karışık dolgu toprağından ele geçirilmiş ve ağırlıklı olarak Geç Roma Dönemi M.S. 4.-6. yy.a aittir. Az sayıda ise kırmızı astarlı "doğu sigillataları A ve B grubu"na ait parçalar görülmektedir. Pişmiş toprak buluntular arasında ayrıca M.S. 3.-4. yy.a ait kalıp yapımı tekniğinde yapılmış kandil parçaları mevcuttur.

G7 Plankaresi Kazısı: F7 plankaresinin kuzeybatısında yer alan G7.1/II plankaresinde gerçekleştirilen çalışmanın amacı, jeofizik araştırmalar ile izleri saptanan mimari dokunun ve jeofizik araştırma sonuçlarının test edilmesine yöneliktir. G7.1/II plan karesi içinde 10.00 m.x10.00 m.lik açmada sondaj çalışması başlatılmış, 84.55 m.-81.09 m. kotları arasındaki dolgu toprak kaldırılmıştır. Kazı sonuçlarına göre belirgin mimari kalıntı rastlanmayan sondajda toplam altı tabaka tanımlanmıştır.

I. Tabaka, 84.55 m.-84.02 m. modern dolgunun altında 84.02 m.-83.77 m. arasında tanımlanmış olup kültür toprağı dolgusu ve karışık modern çöp dolguludur.

II. Tabaka, 83.72 m.-82.95 m. kotları arasındaki karışık çöp dolgulu kültür toprağıdır irili ufaklı taşlar, az sayıda seramik ve tuğla parçaları ile I. tabakada görülen modern moloz atıklar mevcuttur.

III. Tabaka, 82.95 m.-82.07 m. kotları arasındaki tabakadır. Kültür toprağı barındıran bu tabakada az sayıda seramik parçaları ile kiremit-tuğla parçaları, az sayıda metal obje ile pişmiş toprak tıkaçlar ve Antoninus Pius sikkesi, Honorius sikkesi ile etütlük üç adet Roma Dönemi sikkesi ele geçirilmiştir.

IV. Tabaka, 82.95 m.-82.07 m. kotları arasında, az miktarda irili ufaklı taşlar ve bir önceki kotlara göre arkeolojik buluntuların yoğun olarak seramik, cam, metal parçaları, *tessera*lar, sikke, yüzük taşı ve figürin parçasının ele geçirildiği tabakadır. Erken Roma Dönemine ait yoğun *terra sigillata* kap parçaları, Geç Helenistik-Erken Roma Dönemine tarihlendirilen akik yüzük taşı, kadın figürin parçası, üç adet Hellenistik Dönem sikkesi ele geçirilmiş olması bu tabakanın Orta ve Geç Hellenistik-Erken Roma dönemleri arasındaki yerleşim/ kullanım evresine ait olduğunu göstermektedir (Resim: 12).

V. Tabaka, 82.07 m.-81.70 m. kotları arasındaki tabakadır. Açmanın kuzeybatı köşesinde 81.92 m. kotunda kırık taş, büyük dere taşlarından oluşan taş kümesi ve kırık kiremit parçaları açığa çıkmıştır. Bu yıkıntıyla birlikte 82.10 m.-81.70 m. kotları arasında yoğun seramik parçaları ele geçirilmiştir. Tabakada, yoğun miktarda "doğu sigillata A ve B grubu"na ait seramik parçaları görülmektedir. "Doğu sigillata B grubu"na ait kapalı bir kabın parçası olan Eros kabartmalı parça (Resim: 12), Hellenistik Dönem *unguentarium* parçaları, az sayıda seramik fırınına ait fırın çubuğu/çivisi, Hellenistik Dönem kandil parçaları, iki adet Hellenistik ve iki adet Roma Dönemi sikkesi dikkat çeken buluntulardır.

VI. Tabaka, 81.70 m.-81.09 m. kotlarındaki dolgu toprakta seramik azalmış ve 81.50 m. kotundan sonra tamamen kesilmiştir. Bu kot alanda inilen en derin kottur. 1930lu yılların kazılarında C Hamamında ortalama 84.00 m. kot, A Hamamı'nda ortalama 84.00 m.-85.00 m. kotları arasında Atrium Evi'nde 2. yy. katında 82.00 m. 4. yy.a tarihlenen daha geç dönem katında 83.80 m. kotlarındadır. A Evi'nde 82.00 m. kotu civarına yerleşen mozaik tabanın bulunduğu evre, daha önceki evrenin M.S. 94 yılındaki yıkımının ardından M.S. 115 de inşa edilen evresidir. Bu yapının da yıkılması ile Geç Antik Erken Bizans Dönemi evresi olan 3. evre 83.80 m. kotu civarına yerleşmektedir[6].

F7 plankaresindeki kazı sonuçlarına göre buradaki inşa ve yerleşimin en geç Geç Antik-Erken Bizans evrelerine ait olduğunu göstermektedir. G7 plankaresinde ele geçirilen daha erken dönem Hellenistik ve erken Roma materyalleri IV. ve V. tabaka daha homejen görünüm vermektedir.

SEÇİLMİŞ BİBLİYOGRAFYA

Antioch on the Orontes I: Antioch on the Orontes I, The Excavations of 1932, Ed.: G.W. Elderkin, Princeton (1934).

Antioch on the Orontes II: Antioch on the Orontes II, The Excavations of 1933-1936, Ed.: R. Stillwell, Princeton (1938).

Antioch on the Orontes III: Antioch on the Orontes III, The Excavations: 1937-1939, Ed.: R. Stillwell, Princeton, (1941).

Antioch on the Orontes IV/1: Antioch on the Orontes IV/1, Ceramics and Islamic Coins, Ed.: F.O. Waagé, Princeton (1948)

Antioch on the Orontes IV/2: Antioch on the Orontes IV/, Greek, Roman, Byzantine and Crusader's Coins, Ed.: D. B. Waagé, Princeton (1952).

Antioch on the Orontes V: Lassus, J. Les portiques d'Antioch, Antioch on the Orontes V, Princeton (1972).

6 Fischer 1936, 18.

Barsanti 2012: Barsanti, C, "The Fate of the Antioch Mosaics: Some Reflections", *Journal of Mosaic Research* V (2012), 25-42.

Campbell 1934a: Campbell, W., "*Excavations at Antioch on the Orontes*", AJA 38:2 (1934), 201-206.

Campbell 1934b: Campbell, W., "The Circus", *Antioch on the Orontes* I, 34-41.1

Cimok, F., 2000. *A Corpus Antioch Mosaics*, İstanbul

Cohen 1930: Cohen, H., Description historique des monnaies frappées sous l'Empire romain: Communément appelées médailles imperials, 8 cilt, Leipzig,1930(2).

Downey 1961: Downey, G., *A History of Antioch in Syria from Seleucus to the Arab Conquest*, Princeton (1961).

Downey 1963: Downey, G., *Ancient Antioch*, Princeton (1963).

Fischer C., 1936, "Bath B House A and the Roman Villa ", Antioch on the Orontes I: The Excavations of 1932, 8-19, Princeton University Press.

Hayes, 1972: Hayes, J. W., *Late Roman Pottery*, London (1972).

Kayaş 2019: Kayaş, P., *Antakya Hipodrom ve Çevresi Kazılarında Ele Geçen Pişmiş Toprak Kandilleri* Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antakya. Hatay.

Levi 1947: Levi, D., *Antioch Mosaic Pavements* I-II, Princeton (1947).

Malalas: The Chronicle of John Malalas, (Çev.: E. Jeffreys, M. Jeffreys; R. Scott), *Byzantina Australiensia*, Sidney, 2006.

Marasovic – Marasovic 1970: Marasovic, J. – Marasovic, T., *Diocletian Palace*, Zagreb, 1970.

Pamir, H. (2009b). "Antakya'nın İlk Çağ Tarihi: Antiokheia ad Orontes (Asi Kenarındaki Antiokheia ya da Asi Antiokheiası)", Ed.: M.N. Yastı, *Hatay Kültür Envanteri* Cilt I (2011), 21-37.

Pamir, H. (2014). Antakya Hipodrom ve Çevresi Kazıları. *Hatay Arkeolojik Kazı ve Araştırmaları,* 251-274, Mustafa Kemal Üniversitesi Yayınları No: 50, Hatay.

Pamir, H. (2015). Antakya Hipodrom ve Çevresi Kazıları 2013, *36. Uluslararası Kazı Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu/ 36th International Symposium of Excavations, Surveys and Archaeometry,* 2-6 Haziran 2014, Cilt 3, 271-294, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayın No: 3446-3, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayın No: 167-3.

Pamir, H. (2016). Antakya Hipodrom ve Çevresi Kazısı/ Excavations at and around the Hippodrome of Antakya. (Ed. O. Tekin-T. Kahya), *ANMED Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri/ News of Archaeology from Anatolia's Mediterranean Areas*, 14, 301-307, Koç Üniversitesi, AKMED, İstanbul.

Pamir, H. (2017a). Antakya Hipodrom ve Çevresi Kazısı 2015, *38. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu,* Vol. 3, 371-394, 23-27 Mayıs 2016, Trakya Üniversitesi- Edirne, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayın No: 3490-3, Ankara.

Pamir, H. (2017b). 2016 Excavations at Antakya Hippodrome and Environs. (Ed. O. Tekin- T. Kahya), *ANMED/ News Bulletin on Archaeology from Mediterranean Anatolia (Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri Bülteni),* Vol. 15, 269-276, Koç University AKMED, İstanbul. Spier, J. (1992). Ancıent Gems And Finger Rings, *Catalogue Of The Collections* İn The J. Paul *Getty Museum*, Malibu-Claifornia.

Pitarakis 2010: Pitarakis, B. (Ed.), *Hipodrom / At Meydanı: İstanbul'un Tarih Sahnesi,* Pera Müzesi Yayını 39, İstanbul (2010).

RPC I 1992: Burnett, A.M. – Amandry, M. – Ripolles, P., *Roman Provincial Coinage I: From the Death of Caesar to the Death of Vitellius (44 B.C.–A.D. 69)*, Paris (1992).

RPC II 1999, Burnett A.M. – Amandry, M. – Carradice, I., *Roman Provincial Coinage II: From Vespasian to Domitian (AD 69-96)*, Paris (1999).

Sabatier 1930: Sabatier J, *Description générals des monnaies byzantines*, I-II-III, Leipzig 1930(2)

Saltuk 2001: Saltuk, *S. Antikçağda Hipodromlar ve Circuslar*, İstanbul (2001).

Stillwell, R., 1938 , "Catalogue of Mosaics", Antioch on the Orontes II: The Excavations 1933-1936, 180-205, Princeton University Press.

Tulunay 1997: Tulunay, E. T., "Etrüsk Mimarlığı ve Sanatı", *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi,* Cilt 1, İstanbul (1997), 561-567.

Tunçer 2012: Tunçer, A., *Hatay Müzesi sikkelerinin Işığı Altında Antiokheia Darphaneleri* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mustafa Kemal Üniversitesi, 2012).

Waagé 1938: Waagé, F. O.,"Lamps" *Antioch on the Orontes* I (1938), 55-83.

Waagé 1941: Waagé, F. O., " Lamps" *Antioch on the Orontes* III (1941), 58-67.

Waagé 1948: Waagé, F. O., 1948. "Hellenistic and Roman Tableware of North Syria", *Antioch on the Orontes* IV/2 (1948) 1-61.

Plan 1: Antakya Hipodrom ve çevresi kazısı 2019-2020 yılı genel vaziyet planı.

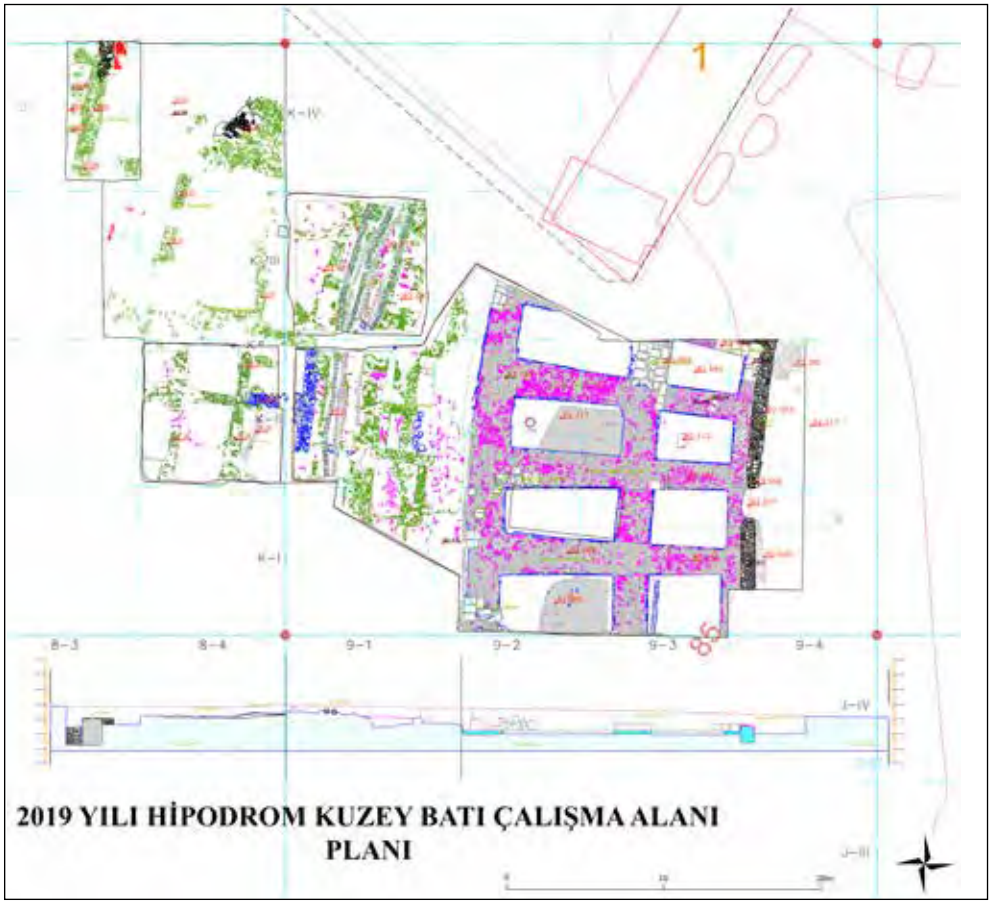

Plan 2: 2019 yılı Hipodrom kuzeybatı çalışma alanı planı.

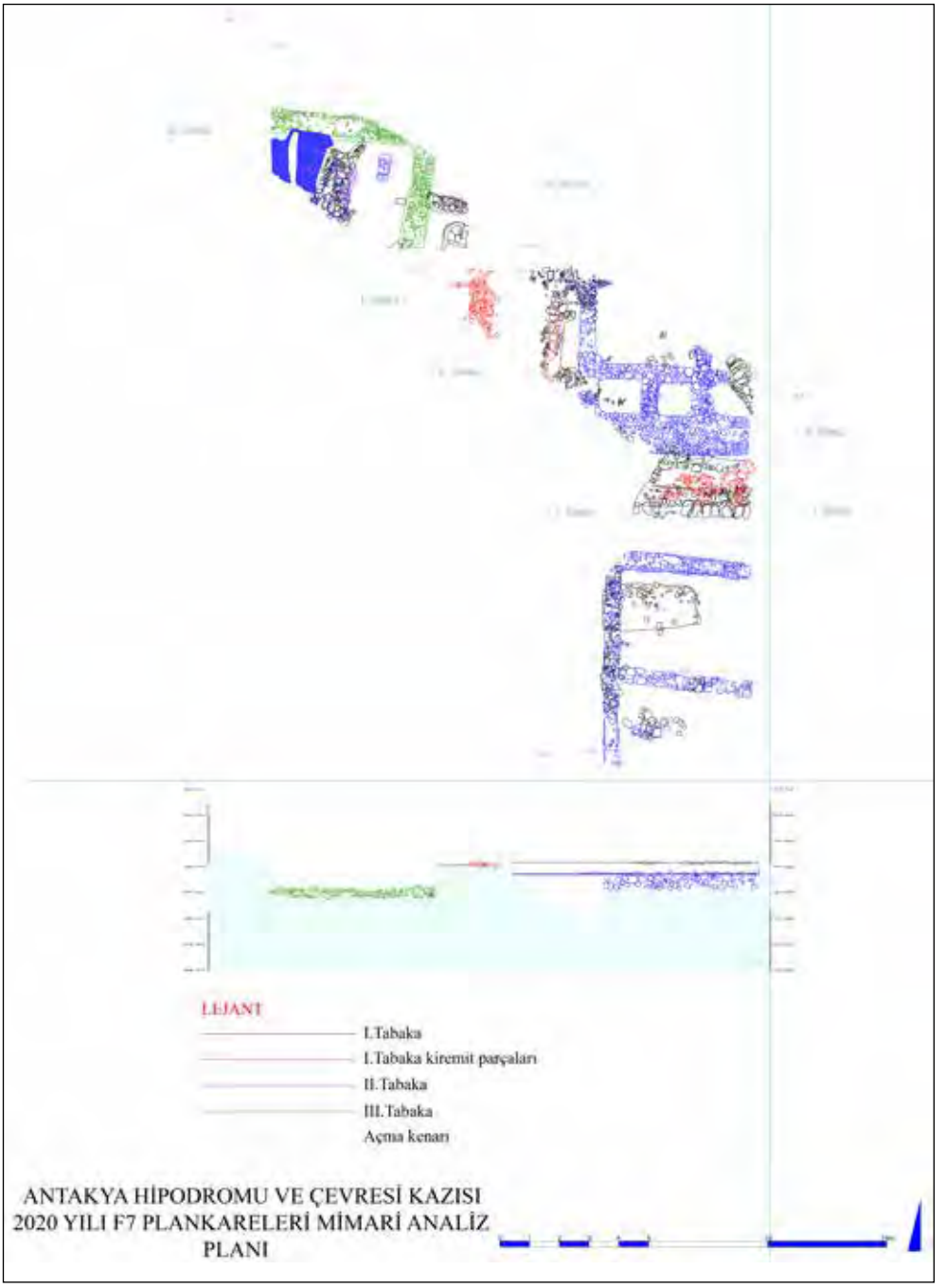

Plan 3: Antakya Hipodrom ve çevresi kazısı 2020 yılı F7 plankareleri mimari analiz planı.

Resim 1: *Spina*nın kuzey ucundaki (J10 plankaresi) çalışma alanları.

Resim 2: *Spina*nın güneyindeki (F10 plankaresi) çalışma alanları.

Resim 3: F10 Plankaresinde ele geçirilen 4520 buluntu No.lu Roma Dönemine (I. Konstantin) ait sikke.

Resim 4: Batı tribün temelleri.

Resim. 5: Batı tribün çalışma alanında ortaya çıkarılan 3674 buluntu No.lu tüm halde çift kulplu testi.

Resim. 6: Batı tribün çalışma alanında ortaya çıkarılan hipodrom batı tribün (sağda) ve geç döneme ait duvar temelleri.

Resim. 7: 2019-2020 yılı kazı çalışmaları sonunda doğu tribün çalışma alanının (F11.3/I, E11.3/IV, E11.3/III, E11.4/IV ve E11.4/III plankareleri) genel görünümü.

Resim. 8: 2019 yılı çalışmaları sonunda kuzeybatı yerleşim alanının K8 ve K9 plankareleri.

Resim. 9: K8.4/IV Plankaresinde 83.92 m. kotundaki mozaik taban parçasının havadan görünümü.

Resim 10: 2020 yılı kazı çalışmaları sonrası F7-G7 plankarelerinin genel görünümü.

Resim. 11: F7.4/II plankaresinde 84.22 m. kotunda tespit edilen mozaik parçaları.

Resim. 12: G7.1/II plankaresinde ele geçirilen 5543 No.lu akik yüzük taşı.

ISSOS EPIPHANEIA 2019-2020 ÇALIŞMALARI

Hatice PAMİR*

Nalan YASTI

Ayşe ERSOY

Aşkım ÖZDİZBAY

Serdar BAĞLIBEL

Kamuran ÖNCÜ

Pelin KAYAŞ

Hatay İli Erzin İlçesi, Yeşilkent Mahallesi Gözeneler Mevkii'nde Epiphaneia Antik Kenti katılımlı kazısı (Proje No: MK011301(2020-2021)) çalışmaları, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğünün izinleri ile Hatay Arkeoloji Müzesi Başkanlığında, Prof. Dr. Hatice Pamir'in bilimsel danışmanlığında Temmuz-Ağustos-Eylül 2019 ve Ağustos-Eylül 2020 de yürütülmüştür. Hatay Müzesi adına Uzman Arkeolog Erdal Acar (2019), ve Uzman Serdar Kostak (2020), Doç. Dr. Aşkım Özdizbay (İstanbul Üniversitesi), Dr. Öğr. Üye. Nilgün Coşkun Masatçıoğlu (HMKÜ), Arkeolog Araş. Gör. Serdar Bağlıbel (HMKÜ) ve Antropolog Araş. Gör. Ali Rıza Can(HMKÜ), Arkeolog Araş. Gör. Özgür Marangoz (Harran Üniv.) un katılımları ile arkeolog, mimar ve restoratörden oluşan bir ekip ile çalışmalar yürütülmüştür.[1]

* Prof. Dr. Hatice PAMİR, HMKÜ Fen Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Klasik Arkeoloji ABD. Antakya-Hatay/TÜRKİYE.

Nalan YASTI (2019) Adana Arkeoloji Müzesi Müdürü, Adana/TÜRKİYE

Ayşe ERSOY (2020) Hatay Arkeoloji Müzesi Müdürü, Antakya-Hatay/TÜRKİYE.

Doç.Dr. Aşkım ÖZDİZBAY, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Klasik Arkeoloji ABD, İstanbul/TÜRKİYE.

Araş. Gör. Serdar BAĞLIBEL, HMKÜ Fen Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Klasik Arkeoloji ABD. Antakya-Hatay/TÜRKİYE.

Kamuran ÖNCÜ, HMKÜ Arkeoloji Yüksek Lisans Öğrencisi, Antakya-Hatay/TÜRKİYE.

Pelin KAYAŞ, MA Arkeolog.

1 Kazı çalışmasında Prof. Dr. Nurşen Özkul Fındık (HBVÜ), Arkeologlar Kamuran Öncü, Pelin Kayaş, Özen Turan, Muammer Meltem Çakın Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi(HMKÜ) Arkeoloji Bölümü lisans öğrencileri Mert Arslanyürek, Özlem Açacak, Ferdi Çiftçi (2019), Ali İhsan Yaman (2019), Mehmet Ali Altınçınar (2019), Halil İbrahim Özoğul (2019), Songül Çelik (2020), İstanbul Üniversitesi Klasik Arkeoloji Yüksek Lisans Öğrencisi Yağmur Topaloğlu, HMKÜ Mimarlık Fakültesi Lisans Öğrencisi Mesut Dağhan (2019) Osmaniye Korkut Ata Arkeoloji Bölümü Lisans Öğrencisi Nazmi Kapbaş (2019), Restoratörler Esra Akarca, Şenol Aktaş(Hatay Arkeoloji Müzesi) görev yapmışlardır. Kazı çalışması Bakanlığımız ödeneklerinin yanı sıra Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Rektörlüğü, Erzin Belediyesi ve Hatay Büyükşehir Belediyesi' nin destekleri ile sürdürülmüştür. 2019-2020 yılı kazı çalışmalarına Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi ulaşım, laboratuvar desteği vermiştir. Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Kurma ve Yaşatma Vakfı; kazı giderleri için 20.000 TL nakdi destek sağlamıştır. Hatay Büyük Şehir Belediyesi, Fen İşleri Daire Başkanlığı kazıda kullanılmak üzere araç tahsisi ve işçi desteği vermiştir. Kazı çalışmasının gerçekleştirilmesi için Hatay Büyükşehir Belediyesi tarafından 2019 da 3 ay süreyle 23 işçi görevlendirmiş, 2020 yılında 22 işçi temini yolu ile katkı sağlamıştır. Erzin Be-

Hatay İli Erzin İlçesi Yeşilkent Mahallesi Gözeneler Mevkii'nde bulunan Epiphaneia kenti Ovalık Kilikia (Kilikia Pedias) antik bölgesi sınırları içindedir. İlk kurulduğunda adı Oiniandos (Oeniandus) olan kent IV. Antiokhos Epiphanes Döneminde adı "Epiphaneia" ya dönüştürülmüş kent, verimli bir arazisi ve ticaret yolları üzerinde olması nedeniyle kuruluşundan ortaçağın sonlarına kadar ticari ve askeri faaliyetlerde önemli rol oynamıştır.

2017 yılında başlanılan kazı çalışmalarında antik kentin Sütunlu Cadde ve güney sütunlu galeri, *odeion/bouleuterion* ve tapınakta kazı çalışmaları gerçekleştirilmiş; kısmen kazılmış Roma Hamamı olarak adlandırılan yapıda temizlik ve koruma önlemleri ve tüm alanda koruma çalışmaları yapılmıştı.[2] 2019-2020 yılı kazı sezonlarında önceki yıllarda başlatılmış olan kentin 1) Sütunlu Cadde, 2) Mozaik kaplı sütunlu galeri, 3) *Bouleuterion/odeion* ve 4) Tapınak (Bazilikal kilise) (Plan: 1) de kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Kentin kuzey tarafında yer alan tiyatro ve kentin doğusunda yer alan 2006-2010 yılları arasında kazılan 4. yy. hamamında genel temizlik, geçici koruma ve konsolidasyon çalışmaları yapılmıştır. Alanda niteliği belirsiz yapıların genel vaziyet planına işlenmesi için mimari belgeleme çalışması gerçekleştirilmiştir. 2019-2020 yılı kazı çalışmaları ilk sonuçları aşağıda başlıklar halinde sunulmaktadır. (Plan: 2, Resim: 1-2).

1. SÜTUNLU CADDE

Doğu-batı aksı üzerinde uzanan sütunlu caddenin önceki yıllarda yapılan kazı çalışmalarında güney tarafı kazılmış, *stylobat* ile caddenin güney sınırı arasında kalan toprak zeminli yol/geçitte (kaldırım) ve mozaikli alanda çalışma gerçekleştirilmişti, kuzey tarafı ise kısmen dolgu toprak kaldırılmış, böylece caddenin kuzey ve güney sınırları belirlenmişti. Doğu-batı yönünde caddenin güney tarafında kaliteli kireçtaşından 6 adet sütun *in-situ* durumda belgelenmişti. Attik-Ion tipi sütun kaideleri üzerinde yükselen *in-situ* sütunların kireçtaşından *stylobat* düzlemi üzerine oturduğu görülmüştür. Caddenin güney tarafında, sütunların yer aldığı sütunlu galeri tanımlanmış ve sütunlu galerinin tabanında mozak kaplı olduğu ve aylar temasının işlendiği önceki yıl kazılarında açığa çıkmıştı.

2019 yılı çalışma döneminde, önceki yıllarda kısmen açığa çıkarılmış cadde dokusunun tanımlanması, caddenin kuzey kısmında bulunan *odeion/bouleuterion* ile ilişkisinin tespit edilmesi ve söz konusu yapıda koruma tedbirlerinin alınmasını amaçlamıştır. Bu amaca yönelik çalışmaya, F10.3-/II-III plankarelerinde 45.18 m. kotunda 0.30 m.-0.40 m.lik dolgu toprağının kaldırılması ile başlanmış, F11.2/I-II plankareleri dâhil olmak üzere yaklaşık 592 metrekarelik alanda dolgu kaldırılmıştır. Kuzey *stylobat* ile caddenin kuzey sınırı arasında

lediyesi ise ulaşım, konaklama ve iaşe-ibate, çevre temizliği katkısı, kazı ekibi için kazı evi tahsis etmiş ayrıca çevre temizliği için Erzin Belediyesi Park ve Bahçelerden işçi desteği ve kazı toprağı atılması için araç servis hizmeti desteğinde bulunmuştur. Başta Bakanlığımız Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü ilgilileri olmak üzere destekleyen kurumlara teşekkür ederiz.

2 Pamir, H., D. Kara (2018). "Epiphaneia (Erzin) 2017 Kazısı", 40. Kazı Sonuçları Toplantısı Cilt 2, 317-338;
Pamir, H., N. Yastı 2019." Epiphaneia (Erzin) 2018 Yılı İlk Sonuçları, 41. Kazı Sonuçları Toplantısı Cilt 2, 371-394,

kalan toprak zeminli yol (kaldırım) ve cadde 42.62 m. kuzey galeriye denk gelecek kısımda ise dolgu tamamen kaldırılamamış ve kazı burada 43.17 m. kotunda bırakılmıştır. Çalışmalar esnasında 45.18 m. ve 43.60 m. kotları arasında yoğun miktarda muhtelif seramik, kiremit, tuğla parçaları görülürken, 43,60 m. ile 42,62 m. kotları arasında ise arkeolojik materyallerin azaldığı gözlemlenmiştir.

Kazı çalışmaları sırasında geç dönem yapılaşma izleri olan ve belli bir düzen göstermeyen bazalttan moloz taş sıraları açığa çıkmıştır. Düzensiz plan veremeyen taş sıraları belgelenerek genel vaziyet planına işlenmiş, caddenin mimari dokusunu açığa çıkarmak amacıyla belgelenmesinin ardından kaldırılmıştır. Geç dönem duvarında devşirme olarak kullanılmış, kaliteli kireç taşından, üst ve alt kısımları kırık ve eksik iki adet sütun tamburu ve bir adet kırık Korinth düzeninde sütun başlığı açığa çıkmıştır. 44.48 m. kotunda düzensiz daire formlu pişmiş topraktan oldukça tahrip olmuş bir işlik/hazne tespit edilmiştir. Haznenin içinde toprağın çıkartılması esnasında herhangi bir buluntuya ya da yanık toprak/kül izine rastlanmamıştır. Cadde kuzey tarafında dolgunun üzerinde 44,41 m. kotunda kuzey güney doğrultulu 3 adet pişmiş toprak künk açığa çıkmıştır. 44.53 m. kotunda bazalttan bir sütunçe parçası, dolgu toprağın kaldırılması sırasında, üst ve alt kotları 43.17-42.71 m.de Korinth düzeninde bir sütun başlığı parçası açığa çıkmıştır. Sütunlu caddenin kuzey tarafında cadde ve sütunlu galerinin üzerine denk gelen kısımdaki bu dolgu toprak üzerinde 44,06 m. üst kotunda konsollu bir sütun tamburu açığa çıkmıştır. Caddenin kuzeydoğusunda ise iki adet yivsiz sütun tamburu bulunmuştur. Alt ve üst kotları 43.56 m.-43.07 m. olan boyundan kulplu bir *pithos* ele geçirilmiştir (Resim: 3). *Pithos* çift kulplu olup küresel gövdelidir ve dibi düzdür. Boyun kısmında oluk bezeme bulunmaktadır. *Pithos*un batısında bir işlik /hazne tespit edilmiştir. İşlik /hazne içerisinde yoğun miktarda kiremit parçaları ve yanık toprak/kül görülmüştür. Haznenin batı kısmında yaklaşık 3-4 cm.lik bir delik mevcuttur. Cadde tabanı üzerindeki dolgunun üzerinde polygonal bazalt taşlardan geç dönemlerde oluşturulmuş bir döşemeye rastlanılmıştır. Bu döşemenin üst kotu 43.90 m. ile 43.66 m. arasında değişmektedir. Sütunlu Cadde'nin üzerindeki toprak dolguya oturan Sütunlu Cadde dokusunu açığa çıkarmak adına döşeme belgelenip kaldırılmıştır.

Sütunlu Cadde'nin kuzey tarafında 44 m. kotunda dolgu üzerine oturan iki parçaya ayrılmış, tahıl öğütme amaçlı değirmen taşı ya da zeytinyağı üretiminde kullanılan baskı/ezgi taşı olarak tanımlanan bazalttan bir değirmen taşı iki parça halinde ele geçirilmiştir. Değirmen taşının üzerinde kenarından merkeze doğru uzanan düzensiz yivler görünmektedir. Yine bu alanda hemen üzerinde bir Korinth sütun başlığı parçası ele geçirilmiştir.

F10.4/I-II ve F11.1/I-II plan karelerinde 43.80 m. kotunda başlayan dolgu toprağın kaldırılmasına yönelik kazı çalışması ile önceki kazı dönemlerinde belirlediğimiz kullanım ve inşa evresini en altta A, onun üzerinde b, c ve D evreleri/katları olarak tanımlamıştık. Cadde tabanı üzerindeki B evresi/katmanı olarak adlandırılan dolgu toprak kaldırılmış ve cadde tabanına ulaşılmıştır. Güneyde ise *stylobat* düzlemi üzerindeki A mimari evresi ve B mimari evresi olarak tanımlanan toprak dolgu kaldırılarak sütunlu caddenin orijinal taban kaplamalarına

ulaşılmıştır. Cadde tabanının taş kaplamalarının kotunun güneyden kuzeye doğru yükseldiği gözlemlenmiştir. Sütunlu Cadde üzerine devrildiği gibi bulunan 2 adet sütun tamburu ve 1 adet öğütme taşı açığa çıkartılmıştır. Sütun tamburları bulundukları durumları ile genel vaziyet planına işlenmiş, her birine bir kazı buluntu numarası verilerek belgelenmiş, koruma tedbirleri alınarak yerinde bırakılmıştır.

Sütunlu caddenin kuzey tarafında F10 ve F11 plankareleri içinde toprak dolgu kaldırılmasıyla, düzensiz duvarların oturduğu dolgu kaldırılmış, altında olması gereken *stylobat* blokların kesintiye uğradıkları tespit edilmişti. Kazı çalışması, yoğun toprak dolgunun daha sonra kaldırılmasına karar verilerek sonlandırılmış, kuzey tretuvar ve cadde tabanının kuzey sınırlarını açığa çıkarmak amacıyla kazı doğuya doğru devam etmişti. F11.1-2/II plankaresinde caddenin kuzey sınırı ve kuzey tretuvar açığa çıkarılmış, tretuvar taşlarının kuzeye doğru 90° açıda köşe oluşturarak döndüğü tespit edilmiştir. Cadde tabanının da aynı şekilde kuzeye doğru devam ettiği açığa çıkarılmıştır. Kuzey-güney caddesi adını verdiğimiz bu cadde yaklaşık 2 m. kadar kazılmış ve burada kazı sonlandırılmıştır. Roma kent planlamasında *Cardo Maximus* ya da kısaca *Cardo* olarak isimlendirilen kuzey-güney caddesinin, doğu tarafında cadde sınırını oluşturan tretuvarı ortaya çıkmıştır. Buna göre kuzey-güney caddesinin genişliğinin 10 m. olduğu anlaşılmıştır. Kuzey güney caddesi, 8,40 m. genişliğindeki doğu-batı uzantılı caddeden daha geniştir. Kuzey-güney caddesi tiyatro yönünde uzanan muhtemelen kentin en önemli caddesi olmalıdır. Tespit edilen kuzey-güney uzantılı *Cardo maximus* sokak/caddede merkezden yanlara eğimli cadde düzenlemesi yani cadde düzleminde *curvatura* uygulanmış olup orta kısmından kot (42,70 m.) kenarlara (42,43 m.) doğru kot farkı görülmektedir (Resim: 4).

2020 yılı Sütunlu Cadde çalışmaları 2017-2019 yıllarında gerçekleştirilen çalışmalarının devamı niteliğindedir. Toprak yüzeyindeki kalıntılardan doğu-batı yönünde yaklaşık 500 m. uzanımı görülen, kazı çalışmaları ile 80 m.lik kısmı kazılarak açığa çıkan Sütunlu Cadde'nin doğu yönünde devamını açığa çıkarmaya yönelik yürütüldü. Cadde tabanı üzerindeki dolgunun kaldırılmasına yönelik olarak önceki kazı döneminde tespit edilen A, B, C, ve D evreleri burada da taban üzerindeki dolgunun 44.9 m.-42.57 m. kotları arasındaki toprak kesitinde de gözlemlenmiştir.[3] Kazı çalışmaları sırasında hem güney portik hem de cadde alanında gerçekleşen kazı çalışmalarında 2019 yılı çalışmaları dâhil olmak üzere bağlantısız, bazalt taşından bağlayıcı öğe olarak balçık kullanılmış duvar kalıntıları tespit edilmiştir. Bağlantısız tek taş sıralı duvar kalıntıları fotoğraf ve mimari belgelemenin ardından cadde tabanına ulaşmak ve güney portik tabanını açığa çıkarmak üzere toprak dolgu ile birlikte kaldırılmıştır.

Doğu batı uzantılı çift sıra bazalt taştan duvar kalıntısının batı kısmında devşirme olarak kullanılmış kaba kireç taşından, yüzeyi tıraşlanmamış sütun gövdesi parçası bulunmuştur. Burada doğrudan toprak dolgu üzerine oturan, bazalt kırık taşlarla inşa edilmiş olan duvarın tek sıra taş dizisi mevcut duvar kalıntısı daha açığa çıkmıştır. Doğu-batı uzantılı tek sıra kaba

3 Pamir-Kara 2017.

yonu taşlar ve balçıkla inşa edilmiştir. Bu duvar kalıntısının altında ve çevresinde 43,36 m. üst kotunda yanık tabaka tespit edilmiştir. Sütunlu Cadde'nin stratigrafisinde yangın tabakası B evresinin sonlandığı süreci yansıtmaktadır. C evresinin ise bu tabakanın üzerindeki inşa ve kullanım evresi olmalıdır. Toprak dolguya oturan, kuzey-güney yönde bazalt taşlardan oluşan taş sırası içinde iyi kalite kireç taşından devşirme olarak kullanılmış tiyatro/*odeon* koltuğuna ait kırık parça ve bir kısmı toprak üstünde görülen *ex-situ* kırık sütun gövde parçası ele geçirilmiştir. Sütun gövdesinin ölçüleri, sütunlu caddede ortaya çıkan sütun gövdelerinin çap ölçüleri ile örtüşmekte olup sütunlu caddenin kullanım dışı kalmasının ardından cadde üzerinde mekânın duvarında kullanılmıştır. Bu duvar alandaki yapılaşma evresi olan C evresine aittir.

2019 yılı çalışmalarında caddenin taş kaplı tabanı üzerine yerleştirilmiş kuzey-güney uzantılı toplam 5 adet künk sırası tespit edilmişti. Bu künk sıraları üzerinde belgeleme çalışması yapılarak bu yıl daha ayrıntılı değerlendirilmiştir. Pişmiş toprak künk sıraları batıdan doğuya doğru uzanmakta olup çapları 19-25 cm. arasında değişmekte uzunlukları ise 29-37 cm. arasında değişen tiptedir. 2020 yılı çalışmalarında bir gurup künk sıralarının kuzeye, diğer gurup künk sırası ise hem kuzeye hem de güneye doğru devamı açığa çıkarıldı. 2020 yılı çalışmaları sonucunda kuzeye uzanan caddenin genişliğine ulaşılmış olup kuzey tretuvardan güney tretuvara kadar olan toplam genişliği 14,80 m. olarak ölçülmüştür. Cadde kaplama taşlarının üzerinden geçirilen bu künk sıraları caddenin kullanım dışı kalmasının ardından buraya yerleştirilmiş ve C evresi inşa faaliyetinden daha öncesine yani B evresi kullanım ve inşa evresine ait olmalıdır.

2019-2020 yılı sütunlu cadde kazılarında ele geçirilen sikke buluntularının en erkeni Roma İmparatorluk Dönemine (M.S. 307-337) ait I. Constantinus bronz sikkesi olup en geç sikke ise Kilikya/Ermeni Krallığı'na ait I. Heteoum sikkeleridir. Sikkeler dışında Sütunlu Cadde'de taş, metal, cam, kemik ve pişmiş toprak buluntular ele geçirilmiştir. 2019 yılı Sütunlu Cadde kazılarında, ele geçirilen seramiklerin yoğunluğu Geç Hellenistik "kırmızı astarlı doğu sigillata A" grubuna ait kâse, sığ tabak, çanak, ayaklı tabak, kandil ve Ortaçağa ait sırlı ve sırsız çeşitli kap parçaları ve kandil parçaları ele geçirilmiştir. 2020 yılı Sütunlu Cadde kazılarında ele geçirilmiş olan taş, metal, cam, kemik ve pişmiş toprak buluntuların ön değerlendirmesi yapıldığında günlük ihtiyaca yönelik pek çok farklı nitelikte materyalin farklı tabakalarda birbirini tekrar ettiği gözlemlenmiştir.

2. MOZAİK DÖŞEMELİ SÜTUNLU GALERİ

Sütunlu caddenin güneyinde uzanan sütunlu galeri *güney stoa/porticus* alanı 2017-2019 yılları arasında kazılmış ve 'Aylar Mozaiği' olarak tanımlanan ve her bir panelinde bir ay ve o ayın ait olduğu burç personifikasyonu (şahıslandırma) içeren ve bir ithaf yazıtının olduğu toplam altı panelden oluşan mozaik döşeme açığa çıkarılmıştı. Mozaik tabanın genişliği Sütunlu Cadde'nin güneyine bitişen dış kenardan itibaren 6.60 m. olup oldukça geniş bir galeri görünümündedir. 2018 yılı çalışmalarında doğu-batı yönünde 6.60 m. genişliğinde kuzey-gü-

ney yönünde 10,5 m. uzunluğunda tek panelden oluşan ve çevresi geometrik bordürle sınırlandırılmış dikdörtgen çerçeve içinde iki figüratif madalyon ile 8 satırlık Grekçe yazılmış ithaf yazısın bulunduğu, sütunlu galerinin VI. paneli açığa çıkarılarak belgelenmiş ve koruma altına alınmıştı.[4]

2020 kazı çalışmalarında, ithaf yazıtlı mozaik tabanın doğuya doğru devamını saptamak amacıyla kazı çalışması yapılması gerçekleştirilmiştir. G11.1-2/IV plan karelerinde yaklaşık 10 m.x6.70 m. alanda çalışmalar yürütülmüştür. G11 plankaresinde mozaik tabanı kaplayan 43.40 m. kotundaki toprak dolgu zemin üzerine oturan kırık, kaba yonu kireç taşı ve bazalt taşlardan doğu-batı yönlü duvar kalıntıları açığa çıkmıştır. Tek sırası koruna gelen ve büyük yıkım geçirdiği için mimari bütünlük vermeyen duvar parçaları bağlantısız duvarlardır. Bu duvarlar mozaik tabanın üzerindeki ince toprak katmanı üzerine oturmakta olup, mozaik döşemeli sütunlu galerinin kullanım dışına çıkmasından sonra sonraki evre yani B evresine aittir. Bu duvar kalıntıları genel vaziyet planı ve mimari analiz planına işlendikten ve belgeleme çalışması yapılmasının ardından kaldırılmıştır. Bu inşa ve yerleşim evresine ait mozaik taban üzerine oturtulmuş *pithos* dibi ve hemen yakınında 43,09 m. kotuna oturan devşirme kullanılmış korinth sütun başlığı parçası açığa çıkmıştır (Resim: 5). Kazı alanının güneydoğu köşesinde G11.2/IV ile G11.2/III plankarelerinin kesiştiği yerde 43,53 m. üst kotunda dağılmış basit mezar düzenlemesine ait dağınık taşlar, ve insan iskelet parçaları açığa çıkmıştır. Bu mezar, *odeion* da Sütunlu Cadde'de ortaya çıkan mezarların gösterdiği gibi alanın bir dönem tamamen mezarlığa dönüştüğüne işaret etmektedir.

2020 yılı kazı çalışmalarında G11.2/III-IV plan karelerinde yapılan dolgu toprağın kaldırılması çalışmaları sonucunda 43.18-43.00 m. kotları arasında uzunluğu 8.30 m. genişliği 7.10 m. ölçülerinde olan mozaik taban açığa çıkartılmıştır. Mozaik tabanı delerek oturtulmuş geç dönem yapılaşmasına ait bir *pithos* dibi ve taban üzerindeki kireç katmanı tabandaki tahribatları geç dönem yapılaşmasının tahribatlarını göstermektedir. Mozaiğin sağlam olarak ele geçirilen kısmına göre; mozaik taban, 2 ana panelden oluşmaktadır. Paneller, motiflerin dizilimi ve devamlılığından dolayı 2 ana panele ayrılmıştır. Bu panellerden "I. Ana Panel" olarak adlandırılan panel; mozaiğin güneybatısına denk gelen yazıtı ve çeşitli geometrik motiflerden oluşan motif sıralarını içermektedir. Diğer panel ise "II. Ana Panel" olarak adlandırılmıştır ve kendi içerisinde 4 ayrı geometrik motifler içeren 4 adet panele ayrılmıştır. İki siyah *tessera* sırasından oluşan şerit motifi kullanılarak birbirinden ayrılan bu paneller, balık pulu[5] ve köşe noktaları üzerinde duran ve aralarında kum saatleri oluşturacak şekilde uç, uca yerleştirilmiş, karelerden oluşan motifi içerir.[6] Genel olarak bakıldığında ise mozaik geometrik temalıdır (Resim: 6).

4 Pamir-Yastı 2020, 375-379.

5 Le Décor I, Pl. 215b: "Konturları tek *tessera* sırası ile işlenmiş, yan yana yerleştirilmiş balık pulları deseni" olarak açıklanan motifin Epiphaneia antik kenti örneğinde; pulların konturları 4 *tessera* sırasıyla çevrelenmiştir ve pulların içinde stilize bitkisel bir motif yer almaktadır.

6 Le Décor I, Pl.15d.

Mozaiğin güneybatısında 0.61 m.x3.53 m. ölçülerindeki *tabula ansata* içerisinde dört satırlı Grekçe yazıt yer almaktadır (Resim: 7). Korunagelen kısımlarına göre yazıt, Geç Antik Çağ harf karakterini yansıtan eski Grekçe büyük harflerle yazılmış transkripsiyonu ile muhtemel harflerle tamamlanması aşağıdaki gibidir.

ΕΝΘΑΔΕΤΗΣΑ̣ΓΑΘΗΣΒΟΥΛΗΣΕΠΙ̣ΤΟ[---]

ΠΑΤΡΙΔΙΤΗΝΨΗΦΙΔΑΠΟΡΕΝΘΡΕΠ[---]

ΕΥΞΑΜΕΝΟΣΚΑΙΠΑΙΔΑΣΑΜΕΙΝΟ[---]

Ε̣Π̣Α̣ΗΡΩΘ[. . . .]ΡΓ̣Ο̣ΝΜΠΕΡΙΤΙΩΙΝΔςΙΓΕ[---]

Yazıtın ilk çevirisi ve yorumuna göre[7] kentli (Epiphaneia'lı) bir yurttaşın kendi şehri için bir mozaik yaptırarak kente bunu armağan ettiği anlatılmaktadır. Kentlinin bu mozaiği görevinin 13… ünde (muhtemelen görevinin 13. yılında veya bir tarihin eksik olan kısımları ile 13. de), Aralık ayında bu işin tamamlandığı ve kente bağışladığı anlatılır. Kireç ocağının bulunduğu kısımda yaptıran kişinin kimliği ve ne zaman yaptırıldığı tahrip olduğundan, yazıt ancak yoruma dayalı olarak tarihlendirilerek, yorumlanabilir. Buna göre yazıt en erken 4. yüzyılın ikinci çeyreğinden sonrasına ait olmalıdır.

Güney sütunlu galeri kazı çalışmalarında, mozaik taban üzerinden az sayıda cam, metal, sikke ve seramik bulunlar ele geçmiştir. 43.10 m. kotunda mozaik taban üzerinde Ortaçağ Ermeni Krallığına ait sikke, Geç Roma Dönemi ve Ortaçağa ait sırlı ve sırsız çeşitli seramik kap parçaları ele geçirilmiştir. Mozaik taban üzerindeki dolgunun karıştığı görülmüş, aynı tabakada roma dönemi ve ortaçağ buluntuları bir arada ele geçmiştir.

3. BOULEUTERİON/ODEİON

Bouleuterion/odeion, Sütunlu caddenin kuzey kenarına paralel uzanmaktadır (Plan: 3, Resim: 8). Tiyatro ise bu yapının güneybatısında yer almaktadır. Yapının kazı çalışmaları 2013-2017 yılları arasında büyük ölçüde yapılmış, 2014 yılında *kerkides* yan bloğunun ön yüzünde ortaya çıkarılan yazıta göre de yapının M.S. 1.-2. yy.a ait olduğu ileri sürülmüştü.[8] Çalışmalarda yapının Abbasi Döneminde farklı amaçla işlevi belirsiz mekânlar olarak kullanılmış olduğu, bu katmanın altında bulunun mezarlar ile mezarlık alanına dönüştüğü anlaşılmış, onun da altında *odeion-bouleuterion*un oturma sıraları *in-situ* durumda ortaya çıkarılmıştı.

Yapı genel planı itibariyle yarım daire planlı toplam altı basamaklı oturma sırası (*cavea*sı), oturma sırası ile yapının dış duvar arasında, yapının merkezine bağlanan kesme blok taşlardan oluşturulmuş beşik tonozlu geçite (*parados*) sahiptir. Yapıyı yarım daire şeklinde kuşatan dış dış duvarı içte *opus caementicium* dışta ise kesme blok taşlar kullanılarak *opus*

7 Yazıtın ilk çevirisi ve yorumu Prof. Dr. C. Saliou tarafından yapılmıştır.

8 Çelik 2017.

quadratum işçiliğinde inşa edilmiştir. Dış ve iç yüzündeki blok taşların arasında çimento ve moloz duvar dolgusu vardır. Yapının kuzey doğu ve güney doğusunda tonozlu geçitler ile yarım dairenin, sahnenin arka duvarına bitiştiği kısımda orkestra düzlüğüne bağlanan doğu ve batı kapı girişleri vardır. Yapının üstünün yarım kubbe ile örtülü olduğu düşünülmektedir. Kubbe *opus caementicium* tekniğinde oluşturulmuştur. Yapı yarım daire veren *cavea*sı güneyde düz duvar ile sınırlandırılmış bir sahneye bakmaktadır. Genel hatları ile kare bir alan içine yerleştirilmiş içte yarım daire planlı ve yarım kubbe örtülü bir yapıdır.

2019 yılı çalışmaları E10.2-3/I-II plankarelerinde yürütülen kazı ve mezar kazısı olarak yürütülmüştür. Çevre temizliğinin ardından kısmen açığa çıkarılmış doğu *parados* ve *cavea analemma* duvarı arasındaki koridoru açığa çıkarmak amacıyla E10.2-3/I-II plankarelerinde kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Kazı çalışmalarına başlamadan önce *bouleuterion/ odeion* içinde ve çevresinde dağınık halde duran mimari taşlar belgelenmiş ve yapının kuzey doğusuna taşınarak koruma altına alınmıştır.

Kazı çalışmaları kapsamında doğu *parados*un tamamı açığa çıkarılmış, *cavea* ile yapının dış çeper/*analemma* duvarı arasındaki koridorda ise 2017 yılı öncesinde çıkan ve kısmen korunagelmiş taş sırasına kadar olan yaklaşık 10 m.lik dolgu kaldırılmıştır. Tam korunamayan taş sırası doğu-batı uzantılı taş sırasının *odeion/bouleuterion*un orijinal mimarisi ile ilişkili olmadığı görülmüş ve belgelenmesinin ardından kaldırılmıştır.

Dolgu kaldırılması sırasında mezarlara rastlanılmış olması nedeniyle öncelikli olarak bulunan mezarların açığa çıkarılması şeklinde kazı devam etmiştir. Yapının kuzeydoğu tonozlu girişinin batısındaki dolgu kaldırılırken daha sonraki dönemlerde tahrip edilmiş *cavea*nın son basamağına ait taş sırası (6. basamak) 44.77 m. kotunda tespit edilmiştir. Yapının *analemma* duvarı ile *cavea* duvarına bağlanan geç dönem duvarın mevcudiyeti ve buradaki dolgunun yapının statiği ile ilişkili olabileceği öngörüsü ile buradaki dolgu kaldırma çalışmaları, önlemlerin alınarak kazının sürdürülebilmesi amacıyla sonraki çalışma dönemlerine bırakılmıştır.

*Odeion*da açığa çıkan mezarlar Araş. Gör. Ali Rıza Can tarafından yapılmıştır. Taş sırasının güney kısmında toplu bir şekilde toplam 6 birey tespit edilmiş, ancak hiçbir mezar bulgusuna rastlanılmamıştır. Bu iskeletlerin toprağa düzgün bir şekilde konulmamış olması, herhangi bir mezar düzenlemesi yapılmayıp, toprağa aceleyle gömülmüş olduklarını göstermektedir Mezarlar bulundukları konum ve tabaka itibarıyla M.S. 7-11. yy.lar arasına tarihlendirilebilirler. *Cavea* ile *analemma* duvarı arasında kalan dolguda da toplam 13 bireye ait mezar açığa çıkarılmıştır. İskeletlerin bir kısmı dağılmış biçimde bulunmuş olup, bazı mezarlar aynı tipte gömü geleneğini göstermektedir. 7 adet mezarın içindeki iskeletler çok dağınık şekilde bulunmuş (düzensiz gömü de denebilir) olup, burasının adeta bir toplu mezar olduklarını düşündürtmektedir.

2019 -2020 yılı Epiphaneia Antik Kenti *odeion/bouleuterion* kazı çalışmalarında, az sayıda cam, metal, kemik, taş, sikke ve seramik bulunlar ele geçirilmiştir. Ele geçirilen sikkeler arasında okunan ve tarihlendirilen sikke yüzey dolgusundan Kilikya/Ermeni Krallığı, I.

Hetoum'a (1226-1270) ait bronz sikke bulunmaktadır. Bununla beraber Geç Roma Dönemine ait taş ve kemik buluntular ele geçirilmiştir. Seramik buluntular arasında konik kürevi gövdeli kaplar M.S. 11. ve 14. yy.lara tarihlendirilmekte ancak 7. ve 8. yy.lara kadar inmektedir. Aynı dolgudan ele geçirilen bir diğer pişmiş toprak buluntu ise Ortaçağa ait badem formlu, alçak kaideli, mahmuz kulplu kandildir. *Odeion/bouleuterion* kazı çalışmalarında ele geçirilen buluntuların karışık dolgu topraktan geldiği Geç Roma ve Ortaçağa kadar ait buluntular olduğu görülmektedir. *Odeion/bouleuterion*un kullanım dışı kalmasının ardından Ortaçağa kadar farklı işlevlerle kullanım gördüğü anlaşılmıştır.

4. TAPINAK/BAZİLİKA

Tapınak, Sütunlu Cadde'nin doğuya doğru uzantısının 80 m. güneybatısında olup 2017 yılı çalışmaları esnasında izinsiz kazı faaliyeti sonucunda tespit edilmiş, dikdörtgen planlı ve doğu-batı aksı üzerinde 32,78 m.x23,90 m. ölçülerindedir. 2019 yılı kazı çalışması yapının iç kısmında 31,39 m.x22,57 m.lik, yaklaşık 678 m²'lik alanda yürütülmüştür (Plan: 4, Resim: 9). 2019-2020 yılı tapınak çalışmaları yapının iç kısmındaki toprak dolgunun kaldırılarak iç mekân düzenlemesini açığa çıkarmak, yapının çevresindeki dolgu ve mezarların kaldırılmasına yönelik planlanmıştır.

Tapınağın güneybatı iç kısmında ortaya çıkan halı deseni stilinde işlenmiş mozaik tabanın açığa çıkarılması ve toprak dolgu ile kaplı yapının iç kısmındaki dolgunun kaldırılmasına yönelik yürütülmüştür. Kazı çalışmaları güneybatı *toichobat* bloklarının iç kısmında 43.70 m. kotundaki mozaik tabanın kuzeyine doğru 44,40 m.-43.70 m. kotları arasında gerçekleştirilmiştir. Alanın içine tarım yapmak amaçlı doldurulan yoğun kiremit az miktarda mermer döşeme parçaları ile seramik parçalarından oluşan dolgu toprak ortalama 1 m. yüksekliğindedir.

Yakın zamana kadar tarım yapıldığı sertleşmiş dolgunun tümünün kaldırılmasıyla iç kısımdaki mimariye tanımlamak mümkün olmuştur. Yapının iç kısmı da mezarlık olarak kullanılmış olması nedeniyle yoğun tahribat geçirmiş olup bazı yerlerde mozaik taban kalıntıları ve mermer döşeme kalıntıları açığa çıkarılmıştır. Yapının iç kısmında doğu batı doğrultusunda birbirine paralel iki sıra halinde belli aralıklarla yerleştirilmiş dörtgen prizmatik kaideler açığa çıkmıştır. Yapının doğu kısmında devşirme malzemeler yapılmış dörtgen düzenleme vardır.

Yapı bu hali ile doğu batı yönünde uzanan üç *nef*li, doğuda tarafta orta *nef* genişliğinde dörtgen bir düzenleme göstermektedir. Tapınağın temelleri korunarak, farklı bir planlama ile değiştirildiği üç *nef*li bazilikal planlı bir kiliseye dönüştürüldüğü anlaşılmıştır. 2020 yılı çalışmalarında yapının doğu kısmındaki dolgu toprak kaldırılmış ve apsisi ortaya çıkarılmıştır (Resim: 10). Kazının detaylı ilk sonuçlarına göre:

Tapınağın orta kısmına doğru, güney duvara bitişen ve kuzeye doğru çift sıra bazalt taşlardan oluşan kuzey güney yönlü duvar kalıntısı açığa çıkarılmıştır. Duvar 0.70 m. genişliğinde olup güneyden itibaren 10.40 m. kesintisiz devam etmekte daha sonra kesilerek kuzey duvara bitişmektedir. Bu duvar içinde biri çok tahrip olmuş bir sütun gövdesi, diğeri Korinth

düzeninde bir sütun başlığı olmak üzere iki mimari parça devşirme olarak kullanılmıştır. Duvarın doğu yüzüne bitişen ve orta *nef* üzerinde 3.45 m.x0.95 m.lik alanda pişmiş toprak tuğla kaplamalı taban parçası açığa çıkarılmıştır. Bu tuğla tabanın, *nef*leri kesen, geç dönem kuzey güney duvarı ile bağlantılı bir düzenleme ile ilişkili olabileceği düşünülmektedir.

Yapının iç kısmında1.80 m. aralıklarla yerleştirilmiş kuzeyde 8 ve güneyde 10'ar adet doğu – batı doğrultulu 80x80 m. ölçülerindeki kireç taşı dikdörtgen formlu *in-situ* kaideler açığa çıkarılmıştır. Toplam 18 kaide korunagelmiş olup bazı kaideler üzerine eski Yunanca harfler kazınmıştır. Bir kısmında da zıvana delikleri, bazılarında ise harç izleri vardır. Bu kaideler yapının iç kısmını üç *nef*e ayırmıştır. Güney *nef* 5.10 m. kuzey *nef* 5 m. ve orta *nef* ise 9,55 m. genişliğinde, *nef* uzunluğu ise 25 m.dir. Güney ve kuzey *nef*lerde 43.70 m. ve 43.80 m. kotları arasında değişen alanın mezarlık olarak kullanılması nedeniyle tahribata uğramış geometrik desenli mozaik taban ile kaplı olduğu anlaşılmıştır. Tahrip olan mozaik tabanın *nucleus*una ait harç tabakasının kotu 43.73 m.dir.

Alandan dolgunun kaldırılması ile güney *nef*in batısında iki adet, bir tanesi ise kuzey *nef*in ortasında olmak üzere toplam üç sütun gövdesi parçası bulunmuştur. Bu sütun gövdesi parçalarının çapları 0,50 m.dir. *Nef*leri ayıran kaideler üzerindeki harç izlerinin dairesel formda olması kaidelerin bazıları üzerindeki 0,55 m. çapındaki harç izleri bu sütun gövdelerinin *nef*leri ayıran bir sütunlu galeri düzenlemesine ait olabileceğini düşündürmektedir.

Orta *nef* 9.55 m.x25 m. ölçülerinde olup batı tarafından ise 43.65 m. kotunda tahrip olmuş mermer taban döşeme açığa çıkarılmıştır. Orta *nef*in tabanı, alanın mezarlık olarak kullanılması sürecinde tahrip olduğundan taban kaplaması çok korunagelmiştir. Yine orta *nef*te mermer taban döşemeler ile aynı alanda açığa çıkmış kare formda 0,50 m.x0,45 m. boyutlarında, üzerinde kare formlu zıvana delikleri bulunan 5 adet blok taş dağının halde açığa çıkarılmıştır. Bu blok taşların yapının batı tarafında *nartex* gibi bir düzenleme ile ilişkili olabileceği düşünülmektedir.

Tapınağın iç kısmında doğuda, orta *nef* ile aynı doğrultuda, dikdörtgen formda üç cephesinde basamaklı girişi olan, devşirme olarak kullanılmış 80 cm. genişlikteki mermer profilli bloklardan oluşan platform benzeri bir düzenleme açığa çıkmıştır. Mekân içindeki bu düzenleme, dıştan dışa 11.50 m.x4,31 m. ölçülerine sahip, tapınağın devşirme malzemeleri ile inşa edilmiş bu iç mekan kilise mimarisinde görülen *bema* olarak tanımlanan mekândır. *Bema*nın doğu kenarında yoğun harç izleri doğuya doğru devamı açığa çıkmış olup yapının doğu cephesinin dışında bir apsis olabileceğini düşündürmektedir.

b. Tapınak Doğu Cephe kazısı

Yapının doğu cephesinde *bema* ve *templon* duvarının doğusunda olması muhtemel apsisi açığa çıkarmak amacıyla kazı yapılmıştır. Kazı çalışması sonucunda dıştan dışa 11 m. çapında apsis duvarları ile apsisin kuzey ve güney tarafında duvar kalıntıları açığa çıkarılmıştır (Resim: 10-11).

Kazı, b*ema*nın doğu duvara bitiştiği yerden itibaren, apsisin doğu uzanımının muhtemel başlangıç noktaları olacağı düşünülerek, yapının tam ortasına rastlayan ve içte *bema*yı karşılayan 13.50 m.x8 m.lik alanda başlatılmıştır. H12 ve I 12 plankarelerinin içinde kalan yerde yaklaşık 15 cm. yüzey toprağının kaldırılmasıyla 43.12 m. kotunda yarım daire planlı apsis kalıntısı ortaya çıkarılmıştır. Apsis birbirine paralel ve bitişik iki yarım daireden oluşan bir kalıntı görünümündedir. Dıştaki duvar (dış duvar) altta bazalt blok taşlar ve kireç harcı kullanılarak inşa edilmiştir. Bu duvarın kuzey dış yüzünde, apsis duvarı doğu duvardan 3.10 m. doğuya doğru ilerledikten sonra 30 cm. kesilerek bir köşeli bir çıkıntı oluşturulmuştur. Apsis duvarı üzerine oturduğu alttaki bazalt taşlardan inşa edilen temelden yaklaşık 35 cm. içe çekilerek bazalt ve harçla inşa edilerek yükseltilmiştir. Duvarın dış yüzünde yer yer 5 cm. kalınlığında pembe renkte ince taneli kireç harcı tabakası bulunmaktadır. Bu duvarın dıştan dışa çapı 11 m. duvar kalınlığı ise 1 m.dir.

Apsis duvarına bitişen ve yarım daire planlı ikinci duvar olan iç duvarı 44.17 m. kotunda korunagelmiştir. İç duvar moloz taş ve harçla inşa edilmiş olup duvarın sadece izi mevcuttur. İç duvar, dışta apsis dış duvarına içte ise merkezi alandaki yıkıntı ile sınırlanmakta, duvarın iç yüzü sıvalıdır. İç duvarın dıştan dışa çapı 9 m, duvar kalınlığı ise 1 m.-1.30 m. arasında değişmektedir. Apsis iç duvarı, apsisin içini kaplayan kiremit-tuğla parçaları, irili-ufaklı bazalt taşlardan ve yoğun kireçli harçlı yıkıntıya bitişmektedir. Bu moloz dolgulu ve harçlı doku apsisin merkezi tabanının temeline aittir. Üzerinde herhangi zemin kaplamasına ait eleman bulunamamıştır. İç duvarın yıkıntı ile birleşen iç kenar izleri, yıkıntı ile iç duvarın ayrı olduğunu göstermekte, bu duvarın kilise mimarisinde görülen bir basamak gibi apsisin dış duvarını kuşatan mimari eleman olduğuna işaret etmektedir. Bu da akla yaklaşık olarak 1 m. kalınlığında bir basamak gibi kilise mimarisinde görülen kutsal mekân oturma bankı olarak *synthronon* olup olmadığını getirmektedir.

Apsisin güney tarafında yaklaşık 20 cm. kalınlıkta modern tarım toprağı kaldırılmış ve hemen altından doğu-batı doğrultulu apsisin güney kenarına bitişen duvar açığa çıkarılmıştır. Duvar dış yüzü düzgün yonu bazalt blokların beyaz iri taneli taşçıklı kireç harçla bağlanması ile inşa edilmiştir. Bu duvar kilisenin doğu duvarındaki devşirme bloklara sonradan bitiştirilmiş, apsise bitişik olarak doğuya uzanmaktadır. Duvarın çevresi henüz kazılmamış olup bu duvar muhtemelen bir mekân ile bağlantılıdır.

Apsisin kuzeyinde, yapının kuzeydoğu köşesinde 43.81 m. kotunda 1 m. uzunluğunda ve 0.55 m. ölçülerinde doğu-batı bir doğrultulu duvar tespit edilmişti. Duvar, düzgün yonu bazalt taşlar ve beyaz iri taneli agregalı kireç harcı ile bağlanarak yapılmıştır. Duvar tahribat nedeniyle kesintilerle doğuya doğru uzanmaktadır. Bu duvarın daha önceki yıllarda ortaya çıkan ve bu duvara kuzeyden dik bitişen duvarla bağlantılı olabileceği, bu duvarların bir mekâna ait olduğu ve bunun da muhtemelen kilise mimarisinde apsisin kuzeyinde yer alan *pastophorion*[9] mekânlarından biri olan *prothesis*e[10] *ait* olabileceği düşünülmektedir.

9 Koch,2007:70.

10 Koch,2007:70.

Apsisin kuzey tarafında toprak dolgu içinde 3 adet mermer mimari öğe parçası tespit edilmiştir. Bu kırık halde ele geçirilen mermer plakaların üst yüzeyi profilli işlenmiş, alt yüzeyi ise kaba bırakılmıştır. Sözü edilen mimari parçalar, kilisenin iç mekân süslemesi ile ilgili muhtemelen *templon*[11] bölümü ile ilişkili mermer kaplama levhalarıdır. Yapının çevresinde yüzey buluntusu olan dikdörtgen ve kırık olan mermer mimari parçanın *templon* payesi olduğu düşünülmektedir.

2019-2020 yılı çalışmalarında yapının iç kısmında ve dış kısmında, toprak dolgu ve ortaya çıkan mezarların belgelenerek kaldırılmasının ardından, yapının iç ve dış kısmında tabanında mozaik döşeme, yapının iç kısmında iki sıra halinde uzanan 10 sütundan oluşan kemerli strüktüre sahip olan üç *nef* düzenlemesi, doğuda devşirme malzemeden *bema* uygulandığı ve en son 2020 yılı çalışmalarında ortaya çıkan merkezi *nef*i ve *bema*yı sınırlandıran apsis düzenlemesi açığa çıkmış olup bu yapının bazilikal planlı bir kilise olduğu anlaşılmıştır. Yapı, tapınak mimarisine ait malzemesinin devşirme olarak kullanılması ve yeni mimari unsurlar eklenerek büyük boyutlu bazilikal planlı kiliseye dönüştürülmüştür. Kilise arkeolojik verilerin ilk değerlendirme sonuçlarına göre M.S. 5. yy. ile M.S. 9. yy. arasında kullanım görmüştür.

Alanda 2019 yılı kazı çalışmalarında yapının iç kısmındaki dolgunun kaldırılması sırasında toplam 35 adet basit toprak gömü şeklinde doğu-batı doğrultulu mezar açığa çıkarılmıştır. Mezarlar yapının mozaik ve mermer tabanı tahrip ederek oluşturulmuşlardır. Mezar buluntularına göre Ortaçağda yapı mezarlık haline dönüşmüştür. 2020 yılı kazılarında yapının kuzey duvarının dışında ki 13 adet mezar belgelemenin ardından kaldırılmıştır.

2019-2020 yılı tapınak /bazilikal kilise kazı çalışmalarında ele geçirilen sikkeler arasında en erken sikkenin Hellenistik Döneme ait bakır sikke olduğu en geç sikkenin Bizans Dönemi, Theodora (M.S.1055-1056) sikkesi olduğu görülmüştür. Sikke buluntuların yanı sıra Geç Roma ve Bizans Dönemine ait metal, kemik, taş buluntular ele geçirilmiştir. Çoğunluğu Erken Bizans ve Ortaçağ İslami Döneme ait cam buluntular ele geçirilmiş, az sayıda kalıba döküm tekniğinde yapılmış M.Ö. 1-M.S. 1. yy. arasına tarihlenen kap parçaları tanımlanmıştır. Seramik malzeme sütunlu cadde de olduğu gibi özellikle Geç Roma ve sonrasına ait olduğu düşünülen günlük kullanım kapları, pişirme kapları, depolama kapları (*amphora*lar) ait ağız, dip, kulp, gövde parçaları en yoğun buluntu gurubunu oluşturur. Bunlardan Abbasi Dönemine ait sırlı ve sırsız çeşitli seramik kap parçaları (tabak, kâse, kandil, testi, *pithos*) gibi çeşitli kaplara ait parçaları dikkat çekici yoğunluktadır.

SEÇİLMİŞ BİBLOGRAFYA

Çelik, Ö., (2018). "Erzin-İssos (Epiphaneia) Antik Kent Kazısı", *39. Kazı Sonuçları Toplantısı* 2. Cilt, 89-110.

Balmelle, C. v.d. (1985). *Le Decor Geometrique de la Mosaique Romaine I. Repertoire Graphique et Descriptif Descompositions Lineaires et Isotropes*. Paris: Picard.

11 Koch, 2007:73.

Balmelle, C. v.d. (2002). *Le Decor Geometrique de la Mosaique Romaine II, Repertoire Graphique et Descriptifdes Decors Centres*. Paris, Picard.

Heberday R., A. Wilhelm (1896). *Reisen in Kilikien*, Denkschriften 44:VI, Wien.

Işıklıkaya, I. (2010), Perge *Mozaikleri: Macellum. Güney Hamam ve Geç Dönem Meydanı Doğu Portiği.* İÜ,Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul.

Koch, G. (2007). *Erken Hıristiyanlık Sanatı*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

Pamir, H., D. Kara (2019). " Epiphaneia (Erzin) 2017 Kazısı", *40. Kazı Sonuçları Toplantısı* 2.Cilt, 317-338.

Pamir, H., N. Yastı 2019." Epiphaneia (Erzin) 2018 Yılı İlk Sonuçları, *41. Kazı Sonuçları Toplantısı* Cilt 2, 371-394,

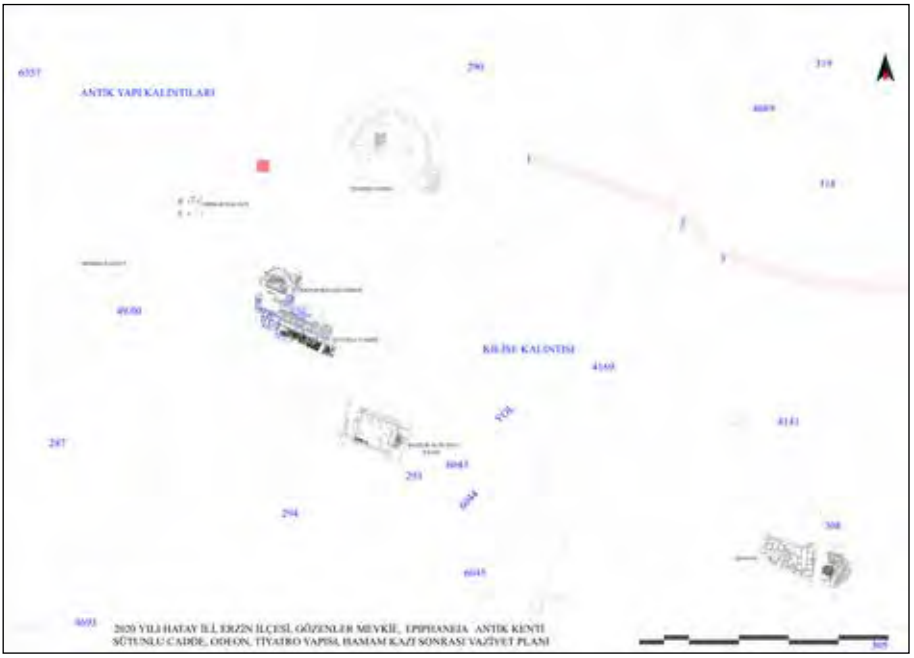

Plan 1: 2020 yılı Hatay İli Erzin İlçesi Gözeneler Mevkii, Epiphaneia antik kenti genel vaziyet planı.

Plan 2: 2020 yılı Sütunlu Cadde planı.

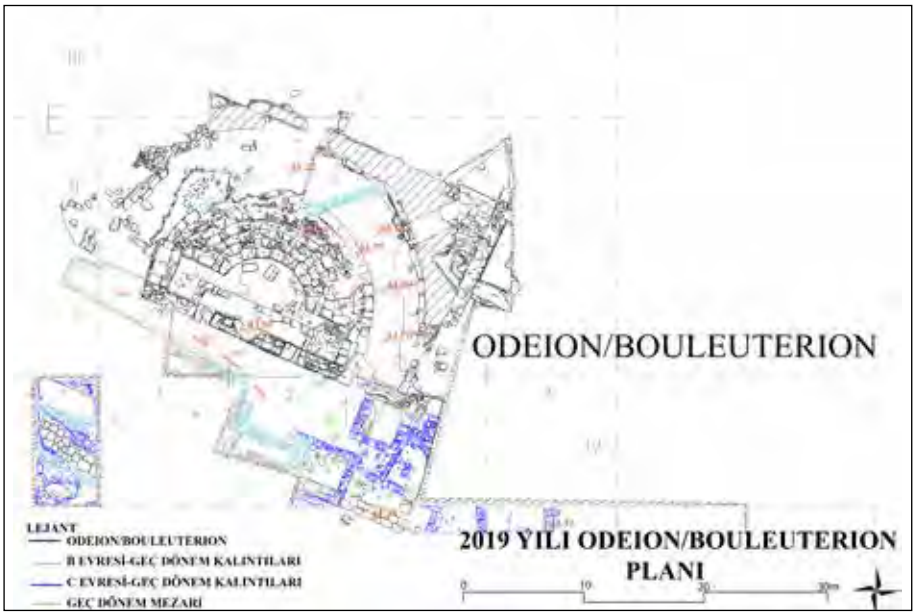

Plan 3: 2019 yılı *odeion/ bouleuterion* planı.

Plan 4: 2020 yılı bazilikal planlı kilise planı.

Resim 1: Sütunlu Cadde 2019 yılı hava fotoğrafı.

Resim 2: Sütunlu Cadde 2020 yılı hava fotoğrafı.

Resim 3: Sütunlu Caddede ele geçirilen çift kulplu *pithos*.

Resim 4: I,II, III, IV, VI ve VI No.lu mozaik paneller ile *Cardo Maximus* ya da *Cardo* olarak isimlendirilen kuzey-güney doğrultulu caddeye doğudan bakış.

Resim 5: Mozaik taban üzerinden Korinth sütun başlığı parçası.

Resim 6: Sütunlu Cadde güney galeri 43.10 m. kotunda açığa çıkarılan mozaik tabanın havadan görünümü.

Resim 7: *Tabula ansata* içinde yer alan Grekçe ithaf yazıtı.

Resim 8: 2019 yılı *odeion- bouleuterion* doğu *cavea* ile *analemma* arasındaki koridor (*parados*) hava fotoğrafı

Resim 9: 2019 yılı tapınağın iç kısmındaki dolgu toprağın kaldırılmasıyla açığa çıkan *bema*, üç *nef*, kaide/payandalar ile 35 adet geç dönem mezarların havadan görünümü.

Resim 10: 2020 yılı bazilikal kilisenin doğusunda çalışılan alanın hava fotoğrafı.

Resim 11: 2020 yılı bazilikal kilise apsise ait hava fotoğrafı.

DARA (ANASTASİOPOLİS) KAZI, RESTORASYON VE KONSERVASYON ÇALIŞMALARI 2020

Hüseyin METİN*

Abdulhadi DURUKAN

Dara (Anastasiopolis), Mardin'in 30km. güneydoğusunda, Nusaybin'in 18km. kuzeybatısında ve Suriye'deki Amuda kentinin 7km. kuzeyinde yer alır. Coğrafi olarak, Mezopotamya Ovası'nın kuzeyindeki Tur Abdin Dağları'nın güney eteğinde ve ovaya hâkim bir konumdadır (Resim: 1).

Dara, M.Ö. 3. yy. ortalarından M.Ö. 1. yy.a kadar Parth ve Seleukos krallıkları arasında el değiştirmiştir. M.S. 6. yy. başlarında küçük bir yerleşim olan Dara, Bizans İmparatoru Anastasius (M.S. 491-518) tarafından garnizon kent olarak seçilmiş ve kentte 503-507 yıllarında inşa faaliyetleri yürütülmüştür. Anastasius kurduğu kente adını vermiş (Anastasiopolis) ve Dara'yı Mezopotamya Bölgesi'nin idari ve askeri merkez üssü haline getirmiştir. Anastasius Döneminde (M.S. 491-518), küçük bir köy yerleşkesi üzerine kurulan kentin, bu alana kurulmasında Nisibis'e (Nusaybin) olan yakınlığı, bölgenin stratejik ve korunmaya müsait konumda olması, su kaynaklarına yakın ve ovaya hâkim bir noktada bulunması belirleyici olmuştur.

Dara, M.S. 577-591 ve M.S. 606-620 yılları arasında Sasani İmparatorluğu hâkimiyetine girmiş, M.S. 620 tarihinden M.S. 639 tarihine kadar Bizans İmparatorluğu'nun hâkimiyetinde kalmıştır. 640'da Dara ile birlikte Kuzey Mezopotamya'nın büyük bir kısmı Arap hâkimiyetine girmiştir. 10. yy.da yeniden Bizans hâkimiyetine kısa süreliğine giren Dara, 11.yy. ın sonlarına kadar Selçuklular ve Bizans İmparatorluğu arasında el değiştirmiştir. Dara, 1150 yılında Artuklu Beyleri'nden Timurtaş tarafından kuşatılıp alınmış ve Artuklu Beyliği'ne bağlı bir kent haline gelmiştir. 1251-1259 yılları arasında İlhanlılar tarafından büyük oranda tahrip edilmiştir. Bu tarihlerden itibaren yavaş yavaş terk edilen Dara, 14. yy.da küçük bir köy yerleşmine dönüşmüştür. Bugünkü Dara Köyü yerleşimi ise 18.yy.ın sonlarına dayanmakta olup, görkemli Bizans kentinin üzerinde yaşantısını sürdürmektedir.

2020 SEZONU KAZI VE RESTORASYON ÇALIŞMALARI

2020 Kazı sezonunda, iki sektörde kazı ve restorasyon çalışmaları yürütülmüştür (Resim: 2)[1]. Kazı çalışmaları kentin agorasında, dükkanların olduğu kısımda yapılmıştır. Restorasyon

* Doç. Dr. Hüseyin METİN, Kafkas Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, İstiklal Yerleşkesi, Kars/TÜRKİYE. arkeologmetin@hotmail.com

Dr. Abdulhadi DURUKAN, Abdurrahman Gazi Mah. Fatih Sultan Mehmet Bulvarı, Belediye Evler, Emek Apt. No: 15, Erzurum/TÜRKİYE. abdulhadidurukan@hotmail.com

1 Başkanlığımızda bir ekip tarafından yürütülmesi uygun görülen Mardin İli, Artuklu İlçesi, Dara Antik Kenti'nde (Proje numarası: CK014701 (2020) yapılmak istenen kazıların, Kafkas Üniversitesi adına gerçekleştirilmesi

ve konservasyon çalışmaları ise daha çok güney sur ve surun hemen kuzeyinde yer alan mimari yapılarda yoğunlaştırılmıştır. Ayrıca Nekropolis 2 alanında ön çalışma başlatılmıştır.

Agora Dükkanlarındaki Kazı Çalışmaları

Dara Antik Kenti agorası, taş döşemeli cadde, caddeye bititşik haldeki bir *portiko* ve *portiko*ya açılan dükkanlardan oluşmaktadır. Kentin güney kapısından itibaren büyük blok taşlarla döşenmiş olan Agora Caddesi, kent kapısından başlayarak kuzeye doğru devam etmektedir. Günümüzde yaklaşık 100 m.lik kısmı takip edilebilen agora, yaklaşık 5.80 m. genişliğindedir. Kent içinde nehir boyunca uzanan caddenin, doğu kenarı dereye bakarken batı kenarı boyunca bir *portiko* ve arkasında dükkanlar/atölyeler bulunmaktadır (Resim: 3). Agoranın kuzeye doğru nehrin doğal kıvrımına paralel olarak devam ettiğini görülmektedir.

2020 sezonunda kazı çalışmaları agoranın *portiko*ya açılan dükkanlarında gerçekleştirilmiştir. Bu alandaki kazılar, kuzey-güney yönünde yaklaşık 50 m.lik bir kısımda yapılmıştır. Çalışmalara 557.15 m. seviyesinde başlanmış ve 554.30 m. seviyesinde sonlandırılmıştır. Çalışmalar sonucunda 9 adet dükkân ve bu dükkanlar ile ilişkili 6 adet mekân ortaya çıkarılmıştır. Dükkanlar, kuzey-güney yönlüdür (Resim: 4). Genelde kare planlı olan yapılar yaklaşık 5 m.x5 m. ölçülerinde olduğu gözlemlenmiştir. Doğu duvarları sağlam olarak günümüze gelen dükkanların diğer duvarları ise farklı dönemlerde yeniden inşa edilmiştir. Duvarların ortalama yükseklikleri 1.20 m. ile 3.00 m. arasında değişmektedir. Orjinal olduğu düşünülen duvarların tümü, taş ocaklarında çıkartılarak getirilen büyük blok taşlar kullanılarak yapılmıştır. Diğer duvarları büyük blok taşlar ve daha küçük boyutlu poligonal taşların bir arada kullanılmasıyla oluşturulmuştur. Bazı duvarlarda orjinal blok taşlar, polygonal taşlar ve kiremitler bir arada kullanılmıştır (Resim: 5). Dükkan duvarlarının inşasında genelde kireç katkılı harç tercih edilmiştir.

Bizans Döneminde inşa edilen kapılar, sonraki dönemlerde farklı amaçlarla kapatılmıştır. 2020 kazı sezonunda bu kapılar dükkan kazıları ile birlikte açılmıştır.Agoradaki dükkanların kapıları genelde doğu yönde bulunan *portiko*ya açılacak şekilde yapılmıştır. Hemen hemen tüm kapılar 1.60 m.-1.70 m. genişliğe sahiptir. Dükkanlarda yapılan kazılar 554.40 m. seviyesinde sonlandırılmıştır. Dükkan 1, kuzey-güney yönlü olan agora ile surun kuzeyinde,

bakanlıkça uygun görülmüştür. 2020 yılında ilgili mevzuat kapsamında 2863 Sayılı Kanunun 6'ncı ve 23'üncü maddelerinde belirtilen taşınır ve taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarını meydana çıkarmak üzere kazı izni verilmiştir. Söz konusu kazı çalışmaları Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Türk Tarih Kurumu, DİKA'nın (Dicle Kalkınma Ajansı), Mardin Valiliği finansmanlığında sürdürülmüştür. Bahsi geçen kurumlara desteklerinden dolayı teşekkür ederiz. Mardin İl Kültür Müdürlüğü'ne ve Müze Müdürlüğü'ne, Artuklu Jandarma Komutanlığı'na, Dara Karakol Komutanlığı'na ayrıca teşekkür ederiz. Kazı çalışmasına bakanlık adına yetkili uzman olarak Serkan Turan görevlendirilmiştir. Kendisinin özverili çalışmalarından ötürü müteşekkiriz. Kazı başkan yardımcılığını Mehmet Akif Ersoy Üniversites'nden Öğr. Gör. Salih Soslu ve Adnan Menderes Üniversitesi'nden doktora öğrencisi Mustafa Çidem yürütmüştür. Kazı Ekip üyeleri; Dr. Abdulhadi Durukan, Arkeolog Mahmut Dinç, Ali Özkan, Mushak Karalı, Arzu Metin, Ayşegül Soslu, Erkan Güzel, Onur Dinç, Mikail Demirkol, Sanat Tarihçi Seydoş Bingöl, Yusuf Deniz, Restoratör Ruken Ölker, Sadullah Demir, Harita Mühendisi Berivan Batgı ve 40 işçi ile kazı ve temizlik çalışmaları sürdürülmüştür.

doğu-batı yönde uzanan caddenin kesişim noktasında yer almaktadır. Agoranın en güneyinde bulunan dükkan köşe yaptığı için simetrik değildir. Dükkanı batı yönde sınırlayan duvar, doğu yönde sınırlayan duvardan daha uzun olarak inşa edilerek yapı hem güneyindeki caddeye hem de doğusundaki agoraya uydurulmuştur. Böylece dükkanın kare planlı olmasını engellemiştir. Dükkanın doğu, batı ve kuzey duvarlarının, yapının ilk yapım evresine ait olduğu düşünülmektedir. Orjinal olduğu düşünülen duvarların tümü büyük blok taşlar kullanılarak yapılmıştır. Dükkanın diğer güney duvarı ise orjinal olmayıp sonraki dönemlerde inşa edilmiş ikincil kullanıma ait bir duvardır. Bu duvar, büyük blok taşlar ve daha küçük boyutlu poligonal taşların bir arada kullanılmasıyla oluşturulmuştur. Dükkan duvarların inşasında genelde kireç katkılı harç kullanılmıştır.

Dükkan, şekil olarak tam kare olmayıp geometrik olarak yamuk ile benzerlik göstermektedir. Yapı içten, kuzey-güney yönde ortalama 4 m, doğu-batı yönde ortalama 5 m. uzunluğundadır. Dükkanın doğu duvarı 2.90 m. batı duvarı 4.20 m. kuzey duvarı 5 m. ve güney duvarı 5.20 m. uzunluğa sahiptir. Duvar kalınlıkları ise ortalama 0.65 m.-0.80 m. arasında değişkenlik göstermektedir.

Kare planlı dükkan 2, 1 No.lu dükkanın kuzeyinde, agoranın ise batısında yer almaktadır. Doğu ve güney duvarlarının orjinal, diğer kuzeydeki duvarın ise orjinal temeller üzerine sonraki dönemlerde yapılan ikinci kullanım evresine ait olduğugörülmüştür. Orjinal duvarlar, taş büyük blok taşlar kullanılarak inşa edilmiştir. Kuzey duvar ise büyük blok taşlar ve daha küçük boyutlu poligonal taşların bir arada kullanılmasıyla oluşturulmuştur. Dükkan duvarların inşasında genelde kireç katkılı harç kullanılmıştır. Yapı, kuzey-güney yönde ortalama 5.55 m. doğu-batı yönde 5 m. uzunluğundadır. Doğu duvarı 5.60 m. batı duvarı 5.50 m. kuzey ve güney duvarları 5 m. uzunluğa sahiptir. Duvar kalınlıkları 0.70 m. ile 0.80 m. arasında değişmektedir.

Dükkan 3, 2 No.lu dükkanın kuzeyinde, agora caddesinin batısında yer almaktadır. Yaklaşık kare planlı olan dükkanın sadece doğu duvarı orjinal, yani Bizans Dönemine aittir. Diğer üç duvar ise orjinal temeller üzerine sonraki dönemlerde yapılan duvarlardır. Doğu duvarı, büyük blok taşlar kullanılarak yapılmıştır. Diğer duvarlar ise büyük blok taşlar ve daha küçük boyutlu poligonal taşların bir arada kullanılmasıyla oluşturulmuştur. Ayrıca dükkanın kuzey duvarı, geç dönemde tuğla örülerek yükseltilmiştir. Bu dükkanın kuzey yarısına sonraki dönemlerde doğu-batı doğrultulu bir duvar eklenerek dükkan eşit olmayan iki mekana ayrılmıştır. Duvar, yaklaşık 5 m. uzunluğunda ve ortalama 0.60 m. genişliğindedir**.** Bu duvarın muhtemelen islami dönemde yapıldığı tahmin edilmektedir. Yapı, kuzey-güney yönde ortalama 4.90 m. doğu-batı yönde 4.95 m. uzunluğundadır. Dükkanın doğu ve batı duvarları 4.90 m. kuzey ve güney duvarları ise 5 m. uzunluğa sahiptir. Duvar kalınlıkları ise 0.70 m. ile 0.80 m. arasında değişmektedir. Agoraya açılan kapısı 1.55 m. genişligindedir.

Dükkan 4, 3 No.lu dükkanın kuzeyinde, agora caddesinin batısında yer almaktadır. Yaklaşık kare planlı olan dükkanın sadece doğu duvarı orjinalir. Diğer üç duvar ise orjinal temeller üzerine sonraki dönemlerde yapılan duvarlardır. Doğu duvarı, büyük blok taşlar kullanılarak

yapılmıştır. Diğer duvarlar ise büyük blok taşlar ve daha küçük boyutlu poligonal taşların bir arada kullanılmasıyla oluşturulmuştur. İlk yapım evresinde kare planlı olan dükkana islami dönemlerde, birbirilerine parallel uzanan, doğu-batı doğrultulu iki duvar eklenerek dükkan eşit olmayan üç mekâna bölünmüştür. Bu duvarlar, yaklaşık 5 m. uzunluğunda ve ortalama 0.80 m. genişliğindedir. Sonradan yapılan bu duvarların arasında, üst yapıyı destekleyen sütuna ait bir sütun kaidesi ve üzerinde sütun parçası bulunmaktadır. Bu kaidenin *plinthus* kısmı 80 cm. ölçüsünde, sütunun oturduğu yuvarlak kısmı ise yaklaşık 60 cm. ölçülerindedir.

Dükkan 5, 4 No.lu dükkanın kuzeyinde, agora caddesinin batısında yer almaktadır. Kare planlı olan dükkanın doğu duvarı ve güney duvarlarının bir kısmı orjinal, diğer duvarlar ise orjinal temeller üzerine sonraki dönemlerde yapılan ikinci kullanım evresine ait olduğu görülmüştür. Orjinal duvarlar, büyük blok taşlar kullanılarak yapılmıştır. Diğer duvarlar ise büyük blok taşlar ve daha küçük boyutlu poligonal taşların bir arada kullanılmasıyla oluşturulmuştur. Yapı, hem kuzey-güney yönünde hem de doğu-batı yönünde 5 m. uzunluğundadır. Dükkanın tüm duvarları 5 m. uzunluğa sahiptir. Duvar kalınlıkları ise 0.70 m. ile 0.80 m. arasında değişmektedir. 5 No.lu dükkanın kapısı doğu yönde bulunan agoraya açılmaktadır. Kapı açıklığı yaklaşık 1.70 m. genişliğindedir. Kapıya ait olan yan pervazlar ve kapı eşiği günümüze gelebilmiştir.

Dükkan 6, agoranın batısında, 5 No.lu dükkanın ise kuzeyinde yer almaktadır. Doğu, batı ve kuzey duvarlarının bir kısmı orjinal, güney duvar ise orjinal temeller üzerine sonraki dönemlerde yapılan ikinci kullanım evresine ait olduğu görülmüştür. Orjinal duvarlar, büyük blok taşlar kullanılarak yapılmıştır. Diğer duvar ise büyük blok taşlar ve daha küçük boyutlu poligonal taşların bir arada kullanılmasıyla oluşturulmuştur. Dükkan, tam kare planlıdır. Yapı, hem kuzey-güney yönünde hem de doğu-batı yönünde 5 m. uzunluğundadır. Tüm duvarları 5 m. uzunluğa sahiptir. Duvar kalınlıkları ise 0.70 m. ile 0.80 m. arasında değişmektedir. 6 No.lu dükkanın kapısı doğu yönde bulunan agoraya açılmaktadır. Kapı açıklığı yaklaşık 1.65 m. genişliğindedir. Kapıya ait n pervazlar ve kapı eşiği günümüze gelebilmiştir.

Dükkan 7, 6 No.lu dükkanın kuzeyinde, agoranın ise batısında yer almaktadır (Resim: 6). Doğu ve güney duvarlarının orjinal diğer kuzeydeki duvarın ise orjinal temeller üzerine sonraki dönemlerde yapılan ikinci kullanım evresine ait olduğu görülmüştür. Dükkan duvarların inşasında genelde kireç katkılı harç kullanılmıştı ve tam kare planlıdır. Yapı, hem kuzey-güney yönünde hem de doğu-batı yönünde 5 m. uzunluğundadır. Dükkanın tüm duvarları 5 m. uzunluğa sahiptir. Duvar kalınlıkları ise 0.70 m. ile 0.80 m. arasında değişmektedir. 7 No.lu dükkanın kapısı doğu yönde bulunan agoraya açılmaktadır. Kapı açıklığı yaklaşık 1.65 m. genişliğindedir. Kapıya ait olan yan pervazlar ve kapı eşiği günümüze gelebilmiştir. Kapı eşiği ve kapının her iki yanında bulunan yan pervazlar üzerinde oyuklar mevcuttur. Bu oyuklar kapının ahşap sistemi ile ilişkilidir**.**

Alanda yapılan kazı çalışmalarında dükkânın orijinal olan doğu duvarının agora seviyesinde daha derine gittiği görülmüştür. Hem duvarın temeline ulaşmak hem dükkanlar ve agoranın ilk inşa evresini anlayabilmek için burada 2x2 m. ölçülerinde bir sondaj açılmıştır**.**

Sondajda yapılan kazı çalışmaları sonucunda elde edilen veriler sonucunda; Bizans Dönemi olduğu düşünülen, dükkanların doğu duvarlarının temellerinin agora seviyesinden yaklaşık 1.55 m. daha derinde olduğu görülmüştür. Bu sonuca dayanarak Agora Caddesi'nin kentin ilk kuruluş aşaması olan Anastasius Döneminde değil, sonraki dönemde kentte geniş onarımlar yapan I. Justinianus Döneminde yapılmış olabileceği düşünülmektedir.

Dükkan 8, agoranın batısında, 7 No.lu dükkanın ise kuzeyinde yer almaktadır. Dükkan, yaklaşık olarak kare planlıdır. Sadece doğu duvarı ilk yapım evresine aittir. Diğer duvarlar ise orjinal temeller üzerine sonraki dönemlerde yapılan ikinci kullanım evresine aittir. Orjinal duvarlar, büyük blok taşlar kullanılarak yapılmıştır. Kuzey ve batı duvarlar ise büyük blok taşlar ve daha küçük boyutlu poligonal taşların bir arada kullanılmasıyla oluşturulmuştur. Yapı, hem kuzey-güney yönünde hem de doğu-batı yönünde 5 m. uzunluğundadır. Dükkanın tüm duvarları 5 m. uzunluğa sahiptir. Duvar kalınlıkları ise 0.70 m. ile 0.80 m. arasında değişmektedir.

Dükkan 9, agoranın batısında, 8 No.lu dükkanın kuzeyinde yer alır. 2020 kazı sezonunda sadece dükkanın güneyinde, küçük bir alanda çalışılmıştır. Yapılan çalışmalar neticesinde 555.50 m. seviyesinde tuğla döşemeli bir zemin ile karşılaşılmıştır**.** Zemin, kuzey-güney yönlü 2.20 m. doğu-batı yönünde ise 5 m. genişliğindeki bir alan açılabilmiştir. Ortalama 21 m.x21 cm. ölçülerindeki kare tuğlalardan oluşan zemin, dükkânın zemin seviyesinden yaklaşık 1.50 m. yüksekte yer almaktadır. Dolayısıyla bu zemin dükkânın orijinal yapım evresine ait değil daha sonraki dönemde (M.S. 12. yy.) yapılmış olmalıdır.

Mekânlar

2020 sezonunda, kazı çalışmaları sadece dükkanlarda değil aynı zamanda dükkanların arkasında bulunan alanlarda da gerçekleştirilmiştir (Resim: 7). Bu alanlarda yapılması planlanan kazı çalışmaları ile dükkân sıralarının arkasında bulunan yapı kompleksleri ortaya çıkarmak ve dükkanlar ile ilişkilerini ortaya koymak amaçlanmıştır. Ayrıca bu sayede mekânların fonksiyonları tespit edilerek dükkanların işlevlerinin daha kolay anlaşılması planlanmıştır. Bu amaçlar doğrultusunda dükkânların hemen batısında bulunan alanlarda kazı çalışmaları yapılmıştır. Yapılan çalışmalarda dükkân sırasının hemen bitişiğinde, farklı boyutlarda, 6 adet mekân tespit edilmiştir. Ortaya çıkarılan mekanlar, farklı ölçülerde ve farklı amaçlara hizmet etmiştir. Bu mekânlardan birinin tabanı taş, birinin tuğla döşemeliyken diğerlerinin tabanları ise kireç harçlı sıkıştırılmış toprak veya sadece sıkıştırılmış topraktan oluşturulmuştur.

Mekân 1, 2 No.lu dükkanın kuzeybatısında yer almaktadır. Mekânın sadece yarısı kazılmıştır. Ortaya çıkarılan mimari unsurlardan mekanın kareye yakın bir plana sahip olduğu anlaşılmıştır. Mekânın batı duvarı ve güney duvarının bir kısmı henüz ortaya çıkarılamamıştır. Gün yüzüne çıkarılan kuzey ve doğu duvarının uzunlukları yaklaşık 3.75 m. uzunluğundadır. Mekâna girişi sağlayan kapı girişi ortaya çıkarılan doğu ve kuzey duvarlar üzerinde yer almamaktadır. Muhtemelen kapı batı duvarı üzerinde yer almaktadır. Dükkanın ortasından kuzey-güney yönlü, yaklaşık 2.80 m. uzunluğunda, 0.60 m. genişliğinde bir yer

almaktadır. Bu duvar, muhtemelen mekanın ilk yapım evresine ait olmayıp İslami Dönemde yapıya eklenmiştir**.**

Mekân 2, 3 No.lu dükkanın batısında yer alır. Yaklaşık 3.75 m. ölçülerinde, kare planlıdır. Duvar kalınlıkları 0.70 m. ile 0.80 m. arasında değişmektedir. Mekâna sonraki dönemlerde iki adet duvar ekleniş ve mekân eşit olmayan üç alana bölünmüştür**.** Bu duvarlardan biri kuzey-güney yönlü, yaklaşık 3.80 m. uzunluğunda, 0.65 m. genişliğindedir.

Mekân 3, aslında mekan olarak kullanımdan ziyade, doğudaki dükkanlar ile batıda yer alan mekânlar arasında bir geçiş alanıdır. Doğusunda bulunan 4, 5, 6 ve 7 No.lu dükkanları, batısında bulunan 4 No.lu mekana bağlamaktadır. Form olarak dikdörtgen planlı olan alan 3.75 m. genişliğinde ve 17.70 m. uzunluğundadır.

Dikdörtgen planlı olan mekân 4, 7 No.lu dükkanın batısında yer almaktadır. Küçük boyutlu olan mekan, doğu-batı yönünde 3.50 m. uzunluğunda, kuzey-güney yönünde ise 2.50 m. genişliğindedir. Mekânın hiçbir duvarı Bizans Dönemi olmayıp tüm duvarları İslami Dönemde yapılmıştır. Kuzey yöndeki duvarda, Bizans Dönemine ait olan üst yapı taşları devşirme malzeme olarak kullanılmıştır.

Kare planlı mekan 5, 8 No.lu dükkanın batısında yer almaktadır. Agora ile çağdaş olmayıp geç döneme yapılmıştır. Burada yapılan kazı çalışmalarında mekân zemininin tamamının tuğla ile döşendiği görülmüştür. Bu tuğla zemin 555.48 m. seviyesinde ortaya çıkarılmıştır. Zemin, kuzey-güney yönlü, 4.40 m. uzunluğunda, 3.75 m. genişliğinde ve ortalama 0.21 m.x 0.21 m. ölçülerindeki kare tuğlalardan oluşmaktadır. Yer yer tahrip olan tuğlalar yaklaşık 5 cm. kalınlığındadır. Tuğla döşemeli zeminde gerekli restorasyon ve konsolidasyon çalışmaları yapılarak hem zeminin bütünlüğü sağlanmış hem de güçlendirilmiştir. Bu çalışmalar kapsamında zeminin tahrip olan kısımları ait tuğlalar tekrar yerlerine yerleştirilmiştir.

2020 kazı sezonunda, çok az bir bölümü ortaya çıkarılan mekan 6, 3 No.lu mekânın batısında yer almaktadır. Burada yapılan çalışmalarda, 055.13 m. seviyesinde büyük blok taşlar kullanılarak inşa edilmiş bir zemin tespit edilmiştir. Zemin agora seviyesinden yaklaşık 1.10 m. daha yüksekte yer almaktadır. Oldukça sağlam bir şekilde günümüze kadar gelen zemin, büyük boyutladaki taşların birbirine bitişik bir halde dizilmesiyle oluşturulmuştur. Mekânın kuzey kısmında, zeminde 1.50 m.x1.20 m. ölçülerinde bir çökme olduğu görülmüştür. Mekânı doğu yönde sınırlayan yaklaşık 12 m. uzunluğundaki duvar üzerinde *in-situ* olduğu düşünülen iki adet sütun kaidesi ortaya çıkarılmıştır. Duvarın hemen doğusunda yere düşmüş şekilde bulunan sütun ise bu kaidelerden birinden düşmüş olması muhtemeldir. Söz konusu duvar içerisinde devşirme olarak kullanılan sütun kaideleri de mevcuttur.

Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları

2020 yılı içerisinde yürütülen çalışma; yapı duvarları içerisinde yapılan tamamlama konsolidasyon (güçlendirme) ve konservasyon adı altında yürütülmüştür (Resim: 8). Yapılan çalışmalar ile birlikte hazırlanan harç terkibi; birleştirici kireç harcı %5'lik oranda primal

AC33 reçinesi ve su ile hazırlanan 1 ölçek kaymak kireç, 1 ölçek hidrolik kireç, 0,5 ölçek mermer tozu, (ince elek) ve taş tozu kullanılmıştır. Açık renkli gri tonda bir harç elde edilmiştir. Bu harç karışımı 1 No.lu harç olarak adlandırılmıştır. Bu harç örneği moloz taş duvar derzleri için kullanılmıştır. 2 No.lu harç örneği yapı duvarların üst örtüsü ve dolgu için kullanılmış ve bu harç örneği birleştirici kireç harcı %5'lik oranda primal AC33 reçinesi ve su ile hazırlanan 1 ölçek kaymak kireç, 1 ölçek hidrolik kireç, 0,5 ölçek mermer tozu, taş tozu harç karışımı katılmıştır. Moloz taş rengine yakın açık renkli giri tonda bir harç elde edilmiştir. Bu harç karışımı 2 No.lu harç olarak adlandırılmıştır. Duvarların üst yüzey örtüsünü ve orijinal harcın dağılmasını önlemek için sıva filesi kullanılarak keping uygulaması yapılmıştır.

Toprak Harç Terkibi

Elenmiş killi dere yatağı toprağı, saman, keçi kılı, primal (AC33) 1/5 oranındaki karışım harmanlanıp toprak harç 1gün boyunca dinlendirilip daha sonra uygulama aşamasına geçilmiştir.

1G96,1G97 Ve 1G98 Açmasında Yer Alan Koruma Onarım Çalışmaları

Sur duvarın eksik olan kısımlarda blok taşlarla tamamlama çalışması yapılmıştır. Alanda dağınık vaziyette bulunan blok taşlar seçilip, sur için örülecek taşlar gönye yardımıyla düzeltilerek örülmüştür. Duvar dolgusunda 2 No.lu harç kullanılmıştır.

1G99, 1H98, 1H99 Açmasında Yer Alan Koruma Onarım Çalışmaları

1G99, 1H98, 1H99 Açması içerisindeki 13 No.lu burçun içindeki seramik fırını, kazı sonucu ortaya çıkan çift sıra moloz taşlarla örülmüş, iç yüzeyi çamur harçla sıvanmış 2.10 m.x2.50 m. genişliğinde sıcaklıktan etkilenmemesi sebebiyle fırının ateşlik bölümünün iç cephesi dere taşlarıyla örülmüştür (Resim: 9). Fırında ısının dışarıya yayılmasını engellemek amacıyla fırın ağzında düz kesme taşla çok az miktarda açıklık bırakılmıştır. Fırının korunan kısmının yüksekliği 2.38 m. genişliği 2.10 m.x2.50 m.dir. Fırının ağız kısmının uzunluğu 1.80 m.dir. Fırının gövdesinde 0.30 m. genişliğinde potalı fırınlarda bulunan düz bir alan bulunmaktadır. Fırının potasındaki ve iç kısımlardan kopmuş taşlar bulunmaktadır. Konservasyon çalışması için eksik taş kısımlar dere yatağındanki taşlarla onarım çalışması yapılmıştır. Seramik fırının pota kısmı aşağısından itibaren tüm yüzeyi killi toprak harçla sıvanmıştır. Dış etkenlere karşı korumak için fırının etrafı 9.10 m. uzunluğunda ve 2.15 m. yüksekliğinde poligonal taşlarla duvar örülerek güçlendirme çalışmaları yapılmıştır. Fırının iç yüzeyine primal Ac (33) uygulanmıştır.

1G93Açmasında Yer Alan Koruma Onarım Çalışmaları

Sur duvarlarının mukavemetsiz bulunan dolgu harcın ve taşların düşmesini önlemek için sur duvarın dolgu yüzeyleri harç ile derz dolgu çalışmaları yapılarak konservasyon ve konsolidasyon çalışmaları yapılmıştır (Resim: 10). Duvar üst yüzeylerinde çıkan bitkiler temizlenmiştir.

1C101 Açmasında Yer Alan Koruma Onarım Çalışmaları

1C101 Açması içerisindeki 5 No.lu mekânın kuzey güney yönde 4.40 m. doğu batı yönde 4.65 m. genişliğinde 20.46 metrekare alanda tuğla ve kireç taşıyla döşe mevcuttur (Resim: 11). Döşemede taş ve tuğla kısımlarda eksiklikler ve kırıklar tespit edilmiştir. Kuzey yönlü doğrultudaki kırıklar diğerlerine nazaran daha fazladır. İki farklı karelaj modunda 1.60 m.x0.84 m. ve 0.96 m.x0.80 m. ölçülü yerlerde toprak harçla tamamla çalışması yapılıp 0.21 m.x0.21 m. ölçülerinde karelajlara bölünmüştür. 0.88 m.x0.80 m. alanda ise kırık ve dağılmış olan mekânda değiştirmeler yapılmıştır. Tamamlama çalışmalarından sonra tüm yüzeye primalAc (33) uygulanmıştır.

1G91,1G92,1G93,1G94,1G95 Açmalarında Yer Alan Konsolidasyon Çalışmaları

1G91,1G92,1G93,1G94,1G95 açmaları içerisinde yer alan toprak dolgu kesitinin dağılmasını önlemek amacıyla poligonal taşlarla 2.50 m. yüksekliğinde 53.65 m. uzunluğunda istinat duvarına %7 eğim verilerek kesite yatık şekilde duvar örülmüştür (Resim: 12). Doğu batı yönle uzanan yüksekliği 0.19 m. basamak genişliği 0.30 m. olan 1.20 m. boyunda kazı alanına giriş çıkışı kolaylaştırmak amacıyla merdiven yapılmıştır. Merdivenin üst kısmında 1.20 m.x1.20 m. uzunluğunda kireç taşından sahanlık yapılmıştır.

12, 13, 14 No.lu Burçlar, Güney Sur Güney Cephe Rölöve ve Restitüsyon

12 No.lu burç, iç kısmı yuvarlak planlı 7.50 m. çapında olup sura bitişik olarak kesme blok taşlarla inşa edilmiştir. Burcun dış kısmı, kare planlı tasarlanmış olup 15 m.x13 m. ölçülerindedir. Burcu çevreleyen duvar, 3 m. kalınlığındadır. Bu duvar üzerinde kuzey kısım hariç apsidal formlu burcu çevreleyecek biçimde, toplam altı adet mazgal bulunmaktadır. Mazgallar, 0.70 m.x0.60 m. ölçülerinde, 2.90 m. derinliğindedir. Surun güneyindeki alanın gözetlenmesi ve savaş zamanında savunma amaçlı kullanıldığı tahmin edilmekte olup surun dışına doğru daraldığı görülmektedir. Burç üst örtüsü kubbeli olup üst örtüsünün tamamen içe göçtüğü, burcun içerisinden çıkarılan moloz ve blok taşlardan anlaşılmaktadır. Burcun iç duvarındaki hayvan bağlama izlerinden ve kuzeyine inşa edilen giriş koridorundan anlaşıldığı üzere sonraki dönemlerde burcun yeniden işlevlendirildiği anlaşılmıştır. Duvarın iç ve dış kısımlarında olduğu gibi, dış kısımları da düzgün kesme taşlardan inşa edilmiştir. Günümüze ulaşan 10 taş sırası 5.50 m. yüksekliğinde olup Erken İslami dönemde 4 sıra düzensiz kesme taş eklenerek 2.00 m. daha yükseltilmiştir. İç kısımdaki orijinal taşların uzunlukları 1.00 m. ile 0.60 m. genişlikleri 0.40 m. ile 0.50 m. yükseklikleri 0.40 m. ile 0.60 m. arasında değişiklik göstermektedir. Dış duvar, erken dönemlerde tahrip edilmiş daha sonraki dönemlerde ise yeniden temel seviyesinden daha yüksek seviyede toprak üzerine temelsiz inşa edilmiştir. İç duvar ile dış duvar arasında, kireç harçlı poligonal taşlardan oluşturulan dolgu kullanılmıştır. Bu dolgu, geç dönem dış kesme taş duvarından bağımsız olarak toprak altına devam etmektedir. 12 No.lu burç girişi, burcun kuzey cephesinden sağlanmıştır. Giriş, her iki yanda sura ve burca çıkışı sağlayan merdiven ile burca doğru uzanan giriş koridorundan oluşmaktadır.

Giriş, 2.40 m.x5 m. ölçülerinde olup her iki yandaki basamaklar 1.20 m. genişliğindedir. Geç dönemde tahrip edildiğinden ayrıntılar gözlenememiştir.

Rölöve çalışması sırasında, 12 No.lu burç yüzey toprağından en üst seviyeye kadar ölçülebilen yüksekliği, 6 m. ölçülmüştür. Olasılıkla duvar, toprak altında 2.50 m. daha devam etmektedir. Restitüsyon çalışması ile 12 No.lu burcun doğu-batı 16 m. genişliğinde ve 15 m. yüksekliğinde olduğunu düşünülmektedir. Üst örtüsü ise kubbe şeklinde olmalıdır. 12 No.lu burç ve çevresinden çıkarılan kesme taş bloklar, taş tasnif çalışmaları sırasında G-F grubuna dahil edilmiştir (Resim: 13).

12 No.lu burç ile 13 No.lu burç arasında bulunan sur 62 m. uzunluğunda olup kalınlığı yer yer değişmekle birlikte, 3.50 m.- 4 m.dir. Duvarın iç ve dış kısım düzgün kesme taşlardan iç kısım ise, kireç harçlı dolgu kullanılarak inşa edilmiştir (Resim: 14). Surun kuzey cephesi çeşitli dönemlerde yıkılmış ve tekrar yapılmıştır. Surun güney cephesi ise orijinalliğini korumaktadır. Duvarın güney cephesi, geç dönemde orijinal temelden bağımsız 0.50 m. dışa çıkarılarak toprak üzerine düzensiz tek sıra kesme taş ile yeniden düzenlenmiştir. Duvarın kuzey cephesinde kazı çalışmaları sonucu, 3,00 m. yüksekliğinde orijinal 5 sıra düzgün kesme taş ortaya çıkarılmıştır. İç dolgu harcı ise 1.00 m. diaha yüksektedir. Duvarın kuzey cephesi temele ulaşılacak kadar kazılamamıştır. Duvarı iç ve dıştan kaplayan kesme blok taşların ile birlikte, duvarın orta kısmında duvara dik uzanan blok taşlar konulmuştur. Bu duvar örme tekniği ile kafes sistemi oluşturulmuş ve duvarın mukavemeti arttırırmıştır Duvarın güney kısmında, olasılıkla sur üzerinde bulunan seyir terasına çıkışı sağlayan iki merdiven bulunmaktadır. Merdivenin basamak genişliği 0.35 m. rıht kısmı ise 0.27 m.dir. Sur üzerindeki iki merdiven arası uzaklık 15 m.dir. Merdivenlerin hemen güneyinde sura bitişik birer payanda yer almaktadır. Payandalar, hem merdivene alan sağlamakta hem de surun mukavemetini artırmaktadır. Payandalar günümüze ulaşamamış olup yüzeyde kalıntıları görülebilmektedir. Payandalar 3.00 m.x2.50 m. ölçülerindedir. Surun da 12 No.lu burç gibi 15 m. yükseklikte olduğu düşülmektedir. Bu alandan, çıkarılan kesme taş bloklar, taş tasnif çalışmaları sırasında F, E, D grubuna dahil edilmiştir.

13 No.lu burç, 12 No.lu burcun doğusunda, Nusaybin (Nisibis) Kapı olarak adlandırılan giriş kapısının hemen batısında yer alır. Surun güneyine bitişik kesme taş blokları ile inşa edilmiştir. Burç iç kısımda 8 m. çapında yuvarlak planlı olup dış kısımda 16 m.x13 m. ölçülerinde atnalı planlıdır. Burcun üst örtüsü kubbeyle kapatılmıştır. Fakat üst kubbe örtüsü büyük oranda tahrip olmuştur. Kubbe, güney bölümde yuvarlak planı takip ederek üste doğru daralırken; kuzey kısımda surun iki köşesine pandantif oluşturularak yapılmıştır. Burç girişi kuzeyden 2.70 m.x4.00 m. ölçülerinde dikdörtgen planlı koridorla sağlanmıştır. Girişin doğusunda ve batısında burç ve seyirdim terasına çıkışı sağlayan 1.50 m. genişliğinde merdivenler bulunmaktadır. Basamaklar büyük oranda tahrip olmuştur. Burcun iç cephe taşları, kubbe hariç günümüze kadar koruna gelmiştir. Dış cephe büyük oranda tahrip olmuştur. Burç duvarının iç ve dış kısımları düzgün kesme taşlarla, İç duvar ile dış duvar arasında, kireç harçlı poligonal taşlardan oluşturulan dolgu kullanılmıştır. Ölçülebilen duvar kalınlığı, 3.50 m.dir.

Bu duvar üzerinde kuzey kısım hariç apsidal formlu burcu çevreleyecek biçimde, toplam altı adet mazgal bulunmaktadır. Mazgalların, iç yüzey uzunluğu 0.66 m. genişliği 0.60 m.dir. Mazgal, dış cephede 0.66 m. uzunluğunda, 0.24 m. genişliğindedir. İç cephede mazgalların altındaki duvar taşlarının birleşimlerinde küçük oyuklar bulunmaktadır. Bu oyukların içerisinde, mazgalların, altında yürüme alanları için yapılan ahşap hatılların bulunduğu düşünülmektedir. Burç, olasılıkla surda olduğu gibi 15 m. yüksekliğindedir. Bu alandan, çıkarılan kesme taş bloklar, taş tasnif çalışmaları sırasında D-C grubuna dahil edilmiştir.

Nusaybin (Nisibis) Kapı, 13 No.lu burcun doğusunda, Agora Caddesi'nin güneyinde yer almaktadır. Kapı açıklığı 4.50 m. genişliğinde 3.70 m. (sur genişliği) derinliğindedir. Açıklığın korunan yüksekliği 2.00 m.dir. Agora zemininde bulunan düzgün kesme taş zemin kapıya kadar uzanmaktadır. Girişin her iki tarafındaki söve işlevi gören sur üzerinde kapı kilit sistemi ile ilgili izlerle karşılaşılmıştır. Duvarın içerisinde 0.20 m.x0.30 m.x4.50 m. ölçülerinde kilit sürgü deliği mevcuttur. Olasılıkla buradaki kapı çift kanatlıdır. Bu alandan, çıkarılan kesme taş bloklar, taş tasnif çalışmaları sırasında C grubuna dahil edilmiştir.

Kentin içerisinden geçen dere, güney sur içinden geçerek, şehirden çıkmaktadır. Suyun çıkış yaptığı sur altı su kemerli duvar, 13 No.lu burcun batısında, 14 No.lu burcun doğusunda bulunmaktadır. Duvar doğu batı yönlü uzanmakta olup, korunan uzunluğu, 18 m. korunan yüksekliği 15.70 m. kalınlığı ise 3.50 m.dir. Su çıkışı sur artı kemerleri vasıtasıyla sağlanmaktadır. Bu su kemerlerin günümüze beşi ulaşmış olup üçü büyük ikisii küçük, boyutludur. Sur altı su kemerlerinin genişlikleri 1.50 m.dir. Büyük olan, kemerlerin yüksekliği 3.20 m. küçük olan kemerlerin ise 0.90 m.dir. Duvarın günümüze ulaşamayan kısmında ise olasılıkla iki küçük iki büyük sur altı su kemeri daha olmalıdır. Su kemerlerinin hemen üzerinde, 0.7 m.x0.10 m. ölçülerinde beş adet su tahliye gözleri bulunmaktadır. Surun kuzey cephesinde, suyun kontrol edildiği su sistemi mevcuttur. Bu su sisteminin, kapak söve izlerinden iki kademeli kapaklı olduğu görülmüştür. Nehir suyunun debisini kontrol etmek ve surun aşınmasını önlemek amaçlı yapılan bu sistemi duvarının yapımında temel ile birlikte tasarlanmıştır. Gertrude Bell' in 1911'de Dara'yı ziyareti sırasında çektiği fotoğraf sayesinde, duvarın yaklaşık 18 m. yüksekliğinde olduğu, iç kısımda seyirdim terasının bulunduğu ve duvar üzerindeki seyirdim terasından dışarıyı gözetleyebilecek mazgalların olduğu bilinmektedir. Bu alandan, çıkarılan kesme taş bloklar, taş tasnif çalışmaları sırasında A grubuna dahil edilmiştir.

Resim 1: Dara (Anastasiopolis) kent planı

Resim 2: 2020 Çalışma alanı.

Resim 3: Agoradaki mimari yapıların dizilişi.

Resim 4: Agora dükkanlarının 6. yy.da yapılan orijinal duvarları.

Resim 5: Dükkân duvarlarının kronolojisi.

Resim 6: 7 No.lu dükkanın orjinal sınırları.

Resim 7: Agora dükkanları ile ilişkili olan mekânlar.

Resim 8: Restorasyon ve konservasyon çalışma alanı genel görünüş.

Resim 9: 13 No.lu burçdaki konservasyon ve konsolidasyon sonrası.

Resim 10: Sur duvarları konservasyon ve konsolidasyon sonrası.

Resim 11: 5 No.lu mekân içindeki konservasyon çalışmaları sonrası.

Resim 12: İstinat duvarı konsolidasyon öncesi ve sonrası.

Resim 13: 12, 13, 14 No.lu burç güney sur güney cephe rölöve ve restitüsyon çizimi.

Resim 14: 12 No.lu ve 13 No.lu burç güneybatı görünüş.

ADRAMYTTEION (ÖREN) 2019 VE 2020 KAZI VE ONARIM ÇALIŞMALARI

Hüseyin Murat ÖZGEN*

Burak Bünyat AYKANAT

Ali ÖZTÜRK

Hasan Sercan SAĞLAM

Serap ALPER

Balıkesir Kuva-yı Milliye Müzesi Müdürlüğü tarafından 2012 yılında bilimsel danışmanlığımızda başlatılan Balıkesir İli, Burhaniye İlçesi, Ören (Adramytteion) Kazı ve Onarım Çalışmaları, Balıkesir Büyükşehir Belediyesi ile Burhaniye Belediyesinin desteğiyle, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Arkeoloji Bölümü başta olmak üzere, ülkemizin farklı üniversitelerinin ilgili branşlarından öğretim üye ve öğrencilerinin işbirliğiyle, başta klasik arkeoloji ve sanat tarihi bölümleri olmak üzere, mimarlık ve enformatik gibi birçok destekleyici bölüm uzmanlarının da katılımıyla disiplinler arası bir çalışma olarak 2019 ve 2020 yıllarında devam ettirilmiştir.

22.08.2019 tarihinde başlayan 2019 yılı kampanyası, tarafımızca C Bölgesi olarak adlandırılan alanda çalışmalara devam edilmiş; 09.09.2020 – 12.10.2020 tarihleri arasında gerçekleştirilen 2020 yılı kampanyası ise, tüm dünyayı etkisi altına alan ve ülkemizi de etkileyen Covid-19 pandemisinin yarattığı olağandışı şartlar göz önünde tutularak, risk seviyesinin en aza indirgenmesi ve sürecin sağlıklı biçimde yönetilmesi amacıyla dikkat edilmesi gereken hususlar ve önlemler önceliğe alınarak sınırlı sayıdaki ekip üyeleriyle fiili kazı olmaksızın konsolidasyon, belgeleme, temizlik ve depodaki eserlerin çalışılması odaklı gerçekleştirilmiştir.

2000-2006 yılları arasında Geç Antik-Bizans Dönemi odağında sürdürülen geçmiş kazı çalışmalarının ana hedefinde bulunan ve tarafımızca M.S. 12.-13. yy.a tarihlenen bir kilise (Güney Kilise), Erken Bizans Döneminde kullanılmış bir seramik fırını ve Geç Antik Dönem mezarlarının tespit edildiği alan, kazı çalışmaları kapsamında "C Bölgesi" olarak adlandırılmıştı.

* Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin Murat ÖZGEN, Mimar Sinan G.S. Üniversitesi, Fen – Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, İstanbul/TÜRKİYE, murat.ozgen@msgsu.edu.tr

Araş. Gör. Bünyat Burak AYKANAT, Mimar Sinan G.S. Üniversitesi, Fen – Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, İstanbul/TÜRKİYE, burak.aykanat@msgsu.edu.tr

Araş. Gör. Ali ÖZTÜRK, Mimar Sinan G.S. Üniversitesi, Fen–Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, İstanbul/TÜRKİYE, ali.ozturk@msgsu.edu.tr

Dr. Hasan Sercan SAĞLAM, Medipol Üniversitesi Öğretim Görevlisi, İstanbul/TÜRKİYE.

Dr. Öğr. Üyesi Serap ALPER, Mimar Sinan G.S. Üniversitesi, Fen – Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul/TÜRKİYE, serap.alper@msgsu.edu.tr

Ören Tepe C Bölgesi'nde 2015 yılı sondaj tespitleriyle gün yüzüne çıkarılmış olan ve yeni dönem araştırmalarının odak noktalarından birine dönüşen C1 Kilisesi (Kuzey Kilise) çalışmalarına 2019 yılında da devam edilmiştir. 2015 ve 2016 yılları sondajlarıyla inşası M.S. 7.-8.yy.larda gerçekleştirilmiş tek apsisli bir kilise (Kuzey Kilise) tespit edilmiş, plan değişikliği ve *ad sanctus* gömüleri ile bu yapının M.S. 11. yy.ın sonlarındaki yıkımın ardından bir mezar şapeline dönüştüğü anlaşılmıştı[1].

2019 yılında Ören Mahallesi Ören Tepe Mevkii'nde 249 ada/9 parselde 2016 yılı sezonunda açığa çıkarılan kilise/mezar şapelinin, batı-kuzeybatı kenar kesitinde halihazırda gözlemlenebilen ve yüzey kotlarına kadar birbiri üstüne bindirilerek takibi yapılabilen mezarların açığa çıkarılması; yanı sıra mezar şapelinin batı yönündeki plan gelişiminin ve mezarlar çerçevesinde şekillenen mekân içi kullanım tasarrufunun anlaşılabilmesi amacıyla, C1B olarak adlandırılan açmada +19,75 m. kotta çalışmalar yürütülmüştür (Resim: 1-2). Mezar konturlarının tespitine öncelik verilerek açma sınırları belirlenmiş olup değişen durumlara göre sınırların mezarların boyutları ölçüsünde genişletilmeleri hedeflenmiştir. Kot inilmeye başladıktan hemen sonra şapelin üst örtü ve strüktürüne ait molozlarla birlikte insan iskeleti kalıntıları saptanmıştır. Gelinen kot itibariyle (+19.60 m.) ele geçirilen keramik buluntular arasında tarihlenebilen en geç unsur olarak sırlı Ege serbest üslup örneklerini içeren M.S. 12. yy.ın ikinci yarısı ve M.S. 13. yy.ın ilk yarısına ait fragmanlar dikkat çekmekte olup alandaki erken tabakaların varlığına işaret eden Geç Antik Dönem yalın *coarse ware*, M.S. 2. yüzyıl ESC grubu *sigillata*ları ve Geç Klasik-Hellenistik Dönem balık tabağı parçaları yer almaktadır. Çalışmanın devamında ise varlığı öngörülmüş olan, biri şapelin kuzey duvarına bitişik yan yana konumlandırılmış iki mezarın kapaklarına ulaşılmıştır (Resim: 3). Söz konusu mezarlardan şapelin kuzey duvarına bitişik olanı M019, yanındaki mezar ise M020 olarak adlandırılmıştır.

İki ayrı kesme taş levhadan oluşan M019'un kapakları kaldırılmıştır. Kaldırma işleminden sonra söz konusu levhaların bazalt, devşirilerek kullanılmış ve orijinalinde bir lahde ait parçayı oluşturduğu anlaşılmıştır. Kapağın yarı mamul stilize boğa başlarının girlandı taşıdığı ve arada kalan boşlukta stilize *tabula ansata*nın işlendiği girlandlı lahit grubuna ait bir örneği oluşturduğu belirlenmiştir (Resim: 4). Literatürde yer alan paralellerinden bilindiği üzere M.S. 2.-3. yy.a ait olduğu düşünülen levha, Adramytteion'daki Roma Dönemi mezar geleneğini yansıtan önemli bir kanıt niteliğindedir.

İnhumasyon-çoklu gömülerin yapıldığı anlaşılan M019'dan ele geçirilen buluntular arasında M.S. 12.-13. yy.a ait Ege serbest üslup, pembe hamurlu sırlı beyaz mal gruplarına ait parçalar yer almaktadır (Resim: 5).

Mezar 019'daki mezarın ana kayaya yakın en derin kotundan bebek ya da bebeklere ait iskeletlerin tespit edilmesi henüz cevaplanamayan bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira söz konusu bebek gömülerinin, M019'a mı yoksa M019 yapılırken tahrip edilmiş ve aslında halihazırda var olan başka bir mezara ait olup olmadığı henüz çözülememiştir. Bu konuda antropoloji çalışmalarının sonuçları beklenmektedir.

1 Aykanat-Öztürk 2018; Özgen 2019; Özgen vd. 2020.

M019'un sonlanması üzerine daha alt kotta yer alan M020 olarak adlandırılan mezarın çalışılabilmesi amacıyla açma güney yönde genişletilmiş olup kot, mezar kapağı seviyesine kadar indirilmiştir. Tipolojik olarak, M020'nin kuzey sınırı, ortak kullanımdaki, M019'un güney duvarına dayandırılmıştır. Güney sınırı ise basit, belirli bir standart sunmayan taş sırasıyla sınırlandırılmıştır. Mezar kapağı olarak ise yine benzer biçimde devşirme kullanımda lahit teknesine ait levha tercih edilmiştir. Mezar içinden ele geçen buluntular arasında M.S. 12. yy.ın ikinci yarısına ait *sigrafitto* kazıma bezemeli sırlı, tabak formlarına ait keramik parçaları yer almaktadır.

M020'nin çalışmaları tamamlandıktan sonra, doğu ucuna dayandırılmış ve muhtemelen M020'yi tahrip ederek oluşturulmuş, daha alt kotta bir diğer mezar tespit edilmiş olup bu mezar M021 olarak adlandırılmıştır. Tipolojik olarak uzun kenarları farklı materyallerden dörtgen kesme taş dilimlerinden, korunagelen dar kenarı ise tuğla plaka ile oluşturulmuştur. Kapak olarak kayrak taşı kullanılmış olup kapağın oturtulabilmesi için mezar kenarları tuğla kırıkları ile desteklenmiştir. Mezarın doğu bölümü muhtemelen 2017 yılı çalışmalarında açığa çıkarılan M010 olarak adlandırılan mezar tarafından tahrip edilmiş olmalıdır. Boyutlarından da anlaşıldığı üzere mezarın içinden bebek bireylere ait iskeletler ele geçirilmiştir. Mezardan tespit edilen buluntular arasında ESC *sigillata* parçası ve Geç Antik Dönem *coarse ware* parçaları, tanımlanabilir malzeme olarak ise M.S. 12.-13. yy. boyalı sırlı Bizans Dönemine ait keramik parçaları yer almaktadır.

M021'in altında bir başka mezarın belirmesi üzerine M020 ve M021 No.lu mezarlar kaldırılmış ve açma güney yönde yeniden genişletilmiştir. Bu işlem neticesinde M019'un yaklaşık zemin seviyesinde dayandırılmış ve tipolojik olarak tamamen tuğla kırıklarıyla oluşturulmuş bebek bireye ait küçük bir mezar açığa çıkarılmıştır. Söz konusu mezar M022 olarak adlandırılmış olup mezar içinde iskelet parçalarıyla birlikte kontekst dışında değerlendirilmesi gereken 1 adet *sigillata* gövde parçası tespit edilmiştir. Mezarın içinin tarihlendirilmesi tanımlanamamış olsa da M022'nin de kronolojik olarak ilişkili mezar kontekstleriyle birlikte düşünülmesi gerekmektedir.

M022'teki çalışmaların bitirilmesinin ardından yaklaşık olarak M020 altında doğrudan ana kaya şekillendirilerek yapılmış başka bir mezara ulaşılmıştır. M023 olarak adlandırılan mezar tipolojik, olarak ana kayaya sığ, ince, uzun dikdörtgen biçiminde oyulmasının ardından uzun kenarları açığa çıkarılan diğer mezarlara göre nispeten daha kalın, dörtgen ikişer adet kesme taş bloklarının sınırlandırmasıyla oluşturulmuştur. Güney hattını oluşturan bloklar arasındaki boyut farkını eşitleyebilmek için bloklardan biri ana kaya üzerinde tuğla parçalarından oluşan basit bir örgüyle yükseltilmiştir. Mezar kapağı olarak ise andezit plaka levhalar kullanılmıştır. İlginç olarak mezar içerisinden az miktarda ahşap parçaların korunageldiği anlaşılmıştır. Bu parçaların çoklu gömü yapıldığı bilinen bu mezarda dönemin gömü geleneğini yansıtır biçimde, mezar iç bölmesi oluşturmak için ya da kapağın oturtulması sırasında yararlanılmak üzere kullanılan destekten arta kalan parçalar olduğu düşünülmektedir.

Mezarın ana kaya üzerine yapılmış olması nedeniyle buluntular, tahribi kanıtlar nitelikte

karışık bir stratigrafi sunmaktadır. Buluntular arasında genel olarak *red slip*, *sigillata*, roma gri hamurlusu, siyah glazürlü keramikler yer almakla birlikte tarihlendirilebilir materyal olarak M.S. 12.-13. yy.a tarihlendirilen beyaz mat 4 grubu ve *sigrafitto* bezemeli parçalar bulunmaktadır. Farklı materyal grubuna ait tüme yakın korunagelmiş cam kâse de dikkat çekici buluntular arasındadır. Tespit edilen kâsenin ön literatür taramasında tipolojik olarak benzerlerine henüz rastlanılmaması nedeniyle söz konusu buluntunun da M.S. 12.-13. yy. konteksti çerçevesinde değerlendirilmesi gerekmektedir.

M023 No.lu mezarın güney duvarı üzerine konumlandırılmış bebek bireye ait bir diğer mezar tespit edilmiştir. M024 olarak adlandırılan kısmen tahrip olmuş bu mezar, tipolojik olarak M022 de olduğu gibi kırık tuğla parçalarıyla oluşturulmuştur.

Sonuç olarak açığa çıkarılan mezarlardan elde edilen buluntulara göre mezarların ortak bir kronolojiyi yansıttıkları anlaşılmıştır. Söz konusu kronoloji, mezarların konum ve kot ilişkileri üzerinden basit bir öncelik-sonralık ilişkisi olmakla birlikte M.S. 12. yy. ile 13. yy. arasında şekillenmiş olmalıdır.

2019 yılı C1 yapısı çalışmalarında ortaya çıkan bir diğer önemli sonuç, yapılan çoklu gömüler neticesinde mekân içi kullanım tasarruflarında değişimlerle şapel içerisinde kullanım dışında kalan alanların varlığı düşünülmüştür. Bu bağlamda zemin seviyesi üzerinde kalan ve kuzey beden duvarına bütünleşik mezarlarla (M019-M020) kuzey duvarının nişten sonraki bölümden itibaren şapelin daraltılmış bir plan kurgusuyla kullanılmış olduğu söylenebilir.

2000-2006 döneminde gerçekleştirilmiş kazılarda odaklanan Güney Kilise'nin önceki yıl yapılan çalışmalarla önerilen planı üzerinde 2019 yılı kampanyamızda da tarafımızca belirli sorgulamalar yapılmıştır. Kilisenin yan apsislerinin alt kotlarında içe doğru, düzgün formlu daraltmalar önceki araştırmacılar tarafından temel pabuçları olarak yorumlanmıştı. 2019 yılı çalışmalarında yan apsislerin içerisindeki düzenlemelerin fonksiyonunu anlamak ve kilisenin kronolojisine dair daha net bir tanım elde etmek amacıyla büyük apsisin güney yarısında, küçük ölçekli bir sondaj çalışması başlatılmıştır.

+17.76 m. kotta başlanılan çalışmada ilk gün itibariyle herhangi bir mimari öğeye rastlanılmazken, yaklaşık olarak -10 cm. inilen kot aralığından karışık tabaka özelliği gösteren buluntular ele geçirilmiştir. Buluntular arasındaki tarihlenebilen en geç materyali, 12. yy. sonu ve 13. yy.a tarihlenen Zeuxippus tipi sırlı keramikler oluşturmaktadır.

+17.38 m. kotuna gelindiğinde ise, seviye karışık tabaka özelliğini korumakta olup elde edilen en geç tarihli buluntularda herhangi bir değişiklik olmamıştır. Bunların dışında, beyaz zemin üzerine kırmızı bordür ile boyanmış fresk parçaları saptanmıştır. Söz konusu freskler C Bölgesi dahilinde 2015 yılından bu yana sürdürülen çalışmalar neticesinde, varlığı ortaya konulmuş Roma Dönemi konut sisteminin dahilinde değerlendirilmelidir. Seviyedeki tekil buluntu olarak, Arkaik Dönem Lydia etkili keramik parçası dikkat çekmektedir. C Bölgesi'nde Arkaik tabakanın varlığı gri hamur malzemelerle geçmiş dönem çalışmalarında ortaya konulmuş olsa da yeni bir veri olarak Adramytteion'daki Lydia keramiğinin yayılımına C Bölgesi de dahil edilmiştir.

+16.83 m. kotta ana kaya tespit edilerek çalışma sonlandırılmıştır. Ana kaya üzerinde yapılan temizlik çalışmaları neticesinde, kilisenin büyük apsisi inşası sırasında ana kaya üzerine doğrudan apsis formunda belirgin bir yatak açıldığı görülmüştür. Ayrıca açılan yatak ve apsis arasında kalan boşluğun harç dolgu ile kapatıldığı tespit edilmiştir. Ana kaya üzerinden elde edilen bu kanıtlar kilisenin doğrudan ana kaya üzerine başka bir inşa evresi sunmadan yapılmış olduğunu işaret etmektedir. Başlangıç kotu-ana kaya seviye aralığı ve doğrudan ana kaya üzerinden gelen en geç buluntular, M.S. 12. yy. sonu ve 13. yy. Bizans Dönemi keramikleri bu sürecin gerçekleştiği kronolojiyi ortaya koymaktadır (Resim: 6).

Bunun dışında yaklaşık olarak güney küçük apsis hizasında, aslında üst kotlarda fresk olarak emarelerine rastladığımız ve Roma konut sistemiyle ilişki değerlendirmemizi kanıtlar nitelikte, doğu-batı doğrultulu bir duvar sırası tespit edilmiştir. Söz konusu duvar sırası, temel seviyesinde koruna gelmiş herhangi bir standart sunmayan çift sıra kuru duvar örgüdedir. Duvarın oluşturduğu mekanla ilişkili zemin döşemelerinden arta kalan izler ana kaya üzerinde belirgin kırmızı lekeler olarak takip edilebilmektedir (Resim: 7).

Sonuç olarak yukarıda bahsedilen ilgide tanımladığımız sorular, gelecek dönem çalışmalarıyla cevap bulacaktır. Ancak C2A2 sondajıyla, C2 Kilisesi'nin M.S. 12. yy.ın ikinci yarısından sonra yapılmış olduğu kesin olarak ortaya konmuştur.

DEĞERLENDİRME

C1 Kilise/Mezar Şapel'in batı sınırında gerçekleştirilen kazı çalışmaları neticesinde yapıda yer alan mezarların batıya doğru nispeten sıklaştığı gözlenmiştir. Arkeolojik verilerin de yardımıyla mezar kullanımının son süreçlerinin tamamında M.S. 12.-13. yy.daki kullanımla ilişkili olduğu anlaşılmaktadır. Alanın kullanımında mezarların bir kısmının zaman içinde tahrip edildiği ve üstlerine yeni mezarların belirli bir düzene sadık kalınmaksızın konumlandırıldığı düşünülmektedir. 2019 yılı çalışmalarında açılan mezarlarda alanla karakterize çoklu gömü geleneğinin yaygın olduğu görülmüştür. Çoklu gömülerin demografik dağılımına bakıldığında yine yetişkin bireylerle aynı ya da onlardan fazla sayıda bebek, çocuk, adölesan bireylerin olduğu söylenebilir. Gömü tipi çeşitliliği alan tasarrufu adına farklı zamanlarda yapılan rastgele yapılandırmanın bir sonucu olabileceği gibi alanda çoklu gömülerdeki bu karma demografiye rağmen; basit toprak tipi, tekli gömü formundaki bebek-çocuk mezarlarının varlığını sürdürmesi sosyal statü ve akrabalık ilişkileri açısından da dikkat çekici niteliktedir.

Çoklu gömülerde her bir mezarda son olarak gömülmüş bireylerin iskeletleri *inhumasyon* gömü olarak ele geçirilirken daha önce gömüldüğü tahmin edilen bireylerin kemikleri sürekliliği olmayan ve dağınık halde tespit edilmiştir. Bu gömü tipinde önce gömülen bireylerin *cranium*larının son gömünün ayakuçlarına ya da mezarın kenar kısımlarına yerleştirildiği tespit edilmiştir. 2019 yılında açılan tekli basit toprak mezarlarda hediye niteliği taşıyabilecek buluntular ele geçirilmezken, çoklu gömülerde bu geleneğin varlığından söz edilebilir.

2019 yılı Adramytteion Kazı ve Onarım Çalışmaları'nda C Bölgesi olarak adlandırılan alanda yer alan Kilise/Mezar Şapel'de sürdürülen çalışmaların yanı sıra 2012 yılında başlatılan çalışmalarla birlikte aynı alanda konumlanan kazı deposunda da çalışmalar yürütülmüştür (Resim: 8). 2013 yılında kazı çalışmalarına paralel olarak belirlenen ihtiyaçlar doğrultusunda tasarlanan ve çalışmalara katılan tüm araştırmacıların kullanımına açık olan çevrimiçi veri tabanı ile (http://www.adramytteion.org/adrasis/index.php) desteklenen depo içeriğinin bilgileri yenilenmiş, fiziksel kondisyonları kontrol edilmiş ve yine veri tabanında yer alan bilgiler doğrultusunda depodaki muhafaza alanları düzenlenmiştir. Ayrıca depo içeriği tarih, çalışma alanı ve buluntu durumu göz önüne alınacak biçimde sınıflandırılarak araştırmacıların ulaşımını kolaylaştıracak biçimde düzenlenmiştir.

14.09.2019-26.09.2019 tarihleri arasında yerinde koruma çalışmaları yapılmıştır. A Bölgesi'nde bulunan 12. yy.a tarihlendirilen Bizans Dönemi ticari depo yapısının temelleri konsolidasyon ve konservasyon çalışmaları öncesinde korunma durumu özelinde gözlemlenmiştir. Yapılan incelemeler neticesinde ilk olarak uygulanacak konservasyon yöntemleri belirlenmiştir. Uygulanacak yöntemler belirlenirken dış ortam koşulları göz önüne alınarak hareket edilmiştir. Yapılan plan doğrultusunda ilk olarak alanın temizliği yapılmış ve işlevi kalmamış eski dönem onarımları sökülmüştür. Temizlik ve eski onarımların sökülmesinin ardından onarım ve sağlamlaştırma için hazırlanacak harca uygun *agrega*lar belirlenip 1'e 3 oranında kireç bağlayıcılı bir onarım harçla *keeping* ve sıva derz uygulaması yapılması kararlaştırılmıştır.

Agrega olarak taş tozu, dere kumu ve kiremit tozu belirlenmiş ve uygun renk tonunu elde etmek için spot testler yapılmıştır. Yapılan spot testler sonucu harcın reçetesi çıkarılmıştır. Hazırlanan harç duvar yüzeyleri üzerinde mukavemeti kalmamış taş dizileri, derz boşlukları ve kesit üzerinde akma yapan toprak yüzeylerde spatül, spatula gibi çeşitli el aletleri yardımıyla uygulanmıştır. Duvarların konservasyonu tamamlandıktan sonra duvar yüzeylerin mekanik temizliği yapılıp koruma ve onarım çalışmaları tamamlanmıştır.

Açma kesit yüzeylerinde akma yapan toprak kısım su ve toprak ile hazırlanan bir toprak harç ile ceketlenip toprak yüzeylerin dökülmesi engellenmiştir. Açma içerisinde bulunan *Pithos*ların sağlamlaştırması konusunda yapılan incelemeler sonucu mevcut durumunu korumak amacıyla seramik yüzeyleri tutan toprak tabakaların toprak harç ile sağlamlaştırılması kararlaştırılıp uygulamaya geçirilmiştir. Uygulamalar sonrasında açma içerisi ve çevresinde planlanan peyzaj düzenlemeleri tamamlanmıştır (Resim: 9). Ayrıca, Ören yakın çevresinden ele geçirilmiş olarak A Bölgesi yakınında konumlandırılmış halde korunagelen silo amaçlı *pithos*lar da, kültür katı kazılar vasıtasıyla temizlenmiş ve herhangi bir mimari içermeyen konuma taşınarak, kontrollü korunma niteliği arttırılmıştır. A Bölgesi'ndeki bu ayrı içerik durumuna, kalıcı projesi hazırlanan alan içeriklerinde de değinilecektir.

09.09.2020 tarihinde başlayıp 12.10.2020 tarihinde sonlandırılan 2020 yılı çalışmalarının ana odağını 2012 yılından beri kentte sürdürülen kazı çalışmalarından elde edilen verilerin yayına dönük olarak hazırlanması olmuştur. Bu bağlamda, günlük kullanım kazı evi depo-

sunda yer alan eserlerin çizim, fotoğraflama ve diğer belgeleme işlemleri tamamlanarak yayına hazır hale getirilmesi sağlanmıştır. Ayrıca, 2012 yılından bu yana sürdürülen çalışmalarla birlikte elde edilen verileri, kazı çevrimiçi veri tabanı ile uyumlu hale getirilmesi hususunda depo çalışmaları tamamlanmıştır. Bununla birlikte, Ören Mahallesi meydanında yer alan taş bahçedeki mimari eserlerin tamamı üç boyutlu olarak çizilerek dijital ortama aktarılmış, bu alanda yer alan eserlerin daha nitelikle olarak tanıtılabilmesi amacıyla bilgisayar ortamında tasarım çalışması yapılmıştır. Ören'de günlük kullanım kazı evinin de bulunduğu ve C Bölgesi olarak adlandırılan alanda yer alan 12. yy. kilisesinin 3 boyutlu olarak bilgisayar ortamında ayağa kaldırılması çalışması yine ekibimiz tarafından gerçekleştirilmiştir.

Diğer bir çalışma ise Ören Mahallesi'nin farklı noktalarında yer alan Bizans Dönemine ait sur kalıntılarının tespiti ve temizlik çalışmaları olmuştur. Adramytteion kent surları, Ören Mahallesi'nin kurulduğu dönemlerde büyük ölçüde ortadan kaldırılmış ve yüzeyde çok az bir bölümü korunagelmiştir. Adramytteion Bizans Dönemi kent surları, Ören Mahallesi'nin başlıca 5 noktasında gözlemlenmiştir. Bunlardan ilki, 2067. Cadde'nin hemen başındaki D Bölgesi adlı kazı alanıdır. Açmanın kuzeyinde 11 m. uzunluk, 2,80 m. kalınlık ve yaklaşık 1,50 m. yüksekliğe sahip olup temel düzeyinde korunmuş bir sur kalıntısıdır (Resim: 10). Ören Meydanı'nda bulunan A Bölgesi'nin yaklaşık 25 m. kuzeyinde bulunan açmada ise kent surlarına ait yaklaşık 7,50 m. uzunluk, 2,50 m.-3,00 m. kalınlık ve 1,00 m. yüksekliğe sahip bir diğer temel kalıntısına rastlanmıştır. Bahis konusu her iki kalıntı da doğu-batı doğrultulu olup kent surlarının kuzey kanadını teşkil etmektedir. A Bölgesi'nin deniz tarafında kalan yamaç boyunca tespit edilen üçüncü parça, yaklaşık 55 m.lik bir hat üzerinde iki adet dik açılı köşe oluşturan ve modern tahribatlar nedeniyle kesintili yapıda olup yüzeyde ancak temel düzeyinde korunabilmiş bir sur kalıntısıdır. Diğer yandan antik kent alanının en güneybatısında, Hüseyin Öğütcen Bulvarı'nın vurguladığı istikametin plaja kavuştuğu noktadaki yamaçta tespit edilen dördüncü parça, kıyıya paralel şekilde yaklaşık 15 m. boyunca uzanan ve yüksekliği 2,00 m.-2,50 m. aralığında değişen bir sur kalıntısıdır. Bu iki parça da kabaca kuzey-güney doğrultulu olup kentin kıyı kesiminde, surların batı kanadını teşkil etmektedir. Belediyeye ait fidanlık ile Sur Caddesi arasında uzanan yamaçta bulunan beşinci kısım ise modern tahribat sebepli kesintilere karşın yaklaşık 180 m. boyunca uzanan ve yüzeyde ortalama 3,00 m. yüksekliğinde korunabilmiş bir sur parçasıdır. Doğu - batı doğrultulu olup kent surlarının güney kanadını oluşturmaktadır. Bu sur hattının doğu ucuna denk gelen Sur Caddesi'nin hemen başındaki bölümde, yarım daire formlu ve tahkimli bir burcun kalıntısı bulunmaktadır. Batı ucuna yakın bir noktada ise muhtemelen bir diğer burçtan geriye kalmış dik açılı bir köşe vardır.

Adramytteion Bizans Dönemi kent surlarının inşasında ağırlıklı olarak Antik Dönemden nitelikli mimari parçalar ve muhtemeldir ki kentin 11. yy. sonundaki yıkımında ortaya çıkan karışık tipte taş ve tuğladan molozlar ile devşirme olarak kullanılmıştır. Bunlar da bağlayıcı olarak yoğun ve nispeten dayanıklı bir kireç harcıyla bir araya getirilmiştir. Antik dönemlere ait nitelikli devşirme parçalara özellikle de kuzey kanadı teşkil eden doğu-batı doğrultulu

kalıntılarda rastlanmaktadır. Bunlardan kıyıya ve A Bölgesi'ne yakın konumlanan açmada, farklı dönemlere ait beyaz mermerden ve yivli, ayrıca taştan ve yivsiz sütunlara ait tamburlar temel hizasında bir arada kullanılmıştır. İç kesimde bulunan D Bölgesi'ndeki sur parçasında ise ön cephede yine taştan ve yivsiz üç adet sütun tamburu, arka cephede ise farklı tiplerdeki dikdörtgen biçimli iri bloklar yine devşirme olarak kullanılmıştır. Surlarda yeniden değerlendirilen bu mimari parçalar, hiç şüphesiz Adramytteion'un erken dönemlerine dair önemli ipuçları vermektedir.

KAYNAKÇA

Aykanat, B.A. – A. Öztürk (2018), "Kuzey Ege Arkeoloji Araştırmaları ve Uygulama Merkezi (KEAM) Adramytteion Kenti ve Egemenlik Alanı Çalışmaları 2017-2018", *TEBE Haberler 44*, 29-36.

Özgen, H.M. (2019), "Yeni Bulgular Işığında Adramytteion ve Etki Alanı – Körfez Üzerine Değerlendirmeler-", *Mnemes Kharin – Filiz Dönmez-Öztürk Anısına Makaleler Anadolu Arkeolojisi, Epigrafisi ve Eskiçağ Tarihine Dair Güncel Araştırmalar*, 405-430.

Özgen, H.M. – M.R. Akbulut, B.B. Aykanat, A. Öztürk, E. Denktaş (2020), "Adramytteion (Ören) 2018 Kazı ve Onarım Çalışmaları", *41. Kazı Sonuçları Toplantısı 17-21 Haziran 2019*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara: 461-479.

Resim 1: C Bölgesi Kuzey Kilise / Mezar-Şapel.

Resim 2: C Bölgesi Kuzey Kilise / Mezar-Şapel, M10 – M19 – M20 ve M23 mezarları.

Resim 3: C Bölgesi Kuzey Kilise / Mezar-Şapel, M19 ve M20.

Resim 4: C Bölgesi Kuzey Kilise / Mezar-Şapel, M19 mezar kapağı (devşirme).

Resim 5: C Bölgesi Kuzey Kilise / Mezar-Şapel, M19 mezar ilişkili keramik grubu.

Resim 6: C Bölgesi Güney Kilise temelinden ele geçirilen keramik buluntular.

Resim 7: C Bölgesi Güney Kilise temel sondajları.

Resim 8: Kazı evi depo düzenlemesi.

Resim 9: A Bölgesi çevre düzenlemesi.

Resim 10: D Bölgesi sur hattı.

ELBİSTAN KEÇE MAĞARASI KAZILARI-2019/2020

İrfan Deniz YAMAN*

GİRİŞ

Keçe Mağarası, 2015 yılından bu yana Kahramanmaraş Müze Müdürlüğü başkanlığında kazı çalışmalarının sürdürüldüğü bir alandır. 2015-2019 yılları arasında Doç. Dr. Cevdet Merih Erek, kazılarda bilimsel danışman olarak görev yapmıştır[1]. 2020 yılı itibariyle bilimsel danışmanlık görevini Doç. Dr. İrfan Deniz Yaman devralmıştır.

Çalışmaların yürütüldüğü Keçemağara Köyü, Kahramanmaraş'ın Elbistan ilçesine bağlı olsa da esasında bu ilin kuzey sınırında yer alır. Köy ve hemen batısında yer alan mağaranın bulunduğu bölge oldukça çorak ve yüksek rakımlı bir arazidir. Genel olarak tarım ve hayvancılıkla geçinen köy halkı büyük oranda dışarıya göç vermesine karşın, halen yıl boyunca burada yaşamını sürdüren yaklaşık 15-20 hane bulunmaktadır. Bu köyü geçmişte ve günümüzde yaşanır kılan temel unsurlar; içilebilir su kaynakları, tarım ve hayvancılığa uygun arazi koşullarıdır.

Keçe Mağarası 2019 yılı kazıları, 19 Ağustos 2019-06 Eylül 2019 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Çalışmalarda ekip üyesi olarak; arkeologlar Ramazan Köse, Emre Kurt, Edanur Yılmazkurt'un yanı sıra Aksaray Üniversitesi Arkeoloji Bölümü lisans öğrencileri; Gizem Örüç, Merve Demir, Ceylan Durusoy, Anıl Şahin, Barış Can Geçdoğan ve Büşra Işık görev yapmışlardır. Ayrıca Kahramanmaraş Müze Müdürlüğü'nü temsilen Uzman Yakup Ünlü çalışmalara katılmıştır.

2020 yılı kazı çalışmaları 28 Temmuz 2020 tarihinde başlatılmış ve 23 Ağustos 2020 tarihinde bitirilmiştir. Kazı çalışmalarında; arkeologlar Ramazan Köse, Gizem Örüç, Alperen Yurdakul ve Sadık Akbal'ın yanı sıra Aksaray Üniversitesi Arkeoloji Bölümü lisans öğrencileri; Anıl Şahin, Hasan Nal ve Ömer Deniz ekip üyesi olarak yer almışlardır. Öğrencilerin yanı sıra, Muhammet Yiğit çalışmalarda işçi olarak görev yapmıştır[2].

2019 YILI KAZI ÇALIŞMALARI

2019 yılı çalışmaları planlandığı şekilde mağaranın içindeki kazı alanında yürütülmüştür. 2018 yılında, mağara içindeki kazı alanı genişletilerek 24 metrekareye çıkarılmıştır. Mağara içindeki kazı alanında, -2018 yılında olduğu gibi- 2019 yılında da AZ13, AZ14, AZ15, AZ16, AZ17, AZ18, BA13, BA14, BA15, BA16, BA17, BA18, BB13, BB14, BB15, BB16, BB17, BB18, BC13, BC14, BC15, BC16, BC17, BC18 plankarelerinde çalışmalar yapılmıştır. Kazı

* Doç. Dr. Üyesi İrfan Deniz YAMAN, Aksaray Üniversitesi, Sabire Yazıcı Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Adana Yolu Üzeri E-90 Karayolu 7. km. Merkez Kampüs 68100 Aksaray/TÜRKİYE.

1 Yaman ve Erek 2019; Yaman vd. 2020.

2 Kazı çalışmalarında emeği geçen herkese teşekkür ederiz.

alanına girişi kolaylaştırmak için AZ18 plankaresinde çalışma yapılmamıştır. Dolayısıyla 2019 yılı kazıları toplam 23 m.lik bir alanda yürütülmüştür (Resim: 1).

Kazı çalışmalarında "yatay kazı sistemi" uygulandığı için, her bir plankarenin kazısı eş zamanlı yapılmıştır. Bu bağlamda 10 cm. ye tekabül eden bir arkeolojik seviye (AH) tüm alanda kazılmadan daha derine inilmemiştir. Bu sayede kazı alanının tamamı geniş düzlemde görülebilmiş ve dikey kazı yönteminde fark edilemeyecek olan ocak yeri, duvar sırası gibi alanlar tespit edilebilmiştir. 2019 yılı kazılarında hedeflenen derinlik 8. arkeolojik seviyelerin bitimi olan +139.9 cm. derinliğidir. Fakat gerek kazı alanındaki sedimanın sertleşen yapısı gerekse de kazı süresinin az oluşu, bu hedefe kısmen ulaşılabilmeyi mümkün kılmıştır. AZ13, AZ14, AZ15, AZ16, AZ17, BA14, BA15, BA16, BA17 ve BB18 plankarelerinde 8. arkeolojik seviyeler kazılmıştır. BA13, BA18, BB13, BB14, BB15, BB16, BB17, BC13, BC14, BC15, BC16, BC17, BC18 plankarelerinde ise 7. arkeolojik seviyenin bitimine (+149.9 cm.) gelinmiştir (Resim: 2). Mağara içindeki kazı alanında yapılan ölçüm değerleri alışılageldiği gibi eksi "-" değil artı "+" olarak belirtilmektedir. Bunun nedeni; 2015 yılında belirlenen sıfır noktasının, mağara içi ve seki alanından oluşan iki farklı kazı alanının ortasında yer almasıdır. Mağara içindeki artı değeri kazı ilerledikçe sıfır noktasına yaklaştığı için azalmaktadır. Örneğin; 7. arkeolojik seviyenin bitimi + 149.9 cm. iken 8. arkeolojik seviyenin bitimi + 139.9 cm. dir. Seki alanında ise sıfır noktasının altında olan ölçümler eksi "-" değerde artmaktadır. Örneğin; 23. arkeolojik seviyenin bitimi -19.9 cm. iken 24. arkeolojik seviyenin bitimi -29.9 cm. dir.

2019 yılı çalışmalarında en çok merak edilen konuların başında, bir önceki yıl batı profilinde ortaya çıkan çukur alanlar gelmekteydi. Bu çukur alanların ne kadar derine gittiği sorusu cevabını bulmuştur. Birden fazla alanın tamamında çukurun son aşaması yakalanmıştır. BC plankarelerinde, özellikle kuzey bölümde yer alan BC13 plankaresinde tespit edilen ve kazı ilerledikçe daha geniş bir alana yayılan, oldukça sert yapılı bir sediman mevcuttur. Bu sediman yapısı, 2019 yılı çalışmalarında BB ve BC plankarelerinin tamamında görülmüştür. Mala ve benzeri kazı ekipmanları ile çalışılması mümkün olmayan bu yapı ancak keski ve çekiç yardımıyla kazılabilmiştir. Bu durumda iki olasılık öngörülmektedir; birincisi bu buluntusuz (steril) sediman yapısı olasılıkla *in-situ* tabakalara geçişi işaret etmektedir, ikincisi ise lokal bir alanda kalsiyum karbonatlı suların etkisiyle sedimandaki sertleşme olabilir. Bu durumun açıklığa kavuşması için kazının ilerleyen sezonlarını beklemek gerekecektir. Şu ana kadar mağara içinde yürütülen kazılarda, arkeolojik buluntuların tamamı koyu kahverengi yumuşak yapılı sediman içinde tespit edilmiştir. Buna karşın kazı alanının tamamına yayılan ve kültürel anlamda homojen bir yapı gösteren bir jeolojik kat henüz tespit edilememiştir. Muhtemelen sert yapıdaki sedimanın bitiminde *in-situ* kültürel tabakalara ulaşılabilecektir.

2020 YILI KAZI ÇALIŞMALARI

2020 yılında gerçekleştirilen çalışmalar dört farklı alanda yürütülmüştür. Öncelikle mağara içinde yer alan sert yapıdaki sedimanın takibini sağlamak ve çalışma alanını genişletmek amacıyla, kazı alanı 24 metrekareden 32 metrekareye çıkarılmıştır. Çalışma alanına

eklenen yeni plankareler olan BD13, BD14, BD15, BD16, BD17, BD18 kazı alanının batı yönünde; AY15 ve AY16 plankareleri ise kazı alanının doğu yönünde yer alırlar (Resim: 3). Daha önceki yıllarda çalışma alanına girişi kolaylaştırmak adına kazılmayan AZ18 plankaresi de dahil olmak üzere, 32 metrekarelik alanın tamamında çalışılmıştır. Başlangıçta, doğu bölümde yer alan BD plankareleri kazılmıştır. Alanın geneliyle uyumlu buluntuların yanı sıra yine benzer jeolojik yapı ile karşılaşılmıştır. Kazı alanının tamamına yayılan sert yapılı sediman, jeolojik seviyelerin isimlendirilmesini mümkün kılmıştır. Buluntuların tespit edildiği yumuşak yapıdaki kahverengi sediman 1. Jeolojik seviye (I), buluntu içermeyen sert yapıdaki açık kahverengi-gri tonlarındaki altta yer alan tabaka ise 2. Jeolojik seviye (II) olarak belirlenmiştir. 2. Jeolojik seviye, kazı alanında batıdan doğuya ve kuzeydoğu yönüne doğru bir eğimle devam etmektedir (Resim: 4). Bu nedenle dalış yönü doğrultusunda en son, kazı alanının doğu bölümünde görülmüştür. AY15 ve AY14 plankareleri doğu profilinde yer almaktadırlar. Kazı alanında en karışık dolgunun görüldüğü bu alan, genel durumu detaylı olarak anlayabilmek üzere kazılmıştır. Kazı başlangıcından itibaren yaklaşık 70 cm. civarında oldukça sert sediman görülmüştür. Bu alanın kazısı keski ve çekiç yardımıyla gerçekleştirilmiştir. Bu sert sedimanın altında ise oldukça gevşek yapıda 1. Jeolojik seviye sedimanı görülmüştür. Söz konusu alandaki sedimanın ve buluntuların bu alana dışarıdan doğal ve yapay yollarla taşındığı düşünülmektedir.

2020 yılı sezonunda çalışma gerçekleştirilen ikinci alan, mağara içinde duvarlarla ayrılmış olan güneydeki bölümde yer alır (Resim: 5). Gerekli yüzey temizliği tamamlandıktan sonra karelaj çalışmaları yapılmıştır. AZ 23, AZ 24 ve BA 23, BA24 plankarelerinden oluşan sondaj alanında, 14. arkeolojik seviye (140 cm.) bitimine kadar çalışmalar devam etmiştir. Jeolojik seviyelerin genel durumu, karbon yoğunluğu görülen alanlar ve buluntuların dağılımı mağara içi kazı alanıyla benzer yapıdadır. Fakat 2. jeolojik seviye, bu alanda daha farklı şekilde görülmüştür. Mağara içi kazı alanında oldukça sert olan bu seviye, sondaj alanında killi ve nemli (çamurumsu) yapıdadır. Bu nedenle söz konusu jeolojik seviyede görülen sertleşmenin belirli alanlarla sınırlı olabileceği düşünülmektedir.

Mağara içinde sözü edilen alanların yanı sıra, duvarlarla ayrılan bölümlerin kuzeyinde yer alan kısımda başka bir kazı alanı daha oluşturulmuştur. Bu alanda; AZ3, AZ4, AZ5, AZ6, BA3, BA4, BA5, BA6 plankarelerinde çalışılmıştır. Buradaki çalışmalar sayesinde, mağara içi kazı alanlarının genel durumu değerlendirilebilecektir.

2020 yılında çalışma yürütülen son alan seki bölümündedir. Daha önceki yıllarda da kazı yapılan bu alanda K11, K12, K13, K14, K15, K16, K17 plankarelerinde çalışılmıştır.

2019-2020 YILLARI BULGULARI

2019 yılı çalışmaları, mağara içindeki kazı alanında -imkanlar dahilinde- yürütülmüştür. Çalışmaların başladığı 2015 yılından itibaren hem mağara içinde hem de seki alanında sürdürülen kazı çalışmalarında, buluntu grupları ve yoğunluğunda benzerlikler vardır. Fakat 2019 yılında, farklı bir durumla karşılaşılmıştır. Çalışmaların büyük bir bölümünde, sert yapıdaki

grimsi kahverengi sediman içinden (II. Jeolojik seviye) herhangi bir arkeolojik buluntu ele geçmemiştir. Buna karşın koyu kahverengi sediman içinden (I. Jeolojik seviye) geçen yıllar kadar yoğun olmasa da oldukça karakteristik bulgular tespit edilmiştir.

Genel buluntu grupları içinde makro boyutta hayvan kemikleri ve mikrofauna yer alır. Yontmataş buluntuların sayısında bir azalma söz konusu iken, tespit edilen alet niteliğindeki parçalar dikkat çekicidir. BA15 plankaresinde 8. arkeolojik seviyenin kazısı sırasında tespit edilen çakmaktaşı kenar kazıyıcı, bu tip buluntulara verilebilecek örneklerden bir tanesidir. Oldukça kaliteli bir hammadde üzerine yapılmış olan bu alet, düzeltileriyle de öne çıkan bir parçadır (Resim: 6). BA14 plankaresinin 8. arkeolojik seviyesinde bir adet kemik iğne (Resim: 7) ve BB18 plankaresinin yine 8. arkeolojik seviyesinde kemik bir ok ucu (Resim: 8) tespit edilmiştir. Bu buluntuların aynı arkeolojik seviyede tespit edilmesi, ayrıca değerlendirilmesi gereken bir hususdur. 2015 ve 2016 yılı kazılarında tespit edilen kemik bız ve işlenmiş kemik, 2017 yılı kazılarında seki alanında tespit edilen kemik ok ucu, 2019 yılındaki kemik iğne ve ok ucu, kemik işçiliğinin Keçe Mağarası'ndaki gelişkin örnekleri olarak değerlendirilmektedirler. İlerleyen kazı sezonlarında özellikle kemik buluntularla ilgili daha özel örneklerle karşılaşılması muhtemeldir. Ayrıca yontmataş endüstri konusundaki karakteristik parçalar, *in-situ* kültür katlarının tespit edilmesiyle birlikte olasılıkla daha fazla sayıda temsil edilecektir.

2020 yılı kazı çalışmalarında tespit edilen buluntu gruplarından ilki taş vurgaçlardan oluşmaktadır. Bu gruba ait çeşitli boyutlarda 5 adet örnek mevcuttur. Üzerlerinde vurgaç olduklarını gösteren ezilme (darbe) izleri ile ayırt edilebilmektedirler. İkinci buluntu grubunu çekirdekler oluşturmaktadır. Çekirdeklerin büyük çoğunluğu şekilsiz çekirdeklerdir fakat sondaj alanı kazısında tespit edilen prizmatik çekirdek gibi hazırlanmış çekirdek örnekleri de görülmektedir (Resim: 9). Çekirdeklerin, vurgaçların yakınında tespit edilmesi, yontmataş alet üretimi açısından önemli bir veri niteliğindedir. Yontmataş buluntu topluluğu içerisinde diğerlerinden ayrılabilecek iki önemli parça vardır. Bunlardan ilki bir dilgicik (Resim: 10), ikincisi ise taş kalemdir (Resim: 11). Kazılar sırasında tespit edilen dilgicik (*dufour?*) tekil buluntu olmasına karşın yontmataş endüstri içerisinde geometrik olmayan mikrolitlerin varlığını göstermesi açısından önemlidir. Bu parçanın ele geçirildiği arkeolojik seviyenin altından demir cürufunun ele geçirilmesi, doğu profili dolgularındaki karışıklığın net göstergeleri arasındadır. Taş kalem ise seki kazı alanında tespit edilmiştir. Ayrıca 2017 yılında bulunan kemik ok ucu ve diğer işlenmiş kemiklerle aynı alanda yer alması nedeniyle, kemik işçiliğinde kullanılan bir parça olduğu düşünülmektedir.

Benjamin S. Arbuckle tarafından gerçekleştirilen faunal değerlendirmeler sonucunda; koyun ve keçi türlerine ait *radius* ve *ulna* (kol kemikleri), çene parçaları ve diş, *scapula*, *occipital condyle* (kafatasının arkası), kaburga kemikleri, *metacarpus* (bacak kemiği), *hyoid* (boğaz kemiği), *mandibula* kemikleri tanımlanmıştır. Ayrıca mikrofauna örnekleri içinde; *Spalax ehrenbergi* (mole rat), fare *mandibula*sı, fare bacak kemikleri ve küçük kuş türlerine ait kemikler tanımlanmıştır[3].

3 Benjamin S. Arbuckle ile yapılan kişisel görüşme 09.06.2021.

Kazı çalışmalarının tamamlanmasının ardından 23 Ağustos 2020 tarihinde, Keçe Mağarası ve köyün yakın çevresinde küçük çaplı bir araştırma yapılmıştır. Köyün doğusunda yer alan ve kazı evine yaklaşık 300 m. uzaklıktaki kurumuş dere yatağı ve çevresinde, hammaddenin varlığının tespiti için gözlem yapılmıştır. Çok kısa bir süre içerisinde dört kişiden oluşan grup tarafından hem yontulabilir türde çört ve çakmaktaşı yumruları hem de yontmataş endüstri öğeleri bulunmuştur. Ayrıca mağaranın kuzey bölümündeki yamaçlarda karbonatlı kaya blokları içinde mercekler halinde çört olduğu görülmüştür. Bu nedenle Keçe Mağarası'nı yerleşim alanı olarak tercih etmiş olan insan gruplarının çok kolay bir biçimde yontulabilir taşlara ulaşabildikleri anlaşılmaktadır. Küçük çaplı çevre araştırması sırasında görülen Paleolitik bulgular, ilerleyen kazı sezonlarında Keçe Mağarası dolgularında da tespit edilebilecek yontmataş endüstri öğelerine örnek teşkil etmektedirler.

KAZI EVİ VE ÇEVRE DÜZENLEMELERİNE İLİŞKİN ÇALIŞMALAR

Her sezonda olduğu gibi, çalışmalara başlanmadan önce kazı evi ve çevresinin temizliği gerçekleştirilmiştir. Kazı evinin avlu kısmı, dış bölümde yer alan yol ve park alanında bulunan tüm otlar temizlenmiştir. Daha sonra kazı evinde kullanılan elektrik bağlantısı, ilkokuldan uzatılan bir kablo yardımıyla yapılmıştır. Her yıl yaşanan su borularıyla ilgili sorunlar, gerekli parçalar ve aletler temin edilerek onarılmıştır. Kazı evindeki su kullanımı yine ilkokuldan gelen bir boru vasıtasıyla gerçekleştirilmektedir. 2020 yılında ilkokulda artık eğitim devam etmediği için direkt olarak ana borudan bir uzatma yapılarak suyun akış hızı arttırılmıştır. Geçtiğimiz yıllarda kullanılan gün ısı sisteminin yıl boyunca devam eden şiddetli rüzgarlar nedeniyle kazan kısmının çatıdan aşağıya düştüğü ve hasar gördüğü tespit edilmiştir. Gerekli tamirleri yapılmış ancak kazı ekibi sayısı az olduğu için gün ısı aktif hale getirilmemiştir.

Kazı evindeki hazırlık ve temizlik işleri tamamlandıktan sonra mağaranın çevresi ve iç bölümü temizlenmiştir. Mağara içi kazı alanı ve seki kazı alanında herhangi bir tahribatın olmadığı görülmüştür. Kazı alanının alt bölümünde yer alan yasal uyarı tabelası halen sağlam durumdadır. Kazı sezonlarında mağaranın alt bölümüne kurulan laboratuvar, kazıyı hızlandırmak ve iş yükünü azaltmak için mağara içine taşınmıştır.

SONUÇ

Keçe Mağarası'nda, 2020 yılı itibariyle 6. kazı sezonu tamamlanmıştır. Mağara kazılarındaki çalışmaları doğrudan etkileyen en önemli konuların başında ekip sayısı ve buna bağlı olarak çalışma süreci gelir. Diğer arkeolojik kazılar için de bu durum geçerli bir neden iken, mağara kazılarında tüm işi ekip üyelerinin yaptığı ve işçi sayısının yok denecek kadar az olduğu düşünüldüğünde, sözü edilen konu bir kat daha önemli hale gelmektedir. Bu bağlamda 2015 yılından itibaren sürdürülen kazılarda çalışma süresi ve ekip sayısı maalesef istenilen düzeye ulaşamamıştır. Bu konuyla ilgili durumun değişmesi adına ilerleyen yıllarda girişimlerde bulunulacaktır.

Keçe Mağarası, Türkiye'de kazısı tamamlanan veya sürdürülen mağara kazılarıyla benzerlikler ve farklılıklar içermektedir. Farklılık olarak değerlendirilebilecek özelliklerinden bir tanesi, 1734 metre gibi yüksek bir rakımda yer almasıdır[4]. Diğer bir farklı özellik ise; Keçe Mağarası hakkında kazı çalışmalarının öncesine dayanan herhangi bir bilginin bulunmamasıdır. Özellikle 1940-1980 yılları arasında Türkiye'nin büyük bir bölümüne yayılan yüzey araştırmalarında bile adının geçtiği sadece bir yayın mevcuttur[5]. Oysaki mağaranın alt bölümünde yer alan duvar resimleri ve yakın çevresindeki Paleolitik bulgular, bu mağaranın önemini çok net biçimde açığa çıkarır[6]. Nedenleri üzerine sadece tahminlerde bulunabileceğimiz bu belirsizlik, kazı çalışmalarının seyri açısından olasılıkların gündeme taşınmasına yol açmıştır. Bu kesinlik arz etmeyen durum, çalışmaların ilerlemesiyle ve bilimsel kanıtlarla birlikte somutlaşmaya başlamıştır. 6 sezon boyunca devam eden çalışmaların sonucunda öncelikle Keçe Mağarası'nın farklı dönemlerde yaşam alanı olarak kullanıldığı sonucuna ulaşılmış durumdadır. En üstte yer alan seviyelerde geç dönemler (Ortaçağ ve sonrası), Roma Dönemi bulguları ve güncel buluntular tespit edilmiştir. Bu seviyelerle birlikte görülmeye başlanan cam eserler, metal eserler, sikkeler, kemik eserler, yontmataş endüstri öğeleri ve güncel buluntular karışık halde görülmektedir. Aynı zamanda sözü edilen buluntuların yanı sıra bol miktarda seramik parçası ve hayvan kemikleri mevcuttur. Kazının ilerleyen aşamalarında buluntu sayısında ve özellikle seramik parçalarının sayısındaki azalma, arkeolojik dönemler arasındaki geçişi yansıtan özellikler niteliğindedir. Özellikle mağara içindeki buluntuların sayısının azalması dışında, sediman yapısındaki farklılık da ayrı bir değişim göstergesi olarak değerlendirilebilir. Seki alanındaki kazı çalışmalarında, mağara içine oranla daha tutarlı devam eden kültürel ve jeolojik devamlılık görülmüştür. Buna karşın mağara içindeki genel durum ile seki alanındaki durumun karşılaştırmalı olarak sürdürülmesi önem arz ettiği için, kazılarda belirli bir alana yoğunlaşma gibi bir durum tercih edilmemiştir. Özellikle 2020 yılı kazılarında mağara içinde 3 farklı alanda sürdürülen kazılar sayesinde, bu alanın ortak özellikleri ve farklılıkları daha net anlaşılmaya başlanmıştır. Sondaj alanında 2. jeolojik seviyenin görülmemesi fakat mağara içi kazı alanındaki genel jeolojik yapının paralel olarak sürmesi dikkat çeker. Mağara içinde kuzey bölümde bulunan alanda, kazının başlangıcında görülen sediman yapısındaki sertlik takip edilecektir. Bu alanda çalışmalar henüz başlangıç aşamasındadır ve buluntu sayısı diğer alanlara göre azdır.

Seki bölümündeki çalışma alanında ise esasında kazının tüm seyrini değiştirebilecek nitelikte detaylar görülmüştür. Buluntulardaki çeşitlilik ve sayısal artış, diğer alanlara kıyasla daha verimli bir yer olduğunu gösterir. Bu konudan daha fazla önem arz eden durum ise; kültürel tabakalanmanın öncelikle bu alanda tespit edilme ihtimalinin daha fazla olmasıdır. Kazı çalışmalarındaki amaçlardan bir tanesi; kültürel tabakaların tutarlı bir yapı sergilemesi durumunda tarihlendirme sonucu elde etmektir. Bu sayede kazının daha somut bir şekilde yorumlanması mümkün olacaktır.

4 Yaman 2020.

5 Kökten 1960: 46.

6 Yaman 2019.

Yine 2020 yılı çalışmaları sırasında, mağaraya gidiş için kullanılan yamaç üzerindeki yolda, sezon süresince çok sayıda yontmataş parça görülmüştür. Bu durum taş yontma işinin mağaranın kuzey yamaçları çevresinde daha yoğun biçimde yapılmış olması ihtimalini akla getirmektedir. Kazılar sırasında görülen yontmataş parçalardan hem daha fazla sayıda hem de daha iyi işçilik gösteren örneklerin -yüzeyde olsa bile- görülmesi, bu olasılığı güçlendirmektedir.

Keçe mağarası kazılarıyla ilgili heyecanımız ve çalışma isteğimiz her geçen yıl artarak devam etmektedir. Kazı çalışmalarından en büyük beklentimiz; mağaranın çevre koşulları ve birçok unsurla bütüncül bir yaklaşımla yorumlanmasını mümkün kılabilecek verilere ulaşabilmektir. Bu durum zaman içinde açıklığa kavuşacaktır.

KAYNAKÇA

KÖKTEN, İ. K., (1960), "Anadolu Maraş Vilayetinde Tarihten Dip Tarihe Gidiş.", *Türk Arkeoloji Dergisi* X–1: 42-52.

YAMAN, İ D. (2019) "Prehistoric Paintings in the Keçe Cave (Kahramanmaraş-Elbistan)", *ADALYA* (22), 11-24.

YAMAN, İ D. (2020) "Prehistorik Dönemde Yaşam Sınırı: Keçe Mağarası", *Anadolu Prehistorya Araştırmaları Dergisi* (APAD)(6), 85-98.

YAMAN, İ D., EREK, C. M., (2019) "Elbistan Keçe Mağarası Kazıları (2015-2017)", *40. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 2. Cilt: 455-468.

YAMAN, İ D., EREK, C. M., YAMAN, I A. (2020) "Elbistan Keçe Mağarası Kazıları - 2018", *41. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 2. Cilt: 537-552.

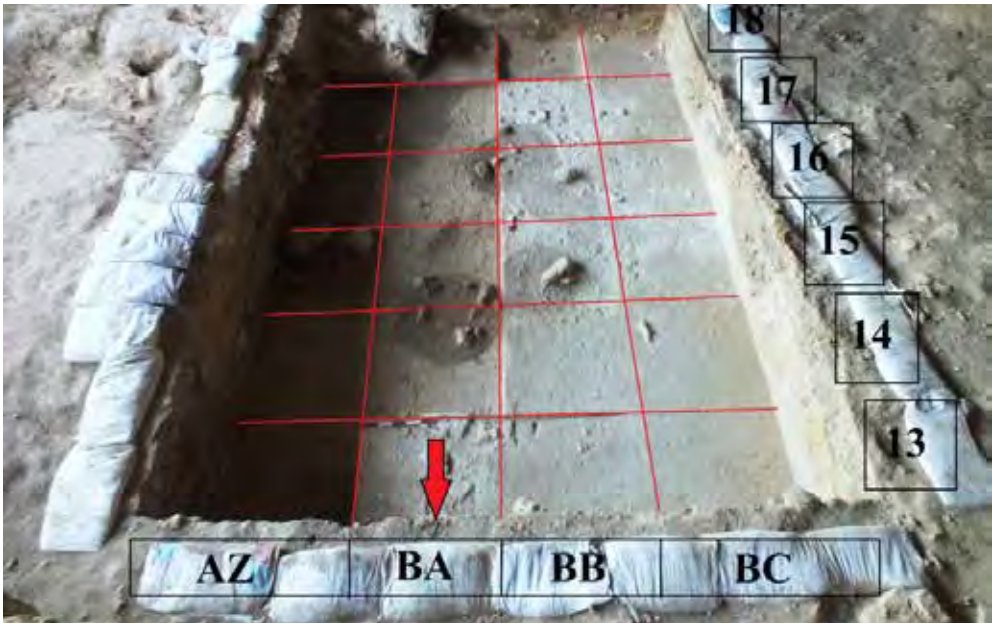

Resim 1: Mağara içi kazı alanı plankarelerin görünümü (2019).

Resim 2: Mağara içi kazı alanı genel görünüm (2019).

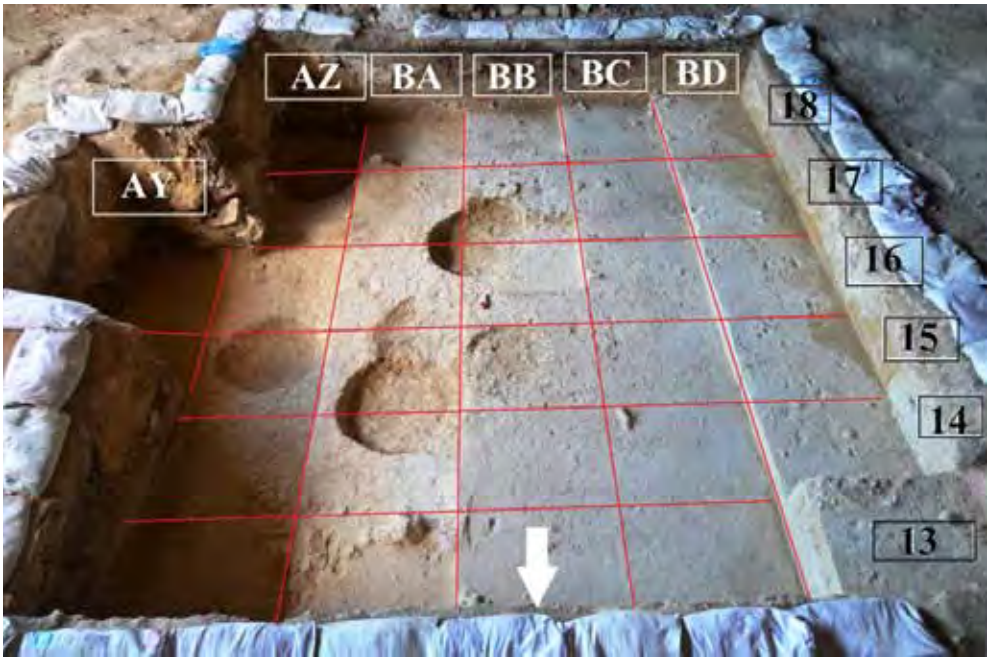

Resim 3: Mağara içi kazı alanı plankarelerin görünümü (2020).

Resim 4: II. jeolojik seviyenin dalış yönü (kuzey profili).

Resim 5: Sondaj kazı alanının konumu.

Resim 6: Kenar kazıyıcı (2019).

Resim 7: Kemik İğne

Resim 8: Kemik ok ucu (2019).

Resim 9: Çekirdek örnekleri.

Resim 10: Dilgicik.

Resim 11: Taş Kalem.

HARPUT İÇ KALE KAZILARI 2019-2020 YILI ÇALIŞMALARI

İsmail AYTAÇ*

2019 YILI ÇALIŞMALARI

Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğünün 05.07.2019 tarih ve 94949537-160.01.01-E.561792 sayılı yazısına istinaden; T.C Bakanlar Kurulu kararı ile Harput İç Kale Kazıları, Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Fırat Üniversitesi adına Prof. Dr. İsmail Aytaç kazı başkanlığında, 11.07.2019-31.10.2019 tarihleri arasında yürütülmüştür. Kazı çalışmalarımız Kültür ve Turizm Bakanlığı, Elazığ Valiliği İl Özel İdaresi ve Fırat Üniversitesinin maddi katkılarıyla gerçekleştirilmiştir. Bakanlık Yetkili Uzmanı olarak kazımızda, söz konusu tarihler arasında Gaziantep Müze Müdürlüğü'nden Kemal Karakaş görev almıştır.

ARAZİ ÇALIŞMALARI

Harput İç Kale'de 2019 kazı sezonunda arazi çalışmaları; kazı ve koruma uygulamaları olmak üzere iki başlık altında değerlendirilmiştir. Arkeolojik kazılar kısa sürmüş olup koruma çalışmalarına ağırlık verilmiştir. Kazılar, 1. Bölge Açmaları (Resim: 1a, Çizim: 1a) (B-4, C-4 ve D-7 açmalarının 2018 yılından eksik kalan bölümlerinde) ve sağlamlaştırmaya yönelik sondaj kazıları (A-1, A-2, A-3 ve Basamaklı Tünel) şeklinde gerçekleştirilmiştir. Koruma çalışmaları kalenin farklı bölgelerinde gerçekleştirilmiştir. 1. Bölgede yer alan Artuklu Sarayı'nın ön kısmında daha önce kazı çalışmaları yapılmak istenmiş; ancak saraydan taş düşmesi nedeniyle kazılar sağlamlaştırma işlemleri sonrasına bırakılmıştır. Diyarbakır Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu ile yapılan yazışmalar sonrasında, sarayın orta kısmındaki ana eyvan, soldaki küçük eyvan ile kemer ayağında çelik konstrüksiyon uygulamaları gerçekleştirilmiştir. Yine bu bölgede arkeolojik kazılar sonucu açığa çıkarılan bazı mimari duvar yapılarında konservasyon ve anastilosis uygulamaları yapılmıştır. Bununla beraber, 2009 kazı sezonunda açığa çıkarılmış olan ve kalenin ikinci giriş kapısının sağında yer alan Basamaklı Tünel'in tonozu sağlamlaştırılmıştır.

1. Bölge Çalışmaları

B-4 Açması

10 m.x10 m. ebadındaki açmanın 5 m.x10 m.lik kısmı 2018 sezonunda kazılmış, kalan bölümünde ise arkeolojik kazılar 1443.25 m. kodunda başlatılmıştır. Bu alanda yapılan seviye inme çalışmalarında, yoğun moloz taşların yanı sıra plan karenin güney ucunda doğu-batı akslı oldukça kötü durumda bir duvar kalıntısı açığa çıkarılmıştır. Duvarın mevcut uzunlu-

* Prof. Dr. İsmail AYTAÇ, Fırat Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Bölümü. Elazığ/TÜRKİYE. iaytac@firat.edu.tr

ğu 1.85 m. genişliği ise 85 cm. olarak ölçülmüştür. Artuklu Sarayı'nda yapılması planlanan sağlamlaştırma çalışmalarında kullanılacak yolun bu açma içinden geçmesi nedeniyle buradaki kazı çalışmaları 1440.80 m. kodunda sonlandırılmıştır. Kazılar, B-3/B-4 Ortak Mekân, B-4/C-4 Ortak Mekân'a kaydırılmıştır.

B-3/B-4 Ortak Mekânı (Hol)

Mekân hakkında arkeolojik verilere sahip olmak ve zemini bulmak için 1440.65 m. seviyelerinde yeniden kazılar başlatılmıştır. Burada yapılan çalışmalarda 1440.30 m. metre kodunda, yer yer bozulmalara maruz kalmış sıkıştırılmış toprak zemine rastlanmıştır. Mekânın güney girişinde 1.15 m. uzunluğunda, 43 cm. genişliğinde, 15 cm. yüksekliğinde sal döşemeli bir basamak tespit edilmiştir. Mekânın iç ölçüleri ise 2.57 m.x4.70 m. olarak ölçülmüştür. Ayrıca mekânı çevreleyen duvarların bazı bölümlerinde çamur sıvanın korunarak geldiği görülmüştür. Buranın gerek B-4/C-4 Ortak Mekân ile gerekse 2015 yılında kazısı yapılan B-3/C-3 ortak mekânına birer girişinin bulunması nedeniyle bahsi geçen yerin bir hol veya geçiş yeri olarak kullanıldığı düşünülmektedir**.**

B-4/C-4 Ortak Mekân

2018 yılında kazısı yapılan B-4/C-4 Ortak Mekân'da 1440.75 m. kodunda çalışmalar yeniden başlatılmıştır. 1440.55 m. kodunda ana kaya üzerine oturtulmuş ve bazı bölümleri tahrip olmuş sıkıştırılmış topraktan zemine rastlanmıştır.

C-4 Açması

C-4 Açması'nda, 2018 yılında yarım kalan Mekân-1'de ve Mekân-2'de kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Mekân-1'de 2018 kazı sezonunda arkeolojik kazılar yapılmış ancak kazı sezonunun sona ermesiyle birlikte söz konusu mekânda zemine ulaşılmadan çalışmalar bitirilmiştir. 1439.40 m. seviyelerinde başlatılan zemini bulmaya yönelik kazılar esnasında batı duvarında bir niş açığa çıkarılmıştır. Seviye inme çalışmaları sonucunda mekânın batı ve kuzey duvarına bitişik yapılmış yarım daire şeklinde taş sırası tespit edilmiştir. Bu taş sırası daha önceki yıllarda da tespit ettiğimiz hayvan yemliklerini andırmaktadır. 1438.40 m. seviyelerinde sıkıştırılmış sert topraktan zemine ulaşılmasıyla buradaki çalışmalar sonlandırılmıştır. Mekân-1'in zemini hemen batısında yer alan avlunun zeminine göre 40 cm daha aşağı koddadır. Mekân-2'de, 2018 yılında ana kaya ulaşılmış; fakat mekânın batı duvarı C-5 Açması sınırlarına girdiğinde kazı çalışmaları 2019 kazı sezonuna bırakılmıştır. Bu sebeple söz konusu alanın bütünüyle ilgili bilgi edinebilmek amacıyla mekânın 3 m.x4,5 m. ölçülerine sahip kısmında kazılara başlanmıştır. Açma içerisinde yaklaşık olarak 1.00 m. inildikten sonra yer yer tahrip olmuş sal taşı döşemeli zemine rastlanmıştır. Güney doğrultulu duvarın altında ise 1.50 m. uzunluğunda 20 cm. genişliğinde bir adet seki bulunmuştur. Sekinin güney duvarı ucunda bir adet ocak açığa çıkarılmıştır. Mekânın kuzeybatısında daha önceden tespit edilen ocağın etrafı ve içi temizlenerek üçlü ocak ile sal taşlı zemine gömülü bir tandır

ortaya çıkarılmıştır. Mekânın batı duvarını tespit etmek amacıyla yapılan kazılarda herhangi bir duvar dokusu ortaya çıkmamıştır (Resim: 1b).

E-7 Açması

E-7 Açması'nda kazı çalışmalarının büyük bir kısmı 2018 kazı sezonunda tamamlanmıştır. Ancak açmanın güneydoğusunda kalan bölümü, 1. Bölgeyi (Sarayönü) çevreleyen çitlerin dışında kalması nedeniyle bu alan 2019 kazı sezonunda tamamlanmıştır. 10 m.x2.90 m. ölçülerindeki alanın kazısına 1438.20 m. seviyesinde başlanmıştır. Çalışmalar esnasında 2018 kazı sezonunda açığa çıkarılan duvar kalıntılarının devamı ortaya çıkarılmıştır. Açmanın güneydoğu ucunda yer alan doğu-batı akslı duvar kalıntısının orta noktasında bir adet tandır bulunmuştur. Plankarenin diğer kısmında seviye inme çalışmaları sırasında ana kayaya ulaşılarak kazılar sonlandırılmıştır.

Sonuç olarak 2019 kazı sezonunda sadece 1. Bölge (Sarayönü) dediğimiz alanda açma kazıları gerçekleştirilmiştir. Bu süre zarfında yaklaşık olarak 350 m^2lik bir alan kazılmıştır (Çizim: 1b). Çalışmalar sonucunda daha önceki yıllarda karşılaştığımız ve geleneksel Harput mimarisinde görülen taş örgülü çamur sıvalı yapı tiplerine rastlanmıştır. 2019 yılı itibarı ile çıkan buluntulara bakıldığında ise Roma, Bizans, Artuklu, Selçuklu ve Osmanlı Dönemine tarihlendirilen günlük kullanım objelerine rastlamak mümkündür.

KÜÇÜK BULUNTULAR

Sırlı-sırsız seramik parçaları çeşitli dönemlere ait sikkeler, ok uçları, metal objeler, ayna tekniğiyle yazılmış yazılı metal parçası cam bilezik parçaları, cam boncuklar, cam parçaları, porselen parçaları, lüle parçaları, mancınık taşı, midye kabuğu, kemik parçaları, misket kurşunu, cüruf parçaları ele geçirilen buluntulardır (Resim: 2).

SONDAJ KAZILARI

A-1 Sondajı

2016 yılında arkeolojik kazısı yapılan bu kısımda, 2019 kazı sezonunda da Artuklu Sarayı'na ait yeni kalıntıları, farklı duvar dokularını, saraya ait olabilecek ve tarihlendirmede önemli veri kaynağı sayılabilecek arkeolojik eserler tespit etmek amacıyla yeniden çalışmalar yapılmasına karar verilmiştir. Sondaj kazısı yaklaşık 50 cm. daha genişletilerek 3.60 m.x1.70 m. ebadına getirilmiştir.

Saray duvarının önünde kuzey-güney uzantılı duvar dokusu tespit edilmiştir. Buranın bir istinat/payanda duvarı olduğu tahmin edilmektedir (Resim: 3). Mevcut duvarın arkeolojik sondaj sınırları dâhilinde; saray duvarına en yakın yeri 25 cm, en uzak yeri 1.07 m.dir. Duvar üzerindeki dolgu/döküntü taşların kesite zarar vereceği düşüncesiyle bırakılmasına karar verilmiştir Bu yüzden duvarın kalınlığı hakkında net bilgi elde edilememesine karşın sondaj içindeki mevcut uzunluğu ise 2.25 m.dir.

1434.15 m. kodunda ise saray duvarı yüzeyinde düzgün kesme taş tespit edilmiştir. Ortalama 30x95 cm. ölçülere sahip olan kesme taşların, yapının (sarayın) en erken duvar örgüsü olduğu tahmin edilmektedir Buna göre, yukarıda bahsi geçen istinat/payanda duvarı da kesme taşlardan daha sonra yapılmıştır. 1438.25 m. kodunda başlayan kazı çalışmaları 1433.00 m. kodunda sonlandırılmıştır

A-2 Sondajı

Artuklu Sarayı'ndaki ana eyvanın sağlamlaştırılması amacıyla monte edilen çelik kemer ayağının tabanlı kaidesinin oturtulması için sondaj yapılmasına karar verilmiştir. Sondaj, 1.50 m.x2.50 m. ölçülerindedir. Yaklaşık olarak 3 m. derinliğe inildikten sonra ana eyvanın taş döşemeli, harç sıvalı zeminine ulaşılmıştır. Ayrıca zeminin üzerinde bir kapı girişini andıran karşılıklı konumlandırılmış iki adet Horasan harçlı taş duvar açığa çıkarılmıştır. Kemerin tabanlı kaidesi yerleştirildikten sonra tekrar kendi toprağıyla doldurularak sondaj kapatılmıştır (Resim: 4). Seviye inme çalışmaları sırasında yoğun olarak seramik ve metal parçalar ele geçirilmiştir. Ayrıca cam bilezik parçaları, lüle parçaları, kemik parçaları ve ok ucu da bulunmuştur.

A-3 Sondajı

Ana eyvan kemerinin solunda yer alan kemer ayağını sağlama alacak çelik desteğin tabanlı kaidesinin zemine oturtulması amacı ile 1.70 m.x2.00 m. ölçülerinde sondaj çalışmasına başlanmıştır. Yaklaşık 2 m. inildikten sonra eyvanın sıkıştırılmış sert toprak zemin dokusu ile karşılaşılarak buradaki çalışmalar sonlandırılmıştır. Kemerin ayağı sondaj içine yerleştirildikten sonra sondaj tekrar kendi toprağıyla doldurularak kapatılmıştır. Yoğun miktarda seramik, cam parçaları, lüle parçaları, nal parçaları, iplik, metal anahtar parçası bulunmuştur. Çıkarılan buluntular arasında hayvan kemiği yoğunluğu dikkat çekmektedir (Resim: 5).

Basamaklı Geçit Sondajı

Daha önce 2009 kazı sezonunda açığa çıkarılan yapı, zamanla tahrip olmuştur. Kalenin ikinci girişinin sağında bulunan yapının çökmek üzere olan tonozunun sağlamlaştırılması ve dış hatlarının belirlenmesi amacıyla üst tarafında, yaklaşık olarak 2.00 m.x2.60 m.lik bir alanda arkeolojik sondaj kazısı yapılmıştır Yüzeyden 65 cm. inilince bir tandır açığa çıkmıştır. Oldukça sağlam durumdaki tandırın mevcut ölçüleri, 45 cm.x45 cm. olup cidar kalınlığı 4 cm. derinliği 50 cm. olarak ölçülmüştür. Tandırın dönemi hakkında bilgi edinmek için içinin boşaltılmasına karar verilmiştir. Sağlamlaştırma için yeterli arkeolojik veriler elde edildiğinden yaklaşık olarak 1.00 m. derine inilerek kazı çalışmaları sonlandırılmıştır. Tespit edilen tandırın da zarar görmemesi için üzeri geçici sac sistemiyle kapatılmıştır Tandır içinden tümlenebilir seramik parçaları bir adet ok ucu bulunmuştur. Ayrıca sondaj kazısı sırasında, 1 adet Akkoyunlu Dönemi'ne ait sikke sırlı ve sırsız seramik parçaları, cam parçalar, kemik parçalar ve metal parçalar ele geçirilmiştir (Resim: 6).

KORUMAYA YÖNELİK ÇALIŞMALAR

Artuklu Sarayı Sağlamlaştırma Çalışmaları

2018 kazı sezonunda, 1. Bölgede (Sarayönü) yer alan ve Artuklu Sarayı'nın ön tarafında bulunan A-2, A-3, A-4 açmalarında kazı başkanlığımız tarafından arkeolojik kazılar yapılmak istenmiştir. Gerek saraydan düşen taşların tehlike oluşturması gerekse sarayın statik dengesinin tehlike arz etmesi nedeniyle kazı çalışmaları sağlamlaştırma işlemlerinden sonra başlatılmıştır. Buna istinaden kazı başkanlığımızca söz konusu sağlamlaştırma çalışmaları hakkında öneriler hazırlanmış olup Diyarbakır Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kuruluna sunulmuştur. Yazımıza cevaben; ilgili koruma kurulu tarafından Artuklu Sarayı'nda alınması gereken önlemler hakkında maddeler halinde önerilerde bulunulmuştur. Bahsi geçen öneriler ve kazı başkanlığımızca yapılan sağlamlaştırma uygulamaları aşağıda maddeler halinde anlatılmıştır: Sarayın orta kısmında yer alan ana eyvan ve eyvanın solundaki eyvanın tonoz kısmına metalden 8 mm.lik tonoz şeklinde kalıplar yapılarak monte edilmiştir. Ayrıca bu kalıba yine 8 mm.lik kalınlığında yatay ve dikey 9 cm.x18 cm.lik çelik konstrüksiyonlar ile destekleme yapılmıştır. Bu kemerlerin ayağını yerleştirmek için sondajlar yapılmasına karar verilmiş ve bu sondajlar A-2 Sondajı ve A-3 Sondajı olarak adlandırılmıştır.

İlgili kurul tarafından alınan diğer bir kararda: "1. Bölgede bulunan Artuklu Sarayı'nda devam eden kazı çalışmalarında can ve mal güvenliğinin sağlanabilmesi için iskele yapımı yerine çelik tel örgü ile koruma yapılmasının uygun olduğuna…" şeklinde belirtilmiştir. Buna istinaden; sarayın üst ve yan taraflarında bulunan taşların düşmemesi için yapıya çelik tel giydirilmiştir. Sarayın batı cephesindeki duvarın çok yüksekte olması nedeniyle çelik teller yüklenici firma tarafından iş makinasıyla monte edilmiştir. Sarayın üstüne ve saray duvarlarının yan tarafına çekilen teller, herhangi bir kayma ihtimaline karşı dübel ve çelik kazıklar kullanılarak taşlara sabitlenmiştir. Söz konusu dübeller, daha önce kazı başkanlığımız tarafından konservasyon uygulamaları sırasında konulan taşlara monte edilmiştir. Çelik kazıklar genellikle derz arasına, zorunlu durumlarda ise (özellikle batı cephesi) duvardaki orijinal taşlara çakılmıştır (Resim: 7a-b).

Konservasyon Çalışmaları

2019 kazı sezonunda açığa çıkarılan ve tahrip olmaya yüz tutmuş mimari yapılarının yıkılmasını önlemek için konservasyon ve anastilosis uygulamaları gerçekleştirilmiştir. Konservasyon ve anastilosis uygulaması yapılan alanlar:

Birinci Bölge (Sarayönü), E-7 Açması'nda 2018 kazı sezonunda basamakları tahrip olmuş merdiven açığa çıkarılmıştır. Kazı esnasında çıkan toprak ve taş kullanılarak merdiven basamaklarında konservasyon uygulaması yapılmıştır**.** 1. Bölge (Sarayönü), E-6 Açması'nda yer alan ve ahır olarak kullanılan mekânda açığa çıkarılan yemliğin sağ tarafındaki duvarın bir bölümü yıkılmıştır. Çamur harç ve taş kullanılarak söz konusu duvar ve yemlik tamamlanmıştır. Kalenin ikinci kapısının sağında yer alan (3. Bölge) ve 2009 yılında açığa çıkarılan

Basamaklı Tünel'in çökmekte olan tonozlu kısmını açığa çıkarmak için öncelikle yapının üzerinde bulunan dolgu tabaka alınmıştır. Bu alanda yapılan arkeolojik kazı çalışmalarına yukarıda sondaj kazıları bölümünde değinilmişti. Daha sonra, tonozun ilerleyen zamanlarda çökmesini önlemek amacıyla yapıya geçici olarak ahşap iskele ile destekleme yapılmıştır. Ayrıca mekânının üzerindeki geçici sac yenilenmiştir. Önümüzde kazı sezonlarında, kazı başkanlığımız tarafından yapı ile ilgili restorasyon projesinin yapılması planlanmaktadır. Kalenin giriş kapısının üzerinde bulunan kemerin üst kısmındaki derzlerin bozulmaya uğradığı görülmüştür. Bu bozulma, kemerin üzerinde biriken suların sızmasına ve kemer taşlarının birbirinden ayrılmasına neden olmuştur. Bundan dolayı söz konusu derzler sökülüp taş aralarına yeni derz çekilmiştir (Resim: 8a-b). Ayrılan kemer taşları, can güvenliği için tehlike oluşturmaması adına epoxy kullanılarak birbirine tutturulmuştur.

ATÖLYE ÇALIŞMALARI

2019 kazı sezonunun kısa sürmesi nedeniyle kazı çalışmaları esnasında çıkan buluntu sayıca çok azdır. Çıkan taşınır kültür varlıkları günübirlik olarak kazı evine taşınmıştır. Taşınan bu eserler yıkanıp kurutulma işlemlerinden geçmiştir. Tasnif, çizim, fotoğraflama ve belgeleme işlemeleri yapıldıktan sonra veriler bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Tasnif işlemlerinden sonra tümlenebilir eserlerin restorasyon ve konservasyon işlemleri yapılmıştır (Resim: 9). Kazı sezonu boyunca 2014-2019 kazı çalışmalarına ait buluntular yeniden gözden geçirilmiş, eski dönemlerden eksik kalan işlemler tamamlanmıştır. Envanterlik ve etütlük mahiyetindeki eserler Elazığ Arkeoloji ve Etnografya Müzesi'ne teslim edilmiştir.

2020 YILI ÇALIŞMALARI

Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğünün 94949537-160.01.01 (23) sayılı yazısı ile Elazığ İli, Merkez İlçe, Harput İç Kalesi'nde Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Fırat Üniversitesi adına Prof. Dr. İsmail Aytaç başkanlığında yapılan çalışmalar 06.07.2020-12.12.2020 tarihleri arasında sürdürülmüştür. 2020 yılı çalışmaları tüm dünyayı etkisi altına alan Covid 19 Pandemisi nedeni ile bu yıl farklı olmuştur. Arazi çalışmalarında herhangi bir arkeolojik kazı çalışmasına yer verilmemiş bunun yerine, arazide gerçekleşen konservasyon çalışmaları ve daha önceki yılların çalışmalarında, kale içinde biriktirilen atık taşların kale dışına taşınmasına yönelik projeli çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Ayrıca kazı çalışmaları 2018 yılında tamamlanan Orta Mahalle (Osmanlı Mahallesi) restorasyonu için ön çalışmalar tamamlanmış ve restorasyona hazır duruma getirilmiştir. Urartu Su Sarnıcı (Zindan) ve 1 No.lu Konut olarak adlandırılan alanın proje ihaleleri tamamlanmıştır. Bunlara ek olarak atölye çalışmaları yapılmıştır. Geçmiş yıllara ait teknik çizim ve fotoğraf işlemleri tamamlanmıştır. 2017 Harput İç Kale batı ve güney sur duvarları restorasyon çalışmaları sırasında açığa çıkarılan arkeolojik malzemenin bilimsel değerlendirilmesi tamamlanmış ve amorf malzemenin kale içinde belirlenen bir alana gömülmesi işlemi Elazığ Arkeoloji ve Etnografya Müzesi denetiminde tamamlanmıştır. 2020 yılında gerçekleştirilen çalışmalardan kale içinde atık taşın taşınması Türk Tarih Kurumu desteği ile projelendirilip gerçekleştiril-

miştir. Kazı çalışmalarımız Kültür ve Turizm Bakanlığı, Türk Tarih Kurumu, Fırat Üniversitesi ve Elazığ Valiliği İl Özel İdaresi'nin maddi katkılarıyla gerçekleştirilmiştir.

Harput İç Kale Kazısı, Fırat Üniversitesi'nden Prof. Dr. İsmail Aytaç'ın kazı başkanlığında yapılmıştır. Bakanlık temsilcisi olarak, 06.07.2020 / 17.09.2020 tarihleri arasında Antalya Arkeoloji Müzesinden Sanat Tarihçi Eylem Alıcı görev almıştır.17.09.2020 tarihinden sonra bakanlık temsilciliği görevi Elazığ Arkeoloji ve Etnoğrafya Müzesinden Sanat Tarihçi Nuriye Kaçar tarafından sürdürülmüştür.

2020 yılı çalışmaları, Elazığ İl Özel İdaresi tarafından görevlendirilen 4 arkeolog, 1 restoratör, 5 usta kişiden oluşan 11 kişilik ekibe ek olarak Elazığ İl Kültür Müdürlüğü tarafından görevlendirilen 1 arkeolog, 1 teknik çizim uzmanı olmak üzere 13 kişilik bir ekip oluşturulmuştur. Harput İç Kale Kazıları 2020 yılında Türk Tarih Kurumu Projesi ile desteklenmiş ve proje kapsamında çalıştırılmak üzere 1 arkeolog ve 1 sanat tarihçisinin de son olarak uzman ekibe katılımı ile ekip toplam sayısı 15 kişi olmuştur. Çalışmaları, atölye ve saha çalışmaları olarak iki bölümde değerlendirmekteyiz.

HARPUT İÇ KALE 2020 YILI ARAZİ ÇALIŞMALARI

Genel Ot-Bitki ve Urartu Sarnıcı (Zindan) Temizliği

Arkeolojik kazı çalışmasının gerçekleştirilmediği bu yılda arazide ilk haftalar kalenin tamamında genel bir ot temizliği yapılmış (Resim:10a). Ayrıca Urartu sarnıcı (zindan) genel temizliği gerçekleştirilmiştir.

Taşların Taşınması

2020 saha çalışmalarının büyük bir kısmını geçmiş yıllarda kale içinde belirli noktalarda biriktirilmiş atık taşların kale dışına taşıma işi olmuştur. Bu kapsamda yapılan çalışmalar Türk Tarih Kurumu Projesi desteği ile gerçekleştirilmiştir. 01.09.2020-22.10.2020 tarihleri arasında başlatılan tahliye çalışmalarında ilk olarak, taşların konumlanacağı doğu sur duvarı (Halil-İbrahim Burcu) altındaki alanın temizliği yapılmıştır. Burada önceki yıllardan kalan dağınık restorasyon taşları bir araya getirilerek daha geniş bir alan oluşturulmuş, kenarlara set yapılarak taşların yuvarlanması engellenmiştir**.**

İlk çalışmalar olarak çalışmalar 1. Bölge Artuklu Sarayönü çalışmalar başlatılmıştır**.** Bu alanda toplam 63 römork taş tahliyesi yapılmıştır. Çalışmalar esnasında, mimarî özellikler barındıran taşlar tasnif edilerek kazı evine nakledilmiştir. Çıkarılan taşlar 2014-2019 sezonlarında yapılan arkeolojik kazı çalışmalarına aittir.

2. Bölgede 9 römork taş tahliyesi olmuştur**.** Bu alanda ponza taşı olarak tanımlanan taşlar restorasyon ve konservasyonda kullanmak amacıyla yerinde bırakılmıştır. Bu alandaki çalışmalar tamamlanınca daha sonraki çalışmalar 5. Bölge olarak adlandırılan Osmanlı Mahallesi alanına çevrildi. 5. Bölgede kuzeyi, kuzeydoğusu, ve güneyi olarak ayrılarak tamamlanmış-

tır**.** toplam 317 römork taş taşınmıştır.

5. Bölgede çalışmalar tamamlanınca tahliye işlemi Belek Burcu'nun kuzeyinde devam etmiştir Belek Burcu kuzeyine ise 4 römork taş tahliyesi yapılmıştır. Kale genelinde toplanan taşlar kuzey sur duvarı (Halil-İbrahim Burcu) altındaki alana tahliye edilmiştir**.** Toplamda kaleden 28 İş gününde toplam 393 römork taş tahliyesi gerçekleştirilmiştir (Resim: 10b).

1 No.lu Konutun Restorasyon Projesine Yönelik Temizlik Kazısı

2005-2009 ilk dönem kazılarında kazı çalışmaları tamamlanan 1.No.lu konut olarak nitelendirilmiş yapının 2020 yılında bir temizlik kazısı yapılmış, Üst örtüsü yenilenmiş ve mevcut halini gösteren planlar yeniden çizilerek projesi yapım aşamasına getirilmiştir. Bunun için belli bir maddi destek sağlanıp restorasyon uygulaması planlanmaktadır (Resim: 11a).

Konservasyon Çalışmaları

Yıl içinde olumsuz hava koşullarından etkilenerek bazı kısımlarında taş düşmelerinin olduğu veya açığa çıkarıldığı anda yoğun tahribata uğramış olarak açığa çıkartılmış bazı yapı duvarlarının konservasyon çalışmaları da bu sezonda yapılmıştır (Resim: 12b).

Amorf Buluntuların Gömülmesi

2017 Yılında gerçekleştirilen güney ve batı surları restorasyon kazılarında elde edilip depolarda muhafaza edilen seramiklerin istatiksel verileri dijital ortamda yapıldı. Söz konusu eserlerin bilimsel değerlendirmesi ve verileri alındıktan sonra hem depoları yer açısından daha verimli kullanabilmek için hem de kazı evinin olası bir taşınma durumunda mevcut malzemenin saklanabilirliğini kolaylaştırmak için amorf seramiklerin gömülmesine karar verildi. Gerekli izinler alındıktan sonra daha önceden belirlenen 1. Bölge Artuklu Sarayı önündeki geçmiş yıllarda çalışması tamamlanan, D-4/E-4 Açması'na yakın kuzey yönünde bir noktaya, Elazığ Arkeoloji ve Etnografya Müze Müdürlüğü denetiminde gömülme işlemi tamamlandı (Resim: 13). Toplamda güney ve batı surlarından 26.500 parça amorf seramik, Fahrettin Karaaslan Burcu'ndan ise 3.040 olmak üzere toplamda 30 bine yakın parça değerlendirildi.

Mimari Restorasyon -Proje Çalışmaları

Belek Burcunun altındaki tonozlu mekânın havalandırma bölümünün çatısı 24.01.2020 tarihinde meydana gelen depremden ötürü zarar görmüş ve üzerine olumsuz hava koşulları da eklenince geçici olarak kapatılan üst örtü kısmı uçmuştur. Bu sezonda, yerine yeni bir çatı ile kapatılmış ve tonozlu mekânın üstündeki molozlar temizlenip, atılmıştır, depremle ilgili doğan zarar kısmı da ilgili koruma kuruluna yazılmış oradan gelecek bir cevap ile en acil suretle Elazığ Valiliği ile görüşülüp yapının restorasyon projesi planlanmaktadır (Resim: 14). 2021 yılında Orta Mahalle (Osmanlı Mahallesi), Urartu Sarnıcı (zindan), Artuklu Sarnıcı, kazıları tamamlanarak projeleri çizilmiş yapıların restorasyon projelerini hayata geçirerek turizme kazandırmak esas hedeflerimizdendir. Urartu ve Artuklu su sarnıçları ışıklandırma

ve gezinti için gerekli güvenlik sorunları çözüldükten sonra ziyarete hazır duruma getirilmesi planlanmaktadır.

Atölye Çalışmaları

Atölye çalışmalarında önceki yıllardan eksik kalan çalışmalar tamamlanmaya çalışılmıştır. Çalışmalara başlamadan önce ilk olarak tamamlanması gereken işler için bir liste oluşturulmuş ve bu liste rehberliğinde bir çalışma takvimi belirlenmiş ve görev dağılımı sağlanmıştır. Önceki yıllardan kalan eksik çizim, eserlerin fotoğraf çekimleri, çizimi yapılan parçaların ve çizimlerin karşılaştırılarak sağlamasının yapılması sağlanmış az bir metal eser grubunun da teknik temizliği bitirilmiştir. Çalışmalar sırasında çizimine karar verilen yeni eser gruplarının el çizimleri tamamlandıktan sonra autocad çizimleri yapılarak digital ortamda depolanmıştır**.** Sonuç olarak 1000 yakın çizim ve 8000 e yakın eserin fotoğrafı çekilmiştir**.** Ayrıca tamamlanan işlemlerin istatiksel verileri yapılmış bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Geçmiş yıllarda yapılan birçok çizim klasörü gözden geçirilerek doğrulanmıştır.

Yayın Çalışmaları

2020 Yılı çalışmalarında ayrıca 3 ciltlik bir kitap projesinin ilk ayağı olan 1. cildin yayına hazırlanması çalışmaları da eş zamanlı olarak yürütülmüştür. Sezon içinde, bu yıl pandemiden dolayı online gerçekleştirilen 24. Uluslararası Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırma Sempozyumu'na, "Harput İç Kale Kazılarında Bulunan Bir Grup Metal Eser Üzerine Değerlendirme" adlı çalışma ile katılım sağlanmıştır. Daha detaylı araştırmalar farklı alanlarda sunulmuştur[1].

1 AYTAÇ, İ.,(2019) "Elazığ Coğrafyasında Oyun Kavramına Genel Bir Bakış ve Harput İç Kale Kazılarında Bulunan Oyuna Dair Küçük Buluntular" *23. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu*, Edirne, s. 86-103. ; AYTAÇ,İ., (2020)"Harput İç Kale Kazılarında Bulunan Bir Grup Metal Eser Üzerine Değerlendirme", *24. Uluslararası Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırma Sempozyumu*, Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Nevşehir, s.106-119. ; AYTAÇ,İ., ATICI, K.,(2020), "Harput Hoca Hasan Hamamı Kazı Çalışması", *24. Uluslararası Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırma Sempozyumu*, Nevşehir, Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Nevşehir, s. 129-154. ; AYTAÇ, İ., (2021) "2014-2019 Sezonunda Harput İç Kale Kazısı'nda Bulunan Antik Dönem Tıp Aletleri Hakkında Bir Ön Değerlendirme" *Internatıonal Gevher Nesıbe Health Scıences Conference*-VII,(April, 16-17,2021), Kayseri, s.485-498. ; BAYRAM, M., AYTAÇ, İ., (2021), "Harput İç Kale Kazılarında Bulunan Bizans ve Haçlı Sikkeleri ", *Sanat ve İnsan Dergisi*, e-dergi, C.5, S. 1, s. 217-238. ; AYTAÇ, İ., (2021), "Harput'ta Yapılan Çalışmalar ile Turizm Canlanıyor", *Elazığ Kültür Ve Tanıtma Vakfı Dergisi*, Ankara, S. 55 s.10-23. ; AYTAÇ, İ.,(2021), "Harput Darplı Osmanlı Sikkeleri ve Belirlenen İki Yeni Tip" (Türk tarih Kurumu Projesi Kapsamında yayına gönderildi).

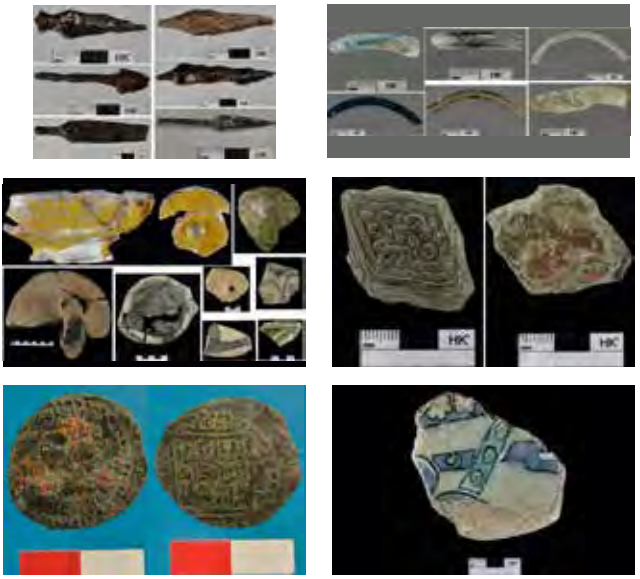

Resim 1: 2019 Sezonunda 1. Bölge Sarayönü çalışmalarında bulunan eserlerden bir grup örnek.

a

b

Resim 2: a) 1. Bölge (Sarayönü) açmalarının kazı öncesi ve sonrası görünümü.

b) Mekân-2, Üçlü ocak ve sekiden kazı sonrası görünüm.

Resim 3: A-1 Sondajında tespit edilen istinat duvarından görünüm.

Resim 4: A-2 Sondajının kazı öncesi ve sonrası görünümü.

Resim 5: A-3 Sondajının kazı öncesi ve sonrası görünüm.

Resim 6: Basamaklı geçidin üst kısmında yapılan sondajının kazı sonrası görünüm ve buluntular.

Resim 7: a) Kemer ayaklarının yerleştirilmesinden ve sondajlardan görünüm (2019),

b) Artuklu Sarayı'nda çelik tel korumasına yönelik çalışmalarından görünümü.

a) b)

Resim 8: a)E-6 Açmasında bulunan yemliğin tamamlama çalışmalarından görünüm.

b) Kale giriş kapısının üzerinde yapılan derz çalışmalarından görünüm (2019).

Resim 9: Atölye çalışmalarından görünüm.

Çizim 1: a)2019 Kazı sezonunda sonunda kale kazılan alanları gösteren plan.

b) 1. Bölge (sarayönü) açmalarının 2019 kazıları sonrası planı.

a)

b)

Resim 10: a) Kalede ot temizliği ve Urartu sarnıcı (zindan) genel temizlik öncesi ve sonrası durumu. b) Taşların tahliye edildiği alan ve toprak set.

a)

b)

Resim 11: a)1 No.lu konutun genel görünümü b) 6. Bölge p-6 Açması Geç Osmanlı Dönemi duvarı konservasyon öncesi ve sonrası.

Resim 12: Amorf seramiklerin arazide belirlenen alana gömülmesi işlemi.

Resim 13: Belek burcunda biriken moloz ve zarar gören geçici çatıdan görünüm.

Resim 14: Atölye çalışmalarından bir görünüm ve autocad ve el çizimi yapılan bazı parçalar.

ÜÇAĞIZLI II MAĞARASI KAZISI-2020

İsmail BAYKARA*

Ayşen AÇIKKOL

Ece EREN KURAL

Didem TURAN

Tuğçe GÖKKURT

M. Kenan AGRAS

Serkan ŞAHİN

Derya SİLİBOLATLAZ BAYKARA

Üçağızlı II Mağarası, Hatay İli Yayladağı İlçesi sınırları içerisinde yer alır (Resim: 1) ve Asi Nehri'nin 14km. güneyinde bulunur. Mağara yerel halk tarafından fok mağarası olarak bilinmektedir. Üçağızlı II Mağarası, Üst Paleolitik Döneme tarihlendirilen Üçağızlı I Mağarası'ndan ise 500 m. kuzeyinde yer alır. Mağara Prof. Dr. Erksin Güleç ve ekibi tarafından 2005 ve 2007 yıllarında iki sezon boyunca sondaj kazıları yapılmış ve 2020 yılından itibaren Kültür ve Turizm Bakanlığının izniyle sistematik kazılara başlamıştır.

Üçağızlı II Mağarası, Akdeniz'in kuzeydoğu kıyısında, Türkiye-Suriye sınırının birkaç kilometre kuzeyinde yer almaktadır. Bu bölge ekolojik ve topografik olarak Levant kıyı şeridinin en kuzeyinde, Toros Dağları ve Anadolu Platosu'nun kesiştiği bölgenin ise güneyinde yer almaktadır. Akdeniz'in tipik kireçtaşı mağaralarından biri olan Üçağızlı II Mağarası deniz kenarında, deniz seviyesinden yaklaşık 7 m. yükseklikte yer alır. Kireçtaşı kayaçları denizin sıfır noktasına kadar dik, deniz içerisinde ise 3,2km. yatay konumda ilerleyerek sonlanır. Mağaranın kuzeyinde Asi Nehri ve 7km. uzunluğundaki Asi Deltası yer almaktadır (Baykara vd., 2015).

* Doç. Dr. İsmail BAYKARA, Gaziantep Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Gaziantep/ TÜRKİYE.

Prof. Dr. Ayşen AÇIKKOL, Cumhuriyet Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Antropoloji Bölümü, Sivas/ TÜRKİYE.

Araş. Gör. Ece Eren KURAL, Ankara Üniversitesi, DTCF, Antropoloji Bölümü, Ankara/TÜRKİYE.

Didem TURAN, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, İstanbul/TÜRKİYE.

Tuğçe GÖKKURT, Ankara Üniversitesi, DTCF, Antropoloji Bölümü, Ankara/TÜRKİYE.

M. Kenan AGRAS, Van-Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Antropoloji Bölümü, Van/TÜRKİYE.

Dr. Öğrt. Ü. Serkan ŞAHİN, Kırşehir Ahi Evran Üniversites, Fen Edebiyat Fakültesi, Antropoloji Bölümü, Kırşehir/ TÜRKİYE.

Doç. Dr. Derya SİLİBOLATLAZ-BAYKARA, Gaziantep Üniversitesi, Göç Enstitüsü, Gaziantep/TÜRKİYE.

Üçağızlı II Mağarası günümüz deniz seviyesinden yaklaşık 11 m. yükseklikte platform şeklinde denize doğru ilerleyen bir kireç kayası içerisinde konumlanmaktadır. Mağara 56 m^2 genişliğindedir ve içerisinde küçük dar odalar yer alır. Bu odalardan olan D bölümünde Paleolitik döneme ait kalıntılar bulunmaktadır (Resim 2). Üçağızlı II Mağarası'nın D bölümünde, 2005 yılında 1x2 m. ve 2007 yılında da 2x2 m. ölçülerinde açılan test açmalarıyla ilk kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Yapılan bu çalışmalar sonucunda 2 m. derinliğinde bir Mousterian katman tespit edilmiştir (Baykara vd. 2015). Mağara içerisinde yapılan çalışmalar sonucunda altı kültür tabakası tespit edilmiştir. A tabakası yaklaşık 10–25 cm. genişliğindeki yüzey toprağından oluşmaktadır. Günümüzde ağıl olarak kullanılmasından dolayı mağaranın bir kısmında hayvan dışkısından oluşmuş bir tabaka bulunmaktadır. Bu sebeple A tabakası yarı sert bir yapıda olup genel olarak sarımsı ve koyu siyah küllü bir yapıya sahiptir. B tabakası 120 cm. derinliğinde olup en kalın tabakayı oluşturmaktadır. Bu sebeple B tabakası kendi içerisinde $B^{üst}$, B ve B_{alt} olmak üzere üç tabakaya ayrılmıştır. Kültür tabakası olan B tabakasının toprak yapısı genel olarak kırmızı / koyu kahverengi (terra rossa), killi yumuşak bir yapıdadır, ancak $B^{üst}$ tabakası küllü sert bir yapıya sahiptir. B tabakalarının orta katmanlarında yoğun ateş kullanımını gösteren kalıntılar bulunmaktadır. C tabakası yaklaşık 30 – 40 cm. kalınlığında, koyu kahverengi / siyah, yer yer kül içeren killi bir yapıya sahiptir. Plaj kumu içeren D tabakası ile net bir şekilde ayrılmaktadır. D tabakası, yuvarlatılmış kireçtaşı ve dalga aşındırmasıyla oluşmuş kaba kumdan oluşmaktadır. Tabakada bulunan plaj kumu (tanecik boyutları 1-5 cm. boyutlarında) içerisinde antropojenik malzeme bulunmuştur.

Üçağızlı II Mağarası yaklaşık olarak 2.50 m.lik bir dolguya sahiptir ve tabakaları arasında steril bir tabaka bulunmamaktadır. B tabakasının üst kısmına (mağaranın doğu duvarı) denk gelen alandan alınan mikro-morfoloji örneklerinden Uranyum (U/Th) tarihlendirmesi (sarkıtların arkeoloji depolarıyla temas ettiği yüzeyinden alınan örneklerden) yapılmış ve en üst tabakaya denk gelen alanın 42,091 ± 1968 yıl öncesine ait olduğu tespit edilmiştir. B tabakasının alt kısmından ve C tabakasının içinden alınan örneklere termolümininas tarihlendirmesi uygulanmış ancak herhangi bir sonuç alınamamıştır. Mağaranın doğu duvarının plaj kumunun hemen üstüne temas eden sarkıtlardan (D tabakasına denk gelen alandan) yapılan uranyum tarihlendirmeleri ise 75,287±461 yıl öncesini (MIS 5a'nın hemen sonrasını) işaret etmektedir. Bu durum mağaranın bu tarihten sonra insanlar tarafından kullanıldığını göstermektedir (Baykara vd. 2015). 2020 yılı çalışmalarında $B^{üst}$ tabakasından Karbon 14 (C^{14}) tarihlendirmesi için hayvan kemiklerinden örnekler toplanmış ama kemiklerde kolojen tespit edilemediği için C^{14} tarihlendirmesi yapılamamıştır.

KAZI ÇALIŞMALARI

2020 yılı Üçağızlı-II Mağarası kazı çalışmaları P10, P11, P12, O10 ve N10 açmalarında gerçekleştirilmiştir (Resim: 3). P11 ve P12 plankarelerinde yüzey toprağı olarak tanımlanan A tabakası yer almamaktadır ve sert bir Paleolitik dolgu bulunmaktadır. P10, O10 ve N10 plankarelerinde A ve $B^{üst}$ tabakalarının birbirlerine karışmış durumda oldukları gözlemlenmiştir. Örneğin, mağaranın batı kesitinde P12 plankaresi hemen Paleolitik dolgu ile başlar-

ken; P11 kesitinde ise yüzey toprağı olan A tabakası 5 cm. kalınlığında olup, -5 cm. derinliğinden itibaren beyazımsı gri renkte, küllü sert toprak yapısına sahip $B^{üst}$ tabakası görülmeye başlamıştır. Bu plankarelerde kırık hayvan kemiği parçaları ve Paleolitik Dönem yontmataş alet buluntuları belirlenmiştir. Bununla birlikte, batı kesitinde yer alan P10 plankaresinde, mağara içerisindeki eğimden dolayı yüzey toprağı bulunmamaktadır. Mağaranın kuzey kesitinde, mağaranın içerisindeki eğim sebebiyle kazı çalışmalarına yaklaşık olarak -14 cm. seviyesinde başlanmıştır. P10 plankaresinde yüzey toprağı 12 cm. kalınlığındadır ve -27 cm. seviyesinden itibaren $B^{üst}$ tabakası görülmeye başlamıştır. O10 ve N10 plankarelerinde yüzey toprağı sırasıyla 14 cm. ve 12 cm. kalınlığında olmakla birlikte -24 cm. ve -26 cm.den itibaren $B^{üst}$ tabakası başlamaktadır. Ancak, O10 ve N10 plankarelerinin kesiştiği ve doğu-batı doğrultusunda 34 cm. genişliğinde olan alanda A ve $B^{üst}$ tabakası karışmış bir şekilde yer almakta ve bu nokta -30 cm.ye kadar inmektedir. A ve $B^{üst}$ tabakasının karıştığı katmanın hemen altında daha yumuşak bir yapıda olan $B^{üst}$ tabakası başlamaktadır. Bu tabaka içerisinde az miktarda yontmataş alet buluntunun yanı sıra çoğunlukla kırık hayvan kemiği parçaları bulunmaktadır. Ne yazık ki, mağaranın ağıl olarak kullanılmasından dolayı P10, O10 ve N10 plankarelerinde A tabakası içerisinde güncel toprak ve hayvan dışkısı da bulunmaktadır.

YONTMATAŞ ALET KALINTILARI

2020 yılı kazı sezonunda $B^{üst}$ tabakasından toplam 458 adet yontmataş kalıntısı tespit edilmiştir. Bunların 203'ü yontmataş, 6'sı çekirdek, 249'u yontma artığıdır (<2,5 cm.). Çalışmada, taş aletler Bordes (1961) tipolojisine göre tanımlanmıştır. Yontmataşların temel teknolojik özelliklerinin tanımlanmasında ise Inizian vd. (1999) ve Kuhn vd. (2009) tanımlamaları kullanılmıştır.

Tablo 1'de $B^{üst}$ tabakasına ait yontmataş kalıntılarının taşımalık tiplerinin dağılımı verilmektedir (Resim: 1). Yontmataşların taşımalık tiplerine bakıldığında yonga ağırlıklı bir üretim görülmektedir. Basit yongaların (%48) yoğun olarak bulunduğu üretimde Levallois yongalar (%18), kabuklu yongalar (%5) ve teknoloji artıkları olan yonga parçaları bulunmaktadır. Bununla birlikte, $B^{üst}$ tabakasında yonga üretiminin yanı sıra dilgi üretiminin de belirgin bir oranda uygulandığı gözlenmektedir (Basit dilgiler (%16), Levallois dilgiler (%6)). Üçağızlı II Mağarası çalışmalarında 74 adet düzeltili alet belirlenmiştir (Tablo: 2). Ele geçirilen aletler arasında Mousterian uçlar (%20), tek kenar kazıyıcılar (%32) ve iki kenar kazıyıcılar (%16) sıklıkla kullanılmıştır. Bunun yanı sıra, düzeltili ve düzeltisiz Levallois uçlar (%5), çentikli aletler (%7) ve çeşitli düzeltili kenarlara sahip kenar kazıyıcı aletler tespit edilmiştir.

2020 yılı Üçağızlı II Mağarası kazı çalışmasında $B^{üst}$ tabakasından 6 adet tek kutuplu Levallois çekirdek ele geçirilmiştir. Bu çekirdeklerin taşımalıklarının 3 tanesi yumru, 2 tanesi köşeli ve 1 tanesi yongadır. Bunun yanında çekirdeklerin 5 tanesinde tek platform bulunmaktadır. Ancak bir çekirdek kırık olduğu için platform sayısı tespit edilememiştir. Çekirdeklerin çıkarım izlerine bakıldığında ise 5 tanesinde paralel çıkarım gözlenirken, 1 tanesinde birbirine dik (ortogonal) çıkarım tespit edilmiştir. Bunun yanında, çalışma kapsamında incelenen

çekirdeklerin 4 tanesinin küçük, 2 tanesinin ise çıkarım yüzeyinin düz olmasından dolayı çekirdeğin kullanımına devam ettirilemediği düşünülmektedir. Çekirdeklerin minimum ve maksimum uzunluk, genişlik ve kalınlıklarına bakıldığında, tek kutuplu Levallois çekirdeklerin minimum uzunluğu 31 mm. maksimum uzunluğu ise 40 mm.dir. Bunun yanında, incelenen çekirdeklerin minimum genişliği 26 mm. iken, maksimum genişliği ise 39 mm.dir. Çekirdeklerin kalınlık ölçülerine bakıldığında ise minimum kalınlığı 11 mm. maksimum kalınlığı ise 21 mm.dir.

FAUNAL KALINTILAR

2020 yılı Üçağızlı II Mağarası kazı çalışmalarında, $B^{üst}$ tabakasından elde edilen 294 faunal kalıntı tanımlanmıştır (Tablo: 3, Resim: 2). Besin olarak tüketilen av hayvanlarını ağırlıklı olarak orta ve büyük boyutlu toynaklılar oluşturur. Hayvan kemikleri ait olduğu türler açısından incelendiğinde, *Capreolus capreolus* (karaca) birinci ve *Dama mesopotamica* (alageyik) ikinci sırada yer alır. Üçüncü sırayı *Capra aegagrus* (yaban keçisi) alır ve *Sus scrofa* (yaban domuzu) onu izler. Faunal kalıntı sayısı henüz çok az olsa da, elimizdeki veriler $B^{üst}$ tabakasında geyiklere ait kemik ve dişlerin (%31), yaban keçisine (%13) göre üç kat daha fazla olduğunu işaret eder. Görece yoğun bitki örtüsüne sahip ormanlık alanlarda ve ılıman iklim koşullarında yaşayan geyikler, bu dönemde mağara çevresinde ormanlık alanların bulunduğunu işaret eder. Yaban domuzu kalıntıları da bu paleoekolojik göstergeyi destekler. Yaban keçisinin varlığı ise bölgede kayalık ve açık alanların da bulunduğunu gösterir. Zooarkeolojik veriler tabakanın ait olduğu erken MIS 3 evresindeki iklim verilerini de destekler niteliktedir. Bu dönem (MIS 3) açık boreal ormanlar ve nispeten ılıman koşullar ile karakterizedir (Ivy-Ochs vd, 2008). Faunal kalıntılar arasında az sayıda *Cervus elaphus* (kızıl geyik) ve *Bos primigenius* (yaban sığırı) ile etçil taksadan *Ursus arctos* (ayı) ve *Vulpes vulpes* (kızıl tilki) tanımlanmıştır. Bunlar dışında, yine az sayıda kalıntı ile temsil edilen *Lepus capensis* (tavşan) ve tür tayinleri yapılamayan balık ve kuş kemikleri fauna listesini tamamlamaktadır. $B^{üst}$ tabakasında bulunan ve orta boyutlu bir kuşa ait olan bir humerusun (kol kemiği) distali kırıktır ve bu alanda hafif bir yanma izi gözlenmektedir. Aynı zamanda, kemiğin gövdesi boyunca, lateral (dış) ve medial (iç) yüzeylerde kesik izleri (cut-marks) bulunmaktadır.

SONUÇ

Üçağızlı II Mağarası, Akdeniz sahilinde, Levant'ın en kuzey ucunda yer alan ve Orta Palolitik (OP) Döneme tarihlendirilen bir yerleşim yeridir. 2020 yılında sistematik kazı çalışmalarına başlanan Üçağızlı II Mağarası'nda, yüzey toprağının hemen altında yer alan $B^{üst}$ tabakasında Orta Paleolitik Döneme ait kalıntılar bulunmuştur. Önceki yıllarda yapılan çalışmalarda uranyum serisi yöntemiyle $B^{üst}$ tabakası 42,000 yıl öncesine tarihlendirilmiştir ve bu nedenle kalıntıların 42 binden daha erken bir döneme ait olduğu belirlenmiştir. Bu yılki kazı çalışmalarında toplanan hayvan kemiklerinden kolojen örneği elde edilemediği için Karbon 14 tarihlendirmesi yapılamamıştır. Önümüzdeki yıllarda, ilerleyen kazı çalışmaları ile mağaranın tabakalarının tarihlendirmesine yönelik tarihlendirme çalışması yapılması planlanmak-

tadır. Böylece Üçağızlı II ile 500 m. ileride bulunan ve Üst Paleolitik Döneme tarihlendirilen Üçağızlı I Mağarası arasındaki kronolojik ilişki belirlenmiş olacaktır.

2020 yılı kazı çalışmalarında $B^{üst}$ tabakasında bulunan faunal kalıntılar, mağarada konaklayan insanların ağırlıklı olarak karasal toynaklıları avladıklarını ve denizel yumuşakçaları tükettiklerini işaret etmektedir. Mağarada bulunan geyiklere ait kalıntıların bolluğu iklimdeki bu iyileşmeye önemli bir kanıt sağlar. Mağara günümüzde bile derin vadiler ve sarp tepeliklerle çevrilidir ve böyle bir topografya toynaklıların avlanması ya da onlara tuzak kurulması için uygun şartlar sağlar. Yaban keçisinin daha açık ve kayalık alanlarda yaşaması bölgede ormanların yanı sıra böyle alanların da bulunduğunu işaret eder. Günümüzdeki Asi Nehri Deltası da Prehistorik insanların avcılık-toplayıcılık faaliyetleri için önemli bir bölge olmalıdır. 2020 yılında olmasa da ilk yayında (Baykara vd, 2015) varlığı bildirilen gergedan (*Dicerorhinus hemitoechus?*) Orta Paleolitik Dönemde delta bölgesinde geniş otlaklıkların ve çalılıkların hâkim olduğu bir bitki örtüsünün varolduğunu düşündürür. Deniz seviyesinin o dönemde bugünkünden daha düşük olması da av sahasının daha geniş bir alanı kapsadığının işaretlerini verir. Bütün olarak bakıldığında, bölgede savan benzeri açık alan/ova ile ormanın bir arada bulunduğu, topografyanın derin vadiler, tepeler ve sarp kayalıklarla avlanma ve toplayıcılık için çok uygun şartlar sunduğu anlaşılmaktadır.

2020 yılı kazı çalışmasında $B^{üst}$ tabakasından elde edilen yontmataş üretiminde hammadde kaynağı olarak çakmaktaşı kullanılmıştır. Üçağızlı II Mağarası'nın $B^{üst}$ tabakasında düzeltili aletler arasında tipik Orta Paleolitik yontmataş aletler gözlenmiştir. Ancak, düzeltili aletlerdeki düzelti yoğunluğu azdır. $B^{üst}$ tabakasında, Orta Paleolitik Dönem alet tiplerinden olan uçlar (Mousterian ve Levallois uçlar) ve kenar kazıyıcılar (tek, çift, yatık kenar kazıyıcı) yüksek oranda bulunmakla birlikte, daha az oranda çentikli aletler de yer almaktadır. Üçağızlı II Mağarası'nın $B^{üst}$ tabakasında Levallois tekniği yaygın olarak kullanılmıştır. Taş alet topluluğu içerisinde Levallois teknik ile üretilen Levallois yonga, Levallois dilgi ve Levallois uçlar bulunmaktadır. Bu tabakada yonga ağırlıklı bir taş alet endüstrisi bulunmakla birlikte, az oranda dilgi üretimi de mevcuttur. $B^{üst}$ tabakasında şu ana kadar bulunan çekirdeklerin tamamı tek kutuplu Levallois çekirdeklerden oluşmaktadır. Çekirdeklerde tek bir platform yer alır ve bu platform taşımalıklarda olduğu gibi genellikle paralel çıkarımlarla karakterizedir. Taşımalıklarda ve çekirdeklerde yüksek oranda paralel çıkarımların varlığı ve düşük oranda ortogonal/merkezcil çıkarımların olması ise teknolojiyi heterojen hale getirmiştir. Üçağızlı II Mağarası yontmataş alet topluluğu, Levallois endüstrisinin baskın olması, yonga üretiminin yaygın olması, hafif düzeltili aletler, uçlar (Mousterian ve Levallois uçlar) ve kenar kazıyıcıların yüksek oranda bulunması ile Levant Orta Paleolitik kültürlerine benzemektedir.

Türkiye, Kafkaslar, Orta Asya, Orta Doğu ve Doğu Avrupa arasında önemli bir geçiş bölgesidir ve Pleistosen Dönem boyunca gerçekleşen hominid göçlerinin anlaşılması için büyük bir potansiyele sahiptir. Levant koridorunun en kuzeyinde yer alan Üçağızlı II Mağarası'nda 2020 yılında başlayan ve önümüzdeki yıllarda da devam etmesi planlanan kazı çalışmaları, Geç Pleistosen Dönem insanlarının kültürlerinin, davranış örüntülerinin, teknolojilerinin ve

Anadolu ile Levant arasındaki etkileşimin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

2020 yılında Üçağızlı II Mağarası $B^{üst}$ tabakasından elde edilen faunal kalıntılar ve yontmataş aletler, bizlere Hatay'ın Orta Paleolitik Dönemi ile ilgili önemli bilgiler vermektedir. Faunal kalıntılar, mağara sakinlerinin geyikler ve yaban keçisi başta olmak üzere karasal toynaklıları avladıklarını, bunlara ek olarak deniz yumuşakçalarını da tükettiklerini göstermektedir.

KAYNAKÇA

Baykara, İ., Mentzer, S., Stiner, M., Asmerom, Y., Güleç, E., Kuhn, S. (2015). The Middle Paleolithic occupations of Üçağızlı II Cave (Hatay, Turkey): Geoarcheological and archeological perspectives. *Journal of Archaeological Science: Reports, 4*, 409-426.

Bordes, F. (1961). *Typologie du Paléolithique ancien et moyen*. Paris.

Inizan, M.L., Reduron-Ballenger, M., Roche, H., Tixier, J. (1999). *Technology and Terminology Of Knapped Stone*. Nanterre: CREP.

Ivy-Ochs, S., Kerschner, H., Reuther, A., Preusser, F., Heine, K., Maisch, M., Kubik, P.W., Schlüchter, C. (2008). Chronology of the Last Glacial Cycle in the European Alps. *Journal of Quaternary Science*, 23 (6-7), 559-573.

Kuhn, S. L., Stiner, M. C., Güleç, E., Özer, İ., Yılmaz, H., Baykara, İ., Açıkkol, A., Goldberg, P., Molina, K. M., Ünay, E., & Suata-Alpaslan, F. (2009). The early Upper Paleolithic occupations at Üçağızlı Cave (Hatay, Turkey). *Journal of Human Evolution, 56* (2), 87-113.

Taşımalık Tipleri	N	%
Kabuklu Yonga	11	5
Basit Yonga	98	48
Basit Dilgi	33	16
Levallois Yonga	36	18
Levallois Dilgi	12	6
Levallois Uç	4	2
Yanıltıcı Levallois Uç	1	1
Kırık Parça	7	3
Nar İbrahim	1	1
Toplam	203	100

Tablo 1: Üçağızlı II Mağarası $B^{üst}$ tabakası taşımalıklarının dağılımları.

Düzeltili alet tipleri	N	%
Levallois uç	1	1
Düzeltili levallois uç	3	4
Mousterian uç	15	20
Tek düz kenar kazıyıcı	13	18
Tek içbükey kenar kazıyıcı	2	3
Tek dışbükey kenar kazıyıcı	8	11
İki düz kenar kazıyıcı	3	4
İki düz/dışbükey kenar kazıyıcı	5	7
İki dışbükey kenar kazıyıcı	3	4
İki dışbükey/içbükey kenar kazıyıcı	1	1
Yatık kenar kazıyıcı	1	1
İç yüzeyi düzeltili kenar kazıyıcı	3	4
Tipik Ön kazıyıcı	1	1
Çentikli	5	7
Dişlemeli	1	1
Almaşık düzeltili alet	1	1
Komposit alet	1	1
Tanımlanamayan	7	10
Toplam	74	100

Tablo 2: Üçağızlı II Mağarası $B^{üst}$ tabakası düzeltili alet dağılımı.

Faunal Liste	Büst	
	N	%
Capra aegagrus	38	13
Dama mesopotamica	40	14
Dama/Capra	35	12
Capreolus capreolus	43	15
Cervus elaphus	6	2
Bos primigenius	1	0
Sus scrofa	20	7
Büyük boyutlu toynaklı	31	11
Orta boyutlu toynaklı	57	19
Küçük boyutlu toynaklı	3	1
Mikromemeli	9	3
Ursus arctos	2	1
Vulpes vulpes	1	0
Lepus capensis	1	0
Balık	5	2
Kuş	1	0
Testudo graeca	1	0
Toplam	294	100

Tablo 3: Üçağızlı II Mağarası $B^{üst}$ tabakasından ele geçirilen hayvan kalıntıları.

Resim 1: Üçağızlı II Mağarası'nın konumu ve çevresindeki Orta Paleolitik Dönem yerleşim yerleri.

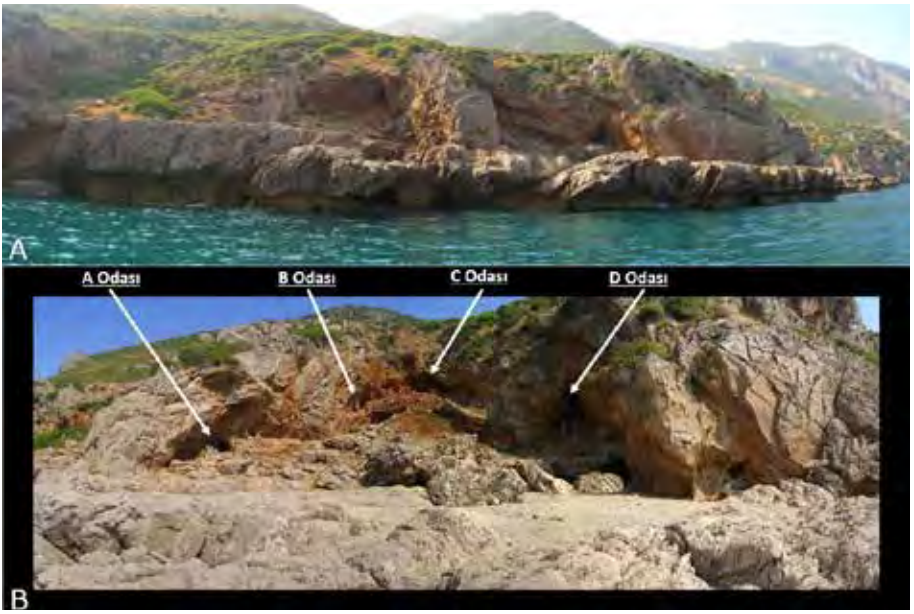

Resim 2: A) Üçağızlı II Mağarası'nın denizden görünümü. B) Üçağızlı II Mağarası'nın belirlenen 4 ana odası (Günümüz kazıları D odasında gerçekleştirilmektedir.)

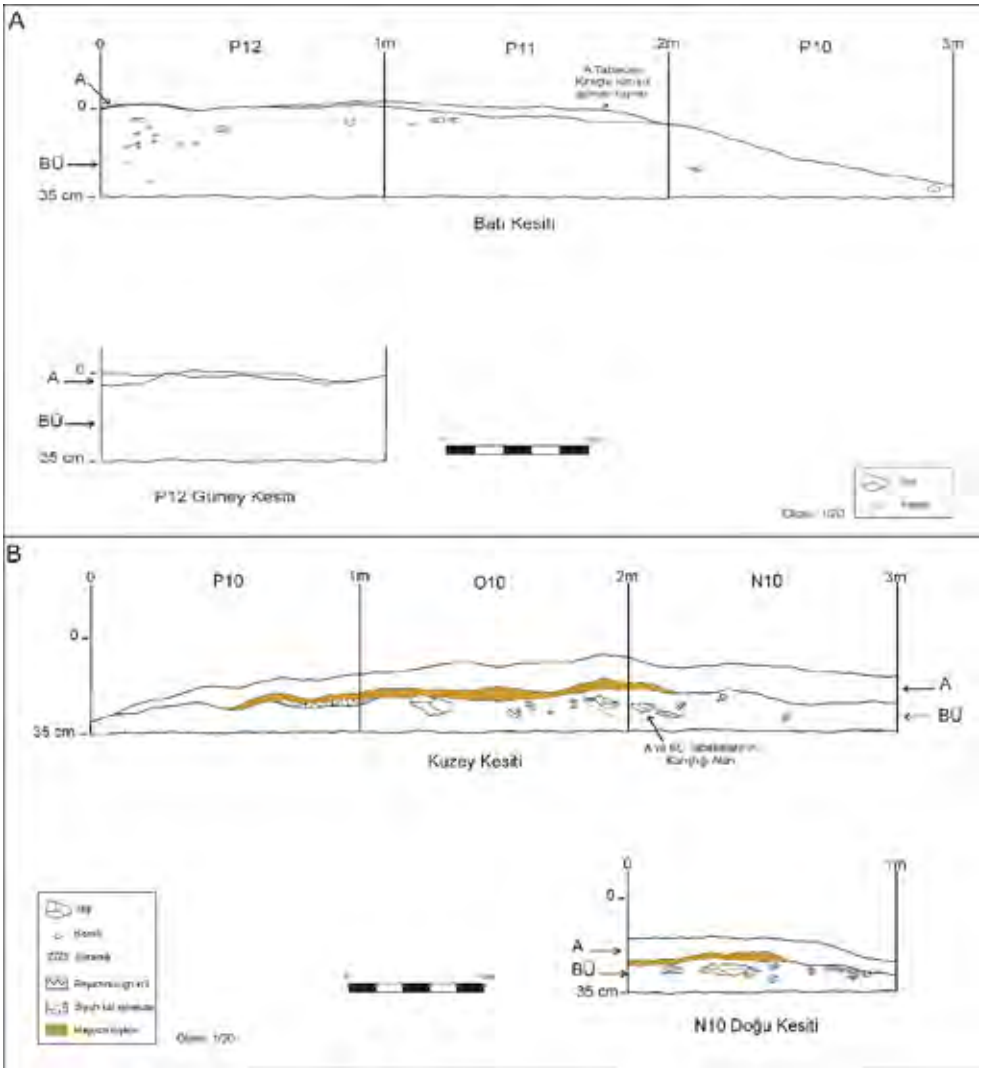

Resim 3: A) P12, P11 ve P10 plankarelerinin batı ve P12 plankaresinin güney kesiti; B) P10, O10 ve N10 plankarelerinin Kuzey ve N10 plankaresinin doğu kesiti.

Resim 3: a-f: Mousterian uç, g-h: Düzeltili Levallois uç, ı: Levallois uç, i: Levallois yonga, j-l: Kenar kazıyıcı.

Resim 4: a: Sus MC, b: Sus MT, c: Sus tusk, d: Kuş kemiğinden alet, e: Kaplumbağa kemiği, f: *Lepus capenensis*, g: Balık omuru, h: *Monodonta*.

2019 VE 2020 YILLARI İNKAYA KAZILARI

İsmail ÖZER*

Rıdvan GÖLCÜK

Mehmet SAĞIR

İsmail BAYKARA

Başak KOCA ÖZER

Berkay DİNÇER

İrfan AKÇA

Naoki MORIMOTO

Wataru MORITA

Serkan ŞAHİN

Ayşenur BOZKURT

Ece EREN KURAL

Sercan ACAR

* Prof. Dr. İsmail ÖZER, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Antropoloji Bölümü, Sıhhiye, Ankara/TÜRKİYE. iozer@ankara.edu.tr

Rıdvan GÖLCÜK, Müze Müdürü, Troya Müzesi, Tevfikiye Köyü, Çanakkale/TÜRKİYE.

Prof. Dr. Mehmet SAĞIR, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Antropoloji Bölümü, Sıhhiye, Ankara/TÜRKİYE. msagir@ankara.edu.tr

Doç. Dr. İsmail BAYKARA, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Antropoloji Bölümü, Sıhhiye, Ankara/TÜRKİYE. ibaykara@yyu.edu.tr

Prof. Dr. Başak KOCA ÖZER, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Antropoloji Bölümü, Sıhhiye, Ankara/TÜRKİYE. bkozer@ankara.edu.tr

Doç. Dr. Berkay DİNÇER, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Antropoloji Bölümü, İstanbul/TÜRKİYE. berkaydincer@gmail.com

Doç. Dr. İrfan AKÇA, Ankara Üniversitesi, Mühemdislik Fakültesi, Jeofizik Mühendisliği Bölümü, Ankara/TÜRKİYE. iakca@eng.ankara.edu.tr

Dr. Öğr. Üyesi Naoki MORİMOTO, Kyoto University, Graduate of School of Science, Laboratory of Physical Anthropology-Kyoto/JAPAN, morimoto@anthro.zool.kyoto-uac.jp

Dr. Öğr. Üyesi Wataru MORİTA, Hokkaido Universitty, Graduate of School of Dental Medicine, Department of Oral Funtional Anatomy-Hokkaido/JAPAN, wataru.morita@helsinki.fi

Dr.Öğr.Üyesi Serkan ŞAHİN, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Antropoloji Bölümü, Kırşehir. moeritherium@hotmail.com

Ayşenur BOZKURT, Troya Müzesi, Tevfikiye Köyü, Çanakkale/TÜRKİYE.

Araş. Gör. Ece EREN KURAL, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Antropoloji Bölümü, Sıhhiye, Ankara/TÜRKİYE. ece_eren86@hotmail.com

Araş. Gör. Dr. Sercan ACAR, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Antropoloji Bölümü, Sivas/TÜRKİYE. srcncrsrcncr@gmail.com

Öznur GÜLHAN

Ayşegül ÖZDEMİR

Çağdaş ERDEM

Sibel ÖNAL

İnkaya Mağarası, 2012 yılından beri Prof. Dr. İsmail Özer başkanlığındaki bir ekip tarafından yapılan ve Orta Anadolu'da yoğunlaşan zengin fosil yataklarının Batı Anadolu'daki yayılım alanlarının saptanması ile Paleolitik Dönemde Batı Anadolu'da yaşamış olan fosil insanlara ait yeni kanıtların bulunması amacıyla gerçekleştirilen "Muğla ve Çanakkale İlleri Yüzey Araştırması Projesi" araştırması sırasında 2016 yılında bulunmuştur.

Şimdiye kadar bilinen en eski örnekleri Ledi-Geraru (Etiyopya)'da ele geçirilen insan cinsinin ilk üyeleri 2,8 milyon yıla tarihlendirilmektedir. Afrika dışındaki çeşitli insan türlerinin serüvenlerinde izledikleri göç rotaları Antropoloji alanında son yıllarda en önemli konulardan biri haline gelmiştir. Afrika dışına yayılan ilk insan türüne ait fosillere 1,8 milyon yıllık Gürcistan, Dmanisi sedimanlarında rastlanmıştır. Bu tarihten itibaren dünyanın pek çok bölgesinde olduğu gibi Türkiye'de de fosil insanların izlerine ait kanıtlar birbiri ardına gelmeye başlamıştır. Türkiye'de Kocabaş (1,6-1,1 milyon yıl), Kaletepe Deresi 3 (1 milyon yıl), Dursunlu (900 bin yıl), Karain (500 bin yıl), Gürgürbaba Tepesi (500 bin yıl), Yarımburgaz (400 bin yıl) lokaliteleri yaşadığımız coğrafyadaki en eski insan yayılımlarını göstermesi açısından önemlidir. İnkaya Mağarası da fosil insanların Batı Anadolu'daki izleri konusunda bilgiler vermektedir.

İnkaya Mağarası, Çanakkale'ye 55km. Çan'a 15km. mesafede olup, denizden yüksekliği 235 m.dir. Çan İlçesi'nin Bahadırlı Köyü sınırları içerisinde yer alan mağara bölgede Paleolitik Dönem dolgularını içeren bilinen ilk ve tek mağaradır (Harita: 1).

İnkaya Mağarası, yüzeyde 20 m.x30 m. boyutlara sahip oval şekildeki bir kayalık alandır ve mağaranın içerisinde farklı yükseltilerde en az 4 oda bulunmaktadır. Mağara kuzey-güney doğrultusunda yer yer yıkılmış ya da toprak altında devam eden yaklaşık 100 m.lik bir kayalık sistemi şeklinde uzanmaktadır. Mağaradaki kazılar kültürel kalıntılar içeren *in-situ* dolguları nedeniyle 2017 yılında Troya Müzesi Müdürlüğü başkanlığında başlatılmış ve sürdürülmektedir.

Araş. Gör. Dr. Öznur GÜLHAN, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Antropoloji Bölümü, Sıhhiye, Ankara/TÜRKİYE. oznurgulhan@gmail.com

Araş. Gör. Ayşegül ÖZDEMİR BAŞARAN, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Antropoloji Bölümü, Sıhhiye, Ankara/TÜRKİYE. ozdemira@ankara.edu.tr

Araş. Gör. Çağdaş ERDEM, Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Antropoloji Bölümü, Mardin/TÜRKİYE. cagdaserdem@artuklu.edu.tr

Araş. Gör. Dr. Sibel ÖNAL, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Antropoloji Bölümü, Sıhhiye, Ankara/TÜRKİYE. sibelonal@windowslive.com

2019 YILI ÇALIŞMALARI

Çanakkale Troya Müzesi Müdürlüğü başkanlığında, Prof. Dr. İsmail Özer'in bilimsel koordinatörlüğündeki uluslararası bir ekip tarafından yapılmasına izin verilen 2019 yılı İnkaya Kazısı 21 Ağustos – 6 Eylül 2019 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir.

Temizlik ve Kareleme Çalışmaları

Önceki yıl olduğu gibi mağaradaki ilk çalışmalarda kazı yapılacak alanın çalı, diken ve yaprak gibi kazı çalışmalarını etkileyecek yabancı maddelerden arındırılması için mağaranın doğu ve kuzeydoğusu başta olmak üzere yakın çevresinde temizlik çalışmaları gerçekleştirilmiştir (Resim: 1). Temizlik sonrasında mağara ve çevresinin kareleme sistemi kuzey yönü doğrultusuna göre oturtulmuştur.

Kazı Çalışmaları

İnkaya Mağarası kazı buluntuları GIS (Coğrafi Bilgi Sistemleri)'e uygun olarak kaydedilerek toplanmaktadır. Tümü 1 m.x1 m. boyutlarındaki açmalarda x, y, z koordinat sistemi uygulanarak kazı yapılmaktadır. Her buluntunun açma içerisindeki yerini belirlemek için x ve y eksen değeri ölçülmektedir. Mağaranın üst seviyelerinden alınan 0 (sıfır) noktasından aşağıya doğru ise z değeri (derinlik) alınmaktadır (Çizim: 1). Tüm yontmataş buluntular yıkanarak temizlenmiş ve markajlama yapılmıştır.

İnkaya Mağarası'nda gerçekleştirilen kazı çalışmalarında mağaranın dışında kuzeyde 1 m.x1 m.lik dört, güneyde üç açma kazılmıştır. Mağaranın kuzey bölümündeki açmalarda başlangıç ve bitiş seviyeleri 13T Açması'nda -9 cm./-70 cm. 13U açmasında -10 cm./-70 cm. 13X Açması'nda -75 cm./-160 cm. ve 13Y açmasında -97 cm./-160 cm.dir (Resim: 2). 13T Açması kazılırken kuzey duvarına yakın bir alanda mağaraya açılan bir boşluğun olduğu anlaşılmış ve buradaki kazı çalışmaları güvenlik nedeniyle durdurulmuştur (Resim: 3). Güneydeki açmalarda başlangıç ve bitiş seviyeleri 37P Açması'nda -275 cm./-335 cm. 37Q Açması'nda -275 cm./-335 cm. ve 37R açmasında -277 cm./-335 cm.dir (Resim: 4). Tüm açmalarda buluntular kültür tabakası olan B tabakasından çıkmıştır. Bu açmalarda toplam 1618 adet numaralı buluntu ele geçirilmiştir. 2019 yılı kazısında mağarada kazılan açmalarda insan iskelet kalıntıları ya da hayvan kemikleri gibi organik kalıntılara henüz rastlanılamamıştır. İleriki yıllarda mağaranın değişik alanlarında yapılacak kazılarda dönem insanlarına ait iskelet kalıntılarının bulunması da muhtemeldir.

Sedimantoloji ve Tarihlendirme

Yöredeki yontmataş aletlerin hammaddesi olan sileks, Biga Yarımadası'ndaki volkanitlerin arasında küçük tepecikler halinde dağınık olarak bulunmaktadır. İnkaya Mağarası'nın da içerisinde yer aldığı Çakmaktepe Bölgesi de sileks açısından oldukça zengindir. Mağarada kullanılan hammadde kaynağı çok yüksek kalitede olmayan çakmaktaşıdır. Çakmaktaşları

biçim ve renk bakımından çeşitlilik göstermesine rağmen, tamamı birincil kaynaktandır ve mağaranın da içerisinde bulunduğu jeolojik birimden gelmektedir.

Bu tür kazı çalışmalarında dönem insanlarının göç rotalarının çıkartılması ve birbirleriyle olan ilişkilerinin daha iyi ortaya konulması için tarihlendirme çalışmaları büyük önem taşımaktadır. İnkaya Mağarası'ndaki insan yaşantısının hangi dönemde gerçekleştiğini kesin olarak anlayabilmek için toprak örnekleri alınmıştır. Örnek alımı yaklaşık 50 cm.lik çelik boruların açma kesitine çakılarak içerisinde güneş ışığı görmemiş toprağın alınması şeklinde yapılmıştır (Resim: 6). Ankara Üniversitesi, Nükleer Bilimler Enstitüsü'nde yapılan OSL analizleri sonucunda kültür katmanının jeolojik yaşı 22580 ± 2850 yıl olarak belirlenmiştir.

2020 YILI ÇALIŞMALARI

Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izinleriyle Çanakkale Troya Müzesi Müdürlüğü başkanlığında, Prof. Dr. İsmail Özer'in bilimsel koordinatörlüğündeki uluslararası bir ekip tarafından yapılmasına izin verilen 2020 yılı İnkaya Kazısı 10 - 28 Ağustos 2020 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir.

Temizlik ve Kareleme Çalışmaları

İnkaya Mağarasının kuzeydoğu, doğu ve güneyi başta olmak üzere yakın çevresinde temizlik çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Temizlik sonrasında alana kareleme sistemi oturtulmuştur.

Jeofizik Çalışmaları

Ekibin Jeofizik uzmanı Doç. Dr. İrfan Akça ve ekibi tarafından GPR cihazı kullanılarak yeraltının yüzeye yakın tabakalarının kalınlığını ölçmek için alanda bir çalışma gerçekleştirmiştir. Bu çalışmada mağaranın toprak altındaki uzantılarının tespiti, mağara tavanının kalınlığı ve mağaranın taban ana kayasına kadar olan sedimanların kalınlığı ölçülmeye çalışılmıştır (Resim: 7). Çalışmada ön bilgiler olarak mağaranın batı bölümünde kapalı durumda bazı büyük boşlukların bulunabileceği yönünde bulgulara ulaşılmıştır (Çizim: 2). Kazı alanının kuzey bölümündeki radar kesitinden ise toprak altında genişliği 2.5 m. yüksekliği 2 m. dolayında boşluğun varlığı gözlenmiştir (Çizim: 3).

Kazı Çalışmaları

İnkaya Mağarası'nda 2020 yılında gerçekleştirilen kazı çalışmalarında mağaranın dışında güneyde 1 m.x1 m.lik üç, batıda dört açma ve kuzeyde iki açma kazılmıştır (Resim: 8). Mağaranın kuzey bölümündeki açmalarda başlangıç ve bitiş seviyeleri 13T Açması'nda -70 cm./-120 cm. 13U Açması'nda -70 cm./-120 cm.dir. Güneydeki açmalarda başlangıç ve bitiş seviyeleri 37P Açması'nda -335 cm./-369 cm. 37Q Açması'nda -335 cm./-360 cm. ve 37R Açması'nda -335 cm./-360 cm.dir. Batıdaki açmalarda başlangıç ve bitiş seviyeleri 24D Açması'nda 80 cm./35 cm. 24E Açması'nda 82 cm./35 cm. 25D Açması'nda 60 cm./35 cm. ve 25E Açması'nda 78 cm./35 cm.dir. Tüm açmalarda buluntular kültür tabakası olan B tabakasından çıkmıştır. Bu açmalarda toplam 1251 adet numaralı buluntu ele geçirilmiştir.

SONUÇ

2019 ve 2020 yıllarında İnkaya Mağarası kazısından elde edilen yontmataş aletleri teknolojik ve tipolojik açıdan değerlendirilmiştir. Düzeltili aletlerin sınıflandırılması Bordes'a (1961) göre tanımlanmıştır. Yontmataşların tamamı yerel Miyosen çakmaktaşlarından yapılmıştır. İnkaya Mağarası'nda 2019-2020 yılları buluntularının 2548'i yontmataş, 51'i çekirdek, 103'ü ise yontma artığıdır (<2,5 cm.). Yontmataş aletlerin teknolojik tanımlanmaları Inizian vd. (1999), Kuhn vd., (2009) ve Baykara ve Dinçer (2018) göre yapılmıştır. Levallois parçaların tanımlamalarında, ayrıca, Debenath ve Dibble'ın (1994), Van Peer'in (1992) ve Boëda'nın (1995) sınıflandırmaları dikkate alınmıştır.

Mağarada kullanılan hammadde kaynağı çakmaktaşıdır. Çakmaktaşları iki ana kaynaktan gelmektedir. Birincil kaynak mağaranın kendisidir ve Pleistosen insanları için hammadde kaynağını oluşturmuştur. Bunlar mağara kayacından döküldüğü için herhangi bir kabuk oluşumu bulunmamaktadır. Bu kaynağın çakmaktaşları çok renkli olmakla birlikte, içerisinde mor, kırmızı, kahverengi, bej, beyaz ve siyah renkler bir arada gözlenmektedir ancak her yıl farklı renkler belirlenmektedir. Bununla birlikte, bu çakmaktaşları mat ve içerisinde fosiller ile farklı mineralleri barındırmaktadır. İçerisindeki farklı renkler, fosiller, delikler ve farklı minerallerden dolayı heterojen bir yapıda olan bu çakmaktaşları kolaylıkla yontulmakta, kırıldıklarında keskin kenar vermekte ve rahatlıkla istenilen şekli almaktadır. İkincil kaynaklar ise dağınık halde Çan ovasında kolaylıkla bulunabilen çakmaktaşlarıdır (Özer vd., 2020). Bu kaynaklar birincil hammadde kaynağına göre daha kaliteli ve homojen bir yapıdadır. Bej, kahverengi, kırmızı, siyah, mavi (kalsedon gibi) ve sarı renktedirler. Yarı saydam veya saydam olan bu çakmaktaşlarının içerisinde fosil veya farklı mineraller bulunmamaktadır. Kabuk tipleri değişken olan bu kayaçların bazılarında yumuşak kireç ile kaplıyken, bazı örneklerinde çakıl taşı kabuk yer almaktadır.

Tablo 1'de İnkaya Mağarası'nda bulunmuş düzeltili aletlerin oranları verilmiştir. 2019-2020 yıllarına ait 210 adet alet belirlenmiştir. Bu aletlerin yarısını (%50) kenar kazıyıcılar oluşturmaktadır. Bunun yanında, karışık düzeltili aletler (%22,4), çentikli aletler (%11), ön kazıyıcılar (%3,3) ve kompozit aletler (%3,3) tespit edilmiştir.

Alet tipleri	n	%
Tipik Levallois yonga	2	1
Levallois uç	2	1
Düzeltili levallois uç	1	0,5
Kenar Kazıyıcı	105	50
Ön kazıyıcı	7	3,3
Atipik Taş delgi	1	0,5
Çentikli	23	11
Dişlemeli	1	0,5
Karışık düzeltili alet	47	22,4
Kompozit alet	7	3,3
Tanımlanamayan	14	6,7
Toplam	210	100

Tablo 1: İnkaya Mağarası'nın alet tiplerinin dağılımı.

Tablo 2'de İnkaya Mağarası yontmataş alet kalıntılarının taşımalık tiplerinin dağılımı verilmiştir. Taşımalık tiplerine bakıldığında yonga ağırlıklı bir üretim gözlenmektedir. İnkaya Mağarası'nda basit yongalar (%82,2) yoğun olarak bulunmakla birlikte, basit dilgiler de (%12,8) belirgindir. Bunun yanında, taşımalıklar arasında kortikal yongaların da (%2,6) bulunması mağaranın etrafında çakmaktaşlarının çok olması nedeniyle, yontma aktivitesinin mağaranın etrafında gerçekleştiğini göstermektedir. Taşımalık tipleri arasında Levallois parçalar ise az oranda tespit edilmiştir (Resim: 9).

Taşımalıklar	n	%
Kabuklu yonga	67	2,6
Kabuklu dilgi	4	0,2
Doğal sırtlı yonga	10	0,4
Doğal sırtlı dilgi	13	0,5
Basit yonga	2094	82,2
Basit dilgi	327	12,8
Levallois yonga	2	0,1
Levallois dilgi	1	0
Eclat Deobordant	1	0
Sırtlı dilgi	3	0,1
Çekirdek kenarı	3	0,1
Kombewa yonga	1	0
Kırık parça	20	0,8
Levallois uç	2	0,1
Toplam	2548	100

Tablo 2: Taşımalık tiplerinin sayıları ve yüzdeleri.

Tablo 3'te İnkaya Mağarası'nda 2019 ve 2020 yıllarındaki kazı çalışmalarında tespit edilen 51 çekirdek kalıntısı tipleri verilmiştir. Çekirdekler içerisinde tek vurma platformlu çekirdekler (%78,4) yoğun oranda bulunmaktadır. Tek vurma platformlu çekirdekler, çekirdeğin tek bir yüzeyinden hazırlık yapılmadan yontulmuş olan çekirdek kalıntılarıdır. Levallois çekirdeklerden farklılık göstermekle birlikte, bu tip çekirdeklerde hazırlık yapılmamasına rağmen çekirdekler gelişigüzel değil belirli bir sistemde yontulmuşlardır. Çekirdek tipleri arasında daha az oranda denenmiş çekirdek (%15,7) ile prizmatik dilgi çekirdekleri de (%5,9) yer almaktadır (Resim: 10).

Çekirdek Tipleri	n	%
Denenmiş	8	15,7
Tek Kutuplu	40	78,4
Prizmatik dilgi çekirdeği	3	5,9
Toplam	51	100

Tablo 3: İnkaya Mağarası'nın çekirdek tipleri.

İnkaya Mağarası'nda 2019-2020 yılı buluntuları, yontmataş aletlerin ağırlıklı olarak basit yonga ve basit dilgilerden oluştuğunu göstermektedir. Çekirdek grubunda ise tek kutuplu çekirdekler yoğun oranda bulunmakla birlikte, prizmatik dilgi çekirdekleri ve denenmiş çekirdekler de yer almaktadır.

İnkaya Mağarası düzeltili yontmataş alet kalıntıları az sayıda tespit edilmiştir. Buna ek olarak, kortikal parçaların yüksek olması olasılıkla mağarada yontma aktivitesinin gerçekleştiğini göstermektedir. Bununla birlikte, mağara ve çevresinde artık kalıntıların ve işlenmemiş taşımalıkların yüksek oranda bulunması, mağaranın olasılıkla geçici bir kamp alanı veya atölye olarak kullanıldığını işaret etmektedir. İleri yıllarda yapılacak kazı çalışmaları ile mağaranın Pleistosen Dönem kültürleri hakkında daha detaylı bilgiler ortaya konması amaçlanmaktadır.

Bölgede Paleolitik dönemlere ait kazılmış en yakın buluntu yeri İstanbul Yarımburgaz Mağarası'dır. Ayrıca halihazırda ülkemizde devam eden çok az sayıda Paleolitik Dönem mağara kazısı bulunmaktadır. Tamamı Anadolu'nun güneyindeki bu mağaralara karşın, İnkaya Mağarası konumu itibariyle Batı Anadolu'daki büyük bir boşluğu doldurma potansiyeline sahiptir. İnkaya'nın Anadolu ve Balkanlar arasındaki konumu da bu mağaranın her iki bölgenin antropoloji ve arkeolojisine katkı yapma potansiyeliyle sadece Türkiye için değil, bütün Doğu Avrupa için de önemli bir buluntu yeri olduğunu göstermektedir.

TEŞEKKÜR

Çalışma izni ve maddi destekleri nedeniyle Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne, çalışmamız sırasındaki yardımları ve ilgileri nedeniyle Çanakkale Troya Müzesi Müdürlüğü görevlilerine öncelikle teşekkür ederiz. Her türlü destek ve yakınlıkları için Bahadırlı Köyü sakinlerine ve Çan Kale Seramik Tesisleri işletmecilerine şükranlarımızı sunarız.

KAYNAKÇA

BAYKARA, İ., B. DİNÇER, 2018, Yontmataş Alet Çalışma Metodolojisi, *Arkeolojide Temel Yöntemler*, Eds. S. Ünlüsoy, C. Çakırlar, Ç. Çilingiroğlu (eds.), İstanbul, Ege Yayınları: 315 354.

BOEDA, E., 1995, "Levallois: A Volumetric Construction, Methods, a Technique" *The Definition and Interpretation of Levallois Technology*. Ed. H. L. Dibble, O. Bar-Yosef, pp. 41–68. Madison, WI: Prehistory Press Monographs in World Archaeology No. 23.

BORDES, F., 1961, *Typologie du Paléolithique Ancient et moyen*, CNRS, Paris.

DEBENATH, A., H. L. DIBBLE, 1994, *Handbook of Paleolithic Typology, Vol. 1: Lower and Middle Paleolithic of Europe*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

INIZIAN, M.L., M. REDURON-BALLINGER, H. ROCHE, J. TIXIER, 1999, *Technology and Terminology of Knapped Stone*. CREP, Nanterre.

KUHN, S.L, M.C. STINER, E. GÜLEÇ, İ. ÖZER, H. YILMAZ, İ. BAYKARA, A.A. YILDIRIM, P. GOLDBERG, M.K. MARTINEZ, E. ÜNAY, F.S. ALPASLAN, 2009, "The Early Upper Paleolithic Occupations at Üçağızlı Cave (Hatay, Turkey)", *Journal of Human Evolution*, 87(56), 87-113.

ÖZER, İ., M. SAĞIR, İ. BAYKARA, B. DİNÇER, B.K. ÖZER, S. ŞAHİN, 2017, "Batı Anadolu'da fosil insan araştırmaları", *ASOS Journal (The Journal of Academic Social Sciences)*, 5(47), 1-25.

ÖZER, İ., M. SAĞIR, İ. BAYKARA, B. DİNÇER, B.K. ÖZER, S. ŞAHİN, E. EREN, A. ÖZDEMİR, 2018, "Çanakkale İlinde Paleolitik dönem insan izleri", *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 58(1), 99-116.

ÖZER, İ., S. TUNÇDEMİR, M. SAĞIR, İ. BAYKARA, B. DİNÇER, B.K. ÖZER, S. ŞAHİN, E. EREN, A. ÖZDEMİR, S. SAĞIR, A. BOZKURT, O. ÇAPALOV, Z. KELPETİN, B. GÜLSEVEN, 2018, "2017 Yılı İnkaya Kazısı", *T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Uluslararası 40. Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu*, 7-11 Mayıs 2018, Çanakkale.

ÖZER, İ., M. SAĞIR, İ. BAYKARA, B. KOCA ÖZER, B. DİNÇER, N. MORIMOTO, W. MORITA, S. ŞAHİN, E. EREN, Ö. GÜLHAN, A. ÖZDEMİR, 2020, "2017 ve 2018 Yılı Muğla ve Çanakkale illeri yüzey araştırması", *T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı 37. Araştırma Sonuçları Toplantısı-II*, 355-373, Ankara.

ÖZER, İ., A. ATMACA, M. SAĞIR, İ. BAYKARA, B. DİNÇER, B. KOCA ÖZER, S. ŞAHİN, M. TÜKEL, E. EREN, Ö. GÜLHAN, A. ÖZDEMİR, 2020, "2018 Yılı İnkaya Kazısı", *T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı 41. Kazı Sonuçları Toplantısı-II*, 603-618, Ankara.

VAN PEER, P., 1992, *The Levallois Reduction Strategy*. Monographs in World Archaeology, volume 13. 152 pp. Prehistory Press, Madison, Wisconsin.

Harita 1: İnkaya Mağarasının konumu.

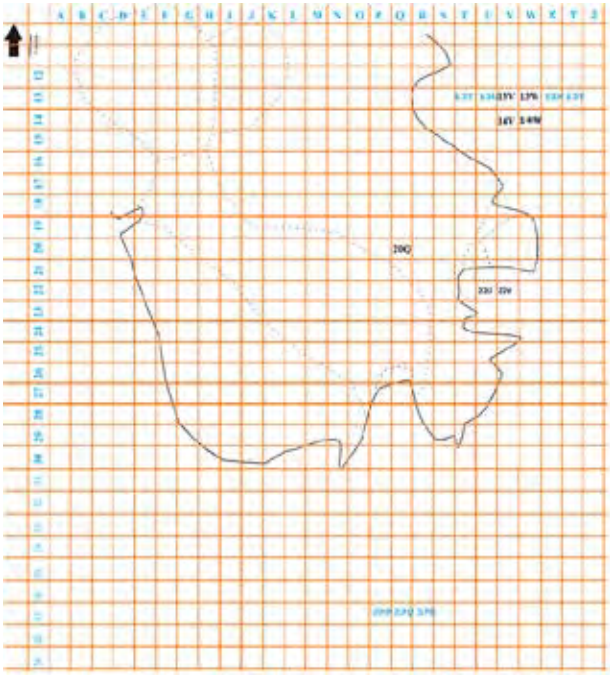

Çizim 1: İnkaya Mağarası'nın karelenmesi ve 2019 yılında kazı yapılan açmalar.

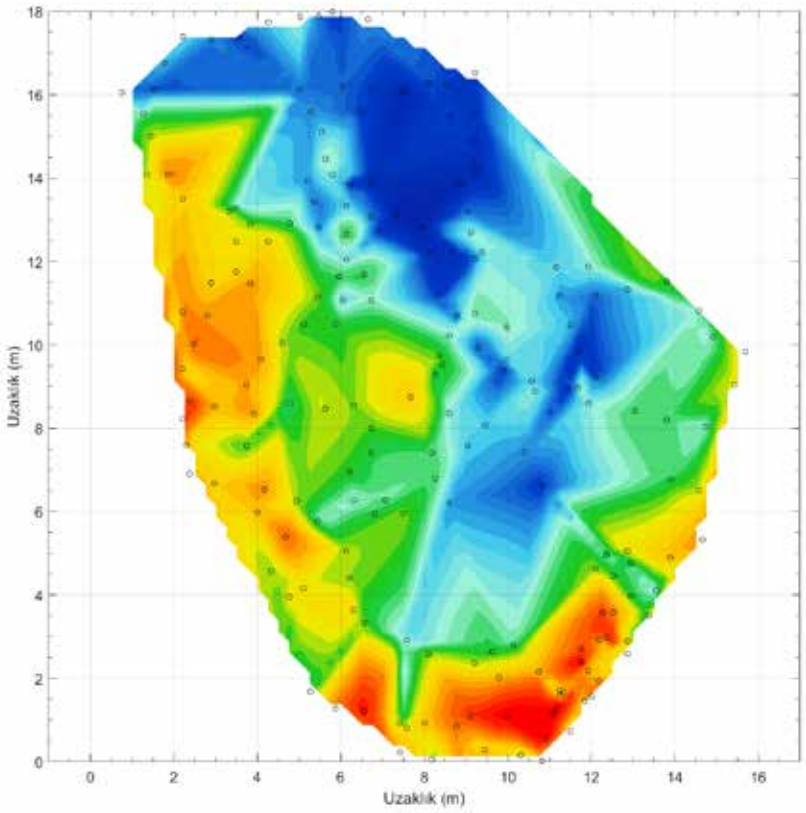

Çizim 2: İnkaya Mağarası üzerinde yapılan ölçümler sonucunda hazırlanan radar derinlik haritası.

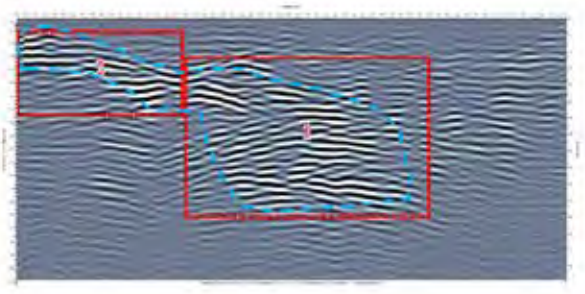

Çizim 3: Kuzey bölümündeki radar kesitiyle gözlenen masif kaya kütlesi / boşluk izleri.

Resim 1: İnkaya Mağarası temizlik çalışmaları.

Resim 2: Kuzey açmaları kazı çalışması.

Resim 3: Kuzey bölümündeki T13 Açması'nda görülen boşluk.

Resim 4: Güney açmaları kazı çalışması.

Resim 5: Kuzey duvarı kesiti.

Resim 6: OSL analizi örnek alımı.

Resim 7: Mağara tavanında jeofizik çalışması.

Resim 8: Batı açmaları kazı çalışması.

Resim 9: Levallois yonga.

Resim 10: Prizmatik dilgi çekirdeği.

SAGALASSOS ANTİK KENTİ'NDE 2019 YILI KAZI, MALZEME ÇALIŞMALARI VE RESTORASYON

Jeroen POBLOME*

Peter TALLOEN

Ebru TORUN

Frank CARPENTIER

Johan CLAEYS

Mücella ALBAYRAK

Inge UYTTERHOEVEN

Bas BEAUJEAN

Dries DAEMS

Elena MARİNOVA

Stephan MOLS

Göze ÜNER

Özge BAŞAĞAÇ

Piraye HACIGÜZELLER

* Jeroen POBLOME, Sagalassos Arkeolojik Araştırma Projesi, Blijde Inkomststraat 21/3314, 3000 Leuven/BELÇİKA.

Bu araştırma Leuven Üniversitesi Araştırma Fonu ve Research Foundation Flanders tarafından desteklenmektedir. Yasemin Zenger acted as the annual representative of the Turkish Ministry of Culture and Tourism and we would like to thank her for cordial company and well-considered advice and initiatives.

Ekip aşağıda sıralandığı gibidir:

Kazılar: Jeroen Poblome, Piraye Hacıgüzeller, Johan Claeys, Frank Carpentier, Thor Deyaert, Duygu Çakıcı, Buse Temiz, Inge Uytterhoeven, Lieve Verledens, William Van Hemelryck, Ayşegül Keskin, Berk Oğuz, Deniz Kocabağlı, Peter Talloen, Amber Vanhoof, Ferhat Gündüz, Mücella Albayrak, Annelies Fonteyn, Ali Ulaş, Sengül Fındıklar, Erman Akyüz, Bas Beaujean, Julie Verlinden, Burcu Akşahin, Malzeme çalışmaları: Marc Waelkens, Frans Doperé, Elisabeth Trinkl, Peter Talloen, Philip Bes, Fran Stoobants, Johan Van Heesch, Jane Fejfer, Jessica Plant, Stephan Mols, Cristel Veen, Danai Kafetzaki, Sophie Moore, Dries Daems, Dorien Slotman, Hendrik Uleners, Bea De Cupere, Elena Marinova, Depo Yönetimi: Julie Van Roy, Linse Haenen, Yannis Truyen, Merel Van Eynde, Mimari Belgeleme ve Koruma: Göze Üner, Özge Mutlu, Özge Başağaç, Tarık Başağaç, Bilğe Sena Özen, Emine Asrav, Selva Kaya, Burak Başoğlu, Çağlar Kaygalak, Evrim Kafa Duran, Naz Yıldız, Nuriye Sündüz Erşen, Sıla Akman Aşık, Mercan Yavuzatmaca, Rümeysa Sarıyer, Arkeolojik koruma: Nerina Da Silva, Gizem Uygun, Kübra Dunderer, Mehtap Akyün, Inge Cloetens, Çizimler: Jeff Swinnen, Jimmy Boogaerts, Dorien Ceyssens, Lisse Loos, Nina Troosters, Fotoğraflar: Bruno Vandermeulen, Danny Veys, İş güvenliği: Luc Karremans, Rehberler: Dirk Menten, Ilse Desmedt.

1. GİRİŞ

Sagalassos antik kentindeki 2019 yılı programı, kazı, koruma ve restorasyon çalışmaları, disiplinler arası çalışmalar, mimari incelemeler ve malzeme etütlerinden oluşmaktadır.

SAGALASSOS KAZI ALANLARI (Resim: 1)

A. Yukarı Agora'nın Doğusu – Agora Gymnasium'u

Frank CARPENTİER, Johan CLAEYS

Kentin anıtsal merkezinde yer alan Yukarı Agora'nın doğusundaki kazı alanı, 2014 yılından bu yana çeşitli kazı ve sondaj çalışmalarının odağı olmuştur. Bu çalışmalar. Sagalassos'ta bilinen en eski anıtsal yapı kompleksini ortaya çıkarmıştır. Temel kotunda gerçekleştirilmiş sondaj çalışmaları, yapılış tarihi olarak M.Ö. 2. yy.ın ilk çeyreğini işaret etmektedir. Bu yapı kompleksi, kullanımda kaldığı 800 yıl boyunca hem yapısal hem de işlevsel pek çok değişiklik geçirmiştir. Yıkılıp tekrar inşa edilmiş kısımlar ve çeşitli eklerle birçok farklı yapı evresi sergilemektedir. Roma İmparatorluk Dönemi başlarında yapının genişletilerek bir *gymnasium*a dönüştürülmüş olduğuna dair birçok iz bulunmaktadır. Orta İmparatorluk Döneminde ise Agora *Gymnasium*unun alt kotundaki bazı mekânlarda küçük çaplı ticari etkinliklerin başlamış olduğu düşünülmektedir. M.S. 4. yy.da gerçekleşen bir yangın yapıya ciddi ölçüde zarar vermiştir. Yapının çatısının çökmesine ve alt kottaki mekânların (çoğunun) terk edilmesine sebep olmuştur. Binanın mekânsal niteliklerini değiştiren çeşitli Geç Antik Dönem kullanımları yapının bu dönemdeki işlevi hakkında soru işaretleri oluşturmaktadır.

Jeofizik araştırmalar Agora *Gymnasium*unun günümüzde büyük kısmı toprak altında bulunan kalıntılarının yaklaşık 2500 m²'lik bir alan kapladığını göstermiştir. Önceki yılların kazılarında, belirli araştırma sorularına yönelik yürütülen kazı çalışmaları yapının Yukarı Agora'ya yakın kısımlarına odaklanmıştır. 2019 yılı kazısı ise yapı kompleksinin Helenistik ve Roma Dönemi yapı evreleri ve plan şemalarının anlaşılmasını, özellikle de binanın kuzey sınırının araştırılmasını hedeflemiştir. Daha önceki kazı sezonları yapının üst kottaki son kullanım evresine ait mimari kalıntıları gün yüzüne çıkarırken, 2019 yılında daha erken evrelere ait katmanları açığa çıkarmak planlanmıştır. Özellikle yapının en batı kanadında, alt zemin kattaki iyi korunmuş mekânların ortaya çıkarılması hedeflenmiştir.

2019 kazı sezonunda ortaya konan hedeflerin birçoğuna ulaşılmıştır (Resim: 2). 3 No. lu mekânın üst katında harçlı *terracotta* tuğla bir zemin ortaya çıkarılmıştır. Buna komşu olan 4 No.lu mekânda ise Geç Antik Dönem katmanlarında alt zemin kata ulaşımı sağlayan bir merdivenin basamaklarına ulaşılmıştır. Bu sayede yapının çok katlı niteliği ve mekânsal düzeni daha iyi anlaşılır hâle gelmiştir. Buna bakılarak Geç Antik Dönemde 2 (?), 3 ve 4 No.lu mekânların alt katlarının hala (kısmen?) ulaşılabilir olduğu söylenebilir. Kazısı yapılan diğer tüm mekânların alt katlarının 4. yy.daki yangın sonrasında doldurularak kapatıldığı ve sıkıştırılmış topraktan yeni bir zemin kotu oluşturulduğu tespit edilmiştir. Bu durum, 3 No.lu

mekânda güçlendirilmiş bir zemin döşemesinin yapılmasının ve 1 No.lu mekândan onun kuzeyindeki mekânlara geçişi sağlayan açıklığın kapatılmış olmasının sebeplerine açıklık getirmektedir.

10 No.lu mekânın alt kotunda bulunan *latrina*da kazı çalışmalarına devam edilmiştir. Bu mekânın zemini iki renkli geometrik motiflli bir mozaikle kaplıdır. 2019 kazı sezonunda bu mekânın zemininde iki sütun arasında küçük bir figüratif panel de ortaya çıkarılmıştır. Bu panelde bir erkek keçi tasviri bulunmaktadır. Mozaik zeminin korunmamış olduğu kısımda açılan sondaj, mozaik döşemenin tarihlendirilmesi, terk edildikten sonraki süreçler ve buradaki dolgunun kaynağı hakkında önemli veriler sağlamıştır. Bu mekânda bulunan ve Helenistik Döneme ait olduğu düşünülen sütunlar yapının ilk zamanlarındaki plan şeması hakkında ipuçları sağlamaktadır. 10 No.lu mekânda yürütülen kazı çalışmalarında, üst zemin katta, yapının birbirine paralel iki kanadı arasında geçişi sağlayan anıtsal bir kapı ortaya çıkmıştır (Resim: 3). Bu kapıya ait mimari elemanlar alanda bulunan *in-situ* yıkıntı içerisinde tespit edilebilmiş ve belgenlenmiştir. 10 No.lu mekânda Geç Antik Döneme ait kuzeyden güney ve güneydoğuya doğru su taşınmasını sağlayan kanallardan oluşan girift bir altyapının kalıntılarına rastlanmıştır.

Mekân A'da Geç Roma Dönemine ait başka yapı kalıntıları (*latrina*yı ve yapının Roma Dönemindeki iç avlusunu bölen ekler) gün yüzüne çıkarılmıştır. Burada Agora *Gymnasiu-m*unun kuzey *portiko*sunun *stylobat*ı da bir Geç Antik Dönem moloz taş duvarının altında korunmuş olarak tespit edilmiştir.

Kazı çalışmalarında yapının Helenistik Dönem kuzey sınırı belirlenememiştir. Bunun sebebi erken Roma Döneminde yapının özgün kuzey kanadın yıkılarak yapı kompleksinin kuzeye ve doğuya doğru genişletilmesidir.

B. GÜNEYDOĞU CADDE KAZILARI

Mücella ALBAYRAK

Güneydoğu Caddesi kentin aşağı kısımlarını Yukarı Agora'ya bağlayan ana arterdir. 2014, 2015 ve 2018 yıllarında caddenin yaklaşık 40 m.lik kısmı ve çevresindeki yapılar açığa çıkarılmıştır. 2019 sezonunda caddenin ve kuzeyindeki yapıların doğuda kalan kısımlarının açılması ve erken kullanım evrelerinin tespiti amaçlanmıştır.

Güneydoğu Cadde: 2019 sezonunda caddenin 11.5 m.lik kısmı daha açığa çıkarılmıştır. Caddenin üzerinde bulunan seramikler, M.S. 7. yy. depremi ile yıkım yaşandığını ve caddenin kullanımdan çıktığını gösterir. Buluntular, mevcut caddenin yapım tarihinin M.S. 6. yy.ın ortaları olduğunu teyit eder niteliktedir.

Önceki kullanım evrelerinin anlaşılması ve caddenin kuzeyini sınırlandıran cephenin incelenen kısımdaki inşa tarihinin belirlenmesi için duvar ile cadde döşemesi arasında bir sondaj (D-B 1.5 m. K-G 1 m.) gerçekleştirilmiştir. Sondajın arkeolojik katmanları arasında dört

farklı sıkıştırılmış toprak yürüme kotu tespit edilmiştir (alttan yukarı doğru Locus 78- M.Ö. 1. yy.ın ortası; Locus 77- M.Ö. 1. yy.ın ilk yarısı; Locus 71- Roma İmparatorluk Döneminden 4. yy.a; Locus 68- kapsamlı 1. yy.). Duvarın temel seviyesinde bulunan az miktarda seramik 1. yy.a tarihlendirilmiştir. Önceki kazı sezonlarında temel katmanlarından elde edilen kanıtlardan ve duvarın taş işçiliği ve devşirme malzemesinden de izlenebileceği gibi, caddenin kuzey sınırını oluşturan cephe, zaman içinde çeşitli müdahalelerle gelişmiş bir yapı olan Agora *Gymnasium*una aittir.

Caddenin güneyi boyunca farklı ebatta bir sıra yapı taşının tarihlemesi için bir sondaj açılmıştır. Sondajın üst katmanında ele geçirilen buluntular M.S. 6. yy.a aittir. Bunun 0.10 m. altında, üzerinde sökülmüş mermer döşeme levhalarının izlerinin bulunduğu bir harç katmanı ile karşılaşılmış ve sondaj aşağıda açıklandığı üzere batıya genişletilmiştir.

Tanımlanamayan Anıtsal Yapı: Sondajın batıya genişletilmesiyle üzerinde farklı boyutlarda mermer kaplama levhalarının (küçükler 0.80 m.x0.70 m. büyükler 1.80 m.x0.80 m.) izlerinin bulunduğu pembe ve gri tonlarında harç yatağına sahip anıtsal bir yapı kısmen gün ışığına çıkarılmıştır. Bazı kısımlarda az sayıda mermer levha parçası harç yatağında *in-situ*dur. Bu yapının Güneydoğu Cadde'yi sınırlandıran kuzey duvarında aynı harcın ve kenet yuvaların bulunması duvarların iç yüzlerinin de mermer levhalarla kaplı olduğunu göstermektedir. 2019 sezonunda yalnızca kuzey kısmı kazılan (genişlik batıda 1.35 m., doğuda 2.65 m., uzunluk 7.75 m.) yapının güneyde, yamaç üzerinde sınırları izlenebilmektedir. Buna göre yapı yaklaşık 9.5 m.x11 m. ebatındadır. Batı sınırındaki duvarın en alt sırasında devşirme bir arşitrav-friz bloğu kullanılmıştır. Harcın içine yerleştirilmiş olan blok yapının tarihlendirilmesi açısından önemlidir. Teknik ve stilistik incelemelere dayanılarak, arşitrav-friz bloğunun Severuslar Dönemine ait olduğu, büyük olasılıkla İmparator Caracalla Döneminde yapıldığı belirlenmiştir. Yapının inşa edilmesi ancak bu tarihten sonraki bir dönem olabilir. Bu anıtsal yapıyı tarihlemek için başka kanıt ele geçirilememiştir. Yapının içindeki dolgu seviyelerinden (Locus 57 ve 58) elde edilen seramikler 6. yy.a tarihlenmektedir. Bu tarihte Güneydoğu Cadde'nin yapımı sürecinde bina, caddenin döşeme taşı hizasına kadar sökülmüştür. Yapının dolgu seviyelerinden elde edilen seramik parçalarındaki bası izleri burada caddeyle aynı kotta bir yürüme zemini oluşturulduğunun işaretidir. İşlevi henüz belirlenemese de konumu itibariyle *macellum*un doğu cephesinde yer alan *propylon*unu kapatması sebebiyle özel değil kamusal bir bina olduğu ve Sagalassos'un anıtsal yapılarına yeni bir bina eklendiği söylenebilir.

Doğu Sektörler: Alanın doğusundaki bitki temizliği sırasında bir dizi yapı yıkıntısıyla karşılaşılmıştır (Resim: 4). Bu mimari blokların belgelenmesi ve çalışılması için yüzey toprağı temizlenmiştir. En az iki yapıya ait blokların bulunduğu alanda yüzey toprağındaki seramik buluntulara göre yapılar 6. yy.da yıkılmıştır. Yapılardan birisi kemer taşlarında yazıt bulunan anıtsal bir kapı/geçittir. Üzengi yatakları *in-situ* olan yapıda "SAGALASSOS PHILE KAI SYMMAKHOS ROMANION PROTETES PISIDIAS" (ΣΑΓ**ΑΛΑΣΣ**ΟΣ ΦΙΛΕ Κ**ΑΙ ΣΥΜΜΑΧ**ΟΣ ΡΩ**Μ**Α**ΪΟΝ ΡΠΟΤ**ΕΣ ΤΑΣ ΡΙΣΙΔΙΑΣ) "Sagalassos, Roma'nın Dostu

ve Müttefiki, Pisidia'nın Birinci Kenti" yazıtı yer almaktadır. Kentin M.S. 2. yy.da kazandığı bu ünvanlar yapının tarihlemesi için bir terminus post quem oluşturur.

Kireç Fırını: Caddenin güneydoğusunda M.S. 6. yy. ortasına tarihlendirilen bir katmanın (Locus 35&39) altında kireç fırını tespit edilmiştir (D-B 2.20 m., K-G 2.50 m., Korunmuş Derinlik 0.65 m.). Orta boy moloz taşlardan oluşturulmuş fırının ilk iki sırası iyi korunmuştur (Resim: 5). İç dolgusunda bulunan M.S. 6. yy. sonu, 7. yy. başı seramikleri fırının son kullanım tarihi hakkında bilgi vermektedir. Kireç fırınının M.S. 6. yy. katmanı üzerine inşa edildiği ve erken 7. yy.a kadar kullanımda olduğu tespit edilmiştir. Fırının, yukarıda bahsi geçen henüz tanımlanamayan anıtsal yapının söküldüğü ve caddenin döşeme taşlarının yerleştirildiği imar safhasında kullanımda olduğu anlaşılmaktadır. Sökülen anıtsal yapının mermer levhalarının burada yakılarak kirece dönüştürüldüğü tahmin edilebilir.

C. YUKARI AGORA'NIN GÜNEYBATI CADDESİ KAZILARI

Inge UYTTERHOEVEN

2010 yılında gerçekleştirilen kazılarda Yukarı Agora'nın Güneybatı Caddesi'nin erken Roma İmparatorluk Döneminde Yukarı Agora'nın tekrar düzenlenme projesinin bir parçası olduğu açıkça ortaya çıkmıştır. Bundan birkaç on yıl sonra da caddenin Yukarı Agora girişini anıtsallaştıran (Caligula için yapılmış daha sonra M.S. 42/43 yıllarında Claudius ve Germanicus'a ithaf edilmiş) bir kemer inşa edilmiştir.

Caddenin kuzey sınırını M.S. 1. yy.ın ortalarından sonra inşa edilen *prytaneion*un güney cephesi oluşturur.2019 kazı sezonunda, *prytaeion*un güney cephesine ait yıkılmış durumdaki kesme taş bloklar belgelenip kaldırılmıştır. 2019 kazılarında bu sektörlerde, p*rytaeion*un M.S. 5. yy. güney cephesinin *in-situ* kısmı tamamen açılmış; Yukarı Agora'nın Güneybatı Caddesi'nin batı kısmı ile caddeye bağlanan, daha erken bir döneme ait bir yan sokak ve birçok farklı Geç Antik Dönem yapı kalıntısı ortaya çıkmıştır.

Caddenin altında ana kayaya oyulmuş (0.45-0.70 m. genişliğinde; 0.60-0.80 m. derinliğinde) Agora'dan güneybatıya doğru devam eden bir drenaj kanalı bulunmaktadır. Bu kanal, caddeye bağlanan bir yan sokakta, ana kayaya oyulmuş bir şekilde aşağı doğru devam etmektedir. K-G doğrultusunda uzanan bu yan sokakta (kazılan alan: 7.30 m.x1.39 m.-1.94 m.) iki ayrı *terracotta* künk hattı barındıran, daha dar başka bir kanal (genişlik: 0.37 m.-0.50 m.; derinlik: yaklaşık 0.20 m.) bulunmaktadır. Güneybatı doğrultusunda uzanan, dik eğime sahip Güneybatı Caddesi'nde (yeni kazılan alan, uzunluk: 15 m.; özgün genişlik: 4.38 m.) yine ana kayaya oyulmuş bir kanal (kazısı yapılmış alan, uzunluk: 15 m.; genişlik: 0.22-0.58 m.; derinlik: 0.12-0.60 m.) yer alır. Burada da kanal içerisinde künk sistemi bulunmaktadır. Bu kanal, doğudaki dağıtım sistemini (0.22 m. x 0.58 m.) batıdaki rezervuara (kazılan alan: 0.70 m.x1.15 m.) bağlamaktadır (Resim: 6).

Kazı alanının güneyinde, ana kayaya yontulmuş bir zemin ortaya çıkmıştır. Küçük, düz bir açık alan elde etmek ya da inşaat yeri açmak için tesviye edilmiş gibi görünmektedir.

Erken Roma Döneminden sonra alanın kullanımının devam ettiğini gösteren M.S. 2. ve 3.yy. lara ait az sayıda seramik parçası bulunmuştur.

Bahsi geçen yan sokağın doğusunda kazısı önceki yıllarda yapılmış olan Geç Antik Döneme ait bir yapı kalıntısının batı cephesi 2019 sezonunda ortaya çıkarılmıştır (uzunluk: 11 m. genişlik: en fazla 0.67 m.; korunan azami yükseklik: 1.72 m.). Güneyde, ana kaya üzerine yontulmuş zemin üzerinde M.S. 6.yy.a tarihlenen ve kısmen korunmuş yapı kalıntıları bulunmuştur (Mekân 2: 5.30-9.15 m.x4.91 m.). Caddenin kuzeyini sınırlayan, p*rytaneion*un güney cephesinin önünde de M.S. 7. yy.da hâlâ kullanımda olduğu anlaşılan, konut ya da atölye olduğu tahmin edilen bazı yapı kalıntıları açığa çıkarılmıştır (Mekân 3: kazılan alan 2.67 m.x1.265 m.; Mekân 4: D-B 7.37-7.50 m.x1.52-2.50 m.) (Resim:7).

2019 yılında gerçekleştirilen bu arkeolojik araştırmalarla anıtsal kent merkezinin güneybatısında yer alan bu alanın gelişimi, kentin dolaşım şeması ve altyapı ağı hakkında yeni bilgilere ulaşılmıştır.

D. YUKARI AGORA KONTROL KAZILARI

Bas BEAUJEAN

2019 sezonunda Yukarı Agora'nın tarihini araştırmak üzere kontrol kazıları yapılarak detaylı incelemeler gerçekleştirilmiştir. Açma 1 (Resim: 8), Agora'nın doğu kenarında yer alır. Amaç yukarıda bahsi geçen Orta Helenistik Dönem yapısının (Agora *Gymnasium*u) batı duvarının genişliğini araştırmaktır (Resim: 8). Ancak beklenenin aksine, bu açmada ana kaya (ofiyolitik melanj) üzerinde bu yapıyla ilişkisi olmayan iki geniş, moloz taş duvara ulaşılmıştır. Killli ve siltli sedimentlere sahip ilk tabakalarda ele geçirilen seramik buluntu grubu *terminus ante quem* olarak M.Ö. 3. yy.ı göstermektedir. Bir sonraki killi ve siltli tabakalar dizisi, sedimentlerin aşama aşama birikmiş olmasından dolayı bu duvarların M.Ö. 3. ve 2. yy. larda üzerlerinin kapanmamış olduğuna işaret etmektedir. M.Ö. 1.yy.da ise duvarlar kısmen sökülmüş ve aralarındaki alan doldurulmuştur. Üstte M.Ö. 1. yy. tesviye tabakaları ve M.Ö. 1. yy. sonu - M.S. 1. yy. başına ait sıkıştırılmış topraktan bir zemin tabakası tespit edilmiştir. Bu tabaka üzerinde taş yontu atıklarından oluşan bir birikime rastlanmıştır. Yukarı Agora'nın, ilk kez M.Ö. 1.yy.da döşenen zemin taşları, bu kısımda M.S. 6. yy.da tekrar döşenmiştir. Burada Agora'nın doğu sınırını oluşturan döşeme, atık birikintisinin üzerine baştan savma yerleştirilmiş devşirme taş bloklar içermektedir. Bu kısmın M.S. 6. yy. müdahalesi olduğu ortaya çıkmıştır. Yukarı Agora'nın doğusunda gerçekleştirilen kazı çalışmalarının sonuçlarıyla birlikte değerlendirildiğinde, M.S. 4. yy.dan itibaren Agora'nın doğusunda, Geç Antik Dönem yapısının anıtsal girişinin de açıldığı bir açık alanın var olduğu sonucuna varılabilir.

Açma 2 (Resim: 8), Agora'nın güneyinde zemin döşemesinin korunmamış olduğu bir kısımda gerçekleştirilmiştir. Bu kısımda kaydedilen en erken insan etkinliği M.Ö. 5. yy. sonu ve 3. yy. başına tarihlenen, muhtemelen seramik kap üretimi için kil elde etmek amacıyla açılmış bir çukurdur. 2014 yılında da buna benzer bir unsurla karşılaşılmıştır. Sedimentlerin aşamalı

birikimi bu alanın, üzerinde bir seri sıkıştırılmış toprak zemin tabakası oluşturulmadan önce, M.Ö. 2. yy. sonu-M.Ö. 1. yy. başında tesviyelenerek bir süre açık bırakıldığını göstermektedir. Döşeme taşları bulunmayan bu kısmın özellikle bu şekilde bırakılıp bırakılmadığı, eğer öyleyse bunun sebebinin ne olduğu sorularına henüz kesin yanıtlar bulunamamıştır. M.S. 6. yy.da buraya dökülen molozun üzerine başka bir zemin tabakası oluşturulmuştur.

Bunlara ek olarak, Yukarı Agora'nın batı *portiko*su boyunca yer alan ve büyük ihtimalle pazar tezgâhlarının kurulması için açılmış dikme oyuklarında incelemeler yapılmıştır (Resim: 8). Buralarda elde edilen stratigrafik verilere ve ilişkili *topos* yazıtlarına dayanarak bu oyuklar M.S. 5. ve 6. yy. aralığına tarihlendirilmiştir.

E. Dor Tapınağı

Peter TALLOEN

Kuzeybatıda, kente hakim bir teras üzerinde, *distylos in antis* bir tapınak yeralır. Dor düzenindeki güneye bakan tapınak, doğusundaki Bouleuterion'u ve Yukarı Agora'yı yukarıdan görür (Resim: 9). Yapı, K-G doğrultusunda 14.40 m., D-B doğrultusunda 9.50 m. ölçülerindedir. Tapınak, 1.26 m. yüksekliğinde bir podyum üzerine kurulmuştur. Yapıya özgün halindeki tek yaklaşım, ön cephenin dışarı çıkıntı yapan iki kanadı arasındaki basamaklarla verilmiştir.

2019 yılında burada gerçekleştirilen kazı çalışmalarının dört ana amacı, anıtın üslupsal niteliklerine dayandırılan Geç Helenistik Dönem tarihlendirmesinin doğrulanması, bu kutsal alanda ve tapınakta gerçekleştirilen kült etkinliklerinin niteliklerinin anlaşılması, tapınağın batı kenarına dayanır şekilde inşa edilmiş kent surlarının tarihlendirilmesi, alanın Bizans Dönemindeki işlevinin araştırılması olarak belirlenmiştir.

Tapınağın temel duvarıyla bitişik kısımda kazılan, ofiyolitik ana kaya üzerindeki, depozitler yapının inşasıyla doğrudan ilişkilidir. Bu depozitler içindeki M.S. 1. yy.ın başına tarihlendirilen seramikler tapınağın inşası için bir *terminus post quem* belirlemiştir. Ancak tapınağın işleviyle ilişkilendirilebilecek depozitlerle karşılaşılmamıştır. M.S. 5. yy.da buradaki tüm depozitlerin ana kayaya kadar kaldırılmış olduğu anlaşılmıştır. Alanda gerçekleştirilen ritüellere ait hiçbir ize rastlanamamıştır, dolayısıyla da mabedin hangi külte ait olduğuna dair çıkarım yapmak mümkün değildir. M.S. 5.yy. sonlarında tapınak ciddi bir değişim geçirmiştir. *Pronaos*u altındaki podyum ve merdivenler tamamen kaldırılmıştır. Güney duvarının ve doğu *ante* duvarının temelleri tekrar inşa edilmiştir. Bu yeni temel duvarlarının yanına bir seri oda yapılmıştır. M.S. 6. yy.ın ilk yarısında da tapınağın batı tarafındaki sur duvarı inşa edilmiştir.

Yapının güney ve güneydoğusuna inşa edilmiş odaların bezemeli duvar sıvalarına dayanarak varlıklı bir kişinin konutunun bir parçası oldukları değerlendirmesi yapılabilir. Bu alanlarda tekstil üretimi, yiyecek hazırlanması ve depolanması gibi etkinliklerin gerçekleşmiş olduğunu gösteren buluntulara rastlanmıştır. Burada birçok öğe *in-situ* şekilde bulunmuştur. Mekânların M.S. 7. yy.da kenti büyük ölçüde etkileyen depremle gerçekleşmiş olması muhtemel yıkımdan önce büyük oranda boşaltılmış olduğu görülmektedir. Dolayısıyla kentin bu bölümünün deprem felaketinden önce terk edilmiş olduğu söylenebilir.

2. KENTSEL ARAŞTIRMALAR

A. Helenistik Dönem Seramik Kapları

Dries DAEMS

Orta Helenistik Dönem (M.Ö. 3. yy. sonu-2. yy.), Sagalassos'ta ilk kentsel dönüşümün yaşandığı zamandır. Bu dönüşüme uyumlu bir şekilde maddi kültürün de değiştiği, özellikle de seramik malzemede izlenebilmektedir. Sagalassos'un Helenistik Dönem seramik kaplarının karakteristik özelliği uygulanan çok çeşitli astarlardır. Bunlar arasında hem fırçayla uygulanan ince ve sulu astarlar hem de renkleri siyah, gri ve koyu kahverenginden kırmızı ve turuncuya kadar giden yoğun ve parlak astarlar bulunmaktadır. Tipolojik olarak bu döneme ait bir dizi kap şekli tespit edilmiştir. Sık karşılaşılan türler arasında Akamenid kapları, mastos, ağız kenarı içe kavisli kâse, lekane ve badem ağızlı kap bulunmaktadır (Resim:10).

Sagalassos'ta üretilen seramik kapların Akamenid Dönemi ürünlerine kıyasla çok daha özelleşmiş olduğu görülmektedir. Belirli bir bitmiş ürünü elde etmek amacıyla belirli bir tür kilin -mesela Çanaklı Vadisi'nden getirilen killer gibi- seçilip kullanılması daha gelişmiş bir hammadde ekonomisine işaret etmektedir. Ayrıca Sagalassos'ta üretilen seramik kaplar daha geniş bir alana dağıtılmaya başlamıştır. İlk olarak da M.Ö. 2. yy.da Sagalassos'un doğusuna doğru yayılmaya başlamıştır.

B. Arkeobotanik Araştırma Sonuçları – Uae 1 Açması

Elena MARİNOVA

2019 kazı sezonunda alandan gelen örnekler özellikle UAE 1 Açması'nda 1A mekânındaki yanmış tabakaya aittir. Bu depozitler arkeobotanik malzeme açısından çok zengindir. Bu sebeple, kazı sezonunda gerçekleştirilen laboratuvar araştırmalarında ağırlıkla bu depozitlere odaklanılmıştır. Analizi yapılan örnekler (22 adet) iyi korunmuş bitki makro-fosilleri içermektedir. Bunlar arasında en çok görülenler tahıllar, soyulmuş arpa ve ekmek buğdayıdır. Ayrıca daha az miktarda saman da tespit edilmiştir. İncelenen örneklerin yarısına yakınında baklagiller (çoğunlukla mercimek) de gözlenmiştir. Birçok örnek aynı zamanda üzüm, incir ve zeytin kalıntıları da içermektedir. Bu mekânda tahılların, mercimek ve meyvelerin raflarda ya da çuvallarda depolanmış olduğu ve çıkan yangınla odanın içine yayılmış olabilecekleri düşünülebilir.

SA-2018-UAE1-25-104-3 numaralı *dolium*un içeriğinden alınan örnek özellikle ilgi çekicidir. Bu örnek, çoğunluğu arpa olan, kavrulmadan önce parçalanmış tahıl taneleri, sap parçaları da içeren arpa samanı ve tahıl kepeği içermektedir. Bazı tahıl taneleri filizlenme izleri taşımaktadır (Resim: 11). Bunlarla birlikte kömürleşmiş kabuklar da bulunmuştur. Bunlar kömürleşmeden önce sıvı hale getirilmişe benzeyen, kısmen homojen bir yapıya sahiptirler. Bu tür durumlar nişastanın (tahılların temel içeriğidir) fazla ısıtılmasıyla ortaya çıkar. Bu bulgular bir araya getirildiğinde, özellikle de filizlenmiş tahıllar ve nişasta bakımından zengin sıvının varlığı burada ekmek ya da daha büyük ihtimalle bira üretimiyle ilgili

faaliyetlerin gerçekleşmiş olduğuna işaret etmektedir. Ancak kesin sonuçlara varılabilmesi için bitki kalıntıları üzerinde daha detaylı laboratuvar analizleri ve gözlemlerinin yapılması gerekmektedir. İyi korunmuş başka bir içerik örneği de SA-2018-UAE1-25-104.1. numaralı *dolium*dan gelmektedir. İlk görünüşte bitki köklerinin birikimi gibi görünen içerik, detaylı bir şekilde analiz edildiğinde yoğunlukla çeşitli tohumların, çiçek kısımlarının ve bir tür kekik bitkisinin (Satureja cf. montana) parçalarından oluştuğu tespit edilmiştir. Ayrıca bunların dışında başka bitki ve tohumlar da ayırt edilmiştir. Bunlardan ilgi çekici bir tanesi de ban otudur (*Hyosciamus sp.*). Bu bitki, halüsinojen etkileri olan, şifa ya da ritüel amaçlı kullanılmasının yanında Orta Çağ'da bira üretiminde de kullanıldığı bilinen bir malzemedir.

C. Kent Konağı'ndan Duvar Resimleri

Stephan MOLS, Cristel VEEN

2019 yılında Kent Konağı'nın 69 No.lu peristil avlusunda 2009 ve 2013 kazı sezonlarında bulunmuş, en büyük ve görece daha homojen bir grup oluşturan bezemeli duvar sıvası parçası üzerinde çalışmalara başlanmıştır. Çalışılan malzemenin bazı kısımları *in-situ* olarak bulunmuştur. Sıva parçaları çoğunlukla pastel renkler olmak üzere birçok farklı renk sergilemektedir. Bu renkler arasında parlak kırmızı ve mavi de gözlenmiştir. Bu bezemeli sıva bir ya da daha fazla duvara ait olabileceği gibi iki farklı katta bulunan duvarlardan da geliyor olabilir. Şu ana kadar en az bir dikey *tripartite* şema ayırt edilebilmiştir: en aşağıda alçak bir alt kenarlık, geniş bir ana bölüm ve (Resim: 12) daha küçük bir üst bölüm bulunmaktadır. Alt kenarlık mermer taklidi farklı motiflerden oluşmaktadır. Ana bölüm farklı renklerde dikey panellere (*orthostates*) bölünmüş gibi görünmektedir. Mavimsi yeşil ve gri paneller geniş ve daha dar bantlarla bölünmüştür. Bu bantlar da bu kısmın üst tarafında iki boyutlu, üç farklı tip stilize deniz kabuğu şeklinde yapılmış lunetlerle son bulmaktadır. Üst bölümün kalıntılarında arşitrav, saçaklık gibi mimari elemanlar veya mimari motifler görülmektedir. Ana ve/veya üst bölüm ise cam kaplar ve kısmi insan figürleriyle bezenmiştir. Örneğin disk tutan bir atletin betimlendiği çıplak bir erkek figür seçilebilmektedir. Ayrıca su bitkileri, balık ve denizanası gibi deniz hayvanları da tespit edilmiştir. Parçaların büyük bir kısmında grafiti de ayırt edilebilmiştir. Bezemeli parçalar Geç Antik Dönem bağlamında bulunmuş olsalar da Roma İmparatorluğu'nun başka kısımlarından (örneğin Roma'nın liman kenti Ostia ve Ephesus) örneklerle de benzerlik göstermektedirler. Üslupsal benzerlikler bezemelerin M.S. 2. yy.da yapılmış olabileceğine işaret etmektedir. Ancak bu tarihlendirmenin kesinleştirilebilmesi için daha fazla araştırma yapılması gerekmektedir.

3. MİMARİ KONSERVASYON VE ARAŞTIRMALAR

Ebru TORUN, Göze ÜNER

A. Yukarı Agora Döşemesi Koruma Projesi Uygulama

Göze ÜNER, Özge MUTLU, Ebru TORUN

Yukarı Agora'nın yaklaşık 40 m.x59 m.lik özgün taş döşemesinin detaylı olarak belgelenmesini, bozulma faktörlerini giderip, bozulma süreçlerini yavaşlatarak korunmasını amaçlayan proje, 2019 Haziran ayında Antalya Kültür Varlıkları Koruma Bölge Kurulu tarafından onaylanmış ve aynı sezon içinde uygulanmaya başlanmıştır. Yukarı Agora'nın mekânsal bütünlüğüne katkı sağlayıp, okunmasını kolaylaştıracak, aynı zamanda ziyaretçilere dolaşım kolaylığı getirecek bu proje, Yukarı Agora ve civarında kazı, belgeleme, restorasyon ve onarımları tamamlayıp, bu alanı ziyarete tam olarak açma programının parçasıdır.

2017-18 sezonlarında Yukarı Agora döşemesi detaylı şekilde belgelenmiş, bloklar üzerindeki yazıt, kaldırılmış yapı veya kaide izleri ve insan eliyle yapılmış oyuklar, müdahaleler ve devşirme bloklar tespit edilmiştir. Döşeme taşlarının malzeme analizi yapılmış, bozulma türleri kategorilenmiştir. En az müdahale ilkesi ile, bu analiz ve kategorilere uygun ve tutarlı çözümler belirlenmiştir. 2019 sezonunda projenin uygulanmasına 'özellikli bloklar', yani önemli izler taşıyan, hasarlı, çok parçalı döşeme bloklarının onarımı ile başlanmıştır. Ayrıca, Agora'nın döşeme bloğu eksik olan toprak kısımları için tasarlanmış sistem detayı da Antoninler Çeşmesi önündeki *lacuna*da uygulanmıştır. Bu çözümde en alta, su geçiren, çamurlanmaya izin vermeyen, aynı zamanda güneş ışınını engelleyerek köklü bitki oluşumunun önüne geçen jeotekstil ayıraç (*Typar*) serilir; ardından zemin tutucu, esnek geotekstil petek (*Ground Grid*) içine yerel kireçtaşı çakılı dolgu ile düzgün bir yürüme zemini hazırlanır. İyi sonuç vermiş olan bu uygulamayla net bir dolgu elde edilirken, çakılın özgün bloklar üzerine dağılması da engellenir (Resim: 13). Önümüzdeki sezonlarda, projede öngörülen blok onarımları, tesfiye ve dolgu işleri ile projeye devam edilecektir. Yukarı Agora'da bugüne dek yapılmış disiplinler arası tüm çalışmaların bir sentezini ziyaretçilere aktarmak üzere yeni bilgi levha sistemi de hazırlanmıştır.

B. İmparatorluk Hamamı (Hamam-Gymnasium) Belgeleme Ve Koruma Projesi

Ebru TORUN, Göze ÜNER

2014 yılından itibaren Sagalassos'un merkezinde yer alan büyük hamam kompleksinin belgelenmesi ve korunması için disiplinler arası, kapsamlı bir çalışma yürütülmektedir. Sagalassos kazı başkanlığı, bu projede ODTÜ, TEDÜ ve IBAM uzmanlarıyla işbirliği yapmaktadır. Küresel Miras Fonu (GHF) ve Lamberts-Van Assche Ailesi projeyi finansal olarak desteklenmektedir. Önceki sezonlarda (2014-2018), IBAM tarafından yapının üç boyutlu taraması tamamlanmış, ayrıca Sagalassos mimari ekipleri tarafından kompleks genelinde koruma sorunları detaylı şekilde incelenip, belgelenmiş, gerekli müdahaleler tanımlanmış

ve öncelikler belirlenmiştir. Her sezon, ören yeri genelinde uygulanan kireç harçlı müdahalelere, derz onarımı, şapkalama, duvar ve tonoz örgü tamirleriyle hamam-*gymnasium*da da devam edilmiştir.

Farklı disiplinlerin uzmanlarının ortak değerlendirmesinde, hamam-*gymnasium* kompleksinin etaplar halinde ziyaret tecrübesine katılma şeması üzerinde bir yaklaşımda buluşulmuş durumdadır. Ziyaretçileri önce, kompleksin doğu kısmını oluşturan, özgün yapıdaki işlevi *frigidarium* ve *apodyteria* olan, haç biçimli plana sahip büyük salona almak planlanmıştır. Buradan kuzeydeki *frigidarium 2* salonuna ve ardından, alt zemin kattaki *latrina*ya alarak, Aşağı Agora'ya bağlanmak mümkündür. Bu genel amaç gözetilerek 2019'da araştırma ve uygulamaya devam edilmiştir.

Frigidarium 1'de Mimari Koruma Uygulamaları: Ön görülen dolaşım şemasına uygun olarak, yapının doğusundaki büyük soğuluk salonunda, kesme taş payeler arasındaki duvar örgülerinin onarımına devam edilmiştir. Salonun doğu, batı ve güney duvarlarında sorunların tespitinin ardından kireç harçlı koruma çalışmaları, derz tamirleri, örgü onarımı ve şapkalama ile sürdürülmüştür (Resim: 14). Tüm müdahaleler belgelenmiştir. 2019 sezonu sonunda *frigidarium 1* salonu ilk kez ziyarete açılmıştır. Salonun payeleri arasında bulunmuş olan imparator ve imparatoriçe heykelleri, mozaik tabanı ve tarih içinde geçirdiği dönüşümler hazırlanmış bulunan yeni bilgi levhaları ile aktarılacaktır.

C. Yukarı Agora'nın Doğusu - Agora Gymnasium'unda Mimari Koruma

Göze ÜNER

Yukarı Agora'nın doğusunda önceki sezonlarda yürütülen kazılar sonucunda ortaya çıkan, ilk yapımı orta Helenistik Döneme tarihlenen ve erken İmparatorluk Döneminde *gymnasiu*ma dönüştürülmüş yapıda, kazıların ardından ortaya çıkan duvar örgülerinin korunması için gerekli müdahaleler yapılmıştır. Geç Antik Döneme tarihlenen moloz taş, tuğla ve devşirme kesme taş örgülü duvar kalıntılarında 2019 sezonunda bozulma analizinin tamamlanmasının ardından, gerekli kireç harçlı derz tamiri, şapkalama ve örgü onarımı çalışmaları yapılmış ve belgelenmiştir.

D. Mimari İncelemeler

Göze ÜNER-Ebru TORUN, Inge UYTTERHOEVEN

2019 sezonunda mimari araştırmalara, yapı enkaz tabakalarının sistemli olarak belgelenmesi ve mimari blokların incelenmesi ile devam edilmiştir. Kazılara paralel yürütülen mimari belgeleme işleri çerçevesinde, Yukarı Agora'nın doğusu-Agora *Gymnasium*u, Güneydoğu Cadde, Güneybatı Cadde ve Dor Tapınağı kazılarında her katmanda ortaya çıkan mimari bloklarından oluşan yapı enkaz tabakaları belgelenmiştir. Numaralandırılıp kaldırılan mimari elemanlar, özel olarak ayrılmış taş platformlarında düzenlenip, bulundukları yeni konumda da kaydedilmişlerdir.

Yapı analizi, restitüsyon ve anastilosis ön araştırmaları kapsamında Yukarı Agora'nın güneyinde yer alan *tychaion* ve güneybatısında yer alan *prytaneion*un taş platformlarına kaldırılmış mimari blokları üç boyutlu yüzey modelleme ve ölçümler yapılarak belgelenmiştir. Her iki yapı için restitüsyon çizimleri ve taş katalogları hazırlanmaya başlanmıştır.

Güneydoğu Cadde'nin kuzeyini sınırlandıran, Agora *Gymnasium*unun güney duvarının doğuya uzantısında ve bunun önündeki sektörlerde yoğun bitki örtüsünün kaldırılması sonrasında, birden fazla yapıya ait olduğu gözlenen farklı tiplerdeki kesme taş blok yıkıntı tabakası ortaya çıkmıştır. Duvarın üst sırasının devamında 2.5 m. açıklığa sahip bir kemere ait üzengi taşları *in-situ* bulunmuştur. Duvarın hemen güneyindeki yamaçta ise, dağınık olarak kemer taşları ve konsollar, ayrıca kemerli bir nişin sağ yarısını oluşturan bir blok bulunmuştur.

Yüzeydeki mimari bloklardan oluşan grup belgelenmiş ve incelenmiştir. Sagalassos'ta uygulanmakta olan yöntemlerle kroki planlarla optik ölçümler yapılmış; blokların koordinatları alınmış ve sonrasında dijital çizimleri yapılmıştır. Ayrıca yıkıntının fotografik üç boyutlu yüzey modellemesi yapılmıştır. Kemer taşlarının krokileri hazırlanmış ve kemer yüzlerindeki yazıt çalışılmıştır. Doğu ve batı başlangıç blokları yerinde olmak üzere toplamda sekiz adet kemer taşı belgelenmiştir. Kemer taşlarının ön yüzünde üç sıradan oluşan yazıtın anlam bütünlüğü ve mimari parçaların üzerindeki iz ve özellikler çalışılarak kemer taşlarının olası özgün düzeni belirlenmiştir. Kemer taşlarının grafik sentezinde kullanılan yüzey modeli GDH (Global Digital Heritage) tarafından hazırlanmıştır.

Kilit taşı hariç bütün blokların yerleri tespit edilmiş ve *in-situ* bloklar dışındaki elemanlar ahşap kasnak üzerinde bir araya getirilerek tahmini düzenleri denenmiştir. Kemer taşlarının açıklığın içine doğru olan derinliği şaşırtmalı olarak değişiktir ve blokların arka yüzleri kaba olarak işlenmiştir. Bu bakımdan kemerin planda derinliğinin, elimizdeki 1.36 m.lik en uzun bloktan fazla olması gerekir. Bu kemer, güneyde İmparatorluk Hamamı'na (hamam-*gymnasium*) ait olduğu düşünülen Severuslar Dönemine ait anıtsal kapıdan başlayarak kuzeye yükselen caddenin, batıya, Yukarı Agora'nın güneydoğu kapısına yöneldiği kırılma noktasında yer almaktadır. *In-situ* kemer kalıntısı ve kemere ait yazıtlı blokların Sagalassos'ta keşfedilmiş bir başka anıtsal kapıya ait oldukları söylenebilir.

Resim 1: 2019 sezonunda kazı ve konservasyon çalışmalarının yürütüldüğü alanlar.

Resim 2: Yukarı Agora'nın doğusu-Agora *Gymnasium*unun 2019 kazı sezonu sonundaki durumunu gösteren plan (©Sagalassos Arkeolojik Araştırma Projesi). Bu sezonda kazı yapılan kısımlar kırmızıyla gösterilmiştir.

Resim 3: 1 ve 10 No.lu mekânlar arasındaki anıtsal kapı. Birbirinden farklı sütun kaideleri ve aşınmış taş bloklar dikkat çekmektedir (©Sagalassos Arkeolojik Araştırma Projesi).

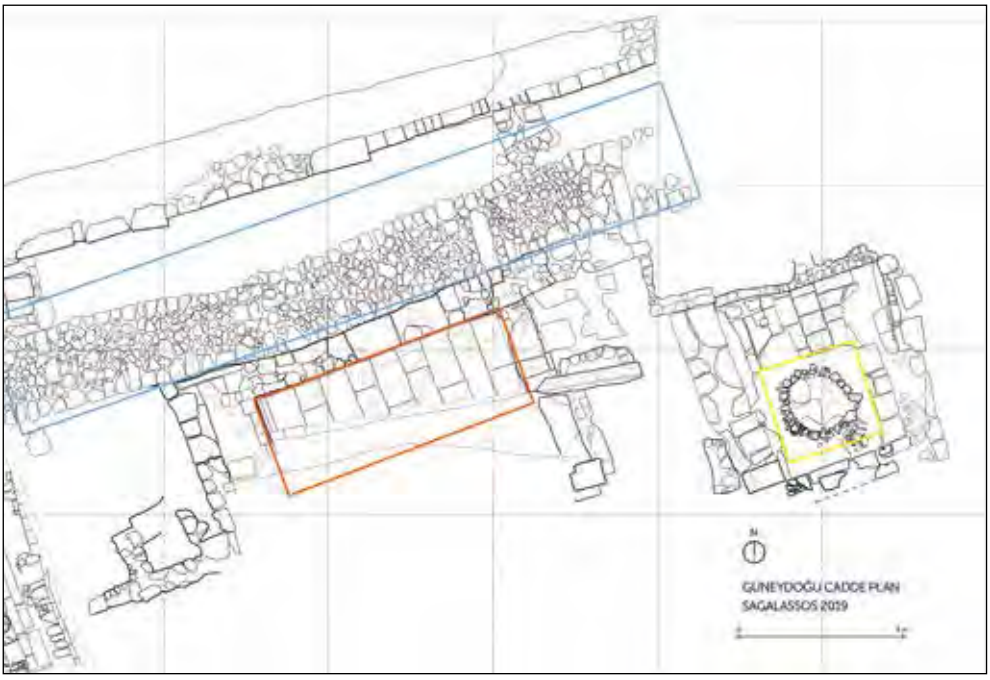

Resim 4: Kazısı yapılan alanın planı. Mavi ile Güneydoğu Caddesi, turuncu ile henüz tanımlanamayan anıtsal yapının açığa çıkarılan kısmı, sarı ile kireç fırını gösterilmiştir.

Resim 5: Kırmızı çerçeve ile doğu sektörlerin İHA fotoğrafı üzerinde bitki temizliği öncesi ve sonrası durum gösterilmiştir.

Resim 6: Yukarı Agora'nın Güneybatı Caddesi üzerindeki ana kayaya oyulmuş kanalın ve rezervuarın batıdan görünümü.

Resim 7: *Prytaneionun* güney duvarı ve Güneybatı Cadde üzerine sonradan yapılan yapı kalıntılarına güneydoğudan bakış.

Resim 8: Yukarı Agora'nın ortografik görüntüsü. Sarı ile 2019'da gerçekleştirilmiş kontrol kazılar, kırmızı oklarla incelenen dikme oyukları ve mavi ile daha önceden gerçekleştirilmiş kontrol kazıları gösterilmiştir.

Resim 9: Dor Tapınağı, plan.

Types	Counts	Percentages
Achaemenid cup	60	6,2%
Mastos	125	13,0%
Hemispherical cup	24	2,5%
Rounded inside cup	4	0,4%
Mouldmade cup	12	1,2%
Plain rim bowl	148	15,3%
Incurving rim bowl	107	11,1%
Thickened incurving rim bowl	15	1,6%
Rounded rim dish	39	4,0%
Rolled rim dish	1	0,1%
Folded rim dish	5	0,5%
Inward turned rim dish	3	0,3%
Flattened rim lekane	1	0,1%
Protruding rim lekane	48	5,0%
Plain rim jar	7	0,7%
Almond rim jar	55	5,7%
Blocked rim jar	10	1,0%
LEdged rim jar	3	0,3%
Unguentarium	14	1,5%
Lid	16	1,7%
Chytra	11	1,1%
Banded rim chytra	13	1,3%
TOTALS	**965**	**100**

Resim 10: 2019 kazı sezonunda çalışılan diagnostik seramik malzemenin tip ve sayı çizelgesi.

Resim 11: Tepesinde filizlendiği görülen parçalanmış arpa tanesi, çizgi ölçek: 1 mm.

Resim 12: Kent Konağı'ndan bezemeli sıva örnekleri.

Resim 13: Yukarı Agora'da *exedra*nın kuzeyinde ve Antoninler Çeşmesi önünde *lacuna*ya dolgu uygulaması.

Resim 14: *Frigidarium* 1 salonu batı duvarında, payelerin arasındaki kuzeyden üçüncü nişin koruma müdahaleleri sonrası görünümü.

Resim 15: Kemerli yapının güney cephesine ait kemer blokların tahmini restitüsyonu.

DASKYLEİON 2019 VE 2020 YILI KAZI, KORUMA VE ONARIM ÇALIŞMALARI

Kaan İREN*

Sedef ÇOKAY KEPÇE

Özgün KASAR

Çiçek KARAÖZ

F. Nihal KÖSEOĞLU

Büşra ATALAR YETER

Yeşim KİRMAN

Balıkesir İli, Bandırma İlçesi, Ergili Mahallesi'nde yer alan ve Manyas Gölü'nün hemen kıyısında kurulmuş olan Daskyleion İlk Çağ Kenti'nde arkeolojik kazı çalışmaları Akrodaskyleion ve Aşağı Şehir'de gerçekleştirilmiştir (Resim: 1). 9 Temmuz-29 Ağustos 2019 tarihleri arasındaki çalışma, Bakanlık Temsilcisi olarak Arkeolog Ulaş Göçmen'in katılımıyla yürütülmüştür. 2020 yılı çalışmaları ise 3 Temmuz-11 Eylül tarihleri arasında yürütülmüş ve Bakanlık Temsilcisi olarak Arkeolog Döndü Urhan görev yapmıştır. Kazı çalışmalarımız arkeologlar, restoratörler, mimar ve antropoloji uzmanlarının katılımıyla gerçekleştirilmiştir.

AKRODASKYLEİON'DAKİ ÇALIŞMALAR

A.1. J-XXXIII & K-XXXII/XXXIII & L-XXXII Plankareleri

2018 yılı kazı sezonunda, Üç Odalı Yapının doğusunda, I-XXXIV&J-XXXIII plan karelerinde avlu olabileceği düşünülen alanda döşeme taşları açığa çıkarılmıştır. 2019 yılında ilk olarak bu alanın kuzeyinde devam eden döşeme taşlarının devamı takip edilmiştir.

* Prof. Dr. Kaan İREN, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Arkeoloji ve Arkeometri Uygulama ve Araştırma Merkezi, Muğla/TÜRKİYE.

Prof. Dr. Sedef ÇOKAY KEPÇE, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı, İstanbul/TÜRKİYE.

Öğr. Gör. Dr. Özgün KASAR, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Arkeoloji ve Arkeometri Uygulama ve Araştırma Merkezi, Muğla/TÜRKİYE.

Araş. Gör. Çiçek KARAÖZ, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü, Klasik Arkeoloji Ana Bilim Dalı, Muğla/TÜRKİYE.

Araş. Gör. F. Nihal KÖSEOĞLU, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Klasik Arkeoloji Anabilim Dalı, İstanbul/TÜRKİYE.

Arkeolog Büşra ATALAR YETER, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Bölümü, Doktora Öğrencisi, İstanbul/TÜRKİYE.

Arkeolog Yeşim KİRMAN, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Öğrencisi, Muğla/TÜRKİYE.

Açığa çıkarılan döşemenin kuzeyde duvar taşları ile kesildiği görülmüştür. Açığa çıkarılan duvarların doğusunda, en üst seviyesi +31,51 m. en alt seviyesi doğuda +31,10 m. olan döşemenin doğu kesite kadar devam ettiği saptanmıştır (Resim: 2). Döşeme büyük oranda tahrip olmuştur. Bu döşemenin takibinin yapılamadığı kuzey ve batı kısımda küçük boyutlu taşlarla karşılaşılmıştır. Döşemenin eğimli olarak açığa çıkarılması, yer yer takibinin kesilmesi, bilinmeyen bir nedenle tahrip olduğu ve dere taşlarının, söz konusu döşemenin üzerine tesviye amacıyla yapıldığı düşünülmektedir.

2020 kazı sezonunda söz konusu avlu yapısının bulunduğu alanda çalışmalara devam edilmiştir. Bu çalışmada, yapının ilk ve en erken evresinin, Üç Odalı Yapı'nın doğusunda avluya ait açığa çıkarılan döşeme taşları olduğu anlaşılmıştır. Bir sonraki evrede, döşeme taşlarının üzeri küçük boyutlu taşlarla tesviye edilmiştir. Bu tesviye taşlarının, +31,46 m. seviyesinde tespit ettiğimiz sıkıştırılmış topraktan yapılmış taban için yapılmış olduğu anlaşılmıştır. Alanın doğusunda küçük bir alanda açığa çıkarılan tabanı sınırlayan duvarın ise 2019 yılında +31,49 m. seviyesinde açığa çıkarılmış olan duvar olabileceği düşünülmektedir. Bu seviyedeki taban ve duvarın ait olduğu evrenin sonlanmasının ardından alanın tesviye edilerek bir başka tabana hazırlık yapıldığı anlaşılmaktadır. Öncelikle sonraki evrenin tabanı için marnlı toprakla bir tesviye yapılmıştır. Alan marn ile tesviye edildikten sonra küçük boyutlu taşlarla üzerinin tekrar doldurularak bir başka taban inşa edildiği tespit edilmiştir.

Oldukça geniş bir mekân oluşturan taban ve duvar, çalışma alanının kuzey kesiti içine girdiği için çalışma alanı 8,5 m. kadar kuzey yönde genişletilmiştir. Yapılan çalışmaların genelinde modern kirlenmenin mevcut olduğu saptanmıştır. Modern kirlenmenin takibinin yapılamadığı kısımlarda ise M.Ö. 9. yy.dan Ortaçağ sırlı seramiklerine kadar oldukça geniş bir dönem arasına tarihlendirilen malzemenin ele geçirilmiş olması alanın steril bir tabakaya sahip olmadığını kanıtlamaktadır. Söz konusu çalışma alanında ele geçirilen tarihlendirilebilir Attika, Korint, Lydia, İonia üretimi seramik malzemelerin yanı sıra M.Ö. geç 4. yy.a tarihlendirilen Dionyssos maskı ele geçirilmiştir (Resim: 3).

A.2. H-XXXIII & I-XXXIII/XXXIV & J-XXXIII/XXXIV Plankareleri

Akrodaskyleion'da, Küıt Yolu yapı kompleksinin güneyinde A, B ve C mekânlarından oluşan "Üç Odalı Yapı" olarak tanımlanan yapı kompleksi açığa çıkarılmıştır. 2008-2009 kazı sezonunda, B Mekânı'nın diğer mekânlarla uyumlu olarak Hakhamaniş Döneme tarihli yapı ve tabakalar saptanmıştır. 2009 ve 2014 yıllarında B Mekânı'nda açılan ve I-XXXIII-XXXIV plankareleri içinde kalan I No.lu sondajda, Lydia Dönemine tarihlendirilen duvar ve yangın tabakaları saptanmıştır. Duvar döküntüleri arasından M.Ö. 650-630 yıllarına tarihlenen seramik parçaları ve farklı seviyelerdeki IV ile V No.lu tabanlar ile karşılaşılmıştır. Yapılan çalışmalar sonucunda bu duvarın güneybatı kısmında, güneye doğru devam eden bir başka duvar olduğu saptanmış ve bu duvarın da bir başka mekâna ait olabileceği düşünülmüştür. 2019 yılı çalışmaları ile söz konusu mekânın korunmuş olan duvarlarının takibinin yapılması, diğer kültür katmanlarının, varsa mimari öğelerin saptanması ve belgelenmesi hedeflenmiştir.

B Mekânı olarak tanımlanan alanda, ana kaya üzerinde yükselen en az altı ayrı evrenin varlığı saptanmıştır. Yapının ilk ve en erken evresini ana kayaya oyulmuş çukurlar oluşturmaktadır. İşlevi tam olarak saptanamayan, farklı boyutlarda ve derinliklerde sekiz ana kaya çukuru açığa çıkarılmıştır. Ana kaya çukurlarının işlevini yitirmesinin ardından, bunların toprak ve büyük boyutlu taşlar ile doldurulduğu saptanmıştır. Ardından, çukurların ana kayanın yontulmasıyla elde edilen marn parçaları ile oluşturulmuş bir dolgu ile tesviye edildikleri anlaşılmaktadır. Ana kaya dolgusu üzerinde, açmanın doğu, batı ve güney kenarlarında +31,15 m.-+30,96 m. seviyesinde yanmış kerpiç tabanın yer aldığı bir başka tabaka saptanmıştır. Bu tabakadan ele geçirilen malzemeler arasında Korint üretimi *kotyle* ağız parçası, Lydia işi bir tabak, kuşlu *kyliks* ve bantlı *kyliks* ağız parçaları ele geçirilmiştir. Mekânın güneyinde söz konusu kerpiç taban üzerinde yoğun olarak yanmış bir alan ile karşılaşılmıştır. Bu alanın kaldırılması sırasında ele geçirilen, üzerinde sağa doğru diz kapağı koşusu yapan Boreas betimi olan Korint üretimi *alabastron* gövde parçası Transisyonel Döneme tarihlendirilmektedir.[1] Bu evrede mekânı 75 cm. genişliğinde, kuzey güney doğrultulu bir duvar ile 90 cm. genişliğinde doğu-batı doğrultulu diğer bir duvar sınırlamaktadır. Söz konusu duvarlar ana kaya dolgusu üzerine oturmaktadır. Bu duvarın bir sonraki evrede de yükseltilerek kullanılmış olduğu düşünülmektedir. Ele geçirilen malzemeler ile M.Ö. 7. yy.ın sonlarına tarihlendirilen söz konusu evrenin yoğun bir yangınla tahrip olduğu anlaşılmaktadır.

+31,57 m.-+31.47 m. seviyelerine gelindiğinde, alanda bir başka kerpiç taban saptanmıştır. Yapılan çalışmalar ile tabanın, mekânın güney kısmında bir enkaz sonucu üzerinde yer alan buluntularla birlikte çöktüğü açıkça görülmektedir (Resim: 4). *In-situ* olarak açığa çıkarılan taban ve üzerindeki enkazda yapılan çalışmalarda Lydia üretimi tüm olarak korunmuş bir *lydion*, gri monokrom kâse içerisine yerleştirilmiş biçimde tüm olarak korunmuş bir merhem kabı ele geçirilmiştir (Resim: 5). Mekânın güneyindeki enkazın kesite giren kısmında yoğun demir cürufu ve yanık izleri burada bir demirci işliğinin olabileceğini düşündürmektedir. Bunun yanı sıra tabanın üstündeki taş ve kerpiç enkazının arasında ele geçen ve M.Ö. 6. yy.ın ortasına tarihlendirilen bantlı *kyliks* gövde parçası, söz konusu tahrip evresinin tarihlendirilmesi açısından dikkat çekicidir[2].

Enkaz sonrası alanın yeniden kullanılmış olduğu, +31,86 m. seviyesinde açığa çıkarılan kerpiç taban ile anlaşılmaktadır. Söz konusu taban, mekânın batı ve kuzeydoğu kısımlarında korunurken güneybatıda kesite yakın küçük bir alanda korunagelmiştir. Bu evrenin kullanımının tespit edilemeyen bir sebeple sonlanmasının ardından, +32,22 m. seviyesine gelindiğinde, 2009 yılında saptanmış olan ve Hakhamaniş Dönemi sarı killi taban olarak tanımlanan tabanın yapımı için kullanılmış olan marn tesviyesi ile karşılaşılmıştır. Söz konusu marnlı tabakanın kaldırılması sırasında, Korint üretimi bir *kotyle* kaide parçası ve bir İonia *kyliks*i ağız parçası ele geçirilmiştir. Söz konusu marn tesviyesinin üzerinde +32,29 m. seviyesinde 2009 yılında tespiti yapılan sarı killi taban yer almaktadır. Ele geçirilen malzemeler ve duvarlar yardımıyla bu evre Hakhamaniş Döneme tarihlendirilmektedir.

1 Payne'in kronolojisine göre MÖ 640-625/620; Payne 1931, s. 78, lev. 15:2-4; Amyx 1975, s. 15, lev. 5.

2 Moore, 1986, s. 64-65.

2020 kazı sezonu ile "B Mekanı'nı batıda sınırlayan duvarların açığa çıkarılması ve batı hattında, Üç Odalı Yapı'da geçişi sağlayan koridor olabileceği sanılan alanın tanımlanması ve var olan kültür katmanlarının tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda gerçekleştirilen çalışmada, H-XXXIII plan karesinde B Mekânı olarak tanımlanan alanın batısında da ana kaya üzerinde yükselen en az altı ayrı evrenin varlığı saptanmıştır. Bu evrelere ait tarihlenebilir seramikler, çok sayıda tohum, bitki kalıntıları ve saklama kapları ele geçirilmiştir. Ayrıca Lydia Dönemine atfedilen tabakalarda, B Mekânı'nın ve batısındaki koridorun, ele geçirilen buluntularla M.Ö. 7. yy.ın sonları ile M.Ö. 6. yy.ın ortalarında kullanıldığı ve bu alanın mutfağın kiler bölümü olabileceği düşünülmektedir (Resim: 6).

A.3. R-XX/XXI & S-XX/XXI & T-XX/XXI Plankareleri

Daskyleion Akropolisi'nde R-XX/XXI&S-XX/XXI&T-XX/XXI plankarelerinde yer alan ve önceki yıllarda Hellenistik konutlar olarak adlandırılan alanın kazısına 1999 yılında başlanmıştır. Doğu-batı doğrultulu duvarların bir kısmı açığa çıkartılmış olan yapının 2002 yılında F-7 Açması ile birleştirilerek kazısına devam edilmiştir. 2002 yılında yapının üst tabakalarına ulaşılmış, 2011 yılında alan tekrar kazılmış ve yapıların planı açığa çıkartılmaya çalışılmıştır. 2019 kazı sezonunda ise bu yapı kompleksinin sınırları ve planı açığa çıkarılmaya çalışılmıştır (Resim: 7).

R-XX/XXI & S-XX/XXI Plankareleri

Daha önceki yıllarda ortaya çıkarılan "Hellenistik Mahalle"nin ortasından doğu-batı doğrultulu geçen sokağın kuzey duvarının takibi için açılan alanda çalışmalara başlanmıştır. Bu alanda R-XX/XXI plankarelerinde tarım toprağı kaldırıldıktan sonra alanın kuzeyinde sokağın devamı ortaya çıkarılmıştır. Bu plan karenin güneyinde ise sıkıştırılmış toprak ile yapılmış bir taban ile karşılaşılmıştır. Bu taban, sokağı sınırlandıran taşların arasında kaldığı için sokağı doldurmak için yapıldığı düşünülebilir. Taban üzerinden ve tabanın kaldırılması esnasında ele geçirilen buluntuların çoğu, yoğun olarak Hellenistik Dönem ve Doğu Roma Dönemine tarihlenmektedir. Buluntular doğrultusunda bu alanın Doğu Roma Döneminde doldurulmuş ve kullanım görmüş olduğu anlaşılmaktadır. Doldurma esnasında da Hellenistik Dönemde kullanım görmüş bir alandan getirilmiş toprağın sıkıştırılması ile bir taban yapıldığı ele geçirilen çok sayıda Hellenistik Dönem malzemesinden de anlaşılmaktadır. S-XX/XXI plankarelerinde ise sıkıştırılmış toprakla yapılmış bir tabanla karşılaşılmıştır. Bu alandaki sıkıştırılmış topraktan yapılan tabanın bir odanın içini doldurmak ve düzlemek için yapıldığı düşünülebilir fakat alan sınırlarında sadece Hellenistik sokağın kuzey duvarı ve bu duvar ile kesişen kuzey-güney doğrultulu bir diğer duvar ortaya çıkarılmıştır. Sıkıştırılmış tabanın bir alt seviyesinde diğer bir taban ortaya çıkarılmıştır. Bu alanda tarihlenebilir malzemeye bakılacak olursa her iki tabanda da en geç malzeme Doğu Roma Dönemine ait sırlı seramikler, haç şeklinde sedeften yapılmış bir kolye ucu, *amphora*lar ve çeşitli pişmiş toprak seramiklerdir. S-XX/XXI plankarelerinde Hellenistik sokağın güneyinde ortaya çıkarılan döküntü taşların ise sokağı doldurmak için yapılmış olabileceği düşünülmüştür (Resim: 8).

T-XX & T-XXI Plankareleri

Bu alanda yapılan çalışmalar, plan karede açığa çıkarılan mimari ögelerin en az dört evreyi içerdiğini göstermiştir. Bunlardan ilki plan karelerin doğusunda yamaca doğru olan kısımda açığa çıkarılan kuzey-güney doğrultulu yaklaşık 50 cm. genişliğindeki duvardır. Bir sonraki evrede bu duvarın doğusuna ve batısına duvara yaslamak suretiyle doğu-batı doğrultuda ve farklı aksta yeni duvarlar inşa edilmiştir. Bu alanda ele geçen malzeme M.Ö. 5. ve 4. yy.a aittir ve pişmiş toprak seramiklerin yanı sıra çatı kiremitleri ve çeşitli hayvan kemikleri de ele geçirilmiştir. Plankaredeki üçüncü evreyi, 2011 yılında alanın batısında açığa çıkarılan ve "11a" numarası verilen doğu-batı doğrultudaki duvar temsil etmektedir. 2019 yılı çalışmalarında söz konusu duvarın doğuya doğru devam ettiği anlaşılmaktadır. Bu alanda ele geçirilen pişmiş toprak seramikler, M.Ö. 4. yy. içlerini işaret etmektedir. Bununla birlikte alandaki son (dördüncü) evre, söz konusu duvarın doğu uzantısında kalan ve plankareyi kuzey-güney doğrultuda kesen üç adet iri boyutlu temel taşından oluşur. Bu temel taşları geçmiş yıllarda tepenin güneyinde açığa çıkarılan ve Doğu Roma sur yapısının devamı olarak değerlendirilebilir. Üç sıra taşın batı yüzünde devşirme olarak kullanılmış ve üzerinde reze deliği bulunan düzgün dikdörtgen şekilli iki andezit blok Doğu Roma surunu desteklemek için kullanılmış olmalıdır. Bu iki blok üzerine Doğu Roma surunun Horasan harcı içeren iç dolgusu yerleştirilmiştir. Ayrıca büyük boyutlu temel taşlarının batı tarafında kuzey-güney doğrultulu bir başka duvar inşa edilmiştir. Bu duvar olasılıkla Doğu Roma surunu desteklemek için inşa edilmiştir. Böylece bu plankarenin batısında ve üst seviyelerde korunan kalıntıların, batıdan doğuya doğru, önce surun horasan harçlı iç dolgusu, sonra iri boyutlu taşlarla oluşturulmuş temeli ve önündeki destek duvarından oluştuğu görülmektedir. Bu alanda sırlı ve sırsız Doğu Roma Dönemi seramikleri, M.Ö. 5. ve 4. yy. seramikleri, hayvan kemikleri ve ezme taşı ele geçirilmiştir. Ele geçirilen malzemenin konumu ve durumu ise alanın dolgu malzemesi ile örtüldüğünü göstermektedir.

Sonuç olarak, bu plan karede M.Ö. 4. yy.dan itibaren yoğun bir imar faaliyeti olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Erken Doğu Roma Döneminden itibaren bu alanın kullanıldığı ve geçmiş yıllarda açığa çıkarılan Doğu-Batı doğrultudaki açmanın yamaçlarına kadar uzanan Hellenistik sokağın Geç Doğu Roma Döneminde kuzey-güney doğrultudaki sur ile önünün kesildiği görülmektedir. Bir başka olasılık ise, Doğu Roma sur dolgusunun altında kalan, andezitten yapılmış reze taşlı bloğun M.Ö. 4. yy.da yola giriş-çıkışı sağlayan bir kapı olabileceğidir (Resim: 9).

AŞAĞI ŞEHİRDEKİ ÇALIŞMALAR

B. 1. S-XXVIII/XXIX & T-XXVIII/XXIX & U-XXVIII/XXIX Plankareleri

Daskyleion aşağı şehirde kentin surlarının açığa çıkarılması amacıyla S-XXVIII/XXIX&T-XXVIII/XXIX/XXX&U-XXVIII/XXIX gibi pek çok plankareyi kapsayan kare planlı yapı ve bu yapı ile ilişkilendirilen *glacis* duvarında çalışma yürütülmüştür. *Glacis* duvarı kare planlı yapının doğu yüzünde anakaya üzerine oturtulmuştur. Kuzeyde bu duvar

13 basamaktan güneyde ise sekiz basamaktan oluşmaktadır. *Glacis* duvarının güney yönde takibi yapılmıştır. Burada söz konusu duvarın hemen batısında yer alan kare planlı yapının doğu yüzünü sınırlandıracak şekilde kesildiği anlaşılmaktadır (Resim: 10).

Kare planlı yapı ve doğusunda yer alan *glacis* duvarında tespit edilen en az beş evre saptanmıştır. *Glacis* duvarı ilk olarak M.Ö. 7. yy. veya daha erken bir tarihte yapılmış olmalıdır. Yapının ikinci evresinde ise söz konusu alan, M.Ö. 6. yy.da doldurulmuş ve daha sonra kullanılmaya devam edilmiştir. İkinci evreye ait dört sıra taş bloklarının arasında spolyen malzeme ve yeni duvar düzenlemeleri görülmektedir. Kullanılan bu spolyen malzemeler olasılıkla sütunlu bir binadan getirilmiş olan ahşap sütun kaideleridir. Kullanılan yedi adet sütun kaidesinin tam olarak işlenmediği ve altı adet sütun kaidesinin ters olarak *glacis*in yapımında kullanıldığı tespit edilmiştir. Tespit edilen üçüncü evre olasılıkla MÖ geç 6. yüzyıl ile başlamış ve M.Ö. 5. yy.ın sonuna kadar kullanılmıştır. Alanda ele geçirilen malzemeler de bu tarihlendirmeyi destekler niteliktedir. Dördüncü ve beşinci evreler ise podyumlu kare planlı yapının kullanıldığı M.Ö. 4. yy.a ait olmalıdır.

B. 2. BD-XL/XLI & BC-XL Plankareleri

2019 kazı sezonunda Parsel 92'de yer alan ilgili plan karelerde çalışılmaya başlanmasının sebebi, 2018 yılı jeofizik raporunda bu alanda yaklaşık 1,10 m. derinlikte yol olabileceğine dair anomaliler tespit edilmesidir. Bu araştırmaya istinaden Daskyleion Akropolisi'ne çevreden ulaşımın nasıl sağlandığına ve *Akrodaskyleion* dışındaki urbanizasyona dair verilere ulaşılması planlanmıştır. Bu alanda yapılan çalışmada, spolyen malzeme içeren bir döşeme açığa çıkarılmıştır. İşlenmiş ve yarı işlenmiş taşların döşeme taşı görüntüsündeki taşlar ve volkanik taşlarla bir arada bir döşemeyi oluşturduğu bu yapı oldukça geç (Doğu Roma?) bir görüntü vermekte, ancak döşemenin çok yakınından ele geçen iki seramik açma genelindeki en erken tarihlemeyi sunmaktadır. Bunlar dışında spolyen olarak kullanılan taşların dışındaki alanda ele geçirilen malzeme tarihlendirilemeyen gövde parçaları ile gri mallar ve çeşitli seramiklerdir. Duvar sıralarının ortaya çıkmaya başlamasıyla bir *prostas*lı ev olduğu düşünülen alanda en az iki aşamalı bir yerleşim olduğu görülmektedir (Resim 13). *Prostas*lı Ionia evlerinde yaygın şekilde görüldüğü üzere güneyde avlu ve işlik, avluya uzanan *prostas* ve kuzeyde yer alan *oikos* açmadaki planla uyumlu görülmektedir.

ARKEOLOJİK KAZILAR DIŞINDAKİ ÇALIŞMALAR

C.1. Mimari Çalışmalar

2019 yılı çalışmalarında İstanbul Teknik Üniversitesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Turgut Saner ve ekibi ile birlikte Daskyleion kazılarında önceki yıllarda ortaya çıkarılmış ve korunma durumu iyi olan iki adet yapının rölövesini çıkartmak ve mimari araştırmasını yapmak üzere bir ön çalışma gerçekleştirmiştir.

2020 yılında mimari çalışmaların odağı, *Akrodaskyleion*un doğu eteğinde yer alan *glacis* duvarının batısına saplanmış mimaride anıtsal boyutlu podyumlu bir yapıdır (Resim: 14). Bu çalışmada, yapının merkezindeki kare planlı alanda derinleşilmiştir. Aynı alanın duvar örgüsünde devşirme olarak nitelenebilecek bloklar açığa çıkarılmıştır. Güney iç cephesinde, kabaca işlenmiş blokların üzerine gelen ve yükseklikleri tutarsız, derz birleşimleri -bu anıtsallıkta ve özende bir yapı için- "gevşek" olarak nitelenebilecek bloklar gözlenmektedir. Bu bloklar, çerçeveli yüzey işçilikleri ve düzgün ön yüzleriyle geniş anlamda M.Ö. 5. veya 4. yy.ı işaret etmektedir. Dolayısıyla bu tespit de, kazılarak açığa çıkarılan batıdaki sırada ikinci bir evreye (tamirat?, işlev değişikliği?) işaret eden durumu/gözlemi tamamlamaktadır. Başka bir ifadeyle, yapı ya önceki devirlerin bir yapısına ait bloklarla yenilenmiş, ya da kendi blokları yerleri değiştirilerek elden geçmiştir. Mimariye ilişkin bütün yeni veriler yapının prensip olarak M.Ö. 4. yy. içinde yenilenmiş olabileceği izlenimini kuvvetlendirmektedir.

C.2. Antropoloji Çalışmaları

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Antropoloji Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. İsmail Özer ve ekibi tarafından 2019 ve 2020 yıllarında Daskyleion buluntusu insan ve hayvan kemikleri üzerine bir çalışma yürütülmüştür. Bu çalışma, 31 Temmuz 2019 tarihinde Ankara Üniversitesi Antropoloji Bölümü'nden doktora öğrencileri Selcen İlbey, İlkem Güngör ve Ece Sinanoğlu'nun kemikler üzerinde inceleme, tanımla ve tasnifleme çalışması ile devam etmiştir.

İnsan kemikleri üzerine yürütülen çalışmada, insan iskeletlerinin bilimsel yorumuyla; yaşam şekilleri, besin hazırlama teknikleri, sosyo-ekonomik yapıları, çevre koşulları anlaşılmaya çalışılmaktadır.

Hayvan kemikleri üzerine yapılan çalışmada ise, bulunan hayvan kalıntılarının izin verdiği ölçüde eski insanların davranışlarını ve çevreleriyle olan ilişkilerinin belirlemesi, hayvanlar hakkında daha fazla bilgi toplayarak hayvan türlerinin evrimi hakkında önemli bilgiler elde etmek ve söz konusu kemikler üzerinde sistemli bir sınıflandırma yapılmasını sağlamak amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda, 2019 ve 2020 yılı kazı sezonunda gerçekleştirilen çalışmada öncelikli olarak "C Mekanı'nda" ele geçirilen hayvan kemikleri üzerinde durulmuştur. Bu alanın anlaşılması Lydia Dönemi sosyoekonomik ve sosyokültürel yapının aydınlatılmasının yanında, diğer yerleşimlerde tarihlendirilen alanlar ile de karşılaştırma yapılabilmesi açısından büyük bir önem teşkil etmektedir.

C.3. Arkeometri Çalışmaları

Bandırma Müzesi'nden alınan izinle 2012 yılında T6 Tümülüsü'nde ele geçirilen ve ok uçlarının kovanlarında korunmuş iki ahşap üzerinde çalışma yürütülmüştür. Bu çalışma İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Orman Botaniği Anabilim Dalı Öğretim Üyesi Prof. Dr. Ünal Akkemik tarafından yapılmıştır. Akkemik, söz konusu üç ahşap örnek üzerinde anatomik inceleme gerçekleştirmiştir.

Bir başka arkeometrik çalışma, Daskyleion Madeni Buluntuları başlıklı doktora çalışması kapsamında Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Metalurji ve Malzeme Mühendisliği Metalografi Laboratuvarında tunç ok uçları üzerinde gerçekleştirilmektedir. Bu çalışmada, söz konusu ok uçları üzerine yapılan mikroskobik inceleme sonucunda bu ok uçlarının üretim teknikleri hakkında önemli bilgilere ulaşılmıştır.

2019 ve 2020 yıllarında Lydia mutfağından önceki yıllarda ele geçirilen kazı toprağının yüzdürülerek elenmesine (*flotation*) devam edilmiştir.

Daskyleion kazılarında açığa çıkarılan *Mollusca* türleri ve çeşitli yumuşakça hayvanlarının teşhis edilmesi üzerine Araştırmacı Ahmet Öktener tarafından 2020 yılında tanımlama ve tasnif çalışması gerçekleşmiştir. Bu çalışmada *Gastropoda* türleri *Chlamys flexuosa, Pectinidae indet, Cerastoderma edule, Acanthocardia tuberculata, Helix cf asemnis Cerithium vulgatum, Luria lurida, Cerithium vulgatum, Erosaria spurca, Cerithium, Bolinus brandaris Bivalvia* türleri *Unio pictorum, Unio tumidus, Ostrea edulis* gibi farklı canlı türleri tespit edilmiştir.

C.4. Koruma ve Onarım Çalışmaları

Daskyleion Kazı Evi Laboratuvarında hem 2019 ve 2020 yıllarında ele geçirilen hem de geçtiğimiz yıllarda ele geçirilmiş ve doktora tezi kapsamında yer alan bazı küçük eserlerin koruma ve onarım çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Ayrıca geçmiş yıllarda Üç Odalı Yapı olarak adlandırılan komplekste ve yeni açığa çıkarılan duvarlarda acil statik müdahaleye ihtiyacı olan alanlarda koruma ve onarım çalışması yürütülmüştür.

C.5. Yayına Yönelik Çalışmalar

Ekip üyelerinden Öğr. Görv. Özgün Kasar, Daskyleion buluntusu metal eserler konulu doktora tezi, Araş. Gör. Çiçek Karaöz, Daskyleion buluntusu Attika seramikleri konulu doktora tezi için belgeleme çalışmalarını gerçekleştirmişlerdir.

Pelin Kurtul Vacek tarafından Bandırma Müzesi'nin denetiminde Daskyleion'un farklı noktalarından kerpiç örnekleri alınarak, analiz ve değerlendirme çalışmaları yüksek lisans tez çalışması kapsamında gerçekleştirilmiştir. Arkeolog Yeşim Kirman Daskyleion buluntusu pişmiş toprak ağırlık ve ağırşaklar ve Arkeolog Özgür Kutlu Daskyleion seramiklerinde yer alan graffito sembollerin değerlendirilmesi konulu yüksek lisans çalışması için araştırma yapmışlardır.

Daskyleion kazılarının ana sponsoru olan T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, ayrıca Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi[3], İstanbul Üniversitesi[4], Türk Tarih Kurumu ve Balıkesir Büyükşehir Belediyesi'ne destekleri için teşekkürü borç biliriz.

KAYNAKÇA

Amyx, D. A., Lawrence P, Archaic Corinthian Pottery and the Anaploga Well, *Corinth Vol.* VII/II, Princeton, American School of Classical Studies at Athens, 1975, s. 15, lev. 5.

Payne, H., *Necrocorinthia, A Study of Corinthian Art in The Archaic Period*, Oxford, Clarendon Press, 1931, s. 78, lev. 15:2-4.

Moore, M.B., Philippides, M. Z., Attic Black-Figured Pottery, *The Athenian Agora* XXIII, Princeton, 1986.

3 Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından çalışmalarımız kapsamında 17/206 kodlu "Daskyleion'da Ele Geçen Tunç Okuçları için Veritabanı Oluşturulması" başlıklı, 178/261 kodlu "Daskyleion İlk Çağ Kenti Akropolisi'ndeki Lydia Dönemi Yapı Kompleksinin Araştırılması" başlıklı, 17/095 kodlu "Daskyleion İlk Çağ Kentinden Ele Geçen Bir Grup Tunç Ok Ucunun Arkeolojik Olarak Araştırılması" başlıklı, 17/128 kodlu "Daskyleion Madeni Buluntuları" başlıklı, 15/202 kodlu "Daskyleion Kazılarında Ele Geçen Seramikler Üzerinde Eski Yunanca Graffiti ve Dippinti Araştırmaları" başlıklı projeler desteklenmiştir.

4 İstanbul Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından çalışmalarımız kapsamında SBA-2017-26115 kodlu "Daskyleion Lydia Mutfağı'nda Bulunmuş Gri Keramikler" başlıklı proje desteklenmiştir.

Ayrıca Balıkesir Büyükşehir Belediye Başkanlığı, Bandırma Belediyesi ve Manyas Belediyesi çalışmalarımızı desteklemiştir. Bu kurumlara teşekkür ederiz.

Resim 1: 2019-2020 kazı sezonunda çalışılan alanlar.

Resim 2: I-XXXIV&J-XXXIII plankarelerinde açığa çıkarılan döşeme taşları ve duvarlar.

Resim 3: M.Ö. geç 4. yüzyıla tarihlendirilen Dionyssos maskı.

Resim 4: Mekânın güneyi KZR kodlu taban ve *in-situ* buluntulular.

Resim 5: KZR kodlu taban üzerinden ele geçirilen malzemeler.

Resim 6: M.Ö. 7. yy.ın sonları- M.Ö. 6. yy.ın ortalarında kullanıldığı düşünülen kiler bölümü.

Resim 7: R-XX/XXI & S-XX-XXI & T-XX/XXI plankarelerinde yapılan çalışmalar.

Resim 8: R-XX/XXI&S-XX/XXI plankareleri.

Resim 9: T-XX&T-XXI plankareleri.

Resim 10: S-XXVIII & S-XXIX & T-XXVIII & T-XXIX & U-XXVIII & U-XXIX plankarelerinde açığa çıkarılan glacis duvarı.

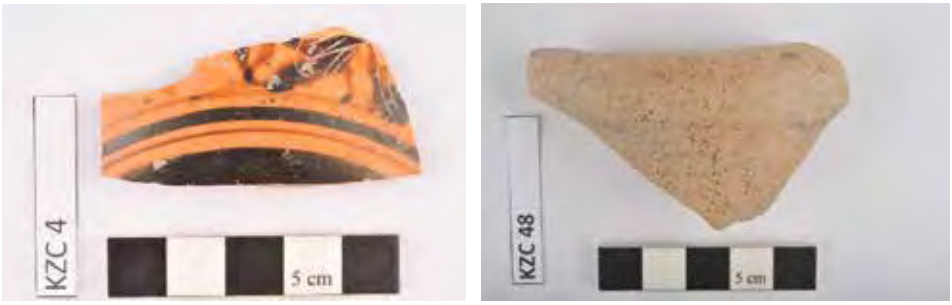

Resim 11: *Haimon* grubu *skyphos* gövde parçası ve Khios *amphora*sı.

Resim 12: Mysia kenti Plakia'ya ait olan ve M.Ö. 4. yy.a tarihlenen sikke.

Resim 13: BD-XL, BD-XLI ve BC-XL plankareleri hava fotoğrafı.

Resim 14: S-XXVIII/XXIX&T-XXVIII/XXIX/XXX&U-XXVIII/XXIX plankarelerinde açığa çıkarılan podyumlu kare planlı yapı ve doğusunda kalan *glacis* duvarı.

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü